

GRANDCLAUDE
—
BREVIARIUM
PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

8839

G7

1877

C. I

009722

1080021628

EX LIBRIS

HEMETHERII VALVERDE TELLEZ

Episcopi Leonensis

Propiedad del joven,

Eulalio Melero Echon.

Colegio Clerical del Sr. Sr. José,

Sr. Joaquín. Febrero 23/88.

Al mi muy respetable
Padre, Balverde, como prueba
de gratitud, que es una virtud
de sus servidores y discípulos. of. a
cl. En Sr. Joaquín. Obre 21/88.

PHILOSOPHIÆ

SCHOLASTICÆ

Eulalio M. Echon.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

cl. B. J.

IMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 3ª augusti 1863

LEDOVIGUS MARIA

Episc. Sancti-Deodati

Posita licentia D. Illust. ac reverendissimi episcopi
Sancti-Deodati imprimatur.

Rhadonis, die 26^a septembris 1867.

† G., Arch. Rhadonensis.

REIMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 18^a augusti 1877.

† MARIA-ALBERTUS

Episc. Sancti-Deodati.

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

AUCTORE

EUGENIO GRANDCLAUDE

MASTRE IN ALGÈRA PHILOSOPHIA ET IN JEAN CARONNIER, PHILOSOPHIAE
PROFESSORE

Editio nova, aucta et emendata

TOMUS PRIMUS

LOGICA ET METAPHYSICA GENERALIS.

PARISIS

SUMPTIBUS E. TIPSIS P. LETHIELLEUX, EDITORIS

4, via Cassette, et via Rhadonensi, 73.

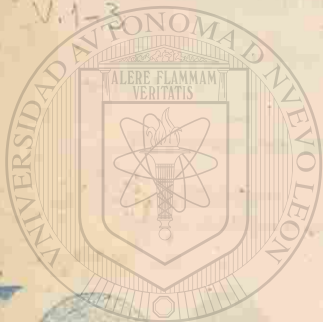
FONDO ENRIQUE
VALLEDE Y TELLE
46176

B 839

97

1877

V. 1-3

FONDO EMETERIO
VALVERDE Y TELLEZ

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ SCHOLASTICÆ

PROCEMIUM

§ I. — De Philosophiæ definitione.

1. Philosophia definitio, quæ recta sit omnibusque probata, ducenda est, non a præconceptis systematibus, sed à sensu vocis usu constanti præsertim determinato, tanquam à principio communiter recepto. Porro vocem philosophiæ, à vocabulis græcis *philos* et *sofos* desumptum, ex etymo *amorem aut studiosam sapientiæ inquisitionem* significat. Illud à Pythagorâ subditum fuit voci Sapientiæ, quæ apud antiquiores philosophos invaluerat; itaque inde à Pythagorâ vox Philosophiæ usu communi sumpta est pro ipsa sapientiâ quam inquiri ejus amator.

2. — Per *sapientiam*, ex etymologiâ vocis, intelligitur scientia quæ menti maxime *sapit*, et ex usu apud doctos antiquitas *recepto*, scientia perfectissima seu *cognitio rerum per causas altiores*; scientia verò appellatur quæ *cognitio per causas*; sapiens dicitur qui ad ultimas rerum causas perscrutando devenit.

Philosophia ergo, juxta etymon vocis, non esset tam scientia quam amor seu studiosa inquisitio sapientiæ, id est, inclinatio et conatus mentis ad hanc rerum per altissimas causas cognitionem, scilicet ad adeptiorem sapientiæ; at, juxta nominis usum, non est quid diversum ab ipsa sapientiâ.

3. — Verum philosophia non est sapientiâ simpliciter sumpta, quæ scilicet in altissimis omnium causis res co-

109722

prosecut, cum Theologia in ultimis plane rationibus, nempe principiis supernaturalibus, res continetur, dum sapientia naturalis, nempe Philosophia, terminis ordinis naturalis circumscribitur.

Philosophia ergo definitur potest: *Scientia rerum omnium per altiores causas ordinis naturalis.*

Philosophia dicitur: 1° *Scientia rerum omnium*; agit enim de rebus omnibus, nempe de mundo, de homine, de Deo. Verumtamen, philosophia non consistit in qualibet cognitione omnium rerum, imò neque in qualibet cognitione *scientificâ*, sed per causas, sed in ea quae acquiritur 2° per *altiores causas*, nempe per altiora principia: Scientia naturâ a Philosophia diversa, mundum et hominem per objecta habent, sed ea non perscrutantur in altioribus causis, sed in rationibus ultimis, verum in prolixitate tantum. Hinc discriminatur a Philosophia quae in ratione omnium rerum altissimas investigandas invenit.

Alia ex parte, scientia supernaturalis suo etiam modo disceptat de homine, de mundo, et potissimum de Deo; sed illud triplex objectum respiciunt in limine supernaturali. Hinc per tertiam partem definitio: *ordinis naturalis*, Philosophia distinguitur a Theologia: illa enim tractat de causis altioribus, sed intra ambitum solius ordinis naturalis.

Cor. Ergo a consensu communi sapientum discedit et vitio evidenti laborant definitiones sequentes, tum rationalistarum: *Philosophia est scientia cogitationis, seu animi cogitantis*, tum ontologorum: *Philosophia est scientia entis absoluti, vel veritatum absolutarum, ut talium.*

Schol. Quid sit philosophia *scholastica*? Philosophi possunt triplici modo progredi: 1° Sic ut excludantur principia revelata, sive tanquam figmenta, sive tanquam inutilia aut impertinentia: inde philosophia *rationalistica*. 2° Sic ut principia rationalia cum principiis revelatis confundantur; in hunc excessum oppositum prolapsi sunt Traditionalistae recentiores; hinc philosophia quae vocari possit *traditionalistica*. Demum 3° sic ut principia rationalia conferantur esuldo cum revelatis, eisque tanquam normae superiori subiciantur; ita procedebant sive Patres

Ecclesiae, sive Doctores mediae aetatis: hinc philosophia *christiana*. Haec philosophia, quatenus a scholasticis ordine systematico donata fuit, stylo severiori exposita, et sic ad formam perfectissimam adducta, vocatur *scholastica*.

Hujus philosophiae scholasticae elementa tradimus. Hinc titulus noster: *Breviarium philosophiae scholasticae.*

§ II. — De utilitate Philosophiae.

4. — Philosophia considerari potest: 1° in ordine ad alias scientias, 2° respectu hominis quem perficit et dirigit, 3° relate ad fidem revelatam cui utiliter deservit, et ex hoc triplici capite manifestatur ejus utilitas.

1° Philosophia est utilissima ad alias scientias ediscendas. Est utilis: 1° ad scientias *speculativas*. Dat enim 1° generalem veri notionem, tum aliae scientiae speculativee aliquot verum particulare considerant; 2° methodum et leges cognitionis, ac profunde instrumentum et normam suppeditat quibus diversa genera cognitionum ad scientias particulares constituendas adducuntur. Ergo Philosophia, quae dat notitiam veri, methodum et leges cuiusque scientiae, est utilis ad scientias speculativas ediscendas.

2° Non minus favet scientiis *practicis*. Scientiae practicae actionem humanam ad debitum finem dirigunt; sed directio haec generalioris ordinis et boni notionem subaudi, naemon cognitionem naturae entium quae recte dirigi debent. Atqui haec omnia praestat Philosophia. Ergo Philosophia est etiam necessaria ad scientias practicas discendas.

3° Philosophia est utilis: 1° *homini privatim spectato*, in quantum perficit ipsam humanam naturam. Philosophia enim perficit nobiliores hominis facultates, intellectum scilicet et voluntatem, ac finem assignat ultimum, qui est fons totius ordinis moralis. Atqui perfectio hominis *singularis* oritur ex perfectione facultatum nobiliorum, necnon ex recta ordinatione ad finem, praecipue ultimum. Ergo Philosophia est utilis homini etiam privatim spectato.

2° Est *utilis statui sociali*. Etenim perfectio status socialis pendet ex genuina ordinis politici noxiâ, sicut ex recto obedientiæ, libertatis, finis socialis conceptu. Atqui hæc omnia præstat Philosophia. Ergo etiam respectu ordinis socialis utilitate non caret.

III. *Fides et veræ Religionis utiliter deservit*: 1° *removendo obstaculâ quæ fidei propagationem præpediunt*. Veræ Philosophiæ multis hæreticorum et incredulorum sophismata diluit. Atqui hæc sophismata quædam obicem constituunt fidei propagationi. Ergo Philosophia iter sternit planum ad propagationem fidei et veræ religionis.

2° Philosophia quædam præteritas veritates demonstrat quas *fidei præcandula* dicitur: Fides et ratio « opem sibi mutuam ferunt, ut conc. Vatic. (1), cum recta ratio fidei fundamenta demonstrat. » Ergo etiam ex hoc capite auxilio est veræ religioni.

3° Philosophia demum dat theologo aptitudinem naturalem ad revelationem supernaturalem distinctius intelligendam, subministrat methodum, et unum versale suppeditat conceptus quibus excolli possit theologię dominium: ratio fidei et lumine illustrate rerum divinarum scientiam excolli, ut declarat conc. Vat. I. cit. Atqui hæc omnia sunt maxime utilitatis ad fidem propagandam ac tuendam. Ergo philosophia aliquo modo auxiliatrix fidei ac veræ religionis haberi debet.

§ III. De habitudine Philosophiæ ad alias scientias.

5. — Philosophiâ considerari potest: 1° in ordine ad scientias quæ versantur circa veritates ordinis naturalis; 2° quoad illas scientias quarum objectum constituunt veritates ordinis supernaturalis seu supernaturaliter revelatæ.

Thesis 1^a. *Philosophia est scientia distincta tum ab aliis scientiis quæ versantur circa veritates ordinis naturalis, tum a scientiis theologicis.*

Prima pars., quæ contra Positivistas et Empiricos ac asserores proponitur, asserentes Philosophiam esse merum corollarium physice, chymicæ, matheseos, etc., sic

(1) Const. de Fide cath. c. 4.

Prob. Eæ scientiæ revera sunt distinctæ quarum objectum et principia differunt; atqui tum objectum tum principia Philosophiæ et aliarum scientiarum naturalium differunt. Etenim 1°, ut modo dictum est, objectum Philosophiæ sunt altiõres rerum omnium causæ, dum objectum scientiarum illarum sunt causæ proximæ quarundam rerum particularium; 2° principia Philosophicæ propriæ præbet ratio superior, dum principia exterarum scientiarum ordinis naturalis sumuntur ab experientia; Ergo.

2° *Pars* oppugnat tum Rationalistas, qui Theologiam ad Philosophiam reducunt, tum Traditionalistas, qui Philosophiam ad Theologiam revocant, tanquam ad fontem lapream.

Prob. isdem rationibus quibus primam demonstravimus. Præterea definita fuit a Concilio Vaticano: « Hoc quoque perpetuus Ecclesiæ catholicæ consensus tenuit ac tenet, duplicem esse ordinem cognitionis, non solum principio, sed objecto etiam distinctum: principio quidem, quia in altero naturali ratione, in altero fidei divina cognoscimus; objecto autem, quia præter ea ad quæ naturalis ratio pertinere potest, credenda nobis proponuntur mysteria, quæ nisi revelata divinitus, innotescere non possunt. » (1).

Thesis 2^a. *Quoad scientias ordinis naturalis, Philosophia est simpliciter sapientia, seu regina et dux.*

Probatur. Philosophia considerat altiora principia quæ aliis scientiis fundamentum præbent, iudicat de ipsorum naturâ, legitimitate, etc. Atqui scientia quæ aliis dat principia ex quibus excolimus scientiam, iudicat de eorum natura, etc., dici debet sapientia et regina. Ergo Philosophia in ordine naturali est scientia princeps.

Thesis 3^a. *Quoad scientiâs ordinis supernaturalis, Philosophia simpliciter subjacet, tum ratione objecti seu veritatem quas contactur, tum ratione lucis in qua illud objectum considerat: illis tamen scientiis utiliter subservit.*

1° *Pars. Subjacet: Probatur.* Philosophia in veritates

(1) Constit. de Fide, c. IV, de Fide, et rat.

superiores ordinis naturalis incumbit, quas considerat in lumine rationis humanæ, dum Theologia veritates supernaturales persequitur, quas in lumine fidei et revelationis cognoscit. Atqui 1° veritates supernaturales omnibus ordinis naturalis veritatibus nobilioribus sunt; 2° ratio humana infante distat ab intellectu divino, qui est fons et lumen veritatum revelatarum et suprema regula omnis veritatis. Ergo Philosophia sub hoc duplici respectu considerata dicenda est ancilla Theologiæ. Quapropter Conc. Vatie. (1) declarat: « Si quis dixerit, disciplinas humanas ea cum libertate tractandas esse, ut earum assertiones, et si doctrinæ revelatæ adversantur, tanquam veræ retineri..... possent, anathema sit. »

2° *Pars. Utiliter subservit*: Etenim quoad synthetice revelatarum veritatum dispositionem et aliqualem intelligentiam, seu quatenus supra catechosim et positivam singularum dogmatum confirmationem, ad sparsarum scientiarum evehitur Theologia, id à Philosophia non minima ex parte mutatur; itaque Philosophia est utilis ancilla Theologiæ.

6. — *Schol.* Ergo principia Philosophiæ sunt altissima respectu principiorum quæ domicinium constituunt omnium scientiarum naturalium, dum contra sunt ordinis inferioris respectu principiorum theologiæ supernaturalis. Philosophia igitur est quedam disciplina intermedia, quæ respectu nobilitatis sui objecti spatium inter theologiæ supernaturalem et omnes scientias naturales.

§ IV. De philosophiæ partitione.

7. — Divisio alicujus scientiæ potitur ab objecto circa quod versatur. Divisio enim enumerat varios aspectus quos illud objectum inducere potest ut melius cognoscatur. Porro objectum adequatum Philosophiæ, ut constat ex definitione, consistit in rebus omnibus altiori quadam consideratione inspectis. Jamverò:

1° Res ejusmodi possunt ab homine simpliciter cognosci: possumus enim unicè dispecere quid est Deus,

(1) Const. dogm. de Fide cath. IV, can. 2.

quid est homo, quid est mundus. Hinc exsurgit pars theoretica seu *Metaphysicæ*. Sed præterea,

2° Homo, ex perpensis relationibus quas habet ad aliâ entia, quaerere potest quomodo se gerere debeat ut actibus suis liberis servet ordinem debitum ad finem: hinc pars practica seu *Moralis*. Ordo practicus seu moralis expostulat ut res omnes ordinem ducant ad Deum, qui est finis ultimus et prima causa ejuslibet rei creatæ. Ergo quomòdò homo querit quid agendum sit ut adimpleatur ordo naturalis, in relationes rerum creaturarum libertate prædicarum ad Deum creatorem rimandas potissimam incumbit.

3° Verum ad hæc perscrutanda requiritur quadam regula certa: inde operam conferre oportet alicui parti veluti propædæutica, quæ rationi viam aperiat ad hæc cognitionem. Etenim quælibet scientia specialibus utitur modis ac regulis ad suum objectum indagandum. Atqui philosophia, sicut aliæ scientiæ, sua propria habet loca, seu media quibus utitur ad rectam objecti determinationem. Pars hæc, quæ fontes assignat et media determinat, est *Logica*.

Hæc philosophia tres complectitur partes: 1° *Logicam*, quæ instrumenta ad objecti cognitionem necessariâ suppeditat; 2° *Metaphysicam*, quæ rerum respicit, seu objectum in se speculative considerat; 3° *Ethicam* quæ bonum respicit, seu normam agendi præbet entibus intellectui et libertate præditis, ut servetur ordo naturalis rerum ad finem, præcipue ultimum (1).

8. — Exordiamur a *Logica*, et deinde gradum faciemus ad *Metaphysicam*, ut tandem deveniamus ad *Ethicam*, quæ perficietur nostra tractatio.

Hujus distributionis ratio, quæ omnibus est obvia, potitur ab ipsa disciplinarum indole. 1° A simplicioribus ad altiora et magis composita, a principis et fontibus ad conclusiones et effluvia progressi debet omnis scientia. Atqui

(1) Itaque Philosophia triplicem ordinem veritatum complectitur. In se a divisionem hujus scientiæ respicitur velis ab ipso erro, prout est objectum quod aliâ sub ratione reperitur in hac triplici parte, habemus pro objecto *Logicæ* verum *ratiônem*, pro objecto *Metaphysicæ* verum *reale*, pro objecto *Ethicæ* verum *moralis*.

simplicior et planior est Logica præ aliis disciplinis, et præterea aperit fontes, præbet media; aliæ enim discipline exquirunt acutissimum ingenium et accuratissimam analysim, ac proinde assuetudinem in usu mediorum. Ergo logica prævia est respectu Metaphysicæ et Ethicæ.

2º Metaphysica in ordine cognitionis est ante Moralem, cui subministrat principia. Metaphysica enim naturam rerum pandit seu verum enucleat. Atqui Ethica nequit actiones rectè dirigere, seu entia ad finem ordinare quin cognoscat horum entium naturam et finem. Ergo Metaphysica, prævia est respectu Ethicæ.

9. — Præterea hic ordo partium Philosophiæ confirmatur e sequenti consideratione: Philosophia tria respicit: 1º ordinem conceptuum, 2º ordinem rerum, 3º ordinem entis conceptus et agentis ad res conceptas. Atqui homo, 1º suos debet regere conceptus: hinc Logica. 2º Ex recto usu conceptuum naturaliter pergit ad indagacionem rerum: hinc Metaphysica. Et tandem 3º perspetis rerum naturis et proprietatibus, ad mutuas entium relaciones et praxes exinde obortas stabilendas ducitur: hinc Ethica.

PRIMA PARS

PHILOSOPHIÆ

LOGICA

11. — Logica a græcè voco *λογος*, idem dicit ac rationalis disciplina, seu disciplina quæ ratio ducitur ad verum assequendum. Versatur ergo circa ordinem quo instrui debent operationes rationis ut hæc facultas rectè et tutò deveniat ad suum finem, videlicet ad verum; itaque hic ordo adhibitus in operationibus rationis intuitu veritatis assequenda est presentis disciplinæ obiectum: hinc prout peculiarem aliquam constituit scientiam definiri potest: *Scientia quæ suus in erquirendâ vel demonstrandâ veritate dirigitur*. Dicitur *scientia* ut distingantur a logica mere naturali:

12. — Ratio enim humana suapte naturâ verum prosequitur, quod proprium ejus constituit obiectum. Porro ratio aliquam a naturâ respectu veritatis sortitur rectitudinem quæ sibi relicta ad quasdam saltem veritates exquirendas et demonstrandas valet. Hæc rectitudo naturalis et innata, quæ omnimodam anserit disciplinam, dicitur *Logica naturalis*: naturâ sponte agente, verum assequitur.

Illud verum, ad quod ordinat logica innata, non est tantummodo verum immediatè patens, sed etiam illud quod eruitur per deductionem ex alio vero immediatè percepto, dummodo saltem deductiones non sint a longè petita.

13. — Verum logica hæc non sufficit ad veritates magis remotas et abstrusiores detegendas; quoad hunc ordinem veritatum, ratio subsidium artis et disciplinæ exquirat. Quando hæc naturalis facultas verum cognoscendi, seu logica innata, augetur et perficitur per reflexionem quæ ejus viâ diligenter perpenduntur, sicut *artificialis* seu *scien-*

simplicior et planior est Logica præ aliis disciplinis, et præterea aperit fontes, præbet media; aliæ enim discipline exquirunt acutissimum ingenium et accuratissimam analysim, ac proinde assuetudinem in usu mediorum. Ergo logica prævia est respectu Metaphysicæ et Ethicæ.

2º Metaphysica in ordine cognitionis est ante Moralem, cui subministrat principia. Metaphysica enim naturam rerum pandit seu verum enucleat. Atqui Ethica nequit actiones rectè dirigere, seu entia ad finem ordinare quin cognoscat horum entium naturam et finem. Ergo Metaphysica, prævia est respectu Ethicæ.

9. — Præterea hic ordo partium Philosophiæ confirmatur e sequenti consideratione: Philosophia tria respicit: 1º ordinem conceptuum, 2º ordinem rerum, 3º ordinem entis concipientis et agentis ad res conceptas. Atqui homo, 1º suos debet regere conceptus: hinc Logica. 2º Ex recto usu conceptuum naturaliter pergit ad indagacionem rerum: hinc Metaphysica. Et tandem 3º perspetis rerum naturis et proprietatibus, ad mutuas entium relaciones et praxes exinde obortas stabilendas ducitur: hinc Ethica.

PRIMA PARS

PHILOSOPHIÆ

LOGICA

11. — Logica a græcè voco λογος, idem dicit ac rationalis disciplina, seu disciplina quæ ratio ducitur ad verum assequendum. Versatur ergo circa ordinem quo instrui debent operationes rationis ut hæc facultas rectè et tutò deveniat ad suum finem, videlicet ad verum; itaque hic ordo adhibitus in operationibus rationis intuitu veritatis assequenda est presentis disciplinæ obiectum: hinc prout peculiarem aliquam constituit scientiam definiri potest: *Scientia quæ suavis in erquirendâ vel demonstrandâ veritate dirigitur*. Dicitur *scientia* ut distingantur a logica mere naturali:

12. — Ratio enim humana suapte naturâ verum prosequitur, quod proprium ejus constituit obiectum. Porro ratio aliquam a naturâ respectu veritatis sortitur rectitudinem quæ sibi relicta ad quasdam saltem veritates exquirendas et demonstrandas valet. Hæc rectitudo naturalis et innata, quæ omnimodam anserit disciplinam, dicitur *Logica naturalis*: naturâ sponte agente, verum assequitur.

Illud verum, ad quod ordinat logica innata, non est tantummodo verum immediatè patens, sed etiam illud quod eruitur per deductionem ex alio vero immediatè percepto, dummodo saltem deductiones non sint a longè petita.

13. — Verum logica hæc non sufficit ad veritates magis remotas et abstrusiores detegendas; quoad hunc ordinem veritatum, ratio subsidium artis et disciplinæ exquirat. Quando hæc naturalis facultas verum cognoscendi, seu logica innata, augetur et perficitur per reflexionem quæ ejus viâ diligenter perpenduntur, sicut *artificialis* seu *scienti-*

tifica; per reflexionem enim ratio sua propria rimatur vestigia, necnon ad quasdam regulas redigit omnes motus mentis verum inquirentis. Itaque naturalis rectitudo mentis humane dum analysi subicitur, locum dati illi *scientia* cuius fluis proximus est quoddam verum, et cuius obiectum proprium est ordo adhibitus in operationibus mentis infinita veritatis assequendo aut demonstrando.

De hinc ultimam ætatem Logicæ, que ab innata differt sicuti perfectum ab imperfecto, distinctam a confuso. Verumtamen diversæ non sunt facultates, sed unica et eadem que in duplici statu consideratur, nempe, 1° quantitas informis, et 2° quantitas informata seu aucta et explicata per disciplinam et artem.

14. — 1° Logica que per reflexionem gignitur, habet aliquo modo rationem artis. Ars, juxta definitionem sancti Thomæ (1), est ordinatio rationis quæ per determinatam viam ad debitum finem actus humani perducitur. Atque logica ad normam rationis dirigere actus ejusdem rationis ut hæc facultas verum aliquod certè assequatur, v. g. conclusionem hujus syllogismi; Ergo ars est. Dici etiam potest ars *artium*, quia, dirigendo rationem, ipsam dirigere normam omnium artium.

2° Sed est propria *scientia*, quia procedit per demonstrationem, non autem per nudam preceptorum tradidionem (2).

15. — Logica artificialis dividitur in duplicem partem, nempe in Logicam puram seu formalem aut *Dialecticam*, et in Logicam materialem, criticam seu dogmaticam.

1° Logica pura seu formalis tractat de illo ordine quo instrui debent conceptus inter se, ut rectè disponantur; exquiri enim regulas quibus intelligi et ostendi possit quod legitime sequeretur ex aliquo principio posito. Hinc ejus obiectum est, ordo seu ipsa relatio conceptuum inter se.

(1) I Post. Sec. 1.

(2) Adhibendum est talem esse artis indolem ut inclinet ad faciendum aliquid singulare, non opus particulare: Inquit Logica quantum, v. g., respicit totam syllogismum, ut sic, quæque hæc tradit et probat, dicitur *scientia*. Hinc verò ars quantum inclinet et faciliat ad conciliandum syllogismum aliquem particularem, hæc vel illam.

nulla præstita habitâ ratione conformitatis idearum et obiectorum. Dicitur Logica formalis, quia nihil aliud considerat nisi rectam dispositionem actuum rationis inter se; unde est formaliter rationalis disciplina.

2° Logica critica seu materialis aut dogmatica considerat, non mutans conceptuum relationes, sed gradum qui inter conceptus et res conceptus seu cognitas intercedit, et propterea veritatem ipsorum conceptuum quatit. Sedulo enim considerat utrum conceptus seu ideæ nostræ rebus cognitis, quas menti repræsentant, ritè respondeant, nempe utrum conceptus nostri sint veri.

Ergo Logica artificialis merito dividitur: 1° in Logicam puram, formalem, seu propriè dictam, que versatur circa ordinem seu rectitudinem conceptuum, ac 2° in Logicam applicatam, materialem seu dogmaticam, que versatur circa ordinem conceptuum et rerum, ac proinde gradum facti ad Metaphysicam, que res in seipsis sumptas considerat. In Logica pura, agitur de veritate illationum seu de rectitudine conclusionum, ut sic; in Logica critica agitur de veritate omnium conceptuum.

PRIMA PARS LOGICÆ

15. — Logica formalis, que etiam Dialectica nuncupari solet (a verbo græco *δialeκτικῶν*, disserere), est pars *disputativa* Logicæ. Hæc disciplina rationem dirigat usquequum hæc facultatem pertinet ad plenam scientiæ adquisitionem. Junyore scientia pluribus coalescit rationalis inter se ita nexis ut aliquid totum coherentis conflant; *ratiocinium* constat iudicis, actiosè dispositis, et tandem *iudicium* ex ideis seu *conceptionibus* simpliciter efformantur. Ergo ut Logica seu dicem præbeat rationi humane in prosecutione veri, quæque considerare et regere debet, scilicet, 1° *simpliciter apprehensionem*, saltem præcipat pars iudicis, et sic primum suppediat alimentum rationis, nempe conceptus; 2° *iudicium*, quod est aliud elementum magis complexum rationis; 3° *ratiocinium* ipsum, et tandem, 4° *methodum*, quæ mens opem omnium mentis operationum, verum quâ latè patet, præsequitur.

Itaque his omnibus constat obiectum materiale adæquum

tam logica formalis, licet ejus objectum proprium seu formale sit ipse ordo quem ratio ponit in sua operationibus, speciatim ratiocinium: Quapropter simplex apprehensio et iudicium hic considerantur ut sunt elementa *divisionis, definitionis et ratiocinii*, vel illis inserviunt, nam *objectis* spectata ad metaphysicam pertinent. Divisio, de hiis et ratiociniis appellari solent a logicis *modi sciendi*, et ideo Logica esse dividitur in triplicem partem juxta illos tres modos sciendi. Tamen perspicuitatis causa dialectica distribuitur a nobis in quatuor capita, que concludenda assumimus, a simplicioribus ad magis composita procedendo:

CAPUT I

DE SIMPLICI APPREHENSIONE.

17. — Per *simplicem apprehensionem*, intelligitur eo intellectus operatio qua aliquid objectum mere percipitur; v. gr. cognoscere hominem, triangulum. Dicitur *simplicem apprehensio*, quatenus per eam intellectus objectum apprehendit, quomodo illi tribuit qualitatem, aut speciem determinationem.

Simplex apprehensio in proprio sensu dicitur de ipse actu mentis rem aliquam percipientis; unde motum ipsum intellectus denominat, cujus effectus est conceptus; ergo simplex apprehensio est conceptio; id verò quod fit per hanc conceptionem est conceptus, seu idea, quæ per metonymiam appellatur etiam simplex apprehensio. Secunda significatio a prima distinguitur sicut actio a re effecta.

Hæc apprehensio simplex est conceptio ille qui vocari solet *formalis*:

Conceptus enim dividi solet in *formalem et objectivum*. Formalis est actus ipse quo intellectus rem aliquam concepit.

Conceptus objectivus dicitur res illa vel ratio, quæ proprio et immediate per conceptum formalem cognoscitur, seu representatur. Conceptus appellatur, quia est materia circa quam versatur formalis conceptio.

18. — Sed homo potestate præditus est, non modo concipiendi intellectualiter varia objecta que illum circumstant, verum etiam facultato ornatur manifestandi proprios conceptus aliis hominibus. Hæc manifestatio fit per

signa sensibilia, que conceptus mere spirituales et aliorum sensum effluentes patefaciunt. Quamobrem disputatio de simplici apprehensione duo complecti debet, nimirum, 1° ipsos conceptus, 2° signa quibus conceptus exterior manifestantur, queque sunt veluti indumentum conceptuum: hinc præsens caput in duos articulos dispesci debet, qui versantur, primus, circa conceptus, secundus, circa signa conceptuum.

ARTICULUS I.

De conceptibus:

I. Quid est conceptus.

19. — Per conceptum, uti jam antea innuimus, intelligitur quædam intellectualis objectorum representatio. Dum concipio, v. gr., hominem, Deum, etc., representatio nem quandam horum entium in me efformo; ejusmodi notio efformata fines mentis non egreditur, sed montem ipsam comitatur, illicque representat objectum extrinsecus existens, et in hæc existentia a mente independentem. Hinc deliniri potest conceptus: *similitudo objecti in mente existens*.

Diversa adhiberi solent nomina hujus mentalis similitudinis objectorum. Dicitur *conceptus*, quia est veluti partus mentis; dicitur *idea* a verbo græco *idea*, video, quia est visio mentis; dicitur *intuitus*, propter eandem rationem.

20. — At conceptus et idea confundi non debent cum perceptione sensuum vel phantasmate imaginationis que etiam suo modo objecta representant. Alia enim est representatio que in mente existit, alia similitudo quam efformat sensus interni vel externi; prior generali modo, seu sicut qualitatibus individuantibus, dum posterior singulariter seu cum proprietatibus individuantibus, v. gr., hoc colore, hæc figura, etc., objecta representat. Hæc gr., dum concipio hominem in genere, abstractione facta cujuslibet hominis singularis, seu hujus figura, structure, coloris, etc., notionem aliquam habeo omnibus prorsus hominibus applicabilem, ac proinde universalem: en conceptus propriè dictus. Dum efformo in me similitudinem quædam depictam aliqujus hominis singularis, Petri et Pauli, seu hos homines in me represento cum his lineamentis, cum tali magnitudine, colore, vultu, etc.,

aliquam in imaginatione habeo formam huic homini tantum applicabilem et non aliam. Ea phantasma propriè dictum, de quo hic non agitur.

21. — Conceptus, non autem phantasmata, sunt objectum scientiæ, quæ semper versatur circa universalia seu immutabilia; scientia autem in se speculata, et quatenus est scientia, immutabilis est, unde eius objectum obnoxium esse nequit mutabilitati. Hinc conceptus, qui referunt et representant id quod in rebus est immutabile, sunt objectum scientiæ. Hincdè dimanant alitum subola: *Scientia non est de concretis, sed de abstractis.*

Hinc non considerantur conceptus sub omni respectu, sed solummodo quatenus constituent elementum rationis. Generalis tractatus de simplici apprehensione ad psychologicam præcipuè pertinet.

22. — Inter varia nomina conceptus, unum a nobis præceteris considerandum est, quia ad rem nostram maxime pertinet. Etenim conceptus sui ideæ, quatenus constituit elementum logicum, nuncupatur *terminus*: 1° quia est limes ultimus quem prætergredi nequit resolutio seu analysis decretis; 2° quia termini extremam partem iudicii sui propositionis quodammodo tenent, et ideo considerari possunt tanquam continui seu termini ipsis iudicii, unde *terminant* propositionem.

II. Quotuplex sit conceptus.

23. — Conceptus dividi potest.

1. — *Ex parte modi quo objectum concipitur:*

1° In *clarum et obscurum*. Clarus dicitur conceptus, quando suum objectum ab aliis rebus distinguit. Remanet obscurus, quando rem ita representat, ut hæc representatio non sufficit ad hanc rem ab aliis discernendam. Qui cognosceret triangulum tantum figuram tribus angulis constantem, illum discerneret ab aliis figuris geometriæ, et ideo aliquem haberet conceptum clarum. Qui triangulum simpliciter cognosceret tantum aliquam geometriam figuram, ideam haberet obscuram.

2° Dividitur in *distinctum et confusum*, prout notas objecti præcipuas distinguit et discernit, vel non. Distinc-

tio ergo a claritate differt, in quantum distinctio respicit potius intrinsecam rei constituentia, quam ejusdem rei diversitatem ab aliis; dum in claritate idearum, externis respiciantur intrinsecæ rei constituentia quatenus id requiritur ad rem ejusmodi ab aliis discernendam.

3° Ideæ distincta est completa vel incompleta. Ideæ distincta dicitur *completa*, quando omnes notas præcipuas objecti cogniti enumerat. Si omnes hujusmodi notas non enumeraret, *incompleta* remaneret.

4° Conceptus completus etiam dividitur in *adequatum et inadequatum*. Conceptus completus nomen *adequatum* sibi vindicat, quando in ipso conspiciuntur non tantummodo omnes notas priores et essentialis objecti cogniti, verum etiam notas secundarias et accidentales. Quando in hoc conceptu, mens omnia hæc non continetur, conceptus remanet *inadequatus*.

Tandem, 5° Conceptus a quibusdam dividitur in *comprehensivum et apprehensivum*.

Conceptus dicitur *comprehensivus*, quando rem representat quantum representari potest, scilicet secundum totam ejus intelligibilitatem. Hinc objectum non modo debet referre quædam omnes notas, etiam minutissimas, quibus constat, verum etiam quædam omnes relationes quas habet vel habere potest cum omnibus aliis entibus, seu brevius: hic conceptus rem *absolute et relative* respicit. Conceptus dicitur *apprehensivus*, qui rem quomodocumque representat.

24. — Conceptus considerari potest: 1° quoad notas quibus constituitur, et 2° respectu individuum quo representare valet.

Complexio notarum quibus ideæ constat, dicitur *comprehensio* hujus ideæ, dum ampliatio ideæ in pluribus vel paucioribus individuis representandis, ideæ *extensio* seu *amplitudo* vocatur. Ex. gr., nota: *animalitas* et *rationalitas*; quæ efformant ideam hominis, hujus ideæ comprehensionem constituit. Ordo ejusdem ideæ ad omnia individua humanæ, quibus representandis par est, dicitur *extensio*.

25. — II. *Ex parte objecti*, conceptus dividitur:

1° In *realem et logicum* prout representat objectum

extra mentem existens, aut saltem existendi capax, vel refert obiectum quod non nisi in mente existentiam habet et habere potest. Hi conceptus etiam dicuntur *primæ intentionis* et *secundæ intentionis*. Terminus *primæ intentionis* ille est qui significat rem secundam statum quem habet a parte rei; sic, v. gr., nomina: *arbor, lapis*, significant rem secundam quod existit a parte rei. Terminus *secundæ intentionis* est qui significat rem secundam aliquem statum quem recipit ab intellectu; v. gr., *predicatum, species, differentia*. Quia rem primò consideramus ut in se est, hic conceptus dicitur *primæ intentionis* seu considerationis. Deinde, post hanc primam intentionem, rem consideramus secundum statum quem habet ab intellectu, et hi conceptus dicuntur *secundæ intentionis*, id est, secundæ considerationis.

2º Sub eodem respectu dividitur etiam in *positivum* et *negativum*, prout obiectum constat aliqua realitate, vel o contra negatione realitatis v. g., lux, tenebræ.

3º In *simplicem* et *compositum* prout obiectum constat una potè, vel pluribus; v. g., caro, homo.

4º In *concretum* et *abstractum*, in *communem* et *privatum*, sicut terminus.

ARTICULUS II.

De signis conceptuum.

I. Signi notio.

26. — Conceptus, ut sic, in mente concipientis remanent, et alios homines latent, quando exteris aliqno signo sensibili non manifestantur. Per *signum* strictè sumptum intelligitur *quidquid cognitum facultati cognoscitive aliqnd a se aliqd representat*: sic, sigillum principis in mentem revocat auctoritatem huius principis; statua vel pictura Cæsaris est signum quod Cæsarem representat.

Signa in duplicem speciem partiiri possunt, scilicet in *conventionalia* et *naturalia*. Signum dicitur *conventionale*, si ex pacto tantum rem representat, ut: sigillum principis.

Dicitur *naturale*, quando ex natura sua obiectum significat: v. gr., risus est signum lætitiæ, impressa vestigia sunt signa naturalia rei impressæ.

27. — Id omne quod conceptus invisibiles sensibiliter exprimit et manifestat, dicitur signum idearum: hinc gustus, nutus, etc., in quantum manifestat internas animi modificationes, sunt signa. Ad completum et perfectum nostrum idearum signum est loquela, que cum omnimoda perspicuitate, distinctione et brevitate omnes conceptus mentis representat. Prout illud perfectissimum signum simpliciter conceptus refert, dicitur *vocabulum*, quod etiam nuncupari potest *terminus oralis*.

Vocabulum autem definitur: *eos articulata ad significandum instituta*. Hinc est signum, non naturale, ut quidam volunt, sed *conventionale*. Et verè, licet voces articulate ex natura sua maxime sint apte ad significandum, non tamen actu significant hoc vel illud nisi ex conventionem, ut probat sequens.

28. — Thesis. *Vocabulum est signum conventionalè, non naturale.*

Probat. Signum naturale statim et pro omnibus ac uniformiter rem significat in mentem revocat. V. gr., fumus ignem quibuscumque videntibus semper manifestat; marmor aut pictura statim et pro omnibus res representatas exprimit. Atqui vocabula res expressas non demonstrant, nisi his qui linguam, ad quam pertinent, cognoscunt; signa diversa sunt pro diversitate linguarum. Ergo non naturaliter, sed ex hominum conventu, tales voces hæc et non alia objecta significant.

Hinc, licet facultas loquendi sic naturaliter homini indita, licet etiam intima fiat, ex assuetudine, connectio inter vocabula et ideas, tamen relatio huius vel illius vocabuli ad talia objecta non est naturalis. « Significatio conceptus suos, ut ait S. Thomas (1), est homini naturalis; sed determinatio signorum est ad placitum. »

30. — Terminus hic consideratur sub respectu logico, videlicet quatenus sunt elementa iudicii et rationis, ingrediunturque propositionem et vim significanti habent.

(1) 2e 2º q. 85, art. 1.
Bæy. Pm., T. 1.

II. De divisione terminorum vocalium.

31. — In quantum singillatim inspicuntur, dividi possunt termini vocales :

I. Secundum vim significandi :

1° In *vaioccos* et *equivocos*. Terminus *unicocus* dicitur, quando rationem aliquam significat in pluribus simpliciter eandem; uti, v. gr., arbor, quæ dicitur de malo, de quercu, etc. Terminus dicitur *equivocus*, qui significatione diversa de pluribus enunciat; uti v. gr., canis prout dicitur de animali domestico et de sidere.

Equivocatio inducitur sive casu, sive consilio. Equivocatio dicitur *a casu*, quando idem nomen impositum est rebus diversis, cum inter ipsas nulla sit relatio quæ homines ad illud nomen adhibendum adducere queat, v. gr., gallus, homo, et gallus, animal. Dicitur *a consilio*, quando illud nomen diversis rebus attribuitur propter relationem aliquam inter res significatas; v. gr., *pes* animalis et *pes* montis. Hæc equivocatio non differt ab analogiâ.

Inter meram equivocationem, quæ idem nomen et eandem entitatis rationem importat, et equivocacionem, quæ idem nomen et rationem entitatis omnino diversam dicit, reperitur *analogia*, quæ habetur quando eadem voce plura diversa quidem, sed aliquatenus tamen similia, designantur. Terminus *analogus* significat quidem aliquid pluribus commune, sed tantum quoad similitudinem quandam, uti, v. gr., cum *pes* dicitur de pede animalis, de pede montis et de pede columnæ; agitur de rebus quidem diversis, quæ tamen hæc inter se servant similitudinem, ut sint pars inferior alicujus rei.

Analogia potest esse *per attributionem* vel *per proportionem*. Analogia *attributionis* habetur cum terminus aliquid principale significat, ad quod alia quedam ordinem involvant; et ex quo in hæc quedam derivatur attributio et denominatio, propter illam relationem : v. gr., *sannus* dicitur a sanitate, quæ proprie et vere est in animante; sed dicitur etiam de cibo, colere vultus, medicinâ, etc., eo quod respiciunt sanitatem animalis, quia illam aut juvant aut significant. Analogum *principale* est animal; analogia *secundaria* sunt cibus, etc.

Analogia *proportionis* habetur quando idem terminus pluribus rebus tribuitur propter aliquam earum proportionem seu convenientiam quam illæ habent aut respectu alicujus *effectus*, ut dum, v. gr., risus tribuitur homini, prout, fortune, quorum aspectus hilaritatem producit, — aut in *modo* quo ad extrema propria referuntur : v. gr., oculus anime, oculus societatis, oculus corporis.

Dividitur etiam terminus, iuxta modum significandi spectatus, in *æquam* et *fixam* prout eandem semper retinet significationem, v. gr., *templum*, vel non constanter eandem rem significat, sed modo unam, modo alteram, v. gr., *natura*.

3° Dividitur in *categorematicum* seu *significativum* et *syncategorematicum* seu *consignificativum*. Quando per se seu solo aliquid significat, dicitur *categorematicum*, ut Deus, homo. Si per se non habet vim significandi aliquam rem sed ad hoc expositum consortium alterius termini dicitur *syncategorematicum*, uti, v. gr., omnis, nullus, aliquid, qui se solis non significant, sed egent conjunctione cum aliis : v. gr. omnis homo.

32. — II. Termini etiam dividuntur ratione *objecti* :

1° In *abstractos* et *concretos*. Terminus *concretus* ille est, qui significat subiectum cum forma sibi inhaerente, v. gr. *albus*, *niger*. Terminus dicitur *abstractus*, quando ejusmodi formam significat sine subiecto cui insit, v. gr. *nigrities*, *cæcitas*, *humanitas*, etc. Hinc terminus concretus duplex habet significatum : *materiale*, id est subiectum præcisum a forma sua, et *formale*, id est subiectum cum sua formâ.

2° Dividitur in *connotativum* et *absolutum*. *Connotativus* ille est qui notat terminum quoque perfecte significat, et sine quo non perfecte significat; unde aliquid significat ut adjectivum alicui, v. gr. *sapiens*, *niger*. Dicitur *connotativus* quia præter formam inhaerentem quam significat, notat etiam subiectum. Unde terminus connotativus est semper concretus, non autem vice versa :

Dicitur *absolutus*, quando se solo est perfecte significativus, ac proinde aliquid ut non inhaerens, sed ut per se stans significat, v. gr. homo, animal. Hinc omnia nomina substantiva substantive sumpta sunt absoluta.

3° Dividitur in *incompletum* et *completum*, prout unico vel pluribus constat vocabulis immediate conjunctis. In termino complexo unum vocabulum distinctè exprimit subiectum, alterum formam. Illud dicitur terminus *principalis*, hoc, terminus *incidentis*, sive explicativus, sive determinativus.

33. III. Secundum *extensionem*, termini dividuntur, 1° In *proprios* et *communis*. Terminus *proprius* dicitur sive a) ut opponitur analogo (31), sive b) ut opponitur communi. Terminus *proprius*, ultimo sensu sumptus, est qui individuum aliquid per notas individuales ipsique proprias directè conceptum significat, uti Alexander, Petrus. Dicitur *communis*, quando de pluribus per notas communes directè conceptis dici potest, secundùm eandem significationem, eundè pertinet ad genus terminorum univocorum.

Termini ergo communes, non secus ac idem, simul habent quandam comprehensionem et quandam extensionem : significant enim *immediate* notas communes quibus constat rerum natura, et *mediate* extenduntur ad individua in quibus reperitur illis notæ communes. Jam verò relatio hæc termini communis ad res significatas dicitur *extensio* (24). Porro, *extensio* hæc potest esse major vel minor.

a) Quando terminus communis dicitur de omnibus individuis quibus est applicabilis, concipitur *universalis*.

b) Si de quibusdam tantum indeterminatis dicitur, erit *particularis*.

c) Si de individuo aliquo singulari determinato dicitur, terminus ipse appellatur *singularis*.

2° Terminis etiam ratione extensionis, dividitur in *collectivum*, et *distributivum*, prout de pluribus simul acceptis, vel seorsim sumptis dicitur; termini : *exercitus*, *populus*, qui plura *simul* accepta significant, sunt termini *collectivi*. Termini : *miles*, *vir*, etc., sunt termini *distributivi*, quia plura seorsim sumpta representant. Sed idem terminus, potest sumi distributivo vel collectivè : v. g. (distrib.) omnis homo est mortalis; (collect.) omnes homines qui sunt in terris.

34. — Prout termini universales, particulares et communes dialectice considerantur, determinari debent per appositionem vel remotionem alicujus particule aut signi

æquivalentia. Prout vox generalis assumitur sine particulâ restrictivâ aut extensivâ, dicitur terminus communis, v. gr., homo, arbor. Prout vox generalis, ope alicujus particule aut signi æquivalentis, extenditur ad omnia individua quibus est applicabilis, dicitur terminus universalis, v. gr., omnis homo, omnis arbor. *Universale*, juxta vim vocis, idem sonat ac *numm* versus *alia*, ad proinde est aliquid unum habitudinem seu ordinem habens ad multitudinem, uti *arbor*, qui est conceptus applicabilis omnibus prorsus arboribus.

Prout vox sumpto naturâ generalis sumitur juxta partem tantum suæ extensionis, per applicationem particule restrictivæ, dicitur terminus particularis : v. gr., aliquis homo, quidam arbor.

35. — Termini non tantummodo considerari debent prout seorsim sumuntur, ac multiplices significationes fruuntur, sed etiam pro sensu illo *determinato* quem habent ex ipsa propositione in quâ existunt; genus enim vocabulorum sensus contextu humani sermonis definitur et interpretatur.

Termini, sub hoc respectu considerati nonnullas etiam sortiuntur proprietates. Iste affectiones, omisiss inutibus et ab usu remotis, ad quinque revocari solent a dialecticis, quæ sunt : suppositio, ampliatio, restrictio, distractio et appellatio.

1. *Suppositio*, quæ generatim est positio unius rei loco alterius, prout terminus competit est usus termini pro se vel pro suo significato. Est vel materialis, vel formalis.

1° Suppositio dicitur *materialis* quando ponit terminum pro seipso seu pro ipsa materia vocali : v. gr., homo est vox quatuor constans litteris.

2° Suppositio dicitur *formalis* quando terminum ponit loco sui significati, nempe signum grammaticale pro re significata : v. gr., homo est animal rationale; philosophia est scientia ultimarum rationum.

Suppositio formalis dividitur in *realem* et *logicam*, quo a veteribus simplex etiam dicitur.

a) Suppositio *realis* est, quando terminum ponit loco sui significati, secundum modum existendi quem illud habet extra mentem : v. gr., Socrates est homo. Est ergo tunc nomen primæ intentionis. Prout representat individua, di-

citur *personalis*, cum individua perfectiora sint personae.
 8) Suppositio *logica* seu simplex est positio seu usus termini pro re significata, sed secundum modum existendi quem habet in mente, ut in his propositionibus: Homo est species; arbor est idea generalis. Hinc est nomen secundae intentionis.

Cum termini immediatè ideas significant, et idem dividentur in universales, particulares, singulares, distributivas et collectivæ, sequitur quod suppositio realis eandem divisiones subeat.

II. *Ampliatio*, generatim, est extensio termini a minori ad majorem significationem, v. gr.: Mansueti hæreditabant terram. Sed solet strictius definiti: Aceptio termini pro tempore diverso ab eo quod significatur per verbum propositionis, v. gr.: Justus peccavit. In hac propositione, *si forte*, ageretur solommodo de tempore præterito; veritatem terminum « justus » usurpamus pro tempore diverso ab eo quod significatur per verbum, seu pro presenti quo est justus. Ampliatio opponitur *status*, qui est acceptio termini pro tempore eodem, quod significatur per verbum propositionis, v. gr.: Petrus peccavit. In hoc secundo sensu non differt a distractione.

III. *Restrictio* est coarctatio termini principalis, ope termini incidentis, a majori significatione ad minorem, seu ad partem extensionis quam per se haberet, v. g.: Omnis doctus est dignus honore; terminus adjectivus, « doctus » coarctat extensionem substantivi « omnis » quod in se amplectitur etiam indoctos.

IV. *Distractio* est acceptio termini ad significandum pro alio tempore. V. gr.: Cæci vident; claudi ambulat; in quibus propositionibus cæci et claudi non usurpantur pro eo tempore quo concluditur propositio, sed pro præterito, ita ut sensus sit: qui erant cæci et claudi nunc vident et ambulat; unde iste propositioes veræ sunt in *sensu diviso*, et falsæ in *sensu composito*.

V. *Appellatio* à verbo *appello*, quod significat vocare, seu nomen imponere, est applicatio significationi formalis unius termini ad rem significatam per alium terminum, v. gr.: sapiens architectus: in qua propositione vox sapiens, que dicitur de ordinatione rerum, applicatur archi-

tecto. Terminus cujus significatio formalis applicatur, dicitur *appellatus*, alter *appellatus*. Appellatio est quedam species suppositionis.

Appellatio dividi solet a dialecticis in *materiale* et *formale*, prout prædicatum cadit supra formale subjecti, vel supra materiale: v. gr., medicus sanat, medicus cantat; sanat enim ut medicus: en *formale* subjecti; cantat autem, non ut medicus, sed ut homo: en *materiale* subjecti, seu subjectum materialiter sumptum. Formale ergo subjecti est ipsum subjectum prout sub tali forma per terminum significatur; materiale vero est idem subjectum talem habens formam, non tamen spectatum specialiter sub hac forma.

CAPUT II.

DE JUDICIO.

36. — Hactenus simplicem apprehensionem consideravimus quæ efformantur, mori conceptus. Nunc ad secundam mentis operationem aggredimur, seu ad iudicium, quod ideas inter se comparamus, atque affirmatione aut negatione conjungimus.

Judicium in primis considerabimus generatim, quoad suam naturam simul et externam manifestationem. Postea ejus elementa rimando quaeremus: 1. Quæ sunt suprema genera seu classes eorum que prædicantur, tanquam superiora de inferiori. His perspicuis, sponte ad iudicii divisionem devenimus, ac denique ad propositionum proprietates determinandas. In sur quaestio erit in primo articulo de natura iudicii et propositionis; in secundo, de predicamentis; in tertio, de universalibus; in quarto, de variis divisionibus seu aspectibus quos induere possunt iudicium et propositio, et tandem in quinto præcipuas propositionum proprietates recensebimus.

ARTICULUS I.

De natura iudicii et propositionis.

§ 1. De iudicio.

37. — Cum mens duas ideas habet, easque comparat, potest eorum convenientiam aut discrepantiam percipere, et potest quoque neutrum percipere. Si neutrum percipimus, nullas novus a mente ponitur actus, ad prævidenda remanent simplices apprehensiones. Si contra mens percipit et affirmat identitatem vel diversitatem idearum, fit a mente alius actus, præter simplicem idearum apprehen-

ationem, et hic novus actus simplici apprehensioni additus, dicitur *judicium*.

Judicium ergo ea est animi operatio quæ, duabus ideis inter se comparatis, mens eas aut affirmatione conjungit, aut negatione separat; seu, aliis verbis, est actus quo mens binas ideas aut affirmando *compositis*, aut negando *dividit*; inde etiam appellatur *compositio*, *divisio*. Quare ad *judicium* offerendum requiruntur:

1° Ut menti duas obversentur idæ;

2° Ut earum fiat comparatio;

3° Tandem ut conspiciatur et eo ipso affirmetur earum identitas vel diversitas.

Eo enim ipso quod mens *habitudinem* hanc idearum contactur, eam affirmat aut negat; et hic consensus vel dissensus mentis est propriè *judicium*, quod idearum est affirmativum aut negativum.

38. — *Thesis: Judicium est perfecta cognitio.*

Nota. Hæc thesis duo affirmat, nempe *judicium esse cognitionem*; 2° *cognitionem perfectam*.

Prob. 1^a pars. Cognitio generatim est expressio alienius rei in mente; atqui *judicium* est quedam hujusmodi expressio *verborum* idearum idearum. Ergo.

Hinc *judicium* est actus intellectus, non autem voluntatis, ut voluit Cartesius.

Prob. 2^a pars. Ad perfectam rei alienius cognitionem non sufficit ut res illa representetur in mente, sed requiritur præterea: 1° ut cum diversis suis affectionibus representetur; 2° ut percipiatur *esse in se, objectivè*, sicut in mente representatur. Atqui per simplicem apprehensionem, res utique representatur in mente, sed per *judicium* solum, 1° representatur cum diversis suis affectionibus, sicuti est in se; 2° percipiuntur esse in se sicut in mente representatur. Ergo.

39. — *Judicium, etsi per se sit actus simplex, tamen ratione materiae est compositum.* In *judicio* enim considerari debent materia et forma. *Materia* generatim sumpta est id quod adhibetur ad rem aliquam extruendam. Dicitur *proxima*, quando immediatè adhibetur, quin per novum statum transeat; materia dicitur *remota*, quando

nonnisi per aliquam statum novum fit idonea ad formam recipiendam: v. gr., lapides, respectu domus, sunt materia remota; muri ex lapidibus edificati sunt materia proxima.

In *judicio*, materia remota sunt idæ; materia proxima est diversitas vel identitas idearum, et tandem *forma* est affirmatio aut negatio. Per actum illum, quo mens renunniat hæc identitatem vel diversitatem, quam idæ habent secundum rem significatam, inducitur forma in materiam. Exinde patet *judicium formaliter* sumptum esse actum simplicem quo conjungimus vel separamus idæ.

Sed est *compositum* quoad materiam; nam materiam *judicii* constituunt hæc tria: duæ idæ earumque habitudo.

40. — *Forma* xta sitive in affirmatione, sive in negatione; unde *judicium*, præ forma spectatum, distribuitur in *negativum* et *affirmativum* (37, 38).

§ II. De propositione.

41. — Sicut vocabulum est signum idæ, ita *propositio* est externa *judicii* manifestatio; ac proinde defini potest: *ratio que aliquid de aliquo affirmat aut negat.*

42. — *Materia* *propositionis* constituunt termini orales, seu vocabula, quæ exprimentur materiam remotam *judicii*; forma *propositionis* est verbum substantivum *est*, quod in scholis *copula* nuncupari solet, quia *subjectum* cum *predicato* conjungit seu copulat.

In *propositione*, id est quod aliquid affirmatur aut negatur, dicitur *subjectum*, quia subest alicui attributioni; id quod de *subjecto* affirmatur aut negatur, dicitur *predicatum*; *subjecto* enim tribuitur; et in *subjectum* *subjectum* reperitur in hæc *propositione* in quantum qualitate per *predicatum* expressè afficitur. Generatim id quod cum alio conjungitur aut ab alio separatur, de illo *predicari* dicitur. *Copula* nihil est aliud nisi affirmatio vel negatio quæ significat formam seu affectionem *subjecti*. Verbum, ut aiunt veteres, significat hæc formam per *modum actionis*, seu in *ferri*, dum nomen significat hæc formam per *modum qualitatis*: v. gr., hic homo intelligit; verbum indicat actionem intelligendi; substantivum *intelligens* indicat qualitatem.

ARTICULUS II

De prædicamentis.

43. — Judicare, ut constat ex dictis (37), est affirmare convenientiam vel discrepantiam subjecti et prædicati; aliis verbis, est referre subjectum quoddam ad aliquem ordinem entium. Hic ordo multiplex entium ad quem revocari potest subjectum, est ordo categoriarum; unde per categorias *ακαταγρηγο*, (grecæ), seu *prædicamenta* (latine), intelliguntur omnes rationes generatiles ad quas revocari potest aliquod subjectum, seu omnes formæ sub quibus potest considerari aliquod subjectum in iudicio. Quapropter disputatio de prædicamentis aliquo modo ad questionem de iudicio spectat.

44. — Scholastici distinguunt prædicamenta a prædicato et prædicabili:

1° *Prædicatum* est id quod qualiter modo de altero enunciat, ut homo de Petro.

2° *Prædicabile* est id quod potest affirmari de pluribus; ut lapis de omnibus lapideis.

3° *Prædicamentum* est ordo, seu series et collectio prædicatorum aut prædicabilium sub aliquo summo genere, seu, aliis verbis, prædicamenta sunt suprema rationes, de quibus in logica tractatur: v. gr., prædicamentum *quantitatis* est suprema notio cuius omnes quantitates prædicatæ aut prædicabiles sunt diversi modi.

45. — In determinandos omnes illos aspectus attributi et subjecti in iudiciis et propositionibus, incubuerunt Aristoteles et Kantius; hinc famose illa categoriæ ad quas omnia iudicia per sua *prædicata* revocari possunt. Primus, attentis tantum *dicentis rerum respectibus*, decem, dum secundus, solum *iudiciorum formam*, (ut hæc ab ipso accipitur), considerans, duodecim enumeravit; Categorias Aristotelens tantum recensebimus, quo sunt magis vulgatae, usque theologorum scholasticorum probatae.

Hujus divisionis ratio repetitur ex diversis interrogationibus quas de aliquo subjecto singulari, v. gr., de Petro, fieri possunt. Quæri enim de ipso potest: 1° quid sit; 2° quantus; 3° qualis; 4° ejus sit; 5° quid agat;

6° quid patiat; 7° ubi sit; 8° quando sit; 9° quo in situ; 10° qualiter vestiatur. Hinc decem prædicamenta Aristotelici sunt: substantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, passio, ubi, quando, situs et habitus, quæ in his versibus veteres comprehenderunt.

1° Arbor sex servos ardore refrigerat ustos,
Subst; quant; relatio; quantitas actio; passio.
2° Ruri eras stabo; sed tunicatus ero
Ubi; quando; situs; habitus.

46. — Jam ex hoc exemplo adducimur ad singularium categoriarum definitionem.

1° *Substantia* est eus per se stans, quod scilicet alieni subjecto non inhaeret; v. gr. arbor. Scholastici, post Aristotelem, substantias in duplicem classem distribuunt, scilicet in substantias primas et substantias secundas.

Primas dicuntur omnes substantiæ individuales; v. g. Petrus, Paulus, hæc arbor. Per substantiam *secundam* intelligitur ea que in genere sumitur, et de primis prædicatur, ut homo in genere, arbor generatim sumpta, quæ prædicari possunt de omnibus hominibus et arboribus.

2° *Quantitas* est positio partium extra partes: v. g. sex. Quantitas est vel continua, vel discreta. Dicitur *continua*, quando constat partibus que non habent proprios limites: v. gr. baculus, linea; dicitur etiam *quantitas mollis*. Quantitas dicitur *discreta*, cujus partes junctæ non sunt: v. gr. acervus decem lapidum; hæc etiam appellatur *quantitas multitudinis*. De his re fusius in Metaphysicâ agemus.

3° *Relatio* est respectus unius ad aliud, ut in exemplo antea dato: servus, qui dicit ordinem ad dominum, seu aliud respicit.

4° *Qualitas*, quæ res *quales* dicitur, est quiquid *substantiæ adjectivæ* ad quodcumque ejus complementum: v. gr. ardens, bonus, malus.

5° *Actio* est *mutatio que fit a causâ activitate suam exercente*; v. gr. refrigerare, percutere.

6° *Passio* est *mutatio que in aliquo subjecto recipitur*, v. gr. moveri, comburi.

7° *Ubi est determinatio ad locum*, v. gr. ruri esse, aut esse infra, supra.

8° *Quando est determinatio ad tempus*; v. gr. esse præteritum, futurum.

9° *Situs est dispositio partium in loco*; uti sedere, cubare.

10° *Habitus est denominatio de prompta ex quolibet tequimento seu ornamento corporis vel rei*; v. gr. purpuræ indutus.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS
ARTICULUS III.

De transcendentibus et predicabilibus seu universalibus.

47. — In predicamentis, consideravimus quot sint ærema genera ad quæ revocari queat quolibet subjectum alicujus propositionis. Nunc querendum est quotuplici modo aliquid de aliis prædicari possit (44).

Vox *predicare*, ut monuimus, idem valet ac enuntiare de aliquo.

48. — Animadvertendum est quasdam esse notiones que de pluribus, notionem verò de omnibus, affirmari possunt, et quasdam alias que de omnibus prorsus dicuntur.

Prioris notiones nuncupantur *universales* seu *universalia*. Universale, juxta vim vocis, est *unum versus alia*, seu *unus habens habitudinem ad multa*; uti, v. gr., conceptus *hominis*, qui de omnibus hominibus dici potest, licet sit unus in se.

Notiones secundi ordinis *transcendentales* appellantur. Istæ notiones transcendentales, propter *suam indeterminationem*, omnibus omnino rebus competere possunt, et sunt sex; ens, res, aliquid, unum, verum et bonum; de omnibus affirmari possunt, non tamen *universo* (31. 1°) unde non nisi improprie dicuntur universales.

Notiones non transcendentales, licet de omnibus prorsus rebus prædicari non possint, affirmantur tamen de omnibus in aliquo genere entium. Istæ notiones *universo* competunt suis inferioribus, et proprio dicuntur, ad discrimen transcendentium, *universales*.

49. — Dicitur etiam *universale* id quod representant

notiones universales; proinde in ordine reali, sicut in ordine logico seu predicamentis, concipi potest. Quando sumitur in ordine reali, dicitur *universale metaphysicum aut in essendo*; si consideratur in solo ordine logico, dicitur *universale logicum seu in predicando*. Hic agitur de solo universali logico.

Universalia numero quinque sunt: genus, species, differentia, proprium et accidens.

1° *Genus est id quod de pluribus speciebus affirmari potest tanquam aliquid ipsis commune*; unde est pars, non determinans, sed determinabilis, essentia; v. gr., *notio animalis respectu hominis*.

2° *Species est hæc ratio que constituit essentiam commune plurium individuum, seu est unum aptum inesse multis numero differentibus, et de illis affirmari tanquam exprimes totam rei essentiam*; v. gr., *hominis ratio, que de omnibus individuis generis humani predicatur, tanquam aliquid constitutum totius essentia*.

3° *Differentia est id per quod una species ab alia speciebus discriminatur que sunt ejusdem generis*. Genus commune est pluribus speciebus; et ideo pro aliquo notam debet determinari, ut exurgat specierum diversitas; v. gr., *notio generica animalis communis est homini et aliis animalibus; sed statim de hinc notitia adicitur nota rationalis, notio generica determinatur, atque exurgit notio speciei*. Hinc notio *rationalis* differentiam exhibet inter speciem humanam et alias species animantium, et ideo dicitur *differentia*.

Genus est pars determinabilis totius essentia, dum differentia est pars determinans; et exinde patet genus et differentiam esse partes essentia seu speciei.

4° *Proprium est id quod pluribus competit, tanquam necessario simmans ab eorum essentia*, ita ut, sicuti dicit Gondin, *omni, soli ac semper accidat speciei*; v. gr., *facultas loquendi, facultas ridendi sunt semper in omni et in solo individuo humano; sunt ergo propria hominis*.

5° *Accidens est id quod pluribus in competere potest ut possit esse vel abesse salve eorum essentia*; v. gr., *scientia in homine*.

50. — *Thesis: Præter hæc quinque universalia, non iustar alia.*

Præbatur. Quidquid est commune pluribus, seu universale, pertinet ad suorum inferiorum essentiam vel non pertinet. Atqui:

1° Si non pertinet ad essentiam, vel consecretur cum illa, vel non consecretur; est ergo *propium vel accidens.*

2° Si pertinet ad essentiam, vel illam totam complectitur, et dicitur *species*; vel est pars essentia, et hæc pars etiam bifariam distingui potest: si est pars pluribus speciebus communis, est *genus*; si non est communis, tunc est propria solius speciei, et dicitur *differentia.*

Ergo ex eo quod alia hypothesis formari nequeat, quinque tantum sunt prædicabilia.

51. — Genus dividi potest, per accidens, in supremum, intermedium et proximum. Idem dici solet de specie et differentia.

Genus *supremum* illud est quod sub alio superiori generari non constituitur; v. gr. notio substantia.

Genus *proximum* seu infimum illud est quod infra se non habet genus, sed tantum species, ut animal respectu hominis.

Genus *intermedium* illud est quod inter supremum et infimum constituitur; ac proinde tam supra se quam infra se aliud genus habet; v. gr., vivens.

Genus et differentia, quæ ad speciem constituendam concurrunt, sunt genus proximum et differentia proxima, quæ dicitur etiam ultima, specificæ aut propria.

52. — Ex dictis patet notionem genericam ad plura se extendere quam notionem specificam; siquidem dicitur de hinc specie, cuius est pars, et de aliis speciebus: unde prædicatur de individuis huius speciei, sicut de individuis aliarum specierum in quas ingreditur. Ergo major est ejus extensio. Constat præterea

Genus superius majorem etiam habere extensionem ac genus subalternum; nam notio generis superioris continetur in notione generis inferioris; et ideo prædicari potest de omnibus inferioribus generis subalterni, sicut de aliis pluribus: v. gr. *vivens* est genus superius rea-

pectu animalis; sed animal est aliquod vivens, ac proinde genus *vivens* dici potest de omnibus animantibus, et insuper de entibus pluribus quæ non sunt animalia: ergo majorem habet extensionem.

Et ratio ob quam ad plura aliquis conceptus se extendat, reperitur in paucitate notarum quibus coalescit. Ex. gr. *Animal præ vivente* numerosioribus constat notis; nam est *vivens* (1^a nota) *sensu præditum* (2^a nota). Species respectu generis numerosiores etiam habet notas: v. gr. *hominis* conceptus in ordine ad conceptum *animalis* spectatus complectitur notiones *animalis* (1^a nota) et *rationalis* (2^a nota). Ergo comprehensio in notione specificæ est major quam in genericæ, et in genere subalternum quam in superiore; ac proinde: *Quod major est extensio, eo minor fit comprehensio, et vice versa.*

53. — Prout igitur a minus extensis ad magis extensa progredimur, removemus quasdam notas, quæ sunt in comprehensione minus extensi; eò fit generalior notio quæ plures removetur notæ. Fit universalissima seu transcendens, quando, demptis aliis notis, unica et omnino simplex remanet notio: v. gr., si in hominis conceptu demitur notio *rationalis*, exurgit notio extensior: *animal*; si in animalis absconditur notio *sensu præditum*, remanet notio *vivens*, quæ est magis extensa. Si in vivente fit precisio notionis *vivæ*, remanet *substantia*, quæ tandem per abstractionem alicujus notæ *stans per se*, dat locum notioni transcendentali: *ens.*

Hæc operatio seu hic processus mentis quo per precisationem intellectus relinquuntur quedam notæ speciales, dum alias magis generales eorum considerantur, dicitur *precisio mentalis* vel *abstractio* (abstrahere, nempe *trahere ab*).

ARTICULUS IV. S

De divisione judiciorum et propositionum.

I. De divisionibus quæ Judicis et Propositionibus simul competunt.

54. — In divisione judiciorum et propositionum considerari debent materia, sive proxima, sive remota, forma

et extensio; undè quadrariam dividuntur propositiones.

I. Ratione *materia proxima*, propositio dividitur in *necessariam*, *impossibilem* et *contingentem*; prout, 1° prædicatum necessarium refertur subiecto, seu per se inest subiecto : v. gr., spiritus est immaterialis; vel 2° prout notio attributi æquè repugnat notioni subiecti : v. gr. effluvis est quadratus; vel 3° prout prædicatum potest ab arbitrio aut pro circumstantiarum varietate subiecto tribui, vel ab ipso removeri.

65. II. Ratione *materia remota*, seu terminorum, propositio dividi potest in simplicem seu *categoricam*, et compositam.

1° Propositio dicitur *simples*, quando *unico subiecto et attributo constat*; subiectum vel attributum pluribus terminis constare possunt, dummodò hi termini non colligantur opè alienis particulæ.

2° Propositio dicitur *composita*, quando *plures terminos connectit opè alicujus particule*, conditionalis, copulativa, disjunctiva, etc., aut *pluribus collectis propositionibus*.

Propositiones compositæ ad quadriplensem classem revocari possunt, nempe ad conditionalem, copulativam, disjunctivam et causalem.

Si termini conjunguntur per particulam conditionalem, propositio erit *conditionalis* (1); v. gr., si homo haberec alas, volaret. Si termini connectuntur per particulam copulativam et, disjunctivam vel causalem, *propter*, propositio erit *copulativa*, *disjunctiva* vel *causalis*.

III. Ratione *formæ* propositio dividitur in *affirmativam* et *negativam*, prout copula non afficitur, particula negante *non*, vel afficitur.

1° In propositione affirmativa, prædicatum tribuitur subiecto secundum omnes et singulas notas quæ in ipsius prædicati comprehensione ingrediuntur. Illud prædicatum generativè est terminus *particularis*, quia in his propositionibus affirmamus subiectum esse unum ex iis quibus prædicatum convenit : v. gr. lapis est durus.

(1) Propositio *composita* que negat duas enunciationes posse simul esse veras, reputatur inter hypotheticas, dum propositio copulativa revesatur inter categoricas, que nempe aliquid de aliquo verè prædicant.

2° In propositionibus negativis, prædicatum a subiecto removetur juxta omnes notas sue comprehensionis, sed non juxta singulas : undè comprehensio collectivè sumpta a subiecto removetur. In hæc propositione : homo non est arbor, arbor juxta complexum notarum quibus constat, removetur ab homine; parùm refert utrum in arbore sint quedam notiones que etiam in homine reperiantur, dummodo sit diversitas in summa notarum. In his propositionibus, prædicatum est universale, quia declarant subiectum esse rem diversam ab attributo, idcoque non esse in extensione hujus prædicati inclusum : igitur attributum universim removetur a subiecto.

IV. Ratione *extensionis*, propositio dividitur in universalem, particularem, indefinitam seu communem, et singularem.

Nota, Extensio alienius propositionis determinatur ab extensione subiecti; nam forma propositionis, seu affirmatio, tantum se porrigit quantum patet subiectum. In hæc propositione : homo est rationalis, prædicatum *rationalis* ententis affirmatur quantum subiecto applicatur, ac profundè juxta solam mensuram subiecti; dicitur de solo subiecto, itaque de his tantummodo que in subiecti extensione includuntur. Tota igitur propositio ad ea tantum se extendit quæ in extensione subiecti reperitur.

Hinc in prædicta divisione propositionum, debemus solam subiecti extensionem considerare.

56. — 1° Quando subiectum universaliter sumitur, nempe juxta totam suam extensionem, propositio dicitur *universalis* : v. gr., omnes homines sunt justi.

2° Prout subiectum particulariter sumitur, scilicet juxta partem tantum sue extensionis, propositio ipsa erit *particularis*; at : *quidam* homines sunt justi.

3° Quando subiectum indefinitè sumitur, nempe sine particula determinante, propositio ipsa dicitur *indefinita* : homo est justus.

4° Quando subiectum est aliquod nomen singulare, seu quoddam individuum denotat, propositio dicitur *singularis* : hic homo, scilicet Petrus, est justus.

57. — V. Præterea inter propositiones compositas, enumerari possunt propositiones modales et exponibiles.

1° Propositio *modalis* opponitur propositioni absoluta. Propositio *absoluta* simpliciter rennuntiat *unum de alio*; propositio *modalis* ea est que *declarat modum quo attributum concenit subjecto*: v. gr., Deus necessariò est justus.

2° Propositio *exponibilis* ea est que *indiget explicacione* propter aliquam expressionem que reddit sensum obscurem. Propositio que *exponibilem explicat* dicitur *expositiva*.

Propositio exponibilis dicitur vel *exclusiva*, vel *exceptiva*, vel *reduplicativa*, prout si admiscetur particula *exclusiva* *tantum*, *quoadam*, aut *exceptiva* *preter*, *extra*, aut tandem *reduplicativa*, *quatenus*, *prout*. Hæc ultima dicitur propositio *reduplicativa*, quia in ea fit quedam reduplicatio subjecti: v. gr., homo, in quantum homo, est ad imaginem Dei creatus.

38. — VI. Preter has divisiones propositionum, alia etiam posset desumi ex relatione signi ad rem significatam. Quando propositio consonat rebus expressis, seu congruit objecto, dicitur *vera*; v. gr., hæc arbor est viridis, est propositio *vera*, si illa arbor reapse habet talem qualitatem. Si ab objecto dissonat, propositio hæc erit *falsa*: v. gr., si diceretur: hic homo est albus, dum est niger, propositio esset *falsa*.

II. De divisionibus que iudicio sunt propria.

I. Iudicia, que per propositiones exprimitur, possunt parti *ratione modi* quo affirmantur, 1° in iudicia a priori, et iudicia a posteriori 2° in iudicia mediata et immediata.

60. — 1° Quando ex sola idearum consideratione efformantur, nempe seposita qualibet experientia, dicuntur *a priori*. Hoc fit cum una idea percipitur tanquam inclusa in ratione alterius; tunc simul concutitur ideas earumque identitatem vel differentiam. v. gr.: Idea *totius* includit ideam *partis*, et ideas istas intuari non possumus, quin conspiciamus: *totum esse majus parte*.

Hæc iudicia *a priori* dicuntur etiam *pura*, quia ab experientia non pendunt; dicuntur *rationalia*, quia sola ratione efformantur; dicuntur *analytica*, quia ex analysi unius termini efflorescit alter terminus iudicii; v. gr., in supe-

rius prelo iudicio, ex analysi notionis *istius* emergit notio *partis*.

2° Iudicia sunt *a posteriori*, quando facto ipso et experientia fundantur, v. g., ignis comburit; qua de causa *empirica* etiam dicuntur, seu *empiricalis* et *physica*. Præterea vocantur *synthetica*, quia una idea non est de ratione altioris, sed, suadente experientia, attributum subjecto copulatur.

60. — II. Iudicia sive *analytica*, sive *synthetica* dicuntur *immediata*, quando identitas vel discrepantia idearum illico patet: *mediata*, quando relatio terminorum non detegitur nisi ope ratiocinii.

Iste divisiones proprie sunt solius iudicii, dum alia quas recensimus, communes sunt tum iudicio, tum signo iudicii sui propositioni.

61. — Iudicia quedam scientiarum fontes primarios seu *principia* constituunt, et ideo dicuntur *axiomata*, a verbo *axioma* (*Signata*).

Ut iudicium sit axioma requiritur: 1° Ut sit per se seu immediate evidens. 2° Ut universalitatem habeat.

Hinc omnia iudicia *analytica* immediata sunt axiomata, nam. 1° evidentialia immediata, utque 2° necessitate et universalitate semper fruuntur.

Sed iudicia *synthetica*, etiam immediata, non sunt semper axiomata, quia sæpeamper carent universalitate, quam æsteriorum *singularia* induere asqueunt; siquidem circa individua objecta versantur: v. gr., ego cogito, patior, etc.

Iudicia *synthetica*, que non sunt *singularia*, sed *particularia*, possunt aliquando ad universalitatem attolli, et sic axiomata evadunt: v. gr., hi lapides non suffulti deorum ruunt. Quando experientia facta sufficit ut gravitas de omnibus propositis lapidibus dici possit, habemus illud axioma: omnes lapides sunt graves, seu deorsum ruunt.

ARTICULUS V.

De propositionum proprietatibus.

62. — Factenus propositiones consideravimus quoad sua intrinseca constituenta; verum in ordine ad alias pro-

positiones etiam inspicere possunt: tunc veritas habent proprietates, quæ sunt oppositio, equipollentia et conversio.

I. De oppositione.

63. — *Oppositio est repugnantia inter duas propositiones eodem subjecto et predicato constantes.* Differre possunt propositiones tum quantitate, tum qualitate, tum utraque simul.

Quandò sola quantitate differunt, vocantur *subalterne*. Si qualitate solum discrepant, esse possunt duplicis generis, prout sunt vel universales vel particulares: duæ propositiones universales qualitate discordes, dicuntur *contrarie*; propositiones particulares ratione solius qualitatis dissimiles vocantur *subcontrarie*. Tandem vocantur *contradictorie*, quando simul quantitate et qualitate differunt: si tamen subjectum esset singulare, possent differre sola qualitate. Hinc quatuor exurgunt oppositionis genera.

A. Omnis homo est iustus. CONTRARIUM. E. Nullus homo est iustus

I. Aliquis homo est iustus. SUBCONTRARIUM. O. (1) Aliquis homo non est iustus.

I. Principium. Propositiones *subalterne* A I — E O possunt esse simul verae et simul falsæ, cum revera inter has nulla sit oppositio proprie dicta, imò una includatur in altera, scilicet particularis in universali: v. gr., omnis homo est iustus; aliquis homo est iustus.

Hinc 1^a si vera est universalis, vera erit particularis, quæ in ipsa continetur. Sed 2ª falsa esse potest univer-

(1) Assertit A, negat E, verum generaliter ambo. Assertit I, negat O, sed particulariter ambo.

salls, quin particularis sit falsa; nam ad alia se extendit affirmatio universalis, quæ non continetur in extensione particularis, ac providè in hæc tantum parte suæ extensionis potest peccare: Verum 3° si falsa esset particularis, necessario falsa esset universalis, quæ falsitatem particularis, quam continet, necessario in se recipit. 4° Si tandem vera est particularis, nihil sequitur quod veritatem vel falsitatem universalis.

II. Principium. Propositiones *contradictorie* A O — E I non possunt esse simul verae nec simul falsæ. Nam idipsum quod affirmatur in una, negatur in altera. Porro aliquid non potest simul esse et non esse. Ergo ex veritate unius contradictoria, inferitur falsitas alterius et vicissim. Ex.: omnes homines sunt rationales; quidam homines non sunt rationales.

III. Principium. Propositiones *contrarie* A E 1^a Possunt esse simul falsæ; quia inter ipsas datur medium quod potest esse *exclusivè*: verum: v. gr., inter has propositiones: Omnis homo est iustus, nullus homo est iustus, reperitur sequens propositio *exclusivè* vera: Quidam homines sunt iusti. Hinc iustitia non potest neque affirmari neque negari de omnibus. Itaque ex demonstrata falsitate unius contrarie non concluditur ad veritatem alterius.

2^a Non possunt esse simul verae. Etenim ex veritate unius contrarie, quæ est universalis, sequitur veritas ejus subalternata, ut diximus (P. I.). Atqui hæc subalternata est contradictoria alterius contrarie. Ergo si duæ contrarie essent simul verae, sequeretur unus contradictorius esse simul verus, quod est contra secundum principium. Exemplum habetur in schemate supra posito.

IV. Principium. Propositiones *subcontrarie* I O 1^a Possunt esse simul verae. Nam predicatum in una propositione de iisdem inferioribus non dicitur ad quæ subjectum alterius propositionis se extendit; v. gr., quidam homines sunt iusti; quidam homines non sunt iusti. Non agitur de iisdem hominibus. Tamen in materia necessaria (54-1°), non possunt esse simul verae, aut falsæ; v. gr., aliquis angelus est spiritus; aliquis angelus non est spiritus; et ratio adducta non valet nisi in materia contingenti. 2^a Non pos-

sunt esse simul falsæ. Etenim si essent simul falsæ earum contradictorie essent veræ. Atqui hæc contradictorie constituunt duas contrarias, quæ esse non possunt simul veræ (P. III. 2°).

Ergo dua subcontrariæ non possunt esse simul falsæ.

II. de Equipollentiâ.

64. — *Equipollentiâ*, ut nomen indicat, est eadem significatio duarum propositionum, quæ eodem subjecto et attributo constant, sed differunt una aut altera negatione; v. gr., non omnis homo est justus; aliquis homo non est justus. Sicut quælibet propositio habet aliquam sibi oppositam, ita et æquipollentem, quæ in sensu logicorum fit ope particule negativæ solæ.

Principium. Particula negativæ in propositione destruit id, quod post se reperit, ac proutdè mutat quantitatem et qualitatem, quando præfixitur. Hinc:

I. Regula. Quando toti propositioni præfixitur negatio, seu ponitur ante subjectum, hæc propositio fit æquipollens suæ contradictoriæ.

Probatur. Propositiones contradictoriæ differunt quantitate et qualitate. Atqui negatio toti propositioni præfixa mutat quantitatem et qualitatem. Ergo hæc propositio sola appositione hujus negationis fit æquipollens suæ contradictoriæ: v. gr., propositio A per præfixam negationem fit: Non omnis homo est justus, seu æquipollens propositionis O; aliquis homo non est justus.

II. Regula. Si postpositur subjecto, propositio hæc efficitur æquipollens suæ contrariæ aut subcontrariæ.

Probatur. Negatio post se solam qualitatem reperit, ac proutdè fit mutatio solius quantitatis. Porro propositiones contrariæ differunt sola qualitate. Ergo. V. gr.,: Propositio A, juxta hunc regulam, fit: Omnis homo non est justus, seu æquipollens propositionis B; nullus homo est justus. Eodem modo propositio I fit æquipollens suæ subcontrariæ O.

III. Regula. Si præponitur simul et æquipollens subjecto particula negativæ, propositio fit æquipollens suæ subalterne.

Probatur. Dum particula non præponitur toti proposi-

tioni mutatur quantitas et qualitas; sed per postpositionem, quæ attingit solam quantitatem, fit nova mutatio hujus qualitatis, quæ proutdè ad pristinum statum redintegratur. Ergo fit mutatio solius quantitatis, qualitate eadem remanente; hinc propositio hæc fit æquipollens suæ subalterne quæ sola quantitate ab ipsa differt. V. gr., si propositioni A, præponitur et postponitur particula negativæ, fit: non omnis homo non est justus, quæ propositio est æquipollens propositionis I: aliquis homo est justus.

III. De Conversione.

65. — *Conversio est inversio propositionis*, ita ut subiectum fiat prædicatum, et prædicatum fiat subiectum, salva tamen propositionis veritate et qualitate, v. gr.: *sapientia non est iustitia; iustitia non est sapientia.* In conversione incoluvas remanent veritas, quando identitas vel diversitas terminorum servatur, quod contingit quæstionesque termini non augentur quoad extensionem nec mutantur quoad positionem.

Triplex est conversio: simplex, per accidens, et per contrapositionem, quæ tamen non est conversio propriè dicta.

1° *Conversio simplex* habetur, quando fit mutatio terminorum, servata eadem quantitate propositionis. Hinc non contingit nisi in propositionibus quarum subiectum et prædicatum habent eandem extensionem, ac proutdè 1° in particulari affirmativa, ac 2° in universali negativa.

2° *Conversio dicitur per accidens*, quando variatur quantitas propositionis, nempe quando ex universali fit particularis, et vice versa, saltem si ratione materiæ utri possit conversio propositionis particularis in universalem. Hinc locum habet in propositione universali affirmativa. Universalis negans potest etiam lato modo converti; v. gr.: Nullum corpus cogitat. Aliquid cogitans non est corpus.

3° *Conversio per contrapositionem* habetur quando utriusque termino transposito præfixitur particula non, ita ut termini convertendi ex finitis in infinitos mutantur. Hic modus convertendi a Dialecticis fuit excogitatus, quia solus propositioni particulari neganti potest aptari. Pro-

positio enim hæc non potest converti: 1° simpliciter, quia attributum est universale, dum subjectum est particulare, unde nulla conversio possibilis sine mutatione quantitatis. 2° Non potest etiam converti *per accidens*, nam subjectum particulare transiens in attributum propositionis negantis fit semper universale; igitur eademet non servaret quantitatem: Sit in exemplum ista sequens propositio: Aliquis homo non est medicus; hæc non potest sine absurditate converti simpliciter:

Aliquis medicus non est homo;

Neque *per accidens*: Omnis medicus non est homo. Convertitur ergo per contrapositionem, et sic, juxta formam dialecticam, habemus:

Aliquis non medicus non est non homo, seu more vulgari loquendi:

Alquis, qui non est medicus, est homo.

CAPUT III.

DE RATIOCINIO.

66. — Circa tertiam mentis operationem, ad quam simplex apprehensio et iudicium ordinem habent, quinque a nobis sunt consideranda: 1° natura ratiocinii, et spectatam syllogismi simplicis; 2° syllogismi simplicis leges; 3° variae formae quas induere potest *syllogismus simplex*; 4° diversa genera argumentationis generatim sumptæ, et tandem 5° fallacia quibus deturpari potest motus mentis discurrantis de iudicio ad iudicium. Hinc caput illud in quinque articulos distribuemus.

ARTICULUS I.

De natura ratiocinii, et spectatam syllogismi simplicis.

67. — Iudicia, ut antea diximus, sunt duplicis generis, immediata vel mediata (60). Iudicium dicitur: 1° immediatum, quando nexus terminorum quibus coalescit illud deprehenditur; 2° mediatum, quando idearum nexus non deprehenditur nisi per comparationem earum cum aliqua

tertia idea. Operatio hæc quæ ita deprehendimus nexum alicujus iudicii mediatæ dicitur ratiocinium, quod propterea definitur potest: *ex mentis operatio per quam, instituta comparatione duarum idearum cum tertia, illarum inter se identitatem vel discrepantiam percipimus.*

68. In ratiocinio ergo tria sunt consideranda: *ideæ* quibus constat, *iudicia* quæ ex ideis efformantur, et tandem *nexus* iudiciorum. 1° Ideæ constituunt materiam *remotam* ratiocinii, idæo quia in ratiocinio non ingrediuntur, nisi prius in iudiciis efformatæ coalescant. 2° Iudicia ex ideis efformata constituunt materiam *proximam* ratiocinii, in quantum absque ulla dispositione ulteriore, seu interna transformatione, sunt idonea ad formam ratiocinii recipiendam. Tandem 3° nexus iudiciorum, nempe eorum dispositio ad concludendum, dicitur *forma*, que proinde nihil est aliud quam nexus qui inter iudicia ex quibus inferitur et iudicium quod eruitur intercedit.

69. — Id ex quo aliud inferitur, dicitur *antecedens*; id quod inferitur, dicitur *consequens*. Consequens non debet confundi cum *consequentia*, que est ipsa forma ratiocinii, seu ipse nexus consequentis cum antecedente: est ergo necessario vera aut falsa, nam nexus ille existit vel non existit.

Ad hæc distinctionem melius intelligendam, juvat cognitio discriminis quod existit inter ratiocinium et argumentationem: *argumentatio* enim se habet ad ratiocinium sicut propositio ad iudicium. Argumentatio est signum seu expressio ipsius ratiocinii, ne proinde definiatur potest: *oratio qua propositio una ex aliis inferitur.*

Janvèrè id quod proprie nuncupatur antecedens, est id, seu (in argumentatione) hæc propositio ex qua alia inferitur, dum consequens est id quod inferitur. Sed mens humana potest decipi in argumentando, et exinde pro vero nexu idearum potest assumere nexum apparentem et non realem; hinc consequens verum aliquando aderit absque vera consequentia, et vicissim. Hinc differre possunt consequens et consequentia.

70. — Ad ratiocinium semper requiritur duplex actus apprehensivus: 1° actus quo apprehenditur relatio, sive identitatis, sive discrepantiæ duarum idearum plus mi-

nusve dissitarum cum quadam idea, quæ adhibetur ut terminus comparationis. Primo idea, eæ sunt quarum nexus ignoratur; terminus comparationis est tertia quedam idea adhibita ad manifestandum hunc nexum ignotum, vi principii identitatis: *quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.* 2° Alter actus apprehensionis qui requiritur, ille est quo apprehendimus identitatem vel discrepantiam idearum dissitarum vi comparationis eorundem cum tertia idea. Hæc relatio identitatis vel discrepantiae est id quod stricto constituit consequentiam, et hæc perceptio est ipsa formalis actio ratiocinandi.

71. — Ratiocinium simplex et completum est *sylogismus* simplex, qui unam completam exprimit ratiocinationem. Sylogismus est *ratiocinium tribus constans propositionibus ita inter se connexis, ut duabus positis, tertia necessario sequatur.* Est ergo *species simplicior et perfectior* ratiocini, quia simpliciter et immediate confert duas ideas ad terminum comparationis, et statim refert nexum sic detectum.

1° Hæc duæ ideas quæ comparantur, dicuntur *extrema*, dum terminus comparationis dicitur *medius terminus.*

2° Duo prima iudicia, quibus comparantur extrema cum medio termino, dicuntur *premissa*, et constituent antecedens syllogismi, dum iudicium quo exprimitur hæc relatio per præmissa detecta, dicitur *conclusio, illatio, aut consequens.*

3° In conclusione exprimitur relatio extremorum; unde conclusio constat extremis, qui constituent subjectum et attributum illationis. Majus extremum est attributum conclusionis, quia est terminus magis extensus; attributum enim alicujus propositionis majorem habet extensionem ac subjectum; nam, ut constat ex dictis (S2 2°, 53), attributum semper omnibus subjecti inferioribus se extendit, ac generatur aliis pluribus. Minus extremum fit subjectum conclusionis, propter consimilem rationem.

4° Præmissa in qua majus extremum cum medio comparatur, dicitur *propositio major*, quia ordinariè priori loco ponitur, aut simpliciter *major*; dum præmissa in qua minus extremum confertur cum medio, dicitur *propositio minor.*

ARTICULUS II.

De legibus syllogismi simplicis.

72. — Dialectici, dum leges syllogismi rimantur, considerant simpliciter connexionem materiæ proximæ et materiæ remotæ, seu quarant utrum hæc elementa sint apta ad dandam conclusionem, nempe ad recipiendam formam ratiocini.

Veritas aut falsitas propositionum non considerant in dialecticis, quæ laudquamquam querit utrum propositiones consonent rebus expressis necne, sed pensat tantummodo an servetur identitas terminorum, dum ex unâ propositione in aliam hi transferuntur. Igitur regulæ syllogismi simpliciter versantur circa hæc veluti materiæ seu mechanicæ concatenationem terminorum et propositionum, quæ dicitur forma syllogismi.

73. — Tota hæc syllogismi legum latio ad octo regulas revocari solet; istæ regulæ, quæ excogitavit Aristoteles, suffiunt ad præcavenda omnia sophismata. Verumtamen auctores, alii plures, alii pauciores enumerant regulas. Sic in logica Portus-Rogalis (Port-Royal) sex enumerantur leges, quæ etiam ad duas tantum reducuntur: Bossuetius eundem numerum regularum tradidit; tandem Goudin, simul cum Euler, has leges ad quatuor conarçavit.

Sed hæc discrepantia unice provenit ex eo quod considerant hæc rem alii modo generaliori, alii modo specialiori; quoad rei substantiam, nulla prorsus diversitas. Reapse unica ferè est regula quæ cæteras omnes includit: *Major conclusio nempe implicite continet, et minor declarat hæc conclusionem contineri in majore.* Hæc regula ex ipsa ratiocini natura deducitur. Etenim propositio major affirmat relationem identitatis, vel diversitatis inter majus extremum et medium terminum; unde implicite continet conclusionem, dummodo majus sit identicus cum minore extremo, seu melius ipsum includat. Hæc autem identitas affirmatur in minore, quæ proinde declarat conclusionem contineri in majore. Major ergo considerari potest tanquam continens, et minor ut applicans. Atque hæc, utpotè nimis generalis, non sufficit ut omnia facie depre-

hendantur vitia quæ in syllogismis obrepere possunt, et ideo octo regulæ aptè tradi solent.

74. — Omnes istæ regulæ principio identitatis et principio contradictionis nituntur, aut potius sunt particulares applicationes horum principiorum. Principia hæc in scholis modo sequenti enuntiantur solent: Principium identitatis: *Quæ sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se.* Principium repugnantiam: *Duo quorum unum convenit cum tertio, alterum eorū non convenit, non conveniunt inter se.*

Hisce axiomatibus potest adijci sequens principium: *Duo quorum neutrum convenit cum tertio assumpto, inter se convenire vel non convenire possunt.*

1° Primum effatum, quatenus spectat ad dialecticam spectat, modo sequenti proponi potest: Quidquid affirmatur de notione superiore distributive sumpta, debet etiam affirmari de singulis ejus inferioribus; aliis verbis, quidquid de omnibus seu de aliquo genere dicitur, etiam dicendum est de quibusdam et de singulis, seu de subjectis speciebus et Individuis; v. g. Quidquid dicitur de animali, dicitur de homine, leone, aquila, etc., de Petro, Paulo, etc.

Illud effatum in scholis appellatur *dictum de omni*. 2° Secundum axioma solent etiam clariori modo sic proponi: quidquid negatur de notione superiore distributive sumpta, negari non negari de singulis ejus inferioribus. V. g.: Si aliquid de homine negaretur, negari debere de Petro, Paulo, et aliis hominibus. Illud principium syllogismi negantis *dictum de nullo* in scholis appellatur.

3° Quoad tertium principium, manifestum est, duos terminos inter se habere posse aliquam relationem quominus cum termino extraneo conveniant: v. g. ex eo quod corpus non est spiritus, et lapis non est spiritus, non possum inferre lapidem non esse corpus. Ita propter eandem repugnantiam duorum terminorum cum tertio, non possum inferre eos inter se convenire. V. g. Homo non est arbor; leo non est arbor; ergo homo est leo.

75. — Octo regulæ syllogismi, quibus applicentur hæc axiomata materie tum remotæ, tum proxime syllogismi, sunt sequentes, quarum quatuor priores ad terminos spectant, quatuor posteriores ad materiam proximam syllogismi, seu ad propositiones:

1. Terminus esto triplex, medius majorque; minorque.
2. Latius hos, quam præmissæ, conclusio non vult.
3. Nequaquam medium capiat conclusio oportet.
4. Aut semel, aut iterum negari generaliter est.
5. Utraque si præmissa neget, nihil indè sequitur.
6. Ambæ affirmantes nequeunt generare negantem.
7. Pejorem sequitur semper conclusio partem.
8. Nil sequitur geminis ex particularibus unquam.

1ª Regula vetat ne in syllogismo plures sint quam tres termini. Nam syllogismus in eo consistit, quòd *duorum idearum* convenientia vel repugnantia probetur ex eorundem consensione vel pugna cum *tertia*; atqui ad hoc tres termini, 1° *requiruntur*, sectis non esset comparatio extremorum, et 2° *sufficiunt*, alter ipsa extrema comparata in conclusione non uniretur: v. g. Deus est omnipotens; atqui homo est doctus; ergo... nulla conclusio.

Sed cavendum est ne alius terminus specie unus, reapse sit multiplex, propter diversas significationes vel suppositiones: v. g. Leo est animal ferox; atqui leo est vox duarum syllabarum; ergo vox duarum syllabarum est animal ferox.

2^a Regula prohibet ne termini in conclusione habeant majorem extensionem quam in præmissis habuerunt. Terminus, juxta diversam extensionem sumptus, reapse est multiplex, seu diversa significat, et propterea in conclusione id assereretur quod non fuit probatum in præmissis; comparatio enim facta fuit cum parte extensionis, dum in conclusione affirmatur altera pars quæ non fuit comparata: v. g. Omnis latro est homo; atqui omnis latro pomas meretur; ergo omnis homo pomas meretur.

3^a Regula per se patet, nam si medius terminus exprimeretur in conclusione, conclusio hæc non concluderetur, sed compararetur.

4^a Regula præcipit ad medius terminus in præmissis, semel saltem universaliter distributive sumatur, nempe pro ea omni re pro qua accipi potest. Ratio regulæ hæc est: Terminus ille bis particulariter sumptus esset æquivalenter duplex, seu res diversas significare posset, ac proinde comparatio non fieret cum uno eodemque termino. Hoc modo peccat sequens syllogismus:

Aliquis homo cantat.
Atqui aliquis homo mortuus est;
 Ergo aliquis mortuus cantat.

V^a regula est evidens et nititur tertio principio generali superioris relato (74). Sed sæpè contingit quòd propositio specie negans, reapse sit affirmans: v. g. Qui non studet, non erit doctus; atqui Petrus non studet: Ergo... Propositio minor reapse est affirmans.

VI^a regula est etiam planè evidens, et innititur principio: Quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se.

VII^a regula significat conclusionem participem esse omnium defectum premissarum. Pars pejor vocatur a Logicis negatio respectu affirmationis, et particularitas respectu universalitatis. Duo itaque considerantur in hac regula, qualitas et quantitas propositionum.

1° *Quoad qualitatem*, si una promissa negat, conclusio erit negans; nam propositio negans declarat unum extremum cum medio non convenire, dum altera promissa affirmans declarat alterum extremum cum medio convenire; ergo, juxta principium respondentis, extrema inter se non conveniunt, seu conclusio est negans.

2° *Quoad quantitatem* conclusionis, in data hypothesisi, tres casus fingi possunt; aut propositiones sunt ambe affirmantes, aut alterutra est negans, aut utraq; tandem est negans. Hic ultimus casus excluditur per V^{am} regulam; hæc due hypotheses sunt considerande.

a) — *Utraque affirmans.* Tunc unum tantummodo continent terminum universalem, subjectum scilicet propositionis universalis (hæc attributa sunt particularia, quia pertinent ad propositiones affirmantes; alterum subjectum est particulare, nam, juxta hypothesisim, una propositio est particularis); Atqui ille videtur terminus universalis pro medio assumi debet, juxta regulam IV^{am}. Ergo duo extrema sunt particularia, ac proinde subjectum conclusionis, quod dat quantitatem propositionis, est particulare.

b) — *Alterutra negans.* Duo sunt termini universales: subjectum propositionis universalis et attributum propositionis negantis. Atqui unus et medius terminus ponitur, juxta regulam IV^{am}, et alter pro attributo conclusionis negantis assumi debet, juxta primam partem presentis

regula. Ergo subjectum conclusionis non nisi termino particulari constare debet, ac proinde conclusio non potest esse nisi particularis.

VIII° regula docet nihil legitime concludi posse ex duabus premissis particularibus. Etenim 1° si ambe sunt affirmantes, nullus existit terminus universalis, ac proinde, non datur medius universaliter sumptus, juxta regulam IV^{am}.

2° Si ambe negantes, nil inddè, juxta regulam IV^{am}.

3° Si una affirmat et altera negat, unicus datur terminus universalis, nempe attributum propositionis negantis; Atqui ille terminus universalis simul assumi deberet pro medio (reg. IV.), et pro attributo conclusionis negantis (reg. VII.). Ergo nullus confici potest syllogismus cum duabus particularibus.

ARTICULUS III.

De earis figuris et modis syllogismorum.

76. — Scholastici multum sunt in exponendis præceptis quibus ars syllogistica quasi mathematicè describitur. Tractatio de hæc arte a Gallupio rectè *algebra ratiocinii* appellatur.

Nos de figuris et modis breviter quidem, sed quantum satis ad rectè argumentandum, tractabimus.

Recollendum est ex antè enucleatis formam syllogismi esse artificiosam illepositionem materiæ quoad inferendum. Porro forma hæc potest considerari:

1° Quoad materiam remotum, seu quoad solos terminos, et tunc dicitur *figura* syllogismi.

2° Potest spectari quoad materiam proximam, seu quoad propositiones, et tunc appellatur *modus* syllogismi.

77. — *De figuris.* Figura syllogismi est dispositio mediæ termini cum extremis apta ad concludendum. Porro medius terminus potest cum extremis quatuor modis disponi, ac proinde quatuor haberi possunt figure syllogismi: tres priores Aristoteli tribuuntur, et quarta, Galeno.

Prima figura habetur quando medius terminus est subjectum majoris et attributum minoris: v. g. Omnes homi-

nes sunt rationales; atqui Petrus est homo; ergo Petrus est rationalis.

In secunda figura, medius terminus est predicatum in utraque premissa, uti in hoc syllogismo: Corpus non est simplex; atqui animus est simplex; ergo animus non est corpus.

In tertia figura medius terminus est subiectum tum in minori, tum in maiori. V. g. Omnes peccatores sunt miseri; atqui quidam peccatores sunt divites; ergo quidam divites sunt miseri.

Tandem in quarta figura, medius terminus est prædicatum maioris et subiectum minoris: Omnes homines sunt rationales; atqui omne ens rationale potest cognoscere verum; ergo aliquid ens quod potest cognoscere verum, est homo. Hanc quartam figuram rejiciebant sat communiter scholastici; propterea quòd nihil aliud esset quàm violenta quoddam præmissarum et terminum transpositio. Quapropter rejecta quarta figura, in prima duplicem agnoscebant modum, directum scilicet et indirectum: Modus directus ille est in quo extrema eandem sedem occupant in conclusione quàm in præmissis habebant; Modus dicitur indirectus quando diversam sedem habent in conclusione, ac occupant in præmissis (1).

78. — De modis. Modus syllogisticus est dispositio trium propositionum, aut juxta alium modum computandi, præmissarum, secundum quantitatem et qualitatem apta ad concludendum. Propositiones secundum universalitatem et particularitatem, negationem et affirmationem spectantur, indicari solent per litteras A, E, I, O, juxta versionem sequentes (63):

Asserti A, negat E, verum generaliter amba.

Asserti I, negat O, sed particulariter amba.

Tot ergo erunt syllogismi modi possibili, quot combinationes ex quatuor elementis ter sumptis oriri possunt. Porro algebra demonstrat ejusmodi ternarias combinatio-

(1) Olim disputabant Logici an sint admittenda tres vel quatuor figuræ: sed hæc disputatio est parvi momenti. Vid. Sansonius, Philos. Christ. Logice pars I. v. 2. p. DCCXXV-BECCXX.

nes ex quatuor elementis, esse quatuor et sexaginta; ergo sunt quatuor et sexaginta modi possibili syllogismi.

Sed quidam ex recensitis modis opponuntur regulis syllogismi, ac proinde non concludunt, vel sunt inutilis. Modi concludentes sunt tantummodo novemdecim, ex quibus quatuor pertinent ad primam figuram; secunda figura quatuor pariter modos admittit; tertia sex, et quarta quinque.

Omnes modi concludentes in versiculis sequentibus recensentur: in quibus præterea ingeniosè declaratur ratio convertendi modos ultimarum figurarum ad modos primæ figuræ.

- I. fig. Barbara, Celarent, Darii, Ferio (Mòd. Ind.) Baraliphton.
Celantes, Dabitis, Fapesmo, Frisesomorum.
II. fig. Cesare, Camestres, Festino, Baroco (III. fig.) Darapti.
Folapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.

IV. Figura Galenica, ut a 1.ª distinguitur, quinque etiam modos continet, sicut mod. ind.:

Baraliphton, Dimatis, Fesapo, Camentes, Frisesomorum (4).

Ut vis et significatio horum vocabulorum intelligatur, notandum est:

1.ª Litteras vocales a, e, i, o, indicare propositionum diversitatem respectu quantitatis et qualitatis, ut jam superius diximus. Singuli modi constant terminis vocalibus: unde quarta seu ultima vocalis, qua reperitur in modis Baraliphton et Frisesomorum nihil significat; soli servit sono carminis.

(4) Qui admittunt 4.ª Eg., mutant ordinem præmissarum primæ figuræ, et habent conclusionem præter expressam ut majorem, seu conclusionem majus extremam, nempe attributionem, conclusionem, et alteram enunciationem, ut minus extremam, ut est subiectum, propositionis, continuationem. Qui autem hanc figuram rejiciunt, et modos indirectos admittunt, inveniunt tantum ordinem terminorum concludentis modi directi: unde in modis indirectis predicatum conclusionis est subiectum minoris, seu assumptionis, dum in modis directis, est etiam predicatum majoris seu propositionis, v. g. Modus Bar: prima figura (Barbara). Omnis animal est sensibile; omnis homo est animal; ergo omnis homo est sensibile. Modus indirectus (Baraliphton): Omne animal est sensibile; omnis homo est animal; ergo aliquod sensibile est hom.

Secundum figuram Galenicam, haberebimus: Omnis homo est animal; omne animal est sensibile; ergo aliquod sensibile est homo (Baraliphton).

2° Litteras s, p, m, c. designare modum quo fit reductio modorum ultimatum figurarum ad quatuor modos primæ figuræ. Istæ regule *reductionis* versibus sequentibus comprehenduntur.

S. vult simpliciter verti; P. verò per accid.

M. vult transponi; C. per impossibile duci.

Seu aliis verbis, S. indicat conversionem simplicem propositionum; P. conversionem per accidens; M. significat mutandas esse præmissas, ita ut ex majori fiat minor; littera C. in medio vocabuli posita indicat syllogismum non posse reduci directè, sed solum indirectè. Duplex enim est syllogismi reductio:

Alia, quæ dicitur *directa* seu *extensiva*, est revocatio syllogismi imperfecti ad perfectum. Imperfecti sunt syllogismi omnes qui non pertinent ad primam figuram directam, dum syllogismi primæ figuræ dicuntur perfecti, quia clarè et directè inferunt conclusionem.

Altera reductio, quæ dicitur *indirecta*, seu per *deductionem ad impossibile*, habetur quando adversarius ad admitendum absurdum, scilicet duas contradictorias esse simul veras, cogitur, si nolit admittere syllogismi dati consequentiam.

79. — Ut aliquid præ oculis habemus exemplum reductiois syllogismorum, sit, v. g., syllogismus sequens in *Darapti* convertendus:

A. *Omne animal est sensu præditum.*

(III. fig.) A. *Aliquod animal est substantia.*

I. Ergo aliqua substantia est sensu prædita.

Littera initialis D. indicat hunc syllogismum tertiam figuræ reduci debere ad syllogismum *Darpti* primæ figuræ, nam initiales designant modos correspondentes in diversis figuris. 1° Vocalis A nulla afficitur littera quæ aliquam indicet conversionem aut mutationem. Sed 2° vocalis A littera P afficitur, quæ notat conversionem per accidens; hinc propositio minor debet converti, et sic habemus: *aliqua substantia est animal*. Tandem: 3° vocalis I nullo afficitur signo aliquam conversionem aut mutationem indicante, ac proinde ultima propositio eadem remanet reductioe parata, et sic exurgit sequens syllogismus in *Darpti*

I. fig. A *Omne animal est sensu præditum;*

I. Porro aliqua substantia est animal.

I. Ergo aliqua substantia est sensu prædita.

In hoc syllogismo medius est subiectum majoris et attributum minoris, ac proinde conclusio est directæ, et syllogismus pertinet ad primam figuram.

Omnes ejusmodi præceptiones in praxi non maximam habent utilitatem, undè historicæ memorandæ causa a nobis breviter referuntur.

ARTICULUS IV.

De variis speciebus argumentationis non simplicis.

80. — Quædam dantur argumentationes quæ a simplicitate aut integritate syllogismi simplicis, qui propositionibus simplicibus tantum constat, aliquantulum desciscunt. Istæ argumentationes ad duplicem classem revocari possunt:

1° Sunt argumentationes quæ tribus tantum coalescunt propositionibus, et sic formam essentialem syllogismi explicitè referunt; sed altera aut utraq; præmissa est propositio composita; hinc constituunt syllogismum *compositum*.

2° Quædam sunt argumentationes quæ tum duabus tum quatuor, quinque, etc., constant propositionibus; constituunt ergo rationem argumentandi magis recedentem a formâ syllogismi simplicis, qui haberi debet ut paradigma argumentationis, seu argumentationis *Kat' êpophan* exhibet.

§ I. De syllogismo composito.

Tres sunt species syllogismi compositi: conditionalis, disjunctivus, et conjunctivus.

I. De syllogismo conditionali.

81. — Syllogismus *conditionalis* ille est ejus propositio major enuntiat judicium hypotheticum; una pars hujus propositionis conditionalis affirmatur in minore et altera in conclusione; aut contra, una negatur in minore

et altera in conclusione; v. g. Si homo est justus, habebit vitam eternam: 1° Atqui est justus; ergo habebit vitam eternam: 2° Atqui non habebit vitam eternam; ergo non est justus.

Hic duplex modus, quo syllogismus conditionalis rectè concludit, dicitur in scholis, primus, *modus ponens*, et alter, *modus tollens*.

Prima pars propositionis conditionalis dicitur *antecedens seu conditio*; dum alia pars dicitur *consequens* aut *conditionatum*.

82. — *Regule syllogismi conditionalis*. 1^a regula. Si affirmatur antecedens in minore, conclusio debet affirmare consequens, secus non esset nexus inter conditionem et conditionatum; Ex: Si furtum facies, punieris; atqui furtum facies; ergo punieris.

II^a regula. Negatus consequens in minore negationem antecedentis in conclusione importat: etenim si conditionatum non verificetur, patet conditionem non esse positam. Ex: si dies est, luet; atqui non luet; ergo non est dies.

III^a regula. Ex negatione antecedentis nihil sequitur, siquidem in aliis conditionibus consequens posset verificari.

IV^a regula. Ex affirmatione consequentis nulla pariter eruitur conclusio. Nam consequens posset esse verum quominus antecedens sit vera conditio:

Ex: III^a legis: Si Petrus loquitur, vivit;
Atqui non loquitur; (perperam concluderetur):
Ergo non vivit; vel ergo vivit.
Ex: IV^a legis: Si Petrus loquitur, vivit;
At vivit; (non possumus istam legem concludere):
Ergo loquitur, vel ergo non loquitur.

II. De syllogismo disjunctivo.

83. — Syllogismus dicitur *disjunctivus* quando præmissam aliquam continet disjunctivam. Ex.: Petrus dor-

mit, vel vigilat; atqui vigilat; ergo non dormit; atqui non vigilat; ergo dormit. Hinc illius sunt due formæ: quæ in scholis dicuntur: 1^a *ponendo tollens*, et 2^a *tollendo ponens*. Ex affirmatione unius membri disjunctivæ concludimus ad negationem alterius, et vice versâ; et idcirco due sunt regulæ:

I^a regula. Si Minor unum membrum affirmat, aliud vel alia membra *copulativè* negantur in conclusione.

II^a regula. Si Minor negat unum membrum disjunctivæ, alia membra *disjunctivè* affirmantur in conclusione. Ratio harum regularum in eo est quòd prædicata exprimunt omnia genera ad quæ subjectum referri potest: si uni refertur, non ad alia; si ad alia, non ad illud.

III. De syllogismo conjunctivo.

84. — Syllogismus *conjunctivus* ille est in eujus antecedente proposito conjunctiva ponitur.

Regula hujus syllogismi ad duas revocari possunt.

I^a. Ex positione unius partis inferitur exclusio alterius.

II^a. Si excluderetur una pars in minore, altera pars deberet poni seu affirmari in conclusione, dummodo non sit medium inter membra enumerata. Ea exemplum: Petrus non potest simul Parisius et Romæ esse; 1° atqui hodiè Parisius est; ergo non est Romæ. — 2° atqui hodiè non est Parisius; ergo... nulla est conclusio, quia distributio non est completa, siquidem præter civitates enumeratas sunt multa alia loca in quibus degere potest Petrus.

In syllogismo sequenti, qui habet distributionem completam, ex negatione unius membri ritè inferitur affirmatio alterius: nemo potest Deo servire et diabolo: atqui Judas Deo non servit; ergo diabolo.

§ II. De aliis formis argumentandi quæ externa specie à syllogismo magis recedunt.

85. — 1° De *enthymemate*. Enthymema, e vocibus græcis *επιληπτόν* depremissum, nihil est aliud quam syllogismus mutilus, eujus scilicet minor aut major reticetur. Duabus tantum constat propositionibus, quarum una inferitur ex alia.

Ex : Animus est spiritalis; ergo et immortalis.

Premissa quæ retinetur, facileprehenditur, si consideretur utrum duorum extremorum in antecedente repariatur : Si extremum quod exprimitur, constituit attributum consequentis, propositio expressa erit major; secus erit minor. In exemplo superius dato, propositio subaddita est major, nam extremum quod continet propositio expressa, seu *animus humanus*, constituit subjectum conclusionis.

86. — 2^a *De Epicheiremate*, Epicheirema, græcè, ἐπιχειρημα; est syllogismus cuius alteri præmissæ vel etiam utriusque sua probatio subnectitur. Si uni tantum propositioni subjungitur probatio, in duobus syllogismis simplicibus resolvi potest; et utriusque præmissæ sua adjungeretur ratio, in tres syllogismos resolveretur epicheirema. Exemplum superius propositum formam epicheirematiss induere potest : Animus humanus est spiritus, siquidem habet operationes quæ nullo pacto pendent a materiâ; atqui spiritus est immortalis, nam cum compositione caret, non potest dissolvi; ergo animus humanus est immortalis.

87. — 3^a *De Polysyllogismo*, Polysyllogismus est argumentatio in quâ conclusio unius syllogismi assumitur tanquam præmissa alterius. In hæc ratione argumentandi, uni syllogismo completo alter ita subnectitur, ut conclusio precedentis fiat præmissa sequentis. Idem exemplum formæ polysyllogismi accommodatur : Quod non habet partes, non est dissolutio obnoxius; atqui omnis spiritus non habet partes; ergo spiritus non est dissolutio obnoxius; atqui animus humanus est spiritus; Ergo non est dissolutio obnoxius. Ut per se patet, polysyllogismus omnibus legibus syllogismis simplicibus subjacet, propterea quod non est aliud atque syllogismus multiplex.

88. — 4^a *De sorite*, Sorites (græcè σόρις; a verbo σορεύω; cumulus), seu *acerualis*, ut nuncupatur a Cicerone, est argumentatio pluribus propositionibus constans ita connexis ut attributum primæ fiat subjectum secundæ, attributum secundæ fiat subjectum tertie, et sic deinceps, donec formetur conclusio in quâ subjectum primæ propositionis cum prædicato ultime copulatur. Ex. : Animus humanus est simplex; id quo est simplex caret partibus;

id quod non coalescit partibus dissolvi nequit; ergo animus humanus dissolvi nequit.

Ex definitione et ex proposito exemplo patet sortitem esse reapse syllogismorum acervum; potest enim sorites in tot syllogismos primæ figuræ resolvi, quot sunt præmissæ demptâ unâ.

Hæc forma argumentandi nititur hoc principio : Quidquid continetur in alio, contineri debet in iis omnibus, quæ hoc aliud includunt.

Regulæ sortitis ad duas revocari possunt :

89. — 1^a *reg.* Non potest confitari solis præmissis negativis, imò inter præmissas affirmantes nulla negans debet reperiri; nam etiam in hæc secundâ hypothesi, resoritate sorte, haberemus aliquem syllogismum duabus negativis constantem : hinc, sive sortes efformetur meris negativis, sive inter affirmantes unicam continent negantem, non posset dare conclusionem, juxta V^{am} regulam syllogismi.

1^a *reg.* Nulla præmissa in sorte sit particularis, (nisi forte prima, et tunc conclusio sit particularis). Etenim cum sorites in syllogismos resolveretur, aliquis inveniretur syllogismus in quo mediis his particulariter sumeretur, quod est contra IV^{am} regulam.

Praeter hæc regulas, non dantur aliae quæ sint speciales; nam quando dicuntur leges sortitem propositiones falsas aut ambiguas, et omnem terminorum immutationem repellere, dant regulam omnibus formis applicabilem.

89. — 5^a *De Dilemmate*, Dilemma (ἴσχυρις, utriusque casus) quod ad syllogismum disjunctivum reducitur, et idcirco dicitur etiam *hypothetico-disjunctivum*, est argumentatio in quâ ostenditur a duobus partibus alioquin disjunctionis utamquamque contra adversarium vim habere, et consequenter totam argumentationem concludere. Antecedens potest etiam tribus, quatuor, etc., constare membris, quæ singula contra adversarium valent : ex eo quod omnia membra concludunt, legitime inferitur totum disjunctivum ad concludendum admitti debere. Vis hujus argumentationis fundatur in natura propositionis disjunctivæ.

Ex.: Illud dilemma Tertulliani in suo Apologetico adversus Trajanum.

Vel nocentes sunt christiani, vel innocentes; si nocentes, cur inquiri prohibes? si innocentes, cur delatis penam irrogas?

91. — Ut dilemma legitime concludat, requiritur:

1° *Ut disjunctio sit completa*, scilicet ut non sit medium inter membra disjunctiois, secus effugium haberet adverbias.

2° *Ut non possit retorqueri*. Potest retorqueri dilemma quando singula membra ita possunt disponi, ut conclusio opposita conclusioni argumentis inferri possit.

ARTICULUS V.

De sophismatibus.

92. — Per sophisma intelligitur argumentatio que veri speciem pro se fert, licet ad falsam et absurdum adducat. *Socrus, artificium, astus*, dicitur a sophistis: per sophistam enim intelligitur homo simulatum sapientiam ostentans.

Scholia post Aristotelem, sex fallacias dictionis, seu in verbis, *εἰς τὰς λέξεις*, enumerant, et septem extra dictionem, *εἰς τὰς λέξεις*, seu in rebus.

1. De fallaciis dictionis.

Quod fallacias dictionis dicit tantum, compositio et divisio, sunt relatu digna:

93. — 1° Est *sophisma seu fallacia compositionis*, que habetur quando fit transitus a sensu diviso ad sensum compositum.

2° Est *sophisma seu fallacia divisionis*, quando fit transitus a sensu composito ad sensum divivum.

Hoc sophisma sensus compositi vel sensus divisi habetur, cum infertur duo predicata, que alicui subiecto simul competere non possunt, neque eorsim si competere posse; seu aliis verbis, cum alicui rei tribuitur in sensu composito aut collectivo, quod ipsi in sensu diviso seu distributivo convenit, aut vice versa.

Sint in exemplum verba Christi dicentis; Cæci vident, claudi ambulant. Hæc verba vera sunt in sensu diviso: Qui olim erant cæci, nunc vident; neutiquam verò in sensu composito; nam non sunt simul cæci et videntes: esset fallacia compositionis.

Propositio sequens e contra vera est in sensu composito, et falsa in sensu diviso: Apostoli Evangelium predicaverunt in toto orbe; si diceretur: Atqui Joannes fuit apostolus; ergo in toto orbe crangelium predicavit, illatio esse falsa, quia feret transitus a sensu composito ad sensum divivum: hæc argumentatio esset fallacia divisionis.

II. De fallaciis extra dictionem.

94. — Ex fallaciis extra dictionem, seu in rebus, quatuor sequentes sunt relatu dignæ.

1° *Ignoratio elenchii* (ab *εἰρηξ*, argumentum seu res demonstranda) que est illud vitium, quod in eo consistit ut quis nesciat aut fingat se necesse rem de qua agitur, ac proinde probat aut impugnet aliud omnino quam id quod in disputatione erat: per hoc ergo sophisma aliud evincitur quam sit id quod in questione versabatur.

2° *Petitio principii*, que habetur quando id quod probandum erat, pro demonstrationis ipsius principio assumitur; ut si quis quaerens utrum sol vel terra moveatur, sic ratiocinaretur: Terra reapse immobilis est; ergo sol movetur.

Ad petitionem principii, potest revocari *circulus vitiosus*, in quem facilis est lapsus ex petitione principii. Illud sophisma in eo consistit quod ex duobus que sunt probanda, unum per aliud probaretur: ut si quis, vi g., adstrueret existentiam Dei ex eo quod existit mundus, existentiam mundi ex eo quod existit Deus verax.

3° *Sophisma, seu fallacia non causa pro causa*, locum habet quando alicui rei assignatur tanquam causa, id quod reapse non est causa, uti, v. g., si quis ex eo quod duo eventus sibi immediate succedunt, inferret unum esse causam alterius, dum inter hæc facta sit mera successio sine relatione causalitatis.

4° *Fallacia accidentis* que habetur cum rei cuiquam absolute tribuitur quod ei non convenit nisi per accidens,

aut secundum quid; uti, in sequenti exemplo veterum sophistarum: Epimenides ait Cretes esse mendaces: atqui Cretes erant, ergo mentitus est; atqui idem quia mentitus est, Cretes non sunt mendaces; ergo non mentitus est, etc.

In hoc exemplo aliquid absolute et simpliciter attribuitur quod tantummodo per accidens convenit: Cretes dicuntur mendaces, idem quia frequenter mentiuntur; dum in illatione considerantur tanquam semper, et in omni tempore mentientes.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS

CAPUT IV.

DE METHODO.

95. — *Methodus* (μεθ, δόξ) generatim inspecta est via ad aliquem terminum, seu ratio aliquid faciendi. Prout consideratur in logica, est via verum assequendi, seu *ordo in operationibus mentis adhibendis intuitu scientiae adipsendum*. Hinc in methodo tria reperiuntur: principium, ordo seu processus a principio ad terminum, et tandem ipse terminus, seu scientia. Methodus enim potissimum dicitur, non respectu veritatum obviarum quae immediato intuitu vel uno syllogismo deprehenduntur, sed in ordine ad veritates abstrusiores quae seriem ratiociniorum exposulant. Ergo tractatio de methodo ultimo loco venit in Dialectica, quia simplices apprehensiones, iudicia et ratiocinia ita discent ut systema aliquid notionum seu scientiam constituent: Hinc sicut simplices conceptus sunt elementa iudicii, et iudicia elementa ratiocinii, ita etiam haec tria sunt elementa methodi.

96. — Jan vero haec ars sive discendi sive docendi duplici modo nos ducere potest ad veritatem scientificam.

1° A cognitione confusa *alicujus totius* possumus pergere per gradus ad singulas ejus partes rimandas, in quas totum illud primo resolvimus; et haec methodus dicitur *analytica*.

2° Incipere possumus e contra à simplicissimis elementis alicujus objecti, et paulatim ad elementa magis composita regredientes, pervenimus tandem ad *totius ob-*

jecti cognitionem; et haec methodus dicitur *synthetica*. Verum finis processûs sive analytici sive synthetici est scientia.

Hinc in isto capite agemus 1° de analysi, 2° de synthesi, et 3° de scientia.

ARTICULUS I.

De analysi.

97. — Analysis (ἀνάλις) a verbo graeco ἀνάλω, *resolvo*, juxta vim vocis, *resolutionem* indicat. Quotiescumque ergo fit resolutio alicujus rei compositae in elementa componentia, analysis habetur. Ex. : Si ratiocinium solveretur in iudicia, iudicium in conceptus, adhiberetur methodus analytica. Si analysis versatur circa res ipsas, vel conceptus concretos, dicitur *experimentalis*, si vero versatur circa conceptus abstractos, vocatur *rationalis*.

Hic generalissimus analysis conceptus facillimè intelligi potest; sed dum haec in variis applicationibus consideratur, tunc non adeo patens est processus analytici ut ejus distinctio a synthesi acutissimam attentionem non exigit. Mirum ergo non est quod tirones, qui philosophiae operam dant, saepe numerò veram utriusque methodi indolem non capiunt.

98. — Ut res fiat clara, 1° praec oculis semper haberi debet conceptus analysis, quae in eo sistit ut *aliquid totum* in partes resolvat, *quae singillatim* inspicuntur; 2° *Distincte sciendum* est quid sit totum, quid pars in variis rerum generibus: sic compositum respectu simplicis, singulari respectu universalis, universale respectu universalioris, haberi debent ut *quaedam tota*.

Hinc a compositis ad magis simplicia, a singularibus ad universalia, a minus universalibus ad magis universalia, ab effectibus ad causas, etc., progreditur. Comprehensio enim simplicis, universalis, universalioris, minor est comprehensio compositi, singularis, minus universalis. Idem dicendum est de effectu respectu cause, nam in comprehensione notionis effectûs ingreditur tanquam pars notio cause.

Diverse haec tota revocantur ad genus totius actualis;

sed propter totum actuale, datur etiam totum potentiale. Ideo considerari debet methodus analytica respectu totius actualis et totius logici seu potentialis.

99. — Per totum actuale, illud intelligitur quod essentialiter compositam habet, et constat partibus actu conjunctis; v. g. homo.

1° Quando partes sunt realiter distinctæ et separabiles, dicuntur partes physice, et ipsum totum dicitur totum physicum; v. g. homo, cujus partes sunt anima et corpus.

Partes physice sunt vel essentialiter vel integrales:

Essentialiter sunt eæ quæ tolli nequeunt quin totus conceptus periret, ut in exemplo superius proposito.

Sunt integrales, quando sine ipsis totum esset, sed non integrum: v. g. in homine, pedes, manus, oculi, etc.

Ad totum physicum revocari possunt totum morale quod constat pluribus modis eidem subjecto inhaerentibus, necnon totum virtuale seu potentialium quod constat pluribus facultatibus in eadem natura radientis.

2° Quando partes non sunt realiter distinctæ, sed tantum per mentis considerationem possunt distinguì, dicuntur partes metaphysice, et compositam dicitur totum metaphysicum: v. g. genus et differentia, seu animalitas et rationalitas in homine.

3° Tandem totum potest constare multitudine entium rationalium quæ inter se relatione aliqua morali connectuntur, cujusmodi sunt civitas, respublica, nempe omnes societates: illud totum actuale dicitur morale.

100. — Totum potentiale dicitur omnis idea universalis respectu inferiorum quæ sub extensione sua continet. Vocatur etiam logicum quia illud universale, quod informatur, pertinet ad ordinem idealem seu logicum. Dicitur potentiale, quia hæc notio universalis potest suis inferioribus applicari, unde potentia tantum et non actu hæc inferiora complectitur.

Partes totius logici dicuntur subjective, quia ipsum universale de singulis dicitur tanquam de subjectis.

101. — Totum ergo potentiale partes habet in sua extensione ac proinde propriè dicitur omne, dum totum actuale partes complectitur in sua comprehensione, et propriè dicitur totum. Hinc analysis utramque respicit: Toti

applicatur actuali, dum hoc resolvit in sua elementa, et tunc propriè dicitur resolutio. Toti potentiali duobus modis applicari potest, scilicet a toto descendendo ad partes, vel a partibus progrediendo ad totum: cum singulari partes subjective in sua comprehensione includant hæc ideam universalem, quæ vocatur totum potentiale, fit ut resolutio comprehensionis ejusque partis det illud totum. Ad dum minuit comprehensionem alieujus notionis, augetur ejus extensio (32), seu collectio subjectorum, quibus competit.

Exindè videtur quare methodus analytica respectu totius actualis a veteribus, post Aristotelem, resolutio (ἀναλυσις), dum respectu totius logici collectio (συναγωγή) ab iisdem vocabatur.

Sed recentiores methodum resolutionis, et collectionis appellant simpliciter methodum resolutionis, nam in utraque methodo, universale speciatim ex inferioribus colligimus, siquidem inferiorum conceptum resolvimus, et, neglectis iis in quibus differunt, notionem communem detegimus.

102. — Methodus analytica potest esse applicari, et hæc applicatio constat definitione et divisione; per definitionem enim et divisionem aliquod totum variè resolvitur in elementa quibus coalescit, ut melius cognoscatur. Potest etiam judicis applicari, tunc datur quidam processus analyticus, qui dicitur Inductio. Hinc agendum est de illis tribus operationibus mentis quæ analysi constant. Utrum in ipsis concurrat etiam synthesis postea videbimus.

§ I. De definitione.

I. Quid est definitio?

103. — Ideæ quando ex obscuris clare effici debent ut ad ordinem scientiæ eleventur, Porro idem efficitur clara quando ab aliis ideis distinctè distinguuntur, quod fit per definitionem; igitur definitio potest describi: oratio explicans quid sit res de qua agitur, vel quid per vocem quandam intelligatur.

Definitio explicat sive naturam rei, sive significationem nominis; unde duplex definitio, altera nominalis, altera realis, prout nomen vel rem explicat.

104. — *Definitio vocum* fit 1° explicando quid vox significet, juxta usum, et hæc definitio *usualis* potius est. 2° Tamen aliquando definitio nominalis perficitur ex etymo, dum vocis significatio ex ejus origine grammaticè eruitur: Sensus enim etymologicus indigitat usulem. Generatim vox explicatur per vocem clariorem sive alterius sive ejusdem idiomatis. 3° Tandem sensus vocis interpretatur juxta intelligentiam propriam loquentis, et hoc ad sequivocationem evitandam; istæ definitiones dicuntur *arbitrarie*. Veruntamen vitari debent ejusmodi definitiones quando agitur de vocibus quarum significatio est clara et omnibus eadem.

105. — Definitio realis ea est quæ rei naturam explicat per enumerationem notarum quæ pares sint ad rem ab aliis secerneendam.

Definitio realis est triplex, scilicet *essentialis*, *descriptiva* et *genetica*.

1° Definitio *essentialis*, quæ propriè definitionis nomen meretur, ea est quæ rem explicat enumerando notas essentialis sui speciem constituentes, sive hæc notæ sint partes physicas, sive sint partes metaphysicas.

Si hominem definias: compositum ex animâ rationali et corpore organico, fit definitio essentialis adhibendo notas quæ sunt partes essentialis physice; si definiatur: animal rationale, hæc definitio essentialis conficeretur per notas quæ sunt partes essentialis metaphysicæ.

2° Definitio *descriptiva*, seu descriptio, rem explicat sive per causas proprias (aut efficientem, aut finalem, aut exemplarem, etc.) et tunc dicitur *causalis*; sive per proprium: v. g., homo est animal *sermone* capax, in quo casu dicitur *propria*; sive tamen per accidentia, seu qualitates accidentales, solum rei descriptæ convenientia, sicut definitio hominis quam dedit Plato: animal pulchrum, implume, bipes, habens caput erectum; et hæc definitio dicitur *accidentalitatis*.

3° Definitio genetica ea est quæ rei *genesis* refert, seu modum, quo res gignitur: v. gr., circulus est curva linea quæ efficitur per lineam sese vertentem circa fixum punctum. Definitio hæc differt a causalit, quia non solummodo

rei causam memorat, sed etiam *modum* describit quo res a sua causa gignitur.

Hinc definitio descriptiva et definitio genetica, quæ dare nequeunt ideis nisi majorem claritatem, præmitti debent definitioni essentiali, quæ hæc ex claris distinctis etiam efficit, et postponi definitioni nominali.

II. De legibus definitionis potissimum essentialis.

106. — Leges rectæ definitionis ad quatuor revocari possunt.

I. Ex parte *definitionis ipsius*.

1^a reg. *Omnis definitio clarior sit defailto*, nam munus definitionis est definitum clarius reddere: hinc si definitio est nominalis, debet fieri per notiora vocabula: si est realis, per res definito notiores.

2^a reg. *Genere proximo et differentia specifica tantum coalescat*, aut saltem aliquo locum generis et differentie tenente: hoc enim modo peracta non erit latior nec angustior definitio, sed totæ et soli definito conveniet. Etiam prima pars metaphysica, *genus proximum*, definito conveniet et simul aliis speciebus hinc definito parallelis, ac proinde indicat in quo natura rei definiende cum aliis rebus conveniet. Dùm autem hæc parti metaphysicæ, alia adjicitur pars, nempe *differentia specifica*, indicatur id in quo definitum ab aliis rebus differt, seu id quod est proprium; et ideo per hæc partes metaphysicæ, rei natura ita declaratur, ut in se cognoscatur, necnon in suis relationibus tum convenientiæ tum discrepantiæ cum aliis omnibus.

In hæc regula diximus: *aut saltem aliquo tenente locum generis et differentie*, in descriptionibus scilicet, nam aliquando res definienda non nisi per analogiam habet genus et differentiam; et sæpius latet utrumque.

Nota. Si definitio hinc tantum elementa constat, in eâ nihil erit superfluum et nihil desiderandum, undè sequens regula dialecticorum: *Definitio nec sit superflua, nec diminuta*, sicut ut corollarium ex hæc 2^a lego. Quando in definitione aliquid est redundans, nisi sit *proprium*, fit confusa, et *omni* definito non conveniet; nam nota superflua, quæ non est essentialis, non potest dici de omnibus

inferribus specie definitis. Si definitio est diminuta, non *soli* definitio convenit; nam res remanet indeterminata, ac proinde aliis pluribus præter definitam, applicabilis.

3° *rog. Definitum in definitione non ingrediatur*, nec aperte nec latenter, nam aut definitio esset redundans, aut in circulum vitiosum impingeret, seu obscurum per obscurum explicaretur.

4° *reg. Non sit negans*, nam talis definitio esset latior definitio, et non declararet quid sit res, sed quid non sit. Si tamen de duobus oppositis ageretur, tunc altero affirmate definitio, alteram per primi negationem definiiri posset. Ex. ; Si finitum defines: id quod certis limitibus coarctatur, infinitum definire poteris: quod limitibus non coarctatur.

II. — *Ex parte definiti, si propriè definiendi debeat:*

1° *Definitum sit per se unum* non multiplex nec unum per accidens tantum: illius enim solius cui vera inest natura, definitio dari potest: hinc complexa, ut sic, non definiuntur; concreta non definiuntur nisi secundum formale significatum: hinc etiam vox æquivoca, ut definitur, dividi debet in varias suas acceptiones.

2° *Definitum sit compositum*, compositione saltem metaphysica et naturalis, alioquin nec genere nec differentia constaret.

107. — *Corollarium*. Ex hæcenus enucleatis circa naturam aut circa leges definitionis colligimus:

1°. *Omnia propriè definiiri non posse neque debere.*

I. *Non debent.* — *Prob. I^o* Aliquid non potest definiiri nisi per notiones clariiores re definienda: Aliquid si omnia essent definienda, hæc notiones clariiores per alias magis claras illustrari deberent, et sic in infinitum; se proinde quilibet definitio semper indefinitas exspectaret notionum inferiorum illustrationes, et sic nullæ essent notiones ex se clare. Ergo nunquam definitio dare posset clarum et determinatum rei conceptum, et idcirco impossibilis processus evaderet.

2° *Res obscura definitionem expostulans nunquam posset describi nisi per res obscuras, et idcirco nulla dari posset definitio propriè dicta seu explicans quid sit res.*

II. *Non possunt*. Præterea quedam sunt notiones

simplices que simplicissimam habent comprehensionem, nullaque genero continentur, nec proinde possunt in partes resolvi, aut ad aliquod genus revocari: v. g. notiones transcendentales. Aliæ sunt notiones que carent differentia specificâ, v. g. suprema genera, differentia ultimæ; vel quarum differentiam ignoramus, v. gr. individua, etc. Ergo omnes istæ notiones propriè definiiri non possunt. Solummodo definiuntur species sive suprema, sive intermediæ, sive infimæ, quarum constitutiva cognoscimus.

2°. *Quæ propriè definiiri nequeunt, possunt tamen describi*, ita ut mentis attentio in ea dirigatur, earumque idea clara effluat. Diversis autem modis describuntur pro sua diversitate, vel per negationes, vel per relationes, vel per opposita.

100. — *Scholium*. Aristoteles duplicem proposuit methodum definitionem essentialem inveniendi: 1. *divisivam*, qua id quod certè est communis re definienda assumitur, atque in suas partes subjectivas dividitur et subdividitur, si opus est, donec invenitur nota aut complexus notarum qui cum re definienda reciprocet: 2. *collectivam*, que exorditur a consideratione individuorum quibus nomen rei definiendi tribuitur, et neglectis notis individuantibus, eruitur ratio communis omnibus: postea detractis differentis specificis, ratio generica obtinetur distincta.

§ II. De divisione.

I. Quid est divisio?

110. — Quando idea quamdam generatim inspecta remanet *confusa*, in divisione invenitur methodus eam distinctiorem reddendi. Divisio enim est totius in suas partes distributio; partes autem, cum in toto non clarè et distinctè percipiuntur, divisione semel peracta, singillatim considerari possunt, et sic aliis ab aliis discerni. Extendè patet divisionis utilitatem magnam esse, quia reddidit ideas distinctas, tollit æquivocationes terminorum et ambiguitates orationis, hincque memoriam juvat.

111. — Divisio potest versari circa *verbum* vel circa *res*: Divisio vocis, que propriè dicitur *distinctio*, est distributio vocis æquivocæ et orationis amphibologicæ secundum

suas diversas significationes. Divisio rei, quae proprio nomine *divisio* appellatur, ea est quam antea descripsimus.

Divisio, quae totum distribuit in suas partes, fieri debet diversa juxta *diversitatem factus*. Porro totum, ut antea diximus (100, 100) est vel *actuale* vel *logicum*.

1° Totum actuale distribui potest in partes physicas vel metaphysicas (100, 1°, 2°), et exinde divisio dicitur *physica* vel *metaphysica*. Partes physicae sunt vel *essentiales* vel *integrates*, ac proinde divisio fieri potest secundum partes *essentiales* vel secundum *integrates* (100, 2°). Divisio metaphysica fit juxta partes *essentiales* et *metaphysicas* (100, 2°).

Ens simplex non est capax nisi divisionis metaphysicae, dum ens compositum utriusque divisionis capax est.

2° Divisio totius logici, et generatim cujuslibet totius, potest fieri *per se* aut *per accidens*, prout totum distribuitur in partes quas per se continet vel secundum partium proprietates aut accidentia. Hinc divisio totius logici fit per se, quando *genus* in *suas species* aut in differentias distribuitur. Divisio dicitur per *accidens*, quando membra dividenda per se non sunt, partes rei *divisae*. Haec divisio dici solet *divisio modalis seu totius modalis*. Tres sunt modi hujus divisionis *secundum accidens*: 1° Divisio *subiecti* ratione *accidentium*: v. g., homo est vel *albus*, vel *niger*, vel *caprensus*, etc. 2° Fieri potest divisio modi seu *accidentis* ratione *subjectorum* quibus inhaeret, ut cum dicitur: *Appetitiones aliae sunt in homine, et aliae in brutis*. Tandem 3° divisio modalis fieri potest *assumendo modum aliquem*, qui ratione aliorum accidentium divideretur: *Amara sunt vel salubria vel nociva*.

II. De legibus divisionis.

112. — 1° *lex*. *Divisio sit adaequata*, scilicet ita fiat ut membra simul sumpta totum adaequent. Ratio hujus regulae est evidens.

II° *lex*. *Totum excedat quamlibet partem dividendam*. Nam pars non potest adaequare totum, multominus superare.

III° *lex*. *Unum membrum divisionis alterum includens*

non debet, secus una pars his repeterebatur inhaererebaturque confusio: v. g. si globus terrestris divideretur in Europam, Asiam, Africam, Americam, Oceaniam et Italiam, haec divisio esset vitiosa.

IV° *lex*. *Divisio sit proxima*, nempe fiat primò in proxima et immediata membra. Deim, si opus est, haec notio, quae jam in omnes notiones inferiores fuit distributa, iterum dividatur secundum has notiones inferiores, quae eodem modo partimuntur, scilicet in suas partes proximas et immediatas. Membra sunt proxima et immediata quando immediate totum constituunt, non vero partem ipsius. Substantia, juxta hanc regulam, divideretur 1° in incorpoream et corpoream, 2° corporea subdivideretur in organicam et inorganicam etc.

Nota. Cavendum est tamen ne subdivisiones ita sint numerosae ut ad minimas usque partes sine utilitate deveniantur. Ad praevocandum hunc defectum Scholastici addere solent hanc regulam: *Divisio sit brevis*. Similis confusio est, inquit Seneca, quicquid usque ad pulverem sectum est.

Ratio quartae regulae est quod si fieret saltus in dividendo, non ordo et distinctio iterarum oriretur, sed confusio; quod est contra scopum divisionis.

§ III. De inductione.

113. — Methodus analyticae potest etiam iudicis applicari. Quando in veritate aliqua expendenda, *in subjecti* consideratione exordiamur ut deveniamus ad notionem *praedicati*, methodus dicitur analytica. Etenim a notione *minus universalis*, scilicet a subjecto, quod est aliquod totum, ad notionem *magis universalem* devenimus, nempe ad praedicatum, quod est pars ipsius subjecti.

Sed pariter fieri potest quod a consideratione, non *unius* subjecti sed *plurimum* subjectorum exordiamur, ut deveniamus ad notionem *communem* his subjectis; quae propterea notio est *universalis* respectu subjectorum. Hic processus analyticus dicitur *inductio*.

Inductio (*επαγωγή*) generalitatem sumpta, est transitus a singularibus ad universale. Sed 1° aliae notiones

sunt singulares, et alio universales (34) : dùm ergo fit transitus a singularium cognitione ad ideas universales, fit aliquo sensu *inductio in ideis*. Ad ideam universalem assurgimus a singularibus exerdiendo, quando essentialia istorum notas deprehendimus, notionibus individuasibus relicta. Ex. gr. : Habeo ideam hujus pruni vel hujus fagi, et exinde eruo has tantum notas que naturam arboris constituunt; tunc habeo arborem in genere. Hic conceptus est *idea universalis*, que inductione seu abstractione obtinetur.

De hoc processu, a quibusdam recentioribus inductio, ab aliis *generalisatio* appellato, in presenti nobis non est sermo; nam hic processus, quatenus idem est ac generalisatio naturalis seu simplex abstractio, in questionem psychologiam de origine idearum incidit. Quatenus vero revocaretur ad generalisationem *artificialem* et reflexam, non esset quid aliud quam illa operatio qua mens ex diversis objectis, vel etiam ideis universalibus, invicem comparatis, notas abstractat, quibus conveniant, his neglectis quibus differunt. Quapropter subjacet legibus inductionis proprie dicte, et deare valet ad rectam *classificationem*, quatenus suppleat seu manifestet diversos gradus universalitatis notionum.

114. — 2° Judicia etiam alia sunt universalis et alia particularia (41). Porro inductio proprio sensu dicitur de transitu propositionis singularis ad universalem.

Jam vero judicia universalis sunt vel immediata vel mediata (40). Quoad judicia *analytica* immediata, inductione utimur tantum ad intelligentiam terminorum, quatenus singularia aliquo modo adhiberi possent ad hanc cognitionem obtinendam; sed terminis semel intellectis, mox se patet.

Igitur ratio affirmandi hęc judicia, sicut et ideas universales, perperam consideraretur tanquam methodus scientifica, et a fortiori tanquam methodus syllogismo *opposita*. Etenim in utroque casu agitur simpliciter de *abstractione*, quo profecto respectu syllogismi est operatio distincta et pravia.

Hic tantummodo agitur de inductione spectata ut est

methodus scientifica, scilicet de illo transitu a singulari ad universale, qui fit per *modum argumentationis*.

Circa hanc inductionem quaeremus 1° quid et quotplex sit; 2° an et quomodo a syllogismo distinguatur?

115. — 1° Inductio sic determinata potest describi: *argumentatio qua de subjecto universali affirmamus quod experientia de singulis aut de pluribus ejus inferioribus detexit*. Antecessus hujus argumentationis peractam refert experientiam circa inferiora seu singularia. Consequens de universalis affirmat quod experientia invenit commune inferioribus.

Jamvero antecessus potest omnia individua recensere, et tunc inductio dicitur *completa*: v. g. Galli, Angli, Itali, Germani, etc..., colunt scientias et artes; ergo omnes populi Europae colunt scientias et artes.

Sed plerumque omnia particularia singulatim inspicere et experiri est impossibile, in quo casu antecessus *multa recenset inferiora*, sed non *omnia*. Tunc inductio dicitur *incompleta*, et tamen potest dare conclusionem certam: Ex. Corpora, quae haecenus considerata sunt, sibi demissa deorsum sunt; ergo omnia corpora sunt gravia. Quando inductio dat conclusionem certam, dicitur *perfecta*: quando probabilem tantum, dicitur *imperfecta*.

116. — 2° Inductio, ut supra definitur, a syllogismo differre videretur, 1° in quantum syllogismus ex universalis infert particulare, dùm inductio e particularibus ad universale assurgit; 2° in quantum syllogismus concludit cum medio diverso a termino minori, dum inductio saltem completa sine ullo medio concluderet.

Sed ad 1^{am} discrimen quod spectat, illud se tenet ex parte materiae non ex parte formae, ac proinde non mutat essentialitatem.

Ad 2^{am}, inductio non reapse caret medio, nam licet *objective* medium, id est series notionum singularium, idem sit cum subjecto conclusionis, id est cum notione universalis, differunt tamen formaliter in modo exprimiendi idem objectum, ut concretum ab abstracto, ut pars a toto, et haec differentia formalis sufficit in presenti casu.

Unde inductio, sive sit completa sive incompleta, revera non differt a syllogismo (1) : Et sanè,

1° Si est completa, identitas est obvia; inductio enim ad hanc formulam generalem reduci potest :

Omnibus inferioribus recensitis A, B, C, etc. (subjecta partiant distributive) convenit prædicatum B; seu A, B, C, = qualib. B.

Atqui hæc omnia inferiora A, B, C, etc., (sub) part. collectivæ quoad cõmunia, sunt identici cum subjecto universali; seu A B C = subj. U (seu naturam universalem).

Ergo huic subjecto convenit prædicatum commune B; seu U = B.

117. — 2° Inductio incompleta potest etiam reduci ad syllogismum, aut saltem ad plures syllogismos, qui totidem constituent gradus quibus ad conclusionem generalem attollimur. Syllogismus generalis ad quem potest reduci inductio incompleta, in formula sequenti contrahitur :

Experiendo discimus aliquid ita constanter et uniformiter in pluribus individuis reperiri, ut censeri nequeat fortuitum et accidentale in ipsis, sed eam eorum naturam intrinsecus colligatum;

Atqui natura, cum omnibus quibus constat, est communis omnibus suis inferioribus;

Ergo hic effectus, hoc phenomenon aut hæc proprietatis est etiam communis omnibus individuis hujus nature, seu est aliquid universale.

Major hujus syllogismi, præloquentibus his principis : effectus constans et uniformis requirit causam etiam constantem et uniformem, et, sola constans uniformisque causa est natura, ex ipsa colligi debet experientia, quoniam

(1) Juxta Aristotelem, Albertum Magnum, etc., inductio differt a syllogismo 1° ratione principis : experitur a singularibus seu ab his que sunt notoria nobis, dum syllogismus excolitur ab universalibus, nempe ab his que sunt notoria in se; 2° ratione modi, qui procedit : Sine medio procedit, unde non esset neque syllogismus completus neque enthymema. Juxta Wolffium, Gallium, etc., esset e contra purum enthymema.

toties iterari et variari debet quoties id requiritur, ut certò videamus effectum, phenomenon aut proprietatem esse aliqui permanenter et immutabiliter inherens omnibus individuis expertis, ac proinde eam eorum naturam intrinsecus colligatum, seu aliis verbis, ipsi naturas pertinens.

Minor, sæpenumero implicita et in mente latens, est aliquid principium universale ordinis idealis (59), et ideoque inductio hæc est ratiocinium mixtum, ut videbimus infra.

In conclusione, que est judicium syntheticum universale, affirmamus simpliciter proprietatem, que ad ipsam naturam pertinet, esse communem omnibus omnino individuis hujus nature.

Igitur inductio sive completa, sive incompleta, saltem spectata forma, nequit haberi ut argumentatio diversa a syllogismo. Forma enim syllogismi in eo sistit quod fiat conclusio vi comparationis eum medio; porro inductio non propria caret medio, ut constat ex dictis.

118. — Quando igitur inductio consideratur tanquam argumentatio a syllogismo diversa, hæc distinctio potissimum respicit inductionem completam, et fit ratione materię, non ratione forme (1). Debet utique Aristoteles per syllogismum probari conclusiones quarum est medium, inductione autem conclusiones que non habent medium (116 notat). Sed semper venit questio utrum inductio reipsa caret medio, etiam latenti in extremis.

119. — Quoad inductionem incompletam seu proprie dictam, cum existant quidam (2) auctores eam esse processum mentis a syllogismo diversum, in quantum ab eodem ad diversum, immo a finito ad infinitum, etc., immediate progredieretur, vi ejusdem sensus divini, et per fidem quendam, ad leges universales sub phenomenon existentes, veram inductionis indolem non sufficienter rimati sunt. Defectu accuratæ analysi hujus inductionis procedit hæc sententia. Etiam non animadvertunt inductione hæc men-

(1) Fateri tamen debemus id a pluribus gravissimis scholasticis negari : inductia, ait Albertus Magnus, in syllogismum reducitur materialiter et non formaliter, ita quod forma inductionis reducatur ad formam syllogismi.

(2) Gray, Jacob, etc.

tem a particularibus ad universalia non attolli nisi ope iudiciorum immediatorum, sive analyticorum sive syntheticorum, quae implicitè remanent recondita in processu inductivo: v. g. *omnis effectus habet causam aut rationem sufficientem; natura est communis omnibus individuis ejusdem speciei*, etc. Vi horum principiorum mens ad conclusiones generales devenit.

120. — *Scholium I.* Inductio completa qua utuntur geometri, sicut et inductio incompleta quas passim adhibent in algebra, dum, v. g., formulas generales aut definitas constituit hæc scientia, semper reducuntur aut reduci possunt ad quasdam aequationes, nempe ad syllogismos.

121. — *Scho. II.* Id quod affirmat consequens alicujus inductionis dicitur metonymicè *lex*, quæ in presenti idem sonat ac modus constans et uniformis qui in agendo servatur. Lex est physica vel moralis, prout agitur de factis physicis vel moralibus.

122. — Ex dictis patet methodum analyticam non ita inductionem complecti et exhaustivè, ut hæc argumentatio in quibusdam methodo synthetica non utatur; quidem quodam formam, revocatur ad syllogismum, qui generatim consideratus, ad processum syntheticum pertinet.

At, quia inductio aspiciatur a minus universalibus ut deveniat ad universaliora, debet dici processus analyticus, licet interim synthetis utatur. Processus enim dicitur analyticus aut syntheticus ex ordine seu relatione exordii argumentationis ad ultimas conclusiones, ad quas conducit. Si exordium est magis simplex seu universalius quam ultima conclusio, processus erit syntheticus. Si principium unde orditur argumentatio, sit magis compositum quam ultima illatio, processus erit analyticus, licet in decursu argumentationis modè componat, aliquando dividat.

ARTICULUS II.

De syntesi.

123. — *Syntesis* (sive *synthesis*) a verbo graeco *syn* *stragō*, compono, derivatur, et propterea, juxta vim vocis, idem sonat ac *compositio*. Sicut ergo analysis dicitur methodus

divisiois, ita *synthesis* dicitur methodus compositionis. *Syntesis*, non secus ac *analysis*, est *physica* vel *logica*. Et cum semper a partibus progrediatur ut ex eis totum constituit, supponit *analysis*, cui succedit.

124. — Methodus synthetica ab universalioribus seu simplicioribus exorditur, ut ad notiones particulares seu magis compositas deveniat. Nam ut conceptus universalior fiat minus universalis aut particularis, sibi copulare debet quasdam notiones, quæ in tantum restringunt ejus extensionem, in quantum augent ejus comprehensionem; et sic, per hæc adjectionem notarum, conceptus simul suam augent compositionem, et aliquam amittit partem suæ extensionis seu universalitatis. Merito igitur methodus qua ab universalis ad particulare devenimus, dicitur methodus compositionis, seu *synthesis*.

Ex gr. A conceptu *viventis* ad notionem *hominis*, quæ respectu prioris est minus universalis, devenimus per adjectionem notarum, quæ universalitatem *viventis* per gradus restringunt. *Vivens* enim aliud est *materiale*; et aliud *immateriale*; sed *vivens materiale* potest concipi tanquam *sensu præditum*, et tunc dicitur animal. At *vivens 1° materiale*, 2° sensu præditum, potest 3° esse *rationale*, et sic, per adjectionem hujus tertie notionis, exurgit conceptus *hominis*.

Hinc, dum conceptus generalior componitur per adjectionem variarum notionum, fit minus universalis, et in tantum decrevit universalitas in quantum augetur hæc compositio. Si conceptui *hominis* alias adijcerentur notas, in sua universalitate statim coarctaretur: homo *ultimus*, *parvus*, *doctus*, etc.; plures enim sunt *homines albi* quam *homines simul albi et parvi*; et plures sunt *homines una albi et parvi* quam *homines simul albi, parvi et docti*, etc.

Ergo *synthesis* reddit idem magis compositas et minus universales.

125. — Sed potest etiam applicari *synthesis* ad veritatem iudiciorum explanandam, et tunc habet rationem methodi *propiè* dictæ.

Cum in *judiciis* attributum magis pateat quam subiectum, ejus est quedam nota seu pars metaphysica, *synthesis*, secus ac *analysis*, in *judiciis* debet exordiri a

consideratione attributi, ut ad *subjectum* deveniat via compositionis. Porro hæc via non est semper adeo plana et simplex ut nexus inter attributum et subjectum statim et sponte sua pateat; ab uno ad aliud sæpenumero non fit gradus nisi per seriem ratiociniorum, et exinde methodus syllogistica proprie dicta requiritur.

Hinc de methodo synthetica in ratiociniis speciatim agendum est. Consideratur 1° quantum ratiocinium generalis respectum afficit, 2° quantum formam supponit in disputando, denique 3° in quantum late speciat, materiam occupat in demonstrando.

§ I. De synthesi in ratiociniis.

126. — Generaliora principia seu axiomata sunt fontes aliarum iudiciorum, et ideo priora in ordine discipline. Jamvero per ratiocinium, quod *essetis dictum de omni, dictum de nullo* dicitur, hic transitus a generalioribus principibus ad minus universalia peragitur; ac proinde ratiocinium ad methodum syntheticam recte revocatur, non secus ac inductio ad methodum analyticam. Verum, ut constat ex antea dictis, ratiocinium, et speciatim syllogismus, non illustratur methodo synthetica, ut tamen quandoque formam analyticam non indost, v. g., in inductione.

127. — Quando aliqua demonstratio ab axiomatibus aut generalissimo principio exordiens, per diversas applicationes horum principiorum devenit ad particulares conclusiones, atque ita per gradus progreditur ut veritas generalis antecedens aut ratio, sufficiens veritatis specialioris consequentis, uti contingit, v. gr., in geometria, talis demonstratio procedit per methodum syntheticam. Nam tota hæc ratio demonstrandi, quæ serie syllogismorum collescit, nititur effato *dictum de omni* (74, 1°); præterea subditam veritatem jam detectam, ope methodi inveniuntis, ac rite dispositam: exinde dicitur methodus *doctrine seu magisterii*.

§ II. De syllogistica disputandi forma.

128. — Disputatio late sumpta est quilibet argumentatio ad alterum, ad aliquid ei suadendum. Si finem inter-

tum spectemus, totplex distinguitur, quotplex intendi potest finis. Dicitur:

1° *Apodictica* et seu demonstrativa lato sensu, quum instituitur ad aliquam veritatem alteri suadendam, vel confirmandam; 2° *Denotica*, seu redargutiva, si fiat ad sententiam ab altero statutam impugnantem, sive hujus falsitatem ostendendo, sive contradictoriam veritatem stabiliendo; 3° *apologetica*, quando veritatem impugnatam tuendi causa instituitur; 4° *sophistica*, quando fit ad adversarium cogendum ut sibi contradicat, vel ut aliquid admittat sive veritatis manifestæ, sive opinioni vulgo recepto contrarium. Sed quando, duobus inter se argumentantibus, unus impugnat, alter defendit eandem sententiam, habetur concertatio scientifica, seu disputatio stricto sensu sumpta, cujus finis non est solimmodo veritatis defensio, vel erroris confutatio, sed etiam ingenii doctrineque experimentum, aut facultatum intellectivarum evolutio.

Si formam nunc attendamus secundum quam instituitur, triplex distinguitur disputatio: 1° *communis*, quum liberum disserendi modum servat, ut in colloquiis quotidianis; *ocratica*, dum per interrogationes et responsiones procedit, sic artificiosè quesitas et gradatim dispositas, ut interrogationibus positæ, necessario dentur responsiones intente; 3° *syllogistica*, quando severa syllogismi forma utrinque concluditur: hæc frequentissimo adhibetur, atque est veluti aliqui applicatio processus synthetici ad *quasdam partes* alienas scientiæ. Hæc methodus disputandi etiam *scholastica* nuncupatur, quia media mutata a Scholasticis constanter fuit usurpata, et est quum maxime incommodata ad finem disputationsis, nempe ad veritatem dilucide manifestandam, necnon ad intelligentiarum evolutionem.

129. — In hæc ratione disputandi methodus regere debet sive minus defendenti veritates propositas, sive olicenti argumentis contra prædictas veritates.

Qui thesim defendit, debet:

- 1° Totum argumentum adversarii fideliter repetere;
- 2° Regrediendo postea ad argumenti initium, iudicium ferre circa totum ratiocinium ejusque partes mole sequenti;

Si forma recta non est, consequentiam statim neget, de præmissis non iudicans; si forma sit recta, debet singillatim omnes partes diligenter rimari.

In hac secunda hypothesis, quoad singulas propositiones, concedat veram, neget falsam, quin tamen negationis rationem addat.

Si quedam reparantur propositiones que ad rem non faciunt, *transmittat seu permittat*.

Si propositio sit ambigua, eam *distinguat*, concedens sensum verum et negans falsum.

Petræta hac prima distinctione, quando remanent membra æquivoca, flexilorum seu ambigua, adhibeat *subdistinctionem*, qua clarius declarabitur sensus propositionis: deinde admitat vel rejiciat diversa membra subdistinctionis.

130. — Quoad munus argumentis debet ita argumentum proponere ut ejus conclusio sit propositæ thesæ contra-dictoria.

Argumento semel proposito, ad defendentis responsionem debet attendere.

Si consequentia aut aliqua præmissa negaretur, eam probare debet.

Si defendens aliquam adhibeat distinctionem, tunc statim instaurari oportet novum argumentum sive

1° Impugnando ipsam distinctionem, cui non esset locus; vel

2° Impugnando distinctionis applicationem; vel

3° Probando consequentiam ex eâ parte quam concessit adversarius.

Antecedens hujus argumenti quod afferitur post responsionem defendentis, dicitur *minor subsumpta*.

Talis est methodus que viguit apud celeberrimas scholas medie ætatis, atque etiam nunc viget in scholis Romanis cum maxima utilitate discentium.

131. — Hæc syllogistica disputationis forma aliquo modo revocatur ad processum syntheticum, quatenus nampe 1° pertinet ad methodum doctrinæ seu expositionis; 2° quatenus thesæ ipsas firmat, earum partibus parum claris locum dando; et 3° quatenus per syllogismos pro-

cedit, in quibus exordium ducitur a generalioribus principis.

§ III. De demonstratione.

132. — Methodus est ratio inveniendi aut demonstrandi. Prout speciatim agitur de ratione demonstrandi, methodus idem est ac *forma* demonstrationis. Porro *demonstrare*, idem est ac probare iudicium quoddam esse sicut offertur, ac proinde omnia que diximus de ratiocinio, analysi atque synthesi scientificâ exhibent *formam* demonstrationis.

Sed demonstratio potest etiam considerari ratione *matærie*, et sub isto respectu, præ divisionibus suis præcipuis, speciatim inspicere debet.

133. — Demonstratio, ratione *matærie* spectata, dividitur 1° in *directam* seu *apolliticam*, et *indirectam* seu *apagogicam*. Est *directa* quando ostendit veritatem probandam contineri in principio certo; est *indirecta*, quando aliqua propositio probatur ostendendo absurditatem propositionis contradictoriam; unde etiam dicitur *probatio per absurdum*.

Demonstratio directa potest esse vel *a priori* vel *a posteriori*.

1° Demonstratio *a priori* seu *propter quid* habetur, quando ex eo quod est prius secundum ordinem ontologicum, inferitur id quod secundum eundem ordinem sequitur, et a priori pendet: a causâ ad effectum fit illatio per demonstrationem *a priori*. Dicitur etiam *propter quid*, quia exhibet rationem sufficientem *propter quam* prædicatum conclusionis subjecto inest.

Igitur demonstratio *a priori* expostulat ut ratio ontologica, seu causa cur res sit, antecedat etiam in ordine cognitionis, id est, sit prius cognitâ: exorditur ergo ab eo quod est tum in *esse* tum in *cognitione* prius.

2° Demonstratio dicitur *a posteriori*, quando id quod constituit principium demonstrationis ontologicæ dependet ab eo quod demonstratur: sit regressus ab effectu ad causam, et ideo dicitur etiam demonstratio *quia*.

Si *ratiocinatum* prius cognosceretur quam ejus ratio, de-

monstratio ab illo exordium haberet, ac proinde esset a posteriori.

134. — Demonstratio etiam dicitur *absoluta vel relativa*, prout exorditur a principio certo, et ab omnibus admisso, vel exorditur a propositione ab adversario accepta, sive vera certave sit, sive non sit. Prima etiam dicitur *ad exemplum uti dicitur*, dum secunda dicitur *ad hominem, uti dicitur*.

135. — In demonstrationibus præsertim mathematicorum, nonnulla adhibentur vocabula quæ hic declarari debent, utpotè ad methodum pertinentia:

1° *Axioma* est *propositio theoretica* indemonstrabilis, cujus veritas patet sola terminorum definitione. Per propositionem theoreticam hic intelligitur quæ affirmat quid sit, vel fiat, dum *propositio practica* est quæ affirmat quid fieri possit aut debeat.

2° *Postulata* est *propositio practica* quæ expostulatur ad quandam aliquam demonstrationem, atque ut evidens habetur, sive jure sive non.

3° *Theorem* est *propositio theoretica* demonstrabilis, dum *problema* est *propositio practica* demonstratione egens.

4° *Lemma* est *propositio jure desumitur* ex alia scientia in qua demonstratur, necnon adhibetur ut demonstratio quandam parabol possit.

5° *Scholium* est id quod insumitur ut *propositio* quandam fiat clarior: ostendit enim utilitatem, extensionem, relationes hujus propositionis cum aliis: principia ponit quibus solvantur difficultates.

6° *Corollarium* ea est *propositio* quæ ab alia propositione certa ita dimanat, ut ulteriore demonstratione non eget.

7° *Hypothesis* est *propositio* conjecturalis quæ in modum adhibetur, sive ut ejus veritas aut probabilitas per diversas applicationes confirmetur, sive ut aliam collustret propositionem, cujus ratio non certè et evidenter apparet.

136. — Ex hæcenus enucleatis quæstio sequens non prætermittenda solvi potest:

Quænam sit methodus in tradendis scientiis prælegenda?

Responsio huic quæstioni distinctione quadam eget:

1° Vel agitur de singulis quæstionibus, tunc juxta idoneum quæstionum adhibetur modo synthesis, prout una vel altera expeditus et lucidus dat solutionem quæstionis: hæc in re ordo et perspicuitas tantummodo considerari debent.

Quando quæstio per analysis tractata non longiorum exquireret expositionem, hæc methodus est eligenda, utpote magis accommodata naturæ mentis humanæ; sed quia id plerumque non evenit, fit ut generatim adhibeatur methodus synthetica, etiam in singulis quæstionibus enucleandis.

2° Vel agitur de generali dispositione veritatum quas scientia hæc complectitur, tunc methodus synthetica est accuratior, quia majorem perspicuitatem et perfectiorem ordinem dat.

137. — Processus generalis qui synthesis utitur in generali dispositione notionum, dum in singulis quæstionibus modo analysis, modo synthesis adhibet, dicitur *methodus mixta*.

ARTICULUS III.

De scientiis.

138. — Methodus ad scientiam assequendam nos dirigit, unde jam peracta tractatione de methodo, ad ejus finem, qui est scientia, migrandum est.

Circa scientiam quærens debemus quid et quomplex sit.

§ I. Quid sit scientia?

139. — Nomen *scientiæ* modo amplius, modo restrictius significacionibus abutitur.

1° Aliquando scientia significat quamlibet cognitionem evidenter certoque veram, sive per se notam, sive demonstratione comparatam, et sic opponitur errori, opinioni et fidei.

2° Quandoque vero scientia restringitur ad significandam notionem quæ per demonstrationem acquiritur. Deditur ab Aristotel. (I. Post.) : « cognitio rei per causam,

per quam res ita est ut non possit aliter se habere. » Sic distinguitur tum a cognitione simpliciter intelligentiæ, tum a cognitione historica, id est a mera cognitione facti.

3° Tandem scientiæ vocabulum adhibetur ad integrum systema notionum denotandum, prout istæ notiones circa unum objectum versantur, et sub principiis a quibus procedunt, ordinantur.

4° Nomen scientiæ aliquando in sensu subjectivo sinitur ad indicandum *habitus* qui mentem ordinat ad illud systema cognoscendum. Logici enim enumerant quinque habitus, seu *virtutes intellectuales*, nempe intelligentiam, sapientiam, scientiam, prudentiam et artem.

Nos in præsentî scientiam consideramus quatenus est systema notionum quæ circa unum objectum versantur.

140. — Ad scientiam propriè dictam constituendam tria requiruntur :

1° *Dogma quoddam princeps*, seu summum principium quod contineat rationem omnium notionum quæ ad hæc scientiam pertinent;

2° *Complexus notionum* particularium quæ ad primum principium referuntur;

3° *Nexus* quo notiones derivatæ, et principia quæ sunt fontes, mutuo colligantur. Primum principium est *causa propria* hujus scientiæ, et omnes aliæ notiones respectu primi dogmatis habent rationem *effectus*.

His omnibus conlequitur objectum adequatum scientiæ.

141. — Per *objectum* alienius facultatis aut scientiæ generatim intelligitur id quod ipsi considerandum *obijicitur*, seu circa quod talis facultas aut scientia versatur, sicut, v. g., objectum visus est id quod huic facultati obijicitur, nempe colores; objectum scientiarum sunt res de quibus tractant tales scientiæ. Unde generatim objecta scientiarum dicuntur res ad quas mente capiendâ feruntur.

142. — Illud objectum scientiarum bifariam dividitur, scilicet in objectum materiale et in objectum formale. *Objectum materiale* est ipsa res circa quam scientia versatur; *objectum vero formale* est id quod in tali res facultas aut scientia attingit. Res ergo prout *est* in se, videlicet, cum proprietatibus et notis *omnibus* quas habet, est objectum materiale scientiæ; et res eadem, prout consideratur

salutimodo secundum notas quas in ipsa conspiciunt scientiæ, dicitur objectum formale.

Ex. : Objectum materiale Geometriæ sunt corpora, dum ejus objectum formale est corporum extensio; objectum materiale Mechanicæ sunt etiam corpora, dum eorum mobilitas est objectum formale. Istæ scientiæ considerant corpora, non autem sub omni respectu, sed tantummodo præ quibusdam notis aut proprietatibus.

Objectum formale, quod descripsimus, appellatur à Scholasticis objectum formale *quod*, seu *terminativum* : consideratur in *esse rei*, seu quatenus in objecto materiali comprehenditur.

Sed scientiam, non nisi adinvenio eujusdam mediî suum objectum attingit atque determinat. Illud cognoscendi *medium*, quo scientia utitur ad suum objectum cognoscendum et determinandum in ambitu objecti materialis, nuncupatur *ratio sub qua*; appellatur etiam objectum formale *quo* seu *sub quo*, aut *notivum*, quatenus refertur ad intellectum, seu omni movet ad cognoscendum.

Rationes ergo quibus res aliqua sese manifestat intellectui, dicuntur cognitionis objectum formale *sub quo* : sunt vel *intrinsecæ* vel *extrinsecæ* objecto *quod*. Rationes intrinsecæ manifestantes, iterum vel *idealfiantur* cum veritate manifestata, quæ proinde dicitur *se manifestare* per seipsam vel sunt *rationes aliæ præcognitæ*, per quas veritas cognoscenda in illis inclusa manifestatur.

Strictius, objectum formale *quod* est id quod in objecto materiali determinatur per *rationem formalem sub qua*, seu est objectum de quo talis scientia agit *primò et per se*. Hæc *ratio formalis determinativa* objecti materialis, seu qua mediante objectum formale *quod* obijcitur et cognoscitur, est objectum formale *quo* seu *sub quo*.

Ex. : Objectum materiale Philosophicæ sunt res omnes; ejus objectum formale *quod* sunt ultime harum rerum rationes; *ratio sub qua*, seu objectum formale *quo*, est ratiocinium.

143. — Ex objecto materiali et formali fit *integrum* seu *adequatum objectum*, quod vocatur etiam *materiæ circa quam*; dicitur etiam a quibusdam *subjectum attributionis*, eo quod proprietates de quibus agit scientia,

ipsi attribuantur, ac proinde ipsam proprietatibus sub-
iacet. Verum communis definitur *subjectum attributionis*: id
cujus cognitio potissimum intenditur, et ad quod
alia omnia, quæ in scientia tractantur, referuntur. Et ea
quæ referuntur ad *subjectum attributionis*, constituunt
objectum attributionis.

Ad indicem scientiæ melius determinandam nonnullas
theses stabilivimus circa ejus objectam.

143. — Thesis I. *Scientia est de universalibus, non vero
de singularibus.*

Illud principium, a Platone propositum, ut scientiæ cer-
titudinem contra Protagoram vindicaret, et apud philoso-
phos receptissimum, sic astrui potest.

Probat. 1° *A posteriori.* Notiones quæ objectum scien-
tiæ constituunt, sunt semper rationes pluribus communes,
aut saltem quæ possunt esse pluribus communes. Atque
ratio pluribus communis est *unam habens habitudinem ad
multa* (48, 49). Ergo objectum scientiæ est semper aliquod
universale.

Quoad majorem animadvertendum est scientiam esse
ordinis intelligibilis adeoque abstracti, seu non sistere in
sensibilitate quæ percipit singularia, ut singularia sunt;
proinde quando versatur circa singularia, isthæc consi-
derat quatenus habent quasdam proprietates, quæ in se et
abstractione facta subiecti singularis spectari possunt.
Quod proprietates in tali subiecto insint, hoc est factum
transiens. Hinc proprietates, etiam individuales, in scien-
tia considerantur modo intelligibili et in abstracto, ac
proinde sub ratione communi, seu sub ratione universalita-
tis recipiuntur.

2° *A priori.* Scientia est cognitio perfecta; atque cog-
nitio universalis perfectior est, ut talis, cognitione singu-
lari. Ergo.

Scientia est cognitio invariabilis et certa; atque sola
cognitio quæ est de universalibus, potest esse invariabilis
et certa. Ergo.

144. — *Corollarium.* Ut ex thesi patet, objectum scien-
tiæ, in quantum pertinet ad ordinem idealem, et sic ab-
trahit ab existentia contingenti, debet esse res necessaria.

Hæc necessitas est vel *absoluta* seu ex rerum essentia
resultans, vel *hypothetica* seu ex suppositione legum
physicarum aut moralium orta. Eandem est, ex objecti
parte, conditio siquæ qua non, seu potius fundamentum
certitudinis qua frui debet scientia.

145. — Thesis. II. *Scientia perfecta illa est quæ rem
explicat per causam aut rationem sufficientem.*

Probat. Scientia perfecta ea est quæ 1° plenè explet
propensionem aut appetitum cognoscendi, atque 2° inducit
cognitionem rei secundum quod illa res est in se;

Atque, 1° mens humana non satis haberet si rem ita
cognosceret ut tamen ignoret *cur res ita sit*; præterea,
2° res non est in se nisi dependenter a suis causis seu a sui
ratione sufficienti.

Ergo scientia perfecta debet rem explicare per causam,
1° ut nativa sciendi cupiditas in hæc scientia quiescere
possit, nec non 2° ut res intellectui perfecto representetur
eo modo quo est in se.

Si objectum scientiæ per causam non explicaretur, tunc
ordo idealis non plene responderet ordini reali, ac proinde
scientia esset imperfecta.

Cor. I. — Ex hæcenus dictis de scientia inferre licet qua-
tuor conditiones requiri ad perfectam scientiam: 1° ut sit
certa absque formidine et ulla dubitatione, 2° evidens absque
obscuritate, 3° de objecto necessario absque ulla vicissitu-
dine, 4° per *discursum* propter quid cum vera et legitima
illatione unius ex alio.

Cor. II. — Scientia eo perfectior est quo 1° Magis alia,
magis adequata, magis propria est causa per quam res
explicat; quo 2° hæc causa certius et intimius cognos-
citur. Hinc scientia *absolutè* perfecta, ea est quæ res om-
nes explicat per causam primam *intelligitè* cognitam. —
Scientia *relativè* perfecta, ea est quæ res explicat per
causam primam perfectiori modo cognitam quo cognosci
potest à nobis.

146. — Thesis. III. *Scientia specificatur ab objecto for-
mali strictius sumpto.*

I. *Specificatur ab objecto.* — *Probat.* 1° Actus sciendi
est quidam motus mentis ad objectum hujus scientiæ.

Atqui motus quilibet a termino specificatur, siquidem norma motus est in objecto, quod ei assignatur ut limes. Ergo motus mentis cognoscens, seu scientia, debet metiri ex objecto prout respondet principiis a quibus mens exorditur.

2° Scientia est quedam intellectualis *representatio*; atqui representatio seu imago specificatur per objectum representatum. Ergo.

II. *Specificatur ab objecto formali* strictius sumpto, nempe ab objecto materiali prout determinatur ab objecto formali *sub quo*. — Et enim 1° motus specificatur complete, non a solo termino, sed etiam a medio per quod ad terminum tendit; 2° objectum formale alicujus scientie constat notis et proprietatibus quas in re quadam cognoscuntur (142). Porro scientia, que est intellectualis representatio, non representat totum objectum materiale, sed aliquid de ipso, seu formalitatem quandam. Ergo scientia, sicut cognitiones omnes, specificatur ab objecto formali: representatio specificatur per *id tantum* quod representat.

Cor. Tot sunt scientie distinguende, quot adequata distinguuntur objecta formalia.

§ II. Quotplex sit scientia?

147. — Scientie generatim dividi possunt 1° ratione finis; 2° ratione extensionis objecti, et 3° ratione relationis ad invicem.

1° Scientia *inspecto fine* ad quem tendit, dividitur in speculativam et practicam.

Scientia dicitur *speculativa* quando 1° circa rem versatur que sumi esse non habet a mente; quando 2° per fine solum contemplationem alicujus veritatis habet ut in se non sit nisi imago, seu expressio sui objecti; v. gr., quid est Deus, quid est homo?

Dicitur *practica* quando 1° versatur circa rem operabilem, que scilicet ab ipsa dependet tanquam ab exemplari causa; quando 2° pro fine habet operationem quam ultimum respicit, et ad quam dirigendam refert ipsam contemplationem veritatis, ita ut in se non sit mera imago,

sed etiam typus seu exemplar sui objecti v. gr., Deus est colendus.

Metaphysica, Theologia dogmatica sunt scientie speculative; Ethica, Jus sunt scientie practice.

2° Ratione *extensionis objecti*, dividitur in partialem et totalem.

Scientia *partialis* definitur potest: *certa cognitio alicujus rei necessaria, habita per propriam ejus causam.*

Scientia *totalis* definitionem propriam scientie supra allatam (139) sibi vindicat, et propterea est *systema conclusionum deconstratarum que circa unum objectum versantur*. Unitas scientie ab unitate objecti formalis adequati determinatur.

3° Scientia, ratione *relationis ad invicem*, distribui possunt in primarias seu principes, et secundarias seu derivatas.

Scientia dicitur *primaria* quando eius *ratio sub qua* ab altera scientia non potitur: v. gr., Philosophia, que sua principia fundamentalia ab alia scientia non repetit.

Scientia dicitur *secundaria* quando eius *ratio sub qua* constat principii ex alia scientia desumptis: v. gr. Perspective respectu Geometrie.

Scientia derivata est semper scientia *subalternata* respectu scientie primarie a qua exordium duxit; verum scientie primarie possunt etiam sub uno respectu subalternari dum sub alio respectu presunt. Subordinatio enim scientiarum ex diverso capite repeti potest, v. gr., ex nobilitate finis, amplitudine objecti, universalitate principiorum.

SECUNDA PARS LOGICÆ

LOGICÆ CRITICÆ SEU MATERIALIS.

148. — In priore Logicæ parte, exposuimus nexum recititudinis quo cogitationes nostræ inter se colligantur, seu consideravimus *intrinsecas* rationis normas. Objectum for-

Atqui motus quilibet a termino specificatur, siquidem norma motus est in objecto, quod ei assignatur ut limes. Ergo motus mentis cognoscens, seu scientia, debet metiri ex objecto prout respondet principiis a quibus mens exorditur.

2° Scientia est quedam intellectualis *representatio*; atqui representatio seu imago specificatur per objectum representatum. Ergo.

II. *Specificatur ab objecto formali* strictius sumpto, nempe ab objecto materiali prout determinatur ab objecto formali *sub quo*. — Et enim 1° motus specificatur complete, non a solo termino, sed etiam a medio per quod ad terminum tendit; 2° objectum formale alicujus scientia constat notis et proprietatibus quas in re quadam cognoscuntur (142). Porro scientia, que est intellectualis representatio, non representat totum objectum materiale, sed aliquid de ipso, seu formalitatem quandam. Ergo scientia, sicut cognitiones omnes, specificatur ab objecto formali: representatio specificatur per *id tantum* quod representat.

Cor. Tot sunt scientia distinguenda, quot adequata distinguuntur objecta formalia.

§ II. Quotplex sit scientia?

147. — Scientia generatim dividi possunt 1° ratione finis; 2° ratione extensionis objecti, et 3° ratione relationis ad invicem.

1° Scientia *inspecto fine* ad quem tendit, dividitur in speculativam et practicam.

Scientia dicitur *speculativa* quando 1° circa rem versatur que sumi esse non habet a mente; quando 2° per fine solum contemplationem alicujus veritatis habet ut in se non sit nisi imago, seu expressio sui objecti; v. gr., quid est Deus, quid est homo?

Dicitur *practica* quando 1° versatur circa rem operabilem, que scilicet ab ipsa dependet tanquam ab exemplari causa; quando 2° pro fine habet operationem quam ultimum respicit, et ad quam dirigendam refert ipsam contemplationem veritatis, ita ut in se non sit mera imago,

sed etiam typus seu exemplar sui objecti v. gr., Deus est colendus.

Metaphysica, Theologia dogmatica sunt scientia speculativa; Ethica, Jus sunt scientia practica.

2° Ratione *extensionis objecti*, dividitur in partialem et totalem.

Scientia *partialis* definitur potest: *certa cognitio alicujus rei necessaria, habita per propriam ejus causam.*

Scientia *totalis* definitionem propriam scientia supra allatam (139) sibi vindicat, et propterea est *systema conclusionum deconstratarum que circa unum objectum versantur*. Unitas scientia ab unitate objecti formalis adequati determinatur.

3° Scientia, ratione *relationis ad invicem*, distribui possunt in primarias seu principes, et secundarias seu derivatas.

Scientia dicitur *primaria* quando ejus *ratio sub qua* ab altera scientia non potitur: v. gr., Philosophia, que sua principia fundamentalia ab alia scientia non repetit.

Scientia dicitur *secundaria* quando ejus *ratio sub qua* constat principia ex alia scientia desumptis: v. gr. Perspectiva respectu Geometriae.

Scientia derivata est semper scientia *subalternata* respectu scientia primaria a qua exordium duxit; verum scientia primariae possunt etiam sub uno respectu subalternari dum sub alio respectu presunt. Subordinatio enim scientiarum ex diverso capite repeti potest, v. gr., ex nobilitate finis, amplitudine objecti, universalitate principiorum.

SECUNDA PARS LOGICÆ

LOGICÆ CRITICÆ SEU MATERIALIS.

148. — In priore Logicae parte, exposuimus nexum rationis quo cogitationes nostrae inter se colligantur, seu consideravimus *intrinsecas* rationis normas. Objectum for-

male hujus prioris partis Logice merito dicitur ens rationis, quod nunc idem dicitur *dispositionem quam ratio nostra facit in rebus cognitis*, dum eas ordinat in modum syllogismi, iudicii, etc. Hæc forma, qua disponuntur operationes mentis seu secundæ intentionis (25), est ens logicum, seu objectum formale Dialecticæ.

Sed præter hanc ordinem cogitationum mentis seu secundarum intentionum inter se, oportet etiam ut cognoscamus *verum* quo ipse cogitationes coherent cum rebus ipsis circa quas versantur. Consideratio *extrinsecarum* normarum, ad quas iudicia exiguntur debent ut vera sint seu conformia objectis, constituit objectum proprium Logicæ materialis seu criticæ.

Hæc recitudo iudiciorum respectu rerum iudicatarum, seu congruentia inter cognitiones et res cognitæ, dicitur *veritas*. Igitur *veritas*, quatenus a mente assecuta, est objectum logicæ criticæ.

149. — Logica materialis debet ergo cognoscere :

1° Saltem præsuppositive, quid sit veritas; deinde quomodo mens ad veritatem se habeat.

2° Scorsim spectatis veritate ex una parte et status mentis respectu veritatis ex altera, Logica critica ulterius progredi debet inquirendo quomodo mens attingere veritatem possit, seu *quomodo sicut media* quibus mens et veritas, quas antea scorsim consideravimus, coniungi possint.

3° Præterea debemus cognoscere utram veritas et mens ita conjungantur, ut vitari possit omnis defectus ex parte mentis in illo actu quo veritatem assequitur.

4° Tandem positivo spectata associatione certa et tuta veritatis, debemus etiam negativè considerare actum assequendæ veritatis, nempe rimari *causas præcipuas ignorantia et erroris*.

Hinc Logica critica in quatuor despicitur capita.

In primo capite, agemus de veritate, veritatisque assecutione, in secundo, de viis assequendo veritatis, in tertio, de veritatis criterio, et in quarto, de erroris et ignorantia fontibus.

CAPUT I

DE VERITATE LOGICÆ EJUSQUE ASSÉCUTIONE.

150. — In hoc capite quaeremus 1° quid sit veritas et in quam mentis operatione reperitur; 2° enumerabimus varios status mentis verum imperfectè et incompletè assequentis. Tandem 3° agemus de stata mentis verum plene et completè adipscentis.

Hinc primus articulus erit de veritate spectata sive in se sive in operatione mentis in qua pleno reperitur;

Secundus erit de variis status mentis imperfectè verum assequentis;

Tertius erit de certitudine, seu de statu plene adeptionis veritatis.

ARTICULUS I.

Quid sit veritas, et in quam mentis operatione reperitur?

I. Quid est veritas.

151. — Veritas triplex distingui solet, nempe veritas in intellectu, veritas in rebus, et veritas in sermonibus. Prima nuncupatur veritas logica; secunda, veritas metaphysica; tertia, veritas moralis seu veracitas.

1° Quando intellectus rem percipit prout est in se, seu quando habet conceptus objectis conformes, veritas est in illo. Ubi veritas logica nihil est aliud quam *intellectio rem intellectam adequans*.

2° Veritas metaphysica, seu veritas in rebus, est ipsa rerum habitudo ad intellectum, quatenus sicut sunt, cognosci possunt. Igitur veritas in rebus est *ipsa rerum cognoscibilitas*: unde veritas metaphysica dicitur importari: 1° realitatem seu entitatem rerum, et 2° ordinem ad aliquem intellectum, præcipue divinum. Si hæc ordinatio ad aliquem intellectum relinqueretur, haberemus ens ut sic, non autem ens ut formaliter verum.

3° Veritas moralis, seu veracitas, habetur quando ser-

mones aut signa quae mentis cogitationes expriment, reapse respondent huius cogitationibus; unde veritas moralis describi potest: *concordia seu adequatio manifestationis cum cogitationibus animi*. Haec magis pertinet ad voluntatem quam ad intellectum.

Veritas ergo, sive consideretur in cognitione, sive in re, sive in sermone, semper aliquam importat relationem conformitatis inter intellectum cognoscentem et rem cognitam. Hinc veritas generatim sumpta a veteribus optime describitur: *Adequatio intellectus et rei*.

Exempla. Conceptus hominis, arboris, lapidis, etc., est verus quando reapse exprimit hominem, arborem, lapidem, seu est fidelis eorum similitudo.

Res, v. gr., aurum, lapis, etc., dicitur vera, non modo quia in se habet naturam auri, lapidis, etc., sed quia ut aurum, lapis, etc., cognosci potest: sic aurichaleum non habet naturam auri, et tamen exterius ut aurum apparet, et ideo dicitur aurum falsum; apparet enim cognoscenti aliud atque est in se, ac proinde ordo ad intellectum non respondet entitati.

Tandem quando *sermo* exprimit, v. g., reverentiam erga aliquem, quam in corde revera habeo, hic sermo est verus, quia est adequatio inter illud signum et rem significatam.

152. — In logica dicitur tantummodo de veritate logica, seu de conformitate mentis cum objecto formali, non autem de veritate metaphysica aut moralis.

Veritati logicae opponitur *falsitas* conceptum, seu *disformitas intellectus ab objecto*. Falsitas proprie dicta non reperitur in rebus, quae in se semper sunt id quod sunt, et ab ideois divinis effectricibus dissidere nequeunt: veritas enim in rebus cum sit ipsa earum intelligibilitas, potest utique ex imperfectione intellectus non recte apprehendi; sed haec falsitas non afficit nisi intellectum, seu est falsitas conceptum.

153. — Veritas logica non importat ut objectum materiale sit plene cognitum. Objectum enim proprium cognitionis est objectum formale (142), nempe id quod in objecto materiali cognitione attingitur. Si enim quaedam sunt in objecto materiali quae in cognitione non representantur,

fit ignorantia, non falsitas: v. g. quando speculum refert imaginem solius capitis, non totius hominis, imago haec est vera, licet totum objectum materiale non representet. Sic, dum in lapide cognosco tantummodo pondus, duritiem, conceptus est verus, etiamsi rem totam non representet; pondus vel durities constituit objectum formale huius cognitionis. Igitur veritas logica adest quovisunque cognitio conformis est cum objecto saltem formalis.

II. In quamvis mentis operatione veritas reperitur.

154. — Posita hac descriptione veritatis logicae, quae potest in quamvis mentis operatione haec veritas plene et perfecte reperitur.

Ut constat ex dictis, certum est 1° veritatem reperiri tum in simplicibus conceptibus, tum in iudiciis, tum etiam in perceptionibus sensitivis: ipsi enim conceptus dicuntur veri aut falsi, sicut iudicia ac perceptiones sensitivae. Nam quilibet representatio, ut sic, est necessario conformis aut disformis objecto suo.

Certum est 2° veritatem logicam in iudiciis aliquo speciali modo reperiri quo non est in simplicibus conceptibus nec in perceptionibus sensitivis. Nam a) iudicia seu propositiones dicuntur *veritates*, non autem simplices apprehensiones: b) iudicia possunt ex se esse vera aut falsa: simplices autem apprehensiones ex se sunt semper verae, nunquam falsae. — Hinc quaerendum est quomodo speciali modo veritas sit in diversis his mentis operationibus.

155. — *Thesis. I. Veritas logica est plene et perfecte in solo iudicio, seu iuxta modum loquendi Scholasticorum, in intellectu componente et dividente (affirmante et negante).*

Prob. 1° Veritas logica est plene et perfecte in operatione quae consistit in declaranda conformitate intellectus et rei. Atqui iudicium solum exprimit hanc conformitatem mentis cum objecto. Ergo in iudicio duntaxat invenitur veritas logica, seu formaliter sumpta.

Quoad majorem, animadvertendum est veritatem logicam seu formaliter sumptam stare in ipsa conformitate

inter mentem et objectum; unde hæc operatio in qua ipsa veritas, seu hæc conformitas, est tanquam *objectum cognitum et affirmatum*, est stricta veritatis expressio.

Probatnr minor. 1° Judicium nihil aliud est quam hæc intellectualis operatio qua unum conceptum comparamus cum altero, ut affirmemus eorum convenientiam vel discrepantiam: unus ergo conceptus se habet ad modum objecti, cui convenit vel non convenit alter conceptus.

2° Si analysi subjectivam judicium objective spectatum, constabit illud in se consistere ut notio quedam per attributum significatam, tribuitur subjecto (42): subjectum enim in judicio, seu in propositione, locum tenet *rei prout est in se*, dum predicatum ponitur ut mentis *conceptus* qui allecit rem illam; predicatum respectu subjecti est quædam notio præcognita sub qua subjectum consideratur. Ergo affirmare congruentiam prædicati et subjecti idem est ac affirmare conformitatem alienius cognitionis cum objecto cognito.

Præb. 2° Hæc thesis potest confirmari ex signo. Voces enim disjectæ, v. g. homo, lapis, non dicuntur veræ aut falsæ; sed statim ac propositiones constituunt, v. g., hic homo est albus, hic lapis est durus, dicuntur veræ aut falsæ. Ergo.

Cor. Hinc in judicio affirmantia veritas idem est ac objectiva subjecti et prædicati identitas, dum in judicio negantia, idem est ac utriusque diversitas. Judicium ergo est verum quando res per subjectum representata se habet ut enunciatur, affirmativè vel negativè.

158. — *Thesis II.* In simplici apprehensione seu in intellectu cognoscendo quod quid est (*simpliciter apprehendente*) veritas etiam reperitur, sed inchoatè tantum, seu quatenus existens aut cognoscibilis, non ut cognita et affirmata.

Thesis duplicem complectitur partem. Prima pars affirmat veritatem reperiri in simplice apprehensione; secunda pars indicit veritatem hæc esse inchoatam tantum, seu in hæc operatione non reperiri ut cognitam, sed tantummodo ut cognoscendam ope judicii.

Probatnr 1^a pars. Veritas, ut jam pluries diximus, est

conformitas mentis et rei; atqui simplex apprehensio nihil est aliud quam quedam similitudo expressa rei cognitæ: ergo inter hæc similitudinem et objectam quædam existit conformitas seu veritas.

Probatnr 2^a pars. Per simplicem apprehensionem res tantummodo percipitur, non autem *relatio* inter cognitionem et rem. Atqui exprimere veritatem idem est ac affirmare hæc *relationem*. Ergo simplex apprehensio, quæ suppeditat tantummodo unum terminum hujus relationis, non exhibet veritatem ut cognitam et affirmatam.

157. — *Scholium.* Dum per novam mentis operationem, simplici apprehensioni superadditam, percipitur hæc relatio, dispicitur ipsa veritas. Simplex apprehensio ergo dat *materiam* hujus operationis, cujus objectum est veritas, sed non refert ipsam veritatem. Hæc de causa Scholastici dicunt veritatem esse *materialiter* in simplici apprehensione, et *formaliter* in judicio.

158. — *Thesis III.* Sensus veritatem et falsitatem aliquo modo participare *jura dicuntur*.

Præb. Sensus dum objecta corpora percipit, eorum refert imagines sensibiles. Atqui istæ imagines rebus perceptis conformes sunt. Ergo in perceptione sensibilibus est etiam veritas seu conformitas perceptionis ejusdem et rei perceptæ. Prout enim sensatio intellectum imitatur, rationem veri induit.

Deinde sensatio judicium etiam imitatur; percipit enim qualitatem sensibilem in aliquo subjecto.

159. — *Corollaria.* Ex dictis colligimus:

1° Falsitatem in mentem subire posse per solum judicium, quod simplicem apprehensionem consequitur;

2° Posse tamen falsitatem in simplici apprehensione, sicut et in perceptione sensibili reperiri, sed tantummodo per accidens, nempe quatenus ista operationes occasionem dant falsi judicii, vel consequuntur falsum judicium.

ARTICULUS II.

De imperfectioribus mentis statusibus respectu veritatis assequende.

100. — Asequi veritatem duplici modo intelligi potest :

1° Intelligi potest de assertione ideam objectis conformam : id importat tantum cognitionem rei, non autem ipsius veritatis :

2° Intelligi potest de associatione ipsius veritatis, quantum has associatio sit veritatis cognitio, seu informatio iudiciorum rebus consonorum.

De hoc modo assequendi veritatem potissimum loquimur, quia in illo datur proprius assensus, qui est adhesio seu consequentia mentis in objecto iudicii tanquam vero.

Porro mens imperfecte vel perfecte veritatem assequi potest. Mens, veritatem imperfecte assequens, in triplici statu considerari potest, scilicet in statu ignorantia, in statu dubii et in statu probabilitatis. De his tribus statusibus singillatim nobis agendum est.

101. — I. *Ignorantia*. Mens imprimis potest concipi tanquam ideam objecti nullam habens, et tunc perfecte non potest cognoscere conformitatem idearum cum tali objecto : adhuc in statu ignorantia detinetur.

Ignorantia duplex distingui solet, nempe ignorantia *praeo dispositionis*, de qua postea agemus, et ignorantia *negativa*, quae nunc consideratur.

Ignorantia haec est totalis vel partialis, prout nullam prorsus ideam habemus, vel aliquid tantum ad objectum pertinens nos latet.

102. — II. *Dubium*. Mens, ignorantiam exiens, aliquod veri notitiam assequi potest, ita tamen ut ad aliquod iudicium profectendum non gradiatur; tunc remanet in statu dubii, quod defini potest : *suspensio mentis inter utramque partem contradictionis*. Juxta hanc definitionem, dubium habetur quando inter duas propositiones contradictorias mens remanet anceps, et in neutram partem inclinatur.

Dubium dividitur in positivum et negativum.

Dubium dicitur *positivum* quando haec suspensio mentis sit ex eo quod rationes quae pro una propositione militant, destruantur per rationes quae alteram propositionem suadent, et sic utrinque intellectus aequè attractus haeret.

Dubium dicitur *negativum*, quando ex neutra parte reperuntur rationes quibus mens ad iudicandum impellatur, vel saltem quando istae rationes sunt levissimae, ita ut attentione non sint dignae. Hoc dubium negativum reduci potest ad ignorantiam partialem.

103. — III. *Opinio* et *probabilitas*. Mens potest ideam seu propositionem aliquam cognoscere ita tamen ut haec cognitio, licet sufficiens ad assensum determinandum, non sit plena et perfecta, neque omnem erroris formidinem excludat. Mens tunc versatur in statu opinionis.

Opinio defini potest : *assensus mentis in alteram contradictionis partem, sed cum firmitate de alterius partis veritate*. Opinio subaudit duas propositiones contradictorias; at differt a dubio ex eo quod unam prae altera amplectitur, dum dubium neutro adheret.

Probabilitas dicitur de motibus quae opinionem gignere possunt, seu ita gravia sunt ut approbationem mentis prudentis mereantur, dum opinio est ipse assensus rei propositae praestitutus propter hanc motiva. Ratione horum motivorum opinio et probabilitas varie partitur.

105. — Motiva assensum determinantia repeti possunt, I. Si spectatur probabilitas quoad suam originem,

1° Ex intrinsicis rei constitutivis, et tunc probabilitas dicitur *intrinseca* seu *interna*;

2° Ex affirmatione peritorum, qui de ipsa rei natura testimonium dant, et haec motiva extrinseca determinant probabilitatem *extrinsecam* seu *externam*.

Praeterea ille populus motivorum potest considerari, et tunc probabilitas dividitur in *gravissimam*, *gravam*, *leecem* et *levissimam* seu *tenuem*, prout rationes, quae assensum determinant, sunt gravissimae, aut graves, aut leves, aut fere nullius sunt ponderis.

Opinio, quae probabilitate fundatur, dici potest *probabilissima*, *probabilior*, *aequè et minus probabilis*, et tandem *improbabilis*. In opinione enim seu sententia probabili consideratur propositio, quam mens amplectitur, respectu

propositionis contradictoriae, et comparatè ad illam dicitur probabilior, aequè vel minus probabilis, etc., prout rationes sunt graviores, aequè vel minus graves, etc. Hinc probabilitas quamdam latitudinem habet.

166. — *Thesis: Minor probabilitas in conflictu majoris non eliditur.*

Nota. Sunt nonnulli theologi qui autumant probabilitatem minorem in conflictu majoris penitus destrui. Sed falsitas hujus sententiae sequenti argumento coarguitur.

Prob. Quolibet propositio probabilis, etiamsi probabilissima sit, potest esse falsa. Atqui quandiu una pars alicujus contradictionis potest esse falsa, altera potest esse vera. Ergo opinio minus probabilis, in conflictu propositionis probabilioris, suam servat probabilitatem, seu in sententiam falsam non convertitur.

Quand majorem, animadvertendum est sententiam eamdem dici probabilem, quatenus aliquam possibilitatem falsitatis includit. Statim enim ac omnem formidinem erroris explodit, evadit certa et non amplius dicitur probabilis, ac proinde tandè servat rationem probabilitatis, quandiu remanet falsitati obnoxia: sola autem propositio omnino vera falsam reddit suam contradictoriam. Rindè patet conclusionem argumenti infirmari non posse, quin in dotes probabilitatis immutetur.

167. — *Corol.* Probabilitas, ut ex dictis resultat, dividi etiam potest in absolutam et relativam, prout vis motivorum in se consideratur, vel respectu cognoscèntis quem magis aut minus afficit. Eadem motiva possunt magis afficere hunc hominem quam alterum; non rarò etiam contingit ut idem homo, pro circumstantiarum varietate, eodem motivo diversè afficiatur. Hinc probabilitas etiam *relativè* considerari potest, et *judicium* de opinionum controversarum probabilitate saepe natura mutabile est. Tamen si opinio quadam probabilis sit omnibus hominibus, aut plurimis, aut saltem sapientioribus, hæc dicitur absolute probabilis, quia consensus talis significat eam in se verè esse probabilem.

168. — Probabilitas cum latitudinem habeat (165), in aliquot secari potest particulas seu fractiones, quarum nu-

merus gradum determinat probabilitatis. Non omnis tamen probabilitas potest numeris exhiberi, sed tantum illa quæ dicitur mathematica. Quandoque enim motiva quæ probabilitatem efficiunt, ab aliqua serie sive eventuum sive indiciorum non deprimuntur; tunc nulla ejusmodi potest fieri divisio seu sectio probabilitatis, quæ tantum moraliter æstimari potest.

Quum igitur de eventibus, tunc probabilitas potest representari per fractionem numericam, cujus *numerator* exhiberet numerum casuum eventui faventium, et *denominator* summam eventuum possibilium. Numerator unius fractionis collatus ad numeratorem alius fractionis eodem denominatore constantis, exhibet gradum probabilitatis; et certitudo haberetur ut unitas.

Sed certitudo non potest considerari tanquam congeries probabilitatum, siquidem certitudo, ut postea dicemus, distinguitur a probabilitate tanquam genus a genere.

ARTICULUS III.

De statu mentis veritatem plene assequentis seu de certitudine.

169. — Certitudo, quæ potest esse scientifica vel naturalis, est ille status in quo mens *quiescit* in possessione veritatis; diu enim assensum præstatum (160, 2°) sine erroris formidine, *certi assensu*. Certitudo igitur defini potest: *firmitas adhesionis veritati cognita.*

Ut patet ex definitione, certitudo primariò dicitur de mente et secundariò de objecto a quo determinatur. 1° Prout de mente dicitur, seu in quantum determinat tantummodo firmitatem adhesionis, dicitur *subjectiva*. 2° Prout translato objecto tribuitur, quatenus illud objectum est idoneum ad hanc adhesionem firmam extorquendam, dicitur *objectiva*, quæ proinde est necessitas veritatis seu ipsa veritas rei manifestata his rationibus quæ postulant firmum assensum. Certitudo subjectiva quæ firmat certitudo objectiva, est certitudo *simpliciter dicta*.

Certitudo afficit ipsam *cognitionem*. Porro cognitio duo elementa subaudit, subjectum percipiens et objectum per-

ceptum. Mirum ergo non est ipsam certitudinem etiam distribui in subjectivam et objectivam, seu refundi in ipsa elementa cognitionis.

Ex natura utriusque certitudinis liquet repugnare ut assensui simpliciter certo subsit error; assensus enim ille est simpliciter certus cui respondet certitudo objectiva.

170. — Certitudo subjectiva dividitur: 1° in *enigantem et philosophicam*. Quaelibet enim certitudo requirit non tantum motiva quibus infundatur, sed etiam motivorum istorum cognitionem. Atqui cognitio haec duplex esse potest: a) spontanea, directa et confusa, inde certitudo naturalis; b) reflexa, scientifica et distincta, et tunc certitudo dicitur philosophica.

2° In *naturalem et supernaturalem*. Naturalis est, quando motivum vel est naturale vel saltem naturali rationis lumine manifestatur. Est supernaturalis, quando motivum est supernaturale, v. g. auctoritas Dei revelantis, simulque supernaturali fidei lumine manifestatum.

Certitudo objectiva dividitur in *absolutam et hypotheticam*, prout obiectum motivum ex se necessitatem et firmitatem habet, vel tantum posita quadam conditione, id est, aliquo facto contingenti.

Tandem utraque certitudo, praesertim tamen objectiva, dividitur in *metaphysicam, physicam et moralem*, ex diversitate fontis unde dimanat, seu motivi quo firmatur.

1° Si illud motivum est intrinseca idearum connectio: v. g. totum est majus sua parte, certitudo erit metaphysica. 2° Si illud motivum consistit in natura legibus: v. g. lapis sibi reflectus deorsum ruit, certitudo erit physica, et tandem. 3° Si motivum stat in legibus moralibus, v. g. parentes filios diligant, certitudo erit moralis. Iste certitudines specie inter se differunt, nam motiva sunt diversa. Aliquando nomine certitudinis moralis condescitur maxima probabilitas, sed improprie, siquidem non est vera certitudo.

Cum leges physicae et morales sint facta contingentia, certitudo physica et certitudo moralis sunt hypotheticae per respectum ad metaphysicam.

His praemissis, quae debet utrum dentur in certitudine gradus:

171. — Thesis I. *Specietate solammodo adhesionis intensitate, gradus in certitudine habentur.*

Nota I. Certitudo firmitate adhesionis continetur quae duobus constituitur: 1° exlatione dubii, 2° intensitate assensus. Quoad primum, certitudo stat in indivisibili: negatio formidinis actualis in se specietate non habet gradus diversos: semper enim omnino excludere debet errandi formidinem. Sed si agitur de *sola intensitate assensus* et dignitate rationum quae illum determinant, habentur gradus.

Nota II. Duo per se concurrunt ad certitudinem giendam: motivum huiusque perceptio, illud ut causa propria dicta, hinc est conditio sine qua non.

Prob. Gradus in adhesionis intensitate proportionalis est firmitati motivorum et claritati cognitionis. Atqui, varia est firmitas in diversis motivis, varia etiam claritas cognitionis. Ergo varii dantur gradus in certitudine quoad adhesionis intensitatem.

Major est evidens, nam semper effectus est proportionalis efficienti causae et aptitudinum conditionum aegendi.

Probatur *min. 1^a pars. 1°* Motivum certitudinis metaphysicae est intrinseca idearum connectio, quae nullam proteris patitur exceptionem: v. g. haec propositio: totum est majus sua parte, ita est vera ut nulla ei possit opponi exceptio. 2° Motivum certitudinis physicae est constantia legum naturae quibus potest derogari per miraculum, ideoque jam minus est firmum, sed stabile: v. g. lapis comburit, nisi tamen aliter Deus jubeat. 3° Motivum certitudinis moralis est constantia legum moralium, quae libertati humanae sunt obnoxia: v. g. Carolus magnus existit: haec enim propositio subaltè veracitatem testam, et praeterea certitudinem physicam ex parte primigeniae facti cognitionis.

Hinc certitudo sive physica, sive moralis potest dici hypothetica, ac proinde ex se codit metaphysicam, quae est absoluta. Altamen certitudo quaelibet, etiam moralis, posset revocari ad metaphysicam, quatenus lex cui illa nititur, potest indirecto demonstrari, ita ut sit certa certitudine metaphysica.

Moralis certitudo physica ex se etiam cedit, quia in ipsa fundatur, et præterea aliis est obnoxia exceptioibus, præter illas quas habet communes cum certitudine physica. Ergo est discrimen ex parte motivi, se proinde ex hac parte jam sunt gradus certitudinis.

Ans. 2^a pars patet: nam cognitio ejusdem objecti non tantum magis vel minus clara est in diversis intellectibus, v. g. in Deo, angelis, hominibus, sed etiam in eodem pro diversitate culturae, dispositionum, etc. Ergo datur etiam diversitas ex parte apprehensionis motivorum.

172. — *Coroll.* Hæc intensitas major quam sibi vindicant certitudo metaphysica præ aliis, et certitudo physica pro morali, accipi debet, *cæteris paribus*, id est cum pari cognitione; nam veritas v. g., de existentia Romæ, potest in nobis firmiora tenere persuasionem quam nonnullæ veritates metaphysicæ, quæ ope demonstrationis evadunt certe. Istæ veritates physice aut moraliter certæ conferri debent cum veritatibus immediate evidētibus.

173. — *Thesis II. Certitudo fidei supernaturalis est omni naturali certitudine firmiter, certitudine objecti et motivi.*

Nota I. Auxilium de solo actu supernaturali fidei, non autem de quolibet assensu, etiam naturali et sine auxilio gratiæ, veritatibus revelatis, ideo quia sunt revelatæ, præstito.

II. Supponimus, ut postulatam aliunde probatum, lumen supernaturale fidei a Deo ad solos assensu certior dari.

Probat. Certitudo per se pendet 1° ex firmitate motivi a quo determinatur, et præterea 2° ex lumine quod subjectum proxime disponit ad assensum præbendum; per accidens autem ex motione voluntatis. Atqui motivum fidei est firmius, et lumen quod subjectum proxime disponit debet ad actum, excellentius, præ motivis et conditionibus certitudinis naturalis; voluntas etiam, gratia Dei roborata, movet intensius intellectum. Ergo certitudo fidei supernaturalis omnem certitudinem naturalem exsuperat.

Major satis clucet ex antea dictis (171). Ad secundam partem, notandum est quod certitudo, ut diximus, non tantummodo pendet a motivo quod illam determinat,

verum etiam a lumine quo facultas dispoñitur ad objectum sub motivo illo percipiendum. Quod dicitur est percipio objecti formalis, ed firmiter fit vis hujus objecti ad extorquendum assensum. Hinc certitudo non minus pendet a lumine quo dilucidior fit manifestatio objecti, quam ex objectiva firmitate motivi.

Probat. *minor*, videlicet quod motivum in certitudine fidei sit stabilis et lumen nobilius.

1° Motivum enim quod assensum fidei determinatur, est ipsa veracitas Dei veritatem aliquam affirmantis. Porro veracitas divina firmiter est qualibet evidētia naturali. Ergo motivum in certitudine supernaturali est firmiter quolibet alto motivo certitudinis naturalis.

2° Præterea lumen quo mens colustratur ut fiat, capax percipiendi veritatem re velatam per actum fidei supernaturalis, est lux gratiæ quo intellectum illuminat et perficit. Atqui lumen illud longe perfectius est lumine naturali nostrorum facultatum.

Ergo tum ex parte motivi, tum ex parte luminis, certitudo fidei supernaturalis firmiter est qualibet certitudine naturali.

174. — *Cor. I.* Ex veracitate ergo Dei loquentis firmat absolute repugnare ut falsitas caso possit in objecto fidei; et etiam repugnare ex natura ipsius assensu supernaturalis, ut error esse possit in actu fidei: « Assensus fidei, ait de Lugo (1), habet etiam certitudinem et infallibilitatem a suo principio, quo elicitor, nempe ab auxilio gratiæ. » Hoc auxilium esse concursus Dei, qui non datur nisi ad actus veros. Inde certitudo objectiva fidei est absoluta et metaphysica.

Cor. II. In subjecto ergo quod actum fidei divinis elicit, firmitas assensus debet esse, qualem exigit infinita auctoritas Dei, qui meretur ut ejus locutioni humana voluntas et humanus intellectus se plane subjiciat et assentiat *estimatæ super omnia*. Et ad hoc hinc existatur, illustratur, confortatur viribus gratiæ supernaturalibus, et sic certitudo subjectiva Et ipsa cæteris firmiter.

(1) De fide, d. I, s. 8.

CAPUT II.

DE FONTIBUS VERITATIS, SEU DE MEDIIS ASSEQUENDÆ
VERITATIS.

175. — Hæc tunc quaerimus quid sit veritas, et quæ sint status mentis respecta veri. Nunc alterius progredientes, considerare debemus an, quomodo et quibusnam mediis mens veritatem certam sibi comparat. Media illa quibus Auctor nature hominem instruit ad verum certo assequendum, quæque proinde dici possunt fontes veritatis, sunt facultates, quæ ad tria genera revocari queunt: 1^a ad sensum intimum; 2^a ad sensus externos; 3^a ad intelligentiam seu intellectum et rationem.

Præter hæc media interna quibus homo percipit veritates obvias, nempe sibi ipsi præsentis, alio instruitur medio quo potest veritates quasdam detegere, quæ ob spatium temporis, aut locorum dissociationem non sunt obvia: ille ultimus fons veritatis est testimonium humanum. Hinc in quinque articulis disputabimus de fontibus veritatis:

In 1° articulo agemus de sensu intimo et conscientia;

In 2°, de sensibus externis;

In 3°, de ideis, seu de intellectu et ratione;

In 4°, de testimonio humano;

Dumque in 5°, de scepticismo, qui ex toto vel ex parte veritatem horum mediiorum inficiatur.

In his veritatibus fontibus nunc consideramus tantum ex una parte an idonei sint ad ideam objectis conformes nobis præbendas, et ex altera an cognoscere possimus illas ideas res ipsas esse conformes propriis suis objectis. Hæc idoneitas facultatum perceptivarum vocatur aliquando *veracitas*, et principium quod iudicat de ipsa conformitate idearum cum rebus, seu de veritate illorum fontium veritatis, est intelligentia, quæ probe appellatur *criterium quod*.

ARTICULUS I.

De sensu intimo ejusque veracitate.

§ I. Quid sit sensus intimus?

176. — Sensus intimus est illa animi facultas quæ percipimus quicquid in nobis intus accidit, seu *facta in-*

terna. Per factum internum intelligitur omnis modificatio seu affectio subjecti sentiens, ut dolor, gaudium.

Facta interna sunt duplicis ordinis, nempe:

1° Affectiones ipsius humani compositi, id est, animi cum corpore, uti dolor, moestitia. 2° Actus solius animi, scilicet actus intellectus et voluntatis; v. g. Cogito, iudico, volo. Facultas qua primitus facta interna primi ordinis percipiuntur, proprie est *sensus internus*, et facultas qua facta secundi ordinis apprehenduntur, nuncupatur *conscientia*, quæ etiam, ut facultas nobilior et perfectior, potest reflexo intuitu attingere id quod sentit sensus internus. Conscientia ergo potest reflexione quodam se convertere ad omnia facta interna.

177. — Verumtamen licet conscientia reflexione suam objectum percipiat, non omnis reflexio dicitur actus consiendi. Duplex enim distinguitur debet reflexio: Alia est qua intellectus in facta interna se convertens percipit tantum *objecta* quæ in ipso representantur. Alia est qua intellectus suam propriam percipit *actionem cognoscendi*. Reflexio enim subaudit cognitionem præviam. Porro ad cognitionem duo requiruntur: subjectum percipiens et objectum perceptum. Igitur reflexio in aliquam cognitionem potest speciatim versari sive circa subjectum percipiens, sive circa objectum perceptum, seu melius, circa similitudinem objecti quæ est in mente: secunda dicitur *ontologica*, et non est actus consiendi. Prima nuncupatur reflexio *psychologica*, et est id quod proprie dicitur *conscientia*.

178. — Ex eadem constat conscientiam discerniari a sensu interno

1° Ex eo quod sensus internus, ut facultas sensilis et organica, nequit versari circa operationes solius animi, quæ sunt objectum proprium ipsius conscientie: perceptio enim sensus interni est mere sensitiva, dum perceptio conscientia est intellectualis.

2° Ex eo quod conscientia, præter objectum proprium, possit etiam attingere facta quæ experitur sensus internus, qui tunc conscientiam quasi materiam offerret (1). Sed

(1) Vide Tengström, *Int. log.*, n. 446.

in presenti de natura et distinctione facultatum speciatim non agitur, sed solum de earum veracitate.

Querimus ergo duntaxat utrum hæ facultates sint media idonea ad verum assequendum.

Quoad veracitatem sensus interni et conscientie, duas theses stabilimus in § sequenti.

§ II. An sensus internus et conscientia sint veraces?

170. — Thesis I. *Veracitas sensus interni in dubium revocari nequit.*

Nota. I. Hæc propositio demonstrationem propriè dictam non patitur, quia agitur de facto aliquo primigenio per se evidenti, quod propterea per veritatem superiorem et certioram illustrari nequit.

Nota. II. Hæc animadversio valet pro omnibus aliis facultatibus. Quando igitur veracitatem mediorem cognoscendi, quibus a sapientissimo rerum Conditorè ornati sumus, adstruimus, id non intelligi debet de demonstratice apodicticæ, sed tantum de demonstratione apagogicæ, nempe per absurdum contrarium. Veritas affirmationis comprobatur ex manifesta absurditate negationis contrariæ.

Veracitatem nostrorum cognoscendi mediorem vindicabimus ex eo quod negatio 1^a importaret eversionem principii contradictionis: *Aliquid non potest simul esse et non esse, vel 2° Deum, auctorem nature, aut impotentem aut mendacem faceret.*

Probat^r thesis. In tantum sensus internus esset fallax in quantum aut sentiret idem nihil est sentiendum, aut aliud sentiret quam id quod est sentiendum. Atqui neutrum dici potest. Non 1°: cum sentire idem sit ac aliud sensu percipere, si sensus internus sine objecto sentiret, tunc simul sentiret et non sentiret, quod negationem principii contradictionis importat.

Nec etiam 2° dicendum est. Nam si accideret ut dum sensus internus aliquid sentiret, aliud tamen diversum perciperet, tunc etiam simul aliquid sentiret et non sentiret. Ergo sine manifesta absurditate in discrimen revocari nequit veracitas sensus interni. Implicat enim contradic-

tionem dari actionem sine objecto, aut operationem quin tamen agens agat.

Hæc brevis probatio sufficit quoad veritatem de qua homo sane mentis nunquam dubitare potest.

180. — Thesis II. *Conscientia falsitatis argui nequit quoad iudicia quorum immediatè præbet materia.*

Hæc propositio, sicut superior, non demonstratur, sed declaratur.

1° *Negari nequit sine contradictione.* Qui hæc veracitatem in dubium revocaret, affirmaret se dubitare de testimonio conscientie. Atqui non nisi illo testimonio innixus, sum dubium affirmare potest, siquidem illud dubium est factum internum. Ergo testimonium conscientie simul ut verum et falsum haberetur.

2° Hæc etiam vim obtinet argumentum superius datum pro sensu interno. In immediatè emacientie iudicis error revera esset si in subjecto conscientie non existeret ea affectio, quam conscientia renundiat, eo ipso tempore quo eam sentit. Atqui aliquam affectionem sentire idem planè est ac illum habere; apparentia enim hinc dari nequit a realitate diversæ; nam apparentia hæc esset ipsa affectio subjecti, nempe realitas concessa. Ergo.

3° Subjectum conscientie et objectum apprehensum sunt unum et idem: unde affectio non potest esse in sensu subjecti, nisi eo modo quo est realitas objectiva.

181. — *Scholium.* Omnis certitudo subjectivæ, etiam principii contradictionis, certam supponit conscientiam, saltem de aliquo interno facto. Etenim si quis de his omnibus que sentit, dubitaret, profectò de his etiam dubitaret perceptionibus quibus cognovit necessitatem hujus principii. Igitur sensus internus est conditio ad omnem subjectivam certitudinem; Hæc non sit ratio ob quam omnem veritatem cognoscimus.

ARTICULUS II.

De sensibus externis.

§ I. De sensibus externis et sensatione.

182. Sicut per sensum intimum internas percipimus affectiones seu modificationes et facta interna, ita per sensus externos in cognitionem devenimus rerum externarum, seu a nobis distinctarum. Porro in hac apprehensione rerum externarum, ministerio sensuum externorum, qui numero quinque sunt, videlicet: Visus, Auditus, Oloratus, Gustus, Tactus, tria consideranda sunt, nempe objectum ipsam, facultas seu instrumentum et ipso actus.

Quoad *objectum* ponuntur sunt animadvertenda:

1° Quilibet sensus suum proprium habet objectum, quod est aliqua sensibilis qualitas, illa nempe que sensum per se et primario afficit.

2° Objectum proprium visus est lux cum suis diversis coloribus; Auditus, sunt soni seu motus vibratorii corporum; Olfactus, sunt odores qui ex actione tenuissimarum particularem disperguntur; Gustus, sunt saporis ex solutione quadam corporum emergentes, et tandem objectum proprium. Tactus sunt resistentia corporum ejusmodi diverse modificationes: ut durities, asperitas, levitas, etc.

Quoad *ipsam facultatem*, in sensibus distingui debent organum quod impressiones materiales objectorum recipit, et ipsa *vis sentiendi*, qui est anima ipsa impressionem objectorum persentientem. Organum, prout de particulari sensu dicitur, nuncupatur *sensorium*. Sensus aut facultas sentiendi describi potest: *Facultas cognoscendi sensibilia ut sensibilia.*

Denique in *ipsa sensatione* duo distinguuntur debent, nempe:

1° Modificatio organi animati ex agentis externi actione; quam modificatio a veteribus vocabatur *species sensibilis impressa.*

2° Hujus impressionis in anima presentia percepta; seu cognitio ipsa sensibilis, que proprie et formaliter sensitio

est, atque a veteribus *species sensibilis expressa* appellabatur.

Sensorium, seu organum animatum, est *subjectum sensus*, dum anima est ejus principium.

Igitur omnia sensitio experientia quamdam est objecti presentis.

183. Sensibile illud quod sensationem determinat, triplicis generis esse potest, videlicet sensibile proprium, sensibile commune et sensibile per accidens.

1° Sensibile *proprium* illud est quod singuli sensus primario et per se percipiunt, scilicet per primum actum et sine auxilio aliequus intermedii; antea enumeravimus sensibilia propria quinque sensuum externorum (182, 3°).

2° Sensibilia *commune* dicitur quod a pluribus sensibus attingi potest, sed non primario, licet per se illud sensibile ab illis sensibus percipiatur v. gr.: Magnitudo alicujus objecti percipi potest per visum et per tactum; sed visus non percipit magnitudinem nisi sub ratione colorati, unde primario percipit coloratum et *secundario* tantum magnitudinem. Verumtamen visus percipit magnitudinem per se, non autem per aliquid a magnitudine distinctum, quamobrem sensibile commune percipitur, ut dicitur Scholasticis, *per se, sed non primo.*

3° Sensibile *per accidens* est ipsa substantia que a sensibus attingitur, manifestibus suis qualitatibus. Illud sensibile non est id quod primario attingunt sensus; illud enim objectum primarium sunt qualitates externae hujus substantiae. Praeterea non potest percipi substantia nisi per hujusmodi qualitates, unde non percipitur per se. Exinde dimanant modus loquendi veterum, qui dicunt sensibile per accidens a sensibus *nec primo nec per se* percipi.

§ II. An sensus externi sint veraces?

Nota. Nunc ad veracitatem sensuum externorum comprobandum aggrediamur. Sensatio sub duplici respectu considerari potest, nimirum, 1° ut est subjecti affectio, 2° ut est objecti externi representatio.

184. — *Thesis I. Sensatio sub primo respectu considerata non est falsitati obnoxia.*

Constat ex antea dictis de sensu intimo,

1° Impossibile est enim ut subiectum non habeat affectionem quam sentit, nam secus sentiret et non sentiret.

2° Affectio illa quam sensus refert, non potest esse diversa ab ea quam sentit; nam referre sensationem idem est ac percipere impressionem, et sentire est experiri affectionem. Ergo in hac etiam hypothese simul sentiret et non sentiret.

Legitur venefatio, propt. est subiecti affectio, non potest dici falsitas obnoxia, quin evertatur principium contradictionis.

Sub secundo respectu, scilicet quando sensatio consideratur ut est, objecti externi representatio, quæromus utrum in ea reperiri possit falsitas.

185. — *Thesis II. Sensus externi, in debitis conditionibus operantes, falsi negantur quoad perceptionem sensibilibus proprii.*

Nota. In hac thesi, 1° sensus *sani* subadiunguntur, seu in statu suo normali; sensoria igitur nullo vitio laborare debent.

2° Sensus ut *apte dispositi* ad ipsam sensationem recipiendam concipiuntur, nam aliquando sensus etiam sani possunt ob auctas impressiones immutari; v. gr. oculi in tali colore diu detriti, aliis objectis aliquando hunc colorem tribuunt.

3° Debent *recte applicari*, nempe in debita proportione distantie, magnitudinis et motus.

4° Medium subadiungitur idoneum ad communicationem inter objecta et sensus.

Probat. 1° Esset falsitas in sensu si representatio sensilis non qualitates perceptam representaret, sed aliud ab ipsa diversum. Atqui hoc est impossibile.

Nam ex una parte sensus impressionem receptam mutare nequeunt, ut constat ex autâ dictis (184); impressionem enim subeunt et non faciunt. Et ex altera impressio facta a corpore, quod nos afficit, nihil est aliud quam qualitas ipsa non absolutè spectata, sed relativè, seu quatenus sensus percipit.

Ergo impossibile est ut falsitas sit in sensu.

Probat. 2° Si sensus nos deciperent, Deus auctor

natura esset mendax. Atqui falsum consequens. Ergo et antecedens.

Probat. *major.* Deus sensus nobis dedit tanquam iuxta media cognoscendi objecta exteriora; nihil enim aliud sunt quam facultates percipiendi corpora a nobis distincta. Atqui si sensus ad hunc finem esset inepti, seu rempè objecta exteriora non attingerent, dici non possent media cognoscendi exteriora objecta. Ergo a Deo, auctore nature, darentur pro eo quod non sunt, ac proinde Deus esset aut mendax aut impar suo muneri creatoris.

Confirmatur 3° ex eo quod homines nihil certius habent quam quod sensibus suis usurpaverint.

180. — *Corollarium.* Ex enucleatis concludimus contra Idealistas qui, objicientes sensationes esse mere subjectivas adeoque puras illusiones, negant ulla esse corpora, sed affirmant corporum species tantum obversari. Quid, in eorum sensu, veniat per has species? Non consentiunt etiam Idealiste *dogmatici*. Duplex enim idealismus, alius *scepticus*, de quo postea, dum agemus de scepticismo; alter *dogmaticus*, qui etiam duplex est. Unus dicitur *subjectivus* qui affirmat corporum representationes ab ipsa mente produci: ita Fichte. Alter idealismus, qui nuncupatur *objectivus*, putat phenomena corporum a Deo ipso produci in anima: defensor hujus idealismi fuit Berkeley, post Malebranchium et Cartesium. Argumenta secundæ thesi vim habent contra utrumque, qui etiam impingit in manifestum absurdum: prior supponit quod representationes sensibiles possunt produci et sustentari a principio mere spirituali, atque concursu objecti materialis; posterior arbitrat Deum, constanti lege producere representationes sensibiles quibus nullum responderet objectum, et sic reddere errorem necessarium. (R)

ARTICULUS III.

De intelligentia.

187. — *Thesis.* Præter facultates sentiendi, quarum veracitatem comprobavimus, homo facultate superiore ornatur qua percipit intelligibilia.

Probat. 1° Constat enim experientia nos habere quas-

dam rerum immaterialium notiones quam ad sensus referri nequeunt. Habemus v. gr., notionem Dei, angelorum, etc., que sensibus non percipiuntur.

2° Præterea eodem modo constat in rebus materialibus nos cognoscere non tantummodo phenomena, seu accidentia externa quatenus nos afficiunt, sed etiam essentiam intimam, seu ipsas quoad se. Experientia enim scimus, v. g. nos non tantummodo percipere hanc arborem particularem, hunc hominem Petrum, etc., ut nos afficiant, sed etiam nos conceptum habere arboris generatim sumptæ, et hominis *in genere*, etc., ita ut hi conceptus, cum eadem veritate, prædicari possint de omnibus arboribus, de omnibus hominibus, etc. absolute sumptis. Igitur hi conceptus, cum de omnibus individuis ejusdem speciei dici possint, sunt *universales* (§5, 48). Ergo, præter sensus, facultatem habemus, cujus objectum proprium est universale.

Hæc facultas nuncupatur *intelligentia*.

3° Homo potest etiam judicare et ratiocinari. Istæ autem operationes effici nequeunt per sensus, quia aliquam important *abstractionem*, que in eo consistit ut notio aliqua consideretur independentem a subjecto cui inest. Atqui sensus non nisi concreta potest cognoscere, ac proinde nequam valet ad efformanda judicia et ratiocinia. Igitur indubium est quod ab auctore nature donati sumus facultate aliqua percipiendi illa objecta, que sensus assequi non possunt.

188. — Ex diæti (188) constat facultatem hanc varia habere genera. Potest simpliciter intuitu veritatem aliquam percipere, quod dicitur *intelligere*; præterea potest ex uno conceptu veritatis ad alium procedere, quod dicitur *ratiocinari*.

Prout facultas intelligendi primo munere fungitur, nempe simpliciter intuitu percipit veritatem, nuncupatur *intellectus*; prout ab una veritate percepta ad aliam pergit, dicitur *ratio*. Hinc ratio nihil est aliud quam ipse intellectus, quatenus munere fungitur deveniendi in novam cognitionem ope alterius jam habitæ. Ratiocinari ergo et intelligere differunt sicut moveri et quiescere, ac proinde

non sunt due facultates diversæ, sed duplex munus ejusdem facultatis.

§ I. De intellectu.

189. — Intellectus, prout a ratione distinguitur, nempe quatenus simpliciter intuitu percipit veritatem, duplicem exercet actum, scilicet :

1° Simpliciter apprehendit, seu efformat ideas,

2° Immediatè percipit nexum quarundam idearum, seu efformat judicia immediata.

190. — Sed hic sedulo distinguenda sunt judicia immediata a judiciis mediatis (90).

1° *Judicia mediata* sunt objectum *rationalis*, non vero intellectus, atque eruantur per ratiocinium ex aliis judiciis præviis, que sunt veluti causa, que secundum suam perfectionem spectata debet in se continere effectum. Hujus generis sunt omnia principia demonstrabilia. Mens non potest horum judiciorum nexum contineri nisi ope aliorum judiciorum (90).

2° *Judicia immediata* illa sunt que prævia alia non subaudiuntur, sed solum simplices apprehensiones : v. g. totum est majus sua parte; veritas hujus judicii statim apparet atque idea totius et idea partis menti obversantur. *Judicia immediata* objectum proprium *intellectus* (90) constituunt. In istis judiciis, que ex ipsis terminis perceptis intelliguntur, objectum quod cognoscitur, est etiam rebus objectum formale *sub quo* illud cognoscitur; et propterea dicuntur *veritates per se* notæ.

191. — *Judicia a priori* (59), utopæ à sola idearum abstractarum consideratione emergentia, sunt *necessaria*, quia idea que eorum constituit materiam, sunt independentes ab omni ratione temporis et mutationis : v. gr. *idea totius et partis* sunt *in se* immutabiles et universales : unde *judicia ipsa* sunt universalis et necessaria. *Judicia a posteriori* (59, 2°) versantur circa facta contingentia, ac proinde eorum materia est contingens et mutabilis. Hinc *judicia ipsa* sunt *contingentia et particularia*.

Veracitas intellectus demonstrari debet quoad hunc duplicem actum, quem exercet.

102. — *Thesis I. Intellectus, dum simplex efformat conceptus, per se non est falsitatis obnoxius.*

Probatur. Intellectus esset falsitatis obnoxius, si conceptus quem efformat, proprio objecto abinimilis esse posset. Atque in actu absurditate affirmari nequit. Ergo simplex intellectus apprehensio per se falsitatem in intellectum inducere nequit.

Major est per se evidens.

Probatur minor. Intellectus exprimit in se similitudinem objecti quod percipit, vel non. Atque, si prima, nulla falsitas; si secundum, falsitas dicitur mentem illud objectum percipere, simuldem percipere objectum licet in est ac illud in mente exprimere. Ergo intellectus non potest esse fallax quod simul percipiat et non percipiat.

Si dicitur intellectum, dum unum objectum percipit, alterius similitudinem exprimere, hoc etiam manifestum importaret contradictionem. Nam percipere est aliquid intellectualiter exprimere, unde illud tantum percipitur, cuius idea exprimitur. Ergo in data hypothesis percipere quod non percipit.

103. — *Thesis II. — Intellectus etiam in suis iudiciis falsi sequit.*

Probatur. Intellectus in iudiciis immediatis esset fallax, si aliquid proferret quod non est in objecto. Atque id impossibile est. Ergo intellectus in iudiciis immediatis proferendis fallax esse nequit.

Minus est probanda quod duplex genus iudiciorum immediatorum.

1. *Pars.* Quod iudicia *analytica* seu rationalia, *falsitas est impossibilis.*

Nota. In his iudiciis, ut antea diximus (69), prædicatum est de ratione subjecti, et ideo dum illud subjectum cognoscitur, eius prædicatum mentem latere nequit.

Probatur 1ª pars minoris. Hæc iudicia affirmant simpliciter prædicatum in subjecto contineri, seu esse de ratione subjecti, v. g. in axiomate: *totum est majus sua parte*, affirmatur partem esse elementum subjecti *totum*. Atque si in hoc actu esset deceptio, ille error necessariò

refunderetur in simplicem apprehensionem subjecti; nam mens iudicans nullum affert elementum extraneum, nihil addit materiam quam præbet simplex apprehensio. Ergo nulla falsitas in his iudiciis, nisi ipsa simplex apprehensio sit deceptrix, seu facultas suapte natura ad falsam sit ordinata.

Probatur 2^a pars minoris. nempe intellectum esse veracem in iudiciis syntheticis profertur.

Minus intellectus in iudiciis a posteriori in eo sistit ut *distinctè* constentur quod reperitur in perceptione sensibili, que est materia iudicii. Atque *distincta intuitio* hujus materie nullum affert elementum objectivum, sed solum in hac materia percipit quod in ea est. Ergo nullus error possibilis in mente ita judicante, nisi intellectus rem aliquam distinctè percipere non valet, seu nisi natura sua non sit facultas idonea ad cognoscendum id quod est.

Revera in hoc iudicio a posteriori: sol illuminat, ac, si est illuminatus, materia hujus iudicii, quam præbet sensus externi, est *sol cum sua luce*; sensus animi percipiunt solem non eorsum, sed solem simul et ejus lucem. Intellectus percipit in hac intuitio sensibili solem tanquam distinctum a sua luce, et affirmat solammodo *lucem ad solem pertinere*, ac profunde simpliciter asseverat de facto id quod est in facto. Ergo si esset deceptio, deceptio hæc refunderetur sive in sensibilem perceptionem que suppedilat materiam, sive in absolutam intellectus incapacitatem cognoscendi id quod est.

Ex probatis generatim concludere possumus in intellectu esse veracem, sive in iudiciis analyticis, sive in iudiciis syntheticis.

§ II. De ratione.

194. — Quam veritatem que nec sensu, nec idearum consideratione immediatè nobis patent, ratiocinio uti debemus ut eas deprehendere valeamus. Minus ergo rationis est detegere veritates illas que non sunt simplices apprehensiones, neque iudicia immediata sive analyticæ sive syntheticæ. Officium illud rationis verum inquirentis est *ratiocinari*.

Porro ut ad ratiocinandum deviamus, quedam sunt

praescenda, siquidem ratiocinatio esse transitus quidam a noto ad ignotum. Haec nota seu haec praescognita sunt :

1° Subjectum et praedicatum conclusionis quorum nexum inquirimus.

2° Praemissae seu principia quae praemissae constituntur.

Brevi quaerere non possumus relationem subjecti et praedicti quominus aliquam saltem *utrinusque cognitionem* habeamus. Praeterea principia, quorum adiuvicula hanc relationem detegunt, sunt etiam praevia in cognitione respectu ejusdem relationis, ad cujus manifestationem concurrunt tanquam media.

Igitur ratiocinium quaedam praenotiones requirit.

103. — Jamvero haec principia praescognita esse possunt iudicia immediata, sive analytica, sive synthetica, atque ratione horum iudiciorum, quae praemissae constituunt ratiocinium dicitur purum, empiricum aut mixtum :

1° Si praemissae constant duobus iudiciis a priori, ratiocinium dicitur *purum*, utpote coalescens puris ideis.

2° Si ambae praemissae sunt iudicia a posteriori, seu empirica, ratiocinium ipsum erit *empiricum*.

3° Denique si praemissae constent una ex iudicio puro, altera ex empirico, ratiocinium est *mixtum*.

Nunc de veracitate ratiocinii generatim inspecti.

196. — *Thesis I. Ratiocinium praemissis veris constans et ad legitimam formam exactum, falsum esse negat.*

Probat. Conclusio in praemissis continetur, si ratiocinium sit formaliter rectum. Ergo impossibile est ut conclusio sit falsa, si praemissae sunt verae.

197. — *Thesis II. Mens praemissis assentiens, conclusioni assentire debet.*

Probat. Mens praemissis assentiens, implicite affirmavit copulationem in ipsis contentam. Ergo si explicitè affirmare hanc conclusionem detrectaret ex praemissis manantem, sibi aperte contradiceret. Itaque impossibile est quòd mens conclusioni non det assensum, seu ut mens positivè dissentiat, dum semel praemissas affirmavit.

198. — *Scholium.* Hac necessitate assentiendi conclusioni non premitur mens nisi certè teneat 1° praemissas

esse veras, 2° deductionem esse legitimam : nam haec duo requiruntur ut veritas conclusionis evidens fiat. Igitur ratiocinium *per se* non fallit.

Verumtamen mens in deducendis illationibus falli potest *per accidens*. Id enim accidit ex defectu sufficientis attentionis sive circa veritatem praemissarum, sive circa ordinem deductionum. Sed in presenti non agitur de erroribus qui ex *inconsideratione mentis* deveniunt, sed tantummodo quaerimus quid absolutè loquendo ratio valeat ad verum acquirendum.

ARTICULUS IV.

De auctoritate.

199. — Sunt quaedam veritates, aliae ad ordinem experientialem, aliae ad ordinem dogmaticum pertinentes, quae a nobis percipi nequeunt, sive per intelligentiam, siquidem agitur de factis aut de veritatibus supernaturalibus, sive per sensum, propter locorum dissociationem aut temporis lapsus. Ut ad cognitionem harum veritatum deveniamus, habemus *testimonium* quod propterea, non solum ac sensus et intelligentia quoddam constituit *medium* veritatis assequenda.

Per *testimonium* intelligitur illa *declaratio* qua testis refert *res sibi notas*.

Testis, ille est qui propria cognitionem alteri significat.

Fides est assensus quem alterius testimonio praestantes, Auctoritas est id quod testi fidem concitit.

200. — Testimonium 1°, ratione subjecti loquentis spectatum, est vel *divinum* vel *humanum*, prout Deus vel homo nos docet.

Testimonium divinum signat fidem divinum, cum testimonium humanum fidem humanam parit.

2° Ratione materiae, testimonium dividitur in dogmaticum et historicum.

Dogmaticum dicitur, quando *ejus materia est dogma*, seu veritas aut doctrina.

Historicum nuncupatur illa testificatio *ejus obiectum est factum*, seu id quod sensu testis cognovit.

Verumtamen quodlibet testimonium sive dogmaticum sive historicum asserti cognitionem, non scientificam, sed *historicam* tantum; nam docet *rem esse*, non autem, *cur sit*; fidem dantaxat gignit, et ideo fides opponitur scientiæ.

Testimonium dicitur *authenticum*, quando omnem prudentem erroris fœmidem excludit, seu ita se prodit ut non possit non referre rem, ut est in se.

201. — Auctoritas potest inspicere 1° de testimonio eorum qui propriis sensibus facti experientiam ceperunt: hi testes *immediati* sive *oculati* dicuntur.

2° Potest considerari auctoritas testimonii eorum qui notitiam factorum a testibus immediatis acceperunt: hi testes dicuntur *mediati* sive *auriti*. Testes mediati nominantur *cooperi*, quando tempore quo factum contigit, vixerunt; *suppares*, si proximo, *remoti*, si tardiori.

Agens 1° de testimonio testium oculatorum, seu de vi testimonii generatim sumpti; et postea de testimonio testium mediatorum sive scripto sive orali.

§ I. De testimonio immediato.

Quoad testimonium, consideranda est 1° ejus necessitas, quatenus ipsam est medium assequendo veritatis, et 2° ejus auctoritas, ut fons certitudinis.

I. De necessitate testimonii.

Testimonium potest versari 1° circa dogmata, nempe circa quasdam propositiones scientificas, 2° circa facta seu *eventus*, et sub utroque respectu ejus necessitatem vindicabimus.

202. — Thesis I. *Testimonium dogmaticum aliquando est, moraliter loquendo, unicam medium cognoscendi veritates quasdam necessarias vel admodum utiles.*

Probat. *Rudes et indocti* ad multas veritates scitu utiles, imò necessarias ad usum vite tum physico tum moralis, per se devovere nequeunt, sive ex defectu mediocrum, temporis, etc., sive ob ingenii limitationem. Ergo unicam eis superest medium eas sibi comparandi, id est, fides in testimonium peritorum.

Et illud argumentum pro *omnibus hominibus* valet, qui semper in aliquibus sunt rudes et indocti; nemo enim potest omnes scientias sibi comparare, ac proinde quoad quasdam veritates quibus fidem peritis adhibere debet: v. g. Jurisconsulti, medicos, theologos, astronomo, etc. Hinc fides dogmatica in pluribus est omnibus necessaria.

203. — Thesis II. *Testimonium historicum est homini prorsus necessarium.*

Probat. Non nisi hujus testimonii adminiculo cognoscere possumus 1° facta præteritorum temporum, 2° ipsa facta cœvæ quæ in remotis regionibus eveniunt, 3° multas veritates experimentales, ex eis etiam quæ scitu sunt necessarie ad vitam servandam, v. g. idoneitas ciborum et potuum, etc. Infantes nihil nisi per testimonium cognoscere queunt.

Leitur necessarium est ut testimonio humano sive dogmatico sive historico fidem in pluribus adhibeamus, et ideo illud testimonium est medium aliquod cognoscendi prorsus necessarium.

II. De veracitate testimonii immediati.

204. — Ut testimonium nos impellere valeat ad assensum, requiritur ut nobis constet testes 1° scientiam certam habere et 2° esse veraces.

Istæ conditiones requiruntur ut testis auctoritas fidem imponere valeat. Auctoritas enim est *ius aliquid imponendi*. Potro jus fidem imponendi esse nequit in teste qui *scientia certa et veracitate* non ornaretur, seu verum non certo referret. Quò magis aut minus testes recederent ab his conditionibus, eò etiam magis aut minus jus fidem imponendi amitterent.

Fides, ut antea diximus, est vel divina vel humana (201).

1° Auctoritas, quæ fidem divinam imponit, est Deus ipse, qui non potest decipi aut decipere, undò testis ille fidem imponens, in eam gradu scientia et veracitate ornatur, et ideo ejus testimonium gignit certitudinem qualibet certitudine humana majorem (173). Sed prætermissa fide supernaturali, de qua tractant theologos, agemus simpliciter de testimonio humani auctoritate.

2° Testimonium humanum auctoritate ad fidem faciendam non semper pollet, nam homo potest decipi et decipere;

205. — Testimonium dogmaticum *per se* nunquam aut fere nunquam firmam fidem gignere valet, licet esse possit motivum sufficiens ad assensum prudenter adhibendum.

1° Si agitur de homine apprime versato in aliqua disciplina, et ceteroquin probate noto, ejus testimonium, licet non infallibile, est tamen gravis ponderis.

2° Si ageretur de pluribus scientia et probitate conspicuis, qui idem ferunt testimonium, istud erit tantò probabilius.

3° Tandem si in aliquam sententiam periti omnes uniformiter conveniant, eorum testimonium haberet maximam auctoritatem.

Veritas tamen illud etiam testimonium, saltem in quacunque materia, non est infallibile, ut constat v. g. ex errore communi de motu solis circa terram, et telluris immobilitate in centro mundi, etc.

Diximus in *quocunque materia*, nam quoad veritates obvias, illud testimonium omnimodam fidem gignere posse.

206. — Sed testimonium historicum presertim considerare debemus, utpote strictius constituens illic fontem veritatis diversum ab aliis tribus quos perpendimus. Illud testimonium aliquando certitudinem propriè dictam gignit, aliquando meram probabilitatem.

In sequentibus thesis agemus 1° de auctoritate non plena, 2° de auctoritate plena.

207. — **Thesis I. Testimonium humanum, etiam si non plenam habeat auctoritatem, in vita usura est prudens norma agendi et iudicandi.**

Probat. Illud 1° quod perurque non fallit, et 2° est omnino necessarium homini, haberi debet tanquam norma in vita usura. Atqui hujusmodi est auctoritas etiam non plena. Ergo hæc auctoritas tanquam norma in ordinariis vite operationibus haberi debet.

*Probat*ur minor quoad 1. partem. 1° Auctoritatem plerumque non fallere, constat experientia et ratione. Etenim

1° experientia propria sæpenumero comprobans veritatem rei narratæ. 2° Ratio docet hominem natura sua inclinari ad veritatem testandam, ac proinde non mentiri sine motivo. Porro illud motivum mentiendi gratuito supponi nequit in homine fragi et constanti, in quo est probitas *ordinaria*; neque etiam potest supponi in quolibet homine qui damnus, aut saltem nullum commodum, ex mendacio retraheret, ut generatim contingit; in ipso enim est probitas veluti *coacta*. Ergo auctoritas sæpenumero non fallit, ac proinde in rebus vite ordinariis testes generatim habent veracitatem.

2° *Pars minoris* fuit antea probata (202-203).

Igitur generatim concludimus fidem auctoritati humanae, etiamsi non semper omnem suspicionem erroris et deceptionis removeat, esse tamen normam prudentem in iudicando et agendo. Est enim *regula postfactor* quo haberi possit in hisce adjunctis, in quibus tamen nemo a iudicando et agendo processu cohiberi potest.

208. — **Thesis II. Testimonium historicum, in quibusdam adjunctis, omnem formidinem erroris excludit et gignit certitudinem propriè dictam.**

*Probat*ur. Ut testimonium plenam jure fidem sibi vindicet, requiritur ut constat. 1° de scientia certa, et 2° de veriloquio ex parte testium. Atqui aliquando ex adjunctis certissime constat de utroque. Ergo... Major pars se constat, nam factum cognoscitur a nobis ut contingit. 1° quando testes non decipiuntur in cognitione suorum facti, sed illud cognoscant sicuti reapse evenit; atque 2° quando nullum est mendacium in iustificacione. Dummodo constat de scientia et veracitate testium, constat etiam de facto narrato.

Minor duabus partibus coalescit quas ordine adstruimus.

Prob. 1° *pars minoris*, scilicet de scientia testium constare posse.

Etenim agitur de facto sensibili. Atqui ut constat de scientia testium respectu ejusmodi facti, sufficit ut certò sciamus 1° sensus eorum fuisse rectè dispositos et 2° convenienter adhibitos.

Jamverò 1° si testes sunt multi, impossibile est ut sensus omnium in eodem vitio simul deprehendantur. Præterea, si ageretur de facto quod percipi posset etiam ab his qui habent sensus aliquo vitio infectos, v. gr., de existentia alicujus civitatis, multò minus esset periculum erroris.

2° Dubitare etiam non possumus quin sensus diligenter adhibeantur, si agitur de facto publico et illustri quod frangere spargatur, et vividè feriat animos contentiuum.

Insuper si inter testes essent homines prudentia et solertia præstantes, qui ad rem inquirendam gravissimis motivis incitentur, magis removeretur periculum deceptionis.

Igitur in hisce adjunctis impossibile est ut sensus non sint sufficienter dispositi et convenienter adhibiti ad scientiam facti acquirendam: v. gr., si quis dubitat de existentia Romæ vel Londini ex eo quod testes, qui factum narant, possunt decipi, ille ut insipiens merito haberetur. Hisce aliquando circumstantiæ sunt tales, ut omnem formidinem deceptionis in testibus plene removeant.

Prob. 2^a pars minoris, scilicet aliquando certè constare posse de testium verilogio. Etenim si testes 1° sunt multitudine, natione, ingenio, studiis, moribus, etc., diversi, et tamen 2° eorum testimonium sit constans et uniforme, istud tanquam verum haberi debet. Ut esset deceptio in testimonio, requireretur consensus omnium testium in aliquo uniformi mendatio. Atqui in hisce adjunctis uniformitas in mendando est naturaliter impossibilis, siquidem

1° Homo non potest ut mendax haberi, quin saltem sit pro illo aliqua utilitas in mendando: nemo gratis est malus. Jamverò in hac multitudine testium, impossibilia est ut testes eadem cupiditate moveantur in mendando; nam ex hypothesi nonnulli, non emolumentum, sed damnum ex mendacio retraherent.

2° Præterea concordia esset etiam impossibilis, quia inter testes nonnulli certo invenirentur qui impudenter mentiri noluissent, aut saltem constanter et uniformiter mentiri non potuissent.

Ergo 1° omnes testes non poterunt in idem mendacium

convenire eodem modo illiciti, et 2°, etiamsi factum illud subaudiendum, non potuissent ita concorditer testificari ut nemo audientium fraudem detegere valeat.

Ergo testimonium historicum aliquando ita evadit certum ut fidem plenam faciat.

200. — Aliquando testes pauci sufficient ad plenam fidem faciendam, quando scilicet cognoscunt eorum iis qui 1° aliud illud factum cognoscere possunt, 2° de tali facto aliquid timerent, 3° penis et tormentis mendaces compellere valent.

In hac enim hypothesi indubiè constat de verilogio; nam 1° nulla spes alios decipiendi testes manet, qui 2° tutò mentiri nequeunt, et exinde nulla cupiditate adduci poterunt ad contumaciter mentiendum. In hisce adjunctis constat de veracitate.

De scientia certa cæteroque constare potest ex natura facti: si agitur, v. gr., de occisione alicujus hominis, de combustione alicujus civitatis, etc.

210. — *Scholium*. Illud testimonium gignit certitudinem moralem (170), quæ in moribus hominum nititur; nam veritas testimonii illius fundatur in constantia legum moralium; licet physice possibile sit ut homines in hisce adjunctis aliter operentur, est tamen moraliter impossibile ut aliter agant.

Leges illæ morales quibus fulcitur testimonium historicum, sunt sequentes:

1° Lex. *Homo naturaliter verum appetit*, et hæc lex respicit scientiam. Itaque quando veri inquisitio non est laboriosa, nec ejus apprehensio incommoda, homo illud amplectitur.

II° Lex. *Homo non nisi amore boni (sive realis sive præsumpti) ad operandum et appellandum impellitur*. Unde non mentitur sine causa, id est, sine aliqua utilitate in mendacio quaesita.

Hinc ut testimonium sit falsum, requiritur ut sit ob eo quod impediatur cognitio, vel ut sit aliquid bonum mendacio obtinendum.

211. — *De testimonio totius generis humani*. — De sensu natura communi. Hactenus consideravimus testimonium quorundam testium, quod non modò est peculiare

modum cognoscendi, veram etiam in superioribus deservimatis adjunctis (208) constituit criterium externum veritatis. Adde hinc quod potest etiam considerari testimonium omnium hominum, qui aliquando in unam conveniunt sententiam, sive circa factam quoddam elapsedam, sive circa veritatem aliquam. Quisio nunc testimonium primi generis quod tot distinguitur a traditione, considerari oportet testimonium generis humani quando est dogmaticum: hoc proprie dicitur *consensus communis*. Circa hanc consensum communem quæritur potest atrum semper et in omnibus infallibilem sibi vindicet auctoritatem.

212. — **THESS. III.** *Consensus communis non semper et in omnibus est auctoritas infallibilis.*

Constat ex facto. Nam plures sunt errores ad orbem dogmaticum pertinentes quos perdidit omnes homines professi sunt: v. g. motus solis circa terram; omni industria comelarum, etc. Ergo...

Sed, Verum hi errores ut tales non sunt iudicia communia proprie dicta? homines sicut non consentiunt in illa affirmata, quod neque est erroneum, sed in aliquid comparatum quod involvit aliquam falsitatem.

213. — **THESS. IV.** *Judicia verè communia quæ a sensu communi divinant, nequeunt esse falsa.*

Nota. His agit, non de aliquo dogmate neutro et necè speculative, vel de iudicio communi cupiditatibus faventi, quale fuit, v. g. error polytheismi, sed de hisce iudiciis propriis quæ gaudent universalitate, distinctate, constantia, quibus nulla causa particularis assignari potest; necesse alter dicendum esset.

Probat. Hæc iudicia a natura rationali proficiuntur prout ipse, non in uno individuo, sed in tota humanitate sese explicat. Atque natura rationalis, prout est in omnibus, fallax esse nequit. Ergo hæc iudicia falsa esse nequeunt.

Probat. *major*, nempe hæc iudicia a natura ipsa ortum derivare.

Hæc iudicia quæ ab omnibus hominibus proferantur, sunt universalis, permanentis, uniformis effectus ordinis

naturalis. Atque nulla causa sufficiens hujus effectus potest inveniri, nisi in natura, quæ est constans, uniformis et eadem in omnibus. Ergo...

Minor est certa, et præterea abundè constat ex antea dictis de necessaria rectitudine nature et facultatum (179, 180, etc.)

214. — *Via qua natura rationalis informat hæc iudicia, dicitur sensus nature communis, qui non est facultas caeca et instinctiva, diversa ab intellectu et ratione, ut voluit Reid et telestici, sed est ipsa intelligentia prout sine artis præsidio, generatim et spontè esse evoluit, non in uno tantum individuo, sed in ipsa humanitate.*

215. — *Quædam tamen iudicia communia a primitiva traditione repeti possunt, quia multe veritates alioquin omnibus populis, utcumque radibus, aliquo modo innotuerant.*

§ II. De testimonio mediato seu de historia et traditione.

216. — *Hucusque consideravimus testes immediatos. Nunc de testibus mediatis speciatim agendum est, quibus testimonium aliquod ad disruptos intervallo locorum et temporum homines defertur. Hæc translatio fieri potest, sive 1° per traditionem, nempe per aliquam testimonii mediatorum seriem ore rem transmittentem, sive 2° per enarrationem factorum scriptis commendatam, nempe per historiam.*

I. De traditione.

217. — *Traditio, quæ, juxta vim vocabuli, significat transmissionem veluti de manu in manum, sumi potest in sensu objective, nempe pro re ipsa tradita, vel subjective.*

In hoc ultimo sensu traditio dicitur potest: testimonium contentum successio memoriarum facti non scriptis, sed ore transmittentium. Traditio indubiam parere potest fidem, si omnes habeat illas condiciones quæ requiruntur ad testimonium humanum, ut omnino certum et omni exceptione majus evadat.

Quando ex circumstantiis constat testes non fuisse deceptos neque deceptores, narratio facti inofensum ad nos pervenit.

218. — Ut traditio haberi possit tanquam fons cognitionis certae quasdam sibi vindicare debet conditiones quas omnem formidinem erroris removeant :

1. Ex parte *traditionis ipsius* requiritur ut sit ampla, uniformis et constans.

1^a *Ampla*. Ampla erit si pluribus semper testibus cohaerit qui commune mendacium pacisci non poterunt. Porro si est diversitas, imò oppositio inter testes, si nullo commercium inter se habuerunt, federe inter se certo non adstringuntur ut uniformiter sentiantur. Propterea ex amplitudine traditionis constat etiam de veritate cognitionis quam testes habent de facto; impossibile enim est ut multi testes eodem modo sentiantur, aut pravè audiant narrationem testium oculatorum.

2^a *Uniformis*. Uniformitas, saltem quoad facti substantiam et principia adjuncta, probat primam cognitionem esse *veram*, ejusque transmissionem esse *sinceram*.

Haec uniformitas requiritur, non in uno tempore particulari, sed in omnibus temporibus; unde traditio

3^a Debet esse *constans* : si enim esset interruptio, ita ut aliquo tempore in nihilum abeant, et postea resumatur, non amplius habereamus certitudinem facti enarrati; regressi non possemus ad ipsam fontem traditionis, nempe ad testes oculatos.

II. Ex parte facti requiritur ut traditio sit *illustris*, nempe ut ejus objectum publicum sit et notorium, ita ut ad attentionem plurium excitandam polleat, et propterea a pluribus semper cognosci poterit.

219. — Monumenta optimam afferunt confirmationem traditionis, sicut et historia. Per *monumentum* intelligitur opus aliquod artis ad facti memoriam testandam elaboratum, v. gr., numismata, inscriptiones, picturae, aedificia, etc.

220. — Traditio Ecclesiae omnes has dotes sibi vindicat, ac proinde prae se fert omnes characteres certitudinis humanae : amplissima semper fuit, nempe innumeris semper testibus constare visa est, quorum multi inter se nullo communicationem habuerunt. Est uniformis et constans, ita ut inter testes remotissimos ratione temporis et loci nulla sit diversitas.

Præterea versatur circa factum illustre, attentionem excitans, nemini indifferens, siquidem agitur de eventu qui pro omnibus erit fons salutis perpetuae aut aeternae damnationis. Igitur, traditio Ecclesiae, etiam si divinis promissionibus orbaretur veracitatis, semper haberi debet ut maxima gaudens certitudine humana.

II. De historia.

221. — Historia est etiam aliquid modum peculiare cognoscendi facta, quæ secus propter temporis lapsum ignorarentur, et ideo simul cum traditione aliquid exhibet testimonium testium mediatorum. Historici tamen esse possunt testes oculati factorum quæ narrant; sed hic narrantur pro legentibus est semper aliquid testimonium mediatorum, siquidem instrumentum seu codicem non nisi opera aliorum exceperimus.

222. — Ut historia tanquam testimonium certum haberi possit, requiritur.

1^a Ut sit *vera*;

2^a Ut non sit *interpolata*.

Et enim certitudo testimonii historici ex postulat ut sit veritas in prima facti enarratione, nempe ut scriptor verum dixerit, seò scientia et probitate ornatus fuerit. Sed requiritur præterea incoluntis transmissio ejus testimonii.

223. — Ut constat de veracitate *testimonii primordialis*, plures iterum condiciones requiruntur sive ex parte *rei narrate* sive ex parte *narrantis*.

1ª Res quæ narratur non debet esse intrinsece impossibilis, neque aliis factis certis contradicere. Si adjuncta rei quæ in se est absolute possibilis, sibi invicem repugnant, suspicio etiam esse de ipsius testimonii falsitate.

2^a Quod *narrantis qualitates*, requiritur ut historicus scientiam sufficientem habeat verum de quibus scribit, et præterea sit probitate exornatus.

Scientia et veracitas scriptoris determinatur ex adjunctis : Igitur si testis se ubique gravem, probum, veritatis amantem exhibeat, si ad notitiam certam rei habendam fuerit idoneus, illi denegari nequit auctoritas.

Omnes enim notes habet quo ad veracitatem testis suadendam sufficienti.

224. — Ut constet de veracitate *testimonii actualis*, non sufficit ut scriptorem sit scriptorem non fuisse deceptum, neque deceptorem; requiritur enim insuper ut primordiale testimonium ad nos usque incolume perveniat, nempe ut liber sit authenticus et incorruptus.

1° *Indicium authenticum*, quando revera pertinet ad hunc auctorem ad *tempus* et *locum* subscriptæ. Authenticitas adstrui potest argumentis intrinsecis vel extrinsecis.

Argumentum *intrinsecum* illud est quod ex ipsa indole libri desumitur: v. gr. conferendis stylium, doctrinam, sententias, etc. libri, sive cum indole, moribus, opinionibus, etc. ipsius auctoris aliunde cognitis, sive cum ratione scribendi temporis quo ipsum auctor scripsisse perhibetur.

Argumentum *extrinsecum* illud est quod desumitur sive ex testimoniis eorum, sive ex aliqua traditione certa, sive ex quibusdam monumentis nominis auctoris et operis referentibus, etc. Liber qui non est authenticus seu genuinus, dicitur *suppositus* vel *spurius*.

2° *Indicium incorruptum*, quando ei nihil est additum et nihil detractum; secus dicitur *interpolatus* aut *mixtulus*, et generatim *corruptus*. Integritas comprobatur per collationem variorum codicum, quando deest autographus certe authenticus. Si plures existant codices apprime conformes, hæc conformitas fontem omnium esse communem demonstrat.

Sed fons plurimum potest esse communis quominus ipsius stirps sit verus autographus. Possumus enim distinguere 1° fontem *immediatum* codicum quos habemus, 2° fontes *medios* ex quibus hi fontes immediati exordium ducunt, et tandem 3° fontem *primarium*, seu ipsam opus auctoris manu propria aut aliena conscriptum.

Si igitur certò constaret codicum conformium genesis ita esse ut sint codicum series que nullum fontem *communem* habeant nisi *primarium*, liber ut interpolatus haberi non posset: conformitas cum ipso auctoris opere evaleret indubia.

225. — Methodus bonè iudicandi de authenticitate et

integritate librorum dicitur *ars critica*, a verbo græco *κρίνω, iudico*.

Ars verò *hermeneutica* artem denotat verum librorum sensum determinandi; vox hermeneutica ab *ἑρμηνεύω, interpreto*, eruitur.

De scepticismo.

226. — Ex enucleatis et probatis circa fontes veritatis, iudicium ferre possumus de scepticismo, qui tueri consistit omnia hæc media, vel quedam saltem, imparia esse ad veritatem invenendam, ac proinde contendit *nihil* posse certò cognosci seu de omnibus esse dubitandum, vel in omni rerum ordine vel in quodam particulari.

Cum dubium esse possit universale vel particulare, fictitium et hypotheticum, vel reale, definitivum et absolutum, sequitur scepticismum divisi posse:

1° In universale seu Pyrrhonianum, qui fertur circa omnes veritates omnino medie cognoscendi, ac proinde omniam possibilitatem verum invenendi abijcit.

2° In particularem, qui modum aliquod particulare cognoscendi indicatur, unum aut alterum veritatum ordinem incertum esse assererat.

3° Tandem Cartesius, existimans certitudinem omnem funditus eliminare ex testimonio conscientie, dubium hypotheticum ac methodicum induxit, et aliquem scepticismum sui generis amplexus est. In primo paragrafo agens de hæc dubitatione Cartesiana, quia est simul fictitia seu ad demonstrationem spectans, et realis seu vere sceptica, ac proinde est methodus vim penitus ad realem scepticismum; in secundo, de ipso scepticismo universum sumpto.

§ I. De dubitatione Cartesiana.

227. — Circa hæc dubitationem methodicam non omnes Philosophi eadem iudicium ferant, siquidem alii, ut Rationalistæ, summas laudibus Cartesium extollunt, dum alii, præsertim Traditionalistæ, hæc methodum arctive nimis impugnant. Verùm sæpius contigit ut laudatores et adversarii, ad eam iudicium ferendum, non solummodo consideraverint methodum illam in se, verum etiam illum

influxum quem habuit Cartesius in Philosophiam et Theologiam. Præterea diu loquuntur speciatim de ejus methodo, non sat animadvertunt Cartesium agere de certitudine philosophica, non autem de naturali, atque dubitationem *scientificam*, potius quàm veram et practicam, invexisse.

Ut exaggerationes illas contrarias vitemus, 1° loquimur tantum de methodica dubitatione in se, et 2° expendimus ejus valorem scientificum. Litem igitur non movimus de mente Cartesii, sed non inquiremus quisnam fuerit populus hujus aetoris in illo systemate condendo, ac proinde omnes retractationes aut explicationes quæ illam scopum, nempe mentem auctoris aperiant, ad rem nostram parvi faciunt. Igitur utrum in mente Cartesii dubium inane fuerit serium aut fictitium, practicum aut speculativum, id ne minimum quidem interest. Quæremus simpliciter an methodus Cartesianæ valeat ad certitudinem *philosophicam* generandam?

I. Exponitur dubitatio Cartesianæ.

298. — Existimavit Cartesius ad ædificium scientiæ, remotis erroribus, extruendum requiri: 1° ut semel in vita de omnibus dubitemus; sic poterimus omnia præjudicia quibus inbuti sumus exere, ac proinde ad certitudinem philosophicam devenire.

2° Hic labor eversionis ad omnes cognitiones intellectus, rationis et sensuum externorum se extendit. Cartesius certitudinem, sive principiorum per se notorum, sive ipsarum mathematicarum demonstrationum, sive denique rerum existentium prorsus rejectit.

229. — Semel peracta in nobis hæc eversione cujuslibet veri, Cartesius totum ædificium cognitionum super fundamentum inconcussis reedificare vult.

1° Ad inconcussis se convertens, ab ipsa monetur se dubitare, seu cogitare, ac proinde existere; hoc vero factum alteri priori unitur: ille enim qui cogitat, nequit non esse. Inde celeberrimum effatum Cartesii: *Cogito, ergo sum*. En prima cognitio, et omnium certissima.

2° Sed hæc prima veritas constat facto cogitationis, ex quo eruitur factum existentia, quod cum primo ita con-

nectitur ut unum sine altero concipi nequeat; vi hujus connexionis, secundum factum affirmatur, et inde Cartesius canonem sequentem attulit: *Quidquid continetur in idea clara et distincta verum est.*

3° Hoc principio fretus existentiam Dei demonstrat: Idea enim Dei est in nobis, ut constat testimonio conscientia; atqui in idea entis infiniti notio ejus existentia clare et distincte includitur; ergo Deus existit.

4° Sed Deus *necessario concipitur et verax*. Atqui veracitas divina veracitatem nostrarum facultatum implicat, que sunt donum et testimonium Dei veracis. Hoc pacto certitudinem generatim nanciscimur.

II. Quid sentiendum est de hac methodo?

230. — *Thesis. Methodica dubitatio suo muneri est impar, atque in circulum vitiosum impingit.*

Probatur 1^a pars. Dubitatio methodica invecata est ad certitudinem firmiorem et omnino scientificam constabillendam; atqui statim ac in dubium revocat veracitatem rationis, sibi præcedit unumquodque melius que posset certitudinem scientificam acquirere.

Etenim 1° principium illud: *cogito, ergo sum*, non potest ut certum haberi quin intellectus, cujus est percipere et affirmare relationem *antecedentis et consequentis*, sit verax; ergo si intellectus ut verax non habetur, principium illud quo nititur certitudo philosophica, erit dubium.

Si responderetur conscientiam ad illud factum complexum percipiendum sufficere, hæc profecto non valeret responsio; nam analysis et synthesis hujus facti requiruntur ad iudicium ferendum. Porro istæ operationes ad intellectum pertinent. Ergo nulla certitudo philosophica, quin intelligentia sit verax habetur.

2° Quando ex primo effato eruitur canon: *quidquid continetur, etc.* (229, 2°) id profecto non præstat conscientia, que non est facultas ratiocinandi. Ergo hæc methodus suo muneri est omnino impar.

Probatur 2^a pars: Impingit in circulum vitiosum. Ex Dei existentia et veracitate comprobatur veracitas nostra

rum facultatum. Verum hæc ipsa Dei veritas non constat nisi jam demonstrata sit veritas facultatum. Ergo.

§ II. De vera dubitatione seu de scepticismo proprio dicto.

231. Quoad dubitationem scepticam particularem, nulla est fons cognitionis cuius veritas non fuerit negata: hinc variae formae scepticismi particularis.

1° *Empiricista*, intellectus et rationis veritatem impugnantem, coincidunt ea tantum esse certa que sensibus externis vel sensu intimo cognoscuntur. *Positivista*, ut aiunt, ulterius progredientes, hoc dogma princeps profitentur: soli experientie externæ confidendum et lentendum est; inde docent nihil affirmari posse de rebus quæ sensuum captum transgrediuntur, ac proinde metaphysicam, non secus ac Theologiam, e dominiis scientiæ abiciunt, que tota sisteret in cognitione legum naturæ sensibilis generaliorum.

2° *Idealiste*, ex adverso, alii cum Berkeley, seu Vulgares, recusat sensus externos tantum, alii seu Transcendentales, non tantum sensus externos, sed etiam interiores, et ipsam conscientiam recusat, ac proinde nihil certum habent, præter puros conceptus ideales.

3° *Rationaliste*, vim rationis individualis seu subjectivæ nimis extollentes, rejiciunt omnes veritates rationi subjectivæ non evidentes: unde quicquid non est rationaliter considerandi intrinsecus evidens reputatur falsum aut dubium. Rejiciunt ergo *Aristoteli* testimonium divinum et omnes veritates supernaturales.

Verum cum has diversas formas scepticismi particularis vel jam confutavimus, vel opportuniori loco et distinctius impugnavimus, in præsens impetere sufficit illos tantum scepticos qui dubitant de omnibus veritatibus. Porro inter veteres scepticos, celeberrimos habentur Pyrrho Eleates (anno circiter 330 ante C. N.), Carneades (anno 170 ante C. N.) novæ Academiæ auctor, et præsertim Sextus Empiricus, qui in libro hypotyposesca ad formam scientificam argumenta scepticorum redegit. Inter recentiores, qui scepticorum deliramenta pene oblivioni dæda excitaverunt, famam aliquam consecuti sunt Montaigne in

Gallia (sec. XVI), Bayle in Hollandia (sec. XVII), David Hume in Anglia (sec. XVIII) etc.

Contra hos omnes, sequentes theses stabilimus:

232. — Thesis I. *Universalis dubitatio physicè repugnat.*

Probat. Physicè repugnat ut quis naturam suam exuat; atqui universalis dubitatio ipsius naturæ depulsionem importaret. Ergo.

Major non eget probatione, nam evidens est, *v. gr.*: omni qui sensu pollet, frigus et calorem non posse suis temporibus non sentire.

Ad minorem: Quod scepticismus universalis naturam exuere velit, non minus evidens est: Homo, cum habeat facultates cognoscendi, non potest abjicere omnem cognitionem certam, nam idem esset ac abjicere ipsam facultatem; facultas enim cognoscendi nunquam suum officium veritatis assidue adimpleret.

Ergo universalis dubitatio physicè repugnat.

Præterea sceptici universales seu pyrrhonicæ sibi perpetuè et aperte contradicunt: isti enim homines usibus vitæ sicuti dogmatici se gerunt: *v. gr.* cibo reficiuntur, pericula vitant, contractus realitatem admittunt, etc. Ergo in omni vitæ ordine sicuti dogmatici se gerunt, dum in ordine speculativo de omnibus dubitant.

233. — Thesis II. *Cum vero pyrrhonicæ qui se in omnibus scepticam esse profiteretur, disputari nequit.*

Probat. Ad disputationem insitendam requiritur: 1° Fundamentum et 2° conditio demonstrationis; atqui sceptici perfecti fundamentum et conditionem demonstrationis rejiciunt. Ergo.

Demonstratio exordiri debet ab aliquo principio certo, secus conclusionem certam nunquam dare posset; præterea requiritur ut rationi vis non repudietur, nempe, ut non negetur mentem posse ab uno vero in aliud tuto devenire. Igitur disputatio subaudit principia certa et possibiliter transcendendi sine errore ab hisce principiis ad conclusiones. Atqui illo qui scepticismum se in omnibus esse profiteretur 1° nullum admittit principium certum, necnon

2° omnem ratiocinio vim denegat. Ergo cum tali homine disputari nequit.

Verum si disputatione convinci nequeant, possunt tamen absurditatis et insipientie cogari; eorum sane doctrina facillime evelli potest.

234. — *Thesis III. Universalis dubitatio intrinsecam contradictionem includit.*

Probitur. Scepticismus universalis in patenti contradictione versatur. 1° ex eo quod praxis theoriam respicit, 2° ex eo quod dogmatismum impugnare nequit, quin dogmatismum affirmet. Ergo.

1° Est patens contradictio inter praxim et theoriam, ut constat ex antea dictis (232). Unde *physicis* repugnat.

2° Nequit scepticismus affirmari quin dogmatismus adstruatur. Itaque *metaphysicis* repugnat.

Etenim, 1° scepticus, qui docet in omnibus rationem esse fallacem, in hanc persuasionem devenire nequit nisi ex ratione sua: ex perpensa autem falsitate dogmatismi aliquis se scepticum profitetur, et ideo *vi* ratiocinii.

2° Dum dubium affirmat, semper pro vera et inconcussa tenet *certitudinem veritatis*, nempe propositionem sequentem ratam ac veram habet: *nihil cum certitudine cognoscere potest*. Igitur ex sola dubii positione affirmat aliquid verum, et proutera inconcussum habet testimonium conscientie illud verum referentis.

235. — *Corollarium.* Cum intrinsecus repugnet universalis dubitatio, patet, 1° contra Cartesianum et Hermetesum philosophiam ab universalis dubitatione sive fictitia sive reali exoriri non posse; ab aliqua ergo affirmatione per se indubia initium sumere debet; 2° contra quosdam rationalistas, initium philosophiam etiam necessario in aliqua veritate *indemonstrabili*, qua scilicet propria fulget perspicuitate, et per alia principia superiora collustrari nequeat. Qui enim vellet in omnibus ad certitudinem philosophiam esse solis demonstrationis devotus, ipsam philosophiam^h possibilitatem destrueret. Patet 3° contra idealistas et rationalistas principium philosophandi non esse in solis principalis rationis, nec in solis factis existentia; sed in utrisque unito conspirantibus.

De veritatibus primitivis et de idearum valore objective.

236. — *Veritates primitivæ, quæ ut fundamentum, seu ut prima regulo, equalibet demonstrationis haberi debent, sunt tantummodo tres, hæc multa alia sint principia indemonstrabilia.* Dicuntur *primitivæ*, non in eo sensu quod sint fons omnis cognitionis, sed quia illis incutitur omnis certitudo. Istæ veritates sunt:

1° *Factum primum*, quod est existentia propria cogitantia. Dicitur *factum primum*, quia negativo est primum, quatenus nullum aliud factum ante ipsum affirmatur.

2° *Principium primum*, quod est contradictionis principium: *idea non potest simul esse et non esse*. Fundatur enim in idea entis, quam intellectus omnium primum format, et ex ea *immediate* intelligitur.

3° *Conditio prima*, nempe rationis aptitudo ad veritatem consequendam. Sane admitti debet 1° philosophus antequam dicat philosophiam; 2° principium demonstrationis ante quamlibet demonstrationem; 3° possibilitas scientiæ ante scientiam.

237. *his.* — Notandum est quod illa aptitudo ad cognoscendum exprimit ipsam essentiam mentis, quæ non est nisi facultas cognoscendi. Porro, cum illa veritate primitiva et indemonstrabili necitur altera de *valore objective idearum*, quæ et ipsa nequit per se demonstrari; tamen indirecte demonstratur, ostensio scilicet nexu evidenti cum essentiali aptitudine mentis ad cognoscendum: dicere enim ideas habere valorem objective, idem est ac affirmare ideas representare aliquid seu esse apprehensiones rerum. Porro, hæc dubitare possemus an reale sit quod cogitamus, an verum sit quod exprimitur nostris iudiciis, fieri tamen nequit quod dubitemus an aliquid sit quod ab ideis representatur, an sit illud idem quod apprehenditur seu per ideas cogitamus (103).

Quod hic valor objective nequeat *directe* demonstrari constat ex eo quod demonstratio fieri nequeat nisi per ideas, et nisi jam supposito earum valore objective: demonstratio debet ostendere rem esse sicut effertur, ac proinde presupponit certam notitiam ordinis objective.

238. *ter.* — Ordo idealis cognitionem nostramuram incutitur *primo principio*, et ordo realis, *primo facto*. Metho-

das quo, rejecto plane ordine externo et experimentali cognitionum, in solis principis rationalibus a priori evolvendis tota est, dicitur methodus *transcendentalis*: dum methodus quae, relicto omnibus principis rationalibus, ad sola facta scrutanda totam scientiam revocat, dicitur methodus *experimentalis*, cui revocatur hodiernus *positivismus*, ut appellatur: hic enim totum ambitum scientiæ ad solam factorum *sensitivorum* investigationem coarctat.

Utraque methodus, ut constat ex dictis, est quædam particularis forma scepticismi, et ideo amplior confutatio transcendentalismi et positivismi hic esset redundans et inutilis.

CAPUT III.

DE VERITATIS CRITERIO.

237. — *Kantius*, quod juxta vim nominis *judicatorium* significat, est norma secundum quam verum a falso discernimus, seu, aliis verbis, est aliquod modum judicandi, quod de veritatis possessione nos certos reddit. Exhibet ergo *motivum* certitudinis.

Duplex distinguitur criterium: 1° criterium *per quod nempe fons* cognitionum, qui constat facultate qua iudicium profertur: de illo criterio agimus in superiore capite.

2° Criterium *secundum quod*, seu motivum quod cognitionum veritatem suadet: de hoc secundo agendum est.

Loquimur de criterio proprie dicto, nempe de illo quod omnibus particularibus criteriis implicitum est, vique tribuit, idcirco est universale. Sunt enim particularia criteria, quæ cognitionum singularium veritatem suadent. Sol in his iudiciis specialibus latet iudicium generale, quod omnibus hæc, eisque totam vim tribuit: en criterium veritatis proprie dictum. Hujus proinde criterii charactera sunt: unitas et universalitas, prioritas et infallibilitas.

Circa illud, per viam eliminationis procedendo, quaerimus 1° quid non sit, seu falsa criteria repellemus, 2° quid sit, seu verum criterium determinabimus et tuebimur.

ARTICULUS I.

De falsis criteriis.

238. — Falsa criteria a variis auctoribus inducta ad duplitem classem reduci possunt. Prima classis ea comple-

ctitur quæ normam illam judicandi reponant in *aliqua re extrinseca* tum rationi nostræ, tum objecto huic de cuius veritate certitudinem quaerimus. Secunda classis ea complectitur criteria quæ sunt *mere intrinseca* subjecto judicanti.

De criteriis utriusque classis agemus in sequentibus propositionibus.

239. — *Tertius* I. Auctoritas sine humana sive divina non est unicum veritatis criterium.

Hæc propositio duplitem complectitur partem: in prima parte contra De Lamennais demonstrabimus humanam auctoritatem non esse unicum veritatis criterium; secunda pars contra Haetium, Bautain, etc., assertit auctoritatem divinam non esse unicum veritatis criterium.

1^a pars. Assertit De Lamennais rationem individualem *per se minime* valere ad aliquid cum certitudine cognoscendum; et idem statuit circa sensum intimum, sensus externos et ratiocinium. Hæc omnia media, juxta ipsum, haberi debent ut tot fontes dubii et erroris; regula infallibilis seu unicum veritatis criterium est consensus communis humani generis, cuius testimonium ipsius Dei testimonium est. Illud systema a Gregorio XVI, P. Max., fuit proscriptum (Encycl. die 23 Junii anno 1844). Ejus autem falsitas sequenti argumento adstruitur:

Huberi noquit ut universalis norma judicandi quod 1° totum fore genus humanum quilibet certitudine orberet, 2° secum pugnat, atque 3° non nisi per aliud criterium deliniri potest. Atqui hæc omnia dici possunt de criterio illo quod inveniit De Lamennais, Ergo.

Probatur minor. 1^a Majorem partem generis humani privaret certitudine, ut per se patet; nam evidens est majorem partem hominum non posse ad omnia tempora et loca se protrudere ad illum consensum colligendum.

2^a Sequi pugnat. Nam *omnes homines* singillatim sumpti multa at rata et certa habent antequam consulant illum sensum communem; atqui illud testimonium omnium hominum constituit consensus communem. Ergo consensus communis fatetur, homines aliquid certo cognoscere posse sine illo criterio a De Lamennais invento, ac proinde in hæc hypothesi consensus communis pugnetur cum sensu communi.

3^a Non nisi per aliud criterium definiri potest. Motivum certitudinem determinans debet cognosci priusquam certitudinem determinet. Ergo consensus communis, qui orietur alicuius illud motivum, debet cognosci seu determinari antequam adhibeatur. Atqui non potest determinari nisi per se aut per aliud criterium. Si per aliud; ergo istud præexistit, ac proinde consensus communis non est unicuique et primum criterium. Si per se; jam impliciter in circulo vitiosum, et præterea in seriem indefinitam; unus enim consensus per alium distinctum definiretur, et iste per alium, et sic deinceps...

Ergo nunquam invenietur primum criterium seu primordialis norma iudicandi.

Prob. 2^a pars, quæ est contra Hæthum et nonnullos Traditionales philosophos, videlicet: revelationem divinam æquæ unicuique veritatis criterium esse, atque ordinem rationis.

Etenim, divina revelatio quædam veritates prævias subaudit, scilicet 1° Deum esse, 2° Deo revelanti esse credendum, 3° Deum aliquid credendum proponens; atqui divina revelationi fidem non adhiberemus nisi istæ veritates, ut certæ haberentur; ergo revelatio, quæ de his veritatibus nos certas reddere nequit, non est unicuique et ordinis primum veritatis criterium.

240. — *Scholium.* Hæc doctrina circa criterium veritatis spuræ fuit ex doctrina Traditionarum, ut ostendimus in psychologia, et ipse de Leunclæus et expressis verbis testatur, eam deponit ut conflatum ex hoc dictum.

241. — *THESIS II. Ultimum veritatis criterium repugnans 1° in testimonio conscientie, 2° in sensu seu interiori affectu animi, necus 3° in cerebro instinctu.*

Nota. Ultimam partem hæses propugnamus contra Reid et totam scholam Scoticam; secunda destruitur contra Jacobi, Benj. Constant, Robensæ et alios; et tandem primam tuemur contra Galoppium.

Prob. 1^a pars. Ultimum veritatis criterium non reputatur in testimonio conscientie.

Etenim conscientiam testimonium versatur circa facta interna, et actu reflexo constat. Atqui criterium generale nos certos reddere debet de factis externis sicut de internis, et simul est norma pro cognitione directa non minus

quam pro reflexa. Ergo impossibile est ut testimonium conscientie sit ultimum veritatis criterium.

Prob. 2^a pars. Illud criterium non stat in interno affectu animi.

Probat. Quod morè subjectivum est, variabile, indefinitum, atque a subjecti physica constitutione, phantasia, præiudiciis, cupiditatibus, etc., maxime dependet, non potest esse ultimum criterium veritatis objectivæ, immutabilis. Atqui talis est interior affectus animi. Ergo falsum est criterium quod invexerunt *scintillales*.

Prob. 3^a pars. Cæcus natura instinctus non est ultimum atque universale veritatis criterium.

Juxta Reid ejusque scholam, est in nobis quidam instinctus naturalis mentem invincibiliter impellens ad quædam affirmanda, quorum nulla ratio reddi potest. Hic instinctus ab ipsis *scæcis communis* nuncupatur, qui veritates primordiales ita asseverat ut homini non relinquat facultatem expendendi aut introspicendi motivum sui assensus. Quorum plerumque ita falsi arguitur:

Prob. I. Illud quod certitudinem omnem irrationabilem redderet atque ipsi scientiæ fidem cæcam subrogaret, nequit esse ultimum veritatis criterium. Atqui hæc omnia emiserat criterium Reidii. Ergo.

1° *Reddit certitudinem irrationabilem*, nam, in hac sententia, humana mens nunquam posset naturalis certitudinis rationem sibi reddere.

2° *Est medio scientiam pellit*; Scientia est cognitio certa et evidens per demonstrationem propter quæ acquisita, ac proinde exorditur a principis certæ et evidentiæ, quorum evidentiæ et certitudo in omnes conclusiones referantur. Atqui systema scholæ Scoticæ ad fidem cæcam reducit cognitionem primordialium veritatum. Ergo cognitio omnis, quæ ab hisce veritatibus exorditur, ad fidem cæcam reducitur, ac proinde nulla remanet scientia proprie dicta.

II. Præterea ut per illud criterium certus sim de aliquo, requiritur ut indube sciam 1° hunc instinctum revera esse in me, et 2° me tunc dicere ad veritatem. Jamverò de his omnibus certitudinem habere nequeo nisi per aliud criterium. Etenim si necessitate nature seu vi ejusdem instinctus his fido, tunc revera mihi necessarium est ita

credere; sed an res vere ita sit, prorens nescio. Ergo.

242. — *Solutio.* Hic non agitur de sententiis que criterium veritatis respondent sive in rationibus eternis in ipsa mente divina s populo incommutabili percepta, sive in ideis eorum idealibus, sive tandem in facta locum ipsius actus quo Deus creat existens. Hic signata prorens rationis, ipsa experientia non minus quam recte rationali respondent, confutamus in Psychologia. Cum exponimus ipsa systemata a Malebranche, Rosmini, Gilberti inducta, hinc critici excoptes.

ARTEVICUS II.

De universalis spiritualis criterio seu de evidentiis.

243. — Agitur hic de certitudine naturali, nequaquam vero de certitudine supernaturalis fidei. Generale criterium quod hanc certitudinem naturalem determinat, quodque in omnibus criteriis particulavibus latet implicitum, ad terminum analysi partialium motivorum assentiendi exhibet, inquirimus. In nostra sententia illud criterium universale est evidentiis. Hinc debemus 1º sedulo declarare quid sit evidentiis, et 2º probare quod in ea consistit criterium veritatis.

§1. De evidentiis in g.

I. Quis est evidentiis?

244. — Evidentiis nihil est aliud quam *objecti perceptio s seu visibilitas quoadm evincens*. Hinc visibilitas consurgit 1º ex realitate objecti, 2º ex copia lucis que objectum illustrat, 3º ex eo quod objectum luce sua facultatem videndi actu percipiat; que tria *significationis propria evidentiis sensibilem* constituent; *in sensu trasulato* evidentiis *intelligibilem* determinant. Equidem *realitas* idem dicitur ac *veritas*, et *lux* pro *notitia* veritatem manifestantibus sumitur.

Hinc autem omnia se tenent ex parte objecti: unde evidentiis objectiva strictè definiti potest: *ipsa cognoscibilitas* (151, 20) *seu manifestatio intellectus in claritate, ut assensum per se et necessario determinet*. Et in eodem sensu solet etiam definiti: *necessaria veritatis intelligibilitas*.

245. — Sed perceptio hujus rei evidentiis cum *ipsa evidentiis* permisceri non debet. Perceptio enim est affectio subjecti intelligentis. Januereò evidentiis strictè sumpta, ut modo definita fuit, non ad intellectum pertinet, sed ad

objectum intellectus: quod luculenter patet ex usu loquendi. Nemo enim dicit: *Ego sum evidens*; sed recte dicitur: *Hic est evidens, evidentiis resistere, nos cogi ad evidentiis*. Ergo evidentiis proprie et strictè est tantum *objectiva*.

Verumtamen cum cognoscibilitati respondeat cognitio, fit ut aliquando evidentiis *subjectiva* dicatur. Hinc evidentiis *subjectiva*, quæ est aliquis status mentis veritatem clarè percipientis, ac proinde *effectus evidentiis*, potest definiti: *ipsa claritas intellectus et necessitas assensus respondentis evidentiis objectiva*.

246. — Cum evidentiis sit fulgor veritatis, patet ideam strictè loquendo non dici evidentes (156); judicia duntaxat dici possunt evidentiis (155).

II. Quotplex est evidentiis?

247. — Licet evidentiis, quæ *abstractè* (nempe quatenus ipsa *facta* distinguitur ab *evidentiis*), est objecti claritas, sit unica, tamen pro *ratione modi* quo se contuendam menti porrigit, est multiplex; et sub hoc respectu debet præsertim considerari, qui se refert ad originem veritatis.

1º Evidentiis potest esse *immediata* vel *mediata* quatenus veritas per se menti innotescit, vel tantum vi relationis cum alia veritate prius cognita.

2º Evidentiis vel absoluta est, vel hypothetica:

Dicitur *absoluta* quando res aliter se habere nequit in qualibet hypothesis: v. gr., totum est majus sua parte. Est *hypothetica* quando absolute loquendo, res aliter se habere potest, ac proinde, data hypothesis, aliter reverè esset; v. gr., hic mortuus non reviviscet nisi fiat miraculum.

3º Potest etiam dividi in intrinsecam et extrinsecam.

Dicitur *intrinseca* quando re sola spectata, manifestatur nexus necessarius qui sive absolute, sive hypotheticè constat inter subjectum et prædicatum, ut in hac propositione: Omnis effectus habet causam. Ipsa ergo veritas manifestata menti est in se evidens.

Dicitur *extrinseca*, quando non prodit ex ipsa manifestatione objecti, sed ex manifestatione alicujus extrinseci cum propositionis veritate necessariò connexi. Evidens est ratio postulans assensum huic veritati; et sic ista veritas,

in se non evidens, sit tamen evidens in fulgore hujus rationis. Exemplum habemus in omnibus iudiciis que in antecivitate fundatur. Auctoritas est aliquid hisce veritatibus extraneum: verumtamen constituit evidentiam harum veritatum, que proprio sensu evidentes dici nequeunt, sed solum evidentia credibiles.

§ II De evidentia ut est criterium veritatis.

248. — Thesis. Evidentia, prout a nobis fuit definita, est interresile et ultimum societas criterium.

Probatur. Criterium veritatis, ut conata ex diosis (237), est iudicium aut norma qua veritatem a falsitate distinguimus, seu motivum quo adjuvatur ad assensum certum; atqui hæc norma aut illud motivum non potest esse nisi evidentia. Ergo evidentia est criterium veritatis in generali inspectum.

Probatur minor. 1° Certitudo significatur quando omnis formatio errandi penitus excludit (168). Atqui formatio errandi cessat statim ac nulla remanet suspensio quod res alter se habere queat ac appareat, sed quando necessitas propositionis est plane comperta.

Ergo hæc necessitas propositionis seu evidentia veri (155, 244) propositi menti inopotesens, est criterium veritatis, id est, motivum determinans assensum certum; statim ac cognoscimus rem necessario ita esse, veritas propositionis fit nobis perspicua, et assensum determinat certum.

2° Si partialia motiva solum investigamus quibus adducitur ad certitudinem, videmus ea referri in quoddam motivum generale. Illud est perspicuitas veritatis seu ipsa entitas objecti prout ita contuendum se porrigit ut appareat necessario esse sicut se porrigit.

Exempla. 1° Quoad iudicia rationalia immediata, nempe quorum elementa sunt idem universalesissima, et ideo comprehensione notarum simplicissima, ut est sequens; totum est magis sua parte, motivum assensus est perspicuitas veritatis necessarii inter subjectum et attributum, seu evidentia propositionis.

2° Iudicia mediata ut certa habentur statim ac necesse horum iudiciorum cum principio certo fit perspicuus; quando mens videt nexum seu intelligi demonstrationem,

evadit certa. Quamvis hic nexum non fit ita intelligibilis ut luceat rem necessario ita esse, mens non quiescit.

Ergo iudicium veritatis est necessaria eam intelligibilia menti innotescens.

3° Si agitur de iudicio experimentali, v. gr., hic lapis est niger; statim ac lapsis ita oculis fit perspicuus, ut clarè deprehendam lapidem ita esse et non aliter, certus sum. Iudicium veri est etiam perspicuitas objecti.

Iudicium ergo, quo ratio naturaliter utitur ad veritatem discernendam, est evidentia.

249. — Scholia. I. Intellectus, per se speculatus, veritati que ipsi evidens est, assensum denotare nequit; nam intellectus est potentia necessario agens, nimirum que a suo objecto determinatur ad actum. Verumtamen intellectus, per voluntatis influxum, aliquando potest ab assensu retrahi. Dixi aliquando, nam quoad veritates immediatas, voluntas non potest impedire assensum intellectus. Sequentes propositiones: aliquid non potest simul esse et non esse; totum est magis sua parte, possunt utique ore negari, sed interna veritatis earum persuasio tolli nequit: excludunt enim ejusmodi veritates possibilitatem formidinis sive prudentis sive imprudentis. Si igitur de veritatibus mediatis, voluntas potest, saltem indirectè, non potest directè intentionem ab objecto, assensum impedire: excludunt nam istas veritates possibilitatem formidinis prudentis de errore, non tamen formidinis imprudentis. Inde intellectus ex se aliquo modo indeterminatem remanet, non proinde potest a voluntate inclinari.

II. Evidentia est infallibilis, nam si iudicium veritatis fallibile diceretur, ratio esset plane inepta ad veritatem sequendam, quam certò recognoscere non posset.

CAPUT IV.

DE ERRORUM ET IGNORANTIÆ CAUSIS.

250. — Jam perspicitæ antes fontibus veritatis ex una parte, et iudicio quo eandem cognoscimus ex altera, querere debemus quare mens a verò aliquando deflectere pos-

sit, aut saltem ad illud usque interitum non perveniat. Sicut enim usus rectas facultatum nos duoit ad verum assequendum, ita earundem abusus nos ad errorum devotat, aut in ignorantia relinquit.

ARTICULUS I.

De errorum causis.

251. — Error reperiri potest tantum in iudicio, siquidem, ut antea diximus, veritas aut falsitas formaliter sumpta non nisi iudicio inest (155).

Judicium subjective spectatum est rectum vel erroneum: *rectum*, quando *ideam*, que per attributum exprimitur, refert ad proprium ejus subiectum; *erroneum*, quando hanc ideam a proprio objecto detorquet ut eam alteri objecto applicet.

Hinc error definitur potest: *Mentis assensus, quo vel negamus conformitatem eorum que sunt conformia, vel affirmamus conformitatem eorum que sunt disformia.*

Igitur objectum erroris est falsitas, que tamen sub veritatis specie menti proponi debet, nam formale objectum intellectus seu ratio ob quam hæc facultas assentit, est veritas; porro quælibet facultas non potest moveri nisi tendendo ad eum proprium objectum: sic, v. gr., oculus non potest videre ubi non est lux.

252. — Thesis. *Fons primarius cujuslibet erroris est in libera voluntatis motione.*

Probat. Ut antea probavimus, intellectus dupliciter ad assensum determinatur, nempe 1º ab objecto vel 2º a voluntate. Atqui *objectum* quod assensum intellectus extorqueat valde, est dumtaxat veritas evidens (248). Ergo *voluntas sola* potest determinare intellectum ad assensum erroneum.

253. — Ex dictis (251, 252) patet *causam adequatam* erroris hæc duo postulare: 1º ut falsum sub specie veri intellectui se offerat, 2º ut intellectum voluntas moveat; Porro fontes particulares errorum possunt ad primum aut ad secundum caput reduci.

1. In primum caput referuntur 1º præjudicia, 2º confusio idearum, 3º auctoritas illegitima.

1º Per *præjudicium* intelligitur *opinio erronea animo ante defixa, qua tamen utitur tanquam principio certo*. Hæc præjudicia sunt diversa pro indolis, nationis, familiaris, educationis, sectæ, professionis, etc., varietate.

2º *Confusio idearum* adest quando *alicui veritati in judicando inconsulto subrogatur altera*, et tamen ratiocinia efformantur eodem modo ac si ageretur de eadem, allic confusio et insecia substitutio tanquam radix omnium ferè errorum haberi debet.

Causa hujus confusionis est 1º in imaginatione que ab uno phantasmate, ex duobus associatis, statim insecie pergit ad aliud, quo magis percolitur. Est 2º in oblivione alicujus adjuncti, quo elapso, veritas ipsa elabitur; aut etiam 3º in objecti sublimitate vel subtilitate qua attentionem difficiliorem exquireret; denique 4º est in vocabulorum indeterminatione aut æquivoca significatione.

Generatim ergo hæc substitutio fit ex defectu attentionis ac reflexionis, sive ob ignaviam, sive ob impatientiam, ita ut, neglecto labore expendendi objectum cognoscendum, temerè et inconsulto *sententia proferatur*.

II. Quoad causas proximas erroris qui referuntur in *motionem voluntatis*, sequentes sunt notati digni:

1º *Affectuum dominatus* quo mens relicta his que inclinationi inordinatæ non favent, se convertit ad ea que his affectibus consonant: hinc causa assentiendi non est evidentia, sed ipsa cupiditas. Ad hanc causam generalem pertinent ira, invidia, odium aut inordinatus amor, quibus unice judicatur de objecto proposito, secundum benevoli vel malevoli animi propensionem, commodum aut partium studium, quod ex antea recensitis enascitur.

2º *Nostriis amor aut contradicendi prurigo* ob veritatem aut simiam propria perspicuitatis fiduciam.

3º Sed causa omnium pessime sunt *voluptas et superbia*: Voluptas que, ut ait Cicero, *omne lumen animi extinguet*, præsertim si diu et intentè in aliquem dominata fuisset. Idem sentiendum est de superbia que deordinato sui amore constans, extinguit in primis omne lumen supernaturale, et præterea obcecat etiam lumen naturale.

254. — Iste omnes cause, quæ primitivam radicem habent in voluntate, intellectum perturbant et illius assensum extorquent antequam evidentiæ veritatis illi affluat: voluntas ergo serenitatem mentis obturbat, intellectum applicat quibusdam veri apparentis, et sic illum trahit ad falsum.

Resolvia omnium errorum indicatur sequenti effato: *substantia causæ, sollicitur effectus.*

ARTICULUS II.

De causis ignorantie.

255. — Licet error aliquam semper involvat ignorantiam, eam hæc tamen non potest confundi: error enim impertit assensum falsæ propositioni, cum ignorantia nullum includit assensum aut assensum in mentis.

Igitur cause errorum semper haberi debent ut fontes ignorantie, siquidem cause quæ ipsam in vero detrahunt, ignorantie, hujus veri exordium dant. Affirmant sunt fontes quidam proprii solius ignorantie, qui sunt naturales aut voluntarij.

256. Prima cause ex ipsa naturali hominis conditione pendit, scilicet ex facultatum potentialitate et limitatione: 1° ex facultatem potentialitatis, nam homo omnibus scientiis orbatus nascitur, ad quas operose et pedetentim pervenit ministerio sensuum, qui infirmitate et quodam ingenitæ inertia laborant.

2° ex absoluta facultatum limitatione in virtum immixtione, nam quæ ratio ipsa, etiam excolit, non est satis apta ad cito percipiendum, neque satis menior ad retinendum, neque satis acuta ad ascribere intelligendum, neque tandem satis exacta ad certum simul apprehendum.

Tandem 3° ex facultatum limitatione resultat, scilicet in ordine ad objecti extensionem: et revera etiam si doctores supra enumeratis, quibus caret, eximè polleret ratio, tamen nunquam pervenire posset naturaliter ad omnes veritates cognoscendas: quapropter, sicut dominum ejus objectivam ac possibile est illimitatam, ita ejus dominium reale in ordine consecutionis necessario limitatum est et coarctatum. Hæc ergo ignorantia est

necessaria, non autem voluntaria et prava dispositionis. (161)

Antumant Rationaliste nullos esse limites intellectui humano profuturos, necnon perfectibilitatem naturalem intelligentie nostræ se extendere ad totum ambitum intelligibilem. Contra hunc pessimum errorem affirmatur.

257. — Thesis I. *Dantur quædam veritates quæ absolute et per se rationis humanæ captum excedunt.*

Probatur. 1° Ambitus intelligibilium determinatur per ea omnia quæ intellectus infinitus intelligit. Atqui intellectus humanus est finitus, ut potè contingens et successivè perfectibilis. Ergo impossibile est ut hic intellectus ea omnia intelligibilia complectatur, quæ intelligit intellectus infinitus.

2° Tantum abest ut ratio humana ad omnia intelligibilia se extendat, ut etiam innumera sint in ipsis rebus naturalibus imperia huic rationi.

258. — Thesis II. *Veritatem veritates supra rationem dici non possunt contra rationem esse.*

Probatur. Contra rationem est id quod in terminis quibus constat, rationali evidenti opponitur. Atqui in rebus supernaturalibus, quæ supra rationem sunt, ratio eis virtus relictæ, deprehendere nequit conventionalium vel repugnantium terminorum. Ergo quæ sunt supra rationem, non sunt hoc ipso contra rationem.

Igitur generaliter concludimus rationem humanam a suo natura, semper aliquo laborare ignorantia.

259. — Thesis III. *Veritates supra rationales, etsi per propria ratione apprehendi et cognosci a nobis nequeant, possunt tamen per fidem et auctoritatem credi.*

Prob. I. Rudea multas veritates scientificas tenent quarum proprias et intimas rationes assequi nequeant. Ergo nihil impedit quominus veritates supra rationales seorsim propositæ cognoscantur et credantur.

II. Veritates, etiam dogmaticæ, cognosci possunt per testimonium (189. 202), minime apprehensa eorum intrin-

seca ratione. Ergo fide firma et certa teneri possunt, si testificans auctoritatem sufficientem habet.

200. — Secunda causa ignorantie reperitur in *ordine praeposito studiorum*.

Ordo praepositor studiorum variè haberi potest, scilicet:

1° Quando quis ad scientias sublimiores et abstrusiores, neglectis scientiis præviis, propter inconsultam cognoscendi cupiditatem acceditur;

2° Quando in plures scientias longè dissitas simul discendas quidam incumbere conatur;

3° Quando absque ullo consilio et deliberatione prudenti, sed temeritate et libidine ducti, aliqui talia eligunt studia, ad quæ nullam naturaliter habent aptitudinem.

In primo casu, nequeunt intima scientiæ recondita rimari. In secundo, mœnis mole idearum obruta nihil percipere capit, nullamque notitiam harum scientiarum distinctam servat. In tertio, operam perdit, relictis disciplinis quibus fructuosè vacare posset.

200. — Tertia causa reperitur in immodico contemptu abstractarum cognitionum et in aversione ab omni ratiocinio prolixo.

1. *Immodicus contemptus notionum subtilium* hominem reddit imparè sive ad cognitionem scientiarum superiorum, sive ad altè cognoscendum de qualibet scientia. Exinde fit ut in ignorantia plena torpeat aut in inchoata cognitione stolidè stagnet.

Hæc causa nostris temporibus valde communis est. Multi enim negligunt quicquid supra sensus extollitur, et odio habent omne quod imaginationem non delectat, aut sensum seu affectum non exercefacit; a rebus spiritualibus animo abhorrentes, ludibrio habent veluti chimeram, stultam et vanam subtilitatem, omnes illas scientias abstractas quo captum vulgi exsuperant. Igitur hæc causa partim refunditur in amorem voluptatum, et partim in inertiam seu torporem animi respectu veritatum superiorum. Exinde etiam fit ut illi qui hoc morbo mentis implicantur, ratione dicendi unicè delectentur, necnem ab ipsa veritate abhorreant.

Verumtamen in oppositum scopulum impingere non

debemus, scilicet, in immodicam obscuritatem questionum delectationem. Illecebra subtilitatum aut mœra speculationis qua mœra tempus tereret in argutiis, est utique defectus longè rarior, sed tamen vitandus. Verpentè jam Scholasticorum tempore, fuit æque communis hæc ardor cavillandi atque est nostra ætate defectus oppositus.

II. *Timor discordantiae cujuslibet prolixitatis* in ratiocinando est etiam causa ignorantie. Etenim qualibet scientia nonnisi ope meditationis et reflexionis acquiritur; constat enim pluribus notionibus inter se nexis, ac proximè cognosci nequit quia hic nexus in lucem ponatur. Porro odium cujuslibet ratiocinii prolixè idem est ac odium meditationis et reflexionis diuturnæ. Ergo hic timor ratiocinii aliquantulum eorum meritis connumeratur inter causas ignorantie.

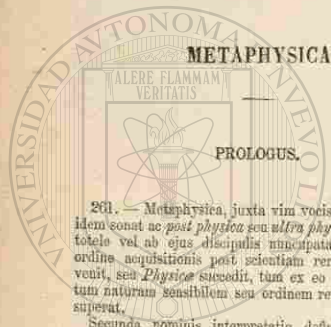
Transitio ad metaphysicam.

Atqueque ideas seu cognitiones ipsas consideravimus, 1° in suis elementis relationibusque intrinsicis, 2° in suis relationibus extrinsecis ad objecta, seu ad res in seipsis. Nunc ad res ipsas transitum.

Hujus transitus possibilitatem negavit Kantius, eo quod, juxta ipsum, non cognoscimus res ut sunt in seipsis, sed tantum ut apparent in ideis; ejusdem transitionis realitatem negarunt Schelling, Hegel et generatim Transcendentales, eo quod putant ideam idem esse cum realitate, ac proximè Logicam cum Metaphysica.

Sed hæc negationes jam sufficienter preoccupavimus stabilendo realitatem objectivam conceptuum (192). Deinde ex dicendis in Metaphysica evidentiis apparebit absurditas illorum systematum.

EXPLICIT LOGICÆ.

261. — Metaphysica, juxta vim vocis (*parè ex eorum*), idem sonat ac *post physica* seu *ultra physica*. Ita ab Aristotelo vel ab ejus discipulis nuncupata fuit, tum quia ordine acquisitionis post scientiam rerum materialium venit, seu *Physica* succedit, tum ex eo quod ejus objectum naturam sensibilem seu ordinem rerum *physicarum* superat.

Secunda nominis interpretatio definitionem realem exhibet: res enim quae a veteribus dicebantur *physicae*, eae sunt quae a sensibus attingi possunt, nempe res *materiales*, hinc objectum Metaphysicæ constituunt res quae non sunt materiales, seu quae absque materia aut existunt aut saltem abstractione mentis concipiuntur. Objectum ergo *Physicæ* sunt res omnes materiales, et objectum Metaphysicæ sunt res *aut per se, aut mentis abstractione immateriales*, quae propterea sunt rationes altissimae et nobilissimae.

262. — Illud ens immateriale considerari potest: 1° Generalitatem, nempe prout intelligitur de rationibus rerum ultimis quae mentis præcisione a rebus omnibus abstrahuntur. Disciplina particularis quae circa ens immateriale sic inspectum versatur, nuncupari solet *Metaphysica generalis* seu *Ontologia*.

2° Potest considerari speciatim, scilicet quatenus entia

realia declarat; et hæc Metaphysicæ pars quæ versatur circa varia hæc entia realia, nempe circa mundum, hominem et Deum, nuncupatur *Metaphysica specialis*, quæ in tres disciplinas inferiores subdividitur:

1° Prout considerat ea quæ de mundo materiali, præcisione mentali, *generalia* fiunt, seu abstractione mentis immaterialiter spectantur, Metaphysica specialis dicitur *Cosmologia*, cujus proinde objectum est ipsa natura corporea incorporeo modo spectata, id est prout rationi, et non sensibus se patefacit. Igitur *Cosmologia* a *Physica* distinguitur, in quantum hæc considerat mundum corporeum prout sensibus apparet, dum illa nullatenus examinat id præcisè quod sensibus apparet.

2° Prout Metaphysica specialis circa animam humanam versatur, quæ est ens natura sua immateriale, nuncupatur *Psychologia*.

3° Denique prout de Deo ipso disserit, qui a qualibet concretionem materiali quam maximè recedit, Metaphysica specialis appellatur *Theologia*.

Ergo inferiores disciplinae in quas dividitur Metaphysica sunt: 1° Ontologia, 2° Cosmologia, 3° Psychologia, 4° Theologia.

Ex hac enumeratione patet Metaphysicam generatim inspectam strictè describi posse: *scientia quæ ex rerum rationibus diversimodè ultimis, eas prosequitur quæ vel re, vel mente tantùm a materia sunt magis abstracte seu sensum transcenduntur*.

In prima definitionis parte, quæ locum generis tenet, diximus: ex rerum *rationibus ultimis*, quia Metaphysica est quædam pars Philosophiæ quæ ultimas rerum rationes (3) considerat.

In secunda parte dicitur: eas (rationes ultimas) *prosequitur quæ vel re vel mente tantùm a materia sunt magis abstracte*, seu magis remotæ, et hæc pars differentiam proximam exhibet. Rationes quæ reapse seu natura sua a materia abstrahunt, objectum Theologiæ et Psychologiæ constituunt, dum rationes quæ *mente tantùm a materia sunt abstractæ*, constituunt objectum Cosmologiæ. Denique objectum Ontologiæ rationibus his coalescit quæ etiam mentis præcisione a rebus *omnibus*, sive corporeis sive

incorporeis, abstrahuntur. Inde in definitione diximus *diversitudine ultimis*.

281. — Ab Ontologia exordiamur; hæc enim disciplina notiones generaliores considerat, quæ sunt principia aliarum disciplinarum. Præterea Metaphysica specialis exordium ducit à Cosmologia, seu à crassioribus et magis patentibus; et gradum facientes ab imperfectioribus ad perfectiora, assurgemus 2° ad Psychologiam, et denique 3° ad Theologiam naturalem, seu ad sublimiora.

METAPHYSICA GENERALIS

SEU ONTOLOGIA

283. — Metaphysica generalis, ut diximus, versatur circa ens in genere, seu universalissimas perpendit rationes quæ ad notionem entis reducuntur, ut eas distinctas reddat, et idcirco *Ontologia, nimirum scientia de ente nuncupatur (scilicet scilicet scilicet)*.

Januèrè ut ad hanc scientiam ordinatim aggrediamur, primum considerare debemus ipsum conceptum entis. Deinde, communibus entis affectionibus perspectis quæ ens ipsum primitus afficiunt, supremam entium genera, nempe generaliorentem entis divisionem considerabimus. Postea agemus de causis, nempe de ente, prout vim agendi seu efficiendi habet. Denique ultimo loco ad speculatiorem entis cognitionem deveniemus, considerando varias entium perfectiones quibus entia ipsa in diversas classes distribuuntur. Hinc Ontologiam distribuemus in quinque capita :

Caput primum erit de ente in genere; secundum, de communibus entis perfectionibus; tertium, de supremis entium generibus; quartum, de causis; tandem quintum, de specialibus entium perfectionibus. Et sic absolvemus

totam hanc materiam, a simplicioribus et magis indeterminatis exordiendo, ut ad specialiora et magis determinata deveniamus.

CAPUT I.

DE ENTE IN COMMUNI.

285. — In hoc capite, considerabimus *quid sit ens*, seu quomodo a nobis concipi possit. Præterea agemus de eo quod primò de ente concipitur, seu de *essentia*. Tandem ultimo loco, disseremus de duplici statu entis, nimirum *de existentia et possibilitate*; cum enim ens aliquam realitatem vob actu habeat vel saltem habere possit, fit ut prima entis divisio ea sit qui partitur in *ens in actu* et *ens in potentia*.

Istius primum caput in tres articulos distribuemus; articulus primus tractat de conceptu entis; secundus de essentia; tertius, de existentia et possibilitate.

ARTICULUS. I.

De conceptu entis.

I. Quid sit ens?

287. — I. Entis conceptus ita est clarus ut definitione non egeat, et ita simplex et abstractus, ut præter definitionem non possit.

1° *Propriè definiti non potest*. Quælibet definitio propria fit per enumerationem essentialium notarum quibus res coalescit, ac prorsus per notiones universaliores et abstractiones *re definitur*. Atqui conceptus entis, quantum universalissimus et abstractissimus, aliis pluribus non coalescit (34, 197, 3°), ac prorsus non potest resolvi in notiones simpliciores et magis abstractas. Ergo ens in communi propriè definiti nequit.

2° *Non eget definitione*, ut diximus, propter maximam perspicuitatem sui conceptus, qui est omnium clarissimus.

287. — Verumtamen declarari potest in quo entis ratio consistat, seu quid entis nomine et conceptu veniat.

Ens derivatur a verbo *sum*, estque participium ejus : sed non tantum in vi participii, verum etiam in vi nominis sumitur : et hic vox entis sumitur in vi nominis. Per ens ergo intelligitur *id quod habet esse*, nempe aut *existentiam simpliciter*, aut *realitatem aliquam*. Ente igitur duo significantur : 1° *Id quod existit*; 2° *Id quod habet aliquam realitatem*. In hac secunda generaliiori significatione, sub qua potissimum consideratur in Ontologia, idem est ac res. Ens ergo seu res dicitur 1° de rebus existentibus que actu realitatem habent, 2° per analogiam attributionis de his que existere possunt; sed formaliter abstrahit a possibilitate vel existentia. Id enim quod primo de ente cognoscimus est *existentia*, et secundo, ipsa *possibilitas*, que ope abstractionis et reflexionis detegitur.

Ens quod est objectum proprium intellectus, est objectum *materiale* conceptum; nam quidquid est, intelligibile est, et tantum intelligibile est, quantum est. Verumtamen ens non semper et in omnibus est objectum *formale* intellectus, secus nihil aliud percipimus in rebus nisi rationem indeterminatam realitatis.

Duplex est entis conceptus, *directus* scilicet et *reflexus*. Directus confusus manet quoad suam extensionem, ac prior ceteris omnibus formatur, ut postea dicemus. Reflexus, qui ope abstractionis comparative formatur, est posterior ceteris, et de hoc in presens agitur.

268. — II. Circa *valorem objectivum* conceptus entis, hoc tenendum est : Conceptus entis *valorem* objectivum habet quoad id quod exprimit, non quoad universalitatem sub qua illud exprimit. Prima pars, que assertur contra Kantium, remanet probata ex dictis in Logica critica, altera, que impugnat Pantheistas et Ontologos, vindicabitur in Metaphysica speciali.

268 bis. — III. Sed, his præmissis, queritur *quomodo conceptus entis ad conceptus inferiores se habeat?*

Conceptus *formalis* proprius et adequatus entis, ut sic, est unus et ratione præcisus ab aliis conceptibus formalibus aliarum rerum et objectorum. Et huic respondet conceptus *objectivus* qui expresse non dicit tale vel tale ens, sed omnia entia per modum unius, scilicet *quatenus*

sunt inter se aliquo modo similia, seu conveniunt in *essendo*. Itaque

269. — THESIS I. *Ratio entis non est generica.*

Probat. Ratio generica debet esse simpliciter eadem in omnibus inferioribus, et differre a qualibet differentia specifica illi adjecta. Atqui ratio entis 1° non est simpliciter eadem in omnibus suis inferioribus; 2° non differt a variis differentiis specificis. Ergo notio entis non potest dici generica.

Major est inconcessa; notio generica, v. g. in homine notio *animalis*, est eadem in omnibus animalibus; sed differt a notione *rationalis* que illi est adventitia, imò ab ipsa diversa.

Ad minorem : 1° Notioni entis non respondet eadem omnino ratio entitatis in omnibus inferioribus; nam hæc notio convenit omnibus rebus : substantiæ et accidenti, causæ et effectui, infinito et finito, etc., seu rebus realiter diversis. Ergo non est eadem ratio objectiva respondens conceptui entis, ac proinde ratio entis non est simpliciter eadem in diversis inferioribus.

2° Non differt etiam a *differentia specifica*; nam ens generalissimè sumptum dicitur de omnibus differentibus, sicut de quolibet genere, ac proinde nunquam determinari potest per adjectionem notionis adventitiæ. Ergo non est generica.

Cor. Conceptus objectivus entis, prout in *re ipsa existit*, non est aliud ex natura vel distinctum et præcisum ab inferioribus in quibus existit. Est tamen *secundum rationem* ab omnibus particularibus seu membris dividendum ens distinctus.

270. — THESIS II. *Conceptus entis, tum formalis tum objectivus, est conceptus analogus, analogia attributionis sui generis.*

Probat. Analogia in conceptibus in hoc consistit ut alicui notioni non respondeat nisi ratio diversa entitatis cum aliqua tamen similitudine; exquirat enim 1° unum conceptum, 2° diversam rationem entitatis in rebus hæc conceptu designatis (31, 1°). Est aliqua relatio similitu-

diuis inter realitates eodem nomine designatas; v. g.: notio *pedis*, que dicitur de pede animalis, potest et mortis, est analogica. Vox *sensus* que tribui potest cibo, medicina, vultus coloris, etc., est nomen analogum.

Hanc analogiam dicitur *attributionis*, quia analogia relationem aut proportionem habent, licet diversimode, ad unum ex analogis, quod intrinsicè habet formam voce significatiuam; v. g.: in datis exemplis, *pes animalis, animalis sensum* sibi intrinsicè habent formam voce significatiuam.

Alqui conceptus entis ita est unus ut tamen ratio obiectiva entitatis non sit una in omnibus que sub entis notione comprehenduntur, licet inter has omnia sit quedam similitudo. Etenim notio entis, in se una dicitur de rebus simpliciter diuersis (203), que tamen inter se aliquam habent relationem aut proportionem. Hæc diuersa habent idem nomen, *ens*; habent eundem *conceptum*, nam semper concipiuntur ut id quod habet aliquam realitatem. Verumtamen huius conceptui *rationes diuersæ* entitatis respondent; ens scilicet dicitur ens a propria entitate, et non ab entitate entis infiniti; accidens dicitur ens a propria entitate, non ab entitate substantiæ, etc. Igitur *toti et conceptui* entis respondent diuersæ rationes entitatis, nempe diuersæ realitates.

Ergo notio entis est analogica, analogia attributionis.

271. — *Corollaris*. I. In analogia entis si spectatur realitas que nomen et conceptui respondet, non autem ipsum nomen, analogica princeps est ens infinitum, secundarium autem, entia finita, que ab ente infinito habent ut sunt; res aliter se habet si agitur de nomine.

II. Reijcimus opinionem Gioberti, qui contendebat nomen *ens* soli Deo tribui posse.

272. — *Solutio*. Rationes obiectivæ diuersæ uno conceptui indeterminato exprimi possunt, licet conceptus determinati diuersarum entitatum sint necessario diuersi. Igitur quando rationes entium diuersæ indeterminatæ et confusæ, nempe prout sunt aliquid a nihilo distinctum, concipiuntur, in uno entis conceptu conveniunt.

II. De nihilo.

273. — Ens potest negatione attingi; porro negatio in eo acquiritur ut remoueat quod attingit (64). Sed negatio potest attingere ens universim sumptum; hanc puram entis negationem *nihilum* vocamus. Nihilum ergo nullo modo per se intelligi potest, sed dumtaxat per respectum ad ens, quod remouet, siquidem per negationem qua gignitur, tollitur quidquid habebat rationem entitatis, seu intelligibilitatis positivæ.

Nihilum diuidi solet in *positivum et negativum*: dicitur positivum quum remouet ens sumptum pro eo quod existit, seu pro existente: dicitur negativum quando ens remouet sumptum pro eo quod habet realitatem.

III. De divisione entis in communi.

274. — Ens in communi diuidi solet in ens reale et ens rationis. Ens reale est illud quod intelligitur ut realitas aliqua que extrinsecè existit, aut saltem existere potest. Ens rationis illud est quod a ratione concipitur ad modum entis, cum tamen in se entitatem non habeat, v. gr.: *tenebra*, aut *caecitas*. Ens rationis non est idem ac ens *logicum*, quod est denominatio extrinsecè ab operationibus petita per que aliquid dicitur prædicatum, subjectum, definitio, genus, species, etc.: ens logicum vocari solet secundæ intentionis obiectiva.

Hic ultimus modus intelligendi, licet nihil reale exhibeat, nullam tamen involvit substantiam; nam per hoc conceptus non affirmamus esse res que non sunt, sed tantum de his que non sunt, cogitamus ad modum eorum que sunt.

Ens reale dissepitur in *actuale et possibile*. Dicitur *actuale*, quando concipitur ut *actu* existentiam habens: dicitur *possibile*, quando consideratur quantum existentiam *habere potest*. De aliis divisionibus suo loco agemus.

Entia rationis etiam variis sunt. Dicuntur entia rationis 1° ea combinationes idearum que aliquid impossibile exhibeat; v. g., circulus quadratus; 2° negationes et privationes que per modum entis positivi apprehenduntur; v. gr. *caecitas*; 3° relationes que vel ex toto, vel ex parte finguntur ab intellecta; v. gr. *relatio entis cum semetipso*.

Dicuntur *entia*, quia aliquam analogiam habent cum entis reali: cogitantur ad modum entis realis. Dicuntur *entia rationis*, quia quiddam habent, a sola ratione mutantur,

ARTICULUS II.

De essentia.

I. De conceptu essentia.

275. — In ente potest considerari id quo ens constituitur in propria natura; et illud constitutum entis dicitur *essentia* (1), que proinde est id quod concipitur ut primum et radicale, ac intimum principium omnium que enti conveniunt. Definiri solet: *Id quo res est id quod est*. Tamen animadvertendum est hic non agi de definitione propriè dicta; essentia enim, non secus ac ens, stricto definiri nequit, licet declarari possit.

Explicatur data definitio. In qualibet re sunt 1° quedam nota sine quibus hæc res concipi nequit: v. gr. in conceptu hominis, *notio animalitatis et rationalitatis*; in conceptu trianguli, *notio angularium*, numero trium; sunt etiam 2° aliæ nota, sine quibus intelligi potest quid res sit: v. g. in conceptu hominis *notio coloris, figuræ, etc.* Præter nota ipsam essentiam rei constituunt, quia sine ipsis hæc res amplius non esset, neque ut talis concipi posset; secundæ nota, que ens ipsum non constituunt, sed quodammodo perficiunt, dicuntur *accidentia* essentia. Essentia ergo est complexus notarum constitutarum, que rem ipsam, ut talem, constituunt, et ideo *essentia* est id quo res constituitur id quod est.

Essentia a Scholasticis nuncupari solet *quidditas*, eo quia per eam responsum redditur interrogationi: *Quid res sit*; huic enim præsentationi respondetur sive per *nomen rei proprium*, quod confusæ notioni essentia respondet, sive per *definitionem*, que distinctam essentia notionem exhibet.

Ex dictis patet omnes essentia definitiones, que dari

(1) Essentia dicitur etiam 1° *ratio* rei, quia ipsa est ratio eò quam res est id quod est, 2° *forma*, quia forma, ut postea dicemus, est id quo res in propria specie constituitur.

solent, eodem recidere. Quando enim a quibusdam definitur: *id quod primo de ente concipitur*, aut ab aliis: *principium eorum omnium que enti necessariò insunt*, semper exhibebitur essentia ut id quo res constituitur.

276. — Essentia est primum principium omnium eius attributorum. Sed quando essentia speciatim consideratur ut principium activitatis, dicitur *natura*, que proinde est aptitudo entis ad operandum. Igitur discrimen inter essentiam et naturam, in eo est quod essentia absolutè denotat id quo ens constituitur, dum natura est essentia non absolutè spectata, sed relativè, nempe quantum est fons actionum.

277. — Rerum essentia dividitur in physicam et metaphysicam. Dicitur *physica* quando essentialia rei constitutiva ad que attendimus, sunt partes reales. Appellatur *metaphysica* et etiam *notionalis*, quando coalescit constitutivis rei metaphysicis, seu partibus notionalibus, nempe genero et differentia (1).

Essentia metaphysica a physica non distinguitur nisi *ex modo concipiendi*, nam utraque realem essentiam representat, siquidem essentia metaphysica non est arbitraria. Essentia physica coalescit elementis physicis, que proinde considerantur prout enti insunt, et in ipso sunt ab invicem distincta, i. e. abque mentis præcisione, dum essentia metaphysica per elementa notionalia determinatur, que ab invicem non distinguuntur nisi per mentis præcisionem, et possunt prædicari singillatim de toto ente, quod determinant. Sed elementa sive physica sive notionalia semper essentiam realem objecti expriment, ac proinde essentia metaphysica non differt a physica quia esset tantum *intelligibilis*, dum altera sola esset *realis*, sed dumtaxat quod modum concipiendi ens quod determinat, inter se differunt istæ essentia.

(1) S. Thom. : p. 9. 115 a. 2.

II. — De essentialium reatum cognitione.

278. — Thesis I. *Essentie rerum naturalium non sunt nobis prorsus ignote, licet eas imperfecte admodum cognoscimus.*

Nota. Prima pars thesise stabilitur contra errorem Lockii, qui putabat essentialia rationales esse arbitrarías, incertas et prorsus nominales.

Probat. Si essentie rerum intelligibiles essent prorsus incerte, nullas rei notitiam immutabilem et certam haberemus; res enim non sunt *immutabiles* quoad existentiam, sed tantummodo quoad *essentiam*. Atqui aliquando notitiam rerum naturalium certam et immutabilem habemus, ut experientia constat. Etenim quosdam habemus conceptus qui *similes* sunt immutabiles et certo representant *physica rerum constituctia*. V. g. hominem cognoscimus ut constantem corpore organico et animo immateriali, vel ut animal ratione praeditum; item, animal cognoscimus ut vivens sensu praeditum. At istae definitiones competunt omnibus individuis sub specie aut genere contentis, ac prorsus expriment *id quod est constituctivum* ipsius esse eorum. Ergo rerum naturalium essentias, quo hisce conceptibus representantur, non sunt nobis prorsus ignote.

Secunda pars: Verumtamen non nisi imperfecte multas essentias cognoscimus.

Probat. Intellectus res naturales cognoscere requirit nisi sensibili perceptione juvetur. Atqui sensitiva cognitio non attingit nisi qualitates externas aut quosdam effectus, non autem ipsam essentiam. Ergo intellectus, qui essentialium huiusmodi notitiam determinatam ope perceptionum sensibilibus sequitur, tanquam per aliquam rationationem ad earum cognitionem pertingit; quapropter imperfecte eas cognoscit.

279. — *Scholium.* 1° Intellectus *immediate et intuitivo* non attingit *tantum* rerum naturalium essentias, nempé completam et specificam essentiam; sed ad hoc eget diligenti experientia et ratiocinio. 2° Verumtamen immediate eas percipit sub aliqua ratione universaliori et indo-

terminata, puta, sub *ratione actus, rei aut subjecti, etc.* Igitur nostra cognitio eorum que esse intimum rerum naturalium constituit non est intuitiva et a priori, sed argutiva et a posteriori: sit ope proprietatum quas sensus referunt, et mediante ratiocinio.

Verum si non ageretur de essentialium rerum naturalium, sed tantummodo de essentialium rerum illarum que ab intellectu humano efformantur, aliter dicendum foret, ut per se patet: earum constitutiva mens ignorare nequit.

III. De essentialium intelligibilium dotibus.

290. — Thesis II. *Essentie intelligibiles rerum sunt indivisibiles.*

Probat. Illud in presenti dicitur indivisible, ex quo nihil detrahi potest quin destruat. Atque essentia rerum non possunt minui nec augeri, quin permantur, seu quin res illae in alias impingunt. *Exemplum* ab Aristotele additum: Quaternario si unitatem addas vel demas, alium numerum statim habebis, sed non amplius quaternarium. Ita si definitioni animalis aliquam notam addas vel demas, non erit amplius essentia animalis: si demas notam sensibilitatis, habebis plantam; si addas notam fractionalitatis, habebis hominem. Ergo rerum essentie sunt indivisibiles.

281. — Thesis III. *Essentie rerum sunt immutabiles et necessariae.*

Probat. Essentia est id quo ens quodcumque constituitur id quod est (275): quoniam si mutaretur, illud ens fieret quod non erit, seu aliud ens. Ergo si essentia alicujus rei esset mutabilis, illa res esset non esse id quod est, aut esse id quod non est, quod agerem involvit contradictionem. Ex: essentia quadrati variari nequit; latus aliquod non reciperet vel amitteret quominus desinat esse id quod est, seu quadratum; et fiat id quod non est, seu triangulum aut pentagonum. Hinc essentie rerum sunt immutabiles, ac proinde necessariae.

282. — *Scholium.* Mutationes sunt in rerum natura, sed istae mutationes non afficiunt essentias: Essentie singula-

lars aliis succedant quam existere cessant; sed id non importat mutationem essentie communis, seu intelligibilis, de qua agitur; existentie dumtaxat mutantur.

283. — *Thesis IV. Essentie rerum sunt aeternæ.*

Nota. Agitur de statu intelligibilitatis, non verò de statu existentie.

Probat. Essentie rerum solis constant constitutivis rei determinatæ. Atqui non aliquando coepit esse verum, sed semper verum fuit, ac necessariò verum est, hanc rem determinatam constare his constitutivis et non aliis. Ex: triangulum non aliquando coepit habere tria latera et tres angulos, sicut spiritus non aliquando coepit esse id quod a conditione materialiter liberum est. Ergo essentie rerum, in se et abstractè cogitatas, prorsus præcipiunt ab existentia et ideo ab omni ratione temporis, ac proinde sunt aeternæ, sensu saltem negativo.

2° Præterea essentie rerum, cum præcipiunt ab existentia, præcipiunt etiam ab omni ratione temporis, et alias ante omne tempus a Deo fuerunt cognitæ. Ergo sunt aeternæ.

284. — *Corollarium.* Essentie etiam dici possunt *indefinitæ*, non autem quoad comprehensionem, sed quoad extensionem: possunt enim de individuis indefinitè prædicari.

ARTICULUS III.

De existentia et possibilitate.

285. — Ens generalissimè sumptum est id quod habet aliquam realitatem, (267). Sed id quod habet aliquam realitatem, aut illam habet actu, et tunc dicitur *ens in actu*, seu *existens*; aut illam habere *potest*, licet non hanc non habeat, et tunc dicitur *ens in potentia*, seu *possibile*.

Ens possibile et ens existens in aliquo conveniunt et in aliquo discrepant. Conveniunt quatenus propriè dicuntur entia: ens enim significat rem abstractione facta existentie vel non existentie. Opponuntur, quatenus ens in actu includit *existentiam*, dum ens in potentia hanc excludit, et est dumtaxat in ordine intelligibili et metaphysico. Ens

existens, ut per se patet, est in ordine physico et in ordine metaphysico; actualitas enim necessariò subauditur possibilitatem. In duobus paragraphis distinctis agemus de hac primordiali divisione entis realis.

§ I. De existentia notione.

286. — Existentia notio est adeò simplex et clara, ut definiri simul nequeat et non debeat; quando igitur sequentibus modis describitur, istæ definitiones nihil præcisiuitatis conferunt conceptui existentie: *actualis rei præsentia in ordine physico; ultima rei actualitas in linea entis; id quo res sistitur extra causas; actualitas essentie*, etc.

Vox existentia, iuxta etymon, significat emergens rei ex alia re, id est, ex causa vel possibilitate; sed prout communiter sumitur, abstrahit ab hac significatione.

287. — Controversia fuit inter Scholasticos utrum existentia ab essentia realiter necne distinguatur.

1° Prima sententia, quæ existimatur opinio sancti Thomæ, atque generalitèr propugnatur a Thomistis, præsertim veteribus, affirmat existentiam esse rem quandam seu modalitatem distinctam omninò realiter in creaturis ab entitate essentie (1). Sed dum probant hanc sententiam, id plerumque intelligunt de *essentia generalitèr sumpta*, non autem speciatim de essentia *reali et physica*, ac proinde probatio extra statum questionis evagatur. Sunt tamen quidam Thomistæ, recentiores præsertim, qui probationes instituunt de discrimine inter assentiam realem ac physicam et existentiam (2).

2° Secunda sententia, quæ Scoto tribuitur atque a nonnullis ejus scholæ propugnatur (3), affirmat existentiam creatam differre *formaliter* ab essentia cujus est esse, non autem esse entitatem realiter distinctam ab entitate essentie, sed dumtaxat modum ejus. Hæc sententia fundatur in aliqua Scotistarum distinctione quam referemus, ac proinde de hac sententia nihil dicendum in præsentia.

3° Tertia opinio, quam tenet Suarez, post Alexandrum

(1) Goudin, *Metaphys.* q. 1. n. 3.

(2) Liberatore, *Metaphys.* gen., c. 1. n. 3.

(3) Vide Frassen, *Metaphys. disp.* II, cap. II. n. 3, q. 2.

Halemem et plures Scotistas, affirmat essentiali, et existentiam alicujus creaturae ratione tantum distingui (1). Veritatem hujus sententiae propagamus in thesi sequenti.

288. — *Thesis. Essentialis actualis et producta non re sed ratione tantum differit ab existenti.*

Nota. 1° Non agitur de conceptibus essentiali et existentia, qui certè sunt distincti; nam de essentiali rei cogitare, possumus quia ad ejus existentiam attendamus.

2° Essentiali abstracta realiter distinguitur ab existenti actuali, necnon essentiali existens ab essentiali abstracta.

3° Agitur de entitate essentiali reali et productae respectu existentiae entis, quod hanc essentialiam realem habet; et in hoc sensu thesiam probamus.

Probat. 1^a pars. Cum essentiali extra causas suas et extra mentis conceptum constituitur, actu est. Atque actu esse et existere idem sonat. Ergo essentiali realis non est aliud ac existentia, ac proinde non re, sed ratione tantum, ab ipsa distinguitur.

Ab majoris intelligentiam animadvertendum est essentialiam, de qua agitur, esse aliquid in ordine physico, seu realitatem physicam extra causas sitentem; entitatem enim differit ab essentiali abstracta et possibili quatenus est aliquid in ordine physico, dum essentiali possibilis est nihil in ordine physico.

Atqui, ut diximus in *intuere*, actu esse et existere idem est. Etiam existentiam nomine nihil aliud intelligitur, in rebus oritur, nisi id per quod ipsa res creata desinit esse nihil in ordine physico, seu non *constituitur amplius in solo ordine idealis*. Porro hae omnia convenient. Entitati essentiali reali. Ergo essentiali realis non re distinguitur ab existentia.

2^a pars. Nihilominus ratione distinguitur eum fundamentum in re, nam 1° conceptus essentialis non est idem ac conceptus existentiae; deinde 2° contingit quae est de ratione ejusmodi existentiae, suppediat fundamentum distinctivum. Ergo.

289. — *Schol.* Sententia Thomistarum adstruitur pra-

(1) Suarez, *Disp. metaphys.* t. II, disp. xxxi.

sertim ex eo quòd essentiali reali et existentia quoddam compositum informant in quo essentiali se haberet ut potentia physica ad esse actuale recipiendum, dum existentia esset actus quo haec potentia completeretur.

Sed hoc argumentum non cogit. Etenim illud compositum non potest esse nisi metaphysicum; nam essentiali non potest concipi in potentia quominus concipiatur ut idealis, siquidem essentiali reali ab idealis distinguitur ut ens in actu ab ente in potentia. Ergo.

§ II. De ente possibili.

I. Quid et quotplex sit possibilitas?

290. — Quod existit, existendi cupax erat antequam existeret. Prout concipitur aliquid ut existendi cupax, sed nondum existens, dicitur *possibile*; possibilitas igitur idem est atque *aptitudo ad existendum*; id enim quod non est et esse potest, *possibile parum* dicitur.

291. — Possibilitas est duplex, scilicet 1° intrinseca seu *formalis* aut *absoluta*, 2° extrinseca seu *causalis* aut *relativa*.

Possibilitas intrinseca est aptitudo ad existendum orta ex eo quòd rei constitutura repugnantiam ad invicem non habent: v. gr., possibilitas picturae. Dicitur etiam possibilitas *metaphysica*, vel *logica*: possibile enim logicum est ille specialis modus compositionis cujus termini non includunt contradictionem.

Possibilitas extrinseca est aptitudo ad existendum procedens ex virtute causae quae idonea sit ad rem producendam: v. gr., possibilitas picturae ab artefice; dicitur etiam possibilitas *physica*: possibile enim physicum latius sumptum est id omne quod potest esse terminus alicujus potentiae productivae quando formaliter consideratur in ordine ad hanc potentiam. Possibilitati physicoe aliquando opponitur moralis quae, praeter officium causae, dicit aliquam propensionem ad agendum.

Dicitur moralis quia rei possibilitis effectio conformis est consueto modo agendi causae, seu communibus agendum moribus.

Possibilitas quae utrumque complectitur, seu intrinsecam et extrinsecam dicitur *adequata*.

Possibilitas intrinseca est absoluta, dum possibilitas extrinseca relativa est ad vires causas; hinc id quod respectu unius cause foret impossibile, respectu alterius, possibile esset. In ordine ad Deum omnia que intrinsece sunt possibilium, extrinsecam habent possibilitatem.

II. De impossibilitate.

202. — Id quod opponitur possibilitati est impossibilitas: impossibile igitur est *id quod ad existentiam devolvitur nequit*.

Quando impossibile aliquid dicitur eò quòd in suis constitutivis contradictionem continet, ut triangulum quadratum, est impossibilitas *intrinseca*. Impossibilis erit *extrinseca* quando aliquid ad existentiam devenire nequit ob defectum virtutis ex parte cause; V. g. actio simultanea ejusdem hominis in locis longe dissitis, aut informatio alicujus rei ex nihilo ex parte cause create; hæc impossibilitas etiam dicitur *physica*.

Impossibilitas *moralis* nuncupatur quando, illud quod dicitur impossibile, pna circumstantiis, ab homine fieri non solet, ac proinde ejus effectio repugnat communibus hominum moribus, licet absolute ab homine perferri possit.

Ad impossibilitatem moralem rite intelligendam, plura sunt animadvertenda: 1° Actio, que dicitur moraliter impossibilis, non exsuperat vires physicas hominis. Verumtamen 2° pondus difficultatis est tale ob adjuncta, quòd non componitur a bona actionem consequente. Quando ergo bona est valde exigua, et difficultas est omnino magna, tum verò actio dicitur moraliter impossibilis, quia tunc communiter homines agere non solent.

Cum difficultas sit major aut minor respectu diversorum hominum, et præterea eum bonum quòd ex actione consequeretur, possit esse majus aut minus in existimatione agentis, fit quòd impossibilitas moralis non possit semper facile determinari.

III. De indole possibilium.

203. — THESIS I. *Possibile est aliquid.*

Probatur. Nihilum parum est id quòd existentiam acquirere non potest, ac proinde nunquam *aliquid* est. Atqui pos-

sibile existentiam acquirere et *aliquid physici* esse potest. Ergo non est nihilum. Est aliquid, non physicum, sed ideale, nimirum in intellectu existens formatier.

204. — THESIS II. *Possibilia æterna sunt.*

Probatur. Possibilia, que realitatem habent in intellectu tantum, sunt æterna si intellectus æternus sit, qui ea semper cognoverit. Atqui intellectus divinus possibilium semper cognovit. Ergo sunt æterna.

Præterea possibilitas, qua talis, a qualibet temporali determinatione præscindit, et exinde ordinem dicere potest ad omnia tempora, que proinde prætergreditur.

IV. De possibilitatis intrinseca origine.

205. — THESIS III. *Internæ rerum possibilitas nec 1° a rebus in mundo existentibus pendet, nec 2° ab intellectu nostro.*

Probatur prima pars. 1° Aptitudo ad existentium est ante ipsam existentiam. Ergo impossibile est ut possibilitas ab existentibus creatis pendeat.

2° Possibilia, ut sic, sunt immutabilia, universalia, æterna. Atqui res in mundo existentes sunt mutabiles, singulares, temporales. Ergo nisi æternum pendere a temporaneo, immutabile a mutabili, etc., possibilium pendere nequeunt a rebus in mundo existentibus.

Probatur secunda pars. Si possibilium penderent ab intellectu nostro, possentis pro libito *mutare* relationes idearum, possibile reddere id quòd antea erat intrinsece impossibile et vice versa: v. gr., circulus, ad nostrum libitum esset quadratus vel rotundus. Atqui evidens est id fieri non posse. Ergo possibilium non pendet ab intellectu nostro.

206. — THESIS IV. *Internæ rerum possibilitas non pendet a potentia divina, ut putaverunt Ockem et quidam Scholastici.*

Probatur. Si hæc opinio esset vera, possibile diceretur id quòd a Deo effici potest, et impossibile id quòd a Deo effici nequit. Atqui id importat limitationem divinas poten-

tia; nam hæc potentia sine ulla objectiva ratione, sed respectu sui, ad illa se extendere non potest. Ergo hæc sententia divinam inficiatur omnipotentiam, quæ ad omnia se extendere per se non valet.

297. — *Thesis V. Interna rerum possibilitas non pendet a divina voluntate, ut Cartesius adstruit.*

Probat. Nihil eorum quæ præcognitum, ut fert assatum scholæ. Atqui si interna possibilitas penderet a divina voluntate, possibilia essent velia priusquam cognita: esse enim a voluntate accipiunt; porro in tantum sunt objectum cognitionis in quantum sunt.

Deinde intellectus divinus penderet a voluntate quoad rerum cognitionem; cognitio enim præsupponit objectum, quod in data hypothesis a sola voluntate determinaretur. Ergo impossibile est ut interna rerum possibilitas pendat a voluntate divina.

Proterea in opinione Cartesiana, Deus pro libito efficere posset ut amplius non repugnet *ens non esse* nisi *Deum non esse*, ac proinde semetipsum annihilare quiret.

298. — *Thesis VI. Intrinseca possibilitas et impossibilitas ex ipse rerum essentia emergit.*

Probat. Possibilitatem determinamus ex sociabilitate idæarum, et impossibilitatem ex earum repugnantia. Atqui idæe congruunt vel discrepant quia entitates, quas representant, sunt id quod sunt, et continent aut se excludunt. Ergo entitates, quæ sunt id quod sunt seu essentie, sunt fons possibilitatis.

299. — *Thesis VII. Omnis possibilitatum intelligibilitas a divina essentia dependet, quatenus divini intellectus objectum est.*

Animadvertendum 1º Essentiam divinam esse imitabilem pluribus modis, qui essentias posibles constituent. Dum intellectus divinus hos modos imitationis cognoscit, efformat archetypas rerum idæas.

Hinc 2º « Omnia possibilia, ut ait Lessius, continentur in essentia divina, tanquam in originali radice, et quasi

in exemplari virtuali et radicali; in sapientia, tanquam in exemplari formali, in quo etiam existunt objective modo perfectissimo et illustrissimo (1). »

Hæc præmissa explicatione, probatur thesis.

Essentia divina perfectissima est, ac proinde omnis possibilis essentia perfectionem præconfinere debet. Atqui Deus cum seipsum perfectè cognoscit, debet cognoscere omnes modos secundum quos ipsius essentia est imitabilis, seu essentias rerum finitarum. Ergo 1º istæ essentie, tanquam sui fundamentum, habent essentiam divinam, et 2º actualitatem logicam æternam in divino intellectu obtinent: itaque intelligibilitatem ex divina essentia, prout in se est et intellectui divino obicitur, accipiunt.

Hæc omnia in Theologia fusiùs tractantur.

CAPUT II.

DE AFFECTIONIBUS COMMUNIBUS ENTIS IN COMMUNI.

300. — *Eas quibusdam proprietatibus fruitor, quæ in duos ordines distribui solent, scilicet 1º in proprietates incomplexas et simplices, unico scilicet vocabulo expressas atqui omni prorsus enti singule convenientes; 2º in complexas seu compositas, quæ omni enti singule non conveniunt. De prioribus in præsens agitur.*

Proprietates incomplexæ, seu communes entis affectiones, aut passionés, per se ac proprie enti, ut sic, convenire debent, non ita tamen ut ex rei natura ab ipso distinguantur. In se sunt ipsum ens, sed sub diversò respectu a ratione respectum.

At licet istæ communes affectiones realiter ab ente non distinguantur, quodammodo tamen ab illo distingui debent, secus non essent ejus proprietates. Sunt numero tres: unitas, veritas et bonitas. De his tribus in totidem articulis agemus.

Sed oppositorum eadem est sententia, ut fert quidam scholæ aphorismus, cujus veritas inde patet quod unum ex

(1) De Perfectissimæ Moribusque divinis, lib. V, cap. II, § 50.

oppositis alterius negationem simpliciter importat; porro mensura negationis est ipsa positio, et exinde contrariorum communis quædam est norma: de oppositis igitur simul loqui fas est et expedit.

Hinc agemus in primo articulo, de unitate et multitudine; in secundo, de veritate et falsitate; in tertio, de bonitate et malo.

ARTICULUS I.

De unitate et multitudine.

301. — Unum definitur: *Quod est indivisum in se.* Statim enim ac ens dividitur, unius entis conceptus tollitur, eique succedit notio multitudinis. Si verò unitas sit earentia divisionis, nequit esse aliquid ab ente distinctum. Unitas igitur enti nihil positivi addit, sed duntaxat negationem divisionis denotat.

302. — Triplex communiter a metaphysicis statuitur unitas, scilicet: *transcendentalis, individualis, et formalis.*

Prima est ipsa rei entitas a qua omne ens habet quod sit indivisum in se; et hæc unitas competit omni enti, ac præiudicat ad omnes species unitatis se extendit.

Secunda est qua individuum est intrinsecè indivisum in pura inferiori, seu multis, tanquam inferioribus, non est communicatum: hinc omni et soli nature individuali congruit.

Tertia est indivisio essentialis in se considerata, nempe in plures essentialis.

Ad unitatem formalem reduci potest unitas *universalis* seu rationis, qua competit nature præcisè a singularibus, et per modum unius ad ea comparatæ. Dicitur unitas, *rationis*, quia extra mentem, scilicet in rebus, non invenitur.

§ I. De unitate transcendentali.

I. De unitate.

203. — Unitas transcendentalis diversas habet gradus, pro ratione qua ens divisionem a se removet:

1° Est unitas perfectissima, seu *indivisibilitas*, qua fruuntur entia, que nec actu divisa sunt, nec dividi possunt, ut omnia entia simplicia.

2° Unitas *compositiois*, qua prodit ex eo quod plura inter se aliquo modo diversa a natura habent ut sint unum; v. g. corpus partibus coalescens. Subdividitur in *hypostaticam, physicam* et *moralem*, prout illud unum quod resultat ex partibus diversis, est *persona, natura* vel quidam *ordo*. Præ ratione qua partes ad invicem ordinantur subdividitur etiam in *naturalem, artificialem* et *aggregationis*:

1° Unitas *que* constat ex elementis qua a natura habent ut sint unum, qualia sunt materia et forma, dicitur *naturalis*.

2° Unitas *artificialis* constans ex iis que non a natura sed ab arte habent ut sint unum; v. g. domus, horologium, etc.

3° Unitas *aggregationis*, qua oritur ex eo quod plura, non a natura, neque ab arte, sed a cæcitate habent ut sint unum, quia scilicet contigua sunt; v. g. lapidum acervus. Est ergo unitas per accidens.

Unitas artificialis est etiam unitas per accidens, seu secundum aliquod accidens, dum unitas indivisibilitatis et compositionis facit ens unum per se, seu secundum ipsum esse quod est et dicitur unum.

II. De multitudine et numero.

304. — Unitati oppositur multitudo, que habetur quando divisio in entè concepitur. Hinc potest defini: *Entium divisio*. Ergo ad multitudinem constituendam sufficit aliqua divisio, qua unum in plura ita resolvat, ut quolibet eorum non sit aliud, licet hæc plura possint inter se aliquo nexu conjungi; v. g. membra corporis. Eadem igitur res potest esse secundum aliquam rationem una, secundum aliam, multa: v. g. essentia rei est una, licet partes essentialis et integrales sint plures.

305. — Cum mens multitudinem percipit et in unum colligit, concepit *numerum*, qui est *collectio unitatum*. Idea numeri ergo constat: 1° unitate, 2° divisione, 3° similitudine. Quando similitudo est determinata, v. g. duo

homines, numerus est *concretus*; quando est indeterminata, seu ex notione transcendenti repetitur, numerus dicitur *abstractus*, v. g. duo.

Unitas mathematica, quae est unitas ut elementum numeri, conceptum unitatis addit quod sit unitas in *genere quantitatis*.

§ II. De unitate individuali.

306. — Unitas individualis opponitur universali, et individuum affecti, quod multis, tanquam inferioribus, non est communicabile.

Individuum definitur: *Id quod in plura talia, quale ipsum est, dici non potest.*

307. — Querunt Scholastici quodam sit principium individuationis, sed quid sit id quo individua similes naturae inter se realiter distinguuntur, vel etiam, aliis verbis, unde sumatur unitas individualis?

1° *Sententia*. Juxta S. Thomam ejusque scholam, principium individuationis est *materia signata*, seu materia quatenus est quantitate affecta, cui saltem habitudinem dicitur ad quantitatem (1). Hinc Angeli, qui non sunt entia materialia, tot sunt species quot individua.

2° *Sententia*. Juxta Suarez, illud principium non stat in materia signata, sed in ipsa *realitate* naturae individui (2). *Ratio*: Illud principium non potest esse aliquid distinctum ab ipsa natura individui, nec natura esset singularis et individua, antequam illud huic accedat. Atqui si fundamentum non est aliquid extrinsecum naturae, debet esse aliquid illi intrinsecum, seu ipsa realitas naturae individui. Ergo... Qui fusiorem de hac re disputationem vult, adeat Suarez *Met.*, v, sect. II, iv et v.)

§ III. De unitate formalis.

308. — Unitas haec quae competit essentiali, ut sic, bifariam dividi potest. Prout sumitur ut divisio essentialis realis, nomen genericum unitatis *formalis* retinet. Prout

(1) S. Thom. multis in locis, et specialiter in opusculo: *de principiis individuationis*.

(2) Suarez, *Metaphys.*, disp. v.

concipitur ut affectio essentialis intelligibilis, seu competit essentiali a singularibus praecise, dicitur *universalis*, aut etiam *unitas rationalis*, quia haec unitas non est *realis*, id est quod naturae universales non sunt extra mentem concipientem.

309. — Queri potest utrum unitas formalis, quae non est *universalis*, sed *realis*, re aut ratione tantum distinguatur ab individuali?

1° *Realiter non distinguuntur iste unitates. Probatur*. Essentiali realem hanc non habet unitatem nisi in individuo. Atqui unitas individualis stat in realitate naturae individui (307). Ergo impossibile est ut unitas formalis sit realitas distincta ab unitate individuali.

2° *Ratione tamen distinguuntur*, siquidem unitas formalis potest concipi abstractione facta unitatis individualis. Ergo...

ARTICULUS II.

De veritate et falsitate ontologica.

§ I. De veritate.

310. — Veritas generatim sumpta communiter definitur: *adequatio intellectus et rei*, uti iam diximus in Logica (151), dum locuti sumus de veritate intellectus nostri. Haec definitio non est mutanda cum agitur de *veritate rerum*; nam sicut intellectus dicitur verus per comparationem ad res, ita res dicitur verus per comparationem ad intellectum.

Verum per se primo competit intellectui a quo derivatur ad res; unde res ipsa non potest dici vera nisi per analogiam aliquam cum ipso intellectu. Hinc conceptus adequatus veritatis rerum hanc duo importat: 1° *Realitatem* seu entitatem rerum, 2° *Ordinem* ad intellectum, ac proinde describi potest veritas haec: *Ipsa rerum entitas prout dicitur ordinatae conformitatis ad intellectum*. Est ergo ipsa cognoscibilitas objectorum.

Veritas haec a veteribus *transcendentalis* dicebatur, quia ratio entis, ac proinde ipsa entis habitudo ad intellectum, transcendit omnes categorias; a recentioribus *metaphysica* appellatur. Ex altera parte quatenus cognoscibilitas non

est formaliter, sed tantum fundamentaliter, adequatio rei et intellectus, hæc veritas dicitur *fundamentalis*, ad discrimen veritatis logicæ, seu quæ est in actu intelligendi : hæc enim dicitur etiam veritas *formalis*.

Quando speciatim consideratur relatio conformitatis, potest hæc referri sive ad intellectum practicum seu ad intellectum operis, sive ad intellectum speculativum seu creatum.

311. — *THESES I. PRÆ SE ET ABSOLUTÆ res naturales veræ sunt per ordinem ad intellectum divinum.*

Probatur. Res naturales *primario veræ* sunt per comparationem ad intellectum artificis a quo constituuntur id quod sunt. 1° *Sunt veræ*, nam si opus conceptui artificis seu typo dixar esset, iam deficeret adequatio rei et conceptus, seu veritas. 2° *Sunt primario veræ*, nam hæc comparatio est essentialis, ac proinde omnino primaria. Atqui iste intellectus artificis, cui referuntur res naturales, tanquam ad typum agentis, est intellectus divinus. Ergo res per se et absolute dicuntur *veræ* per respectum ad intellectum divinum, seu ad archetypas ideas ad quarum exemplar condita sunt.

312. — *THESES II. Res naturales veræ etiam dicuntur per ordinem ad intellectum creatum, sed secundario et per accidens.*

Probatur 1^a pars. Veritas formaliter spectata importat aliquam conformitatem ad intellectum. Atqui huiusmodi adequatio locum habere potest cum intellectu creato. Ergo...

Probatur 2^a pars. Sed hic ordo rei veræ ad intellectum creatum est *secundarius*, nam res veræ non constituuntur per respectum ad intellectum creatum (311). Veritas etiam denominatur *per accidens* cum ideis nostris adæquantur, nam veritatem habent, non quia ideis nostris adæquantur, sed quia sunt conformes ideis æternis.

313. — *Corollarium I.* Res creatæ comparantur ad intellectum divinum ut *mensuratum ad mensuram*. Et tunc intellectus divinus est intellectus practicus qui res ipsas causat; sed mensuratio rerum est tantum in hoc intellectu

a quo fiunt. Res nihil aliud sunt quam externa representatio idearum archetyparum.

Item dicendum est de rebus arte factis respectu cuiuslibet artificis; conceptus artificis est norma sui operis.

Sed est hoc discrimen inter appronum artificem et artificem creatum, quod supremus artifex nunquam in suo actu efformandi opus potest delere ab ideis quibus effluencia dirigitur, dum artifex creatus aliquando virtute caret adæquandi sum opus conceptui seu typo.

314. — *Corollarium II.* Res naturales comparantur ad intellectum creatum ut *mensura ad mensuratum*. Intellectus enim creatus est merò *speculativus* respectu rerum naturalium, ac proinde *entis* est verus quatenus esse cognoscit ut sunt in se; res illæ igitur mensurant hunc intellectum.

315. — *Schol.* Querunt Scholastici quomodo veritas transcendentalis ac habeat ad ens, cuius est affectio aut proprietas (300). Verior simul et planior sententia ea est quæ docet veritatem ad idem uti relationem conformitatis ad intellectum. Hujus sententiæ ratio satis efflorescit ex data definitione. Verum igitur ab ente differt per solam mentis considerationem (300).

§ II. De falsitate.

316. — Cum veritas sit adequatio rei et intellectus, falsitas, quæ veritati opponitur, describi debet: *diffinitio falsæ rei ab intellectu.*

Ex hoc conceptu falsitatis patet 1ª Res *absolutè* dici falsas per respectum ad intellectum artificis, a quo dependent; sed hoc modo res naturales nunquam sunt falsæ (311, 313), et ideò falsitas in rebus nihil est. Cum agitur etiam de artefacto creato, si res ab hujus artificis idea esset *diffinitis*, diceretur opus malum, doctorem, incongruum, potius quam falsum.

Patet 2ª Res *falsas* non nisi *per accidens et secundum quid* dici respectu intellectus a quo non dependent (312, 34), quatenus scilicet speciem externam aliarum rerum præbent, et sic, viam parant falso iudicio: v. g. falsum aurum, falsus amicus. Sunt *falsæ secundum quid*, scilicet *secundum id quod non sunt*, ut ait S. Thomas; unde *falsus*

Hecor est verus Tragedus, ut dicitur in 2° Sottilog. Hinc ut falso dicantur, requiritur, ut iudicentur aut saltem iudicari possint, esse id quod non auit; sic aurichaleum verum dicitur *aurum falsum*, quia propter apparentiam externam falso reputatur aurum.

ARTICULUS III.

De bonitate et malo.

§ I. De bonitate.

317. — Ultima proprietas simplex, quæ enti attribuitur, est bonitas, quæ definiri potest: *id quod est concivens alicui, nempe quod est conforme professioni, capacitati; a Scholasticis bonum communiter definitur: eius ipsam, prout dicitur scilicet conformitatis ad voluntatem, præcipue dicitur.*

Hæc conformitas fundatur in ipsa entitate rei, ac proutdè ens in tantum nominatur bonum in quantum est appetibile (1).

Quantum è fundamentali, bonum idem est ac ens, seu bonitas re non distinguitur ab entis realitate; sed formaliter, conceptus bonitatis distinguitur a conceptu entis, quatenus huic addit rationem convenientiæ vel perfectionis.

Bonitas est nomen abstractum cui respondet nomen concretum *bonum*, quod etiam et brevis, definiri potest: *id quod omnia appetunt.* Bonum est appetitus obiectum.

318. — Bonum dividi solet: I. In bonum verum et bonum apparens. *Verum* dicitur bonum quod tale est quale existimatur; *apparens* verò quod est tantum in existimatione, non autem in re.

II. Dividitur in illud quod *is se bonum est*, seu bonum absolutum, et in illud quod *est alteri* bonum, seu bonum respectivum aut relativum.

(1) Quisdam reponant rationem formalem rei in perfectione, alii in appetibilitate, et utrumque dicit S. Thomas. Possent conciliari hæc sententia: nam ratio formalis boni non consistit in perfectione, ac constitutio entis, sed ut convenienter appetitus, et illius perfectio.

Bonum absolutum illud est quod per se dignum est amore. V. g. Bonus Deus. Bonum relativum est bonum respectu alterius tantum.

Bonitas absoluta est ipsa perfectio entis in se, undè per se appetitur; bonitas respectiva nominat respectum convenientiæ entis cum aliqua re: hinc non propter se, sed propter finem appetitur. V. g. sanitas.

III. Dividitur in honestum, utile et delectabile.

1° Bonum honestum illud est quod enti concruit ratione sui, non ratione delectationis et solius utilitatis. Latè sumptum, bonum illud est quicquid per se naturam entis perficit, et dicitur *bonum naturæ*. Prossius sumptum, est id quod rationali naturæ perfectionem ipsi propriam confert, et tunc idem est ac bonum morale. V. g. virtus. Est aliquod bonum absolutum.

2° Bonum delectabile illud est quod alicui convenit propter delectationem quam ipsi affert, ut deambulatio. Est aliquod bonum relativum.

3° Bonum utile illud est quod enti convenit, non ratione sui, neque ratione delectationis, sed ratione alterius boni quod per illud obtineri potest. V. g. pecunia.

319. — Thesis I. *Omne ens est bonum, tum secundum se, tum alteri.*

1° Est bonum secundum se, quia omne ens carere nequit hæc perfectione essentiali qua fit tale ens. Atqui quilibet perfectio est appetibilis adeoque bona. Ergo hæc essentialis perfectio quæ ens adit, est, huius entis bonitatem secundum se constituit.

2° Est etiam bonum alteri, quia quilibet bonitas potest semper aliquid conferre ad alterius entis perfectionem, usum etc. Ergo.

320. Thesis II. *Bonum est diffusivum sui.*

Probatnr. Quod bonum est, appetibile est, et movere valet appetentem, quatenus pro illo rationem finis habere potest. Atqui id quod appetitur, ut finis, reddit media quæ ad hunc finem assequendum idonea sunt, *amabilia et appetibilia.* Ergo bonum in alias res rationem boni diffundit, ac proutdè est sui diffusivum.

§ II. De malo.

I. Quid et quotuplex est malum ?

321. — Bono opponitur malum tanquam illius privatio seu carentia; quocirca potest defini: *carentia perfectionis convenientiæ et debite*. Malum non est simplex negatio boni, neque aliquis realitas positiva. Simplex enim negatio nullam supponit in subiecto oppositæ perfectionis exigentiam. Verumtamen non est aliqua realitas, nam omnis realitas, quæ talis, est aliquid bonum (319).

322. — Malum quæ talis, non est appetibile; eum opponitur bono, ratione finis ex se habere nequit. Verumtamen malum appetitur *per accidens*, quatenus res quædam bona experitur, in qua malum est: v. g. lucrum iniustum.

323. — 1° Malum dividitur in *physicum et morale*, prout est privatio boni *actualis* vel *moralis*: v. g. carentia sanitatis, vite, integritatis membrorum aut facilitatum, est malum *physicum*. Deficientia actionis liberæ a morum regula est malum *morale*.

Hæc divisioni membrum tertium addidit Leibnitzius, nempe malum *metaphysicum* quod est *carentia ulterioris perfectionis*. Sed defectus iste altioris perfectionis malum dici nequit, nam est mora negotio perfectionis indubitæ (321).

2° Malum dividitur in *absolutum et relativum*, quæ a S. Thoma appellantur malum *simpliciter* et malum *secundum quædam*. Primum est privatio boni debiti, et opponitur bonum absolute (318, H^o); secundum est aliquid in se bonum, sed alicui detrimentum inferens; v. g. iniustitia iudicis.

3° Dividitur in *malum culpæ et malum pænæ*: Primum importat impedimentum in actione vel omissione libera voluntatis, ac proinde coincidit cum malo morali: alterum est privatio boni ob culpam inflicta; v. g. privatio libertatis sunt irrogata.

II. De origine mali.

324. — Quoad originem mali et oppositionem quæ existit inter bonum et malum, adverte: 1° malum, vel esse malum subiecto in quo est, vel esse malum alteri;

2° Bonum et malum considerari posse *materialiter*, nempe secundum res ipsas quæ bonæ vel malæ sunt, aut *formaliter*, scilicet secundum ipsas rationes boni et mali.

Bonum et malum formaliter considerata, in subiecto opponuntur *privative*.

325. Thesis I. *Malum non est nisi in subiecto bono.*

Probat. Malum est privatio boni. Atqui privatio perfectionis debite nequit esse nisi in aliquo ente, quod (317, 319) entis est bonum quatenus est ens. Ergo malum non potest esse nisi in ente bono tanquam in subiecto.

326. — Thesis II. *Bonum est causa efficiens mali.*

Probat. Malum est privatio perfectionis debite. Atqui perfectio debita a subiecto, ent naturaliter debetur, removeri nequit nisi per contrariam actionem. Ergo eum actio non nisi ab ante, quod convertitur cum bono, fieri potest, malum a bono dentaxat tanquam a causa, originem ducit.

327. — Thesis III. *Bonum, non per se, sed per accidens est causa mali.*

Nota. Per se fieri dicitur quod ex virtute et intentione agentis fit; per accidens, quod vel non fit ex virtute agentis, vel fit præter ejus intentionem.

Probat. 1° Ex eo quod non fit ex virtute agentis, et hoc duplici ratione.

1° Efficientia causa: producit aliquid quod est ens.

Atqui omne ens est bonum. Ergo malum, quod est quædam privatio, seu non est aliquid, non venit ex *efficientia* causa; sed ex *ejus debilitate*, ne proinde fit per *accidens*.

2° Malum, ostenditur vel in ipsa actione causa: vel in ejus effectu. Porro defectus in *actione* non provenit ex *efficientia*, nam efficientia, ut sic, *aliquid efficit*: defectus in *causa effectu* venit vel ex *imperfectio* actionis vel ex *deformitate* materie. Ergo malum semper provenit per *accidens*.

Probat. 2° Ex eo quod non fit ex intentione agentis.

Quod provenit præter intentionem agentis non est effec-

tus per se, sed per accidens. Atqui defectus aut privatio non potest esse id quod intendit agens. Ergo malum sit per accidens.

328. — *Scholium.* Hæc argumenta vim etiam obtinent quando agitur de causis liberis. 1° Quam enim causa libera legi morum se subicere detrectat, et actionem inhonestam facit, tunc causa efficiens hujus actionis, seu voluntas, non agit quantum potest et debet, ac proinde in actione deficit. Porro deficiente a suo actu normali contingit per accidens. Ergo...

2° Præterea causa libera, dum actionem pravam perpetrare vult, directè non intendit ipsam *deordinationem* actionis, seu *deficientiam* a lege; hæc deficientia per se appetit requirit. Ergo agens liberum *directè* vult ipsam actionem, quæ est aliquid seu ens, et *indirectè* tantum, seu per accidens, vult deformitatem hanc quæ actionem comitatur. Ergo...

APPENDIX AD CAPUT II^{um}.

DE ORDINE, PULCHRITUDINE ET SUBLIMI.

329. Ordo et pulchritudo quedam sunt rationes communibus entis perfectionibus valde affines, et ea de causa ipsis eas adjungemus. De hisce rationibus circumscriptè disseremus, nam plena earum tractatio aliquam constitueret philosophiam artium; cæterum ætate nostra disquisitio legum pulchri quamdam constituit scientiam particularem, quæ *Æsthetica* nuncupatur.

I. De ordine.

330. — Ordo definitur a S. Augustino: *Parium dispariumque sua cuique loca tribuens dispositio*, seu ut communiter etiam definitur, *dispositio plurium ad unum aliquod efficiendum*. Hinc ad ordinem requiritur:

1° *Quendam multitudine*, nam res una, quotiens una est, ordinari non potest. Et hæc multitudo est ipsa *materia* ordinis, quæ constat rebus, e quibus ritè aptis ipse ordo conficitur.

2° *Quendam unitas*; ordinata enim dicuntur ea quæ se-

eandem aliquam rationem communem vel invicem spectant, vel simul coexistunt, aut eundem finem obtinendum. 3° *Quendam partium dispositio ad communem finem*, nam locum vel proprium determinat relatio hujus rei ad cæteras quibuscumque comparanda est inter se unitatis.

Ex *forma* ordinis quæ apta plurium ad finem dispositione consistit.

4° *Finis communis* omnium partium, qui est ratio sufficientis unitatis et regula quæ ipse ordo asumat.

331. — Ordo dividitur 1° ex parte materia in *staticum* et *dynamicum* prout agitur de ordinatione rerum aut motuum; 2° ratione formæ in *universalem* et *particularem*, prout spectatur in omnibus simul partibus totius aliquod constituentibus, vel in singulis eorum; 3° ratione relationum in *realem* et *apparentem*, prout fundatur in veris rerum relationibus aut facultatibus.

Præterea ordo dicitur *chronologicus*, quando fundatur in relationibus temporis, *morales* ac *socialis*, quando fundatur in relationibus jurium et officiorum eam sine indivisibili ac sociali.

II. De pulchritudine.

332. — e Pulchrum et bonum, ait S. Thomas, in solojecto quidem sunt finem, qui super eandem rem fundatur, scilicet *asperformam*, et *arripit* hoc bonum laudatur ut pulchrum; sed ratione differunt. Nam bonum proprie respicit appetitum. Pulchrum autem respicit vim *cognoscitivam*; pulchrum enim dicitur *quæ rite placet*. Hæc pulchritudo in deinde proponitur concepti. 1° Si pulchritudo posteriori dicitur ex effectu, nempe quotiens delectat vim apprehensivam sensibilem et intellectualem. Differunt tamen a *sero*, quæ verum apprehensum *affirmitur*, dum pulchrum apprehensum placet. 2° Si pulchritudo dicitur ex effectu, nempe quotiens delectat vim apprehensivam sensibilem et intellectualem. Differunt tamen a *sero*, quæ verum apprehensum affirmitur, dum pulchrum apprehensum placet. 3° Si pulchritudo dicitur ex effectu, nempe quotiens delectat vim apprehensivam sensibilem et intellectualem. Differunt tamen a *sero*, quæ verum apprehensum affirmitur, dum pulchrum apprehensum placet. 4° Si pulchritudo dicitur ex effectu, nempe quotiens delectat vim apprehensivam sensibilem et intellectualem. Differunt tamen a *sero*, quæ verum apprehensum affirmitur, dum pulchrum apprehensum placet.

1° Si pulchritudo dicitur ex effectu, nempe quotiens delectat vim apprehensivam sensibilem et intellectualem. Differunt tamen a *sero*, quæ verum apprehensum affirmitur, dum pulchrum apprehensum placet.

2° Si per sensum visus et auditus, vel per imaginationem pertingit ad vim intellectivam, est alioris generis. Utrumque tamen non est nisi in sensibilibus.

Denique 3° si pulchritudo cesset in more intelligibilibus

[U] *Summus* *Deod.*, l. 1. p. 1. c. 1. ad. 1.
Brev. Phil. T. 1.

et intellectualibus, esset altioris rationis quam pulchritudo sensilis, licet analogæ.

Sed res non sunt pulchre quia delectant, sed e contra delectant, quia pulchre sunt. Itaque inquirenda est *intrinseca ratio pulchri* :

Pulchritudo ergo a Platone et S. Augustino strictius definitur: *unitas in multiplicitate et varietate*. Ex hac definitione reali et propria patet pulchritudinem includere ordinem, cui tamen aliquid addit. Ordo enim multitudinem importat, dum ad pulchritudinem requiritur *multorum varietas*. Hinc reductio multorum ad unitatem, varietate servata, est ipsa pulchritudinis essentia.

333. — Pulchritudo disparti potest 1° in *idealem*, que typicam quandam perfectionem exhibet, cui aliquid conformari debet ut sit pulchrum; v. g. exemplar ad imitationem propositum, et in *realem*, que ad objectum aliquod in se spectatum pertinet.

2° Dividitur in *physicam, intellectualem et moralem*.

Dicitur *physica*, quando hæc varia, ad imitationem redacta, sunt ordinis physici et materialis; v. g. vir corpore excellens. Pulchritudo dicitur *intellectualis*, quando res, ad unam redacta, sunt pure intelligibiles; v. g. pulchritudo literi, aut quando plurium varietate gradentium unitas est mere logica, uti in operibus artium que imitatione continentur. Denique pulchritudo dicitur *moralis*, quando unitas resultat ex consensione actuum liberorum cum lege morali, præsertim quando hinc conformitati aliquid obstat: v. g. pulchritudo virtutis.

334. — Pulchrum, uti diximus, respicit vim cognoscitivam, que in homine est ordinis vel sensilis vel intellectualis; itaque pulchrum quod ordinem dicit ad facultates sive sensiles sive intellectuales, minus placet, cæteris paribus, saltem *secundum vires mere naturales* operantur, quam illud quod esset mere intellectuale aut mere sensibile. Facultas enim *æsthetica*, ut aiunt, que etiam *gustiva* appellari solet, est complexus omnium facultatum cognoscitivarum, non autem aliqua particularis a cæteris distincta.

III. De sublimi.

334 bis. — Sublime in eo stat ut aliquid exhibeat intelligentis facultatem longè excedens, ac profundè respectu illius a quo consideratur, quasi vestigium infiniti præ se fert. Id enim sublime a nobis dicitur quod stuporem ingenerat, quia vim et aciem nostram facultatum prætergreditur: animum, quem rapit, repente percillit ob magnitudinem quam illi exhibet.

Differt a pulchro, nam 1° ab uniformitate non abhorret, et exinde varietatem non exoptat; limites dumtaxat repellere debet: capacitatem cognoscens exsuperet necesse est. Verumtamen non opus est ut mens ratioquendo ad objectum sublime ex integro cognoscendum devenire nequeat; sufficit ut intuitionem actualem excedat. Præterea 2° pulchritudo ordinem requirit, dum sublime illum non exposit; imò aliquando ex perturbatione augetur, atque etiam in ipsa consistit perturbatione: v. g. tempestas atrox nonnunquam spectaculum sublime dicitur. 3° Ordo cognitus aliquam gignit temperatam admirationem, dum sublime gignit stuporem, ac excessu suo facultatem sibi submittit.

CAPUT III.

DE SUPREMIS ENTIUM GENERIBUS SEU DE CATEGORIIS.

335. — Jam in Logica locuti sumus de categoriis seu de prædicamentis, prout secundis intentionibus subsunt; nunc autem considerari debent prout sunt entia. Objectum enim categoriarum sunt res omnes quatenus secundis intentionibus affectæ ab invicem accedente et a ratione ordinande sunt. Speculatio igitur prædicamentorum simul pertinet ad Logicam et ad Metaphysicam. Categorise considerari possunt:

1° Præ objecto suo, nempe prout sunt entia: categorise enim ipsum ens exhibent pluribus diversisque modis determinatum; et sub hoc respectu in Metaphysica perlostrantur, siquidem principium a quo promanant, est ens

in quantum ens, et quidem *attuale*, nam ad categorias revoquantur notiones rerum que in natura sunt, et prout acta sunt in natura.

2° Attendi possunt pro illo quod habent a ratione, seu in quantum aliquæ proprietates ab intellectu causata eis attribuuntur, usque quatenus sunt series naturalis generum, specierum et individuum, atque predicari aut subijci possunt: sub hoc respectu spectata, prædicamenta ad Logicam pertinent. Veteres communiter in Logica tractabant de categoriis.

330. — Licet arbitrarius aliquo sensu dici possit categoriarum numerus, aptè tamen ab Aristotele decem assignantur. I. Est *arbitrarius*, quia hæc series rerum variè ordinari potest. Etenim 1° si omnia entia alicui supremo generi subordinentur, ens erit unicum prædicamentum omnium entium. 2° Si ordinentur res usque ad *certainam gradum*, qui est tantum illis communis, licet super hunc gradum detur alius generalior, qui est communis tam ipsis quam aliis rebus, tot statim possunt categoriis quot fieri poterunt tales rerum ordinationes: ens enim per categorias dividitur tanquam per diversos modos *essendi*.

II. Aptissimum tamen in *decem dividuntur* ab Aristotele, nam hæc divisio est completa et omnes aspectus complectitur, sub quibus ens generatim inspectum considerari potest (45).

327. — Verumtamen non est cur in has decem categorias singillatim rimamur hic incumbamus, nam ad rem nostram non omnes aliquid inveniunt. Hoc igitur solum est genus quæ sunt metaphysice scitu utiles, easque distribuimus pro ratione analogiæ vel oppositionis quam habent inter se. Hinc in primo articulo agemus de substantia et accidente; in secundo, de quantitate, qualitate, et latitudine; et in tertio, de relatione.

ARTICULUS I.

De substantia et accidente.

I. De conceptu substantiæ et accidentis.

338. — Ens adquatè dividitur in substantiam et accidentem, si per accidentem intelligatur quidquid afficit vel modi-

ficat alterum. Etenim quodlibet ens vel per se constat, seu est *per se stans*, et tunc dicitur *substantia*, aut non stat per se, sed in alio, qui inhaeret, quod quomodo ita sit, dicitur *accidens*. Ex.: Si consideres hominem album, homo tibi exhibet substantiam, et albus, accidens, quod inhaeret huic substantiæ.

Strictè loquendo substantia definiri potest: *Ens per se stans, seu non indigens alio re cui inhaeret tanquam subjecto.*

Accidens est ens alteri *inherens*, seu *indigens subjecto cui insit.*

Substantia concipitur tanquam aliquid *permanens*, dum accidens tanquam aliquid successivum, seu *transiens*, habetur.

330. — Experientia sive interna, sive externa, nobis dat conceptum accidentis et substantiæ. Dum res omnes consideramus, videmus esse aliquid quod mutationes sibi perpetuò succedentes recipit, et esse aliquid quod in his mutationibus accedit vel recedit. Id quod recipit mutationes, stat per se, seu est substantia: v. g. cera, quæ formas diversas recipit. Id quod his mutationibus accedit vel recedit est accidens: v. g. innumere istæ forme quæ eam successivè recipit.

340. — Substantia et accidens non univocè, sed analogicè conveniunt in ratione entis (209, 270), nam conceptus entis substantiæ et accidentis est communis; sed ratio hæc conceptu expressa non est eadem.

Hinc articulum in tres distributiones paragraphos. In 1° agemus spectatè de substantia, in 2°, de supposito et persona, quæ sunt nonnullæ species substantiæ; denique in 3°, de accidente. (R)

§ I. De substantia.

341. — *THESES. I. Conceptus substantiæ non est arbitrarius et merum mentis figmentum.*

Nota. — Hæc thesis contra Lockii errorem proponitur (278).

Probat. Conceptus qui habet fundamentum in re concepta, non potest dici arbitrarius et merum mentis

figmentum. Atqui ejusmodi est conceptus substantiæ : etenim, ut modo diximus, experientia ipsa sive interna sive externa clarè manifestat substantiam non esse idem ac accidens. Ergo hæc substantiæ notio quæ ex ipsis rerum naturis deprimitur, atque spontè exurgit ex ipsa experientia, nonnisi deici arbitraria et figmentum mentis.

342. — *Schilium*. Cognoscimus quidem quid sit substantia universim sumpta et per oppositionem ad accidens; verumtamen sæpenumero non cognoscimus quid *intrinsecè* constituent determinatas substantias.

Sensus percipiunt externas affectiones, non abstractas, sed *concretas*; unde aliquo modo substantiam ipsam attingunt; isto enim affectiones percipiuntur prout sunt in *re*, et *extrinsece* intellectus non intelligit primò affectionem a substantia abstractam, sed *per modum cuius* accidens in subjecto. Notiones formales substantiæ et accidentis comparatione et deductione postea acquiruntur.

343. — *De divisione substantiæ*.

Substantia ab Aristotele dividitur :

I. In primam et secundam, id est, in singularem et communem. Substantia *prima* seu singularis ea est quæ de *subjecto aliquo non dicitur, neque in subjecto aliquo est*. Substantia *secunda* seu communis ea est quæ dicitur *non sit in subjecto, dicitur tamen de subjecto*. Ex. *Homo* est substantia secunda; hic homo, seu *Petrus*, est substantia prima.

Hinc differunt 1° quia prima est incommunicabilis pluribus (314) : Petrus non dicitur de Paulo, Joanne... ; secunda, non ita : homo dicitur de Paulo, Joanne. 2° Illa non prædicatur de altera substantia : hæc verò sic. 3° Illi tantum competit primò substatore accidentibus ; huic verò, secundariò et ratione primæ cui inexistit ; homo est albus, quia Petrus vel Paulus... est albus.

II. Substantia dividitur in simplicem et compositam. Datur *simplex*, si partibus physicis non constat, neque in partes physicas resolveri potest; secus erit *composita*.

III. Dividit potest substantia sive simplex sive composita in completam et incompletam : *Completa* ea est quæ ex se non ordinatur ad compositum substantiale constituendum : v. gr., homo, angelus, arbor..., etc. Est *incompleta* ea

quæ ex se ordinatur ad tale compositum : v. gr., corpus hominis, animus humanus, etc. Substantia singulares seu primæ quæ sunt completæ, nempe *rationem* partis aut complementi non habent, dicuntur *supposita*, græcè nominè *hypostases*. De his speciatim agemus in sequenti paragrapho.

§ II. De supposito et persona.

I. De conceptu suppositi et personæ.

344. — Suppositum defini potest : *substantia singularis quæ per se integrum quoddam est atque completum*, quæ proindè nec aliorum pars est, neque uti pars spectari potest, nec communicatur pluribus realiter distinctis.

Persona a supposito distinguitur quatenus suppositum de qualibet natura dicitur, dum persona est suppositum nature *rationalis* tantum; quomobrem *est substantia singularis quæ ratione pollet, quæque per se integrum quoddam est atque completum*.

Modus sic considerandi in eo, ex quo fit ut substantia singularis sit tota in se, se evadat alteri incommunicabilis, *subsistentia* nominatur. Subsistentia propriè significat ultimam terminum nature substantialis. Si sumatur *abstractè*, significat rationem considerandi, seu est formalis ratio incommunicabilitatis sub qua intelligitur substantiam esse hypostasim; si autem *concretè*, rem ipsam subsistentem significat. Igitur suppositum aut persona concepti debet ut resollans ex substantiali natura et subsistentia.

Adhibita methodo divisionis sequentiore analysi eorum quibus nomen hypostasis convenit, facillè videbimus ad rationem propriam subsistentiæ tria requiri : 1° ut sit substantia *singularis et integra*; 2° ut non sit ad modum partis, sicuti, v. gr., anima in homine, sed substantia *tota*; 3° ut non sit communis, seu identificata cum pluribus inter se realiter distinctis, ut v. gr., essentia divina, sed *tota in se*.

345. — Hæc definitiones illi reversa congruunt quas tradidit Boëtius : « Suppositum est *natura complete individua substantia*... » et, « persona est *rationalis natura individua substantia*. » Verumtamen ut hæc definitiones

ab his quae tradidimus, non discrepant, rite intelligi debent
voce *subiectiva substantia* : Nam significare non debent
simpliciter substantiam physicam unam (secus animus hu-
mans, corpus, etc.), discrepant hypostases, sed substan-
tiam completam, quae in se tota sit ac completa. *Intellectus*
dicitur esse in hac definitione, non modo dicit substantiam
simpliciter, et *oppositam* universali, *integram*, ut oppo-
situr parti, *totam* ut oppositur formae in aliquo composito,
verum etiam substantiam totam in se, seu recenter incom-
municabilem. *Subiectiva* ponitur et genus in definitione,
et per adiectivam vocis *subiectiva*, genus determinatur
ad substantiam primam tantummodo significandam.

Hinc falsae est definitio a Gonthiero tradita, quae in-
canto accipitur aliquid theologici : « Persona est *substantia*
uni conceptio » : et verbi est conceptio, quia hanc defini-
tionem esset forma personae seu *personalitas*. Sequeretur
quod in Trinitate esset unica persona, et in Verbo Incar-
natis duplex hypostasis.

346. — *Thesis. Suppositum est maxime per se.*

Prob. Nam 1° non est in alio ut in subiecto, quod est
accidentale; 2° non praedicatur etiam de subiecto, quod est
substantia secundum se non primum; tandem 3° non est in
alio ut in toto, secus rationem partis haberet. Ergo suppo-
situm, quantum non est pars, sed totum, est sui iuris,
non non est res alterius.

Est id quod agit, quia esse et convenit primum ac per se.
Iure divinis ariens : *delictum erat suppositorum*, quae
suppositum est principium *quod agit*, necesse per naturam
agit, quae primum est principium quo actiones fiunt.

347. — *Corollarium I.* Quicquid rationem partis habet,
dicitur esse suppositum aut persona. Ex : Anima et corpus
dicitur non possunt supposita sibi in statu unionis, quia
habentur et partes hominis.

348. — *Corollarium II.* Si fioret divisio alienius sub-
stantiae in ut partes nullam relationem servarent sive ad
invicem, sive ad aliquod totum, constituerent quoddam
integrum, nempe supposita. « Separatio, ut ait S. Thomas,
dat utrique partem totalitatem » (i. e. *suppositivalem*).
Item, per « suppositivam, duo supposita, sola conjunctione

facta, cessant duo esse supposita, sed unum constituent :
v. g. duo palatres faciles quae misceantur.

349. — *Scholium.* In mysterio susceptionis Incarnationis, ad personam
infans proleptice excipit hanc substantiam. Hinc facta substantia, huc
hinc quod sit natura personae infans, suppositum non est, quia non habet
rationem totam in se. Sed persona Verbi divini, quae unio iusta perfecti
poterat per hanc susceptionem, nam personam in unione hanc susce-
pit, unioque vel segue non possit : unioque causa potest cogitari et
habere rationem vel proleptice. Hinc persona Verbi naturam assump-
tum ad eam trahere debuit personalitatem. Persona igitur assumptionis,
unio est persona, sicutque personae assumptae, et unioque unio hanc dicitur
hypostasis.

Principium quod (349) agit est hinc unio Verbi hypostasis, cum prin-
cipium quo actiones fiunt, est duplex, scilicet natura divina et natura
humana. Hinc in Christo duo sunt genera operationum, quia unio hinc in-
tuitus, dum in susceptione Trinitate una est operatio exterior *trino personarum*,
quia una est natura.

II. De Distinctione inter naturam et personalitatem.

350. — Quaevis Scholastici utrum personalitas vel
subiectivitas addat naturam existenti in *creatura* aliquam no-
vam realitatem ?

— Variis sententiis circa hanc quaestionem :

I. Haecetis ordinem distinctionem Respondeant inter
naturam et hypostasis, etiam cum ageretur de Verbo
incarnato, et eximie affirmabant tot esse hypostases quot
sunt naturae. Hinc unio natura in Christo, ut volebant
Eusebii, aut duo persona, ut asserbant Nestoriani.

II. Apud catholicos, qui admittunt aliquam distinctio-
nem, plures tamen sunt opinionum :

1° Prima opinio, quam communitur tenent Thomista
et Scotista, affirmat substantiam in creatis dicere ali-
quid a natura singulari relictis distinctum et separabile.

2° Juxta plurimos alios theologos, substantia vel per-
sonalitas a natura singulari non distinguuntur, nisi secun-
dum diversum modum concipiendi ; sed loquuntur tantum-
modo de substantia singulari, quae sit hypostasis ex natu-
ralibus suis principis, non de ea que esset assumpta
supernaturaliter ad hypostasin superioris ordinis, seu de
natura humana Christi respectu Verbi divini.

351. — Praeterea auctores, qui primam tenent senten-

tiam, querunt utrum hæc subsistentia vel personalitas sit aliquid *positivum* vel *negativum*; et circa hoc punctum denot scinduntur schola:

1° Thomisticæ sibi magis congruentes, communiter tenent subsistentiam non posse dici realiter distinctam a natura singulari, quia sit aliquid *positivum* huic superadditum.

2° Scotisticæ fere omnes affirmant *suppositivitatem*, ut dicunt, non concipi ad modum rei positive seu per affirmationem, sed strictius per solam *negationem* unionis nature singularis cum ente nobilioræ: persona ergo sola negatione *communicabilitatis* formaliter constitueretur. Non negant hypostasim aliquo positivo constitui, quod redderet naturam singularem *incommunicabilem*; sed tantum affirmant esse quid negatione expressum.

332. — Tugst. *In aliqua natura subsistente, persona et natura, non re sed ratione tantum, seu conceptu mentali, differunt*; aliis verbis, personalitas natura existenti aliquam novam realitatem non addit, sed solummodo quondam statum, ac modum existendi.

Nota. 1° Non querimus de substantia, ut est universalis, sed de substantia singulari quæ est hypostasis, utrum in ea illud quod ipsa formaliter est hypostasis, sit *res distincta* ab ipsa, quatenus est substantia.

2° Loquimur de substantia quæ sit hypostasis ex naturalibus suis principis.

3° Agitur de subsistentia seu personalitate, ut sic, non autem de accidentibus quæ singulis insunt; siquidem persona cum *accidentibus* est certo plus quiddam quam simplex natura; sed accidentia non magis pertinent ad rationem personæ quam ad rationem naturæ singularis. His distinctionibus diluuntur omnes rationes sententiæ oppositæ.

Thesis duplicem complectitur partem:

Pars 1^a. Natura singularis et persona non realiter in creatis distinguuntur.

Probat. Distinctio realis necessario expostulat ut sit in uno termino aliqua realitas quæ in altero deficit, seu accessum alienius realitatis exquirat. Atqui natura singularis sine accessu alienius realitatis fit persona. Ergo inter naturam singularem et personam non est discrimen reale.

Major per se patet: solum conceptum distinctionis realis exhibet, ut postea videbimus.

Probat. minor. Natura singularis dicitur suppositum aut persona quando est per se quoddam integrum et completum, nempe quando *se possidet seu est sui juris et alteri incommunicabilis*. Atqui natura singularis eo ipso se possidet, quod non ab alio possidetur. Debet esse in se seu sui juris si non est in altero seu res alterius, nempe ideo se possidet, seu est aliquod totum, quia non est pars alterius nec alteri inest. Ergo sine accessu novæ realitatis formaliter constituitur in ratione personæ, nempe fit sui juris.

Pars 2^a. Veruntamen admittenda est distinctio rationis ratiocinatae inter naturam et personam.

Probat. Alius est conceptus quo exhibetur substantia, quin determinetur utrum sit tota et per se, an pars et in alio; et alius est conceptus quo exhibetur substantia ut terminata et completa, sui juris et incommunicabilis: et res ipsa suppeditat fundamentum istius distinctionis. Atqui conceptus diversi distinctionem rationis constituunt, ut infra melius patebit. Ergo discrimen virtuale saltem existit inter naturam singularem et personam.

§ III. De accidentibus speciatim.

353. — *Accidens est ab accido, quia jam supponit rem, cui accidit sive accedit. Dividi solet in ontologicum et logicum: 1° Accidens ontologicum, ut jam antea diximus, (338) est ens quod in alio est tanquam in subjecto, seu illud quod in re vere inest. Accidens est in subjecto, non tanquam ejus pars, siquidem a subjecto separatim naturaliter existere nequit, sed ei adheret. Veruntamen accidens est ens et res, quia non est nihilum, sed realitas determinata quæ actu existit; sed est ens quod habet esse in alio, et exinde demitur per substantiam: est ens entis, ut dixit Aristoteles.*

Accidens ontologicum dicitur *physicum*, quando intrinsicè afficit subjectum, v. g. facultates, habitus, actus... itaque in hoc subjecto existit quiddam non est de rei substantia. Dicitur *denominatio extrinseca*, quando extrinsecè tantum subjectum afficit aut ad illud refertur, v. g. quæ

illas resultans ex loco, veste, etc. Quando sumitur generatim et in abstracto, dicitur *accidens metaphysicum*.

2° Accidens logicum seu *predicabile* (40, 5°), ut dicitur, est quicquid salva essentiali potest esse et abesse, seu id quod secundum modum predicationis et conceptionis nostrae accidentiter dicitur. Est ergo quicquid non est de essentiali rei, nec ut genus, nec ut differentia, seu predicatur et conceptus non quidditativus. In sensu lato accidens est quicquid aliquo modo afficit subjectum atque ejus essentiali esse sequitur, sive necessario, sive contingenter: quo sensu includit etiam *proterium* (40). Et tunc dicitur accidens *proteritamentale*: Dicitur in novem genera seu in novem ultima predicamenta.

1853. — Accidens sumi potest 1° *effective*, et dicitur *materiale*, rem quo adherere potest, et *formaliter* ipsam inhaerentem, 2° *substantiale*, prout significat illam rem quo potest adherere, sive actu adherenti, sive non.

1854. — *Thesis*. Licet accidens latiori sensu acceptum non necessario distinguatur a substantia, tamen inter accidentia physica et substantiam aliquam debet admitti distinctionem realem.

Para 1^a per se dicitur. Si enim ageretur de accidentibus logicis, manifestum est hoc accidentia sola ratione differre a substantia: nam non sunt nisi in ordine logico. Igitur quando dantur accidentia qua certo a substantia non realiter distinguuntur.

Nota. Si de accidentibus physica et corporalis sermo sit, non parum inter se differunt auctores.

Scholastici generatim affirmant accidens physicum realiter distingui a substantia. Alii docent accidens, cum corpore, non distingui realiter, seu non esse aliquam realitatem ultra realitatem substantiae, sed solummodo ordinem substantiae ad aliquid aliud.

Probat 2^a para thesis. Accidentia aliquis substantiae possunt ad ipsam accedere vel ab ea discedere, ac proinde sunt aliquid reale. Atqui substantia, nondum habens tale accidens, realiter distinguitur a substantia hoc accidente aucta: v. g. cora non habens formam animalem, realiter distinguitur a cora cum hac forma: haec distinc-

tio non est fictio mentis, sed in re ipsa fundatur. Erro aliqua existere debet distinctio realis inter substantiam et quendam ejus accidentia.

355. — *Scholium* Utrum accidens illud a substantia distinctum sit in se aliqua realitas, ita ut separabilitas substantiae et accidentis sit mutua, id non immediatè dimanet ex thesi: nam diversitas, in qua fundatur distinctio, potest aliq̄ue intelligi 1° de discretionis realitatis substantialis a realitate accidentis, sed etiam 2° de discretionis realitatis substantialis a modo ejusdem realitatis, qui modus esset mera relatio substantiae ad subjectum cognoscens: quapropter non potest ex principiis mere rationalibus positivè demonstrari, saltem demonstratione plane evidenti, phaenomena illa esse aliquid unitatis, quod deficientè substantia posset manere. Sed contrarium multo minus posset evidenter demonstrari: Id mihi posset evinci quod, positivè legibus agere, accidens non potest esse sine subjecto. An ex principiis fidei id possit probari, in Theologia videbitur.

De accidentibus absolutis.

356. — Scholastici veteres accidentia dividebant in modalia et absoluta. *Modalia* ea sunt quae non possunt non inhaerere subjecto inhaerentè actuali: *modus* cum esset res ipsa taliter appetita, adeoque modi diversi unice, sequuntur ex habitu sine subjecto ad diversa. Modi sunt *substantiales* vel *accidentales*, et sunt illi qui immediate substantiae vel accidenti rem quantitativè vel qualitativè.

Absoluta, ea sunt quae per distinctam virtutem exerceri possunt a subjecto separata, ac proinde tunc inhaerentè appetitum tantummodo servant, non actum: dicuntur absoluta tam cum nota separantur a subjecto tum ex eo quod separari possunt.

Haec doctrina de accidentibus absolutis jam ab Aristotele proposita, fuit generatim a scholasticis accepta, ad possibilitatem transubstantiationis in Eucharistia tuendam a quibusdam insecutionibus.

Haec constantia accidentium absque subjecto variè explicari potest. Possunt, fide salva, concepti accidentia tanquam nacentia 1° secundum ipsam entitatem quam

prins habentur in substantia; 2° secundum *causam effectivam*, nimirum quantens eodem modo se habent ad *sensus* (1). In primo casu dicuntur eadem *identitate absoluta et numerica*. Et hec ratio, si non unice, certò longe aptius congruit cum doctrina catholica de accidentibus Eucharisticis, quæ in declarationibus Ecclesie dicuntur *manere*. In secundo non sunt eadem ubi *identitate realitate et sensibili*, quod dupliciter potest intelligi: 1° de immediato effectu in *sensus*, et est error philosophiam cartesianam; 2° de effectu in *sensus*, mediante aliquo effectu objectivo, seu aliqua representatione quæ determinat in *sensus* talem perceptionem.

ARTICULUS II.

De quantitate, qualitate et habitu.

357. — De quantitate, qualitate et habitu simul loquor quia inter accidentium prædicamenta primum locum obtinent, et analogiam habent inter se. Hac ultima ratione præsertim fulci habitum revocamus ad qualitatem, tanquam speciem ad genus.

§ I. De quantitate.

358. — *Quantum* dicitur quod divisibile est in partes propriè dictas, quæ nempe separate permanere in se possunt. Quantitas ergo definiri potest: *accidens extensivum substantiæ*. Dicitur *extensivum substantiæ* quia quantitas corpori præstat ut ab eodem loco alia corpora repellere valeat, quapropter secum naturaliter importat *impenetrabilitatem et extensionem*.

At definitio hæc intelligi debet speciatim de quantitate *mollis*, quæ est quantitas propriè dicta. Triplex enim communiter admittitur quantitas, scilicet *perfectioris, virtutis et mollis*. Prima indicat ejusemque nature sive creatæ, sive increatæ, sive corporales, sive incorporeas perfectionem, et hæc sensu Deus dicitur infinite magnus, justus, etc... Secunda est gradus virtutis, seu vis quam habet

(1) Post Nitzgum, Theolog. Wircsburg, P. Perroce, P. Tongiorgi, etc.

agens in suis operationibus: sic ignis dicitur habere vim magnam ad comburendum. Nomen quantitatibus nominali per metaphoram his duabus tribuitur. Tertia rerum materialium et corporalium extensionem designat, et est quantitas propriè dicta.

359. — Quantitas propriè dicta distribui solet in *continuum et discretam*.

1° Prior, in qua strictibus verificatur ratio quantitatibus, est cujus partes communi vinculo invicem copulantur: v. g., linea, baculus, etc... Subdividitur ab Aristotele in lineam, superficiem et corpus, quod sumi potest vel mathematicè vel physicè: corpus *mathematicè* sumitur, quando consideratur ut aliquid trina dimensione donatum. Corpus *physicè* sumptum est substantia corporea habens materiam et formam, ac proinde acti constans trina dimensione: v. g., globus obcurvus.

2° Quantitas est *discreta* cujus partes sunt discretæ, nempe communi vinculo non unantur; v. g. decem homines, acervus lapidum.

360. — Ratio formæ quantitatibus duo importat: 1° partium distinctionem, 2° exigentiam exclusionis, seu radicem impenetrabilitatis; sic partes sunt extra partes, non quidem in ordine ad locum, sed in ordine ad se. Hæc quantitas solet vocari *interna*; quando importat *actuales* exclusionem, nempe quando partes non tantum natura, sed *situ*, sunt extra partes, quantitas dicitur *externa*. Corpus Christi, ut docet theologia, in Eucharistia habet veram quantitatem continuam, siquidem est verum Christi Domini corpus; verumtamen hæc quantitas propriè non habet actuales extensionem, nam Christi Domini corpus est totum in toto loco hostiæ consecratæ, et totum in qualibet ejusemque minimæ parte: et ideo est quantitas merò interna.

Etsi *positivè* ex principis rationalibus demonstrari non possit, saltem demonstratione apodictica, distinctio realis et separabilis *actualis extensionis* in spatio a quantitate interna, contrarium multo minus posset demonstrari. Quid ostendant principia fidei, Theologia manifestat.

360 bis. — Quantitatem esse primam dispositionem materis, per quam materia est quanta et divisibilis, et

accidentia reliqua inesse et fundari in quantitate, docuit S. Thomas et Scholastici communiter.

§ II. De qualitate.

301. — Qualitas est id quod respondet questioni *quid sit res*. Potest definiti: *Accidens complexum de perfectioribus existentium tam in existendo quam in operando*. Ex hac definitione constat qualitates proprie substantiæ adhiberi, ut inesse, posse, subsistere enim in se non potest nisi in actu completo sive in existendo sive in operando. Hæc definitio appropinquat conceptui et quam trahebant veteres: *Accidens quod formam consequitur*. Forma enim est id quod in essentia rei completum et perfectum, et consistit principaliter vim agentis: hinc id quod formam consequitur, scrutari potest substantiam tum in existendo, tum in operando.

302. — Ex definitione immediata colligitur qualitates ordinari ad perfectiendum sive ipsam esse substantiæ, sive eius operationem; quæ propter hoc a multis post Aristotelem, qualitas dividitur in quatuor species (1) omnia tamen qualitates ad duplicem generationem speciem in se referri possunt.

1° Sub prima specie numerum sub qualitatibus quo ipsam esse substantiæ perfectiunt, continentur 1° figura, 2° sensibiles qualitates, scilicet quantitas ex ipsa corporum constitutione aut transcurante immutatione resultans, 3° qualitates ex pluribus aliis resultatantes; v. g. status, pulchritudo, etc.

(1) Qualitates solent dividi a Scholasticis, post Aristotelem, in quatuor species, scilicet 1° in inanimatum et dispositivum, 2° in principium et imperantem, 3° in passivum et recipientem, 4° in formam et figuram.

1° *Inanimatum* est qualitas in virtute potentia realis actu effectus; dispositivum, est modus quo potentia se habet circa actum; recipientem, est habitus imperforatus: si potentia debet bene, modo dispositivum.

2° *Potentia*, est facultas ad agendum vel patiendum; *imperantia*, est potentia remissiva in potentia: unde dicitur imperantia relative.

3° *Passivum*, est qualitas ex modo animi in conductu cum corpore resultans, v. g. rubor in vultu, sensibiles qualitates, est passivum in dicitur.

4° *Forma* est modus resultans ex formalitatis imperantibus, seu ex dispositio corporis in ordine ad locum; v. g. retunditas; *forma*, est figura affecta sensibili accidente, v. g. pulchritudo.

2° Altera species, quæ complectitur quidquid perficit operationem, seu substantia tanquam proximum operationis principium accedit, comprehendit 1° potentias naturales, 2° dispositiones et habitus. Etenim illud proximum operandi principium vel est a natura ipsa inanimatum; et tunc est *potentia naturalis*; vel suppræditur ei quod natura tribuit, et tunc dicitur dispositio vel habitus. Dicitur *habitus*, si ex se sit permanens et durabile; v. g. scientia, virtus. Dicitur *dispositio*, si est aliquid transiens; v. g. sensatio, appetitus.

De hac ultima divisione qualitatum aliquid dicemus, quia proprie pertinet ad metaphysicam generalem; alia autem non ita.

§ III. De potentia et præsertim de habitu.

I. De Potentia.

303. — Potentia nomen aliquando accipitur pro ipsa possibilitate; tunc a Metaphysicis appellatur *potentia obiectiva*, cui opponitur *actus entitatis*, seu ipsamet resum actualis existentia. Sed a nobis nunc sumitur potentiam pro *potentia subjectiva* seu *entitativa*, quæ est rei existentis capacitas ad aliquid producendum vel recipiendum: huic opponitur *actus* quo aliquid dicitur aliud producere vel recipere. Hoc posteriori modo accepta potentia idem significat quod agens et patiens.

304. — Potentia subjectiva dividitur ab Aristotele in activam et passivam.

Potentia activa est principium mutationis in alio, seu, ut ait Aristoteles, *principium transmutandi aliud in quantum aliud*, unde revocatur ad genus causæ efficientis, de qua postea.

Potentia passiva est principium receptionis mutationem ab alio, seu, ut ait idem Aristoteles, *principium transmutandi ab alio*, et revocatur ad genus causæ materialis.

Potentia activa est vel pure activa, vel simul activa et passiva. Est *pure activa*, quando suum elicit actum, sed illum nullatenus recipit: v. g. facultas locomotiva in animali. Est *activa simul et passiva*, quando elicit suum actum et illum recipit: v. g. voluntas humana.

Prout consideratur ut capacitas producendi, habetur ut species qualitatis, et tunc definitur potest: *Principium proximum alienius operationis, ad eamque natura sua ordinatum et institutum.*

Explicatur definitio: 1. Dicitur principium proximum, ad institutionem ipsius substantiæ quæ est principium principale.

2. *Alienius operationis:* operationis nomine venit actus u potentia dimansus, sive hęc actio transeat in alterum subjectum, ut percussio, sive maneat in ipsa potentia, ut cogitatio.

3. *Natura sua institutum ad operationem, scilicet non potest appellari potentia.*

366. Quam potentia ad actum ordinatur, manifestum est potentiarum differentia ab actuum diversitate desumi. Sed diversitas actuum ex diversitate objectorum proficitur. « Objectum autem, ut ait S. Thomas, comparatur ad actum potentie passive sicut et principium et causa movens... Ad actum autem potentie activo comparatur objectum ut terminus et finis (1). » Ergo quia actio speciem recipit ex principio vel ex fine seu termino, ipsa potentia specificatur ab objectis. Ex: Potentia cuius objectum est visibile, dicitur visus; facultas quæ pro fine habet significationem iustitiam, pieturam, etc., est facultas loquendi, pingendi, etc.

Sed notandum est non quomodoque objectorum diversitatem potentias animæ diversificare, sed solummodo differentiam eorum ad quæ *per se* potentia respicit, adeoque formalium objectorum.

II. De habitu.

367. Nomen *habitus* quod a verbo *habere* desumitur, omnes significationes huius verbi recipere potest. Sed hic, ut iam diximus (362, 2^a) assumitur ut qualitas quedam permanens et de se stabilis in subiecto, per se primo ordinata ad operationem, non tribuens *primam* facultatem operandi, sed eam adiuvans et explicans. Per *primam*

(1) Sum. th., p. 1, q. LXXXV, a. 3.

facultatem non intelligimus quod principium principale seu *radicale* operationis, sicut est forma, sed *proximam* facultatem, quæ absolute confert primam potestatem operandi; hæc enim supponit habitus.

367. — Ex dictis facile definiiri potest in quoniam subiecto sint huiusmodi habitus. Subiectum proximum habituum, saltem in ordine naturali, sunt *entis potentia*, quæ periclitantur ab habitibus. Istæ potentia, quæ de se sunt indifferentes ad diversos actus particulares, possunt habitibus informari atque inclinari ad actum; illud enim tantum potest determinari quod est indeterminatum. Ex: Voluntas humana varios habitus recipere potest, quia variè est determinabilis; vires materiales habitibus informari nequeunt, quia sunt absolute determinate respectu sui effectus.

368. Habitus præcipue dividitur ratione tam subiecti, tum cause efficientis:

1° Ex subiecto in quo est, habitus dividitur in *moralem*, qui ordinatur ad actus voluntatis, et in *intellectivum*, qui disponit ad operationes intellectus.

2° Ex diversis causis efficientibus, habitus dividitur in *infusum* et *acquisitum*.

Habitus *infusus* ille est, qui per influxum solius Dei obtinetur. Dicitur *infusus per se*, quando, natura sua non nisi a Deo produci potest: v. g. habitus fidei supernaturalis; dicitur *infusus per accidens*, quando, licet a Deo produceretur, id tamen non petit ex natura sua: v. g. bonum figurarum Apostolis collatum.

Habitus *acquisitus*, qui per proprios actus operantis efficitur, ac primo generari solummodo potest in his potentia quæ ad proprios actus efficiendos aliquo modo passive se habent. « Ex multiplicitate actibus, ut ait S. Thomas, generatur quedam qualitas in potentia passiva et mota, quæ nominatur habitus (1). » Ex: Habitus virtutum moralium cœnantur in appetitivis potentia, secundum quod moventur a ratione.

3° Sed præter hos habitus, quidam alii dantur, qui proprio neque acquisiti neque infusi sunt. Hi habitus *natu-*

(1) Sum. th., I, II, q. LI, a. 2.

rales dicuntur, quia ab ipsa natura *inchoatior* saltem dantur, et sunt potius inchoationis habitum quam habitus. « Nullum enim credimus, ait Suarez, in homine esse habitum a natura ipsa datum (1). »

369. — *Habitus etiam dividitur in practicum et speculativeum.*

1° Dicitur *practicus*, quando circa praxim versatur, vel elicendo vel dirigendo illam. Per praxim intelligitur actus alterius potentie ab intellectu, naturaliter posteriori intellectione, natus elici conformiter rationi recte, ad hoc ut sit rectus. *Habitus practicus* ergo non potest in nobis esse de re non operabili a nobis.

2° *Habitus speculativeus* est contra ordinat ad veritatis contemplationem, quam propter se intendit.

Hinc finis habitus speculativi est *contemplatio*, et finis habitus practici est *actio*: practicus, cognitionem veritatis præsупponit ut regulam et principium alicujus operis humani.

370. — Exinde clarè eruitur scientiam practicam versari circa rem operabilem a sciente, scientiam autem speculativeam versari circa rem non operabilem a sciente (147, 1°), aut saltem, « circa hanc rem non versari, ut animal veritè Suarez, modo operabili (2). »

371. — *Habitus dividitur præterea in virtutem et non virtutem.*

Virtus est habitus disponens potentiam ad perfectam operationem, naturæ illius consentaneam. Virtus potest esse *intellectualis* aut *affectiva*, prout est perfectio intellectus in attingenda veritate, aut perfectio voluntatis in consequenda honestate.

Habitus vero qui non virtus est, solet aliquando *vitiis* appellari. Est habitus virtuti contrarius et ex se inclinans ad actum contrarium perfectioni potentie in qua est: v. g., errores qui inclinant ad falsum, dici possunt vitia intellectus; habitus inclinantes ad turpes et inhonestos mores dicuntur vitia in voluntate.

(1) *Metaph.*, disp. 44, s. 13, 7.

(2) *Metaph.*, disp. 44, s. 13, 4° divisio habitus.

ARTICULUS III.

De relatione.

372. — In hoc articulo agemus 1° de relatione in se spectata, 2° de identitate et distinctione quibus fundantur præcipua relationes. Ille secundus paragraphus haberi debet ut necessariam complementum prioris.

§ I. De relatione.

I. Quid sit relatio?

373. — Relatio definiri potest: *habitus seu respectus unius entis ad aliud, nempe id quo unum respicit aliud.* Hic ordo ad alterum, abstracto spectatus, appellatur a Veteribus esse relationis ad alterum, vel brevius esse ad.

In relatione tria considerari debent: *subjectum* seu ens quod refertur ad aliud, quodque propterea dicitur *relatum*; 2° *terminus*, videlicet id ad quod refertur subjectum: dicitur etiam *correlativum*; 3° *fundamentum*, quod est ratio ob quam subjectum refertur ad terminum, seu accidens quod fundat ipsum respectum seu habitudinem subjecti ad terminum: vocari solet esse in (subjecto) relationis. Dicitur fundamentum, quia ex ipso relatio resultat, et exinde etiam dicitur causa relationis. V. gr. quando dicitur: *triangulum A* æquale est *triangulo B*, habetur respectus seu relatio unius trianguli ad aliud. *Triangulum A* est id quod refertur, unde est subjectum; *triangulum B* est id ad quod refertur, ac proinde est terminus. Fundamentum est æquitas trianguli A, quod refertur ut mensura communis.

374. — *Thesis: Relatio a suo fundamento non re, sed ratione distantiam distinguitur, seu aliis verbis, esse ad non realiter differt ab esse in relationis.*

Nota. Aliqui Scotistæ et Thomistæ affirmant ipsam relationem predicamentalem esse aliquam entitatem distinctam a fundamentum: v. gr., relatio inter duos parietes albos non esset ipsa *albedo*, sed quedam entitas tenuissima quidem, realis tamen et realiter distincta.

Thesis probatur. Si distinctio esset realis inter fundamentum et relationem, tunc posito in re fundamentum ad terminum, *hoc ipso* relatio non haberetur. Atqui plane congruat eam non haberi aut tolli, manentibus illis. Quando v. g., dantur due lineæ, sunt æquales vel inæquales citra

ullam sui mutationem; et hæc æqualitas vel diversitas non est aliquid re distinctum ab ipsis realitatibus linearum. Item, positis duabus quantitativis, hæc sunt necessariò vel æquales vel inæquales, absque ulla realitate adventitia. Ergo relatio ratione tantum differt a suo fundamento, seu est ipsa entitas fundamenti, non solitaria sumpta, sed prout connotat terminum in obliquo.

B. Quæstio sit relatio?

375. — I. Relatio dividi debet in realem et logicam.

Relatio est *realis* quando viget inter res independentes ab intellectus consideratione: v. g., relatio alicujus operis ad artificem. Relatio *realis* habet *esse in* quod in creatis est accidens in *subjecto*; unde, præter respectum ad aliud est etiam aliquid reale, quatenus inest substantiæ; relatio enim que nullo modo inest, est relatio rationis.

Relatio dicitur *logica*, seu rationis, quando ab intellectu efformatur, quia in rebus ipsis viget, cum, v. g., aliquid ad semetipsum refertur. Habetur quando ratio, bis aliquid innum apprehendens, refert unum conceptum ad alium, ac si haberent hi relationem similitudinis, v. g. respectus universalium et intentionum secundarum ad sua inferiora, a quibus realiter non distinguuntur.

II. Relatio latissimè sumpta dividitur in transcendentalem et prædicamentalem.

Relatio *prædicamentalis*, que constituit prædicamentum de quo agimus, est parus ordo unius ad aliud, v. g., paternitas, filiatio. Ita denominat accidentaliter subiectum, ut totum ejus esse sit pure ad aliud. Unde solum refert, nec aliud minus exeroat: quapropter completur per ipsam existentiam termini.

Transcendentis, que scilicet reperitur in *omnibus* prædicamentis, est ipsa res absoluta in se, sed tamen realiter aut ratione tantum ordinata ad alias. Non completur per coexistentiam termini, seu per aliquid extrinsecum: v. g. denominatio agentis est relatio transcendentis, quia tota provenit a sola actione, et nullo modo a termino. Unde *ens omne* potest haberi ut hujusmodi relatio. Ad certum aliquod prædicamentum non pertinet, sed est habitu vera et realis ad omnia genera entium.

Ad hanc divisionem addi potest aliud membrum, nempe

relationes divinas, que sunt *paternitas, filiatio, spiritio octavo et passiva*, quibus personæ divine constituentur, le quibus theologorum, non philosophorum est agere.

III. Relatio realis dividi potest in mutuum et non mutuum.

Dicitur *mutua*, quando est realis in utroque relato, v. g. relatio inter patrem et filium.

Relatio *non mutua* est realis in altero relatorum, in altero autem logica; v. gr. relatio inter Deum et creaturas: natura creature est ut se referat ad Deum deum natura divina non se refert ad creaturam. Item relatio qua scientia refertur ad scibile, est *non mutua*.

Relatio mutua potest esse *ejusdem appellationis aut appellationis diversæ*, quando denominatio in utroque relato est eadem aut diversa. Ex.: relatio patris (paternitas) et filii (filiatio) est appellationis diversæ; relatio similitudinis inter duos parietes albos est ejusdem appellationis.

IV. Relatio etiam dividitur in relationem *secundum dici*, et in relationem *secundum esse*.

Relatio *secundum dici* seu secundum *solum ordinem prædicationis* definitur solet: res que dicitur per modum respectus, cum in re ipsa verum non habeat. Istæ relationes non alia de causa sic appellantur nisi quia a nobis ita dicuntur et explicantur, ac si relationes essent, cum tamen non sunt; v. gr. omnipotentia divina, que juxta denominationem dicit ordinem ad opera externa, licet revera sit ipsa essentia divina in se.

Relatio *secundum esse* dicitur, que revera habet *proprium esse* cum habitu ad aliud; v. gr. pater, uxor, dominus.

Sunt Scholastici qui existimant divisionem hanc relationis coincidere cum prima, ita: ut relatio secundum dici sit eadem cum relatione rationis, quæ habet esse solum in intellectu, et relatio secundum esse confundi debeat cum relatione reali. Sed relatio secundum dici habetur in solo ordine prædicationis, prout nempe distinguitur tum ab ordine ontologico, tum etiam ab ordine logico, licet supponat modum concipiendi nostrum. Alii hanc divisionem revocant ad partitionem relationis in transcen-

dentalem et prædicamentalem. Sed relatio transcendentialis concipitur ut habitudo vera ad omnia genera entium: unde non est mera relatio secundum dictum.

III. De conditionibus requisitis ut relatio sit realis.

376. — Nunc queri debet quid requiratur ut relatio sit realis. Dialectici, alii plures, alii pauciores numerarunt conditiones requisitas ad relationem realem, quæ ad quatuor commodè revocari possunt.

1° Subjectum debet esse reale, nam aliquid *fictitium* non potest realiter referri ad terminum.

2° Fundamentum debet esse reale in *subjecto*. Relatio suam realitatem desumit unice a fundamento (374); ergo nequit esse realis quin fundamentum sit reale. Omnes relationes reales necessario fundantur in realitate inhaerente subjecto relato (375), quæ dicitur *esse in* relationis. Relationes enim quæ habent ordinem seu *esse ad*, sine realitate fundamenti in subjecto, non essent vera realitas, sed relationes rationis.

3° Terminus debet esse realis et realiter existens, nisi scilicet agatur de nominalibus relationibus quarum subjectum est mens vel etiam voluntas, quæ habitudines reales habent etiam ad possibilis et entia rationis. *Ratio regula*; relatio tota consistit in ordine ad suum terminum; atqui ubi terminus non est realis, ordo ipse non potest esse realis; subjectum enim *potest referri*, sed non referri. Ergo.

4° Fundamentum a termino realiter distingui debet. *Probatur*. Subjectum fundamentum informatum et terminus sunt *extrema* relationis. Atqui si extrema non realiter distinguantur, non datur nisi relatio unius ad seipsum, seu relatio logica. Ergo, etc. Diximus subjectum *fundamento* informatum, nam aliquid in tantum dicitur subjectum relationis, in quantum referitur; porro referri nequit sine fundamento (373), nempe sine causa ob quam referatur (1).

(1) Ad relationem realem requiritur, juxta S. Thomam, ut *fundamentum sit reale et realiter distinctum in utroque extremo*. Sed Scotus id negat quia in divinis relationibus Patris ad filium, Filii ad patrem relationes reales, licet habeant, juxta ipsum, idem fundamentum in utroque extremo

377. — *Iste* quatuor conditiones requiruntur et sufficiunt ut relatio sit realis. Si intellectus aliquam conditionem supplet, relatio est logica. *Ex.*: Ex defectu primæ conditionis, relatio identitatis inter universale et individua est logica; ex defectu tertiæ, similitudo inter hominem existentem et alterum nondum existentem constituit relationem rationis, etc.

378. — Relatio reducitur sive ad convenientiam aut discrepantiam quæ inter plura entia intercedit, sive ad nexum qui intercedit inter effectum et causam, principium et principiatum. V. gr. *Æqualitas* emergens ex convenientia quantitatis, diversitas ex discrepantia qualitatis; relatio productus ad productum aut producti ad producentem, scilicet, aliis verbis, agentis ad patientem seu productum, tanquam ad terminum sue actionis, et producti ad agens tanquam ad principium sui esse.

379. — *Thesis. Existunt in rerum natura relationes reales.*

Probatur. Relatio realis ea est quæ viget inter res independentes ab operatione intellectus. Atqui ipsis rebus scope inest, independentes ab intellectu, ordo et respectus unius ad aliud; v. gr. opus arte factum magis ab artifice dependet quam ab alio homine, aut a planta vel animali, etc.; filius dicitur ordinem ad patrem magis quam ad res alias. Ergo relationes reales existunt in rebus ipsis, licet comparatio unius rei cum altera locum non habeat nisi intercedat operatio intellectus.

§ II. De identitate et distinctione.

380. — Relationes, spectato fundamento, possunt revocari ad relationes *identitatis* et *differentiæ*, aut ad relationes connexionis, et ideo disputatio de identitate et distinctione ut complementum tractationis de relationibus haberi debet.

I. De identitate.

381. — Idem dupliciter sumitur: 1° negative et fundamentaliter 2° formaliter et relative; nam formaliter sumptum relationem importare videtur (1).

(1) Suarez. *Metaph.* d. VII, s. 12, n. 2.

— Identitas *formaliter* sumpta potest describi : *unitas alique plurium distinctiorum*. Importat itaque aliquam unitatem et quandam multitudinem. Haec plura, quae conveniunt in unitate aliqua, possunt esse sive re sive ratione tantum distincta. *Fundamentaliter* sumpta est negatio divisionis à se vel ab alio quocum idem dicitur. Est ergo unitas quae dicitur negationem divisionis in se.

Loquitur ergo identitas definitur per unitatem, differt tamen ab unitate, quia est aliquid *relativum*, quod semper plura supponit, dum unitas est denotatio *absoluta*.

382. — Identitas potest esse relatio realis vel logica (375). 1° Est relatio *realis* cum ens aliquid refertur ad aliud a quo res ipsa distinctum est : v. gr. identitas Petri et Pauli quoad naturam.

2° Est relatio *logica*, cum ens refertur ad seipsum : v. gr., identitas inter Patrum et filium Joas.

383. — Quando identitas consideratur quoad oppositionem identicorum, dicitur relatio. Verum praesens solo fundamento ipsius relationis considerari potest : Aliud enim est relatio inter plura, et aliud unitas fundamenti, quae solet etiam vocari identitas. Dum fundamentum illud (agitur de rebus finitis) est realiter et numero unum, identitas ipsa, quae potissimum constituitur *ex ipsa* unitate, dicitur realis : relatio autem quam constituit est logica. Vicissim dum fundamentum est logicè unum, identitas est logica, et relatio est realis (1).

Et revera 1° identitas realis producit relationem logicam, nam aliquid non potest realiter referri ad semetipsum (376, 4°), siquidem in hac hypothesis non dantur duo extrema realiter distincta : v. gr. Christus Dominus est realiter identicus cum Filio Beatissimae Virginis Mariae : et relatio inter utrumque terminum est logica, cum eadem persona Christi ad seipsum referatur.

2° Identitas logica constituit relationem realem : nam identitas logica non potest reperiri nisi inter duo quorum unum non est realiter alterum ; haec enim identitas cons-

(1) Quando identitas habetur ut *formaliter est relatio*, res sitas explicari debet : in identitate logica fundamentum esset realiter unum, et in identitate reali esset tantum logicè unum. Vide P. Tomiorgi, ont. l. II, c. IV.

tituit fundamentum relationis realis, quod proinde non est nisi logicè unum, seu est unus conceptus cui respondent duae realitates distinctae in extremis.

Hinc fundamentum relationis realis non est realiter unum, sed reale est in extremis relationis (376, 2°) : v. g. natura humana in Petro et Paulo non est una nisi secundum conceptum, dum est aliquid reale in Petro et Paulo. Contrarium contingit in relatione logica, in qua fundamentum est realiter unum, dum extrema relationis non sunt realiter plura, siquidem est unum ens quod ad semetipsum refertur.

Fundamentum identitatis, ut patet ex dictis, est haec *entitas* in qua plura conveniunt, et ex hac diversitate fundamenti exurgit diversa identitas.

384. — Identitas dividitur in genericam, specificam et numericam.

1° Dicitur *generica* quando plura conveniunt in *genere*, nempe quando entitas communis est genus.

2° Dicitur *specifica*, quando plura conveniunt in specie, nimirum quando entitas communis est species.

Identitas, sive genericam, sive specificam, dicitur etiam *essentialis*.

3° Identitas dicitur *numerica*, quando constat relatione logica, seu cum plures conceptus sunt identici secundum individuum rei entitatem.

Quando plura conveniunt in qualitate aut quantitate, eorum identitas propria dicitur similis aut aequalitas.

II.

De distinctione.

385. — Identitati opponitur distinctio, ut exclusio illius. Distinctio potest defini : *caerentia quadam unitatis inter plura*. Hinc distinctio, sicuti identitas, est quadam relatio, siquidem per eam res dicitur ordinem ad aliud. Qua de causa a pluribus Scholasticis definitur : relatio transcendentalis qua aliquid dicitur ab altero diversum. Semper importat negationem identitatis plurium.

386. — Divisio distinctionis prima et adaequata est in distinctionem realem, et rationis.

1° Distinctio *realis* est caerentia unitatis realis inter plura objecta ; v. g. distinctio Petri a Paulo. Dicitur dis-

finitio *realis* quia haec carentia unitatis non venit a mente, sed est in rebus ipsis. Propterrimum reperitur inter ea quae ita sunt separabilia, ut utrumque possit esse sine altero, post factam separationem.

2° Distinctio *rationis* est carentia unitatis inter plures conceptus ejusdem rei, ac proinde importat multipliciter rem unam, prout subest mentis conceptibus.

Totplex enim est distinctio quotplex est *ens* : sed omne *ens* est reale vel rationis, ac proinde distinctio omnis erit realis vel rationis. Etenim distinctio fit vel dependenter vel independenter ab intellectus fictione : sed prior modus est distinctio realis, et posterior, logica.

De distinctione reali.

387. — Distinctio realis in plures alias subdividitur.

1° Dividi solet in *adequatam* et in *inadequatam*, prout distincta secundum *totum* esse, aut secundum *aliquid* tantum, nempe juxta partem sui esse non sunt identica. Ex : duo homines ; homo et corpus.

1° Distinctio realis subdividi solet etiam 1° in stricto realem seu realem majorem, 2° in realem modalem seu minorem, et 3° juxta quosdam Thomistas (Goudin et alios), in virtuales intrinsecam (1).

Distinctio *realis major* est distinctio rei a re, ac proinde viget sive inter substantias saltem numero separatas, v. gr. duo homines ; sive inter principia substantiam compositam consentientia, v. g. anima et corpus in homine.

Distinctio *realis minor* seu *realis modalis* est distinctio rei a modo, atque viget inter substantiam ejusque modificationes (354) ; v. g. inter marmor ejusque formam aut extensionem. Unum potest esse sine alio, sed non vice versa.

388. — Distinctio *virtualis*, in genere accepta, viget cum una simplex entitas propter sui excellentiam pluribus aequivalet. Dicitur *virtualis*, quia movet intellectum ad talium distinctionem efficiendam ; est *virtus* aut facultas quam habet una eademque res diversos effectus producendi ; v. g. « Virtus calefactionis solis continet eminenter

(1) Goudin, *Phil. metaphys. q. 2, n. 2. §1.*

vim adurativam luti et liquefactivam cereae, etc. » (Frassen.) Est ergo potius fundamentum distinctionum rationis ratiocinatae quam distinctio propria dicta. Si sumatur ad distinctionem, debet revocari ad genus distinctionum rationis.

389. — Distinctio virtualis *intrinseca* quorundam Thomistarum est capacitas rei ad suscipiendam praedicatam intrinseca ex se contradictoria ante omnem intellectus operationem ; v. g. in homine est animalitas et rationalitas ; porro his singillatim sumptis possunt tribui praedicata contradictoria, eodem modo ac si duo essent distincta subjecta. Hinc distinctio haec, juxta laudatos auctores, foret realis, utpote quamlibet mentis operationem praevertens.

Scotistae loco hujus distinctionis virtualis intrinsecae aliam subrogant quam *formalem actualem ex natura rei* vocant. Viget inter duas formalitates ejusdem rei, v. g. inter animalitatem et rationalitatem, quarum una *ante mentis operationem* non sit formaliter altera. Formalitatum nomine intelligunt essentialia praedicata ejusdem rei vel individui quae diversimode designantur ; una formalitas, juxta ipsos, de altera negari potest et alieni rei conveni quatenus tali, dum alteri quatenus tali nequaquam, atque actu distinguuntur objective ex natura rei ante intellectus operationem.

Istae distinctiones quorundam Thomistarum et totius scholae Scoti, quas historice retulimus, nullis theologis et philosophis non videntur probandae, 1° quia dum ipsi Deo applicantur, nemini operose dogmatibus fidei accommodantur, 2° quod distinctionem Scotistarum, si ex natura rei animal et rationale in homine distinguerentur citra mentis operationem, jam unum realiter non esset aliud, sed essent duo realiter distincta. Atqui Scotistae ipsi negant distinctionem hanc esse realem. Ergo sibi contradicunt.

De distinctione rationis.

390. — Distinctio rationis dividi etiam potest in majorem, minorem et minimam.

1° *Major* ea est quae viget dum ratio distinguit entitatem virtuales in varios conceptus perfectè distinctos, quorum

unus non includitur in alio; v. gr. animalitas, rationalitas in homine.

2° *Mixta* locum habet cum unus conceptus non explicite sed implicite continet alium; v. g. in ente verum et bonum.

3° *Mixta* dicitur ea distinctio rationis que non habet fundamentum in re, quicquid propterea nuncupatur etiam *pura mentalis*, aut etiam rationis *ratiocinantis* (active, quia est totum opus rationis).

391. — Dicitur princeps species constitutum genus distinctionum rationis *ratiocinata*, seu cum *fundamento in re*, et 1^a est quam facit intellectus, oblata sibi occasione immixtate ex parte rei: unde dicitur maxime rationis *ratiocinatae*.

I. Distinctio rationis ratiocinata fit a ratione, cum rem unam eandemque pluribus conceptibus ab invicem revera diversis exprimit. Cum una eademque essentia per plures conceptus *precisivos* cognoscitur, viget inter hos conceptus distinctio rationis cum fundamento in re: cuiuslibet membro distinctio respondet aliqua realitas. Hæc distinctio dicitur etiam *formalis*, aut melius diceretur *pura formalis*, quia minus conceptus definitio, seu ratio formalis, differt ab alterius definitione.

II. Distinctio rationis ratiocinantis rem unam eandemque pluribus etiam exprimit conceptibus, unde in hoc convenit cum distinctione pure formalis; sed ab hac differt, in quantum in seipsis hi conceptus non sunt diversi et tamen inter se comparantur; v. g. distinctio inter Petrum prout est subiectum in præpositionis: Petrus est Petrus, et seipsum quatenus est prædicatum.

III. Distinctio rationis ratiocinatae quam distribuimus, cum multis actoribus, in maiorem et minorem, sibi illi etiam solet ab aliis pleribus *in formalem et virtutalem*. Sed formalis una eademque est cum ipsa distinctione rationis ratiocinantis, ac proinde, strictè loquendo, ut ejus species haberi nequit. Virtualis distinctio generatim sumpta, non pro distinctione rationis ratiocinatae, sed melius pro ejus fundamento usurpari debet; fundamentum est rei fecunditas virtute sua capacis plurimum conceptuum inter se distinctorum.

CAPUT II.

DE CAUSIS.

De causis in genere.

392. — Causarum consideratio ad metaphysicam pertinet, quia metaphysica considerat ens in communi, quod est causa vel ex causa, principium vel ex principio.

Nomen causæ variis modis a philosophis usurpat: 1° *Generalissime*, pro eo omni quod necessarium est et prærequiritum ad productionem alienius effectus; quo sensu non solum rerum principia, sed etiam conditiones *sine quibus non*, dicuntur causæ. 2° *Strictius*, pro eo a quo aliquid est et denominatur effectus. 3° *Proprie*, pro qualibet principio producente cum reali influxu.

393. — *Principium* et *causa* in hoc discrepant quod ad rationem principii sufficit *habilitudo unius ab alio*, dum ad rationem causæ requiritur influxus realis in effectum. Principium est id a quo aliquid quocunque modo conagitur. Quod ab alio consequitur *principiatum* dicitur, quod importat connexionem aliquam sive consecutionis, sive causalitatis.

Connexio intrinseca seu constituta positivo influxu unius in aliud, locum dat triplici generi principiorum, nempe 1° principio *cognitionis*, quando influxus est in *ordine logico*; 2° principio *essendi*, quando influxus est in *ordine metaphysico*, (principia essendi seu intrinseca sunt id quod in essentia respondent generi et differentis in definitione) et 3° principio *existentis*, quando hinc influxus est in *ordine physico*, et communicat esse alteri vel tanquam pars constitutiva ejus essentia, vel tanquam influens in ejus productionem.

394. — *Prioritas* principii respectu principii est triplex: principium potest esse prius suo principio vel *tempore*, vel *natura*, vel saltem *origine*. Ex: Tempore Philippus fuit Alexandro prior; natura lux est prior suis radiis; origine *sola* prior est Deus Pater suo Filio coeterno: hic tamen ordo *originis* posset etiam appellari

ordo nature, quia non est liber, sed *naturalis*. Verum prioritas nature ea intelligitur que est ex natura rei. Itaque origine sola Deus pater est prior Filio.

395. — Causa revocatur ad principium tanquam species ad genus. Potest deduceri: *Principium influxu suo determinans aliquid sibi insufficientem ad existendum*. Dicitur in definitione *influxu suo*, ut indicetur intrinseca causa cum effectu connexio.

Causa quadruplex statui solet, post Aristotelem, *materialis* videlicet, *formalis*, *efficientis* et *finalis*.

Etenim « nihil producitur a seipso, alioquin esset antequam esset; ergo quidquid producitur, ab alio producitur. Illud autem est *causa efficiens*.

« Insuper: nullam agens naturale aliquid producit ex nihilo. Ergo producti presupposito subjecto: hoc autem est *causa materialis*.

« Rursus: dum aliquid producitur in subjecto, istud subjectum realiter mutatur. Ergo recipit aliquid reale que antea carebat: id vero dicitur *causa formalis*.

« Præterea. Omne agens naturale non agit temere et inordinate, sed ob certum aliquem finem... Ergo admitenda est *causa finalis*, eo proinde quatuor illæ causæ merito numerantur. » (Præsen) (1).

Omnes aliæ causæ ad aliquam ex quatuor prædictis reducuntur.

Hinc disputationem de causis in quatuor distribuemus articulos: in primo articulo agemus de causa efficiente; in secundo, de causa finali; in tertio, de causa formali; in quarto tandem, de causa materiali.

ARTICULUS I.

De causa efficiente.

I. Quid et quotuplex sit causa efficiens?

396. — Causa efficiens est *id a quo aliquid fit*, seu ut ait Scotus, « est illud propter quod alterum est, » *tantumquam ab illo*, ut ignis est causa efficiens caloris. Per *cau-*

(1) Phil. acced., l. p. d. 11, q. proam., c. 11.

salitatem intelligitur id quo aliquid redditur *causæ actu*: est igitur influxus actualis causæ in effectum: v. g. casualitas per quam sol de illuminativo fit actu illuminans, est illuminatio activa.

Effectus est id quod ex effectione illâ consurgit.

Ad agendum requiri possunt quedam adjectiva *sive quibus actus sequi non possent*; requisita hæc ad agendum *conditiones* appellantur. Quando istæ conditiones nullatenus suppleri possunt, dicuntur *conditiones sine quibus non*.

397. — Causarum efficientium multæ feruntur divisiones:

1° Causa efficiens dividitur in physicam et moralem.

Causa dicitur *physica* que per se directè et immediatè attingit et causat effectum, influxu suo reali et physico.

Causa *moralis* ea est que virtute propria non producit effectum, nec ad illius productionem physice cooperatur, sed solum aliam causam coadiuvans, imperio, prohibitione, præfatio, etc., inducit ad operandum: hæc causa ergo est imperans, consulens, non impediens.

2° Ultraque causa est vel *principalis*, cui aimirum principaliter attribuitur actio, v. g. causa principalis physica alienigena scripti est scriptor; vel *instrumentalis* que non operatur nisi virtute alterius, seu que a principali movetur: v. g. calamus, est causa instrumentalis physica.

3° Causa principalis dividitur in primam et secundam.

Causa *prima* dicitur illa que ab aliis non pendet, et a qua ceteræ omnes dependent, ut Deus, qui dicitur *primæ causæ universalis*, eo quod universum omnem effectum attingat. Causa enim universalis dicitur, que concurret ad omnes effectus producendos, dum causa *particularis* ea est que ad unum vel aliquos concurrens effectus.

Causa *secunda* ea est que pendet a prima, ac proinde respectu Dei est omnis causa creata, quia dependenter agit ab ipso, aliquæ etiam vocantur *particularis*.

4° Causa efficiens etiam dividitur in causam per se et causam per accidens.

Causa *per se* est illa a qua directè pendet effectus secundum illud proprium esse quod habet in quantum effectus est: v. g. pictor est causa picture.

Causa autem *per accidens* ea est que conjungitur cum causa verè influente; ipsa autem nihil induit, ac proinde non est vera causa; v. g. fulgur est causa per accidens combustionis, dum ignis est causa per se.

3^a Dividitur in *adequatam* et in *inadequatam*. Dicitur *adequata*, quando per se effectum totalem producit. Est *inadequata*, quando altiarum causarum consortio indiget ut par sit effectui præstanto.

4^a Causa efficiens etiam dispescitur in *necessariam* et *liberam*, prout, positis omnibus ad agendum requisitis non potest non agere, vel acens; v. g. sol necessarè illuminat; ignis calefacit; sol respectu illuminationis, ignis respectu combustionis sunt cause necessarie; cause libera dicuntur entia que facultate eligendi fruuntur.

5^a Causa etiam dividitur in *univocam* et *equivocam*, prout effectum producit sibi similem vel dissimilem; ex: planta, que aliam producit plantam, est causa univoca hujus effectus. Architectus qui domum edificat, est causa equivoca.

6^a Tandem dividitur in *proximam* et *remotam*. Illa est que sine intermedia causa in effectum induit; hæc vero que intercedentibus causis agit. Causa omnis non potest agere in subiecto præexistente, nisi per se vel per aliam sibi ipsi subiecto præsens: causa enim agere nequit ubi non est, ac proinde debet, esse præsens vel *immediatè* vel *mediatè*.

308. — Causa immediata applicatur subiecto in quo agit 1° per *unionem physicam*, ut cum anima in corpore sibi conjunctum agit; 2° per *contiguitatem*, ut cum certa manu contractamus; 3° per *identitatem*, ut cum anima in seipsam agit.

Mediata cause applicatio ad subiectum habetur 1° per *instrumentum*, sicut scriptor agit calama; 2° per *communicationem*, ut nardum agit in olivum; 3° per *actionem* in causam immediatam, ut corpus vibrans per aërem sonum diffundit, et tandem 4° per *influxum moralem*: hinc omnes cause morales sunt etiam cause mediatae.

II. Principia ex conceptu cause efficientis dimanantia.

309. — *Omnes perfectiones effectus aliquo modo præcontinetur in causa adequata*, nam, ut fert effatum, *nemo dat quod non habet*. Hinc exsurgit veritas adagii: *omnis agens agit sibi simile*.

Perfectio aliquis effectus tripliciter in causa præcontineri potest:

1^a *Formaliter*, quando perfectiones effectus et cause sunt ejusdem speciei: v. g. lux in igne.

2^a *Eminenter*, cum cause perfectiones sunt nobilioris ordinis quam perfectiones effectui communicatæ: v. g. sapientia divina quamlibet sapientiam creatam eminenter præcontinet.

3^a *Virtualiter*, quando cause activitas potest effectui conferre perfectionem diversi generis. Sic artifex operis quod fecit, perfectionem continet. Exinde patet diversitatem effectuum non semper arguere diversitatem causarum, cum una eademque causa pluribus possit viribus pollere.

400. — Duo citata a Scholasticis sæpe numerò usurpata breviter explicari debent:

1. *Principium. Modus operandi sequitur modum essendi*, dummodo 1° non agatur de operationibus libris, 2° ita intelligatur ut modificatio intrinsecus immediato operandi principio, quod est *actio*, ipsa quoque operatio modificari debet.

II. *Principium. Causa cause est causa causati*. Agitur de causa que alteram non modo producit causam, sed etiam ad *agendum* determinat; causa enim que altiarum simpliciter produceret, quin illam ad agendum determinet, non posset strictè dici causa effectuum. V. g.: Pater non est causa criminum filii; sed artifex, qui machinam, quam fecit, ad tales exclusivè effectus determinavit, est vera causa eorum que facit hæc machina.

III. De quibusdam erroribus contra notionem et realitatem causarum efficientium.

401. — I. *Error*. Lockius, et post eum Humius, notionem cause perverterunt. Putaverunt enim isti auctores nos ideam cause non habere, aut saltem ideam quam habemus,

esse fictitiam, ideo quia ab *experientia* idea hæc haberi nequeat. Sensus enim et conscientia, inquit, nos causalitatem non docent: 1° Sensus externi non referunt nisi meras successiones phenomenorum; 2° Conscientia et sensus internus non repugnant nisi facta interna, quin de eorum mutua connectione aliquid dicant. Ergo non habemus conceptum causæ.

Sed tota hæc argumentatio falso nititur supposito; perperam enim oggerant omnes notiones exordium unice ducere ab experientia sensili. Falsitatem hujus suppositi demonstrabimus in Psychologia. In pressens ut gratuita hypothesis haberi potest, et exinde nihil vetat quominus conclusiones ipsas circa notionem causæ ut gratuitas habeamus.

402. — *THESIS. Notionem causæ habemus.*

Hujus propositionis veritas in promptu est; nam etiam si *origo* hujus ideas nobis esset incognita, ejus tamen existentia 1° a conscientia ipsi clarè refertur: distinguimus enim causalitatem a mera occasione; certum est *internam* experientiam seu sensum intimum referre *actionem* influxum nostrarum virtutum in actiones quas elicimus; v. g. influxum voluntatis in motu corporis, in applicatione mentis ad legendum. Ergo, ipsa testante experientia, falsum est nos non habere ideam causæ, et causalitatem non cognoscere. 2° Notio causæ reperitur affirmata et presupposita in omnibus linguis; quapropter veritas propositionis in confesso est apud omnes.

403. — *Scholium. Notio causæ originem habet in experientia, non scorsim spectata, sed in ordine ad rationem.* Experientia sive interna sive externa remanet factorum successione; sed intellectus, qui factorum naturam rimari potest, ad mutua eorum relationem manifestandam valet.

404. — *II. Error. Occasionalismi systema, quod celebratam esse Nicolao Malebranche potissimum debet, affirmat creaturas nulla instrui activitate, sed meras esse occasiones quarum intuitu Deus effectus omnes, qui ab istis creaturis produci videntur, solus operatur.*

Alii occasionalistæ, qui *rigidiores* vocantur, omnibus

creaturis, ne spiritibus quidem exceptis, activitatem propriam ademerunt. Alii, qui *mitiores* nuncupantur, corporibus tantum activitatem denegantur.

Juxta illud systema, causæ secunde dici nequeunt causæ efficientes, sed meræ occasiones ob quas Deus operatur. Contra occasionalistas, sequentes stabilimus theses.

405. — *THESIS I. Spiritus creati vera performantur activitate, et non suat causæ occasionales.*

Probatur 1° Ex testimonio conscientia. Conscientia testatur operationes quasdam fieri non tantum in nobis, sed etiam a nobis. V. g. Cum volumus aliquid, ad illud nobis comparandum pergitur; brachium extendimus ad litrum aperendum juxta determinationem voluntatis: istæ operationes sunt non modo in nobis, sed etiam a nobis. Atqui operationes a nobis fieri nequeunt quin simus earum causæ: si aliquid sit a me, profecto id efficio. Ergo spiritus haberi nequeunt tanquam causæ merè occasionales, sed sunt causæ verè efficientes.

Probatur 2° per argumentum apagogicum. Si Deus solus in nobis operatur, tunc 1° tollitur omnis libertas, ac proinde nullum est meritum aut demeritum; 2° omnia flagitia et scelera in Deum ipsum, tanquam in solam causam, refundi debent. Ergo, ex absurdis consecrariis patet falsitas systematis.

406. — *THESIS II. Corpora etiam aliqua propria performantur activitate.*

Probatur 1° Ex experientia externa universali et constanti liquet corpora jugiter adhiberi ad determinatos edendos effectus; v. g. ignem ad comburendum, panem ad vitam corporalem alendam, medicinam hujus generis ad talem morbum erandam, etc. Atqui frustra adhiberentur, si vi sua nihil conferrent ad hos effectus. Ergo aut vi sua aliquid conferunt, aut Deus simulatè et non rectè operaretur dum ea adhibet ad determinatos effectus producendos.

2° Ex doctrina occasionalismi destrueretur scientia rerum naturalium; nam effectus, proprietates sensibiles, operationes, etc., quæ unice possunt nobis manifestare essentias, nullum haberent nexum intrinsecum cum his

essentis. Ergo scientia rerum naturalium, quæ versatur circa has essentias, esset impossibilis.

3º Tandem illud systema panteismo favet, quia si Deus unice operatur, quare non unice existeret?

IV. De concursu causæ primæ cum causis secundis.

407. — Concursus generatim inspectus est cooperatio unius agentis cum aliò agente. Per concursum igitur Dei naturalium intelligitur influxus divinæ virtutis in causarum secundarum operationes.

I. Concursus potest esse vel mediatus vel immediatus. Dicitur *mediatus* quando una causa dat alteri facultatem agendi; v. gr. qui daret gladium, concurreret mediato ad occisionem. Dicitur *immediatus*, quando una causa per se actus infuit in ipsum effectum.

Quoad concursum immediatum, animadvertendum est, illam a Scholasticis variè intelligi. Docent enim causam trifariam immediate ad effectum producendum concurrere:

1º *Immediatione suppositi* quoties effectum producit per actionem a se immediate dimanantem: v. gr. dum ignis ignem generat.

2º *Immediatione partitis* tantum, dum causa communicat alteri causæ virtutem suam productivam illius effectus: sic, v. gr., ignis communicat aque calorem et vim calefaciendi, et per eam calefacere postea dicitur. Et hic concursus magis proprie dicitur mediatus quam immediatus.

3º *Immediatione virtutis et suppositi* simul, quando aliqua causa tribuit alteri virtutem productivam, et insuper cum ea effectum producit.

II. Concursus dicitur etiam negativus vel positivus. Est *negativus* quando agens permittit, nihil per se ipsimet actioni conferens. *Positivus* appellatur quando illud agens cum altero agente operatur.

III. Concursus etiam dividitur in *physicum et morale*. Dicitur *physicus*, quando una causa alteram physicè juvat, scilicet quando hic concursus fit per applicationem quamdam physicam et realem virium hujus causæ ad agendum. Dicitur *moralis* quando fit per modum consilii, imperii et

aliis motivis quibus ad aliquid agendum vel non agendum sollicitantur: est invitatio quædam objectiva.

Cum Deus moraliter concurrat tantummodo ad actiones honestas entium intellectu præditorum, hic concursus moralis *specialis* nuncupatur. Cum Deus physicè et immediate concurrat cum omnibus causis secundis et in omnibus prorsus earum operationibus, hic concursus universatissimus *generalis* dicitur.

IV. Concursus a Thomistis etiam dividitur in simultaneum et prævenientem. Dicitur ab ipsis *simultaneus*, quando non est quid prævium actioni causæ adjunctæ, sed recipitur immediate in effectu. Dicitur *præveniens*, quando actionem natura sua prævenit, ac proinde recipitur, non in effectu, sed in potentia indifferenti, quam movet et applicat ad actum.

408. — THESIS I. *Deus per se et immediate infuit in omnem actionem creaturæ.*

Nota. Hæc propositio est ita communis apud theologos et philosophos, quòd Suarez affirmare non dubitavit et eam negare erroneum esse in fide. («*Metaph., disput. 22, sect. 1.*»)

Probatur. Quælibet causa secunda essentialiter subordinatur causæ primæ quoad esse. Atqui non potest esse dependens quoad esse, quin sit etiam dependens quoad operationem. Ergo causa secunda a prima dependet etiam quoad operationem, et Deus evidenter cum ea concurrat ad omnes ejus effectus.

Majus per se constat: Esse creaturarum est esse participationis et dependens.

Minor explicatione potius quam probatione indiget. Agentia sunt entia per participationem, etiam quantenus agentia sunt. Ergo hæc agentia pendunt a Deo, seu ipsi sunt subordinata sive quoad esse, sive quoad operationem. Hinc Deus, qui immediate et indesinenter ea conservat, cum eis immediate concurrat ad omnes eorum effectus.

409. — *Corollarium.* Ex dictis planè constat Deum aliquo modo immediate influere, atque aliquo modo etiam mediato. 1º Agit enim mediato quantenus causæ secundæ dat et conservat virtutem agendi. Et hoc modo verum est

Deum per illas agere. 2° Immediatè autem agit, quia etiam per sese et virtutem suam inluit in talem actionem seu effectum.

410. — *Thesis II. Concursus divinus, qui est simultaneus, fit per modum actionis, imò est aliquo modo ipsa causa secunda actio quatenus a Deo immediatè procedit.*

Nota I. Concursus Dei in se spectatus est actio immanens seu ipsa Dei voluntas; dum consideratur ratione effectus, transeuntis aequivalens actioni, et est aliquid ad extra. De hoc concursu transeunte in creatura recepto agitur.

Nota II. Hic concursus naturalis non potest esse aliquid aliud quam actio vel principium actionis; nam præter hæc duo nihil reperitur in causa efficiente, ut efficiens est, quod rationem concursus habere possit. Non desunt auctores, recentiores Thomisticæ præsertim, qui tenent illam concursum, diversum ab auxilio gratiæ, esse aliquid per modum principii. Contra hæc sententiam præsentem thesiam proponuntur.

Probatur prima pars: Concursus est aliquid per modum actionis. Concursus Dei, quatenus est aliquid ad extra, debet per se ac immediatè influere in actionem creaturæ: agit ut anima de concursu adest; et revera actio causæ secundæ, non secus ac effectus quilibet, habet aliquid ontitatis participatæ, ac proinde hæc ratione a Deo manans. Atqui actio creaturæ, a Deo sic immediatè prodians, non potest esse aliquid ad suum terminum tendens, quinimodò simul concursus, qui in ea includitur, ut ad eundem terminum tendens concipiatur. Ergo haberi debet ut aliquid tendens ad suum terminum, seu aliis verbis, concurrat, per modum actionis.

Probatur secunda pars: Concursus est ipsa actio causæ secundæ, quatenus etiam a Deo immediatè procedit. Est sententia communior, cui tamen plures reluctantur. Concursus est aliquid per modum actionis. Atqui actio, quæ est ipse effectus prout actu fit, est numero unica et indivisibilis respectu causæ primæ et secundæ. Si alia enim esset actio Dei et alia actio creaturæ, Deus cum creatura reapse

non concurreret, et effectus immediatè a Deo non procederet. Ergo.

411. — *Corollarium.* Causa prima concipitur ut causa totalis, dum causa secunda concipitur etiam ut causa totalis, sed dependens et primæ obnoxia. Effectus seu hæc unica actio, est aliquid indivisibile ordinem dicens ad utramque causam, et extendit utraque causa totalis est, et suo modo totum effectum causat.

* De præmotione physica Thomistarum.

412. — Celebris est inter philosophos et theologos controversia, utrum præter simultaneam concursum requiratur insuper influxus aliquis quo Dea causæ secundas moveat et determinet ad agendum, earumque actiones præveniat prioritate nature et causalitatis.

Thomistæ ab anglicis Doctoribus mente deviantes, ut dicitur eorum adversarii, præmotionem physicam induxerunt, quæ Deus omnes actiones creaturarum sive necessarias sive liberas præmoveret per quamdam applicationem physicam et realem ad agendum. Nisi adesset hæc divina præmotio, nulla prorsus, juxta ipsos, foret creaturarum actio. Hæc præmotio, quatenus actionem præcedit omnique determinat, seu potentiam activam ex indifferenti reducit ad actum determinatum, dicitur prædeterminatio. Prædeterminatio ergo seu præmotio est aliquid prævium actioni creaturæ. Deus ad effectus quæcumque immediatè concurrat, etiam communicando causis secundis virtutem specialem, a qua egreditur immediatè actio causæ secundæ.

Quænam sit natura hujus præmotionis seu virtutis impertite? Id non uno modo traditur a variis assertoribus hujus opinionis. 1° Juxta Estium, est ipsa creaturæ actio, ut a Deo prius procedens prioritate nature quam concipiatur a causâ secundâ procedere. 2° Juxta Joannem a S. Thoma, est qualitas potentie activæ tributa, sed transiens cum ipsa operatione causæ secundæ et ab eadem distincta, quæ prima causa movet, determinat et impellit secundam ad agendum. 3° Denique juxta perosque Thomistas, prædeterminatio est aliquid ens (non actio causæ secundæ aut qualitas activa) incompletum, cum operatione causæ secundæ transiens, et ejus virtutem activam com-

plens ad operandum. Quid sit illud ens? id non omnino distincte explicant.

413. — *Thesis. Præmotio physica non est admittenda.*

Probatur. Sententia quæ adstruit non proors inutilem, libertati creatæ nocivam, divinæ sanctitati plus minusve repugnantem, eliminanda est. Atqui talis videtur sententia quæ promotionem physicam adstruit. Ergo præmotio physica non est admittenda.

1° Est *inutilis*, non sine tali præmotione, causa secunda est proxime disposita ad agendum cum ordinario Dei concursu, qui etiam sufficit ad explicandam essentialem causæ secundæ subordinationem respectu primæ. Ergo videtur inutilis, ac proinde eliminanda, juxta effatum Scholæ: Entia non sunt multiplicanda sine necessitate.

2° Est *noxia libertati*. Libertas consistit in indifferentia, quæ voluntas potest agere, vel non agere, et hunc vel illum actum pro libito et arbitrario exercere. Atqui illa prædeterminatio physica hæc indifferentiam perimit, siquidem ante omnem voluntatiæ consensum hæc facultatem determinat ad actum. Ergo ex hoc secundo capite est etiam eliminanda.

3° *Repugnat sanctitati Dei*. Hæc præmotio physica, ut dicunt adversarii, Deum auctorem peccati facit; id enim erunt, ut corollarium, ex superiori parte probationis. Ergo sententia Thomistarum suscipi non solet.

Verum Thomista acriter repellunt hæc eriminationes, hæc præcipue fulti axiomate: Deus movet unumquodque secundum proprietatem ejus. Porro cum agitur de causa libera, Deus, ut aiunt, voluntatem movet ad hoc ut debeat, et per electionem se determinat. Ergo non destruit libertatem, nec proinde Dei sanctitati repugnat; imò rejecta hæc prædeterminatione, Deus non esset amplius causa prima (1).

At argumentum non cogit; nam si Deus concursus dat ad modum voluntatis, debet dare auxilium natura sua indifferens ad diversos actus, siquidem libertas componi nequit cum determinatione ad unum. Hinc sicut voluntas

(1) Vide Goullin, *Metaph.*, q. iv.

libera est indifferens, ita concursus debet esse indifferens non autem prædeterminans. Sed fusior de hæc re disputatio ad Theologiam supernaturalem pertinet.

ARTICULUS II.

De causa finali.

I. De notione causæ finalis.

414. — Nomen *finis* metaphoricum est, desumiturque, ait Frassen, ab ipsis agrorum terminis. Ut enim limites, agrum, sic finis operationem agentis terminat: quo sensu ab Aristotele accipitur pro eo quod movet agens ad agendum. Finis ergo est *id propter quod* vel *ad quod aliquid fit*.

415. — *Thesis I. Finis est vera ac proprie dicta causa.*

Probatur. Illud est causa propter quod alterum est. Atqui effectus est propter finem: sic, v. gr., propter *sanctitatem* est sumptio medicinæ. Ergo finis est vera et proprie dicta causa.

Major constat: illud enim est causa per quod respondetur ad questionem *propter quid* res sit; porro hæc questioni respondetur per causam finalem.

Minor etiam patet. Finis enim verè movet agens ad operandum, hæc quod si non moveret, agens non ageret, nec proinde deret effectus. Ergo, etc.

416. — *Thesis II. Omnis agens agit propter finem.*

Nota I. Omnibus rebus prestatibus est aliquis finis in quem quæque, licet diversæ, suis actionibus tendunt.

1° Quædam agentia *formaliter* agunt propter finem: ea sunt que finem cognoscunt sub ratione finis, ut omnia agentia ratione prædita.

2° Quandoque agens tendit in finem non cognoscendo finem, ut finem, neque *proportionem* mediæ cum fine, sive in eum proprio motu, sive alieno dirigatur; tunc *materialiter* agit propter finem, uti bruta et agentia sensu destituta, quæ ab auctore nature ducuntur. Sed bruta, ut ait S. Thomas, in finem tendunt *executive et apprehen-*

sistē, quia aliquam finem cognitionem habent: v. gr., equus querens pabulum; dum agentia sensu destituta *executiōe* tantum finem appetunt: sic sagitta se habet ad scopum.

Nota II. In propositione assertur omnia agentia sive sensu destituta, sive sensu et intellectu praedita agere propter finem.

Probatur. Agere propter finem, idem est ac habere aliquid suae operationi praefixum, in quod tendat impetus agentis. Atque cuiuscunque agentis motus ad certum aliquem effectum tendit, siquidem non indifferenter se habet ad multa, seu non omnes effectus sunt ei indifferentes. Ergo omnia agentia agunt propter finem.

417. — *Thesis III.* *Finis in ordine causarum est prima, non tamen ut terminans, sed ut necesse.*

Probatur prima pars. Primum dici potest ea causa quae non potest subtrahi, quin alias corrumpat. Atque subtracto fine agens non operaretur. Ergo, etc.

Probatur secunda pars. Verumtamen finis hic non consideratur ut terminans, nam sub hoc respectu non est causa. Etenim omnis causa, sub eavatione quae causa est, intelligitur esse prior suo effectu. Sed finis, ut terminans operationem, non intelligitur ut prior illa operatione: sanitas, v. gr., est aliquod sumptione medicinae posterius. Ergo finis ut terminans non est causa, ac proinde ut movens tantam causat.

418. — *Thesis IV.* *Qui vult finem, velle debet et media.*

Probatur. Non potest finem reapse velle, qui ea sine quibus finis haberi nequit, velle recusat. Atque haec sunt media. Ergo qui non vult media sine quibus finem assequi non potest, finem, saltem in quantum finem, realiter non vult.

II. De variis divisionibus causa finalis.

419. — *Finis dividitur 1° in finem obiectivum et finem formalem, seu finem quo.* *Finis obiectivus est res in qua ratio boni desiderati invenitur. Finis formalis est ipsa res adeptio. Sic finis obiectivus avari est pecunia; finis formalis est pecuniae possessio.*

2° *Finis etiam dividitur in finem qui et in finem cui. Finis qui est ipsum bonum propter quod fit actio: v. gr., sanitas in curatione. Finis cui est subiectum cui bonum illud volumus: v. gr., homo cui procuratur sanitas.*

3° *Dividitur in finem operis et in finem operantis, seu, aliis verbis, in finem intrinsecum et finem extrinsecum. Finis operis est id ad quod opus natura sua ordinatur: v. gr., finis actūs sanandi est sanitas. Finis operantis est id quod agens intendit: v. gr., lucrum pro actu operarii. In agentibus naturalibus seu necessariis idem est finis operis et finis operantis; sed in agentibus liberis saepe inter hos fines est diversitas: finis enim architecturae est habitatio, dum finis architecti est lucrum, fama, etc.*

4° *Descendit in finem proximum, intermedium et ultimum.*

Finis ultimus is est propter quem cetera volumus, ipsum verò propter se tantum: ad anteriorem finem hic non ordinatur. At id dupliciter intelligi potest: vel enim ad aliud non ordinatur ad operante, et sic sanitas est finis ultimus quem intendit ager qui medicinam ebibit; et hic finis dicitur ultimus *secundum quid*; vel non ordinatur ex se et natura sua, et tunc dicitur finis ultimus *simpliciter*: sic Deus est verò omnium finis ultimus, quia ad Deum omnia ordinantur, dum ipse ad nullum aliud ordinem dicit.

Finis intermedium est id propter quod aliquid volumus, et quod ulterius vel ab operante vel ex se ordinatur.

Finis proximus est id quod proxime et immediate intenditur.

Ex: Quando quis corpus suum affligit propter virtutem, quam quaerit ut placeat Deo, Deus est finis ultimus huius operationis, virtus, finis intermedium, denique *refractio parviorum* est finis proximus.

Finis proximus est medium ad finem intermedium; hic autem est etiam medium ad finem ultimum: unde in quantum habent rationem cause finalis in quantum habent rationem medi.

420. — In hac ordinatione mediorum respectu finis ultimi, qui est ratio propter quam media amantur et adhi-

hentur, duplex, ordo distingui debet: ordo *intentionis* et ordo *executionis*.

In ordine intentionis, id quod primum intenditur est finis, dum in ordine executionis primum est medium magis remotum respectu finis. Hinc effatur Scholasticorum: *Quod est primum in intentione est ultimum in executione.*

Intentio enim est actus voluntatis qui circa finem et media versatur; porro voluntas intendit primam finem, ad cuius adptionem tantum vult media. Atqui executio non nisi per media adipiscitur finem. Ergo finis, qui est ultimus in executione, est primus in intentione. Ex.: Architectus qui domum edificare vult, debet etiam velle edificationem parietum, coadunationem lapidum et camenti, etc. Primum quod intendit, est finis seu domus ut edificata; vult proinde constructionem parietum, et propter hanc voluntatem vult coadunationem lapidum. Sed in ordine executionis, debet primum coadunare lapidos, postea extruere parietes, ac denique totam domum perficere. Finis ultimus igitur est id quod primum existit in intentione, licet ultimum veniat in executione.

ARTICULUS III.

De causa materiali et formali.

I. De materia.

421. — Materia est id ex quo aliquid fit. Universum sumpta concepitur ut imperfectum quid et indifferens ad multas determinationes; generatur ergo in aliquo composito est *res perficienda*.

Materia a Scholasticis trifariam distingui solet: materia ex qua, in qua, circa quam. 1° Materia *ex qua* dicitur id omne ex quo tanquam ex subiecto fit aliquid; sicut ex auro fit statua. 2° Materia *in qua* dicitur id in quo, tanquam in subiecto, forma recipitur; sic nix est albedinis sibi inherens materia in qua. 3° Materia *circa quam* dicitur id omne circa quod agens aliquid operatur; sic lignum et materia circa quam ignis agit.

Materia etiam dividitur in primam et secundam. Materia dicitur *prima*, quando consideratur prout est in

se, et quatenus nec aliqua forma vestitur, nec ad formam recipiendam aliquibus praevis dispositionibus afficitur. *Secunda* vero nominatur dum aliqua forma aut dispositionibus ad eam recipiendam induitur.

Materia physica prima dicitur *subjectum primum*, ut distinguatur a quolibet composito, ac proinde est substantia physice incompleta, a *forma substantiali* determinabilis ad faciendum corpus naturale.

422. — *Thesis. Materia rationem habet vere causa.*

Probat. Causa dicitur quidquid aliquo modo influat in productionem alicujus effectus. Atqui materia est omnino requisita in illo composito quod dicitur effectus, adeoque influat in esse ipsius; v. g. marmor influat in esse statuae Caesaris. Ergo materia rationem habet vere causa.

Effectus resultans ex materia et forma est compositum constans ex utroque principio unum aliquid constituite, ac proinde in illo composito fit mutua communicatio propria entitatis tum materiae, tum formae.

423. — *Scholium.* Quando materia consideratur respectu formae quae ab ipsa non educitur, non est causa materialis, sed tantummodo conditio ut illa fiat; v. gr. corpus humanum respectu anime est quidem subjectum, non vero causa materialis.

424. — *Materiae et formae causalitas est influxus quo simul unita concurrunt ad constituendum compositum, illa per modum subiecti actuali, haec per modum formae actualis. Hic influxus est realis et physicus, nam istae causae sunt vere physicae.*

II. De forma.

425. — Forma est id quod materiam perficit seu determinat ad quandam perfectionem. Inde in aliquo composito est *res perficiens*, quapropter solet defini: *id per quod aliquid fit*, nempe id quo materia determinatur in aliquo genere entitatum; unde dicitur etiam *ratio essentiae* seu compositi. A scholasticis quandoque *actus* appellatur, quia composito dat ut actu sit tale ens.

426. — Haec forma dividitur in *artificialem*, qualis est forma statuae ex marmore, et in *naturalem*, ut anima. Haec

iterum duplex est: alia est *accidentalitatis*, quæ advenit composito seu subjecto constituto, ut color; alia est *substantialitatis*, quæ advenit materię ut cum ea compositum *substantiale* constituat: puta, animus humanus.

Formæ substantialitatis generatim definitur: *Substantia physice incompleta vieteribus determinans ad faciendam cum ea corpus naturale*. Formæ substantialitatis est physice incompleta, sed completa metaphysice; eio enim genere constat et differentiis. De hac forma fusiuss agemus in Cosmologia.

Iste formas omnes sunt et dicuntur *physice*.

427. — Sed præter has formas alie enumerari debent:

1° Formæ *metaphysice*, quæ abstractione mentis ut forme concipiuntur. Quando res una eademque intelligitur diversis conceptibus quorum unus in hac re refert aliquid ut perficiendum aut determinandum, et alter exhibet id quod perficit et determinat, hic conceptus respectu alterius vicem formæ gerit, *N. gr.*, in definitione absentis rei, *genus* representat aliquid determinabile, ac proutdè habetur ut materia perficienda, *differentia* est id quod determinat, ac proutdè est forma perficiens materiam.

2° Formæ *analogicæ*. « In composito ex partibus integrantes, forme dicuntur respectu ceterarum partes illæ, quæ cæteris complementum afferre videntur. Ita « caput in homine... Universim id quod rei ad plura in « differentiã tribuit destinationem, usum, officium detinet misantiam, *formus* dicitur per *analogiam*. Hoc pacto pro « meligatio dicitur forma legis, et theologi in sacramentis materiam et formam distinguunt. » (P. Tongiorgi, *Out.*, 307, 3°).

428. — *THESE. Forma vultem physice est causa propria dicta.*

Probat. Compositum a sua forma habet ut sit id quod est (241); forma enim dat composito esse tam essentialitè quam existentie, illudque constituit in certo gradu entium. Atqui id quod alicui dat ut sit tale eas, profectò in illius esse induit, et idcirco habet rationem cause. Ergo forma est vera causa.

III. De causa exemplari.

429. — Ad causam formalem revocari potest causa exemplaris, quatenus hujus causalitatis in hoc solum consistit quòd per imitationem passivam concurrit ad dandum similem formam et speciem effectui. Verumtamen exemplar ad causam efficientem revocatur a Suarez et aliis communiter, quia concurrit ad opus in quantum artificem reddit aptum ad agendum: conspirat enim *dirigendo*; itaque est quædam causa efficiens moralis. Sed prætermissa disputatione hac, quæ querunt utrum exemplar magis propriè dicatur causa efficiens quam causa formalis, indolem cause exemplaris breviter explanabimus.

Quod vero ad nomen attinet, *exemplar* idem significat ac *idea*: « Idea græcè, ut ait S. Thomas post S. Augustinum, idem est ac forma vel species, in lingua latina. » Potest ergo exemplar definiri: *conceptus objectivus in ensis similitudinem fit aliquid opus ex intentione operantis*. Diximus *conceptus objectivus*, nam est forma mente præconcepta quam agens respicit et intuetur, dum operatur; est simul conceptus et objectum conceptum; et revera dum imitationem exemplaris querit agens, ejus conceptus formales, terminantur ad hunc conceptum objectivum.

Planiori modo potest etiam describi causa exemplaris: *id ad quod respicit agens dum operatur, ut ad ejus imitationem producat effectum.*

Ex his definitionibus constat sola agentia intellectualia prædita exemplaribus ideis uti posse. Patet etiam hæc agentia eminenter effectus perfectionem præcontinere.

430. — Duplex solet distingui exemplar 1° aliud *externum*, ut est imago vel scriptura oculis objecta, quæ imitanda proponitur, et 2° aliud *internum*, quod anima sua mente formatur. Exemplar internum habet propriè et per se causalitatem veram, nam exemplar externum nonnisi per internum causalitatem exemplaris habet. Prima definitio, quam tradidimus, respicit solum exemplar internum.

431. — *Thesis Exemplar est vera causa.*

Probat. Ars ad opera artificialia concurret ut vera causa. Atqui concurrere non potest nisi per exemplar quo operans dirigitur in suo opere. Ergo exemplar ad opera arte facta concurret ut vera causa.

CAPUT V.

DE ENTIUM PERFECTIONIBUS.

432. — Perfectio dicitur id omne quod ens aliquo modo complet; perfectior idem sonat atque ex integro facere; et ideo aliquid dicitur perfectum quia integrum. Realitates igitur quibus ens obinet suam complementam, partiales ejus perfectiones consistunt, quarum cumulus constituit perfectionem totalem.

Ratio perfecti ex postulat ut enti nihil desit vel 1° secundum esse proprium, vel 2° secundum naturalem inclinationem ad finem. Est igitur perfectum tum 1° ens quod finem assequitur tum 2° ens aptum fini assequendo.

Hinc regula omnis perfectionis est finis; hæc regula est *simplex* vel *composita*, prout ens habet unum finem vel plures fines coordinatos.

Perfectio reapse a bonitate non distinguitur; nam ens prout aliquam habet realitatem, dicitur bonum, et pariter vi hujus realitatis seu perfectionis dicitur perfectum.

433. — *Totalis* perfectio entis est vel relativa vel absoluta. Dicitur *relativa* quando in aliquo genere continetur; vocatur etiam *qualificativa* ac *gradualis*; dicitur *absoluta* quando est supra omne genus et in ipsa entis ratione. Hæc perfectio *entiativa* seu *transcendentialis* est integritas vel constantis omnibus que desiderantur ad ejus constitutionem in ratione talis entis; et hæc convenit *omni* prorsus enti;

Perfectiones parciales sunt vel simplices, vel mixte, seu *secundum quid*; sunt *simplices* quando eorum conceptus nullam involvit imperfectionem; v. g. intelligentia, justitia, sapientia, etc. Perfectiones dicuntur *mixte* quando in suo conceptu aliquam continent imperfectionem; v. g., facultas ratiocinandi.

Perfectio relativa habet gradus, ac proinde potest esse vel major vel minor, sive extensivè, sive intensivè. *Extensivè* major est 1° quando prestantioribus realitatibus con-

stituitur; 2° quando finis est sublimior. Est *intensivè* major quando 1° est ad finem assequendum magis idonea, atque 2° cumulatius possidet propria sui generis.

434. — Jamvero perfectiones entium *generaliores* que ad objectum ontologiae pertinent, possunt considerari 1° quoad ipsam realitatem, 2° quoad existentiam existentique modum. Ens enim, ut constat ex dictis (307), potest concipi 1° prout est quoddam realitas; 2° prout existit; quocirca dici potest perfectum quantum illi nihil desit sive in ordine *realitatis*, sive in ordine *existentiæ*.

Hinc caput præsens de perfectionibus entium in duos articulos dividemus.

ARTICULUS I.

De entium perfectionibus quoad realitatem.

435. — Ens aliquod spectatum in se, seu præ realitate qua constat, est *realitas* quædam vel *simplex* vel *composita*; in hoc ultimo casu exhibet aliquod totum ex partibus *coalescentibus*. Ens etiam aliquod concipi potest ut habens aliquam realitatem infinitam, et tunc ejus perfectio est *infinitas*, vel ut habens realitatem finitam, et tunc ratio finiti constituit ejus perfectionem. His de causis disserere hoc loco 1° de simplici et composito, 2° de infinito et finito expedit.

§ I. De composito et simplici.

I. De composito.

436. — Compositio accipi potest 1° *activè*, nempe pro unitione unius cum altero, et dici solet compositio *ad hæc*, 2° *passivè*, pro re ipsa effecta, nempe *pro uno ex pluribus resultantibus*, et appellatur compositio *ex his*, et est ipsum compositum.

Ens ergo compositum est *id omne quod ex pluribus constat simul junctis*. Potest ergo compositum in plura resolvi.

437. — Compositio triplex distingui solet, realis seu physica, logica et metaphysica.

1° Compositio dicitur *physica* quando exurgit ex par-

tibus realiter diversis; ejus ergo componentia sunt realiter distincta (30¹o, et 386¹o); v. gr. animus et corpus in homine. Itaque ad compositionem physicam tria requiruntur: 1° unitas realis, 2° distinctio realis inter partes componentes, 3° concursus illorum extremorum ad unum, et natio in illo uno.

2° Compositio dicitur *logica* quando coalescit ex partibus sola cogitatione distincta; v. g. ex genere et differentia sumptis formaliter, nempe ut sunt predicabilia (40°).

3° Compositio dicitur *metaphysica* quando exurgit ex partibus distinctione formali discriminatis.

Compositiones ex essentia et esse, ex suppositalitate et natura, sunt compositiones metaphysicæ.

III. De simplicibus.

438. — Simplex, quod composito opponitur, per hujus notionem definitur. Sed compositum partibus coalescit sive *acta*, sive potentia distinctis, si est compositum physicum, et sola ratione, si est compositum logicum aut metaphysicum; et exinde aliquid dicitur *physice* simplex quando non constat partibus realiter aut potentialiter diversis, dum ens dicitur *metaphysice* simplex, quando nec *re* nec *ratione* potest in partes resolvi, licet distinctiones rationis admittere possit. Hinc simplex erit *id omnia quod pluribus non constat*.

439. — Simplicitas et compositio possunt considerari in aliquo genere, v. g. in genere substantiæ, in genera qualitatis, etc. Simplicitas, quæ nullo modo resolvi potest, dicitur *absoluta*, et ideo non est in aliquo genere.

Simplex in quodam genere est aliquo modo divisibile: licet enim non possit resolvi juxta eam rationem qua dicitur simplex, verumtamen sub alio respectu potest esse divisioni obnoxium; v. g. substantia simplex, ut animus, est divisibilis secundum plures facultates; aurum, quoad speciem substantiæ, non est aliquid compositum ex variis metallis: spectata igitur sola ratione substantiæ, aurum potest dici simplex, licet ratione quantitatis, sit aliquid compositum. Ergo *simplex ab inextenso difert*.

440. — *THESES. Notio simplicis merè negativa non est.*

Probat. Notio simplicis aliquam præ se fert positivam realitatem quæ compositionem excludit; v. g. actus animi simplices sunt quadam realitates positive, quas refert sensus intimus. Atqui realitates positive quæ compositionem excludunt, non sunt perfectiones sola exclusionem compositionis constantes. Ergo notio simplicis merè negativa non est, sed simul constat aliqua positione et aliqua negatione.

§ II. De finito et infinito.

441. — Finitum, juxta vim nominis, idem est ac limitibus circumscriptum, ac proinde finitum dicitur *ens, quod limites habet*. Infinitum idem est ac limitibus expers, et exinde definitur potest: *Id quod limites non habet*. Igitur finitum et infinitum important, primum, affirmationem, et secundum, negationem limitis.

Ad veram sive infiniti, sive finiti notionem nobis comparandum, ædulo querere debemus, *quid est limites?* Idea limitis duo involvit: 1° affirmationem aliquam; 2° alicui negationi admixtam; significat enim simul aliquam realitatem et defectum ulterioris perfectionis in ea. Est ergo ex parte *positiva*, nam nihilum per se non habet limites; ut sit *limites*, requiritur realitas limitata. Est ex parte *negativa*, nam confinium importat exclusionem alicujus ulterioris perfectionis.

442. — Finitum potest considerari in aliquo genere perfectionis, aut sub sola ratione communi finiti, quæ omnibus prorsus entibus, quocumque modo limitatis, competat: et tunc dicitur *finitum in communi, seu abstracte ac simpliciter sumptum*.

Finitum in aliquo genere, seu finitum *aliquid*, est hoc ens reale quod tales limites determinatos habet.

Finitum *simpliciter sumptum* est ipse conceptus abstractus omnium entium realium, aut possibilium, certos limites habentium. Ens finitum, sic absolute sumptum, non est unum simpliciter, sed tantum secundum abstractionem, seu communem rationem: plures autem ac varias rationes entium finitorum sub se comprehendit.

443. — Infinitum aliud est acta, aliud potentia infini-

tum, prout omnem perfectionem actu habet, vel in ratione perfectionis sine fine augeri potest. Primum a veteribus appellabatur infinitum *categorematicum*, et alterum, *syn-categorematicum*, quod proprio nomine vocatur *indefinitum*. Indefinitum proprie nō est sine fine, sed *sine fine finitum*, quatenus temper capax est ulterioris incrementi, ac proinde semper limitatum respectu hujus adventitiæ perfectionis.

Infinitum *syn-categorematicum* fieri potest tripliciter, scilicet *vel additione*, aut *detractione*, ut in numero; *vel successione*, ut in tempore et motu; *vel divisione*, ut in continuo.

444 — *Thesis I. Infinitum actu nequit mensurari quocumque modo.*

Probatur. Mensuratio fit successivis applicationibus unitatis. Atqui hæc successiva applicatio habet rationem numeri finiti. Ergo infinitum nequit mensurari quin sit simul finitum et infinitum. Constat enim applicationem hæc habere rationem finiti, quia fit per jugum additionem, cujus *norma* est mensura finita.

445. — *Corollarium.* Exindè patet notionem infiniti non haberi per continuam additionem finiti; necis infinitum, præterquam quod esset aliquid compositum, limitibus non vacaret; nam talis additio perfectioni *terminato* non nisi terminatam adjuget perfectionem. Ergo falsa est opinatio Lockii putantis conceptum infiniti *efformari* per interminabilem seriem et accretionem finitarum perfectionum.

446. — *Thesis II. Differentia finiti ab infinito non potest esse aliquid finitum.*

Probatur. Si hæc differentia finita finito addita constitueret infinitum, duæ quantitates finitæ infinitam æquarent, ac proinde infinitum mensurari posset. Ergo ex falsitate consequentis patet falsum esse antecedens.

447. — *Thesis III. Multitudo actu infinita repugnat.*

Probatur. Si multitudo esset actu infinita, cumulus unitatum quibus constat, deberet esse infinitas. Atqui id repugnat. Ergo nulla multitudo actu infinita.

Probatur minor. Ille numerus infinitus non differret a numero immediatè precedenti et finito, nisi *unitate*, seu ultimo incremento. Ergo differentia inter finitum et infinitum una tantum unitate constaret, quod manifestum importat absurditatem.

448. — *Corollarium.* Hinc, 1° repugnat extensio realis infiniti et tempus reale actu et ex omni parte infinitum.

2° Quantitates infinite mathematicorum non constituent infinitum actuale, sed solummodo connotant quantitatem finitam in se, quæ tamen est terminus inexsuperabilis aliquid series indefinitæ: hic terminus nullam habet communem mensuram cum elementis quibus constat ipsa series; et propter hanc improprietatem, hæc series, quantumvis protracta, ad hunc terminum nunquam devenire potest. Hinc respectu hujus legis incrementi aut decrementi diei potest infinitum, licet in se sit aliquid finitum, quod cum unitatibus alterius ordinis mensurari potest; sed cum norma seriei quam claudit, mensurari nequit.

449. — *Thesis IV. Notio finiti non fundatur in prævia infiniti notionem.*

Nota. Plato, Cartesius, Fenelon et alii censuerunt finiti notionem non nisi per infiniti conceptum cognosci. Finitum enim aliquam importat limitationem, ac proinde cognosci nequit, nisi lines quæ determinatur, sit prius cognitus. Porro, juxta laudatos auctores, limitatio finiti non posset inveniri nisi in infinito; nam aliquid a semetipso non limitatur. Inde finiti notio in prævia infiniti notionem fundaretur.

His præmissis, ad probationem thesis aggredimur.

1. Estens notio finiti necessario fundaretur in prævia notionem infiniti, quatenus obtineri non posset nisi ope hujus præviae notionis. Atqui notio finiti revera aliter obtineri potest, seu notionem infiniti non necessario subaudit. Ergo finitum sine prævia infiniti notionem cognoscere valeamus.

Major non potest negari ac adversariis, nam ipsam refert rationem qua adstruunt necessitatem præviae notionis infiniti.

Minor tantum probari debet. Finiti notio, ut antea diximus, duo importat, scilicet entitatem aliquam, et limitem hujus entitatis, seu negationem ulterioris realitatis (541).

Ferro 1° nihil vult quominus aliquam *realitatem* cognoscamus sine hac praevia notione finiti: et hoc libenter fateatur adversarii.

2° *Negatio*, quam importat notio finiti potest etiam inaequale explicari sine praevio conceptu finiti. Etenim *lines* non importat nisi negationem alicujus superioris perfectionis sive finitis, sive infiniti. Si necessario diceret negationem finiti, cum verò sine hac notione explicari non posset; sed realitas finita in alia realitate finita profecto includi potest: et exinde ab ipsa limitari: v. g. homo in hac exetra, ager in aliqua regione, exhibent res limitatas quarum *lines* non est aliquid infinitum. Ergo haec ulterioris perfectionis negatio non necessario relationem dicit ad infinitum. Dum habeo prae oculis rem quam continetur, et rem quae continet, video primam esse ab alia limitatam. Hinc ad negationem, quam includit notio finiti, explicandam, sufficit cognitio graduum inter res finitas.

II. Confirmatur thesis ex eo quod finitum in variis linguis non est vox negationem infiniti importans, dum infinitum semper exhibetur ut negatio finiti. Ergo ex indole linguarum constat tantum abesse ut notio finiti obtineatur ex negatione finiti, quod infiniti notio exhibeatur et efforrata ex negatione finiti.

450. — *Scholium*. Adversarii potissimum discurrunt ex eo quod limitem considerant tantummodo juxta communem rationem finiti (442), quae de omnibus finitis actualibus et possibilibus praedicari potest. Concipiunt hanc rationem communem ut aliquod finitum univ ersale, obiectivum, omnia finita creata et creabilia complectens. Jam vero limites hujus fantastici finiti inveniri certo nequeunt nisi in infinito; nam Deus solus possibilitatem limitationis a se repellit. Ipsa igitur abstractio, seu universalitas fit elementum obiectivum seu aliqua notio quae ingreditur in comprehensionem ideae finiti: atque hae confusione peracta, originem hujus ideae non invenire amplius queunt nisi in conceptu finiti.

ARTICULUS II.

De entium perfectionibus quoad modum existendi.

451. — Ens, quoad modum existendi spectatum, varias etiam sortitur perfectiones, ac prorsus variè determinatur ac dividitur. Modi existendi sunt 1° necessitas et contingentia, 2° immutabilitas, et mutabilitas, 3° aeternitas, aevum et tempus. Hi modi dicuntur perfectiones quia exhibent veluti ultimum complementum in ratione existendi.

Istae perfectiones, una cum superioribus, dicuntur etiam proprietates disjunctivae, quatenus enti, ut sic, et singulis ejus inferioribus non simul conveniunt, ad discrimen proprietatum simplicium, quae simul enti et singulis ejus inferioribus competunt.

§ I. De notione entis necessarii et contingentis.

452. — Necessarium dicitur illud quod est et non potest non esse, contingens verò quod potest esse et non esse.

Triplex assignari potest necessitas et contingentia, nimirum *logica*, *physica* et *ontologica*. Prima est modus quo *propositio* dicitur necessaria vel contingens (170). Secunda est modus quo *naturales causas* sunt naturaliter determinatae ad suos effectus: v. g., frigus est proprietates necessariae glaci: huc volitio est effectus contingens voluntatis. Tertia est modus quo *ens* est: huc proprie congruit definitio superioris data.

Triplex etiam esse potest hae necessitates metaphysica, et totiplex contingentia, scilicet in essendo, in existendo et in operando, prout ens aliter se habere nequit, vel potest, sive quoad *essentiam*, sive quoad *existentiam*, sive quoad *operationem*.

453. — Necessitas etiam distinguitur in *simplicem* et *secundum quid*. Necessarium simpliciter est id quod alio modo se habere nequit: est ergo necessitas *rei in se*. Necessarium secundum quid, est id quod requiritur ad finem aliquem assequendum; est ergo necessitas *medii alicujus*. Prima potest esse absoluta, et est necessitas

entia omnino indefectibilis et invariabilis tum in essendo, tum in existendo, tum in operando. Secunda generatim potest etiam concipi ut necessitas entis invariabilis sub aliquo respectu, licet variabilis sub aliis.

454. — *Thesis I. Necessitas metaphysica, absolute seu simpliciter sumpta, soli Deo conceit.*

Probatur. Illud est absolute necessarium cui repugnat propterea omnis contingentia modis. Atqui soli Deo repugnat omnis contingentia sive in essendo, sive in existendo, sive in operando. Ergo Deus solus est ens simpliciter et absolute necessarium.

455. — *Thesis II. Omne contingens existere nequit nisi ab aliqua causa producat.*

Probatur. Ens dicitur contingens quia potest non existere, seu est ens indifferens ad existendum. Atqui id quod intrinsecus non determinatur ad existendum, non nisi extrinsecus potest ita determinari. Ergo, cum existit, seu est semel determinatum ad existendum, id habere debet ab aliqua causa.

456. — *Scholium.* Contingens sicut existens potest existentiam amittere, siquidem non intrinsecus, sed extrinsecus, determinatur ad existendum, se proinde in se nunquam habet rationem suam existentie. Interire potest sive per corruptionem, quando resolvitur in partes quibus constat: sive per annihilationem, quando ita destruitur, ut nihil illius remanet. Substantia composita utroque modo interire potest, dum substantia simplex, non nisi per annihilationem, amittit existentiam.

457. — *Thesis III. Quodlibet ens, præter Deum, est vel contingens, vel necessarium necessitate secundum quid.*

Probatur. Ie Quod alia entia, præter Deum, non sunt simpliciter et absolute necessaria, id constat ex antea dicitis (454); hinc illis non potest competere nisi necessitas secundum quid.

2° Quod habere possint hanc necessitatem secundum quid, manifestatum est; nam, saltem quoad essentiam, nos sunt necessarie (281).

3° Entia creata sunt contingentia, quatenus transeunt o

nihilò ad esse physicum; et exinde in *existendo* dicuntur simpliciter contingentia.

458. — *Scholium.* Ens aliquod potest dici necessarium quidem, sed necessitate secundum quid, quantum ad existentiam, cum in se non habeat principia corruptionis; quales sunt angeli et animæ rationales: contingens verò, quantum ad operationes: possunt enim ab una operatione in aliam permutari, imò etiam possunt agere vel non agere.

§ II. De notione entis mutabilis et immutabilis.

459. — Ens necessarium immutabilitatem sibi vindicat, dum ens contingens, prout tale, mutationi est obnoxium. Disputatio igitur de mutabilitate et immutabilitate immediate sequitur tractationem de necessitate et contingentia.

Mutatio est transitus entis ex uno statu se habendi in alium statum. Ad mutationem tria requiruntur: 1° terminus a quo, 2° terminus ad quem et 3° utriusque subiectum. Terminus a quo est id quod recipit motum; terminus ad quem est finis motus; subiectum est id quod transit ab uno termino in alium.

Quamobrem ens illud mutari potest quod est indifferens ad terminum. Ergo ens simpliciter necessarium, quod ita est ut concipi non possit tanquam indifferens in existendo, non est mutationi obnoxium.

460. — Mutabilitas dividi potest, 1° in intrinsecam et extrinsecam. Mutabilitas intrinseca consistit in eo quòd possit recipere vel amittere aliquam perfectionem intrinsecam. Mutabilitas extrinseca consistit in diverso ordine quem ens recipere vel amittere potest ad alia entia. Ex. 1° quando quis ex inducto evadit doctus, fit in illo mutatio intrinseca; quando quis a dextera alicujus hominis se vertit ad sinistram, fit mutatio extrinseca; prior respectus immutatur.

2° Immutabilitas vel mutabilitas, non secus ac necessitas et contingentia, spectari possunt quoad essentiam, quoad existentiam, et quoad operationem, id est quoad ea omnia que existentiam consequuntur.

461. — Ens quod mutationem non subit, dicitur sibi identicum. Si hæc identitas omnimodam repellat muta-

tionem, dicitur *absoluta*; si in ente aliqua fit mutatio que tamen sensum effugiat, identitas erit *relativa*; denique si aliqui varias subit mutationes, que sub sensu cadunt, et tamen in communi hominum estimatione illud ut idem habeatur, hæc identitas dicitur *moralis*; v. gr., ædificium fore ex integro prædentem instauratum est moraliter sibi identicum.

462. — Mutatio qualemvis, scilicet ratione, distinguitur ab actione et passione. Mutatio enim, prout consideratur in agente vel est ab agente, dicitur *actio*; prout in patiente seu recipiente actionem agentis spectatur, *passio* appellatur; quapropter mutatio ratione ab utraque distinguitur.

§ III. De notionem entis æterni, æterni et temporanei.

463. — Æternitas, ævum et tempus sunt diversæ species durationis. Durationis nomine intelligitur *perseverantia*, seu *permanentia* rei *cujuslibet in suo esse*.

Duratio distribuitur a philosophis in *increatam*, que soli Deo convenit, et *creatam*, que creaturis competit.

Duratio creata subdividitur in *ævum* et *tempus*. Omnis igitur entium duratio reducitur ad æternitatem, æternitatem et tempus.

I. De æternitate.

464. — Æternitas est duratio entis increati et immutabilis. Hæc duratio est *existentia sine initio, sine fine, sine successione*. Definitur a Boetio: (Lib. V. De consolatione phil.) *Interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio*.

Dicitur 1° *Interminabilis vitæ*; æternitas enim soli Deo proprio convenit, cujus Esse (ut vita sumptum) initio et fine caret, seu *terminus* non habet nec habere potest. 2° *Possessio*, quia Deus vivit vitâ nobilissima et indefectibili, et exinde ita permanet in esse, ut suum esse plene possidet. 3° *Tota simul*, id est, nullo modo successiva, quia ens successivum dici nequit simpliciter interminatum, quippe quum partes habeat finitas, et limitatas: in actu vero absoluto et necessario, nihil est quod non semper eodem modo sit. Dicitur 4° *perfecta*, quia quum sit Deus su-

premiu omnium entium, est actus purus, in quo successio absolute repugnat.

Ex hac definitione constat in æternitate non reperiri sive *transactum* sive *futurum*, sed tantum *presens*.

465. — At aliquando solemus æternitati sine errore tribuere præteritum ac futurum; et hic usus loquendi reperitur etiam in sacris Scripturis, ubi tria tempora Deo tribuuntur. Æternitas enim duplici respectu considerari potest, scilicet: 1° *formaliter*, et tunc est indivisibilis, immutabilis; 2° potest etiam considerari *virtualiter*, et quoad relationem extrinsecam quam habet ad eam tempus, et præ hujus relatione extrinsecam dici potest divisibilis, successiva.

Istæ dictiones, que sine errore anti æterni tribuunt futurum, presens et transactum, desumuntur ex nostro concipiendi modo, qui durationem non determinat nisi per comparationem ad tempus. Conceptus transacti et futuri sunt complexi et duo continent: *positionem* aliquam et *negationem*, nempe 1° affirmant realem existentiam ante vel post presens, 2° negant actualem possessionem existentie. Hi conceptus, ut per se patet, æternitati applicari nequeunt, nisi juxta affirmationem.

466. — Quia æternitas cum tempore coexistit, potest considerari ut respondens variis temporis partibus. At hæc coexistentia non ita accipi debet, ac si quedam æternitatis partes partibus temporis responderent; nam tota simul coexistit omnibus temporis partibus.

II. De æternitate.

467. — Duratio creata permanens (463) dividitur in durationem immutabiliter *natura sua* permanentem, que *ævum* appellatur, et in eam, que licet permanens sit, tamen ex se habet permanentiam non immutabilem, sed natura sua defectibilem, seu que reapse habere potest finem.

Quod ad nomen atinet, *ævum* græcè sumitur etiam pro æternitate; sed ex usu Theologorum sumitur pro duratione rerum incorruptibilium, seu angelorum et animarum rationalium.

Æternitas a quibusdam definitur: *Duratio creata*

permanens et incorruptibilis ab intrinseco. Dicitur 1° *duratio creata*, inde diversa ab aeternitate, dicitur 2° *permanens*, quia est duratio rerum permanentium, quae scilicet partem post partem non obtinent, quales sunt angeli et animae rationales. Dicitur 3° *incorruptibilis ab intrinseco*, ut aeterna distinguatur a compositis physicis, quae corruptibilia sunt ab intrinseco: sic distinguitur a tempore.

408. — *Errum*, ut constat ex dictis, partim cum aeternitate, partim cum tempore convenit et ab eis discrepat. Convenit quidem cum aeternitate, eo quod tota sit simul et indivisibilibus duratio carens fine et successione prioris et posterioris: per quod a tempore distinguitur. Convenit vero cum tempore quatenus habuit exordium, et posset habere finem, saltem per extraordinariam Dei potentiam.

Atamen sanctus Bonaventura negat avum esse durationem permanentem, licet sit duratio rei permanentis, seu putat esse durationem successivam.

Sanctus Thomas vero cum omnibus fere Theologis sententiam tenet huc contrariam. Et hae secunda sententia ut vera et certa proponitur a Suarezio. Rationes quibus fulcitur ista sententia praetermittimus, quia duratio, quae est perseverans entis existentia, non potest aliter determinari, nisi quaerendo quid sit ens cuius duratio determinata est; sed praeterquam quod natura angelica non est rationi humanae omni ex parte pervia, ejus discussio ad ontologiam non pertinet. Tamen potest generatim dici contra primam sententiam, quod in substantiali existentia angelorum non est realis successio; quapropter avum non potest esse duratio successiva.

III. De tempore.

409. — Temporis natura est adeo explicata difficilis, ut sanctus Augustinus, in libro XI *Confessionum*, cap. 14, fateatur illius notitiam se assequi non potuisse. Sic enim ait: « Quid est tempus? Si nemo ex me quaerat, scio; si quaerent explicare velim, nescio. » Licet nihil familiarius et notius in loquendo sit quam tempus, tamen hujus notitiae analysis est omnium fortasse difficillima.

« Fidenter tamen, » subiungit sanctus Augustinus in

eodem loco, « dico: scire me quod si nihil praeteriret, non esset praeteritum tempus; et si nihil adveniret, non esse adfuturum tempus; et si nihil esset, non esset praesens tempus. » Temporis ergo notio tria elementa continet: praeteritum, praesens et futurum, ac proinde est duratio cum successione.

Quum tempus sit duratio *entis mutationibus* obnoxii, a nonnullis definitur post Aristotelem: *Mensura motus* (1) *secundum prius et posterius.*

Dicitur 1° *mensura motus*, quia tempus est dumtaxat mensura rerum successivarum. Sicut per mensuram iudicamus plus vel minus in re qualibet, sic per tempus plures aut pauciores in subjectis permanentibus mutationes sibi succedentes agnoscimus. Dicitur 2° *secundum prius ac posterius*, quia tempus, sive duratio motus est ipse motus prout habet prius et posterius. Brevitas et diluciditas definiri potest: *Duratio cum successione.*

470. — *Thesis I. Tempus, et generatim duratio, non distinguitur realiter a re durante, sed ratione dumtaxat.*

Probatur prima pars. Duratio est extensio quaedam et continuatio existentiae. Atqui hoc ipso quod res aliqua producit et conservatur, nempe quod terminat actionem productivam et conservativam, durat vel instant vel tempore. Ergo nihil aliud revera est duratio quam res durans.

Probatur secunda pars. Duratio tamen distinguitur ratione ab existentia. Proprie enim duratio existentiam non dicit; sed perseverantiam aliquam in eadem existentia. Atqui hae perseverantiae, licet non sit aliquid realiter distinctum a re perseverante, aliquid nihilominus dicit quod formaliter non includitur in conceptu existentiae. Etenim conceptus durationis conceptui existentiae adijcit notionem successivae aut permanentiae. Ergo tempus aut

(1) Metas ab Aristotele (3 Phys. sect. 6) definitur: *actus entis in potentia, prout in potentia est.* Dicitur 1° *actus*, quia informalis et actus ipsum mobile. Dicitur 2° *motus in potentia*, i. e. ipsius subjecti, quod est in potentia ad aliquam aliam formam. Dicitur 3° *prout in potentia*, quia est actus imperfectus, qui tenet suum subjectum, prout tenet res in potentia ad talem formam. Inque constituit subjectum formaliter in via ad formam ultimum.

duratio generatim inspecta a re durante ratione distinguitur.

471. — *Thesis. II. Tempus intrinsecum non distinguitur realiter a motu rerum.*

Nota. Tempus a philosophis distingui solet in intrinsecum et extrinsecum: *intrinsecum* est duratio successiva rerum quas tempore mensurantur. *Extrinsecum* vero eadem est rerum duratio quatenus ordinem et respectum dicit ad motum alienius externi corporis, per quem duratio successiva rei mensuratur.

Probat. Quæ distinguuntur realiter, aut possunt realiter separari, aut sunt in diversis subjectis, aut ex illis unum producitur ab altero. Atqui idem numero motus 1º separari realiter a duratione sua intrinseca nequit, 2º motus et duratio non sunt in diversis subjectis, nec denique 3º motus a duratione realiter producitur, aut vicissim. Ergo tempus intrinsecum a rerum mutationibus non distinguitur.

Corollarium. Existentia rei mutabilis semel adepta perseverat sine interruptione usque ad suum interitum, ac proinde permanentia existentie mutabilis exhibet aliquid continuum. Hinc tempus reale, quod est hæc ipsa permanentia existentie mutabilis, est continuum; non constat ergo ex indivisibilibus, ut melius postea videbimus, dum agemus de continuo.

472. — *Scholium.* Tempus potest per abstractionem mentis considerari in se, præscindendo a rebus mutabilibus, et tunc habetur tempus possibile, seu absolutum, aut imaginarium et ideale: quod nihil aliud quidquam est quam possibilitas successivæ.

EXPLICIT ONTOLOGIA

INDEX SYNOPTICUS.

PRIMI VOLUMINIS.

PROŒMIUM.

§ I. De Philosophiæ definitione.

Philosophia sumi potest tam pro mentis conatu ad sapientiam, quam pro ipsa sapientia. In hoc ultimo sensu definitur: *Scientia que disceptat de ultimis causis rerum rationibus qua homo sola ratione ducere consequi potest.*

§ II. De utilitate Philosophiæ.

1º Philosophia est utilissima ad alias scientias discendas et quidem 1º ad scientias speculativas, in quantum metum veri in genere suppeditat; 2º ad scientias practicas, in quantum præbet ordinem et boni, necnon naturæ entium dirigendorum cognitionem.

Itº Utilis est respectu hominis, sive privatim sumpti, facultates ejus promovendo et perficendo, sive in statu sociali considerati, quatenus gremium ordinis et societatis constitutionis conceptum affert.

3º Utilis est religioni quia 1º obstacula removet sapientia diligendo, 2º demonstrat præconabula fidei, 3º promovet aptitudinem naturalem ad revelationem excipiendam, et præterea theologo methodum et speculativos conceptus subministrat.

§ III. De habitudine Philosophiæ ad alias scientias.

1º Quoad scientias ordinis naturalis, philosophia est simpliciter regina et dux, utpotè aliis suffundata principibus præbens.

2º Quoad scientias ordinis supernaturalis, simpliciter subjacet; 3º ratione objecti; quia ordo supernaturalis na-

duratio generatim inspecta a re durante ratione distinguitur.

471. — *Thesis. II. Tempus intrinsecum non distinguitur realiter a motu rerum.*

Nota. Tempus a philosophis distingui solet in intrinsecum et extrinsecum: *intrinsecum* est duratio successiva rerum quas tempore mensurantur. *Extrinsecum* vero eadem est rerum duratio quatenus ordinem et respectum dicit ad motum alieius externi corporis, per quem duratio successiva rei mensuratur.

Probat. Quæ distinguuntur realiter, aut possunt realiter separari, aut sunt in diversis subjectis, aut ex illis unum producitur ab altero. Atqui idem numero motus 1º separari realiter a duratione sua intrinseca nequit, 2º motus et duratio non sunt in diversis subjectis, nec denique 3º motus a duratione realiter producitur, aut vicissim. Ergo tempus intrinsecum a rerum mutationibus non distinguitur.

Corollarium. Existentia rei mutabilis semel adepta perseverat sine interruptione usque ad suum interitum, ac proinde permanentia existentie mutabilis exhibet aliquid continuum. Hinc tempus reale, quod est hæc ipsa permanentia existentie mutabilis, est continuum; non constat ergo ex indivisibilibus, ut melius postea videbimus, dum agemus de continuo.

472. — *Scholium.* Tempus potest per abstractionem mentis considerari in se, præscindendo a rebus mutabilibus, et tunc habetur tempus possibile, seu absolutum, aut imaginarium et ideale: quod nihil aliud quidquam est quam possibilitas successivæ.

EXPLICIT ONTOLOGIA

INDEX SYNOPTICUS.

PRIMI VOLUMINIS.

PROŒMIUM.

§ I. De Philosophiæ definitione.

Philosophia sumi potest tam pro mentis conatu ad sapientiam, quam pro ipsa sapientia. In hoc ultimo sensu definitur: *Scientia que disceptat de ultimis causis rerum rationibus qua homo sola ratione ducere consequi potest.*

§ II. De utilitate Philosophiæ.

1º Philosophia est utilissima ad alias scientias discendas et quidem 1º ad scientias speculativas, in quantum metionem veri in genere suppeditat; 2º ad scientias practicas, in quantum præbet ordinem et boni, necnon naturæ entium dirigendorum cognitionem.

Itº Utilis est respectu hominis, sive privatim sumpti, facultates ejus promovendo et perficendo, sive in statu sociali considerati, quatenus gremium ordinis et societatis constitutionis conceptum affert.

3º Utilis est religioni quia 1º obstacula removet sapientia diligendo, 2º demonstrat præconabula fidei, 3º promovet aptitudinem naturalem ad revelationem excipiendam, et præterea theologæ methodum et speculativos conceptus subministrat.

§ III. De habitudine Philosophiæ ad alias scientias.

1º Quoad scientias ordinis naturalis, philosophia est simpliciter regina et dux, utpotè aliis suffundata principibus præbens.

Itº Quoad scientias ordinis supernaturalis, simpliciter subjacet; 4º ratione objecti; quia ordo supernaturalis na-

turali præstat; 2° ratione luminis quo perfunditur; quia lumen naturale infinite distat a lumine divino. Etsi ancilla, tamen ex aliqua parte, adiutrix est ipsius Theologie.

§ IV. De Philosophiæ partitione.

Philosophia, inspecto objecto, in partem theoreticam seu Metaphysicam, et in partem practicam seu Ethicam partitionitur, quibus pars quædam propædæutica adijci debet, per quam aditus patet ad illud objectum. Unde per ordinem numeratur triplex pars Philosophiæ, nempe Logica, Metaphysica, Ethica.

PRIMA PARS PHILOSOPHÆ

LOGICA.

Logica, cujus objectum est ordo quo instrui debent operationes mentis ad verum assequendum, dividitur in *naturalem* seu *innatam*, et *artificialem* seu *scientificam*, quæ rationem scientiæ et artis habet eò quia signatur per reflectionem, et normam instar actus mentis ad verum dirigit.

Logica scientifica rursus dividitur in *formalem* seu *dialecticam* et *materialem* seu *criticam*. Inde in prima Philosophiæ parte duplex pars.

PRIMA PARS LOGICÆ

Logica formalis versatur circa ordinem conceptuum intentum scientiæ adhibendam. Unde in dialectica, perspicuis prius constitutivis rationis elementis, seu simplici apprehensione et iudicio; ad ipsam rationem ex ipsis conflatur, ac denique ad methodum quæ ipsa coaptatur ratiocinia, migrabimus.

CAPUT I.

DE SIMPLICI APPREHENSIONE.

Simplex apprehensio est operatio qua mens aliquod objectum attingit. Est ergo conceptio cujus effectus est

conceptus. Sed quia homo suos conceptus manifestandi facultate gaudet, in hoc capite agemus de conceptibus et simul de signis conceptuum.

ARTICULUS I.

De conceptibus.

I. Quid est conceptus?

Conceptus est similitudo objecti in mente existens. At tamen sedulo distinguendus est conceptus a phantasmate imaginationis, quod semper aliquid individuali exhibet, dum conceptus abstrahit ab omni individuali conditione. Conceptus, præter alias appellationes, *terminus* nuncupatur. 1° quia id est ultra quod non progreditur analysis; 2° quia quodammodo extremam iudicii partem tenet.

Conceptus objectum scientiarum constituit. Conceptus enim abstrahunt ab omni individuatione, ac proinde præ se ferunt quid immutabile: jamverò scientia est de immutabili.

II. Quotuplex sit conceptus?

Conceptus dividi potest:

1° Ex parte modi quo objectum concipitur, 1° in *clarum* et *obscurum*, 2° in *distinctum* et *confusum*. Distinctus rursus est *completus* vel *incompletus*. *Completus* est *adequatus* vel *inadequatus*, 3° Tandem conceptus est *comprehensivus* vel *apprehensivus*.

Scholium. Complexio notarum quibus constituitur idea, *comprehensio* dicitur, dum amplitudo ideas, in partibus vel paucioribus individuis representandis, *retentio* vocatur.

II° Ex parte objecti, conceptus dividitur in *realem* et *logicum*. Idem sonant termini *primæ intentionis* et *secundæ intentionis*.

ARTICULUS II.

De signis conceptuum.

I. Signi notio.

Signum est id omne in quo aliud cognoscitur. Signum est *naturale* vel *conventionale*. Quod manifestat ideas, id signum idearum est. Loquela idearum signum perfectius exhibet. Præcisè prout signum est simplicis conceptus, loquela vocabulorum seu *terminus orales* nuncupatur.

Thesis. *Vocabulum* est *signum conventionale* non naturale, quia relatio inter hoc signum et hanc ideam non nisi ex quodam pacto resultat.

Hic agitur de terminis sub respectu logico et quatenus vim significandi habent.

II. De divisione terminorum vocalium.

I^o Secundum vim significandi dividuntur termini :
 1° in antea et sequentes, inter quos intermedius jacet terminus analogus (qui reduci potest ad sequentium consilio), 2° in vagos et fixos, 3° in determinatos et syncategorematicos.

II° Ratione objecti, dividuntur 1° in abstractos et concretos, 2° in simpliciter et compositos, 3° in connotativos et absolutos.

III° Secundum extensionem, dividuntur 1° in proprias et communes. Terminus communis, si ad omnia quibus applicabilis est, extenditur, dicitur universalis; si ad quendam tantum, particularis; demum si ad unum duntaxat significandum coarctatur, singularis appellatur; 2° in collectionem et distributionem.

Universalitas, particularitas et singularitas per aliquos particulae appositionem dialectice determinantur. Terminus nulla affectus particula determinante remanet communis.

Proprietates quas sortiuntur termini, prout in propositione continentur, sunt :

1° *Suppositio*, qua est usus termini pro re aliqua est materialis, vel formalis, qua rursus evadit logica vel realis.

2° *Amphitio*, qua extenditur terminus a minori ad maiorem significationem.

3° *Distinctio* qua accipitur terminus ad significandum pro alio tempore.

4° *Appellatio*, qua applicatur nomen per unum terminum significati, ad rem significatam per aliam terminum.

CAPUT II.

DE JUDICIO.

ARTICULUS I.

De natura iudicii et propositionis.

§ I. De iudicio.

Judicium est operatio mentis qua comparatur et colliguntur inter se duae ideas. Hinc iudicium requiritur 1° duas

ideas; 2° earum comparationem; 3° ut conspiciatur et affirmetur earum identitas vel diversitas, qua de causa iudicium in affirmativum et negativum dividitur.

Thesis. Iudicium est plena et perfecta cognitio, quae iudicium non tantum affirmat rem esse, sed esse talem, quod proprium est perfectae cognitionis.

Judicium, etsi simplex in se, ratione materiae compositum est. Constat enim materia, nempe ideis, et forma, quae in affirmatione vel negatione consistit. Jamverò materia iudicii composita est, siquidem adaequate sumpta, duas ideas earumque habitudinem complectitur.

§ II. De propositione.

Propositio, quae ut signum iudicii habetur, definitur : oratio qua aliquid de aliquo affirmat aut negat.

Materia propositionis constat vocabulis seu subjecto et attributo, cum copula, quae est verbum substantivum, formam constituit.

ARTICULUS II.

De praedicamentis.

Ex dictis, iudicare est rednere subjectum quoddam ad aliquem ordinem entium. Suprema praedicatorum seu praedicabilium series ad quas ultinò reducuntur subjecta praedicamenta dicuntur, quae sunt : 1° substantia, 2° quantitas, 3° qualitas, 4° relatio, 5° actio, 6° passio, 7° ubi, 8° quando, 9° situs, 10° habitus.

ARTICULUS III.

De universalibus.

Ena quae de pluribus, non verò de omnibus prorsus entibus affirmari possunt, *universalia* nuncupantur. Quae autem de omnibus; *transcendentia*. Attamen *universalia* de omnibus aliquos generis affirmantur, et ideo *universalia* vocantur, quae numero quinque sunt : genus, species, differentia, proprium et accidens.

Thesis. Praeter haec quinque non dantur alia *universalia*, quia omnia quae pertinent ad essentiam, habent rationem aut generis, aut speciei, aut differentiae : quae ad essentiam non pertinent proprii vel accidentis rationem habent.

Genus est supremum, vel proximum, vel intermedium.

Corol. 1° Magis patet genus quam species.
 2° Genus superius ultra subalternum extenditur, ac proinde predicari potest de omnibus inferioribus subalternis: paucioribus enim notis constat. Hinc: *quò major est extensio eò minor fit comprehensio.*

Abstractio est operatio mentis qua relictis aliquibus notis cujusdam notionis complexæ, aliæ seorsim considerantur, quæ proinde notione illa magis composita generatim evadunt.

ARTICULUS IV.

De divisione judiciorum et propositionum.

I. De divisionibus quæ judiciis et propositionibus simul competunt.

1° *Ratione materiae proxime*, propositio est *necessaria*, vel *impossibilia*, vel *contingens*.

2° *Ratione materiae remote* seu terminorum, propositio est vel *simplex*, vel *composita*. Composita est vel *conditionalis*, vel *epulistica*, vel *disjunctiva*, vel *casualis*, vel *impossibilia*, vel *contingens*.

3° *Ratione formæ* propositio est *affirmativa* vel *negativa*. Negativa semper predicatum universale habet, quia universalem attributionem removet a subjecto. In affirmativa verò predicatum plerumque est particulare.

4° *Ratione extensionis*, propositio dividitur in *universalem*, *particularem*, *indefinitam* seu *communem*, *singularem*. Extensio propositionis semper repetenda est ex solo subjecto, nam forma propositionis tantum se porrigit quantum subjectum patet.

5° *Præterea* propositiones etiam dividuntur in *modales* et *explicatas*, quæ sunt vel *exclusivæ*, vel *exceptivæ*, vel *retroactivæ*.

6° *Ex retentione signi ad rem significatam*, propositio est *vera* aut *falsa*.

II. De divisionibus quæ iudicio sunt propriae.

1° *Judicium est a priori*, vel *a posteriori*. *Judicium a priori* incipitur clari purum, analyticum, etc., a posteriori verò empiricum, syntheticum, etc.

2° *Judicia analytica* vel *synthetica* sunt etiam *immediata* vel *mediata*.

Corol. *Judicia immediata* per se evidentiæ et universalis, dicuntur axiomata. Hinc *judicia analytica immediata* semper sunt axiomata, dum *synthetica*, etsi *immediata*,

non sunt semper axiomata, ob defectum universalitatis, quum tamen ops inductionis adipisci possunt.

ARTICULUS V.

De propositionum proprietatibus.

Tres sunt proprietates propositionis, oppositio, æquipollentia, conversio.

I. De oppositione.

Oppositio est repugnantia inter duas propositiones eodem subjecto et predicato constantes. Differre possunt propositiones tum quantitate, tum qualitate, tum utraque simul. Exinde quadruplex exurgit oppositionis species, quæ sequentibus reguntur principiis.

I. *Principium*. Propositiones subalternæ possunt esse simul falsæ et simul veræ.

II. *Principium*. Contradictoria non possunt esse simul veræ nec simul falsæ.

III. *Principium*. 1° Propositiones contrariæ possunt esse simul falsæ; 2° non possunt esse simul veræ.

IV. *Principium*. Propositiones subcontrariæ 1° possunt esse simul veræ, 2° non possunt esse simul falsæ.

II. De æquipollentia.

Æquipollentia est eadem significatio duarum propositionum quæ eodem subjecto et attributo constant, sed differunt una aut altera negatione.

Principium. Particula negativa in propositione destruit id quod post se reperit: ac proinde mutat quantitatem et qualitatem, quando præfigitur.

Hinc: *Regula I.* Quando toti propositioni præfigitur hæc propositio fit æquipollens suæ contradictoria.

Regula II. Si postponitur subjecto, propositio fit æquipollens suæ contraria.

Regula III. Si subjecto præponitur simul et postponitur negatio, propositio fit æquipollens suæ subalternæ.

III. De conversione.

Conversio est inversio propositionis, salva tamen ejus veritate.

Triplex est conversio: nempe 1° simplex, 2° per accidens, 3° per contrapositionem.

CAPUT III.

DE RATIOCINIO.

ARTICULUS I.

De natura ratiocinii.

Ratiocinium dicitur: *Est mensura operatio qua, instituta comparatione duorum idearum cum tertia, illarum inter se identitatem vel divergentiam percipimus.* Unde tria consideranda sunt in ratiocinio: 1° ideas, 2° iudicia, 3° netus iudiciorum.

Autodens est id de quo inferitur. Consequens, id quod inferitur. Consequentia est recta ratio inferendi, seu ipsa ratiocinii forma.

Argumentatio qua est signum ratiocinii, dicitur: *Oreio qua prepositio una ex aliis inferitur.*

Forma simplex ratiocinii est syllogismus, nempe hæc argumentatio qua tribus propositionibus constat, ita inter se nexis, ut duabus positis tertia necessario consequatur.

Elementa syllogismi describuntur.

ARTICULUS II.

De legibus syllogismi.

Leges syllogismi, qua versantur tantum circa materiam terminorum et propositionum colligationem, juxta Aristotelem, sunt numero octo. Nuntiantur principio identitatis: *(quæ sunt eadem uni tertio, sunt eadem inter se,)* et principio contradictionis: *(Duo quorum unum non convenit tertiæ, alterum vero convenit, non conveniunt inter se,)* quibus sequens additur: *(Duo quorum neutrum cum tertio convenit assumpto, inter se convenire vel non convenire possunt).* Primum effatum, proest dialecticè applicatur, dictum de omni, nuncupari solet; alterum vero, dictum de nullo.

Reg. I. velat ne plures vel pauciores sint termini quam tres, alioquin non verificaretur definitio syllogismi.

Reg. II. prohibet majorem extensionem terminorum in conclusione quam in præmissis, ut reverè in conclusione idem reperiantur termini in præmissis comparati.

Reg. III. si conclusio medium removet, ne conclusio sit nova comparatio.

Reg. IV. medio universalitatem vindicat, saltem in una ex præmissis, ut comparatio extremorum cum unico fiat termino.

Reg. V. Statuit nullam esse conclusionem ex præmissis realiter negativibus.

Reg. VI. excludit conclusionem negantem ex præmissis affirmantibus.

Reg. VII. Docet conclusionem esse participem omnium defectuum præmissarum, spectata eive quantitate, sive qualitate.

Reg. VIII. prohibet ne illatio ex duabus particularibus eratur.

ARTICULUS III.

De variis figuris et modis syllogismorum.

Figuræ ad materiam remotam syllogismi spectant, modi verò ad materiam proximam.

Figura ex variis modis cum extremis dispositione resultat. Quatuor nomenclantur figure.

De modis. Modus est dispositio præmissarum secundum qualitatem et quantitatem apta ad concludendum. Numerantur 64 modi ex quibus novemdecim tantum conclusionem dare possunt. Illi 49 modi in quatuor diversas figuras sparsi sunt: modi trium ultimarum figurarum ad modos primæ sive directæ sive indirectæ reduci possunt.

ARTICULUS IV.

De variis speciebus argumentationis.

1° Sunt argumentationes qua tribus tantum constant propositionibus, quarum alterutra vel utraq; præmissa composita est.

2° Dantur argumentationes qua plures aut pauciores quam tres propositiones habent.

§ I. De syllogismo composito.

I. De syllogismo conditionali. Syllogismus cujus major refert judicium hypotheticum, dicitur conditionalis; concludit vel juxta modum ponentis vel juxta modum tollentis, ex combinatione conditionis et conditionati.

Regula 1^a. Si affirmatur conditio in minore, conclusio affirmat conditionatum.

2^a Ex negatione conditionati in minori, sequitur negatio conditionati in conclusione.

3^a Ex negatione conditionati, nihil sequitur.

4^a Ex affirmatione conditionati, nihil sequitur.

II. De *Syllogismo disjunctivo*. Syllogismus cujus una præmissa est disjunctiva, dicitur disjunctivus, et concludit sive tollendo *ponens* sive ponendo *tollens*.

Regula 1^a Si minor affirmat unum membrum, cætera disjunctivæ membra *copulativè* sumpta, negantur in conclusione.

2^a Si minor negat unum membrum disjunctivæ, cætera disjunctivè affirmantur in conclusione.

III. De *Syllogismo conjunctivo*, cujus antecedens est propositio conjunctiva.

Regula 1^a Ex positione unius partis, inferitur exclusio alterius.

2^a Si excluderetur una pars in minore, altera affirmari deberet in conclusione, modo nullam sit medium inter hypotheses.

§ II. De aliis formis argumentandi quæ externa specie a syllogismo magis recedunt.

1° *Enthymema* est syllogismus cui emittit una vel altera præmissarum.

2° *Epycherema* est syllogismus cujus una vel altera præmissa suam secum affert probationem.

3° *Polylogismus* est argumentatio in qua conclusio unius syllogismi vires majoris in insequenti gerit.

4° *Sorites* est argumentatio pluribus constant propositionibus ita connexis ut attributum prioris fiat subiectum posterioris; conclusio subiectum primæ propositionis cum attributo ultimæ copulat.

Regula: F. Sola negantibus constari nequit, neque 2° propositionibus particularibus.

5° *Dilemma* est argumentatio qua ostenditur unamquamque e duobus disjunctionis partibus contra adversarium valere.

ARTICULUS V.

De *sophismatibus*.

I. De fallacis dictionis.

1° *Sophisma compositionis* transit de sensu diviso ad sensum compositum, 2° in *sophismate* divisionis fit transitus e sensu composito ad divisum.

52

52

52

53

53

53

53

53

54

54

54

54

54

54

55

55

55

56

II. De fallacis extra dictionem.

1° Ignoratio elenchi, 2° petitio principii, 3° *sophisma non cause pro causa*, 4° fallacia accidentis.

57

CAPUT IV.

DE METHODO.

Methodus est ordo operationibus mentis adhibitis intuitu scientiæ adipiscenda. Duplex methodus, analytica scilicet et synthetica.

58

ARTICULUS I.

De *analisi*.

Est resolutio alicujus totius in suas partes. Totum est duplex: *actuale*, cujus partes sunt vel physica (essentiales aut integrales), vel metaphysica; *potentiale* cujus partes subjective dicuntur.

59

Methodus analytica constat definitione, divisione et inductione.

61

§ I. De definitione.

I. Quid est *definitio*?

Definitio explicat quid sit res de qua agitur. Est nominalis vel realis, quo rursus in essentialem, descriptivam et genericam partitur.

61

II. De *Legibus* definitionis.

1^a lex. Definitio sit clarior definito 2^a lex. Genere proximo et differentia specificæ constet. 3^a lex. Non includat definitum. 4^a lex. Non sit negans.

63

Corollaria. 1° Omnia definiiri nequeunt. 2° *Habitus* et *potentia* definiuntur per actus et objecta.

64

Scholium. Methodus inveniendi definitionem est divisiva vel collectivæ.

65

§ II. De *divisione*.

I. Quid est *divisio*?

Divisio est distributio totius in partes. Divisio totius actualis est physica vel metaphysica. Divisio totius po-

tentialis fieri potest sive per se sive per accidens: hæc ultima triplex est.

II. De legibus divisionis.

1º Sit adæquata. 2º Totum quamlibet partem excedat. 3º Unum membrum divisionis aliud non includat. 4º Sit proxima et brevis.

§ III. De inductione.

Inductio generatim inspecta est omnis transitus a singularibus ad universalis. Potest considerari 1º in ideis, 2º in iudiciis, et tunc est inductio proprie dicta; non adhibetur ut methodus scientifica nisi circa iudicia mediata.

I. Inductio, quæ fit per modum argumentationis, est processus ille quo alternatis de subjecto universali id quod opo experientie de singulis ejus inferioribus deteximus. Est vel completa vel incompleta.

II. Specie tantum et non realiter hanc inductionem a syllogismo differe ostenditur. Consequens inductionis dicitur *lec.*

Ratio ob quam nonnulli circa naturam inductionis designantur.

Scholium. De inductionis in Methodi.
De processu analytico et synthetico.

ARTICULUS II.

De synthesi.

Synthesis componit. Potest considerari prout ideas affirmat, et possibilium in iudiciis.

§ I. De synthesi in ratiociniis.

Ratiocinium, effato *dictum de omni* militur, semper ad conclusionem magis particularum devenit, ac prout ad synthetis pertinet.

§ II. De syllogistica disputandi forma.

Hæc methodus scholastica leges determinat quibus tum defendentis manus tum arguentis officium regitur.

Defendens debet 1º argumentum fideliter repetere, 2º singula ratiocinii elementa seorsim ac diligenter ratiari distinguendo, negando, concedendo, etc.

Arguens, primo argumento semel proposito, ad defendentis responsum attendere debet, negata probando, distinctiones impugnando, etc.
Hæc methodus ad synthetis revocatur.

§ III. De demonstratione.

Demonstrare est probare iudicium esse, sicut effertur. Ratione *materis*, demonstratio est *apodictica* vel *apagogica*, a priori vel a posteriori, *absoluta* vel *relativa*.

De vocabulis in demonstrationibus mathematicorum adhibitis.

Schol. Juxta questionum indolem adhiberi debet modo analysis, modo synthetis. De methodo mixta.

ARTICULUS III.

De scientia.

§ I. Quid sit scientia?

Definitur scientia: systema notionum quæ circa unum obiectum versantur. Ad scientiam requiritur 1º dogma primum, 2º complexus notionum quæ ad illud referuntur, 3º nexus inter hæc omnia quæ *obiectum adæquatum* scientiam constituunt.

De obiecto materiali et formali (quod sub quo). Quid intelligit Scholasticus per *obiectum attributionis* seu *materialem* circa eam.

THESIS I. Scientia non est de singularibus, sed de universalibus, nam res abstractas considerat.

THESIS II. Scientia perfecta ea est quæ rem applicat per eamdem aut rationem sufficientem, nam scire est et quomodo res sit non patefacere.

THESIS III. Scientia significat ab obiecto, quia scientia est quidam motus: porro motus a meta mensuratur. Strictè significatur ab obiecto formali.

§ II. Quotuplex sit scientia?

1º Ratione finis scientia dividitur in *speculativam* et *practicam*, 2º ratione extensionis obiecti, in *totalem* et *partialem*: denique, 3º ratione relationis ad invicem, scientiæ sunt *primariæ* vel *secundariæ*.

SECUNDA PARS LOGICÆ.

LOGICA CRITICA SEU MATERIALIS.

Hinc pars versatur circa nexum quo cogitationes cum rebus cognitis coherant. Hinc congruentia cogitationum cum rebus quas representant dicitur veritas. Hinc veritas, quatenus assecuta, est obiectum Logicæ criticæ.

85

CAPUT I.

DE VERITATE VERITATISQUE ASSECUTIONE.

ARTICULUS I.

Quid sit veritas, et in quamam mentis operatione reperitur?

I. Quid est veritas?

Triplex distinguitur veritas, nimirum 1° logica, quæ est intellectio quatenus rem intellectam adæquat, 2° metaphysica, quæ est rei entitas quatenus intellectui innotescere potest, 3° moralis, quæ est adæquatio sermonis cum internis cogitationibus.

87

Hinc veritas generatim sumpta est, subsequatio intellectus et rei. Hic agitur duntaxat de veritate logica.

88

II. In quamam mentis operatione veritas reperitur.

THESIS I. Veritas logica est plene et perfecte in solo iudicio, nam 1° iudicium in eo consistit ut conformitatem intellectus (attributi) et rei (seu subjecti) enuntiet, 2° Ex signo iudicii thesis confirmatur.

89

THESIS II. In simplici apprehensione veritas inchoata reperitur, siquidem ipsi inest quædam rei et intellectus adæquatio.

90

Schol. Veritas est materialiter in simplici apprehensione, formaliter in iudicio.

90

THESIS III. Sensus etiam dicitur veri, nam imagines referant rerum similes.

91

Corollaria.

91

ARTICULUS II.

De imperfectioribus mentis statibus respectu veritatis assequenda.

I. Ignorantia, quæ adest quando nullam obiecti ideam habemus. Est totalis vel partialis.

92

II. Dubium, quod est mentis suspensio inter utramque partem contradictionis. Est positivum vel negativum.

92

III. Opinio et probabilitas. Opinio est assensus mentis in alteram contradictionis partem cum formidine de alterius partis veritate; probabilitas dicitur de mementis quibus imititur opinio. Momenta sunt intrinseca et extrinseca.

93

Probabilitas dividitur in gravissimam, gravem, levem et levissimam.

93

THESIS. Probabilitas minor in conflictu majoris non eliditur, secus immerito diceretur probabilitas.

94

Probabilitas in aliquot secari quit particulas, quæ tamen simul sumptæ certitudinem conflare non possunt.

94

De probabilitate absoluta et relativa.

94

ARTICULUS III.

De statu mentis veritatem plene assequenti seu de certitudine.

Certitudo est firmitas adhesionis veritati cognite. Dividitur 4° in subjectivam et objectivam, 2° in metaphysicam, physicam et moralem.

95

THESIS I. Donatur gradus in certitudine, nam motivum aliud alio firmitus est.

97

THESIS II. Certitudo fidei supernaturalis est omni naturali certitudine firmitus, nam motivum est firmitus et lumen clarius.

98

Schol. De actu fidei.

99

CAPUT II.

DE FONTIBUS VERITATIS, SEU DE MEDIIS ASSEQUENDÆ VERITATIS.

ARTICULUS I.

De sensu intimo ejusque veracitate.

§ I. Quid sit sensus intimus?

Sensus intimus est hæc facultas qua percipimus facta interna. De distinctione inter sensum internum et conscientiam.

400

§ II. An sensus internus sit verax?

Thesis I. *Veracitas sensus interni in dubio reoccuri nequit, nam negatio hujus veracitatis implicat contradictionem.* 401

Thesis II. *Consequens nequit esse falsum quoad sua immediata judicium.* Hinc enim veracitas 1° negari nequit sine contradictione, 2° argumento thesis superioris adstruitur, 3° evincitur ex eo quod obiectum quod sentitur et subiectum sentiens sunt unum quid et idem. 403

Sch. Sensus interni veracitas in qualibet certitudine subjectiva aliquo modo subauditur. 403

ARTICULUS III.

De sensibus externis.

§ I. Brevis enumeratio sensuum externorum.

Sensus externi, quibus facta externa percipiuntur, sunt numero quinque, qui singuli suum proprium habent obiectum. De specie sensibili sive impressa sive expressa. Sensibile tripliciter distinguitur: proprium, commune, per accidens. 404

§ II. An sensus externi sint veraces?

Thesis I. *Sensatio, ut effectio subjecti considerata, non est falsitatis obnoxia.* Constat ex antea probatis. 405

Thesis II. *Sensus externi, modo sicut sunt, apte dispositi vitare solent, falsi nequeunt quoad perceptionem sensibilibus propriis, nam, 1° impossibile est sensum representationem non referre rem perceptam; 2° si aliter res so laborat: Deus auctor naturae esse iudicax.* 406

Sch. Hinc falsus est idealismus. 407

ARTICULUS III.

De intelligentia.

Thesis I. *Proter facultates sentientes, homo facultate superiorior unatur que percipit intelligibilia.* Id experientia constat. 407

De discrimine inter rationem et intellectum. 408

§ I. De intellectu.

Quid est intellectus? De diversis generibus iudiciorum. 409

Thesis I. *Intellectus, dum affirmat simplices conceptus,*

per se non est falsitati obnoxius. Conceptus enim obiecto abstractis esse nequit. 410

Thesis II. *Intellectus etiam in suis iudiciis immediatis falli nequit; nequit enim proferre id quod non est in obiecto quominus error in sensibilibus perceptionem, aut simplicem apprehensionem reformatur.* 410

§ II. De ratione.

Ratio est facultas ratiocinandi, et exinde ad hujus facultatis exercitium nonnullae praequiruntur cognitiones. 411

Thesis I. *Ratiocinium praemissis veris constans et ad legitimam normam exactum, falsum esse nequit, nam conclusio in praemissis contineri debet.* 412

Thesis II. *Mens praemissis assensibus conclusioni assentire debet, nam in primo assensu alter implicite includitur.* 412

Sch. Conditions requisitae ut mens conclusioni assensum det. 412

ARTICULUS IV.

De auctoritate.

Testimonium, quo facta a nobis sive loco sive tempore remota attingere possumus, est declaratio qua testis rem sibi notam refert. De teste, fide et auctoritate. 413

Testimonium dividitur 1° ratione testis in divinum et humanum, 2° ratione materiae in diviniticum et historicum, 3° Testis est immediatus vel mediatus. 413

§ I. De testimonio immediato.

I. De necessitate testimonii innoljati.

Thesis I. *Testimonium dogmaticum pro veritate est unicum medium cognoscendi; carent enim aliis mediis.* 414

Thesis II. *Fides historica est homini prorsus necessaria, nam est unicum medium cognoscendi 1° facta praeterita, 2° facta coaeva qua in remotis contingunt regionibus, 3° multas veritates experimentales scita necessarias.* 415

II. De veritate testimonii immediati.

An veritatem testimonii requiritur, ut testes 1° certam habeant scientiam; 2° sint veraces. Hinc auctoritas fidei supernaturalis summa est. 415

Testimonium dogmaticum humanum per se non est infallibile. 415

THESES I. Testimonium humanum, etsi non plenum habeat auctoritatem, tamen in eade usura est prudens agendi et iudicandi norma, nam le plerumque non fallit, 2º est homini prorsus necessarium.

THESES II. Testimonium historicum in quibusdam adjunctis quibus formidinem erroris excludit, et certitudinem propriè dictam gignit. Etenim aliquando de scientia et veriloquio testium certissimè constat.

Cor. In quibusdam adjunctis testes pauci hanc certitudinem pariunt.

Sch. Illud testimonium certitudines moralem gignit.

De sensu natura communi.

THESES III. Consensus communis nec semper nec in omnibus est auctoritatis infallibilis. Constat ex facto.

THESES IV. Iusticia hæc communis et practica, quæ a sensu communi dimanat, nequunt esse falsæ. Etenim ab ipsa natura rationali, prout est in omnibus, proficiscuntur. Sensus natura communis non est facultas diversa ab intelligentia. Quædam iudicia communia a primitiva traditione repetenda sunt.

§ II. De testimonio mediato seu de historia et traditione.

I. De traditione.

Traditio, quæ est continuata successio testium memoriam facti ore transmittentium, est vera quando testes non sunt decepti nec deceptores.

Ad hoc requiritur ut sit ampla, uniformis, constans, et ex parte facti, illustris.

Monumenta traditionem optime confirmant.

II. De historia.

Testimonium historicum semper mediatum est.

Ad historiam auctoritatem requiritur 1º ut sit vera, et 2º non interpellata.

Ut de veracitate prius testimonium constat, requiritur 1º ut factum sit sive absolute sive relative possibile, 2º ut de narrantis scientia et probitate nulla moveri possit dubitatio.

Ut de veracitate testimonium actus constat, requiritur ex parte libri 1º authenticitas, 2º integritas. Auctoritas argumento sive intrinseco sive extrinseco probatur: integritas sive autographi exhibitione sive codicum collatione.

De fonte immediato, mediato, primario. 414
Scholium. De Hermeneutica et arte critica. 425

ARTICULUS V.

De scepticismo.

Scepticismus, qui negat idoneitatem mediorum nostrorum ad veritatem capessendam, dividitur in universalem et particularem. 425

§ I. De dubitatione Cartesianæ.

I. Exponitur dubitatio Cartesianæ.

Ad repellenda omnia præiudicia, semel in vita de omnibus dubitare debemus; tal modo peracta omnium cognitionum eversione ad conscientiam nos convertere debemus ut totum adititium cognitionum reasificemus.

Primum factum conscientia: cogito, ex quo inferitur effatum: cogito, ergo sum.

Analysis hujus principii hoc alterum exhibet principium: quidquid continetur in idea clara et distincta, verum est.

Secundum factum conscientia: Habeo ideam Dei. Porro hæc idea includit existentiam notionem: Ergo Deus existit.

Sed Deus existens debet esse verax. Ergo nostræ facultates naturales sunt veraces.

II. Quid sequendum est de hac methodo.

THESES. Methodica dubitatio suo numeri est impar, atque in circulum vitiosum impingit. 1º pars inde patet quod rejecta rationis veracitate, nullum collari potest ratiocinium. 2º pars veritate liquet, nam Cartesianus probat veracitatem facultatum per Dei veracitatem, et vicissim.

§ II. De vera dubitatione seu de scepticismo proprio dicto.

THESES I. Universalis dubitatio physici repugnat, nam 1º naturam hominis spoliare vult, nec non 2º perpetuo sibi contradicit.

THESES II. Cum vero pyrrhonicus qui se in omnibus scepticismum esse profitetur, disputari nequit, siquidem 1º nihil certum habet, 2º ratiocinium vim denegat.

THESIS III. Universalis dubitatio intrinsecum incidit contradictionem. Etenim 1º praxis theoretici respicit; 2º dogmatismum affirmat ipsam impugnando. 430

Cor. Philosophia ab aliqua affirmatione per se indubium initium numero debet. 430

De veritatibus primitivis et de valore objectivo idearum. 431

CAPUT III.

DE VERITATIS CRITERIO.

Criterion dicitur illud medium iudicandi quod de veritatis possessione nos certos reddit. Duplex distinguitur criterium: nempe, criterium per quod, et criterium secundum quod. De hoc secundo agitur. 431

ARTICULUS I.

De falsis criteriis.

THESIS I. Auctoritas alicuius hominis alicuius divina non est unicum veritatis criterium. Etenim I auctoritas humana 1º ab omnibus hominibus dignosci nequit, 2º (in hypothesis) secum pugnat, 3º non nisi per aliud criterium dolari potest. 432

II. Auctoritas divina subaudit certam Dei 1º existentiam, 2º veritatem, 3º revelantis cognitionem. 433

Sch. Hac doctrina est surrealus Traditionalismi. 431

THESIS II. Ultimam veritatis criterium repugni nequit 1º in intentione conscientiarum, nam consentientia alicuius reflexo ad sola facta interna se extendere valet, neque 2º in actu, seu interiori alicuius affectu, quia hic affectus est subiectivus, variabilis, innumeratis errorum causis obnoxius, etc., neque 3º in actu naturae instinctivae, nam illud criterium (a) certitudinem irrationabilem redderet, (b) a medio scientiam tollit, (c) plura subaudit certa. 455

Sch. Criterium Ontologorum et Rasmunianorum in Psychologia conturbabimus. 435

ARTICULUS II.

De universali veritatis criterio seu de evidentia.

§ I. De evidentia in se.

I. Quid est evidentia?

Evidentia est necessaria veritatis intelligibilitas, et exinde ad objectum intellectus proprie pertinet. 436

Evidentia in seipsa strictè sumpta iudicium solammodo afficit. 437

II. Quotplex est evidentia?

Evidentia dividitur 1º in mediam et immediatam, 2º in absolutam et hypotheticam, 3º in intrinsecam et extrinsecam. 437

§ II. De evidentia ut est criterium veritatis.

THESIS. Evidentia est universale et ultimum veritatis criterium. Etenim 1º omnem errandi formidinem excludit, 2º in eam partialia certitudinis motiva refunduntur. 438

Scholia. 1º Intellectus per se spectatus evidentiam relictari nequit, 2º Evidentia est infallibilis. 439

CAPUT IV.

DE ERRORUM ET IGNORANTIE CAUSIS.

ARTICULUS I.

De errorum causis.

Error, qui in solo iudicio reperitur et cuius objectum est falsitas, est tantis assensum quo vel negatur conformitas eorum que sunt conformia, vel affirmatur identitas eorum que sunt dissimilia. 440

THESIS. Fons primarius cujuslibet erroris est in libera voluntatis motione, nam objectum nequit intellectum movere, nisi evidens sit. Ergo voluntas est sola causa motiva, que ad falsum movere possit intelligentiam. 440

Cor. Hæ causæ adæquata erroris. 440

Fontes particulares errorum sunt:

1º Præiudicium, 2º confusio idearum. (Hæ causæ falsum sub specie veri exhibent.) 441

3º affectuum dominatus, 4º novitatum amor aut contradicendi prævicio, 5º voluptas et superbia, quæ reducuntur ad influxum voluntatis in intellectum. 441

Remedium: subtrahere causas, tollitur effectus. 442

ARTICULUS II.

De causis ignorantie.

Ignorantia, secus ac error, nullum includit assensum, vel dissensum mentis. 442

Prima ignorantia causa est ipsa naturalis hominis conditio.

Thesis I. *Dantur quædam veritates quæ absolute et per se rationis humanæ captus excedunt.* Etenim 1° ambitus intelligibilium per intellectionem infinitæ intelligentie determinabitur; porro intellectus humanus est finitus; 2° multa etiam inter naturalia sunt homini impervia. 143

Thesis II. *Veritatem veritates, quæ sunt supra rationem, contra rationem esse dici negant.* Etenim in hisce veritatibus mens sibi relicta convenientiam aut discrepantiam terminorumprehendere non valet. Ergo. 143

Thesis III. *Veritates suprarationales, etiam per proprias rationes apprehendi et cognosci à nobis nequeant, possunt tamen, per fidem et auctoritatem credi.* 143

Secunda ignorantia causa est ordo præposterus studiorum. Tertia est invidicus notioum subtrahentem, et deordinatus timor cogitatiois ratiocinii prolixi. 144

METAPHYSICA.

PROLOGUS

Metaphysica, cujus objectum sunt res aut per se aut mentis abstractione immateriales, dividitur in Generalem seu Ontologiam, et specialem. 146

Metaphysica specialis iterum in tres dispescitur partes, quæ sunt Cosmologia, Psychologia et Theologia naturalis. 147

Ordo logicus inter tres illas partes expostulat ut Metaphysicam aggrediamur ab Ontologia: deinde gradum faciemus ad Cosmologiam, cui immediate succedet Psychologia: ac demum de Theologia naturali ultimo loco tractabimus. 148

METAPHYSICA GENERALIS.

SEU ONTOLOGIA.

Metaphysica generalis, quæ versatur circa ens in genere, nempe circa rationes universalesque quæ a rebus omnibus sive corporeis sive incorporeis abstrahuntur, in quatuor capita dispescitur, 148

CAPUT I.

DE RENTE IN GENERE.

In hoc capite consideratur 4° quid sit ens in genere, 2° quid nomine essentiali intelligatur; demum in 3° articulo de duplici entis statu, nempe de existentia et possibilitate disseremus. 149

ARTICULUS I.

De conceptu entis.

I. Quid sit ens?

Ens propriè deliniri non potest nec debet; sed declarare facile est quid entis nomine veniat. 149

Thesis I. *Ratio entis non est generica, quia ad discrimen notiois genericæ, 4° non est simpliciter eadem in omnibus, suis inferioribus, 2° non difert à variis differentis specificis.* 151

Thesis II. *Hæc ratio est analogæ, quia exhibet idem nomen, eundem conceptum, cui respondent diversæ rationes entitatis.* 151

Cor. In hac analogia, analogum princeps est ens infinitum. 152

II. De nihil.

Nihilum, quod est entis negatio, dividi solet in positivum et negativum. 153

III. De divisione entis in communi.

Ens dividitur in ens reale et ens rationis. Ens reale iterum dividitur in actuale et possibile. De diversis entibus rationis. 153

ARTICULUS II.

De essentia.

I. De conceptu essentiali.

Essentia, quæ a Scholasticis *quidditas* etiam appellatur, est id quod ens aliquod constituitur. Essentia, quatenus concipitur ut principium activitatis, dicitur *natura*. 154

Essentia dividitur in physicam et metaphysicam, quæ inter se, non quoad rem sed quoad modum concipiendi, differunt. 155

II. De essentialium cognitione.

Thesis I. 1^a Pars. Essentialia rerum naturalium non sunt nobis prorsus ignota, nam de hæc rebus notiones habemus immutabiles, quas in dubium revocari nequeunt. 435

1^a Pars. At ejusmodi essentialia imperfecte cognoscimus, nam ope perceptionis sensibilis, nam essentialia ipsa non immediate attingit, hæc acquirimus cognitionem. 436

Sch. Intellectus essentialia immediate non percipit nisi sub aliqua ratione indeterminata, v. g. entis, rei, etc. 436

III. De essentialium dignitate.

Thesis II. Essentialia rerum sunt indiescibiles, nam augeri vel minui nequeunt quin destruantur. 437

Thesis III. Essentialia rerum sunt immutabiles; etenim si mutari possent, res, quas constituunt, esse, possent simul quod sunt et id quod non sunt. 437

Thesis IV. Essentialia rerum sunt æterna; nam ad a ratione temporis prorsus præscindunt ac ad a Deo fuerunt ab æterno cognitæ. 438

ARTICULUS III.

De existentia et possibilitate.

Ens generatione sumptum dividitur in ens in actu existentis, et ens in potentia, seu possibile. 438

§ I. De existentia notione.

Existencia describi potest: *actualis rei presentia in ordine physico.* 439

Septentia enumerantur circa naturam distinctionis inter essentialia et existentiam. 439

Thesis. Essentialia actualis et producta non re sed ratione tantum differ ab existentia. 460

Etenim dum essentialia extra mentis conceptum constituitur, actu est; porro actu esse et existere idem est. 460

Schol. Fundamenta opinionis Thomistarum. 460

§ II. De ente possibili.

I. Quid et quotplex sit possibilitas?

Possibilitas, que est optitudo ad existendum, dividitur in internam et externam. Possibilitas externa respectu causarum secundarum est vel physica vel moralis. 461

II. De impossibilitate.

Impossible est id quod ad existentiam devenire nequit. Eodem modo dividitur atque possibilitas. 462

III. De ideale possibilitum.

Thesis I. Possibile est aliquid, nam nihilum nunquam ad existentiam devenire potest. Possibile est aliquid, non physicum sed ideale. 463

Thesis II. Possibilia æterna sunt. 463

IV. De possibilitatis intrinsecæ origine.

Thesis III. Interna rerum possibilitas nec ad a rebus in mundo existentibus, nec ad a intellectu nostro pendet, nam (1^a pars) æternam a temporaneo pendere nequit, atque (2^a pars) intellectus noster possibilitatem mutare nequit. 463

Thesis IV. Interna rerum possibilitas non pendet a potentia divina, nam id importaret divinæ potentie limitationem. 463

Thesis V. Interna rerum possibilitas non pendet a divina voluntate, nam nihil vultum quin præcognitum. 464

Thesis VI. Intrinsecæ possibilitas et impossibilitas ex ipsis rerum essentialibus emergit, nam sociabilitas idearum a sociabilitate rerum dimanat. 464

Thesis VII. Omnia possibilitas vel impossibilitas a divina essentialia dependet, quatenus divini intellectus objectum est. Etenim possibilitas est ipsa essentialia divina, ut exemplar rerum creabilium et exinde ut cognita. 464

CAPUT II.

DE AFFECTIOIBUS COMMUNIBUS ENTIS IN GENERE.

Affectiones communes, que sunt numero tres, unitas, veritas et bonitas, ab ente realiter non distinguuntur. 465

ARTICULUS I.

De unitate et multitudine.

Unum, cui apponitur multitudo, est ens quatenus indivisum in se. 466

Unitas dividitur in transcendentalem, individualem et formalem 466

§ I. De unitate transcendentali.

I. De unitate.

Unitas transcendentalis quatuor habet gradus : 4° unitatem perfectissimam, 2° unitatem compositionis, 3° unitatem artificialem, 4° unitatem aggregationis.

166

II. De multitudine et numero.

Multitudinis et numeri notio. De unitate mathematica.

167

§ II. De unitate individuali.

Individuum est id quod in plura telia, quale ipsum est, dividit nequit.

168

Varia sententia circa naturam principii individuationis.

168

§ III. De unitate formali.

Duplex unitas formalis, nempe stricto formalis et universalis.

168

Unitas stricto formalis ab unitate individuali re non differt, nam in individuo concipitur.

169

ARTICULUS II.

De veritate et falsitate ontologica.

§ I. De veritate.

Veritas est ipsa rerum entitas prout dicitur ordinem conformitatis ad intellectum.

169

Hæc veritas rerum dicitur transcendentalis aut metaphysica.

169

Thesis I. Per se et absolute res vera sunt per ordinem ad intellectum divinum, nam ille est ipseus artificis intellectus.

170

Thesis II. Res naturales vera etiam dicuntur per ordinem ad intellectum creatum, sed secundario et per accidens. Dari potest adequatio inter res naturales et intellectum creatum; sed hæc adequatio rerum naturalium veritatem non constituit.

170

Cor. I. Intellectus divinus est mensura rerum.

170

Cor. II. Res naturales sunt mensura intellectus creati vere cognoscentia.

171

§ II. De falsitate.

Falsitas est difformitas rei ab intellectu.

171

ARTICULUS III.

De bonitate et malo.

§ I. De bonitate.

Bonum est ens quatenus alicui convenit. Dividitur 4° in verum et apparen, 2° in bonum per se et bonum per accidens, 3° in bonum honestum, utile et delectabile.

172

Thesis I. *Omne ens est bonum, sicut secundum se, sine alteri*, nam 1° semper suam habet perfectionem (sive bonitatem) essentialem, 2° aliquid alteri semper conferre potest.

173

Thesis II. *Bonum est diffusivum sui*, nam habere potest rationem finis, qui amabilia reddit media.

173

§ II. De malo.

I. Quid et quoties est malum.

Malum est carentia perfectionis convenientis, et exinde, quod tale, non appetibile. Dividitur 4° in physicum et morale, 2° in absolutum et revelativum, 3° in malum culpe et malum pœnæ.

174

II. De origine mali.

Malum considerari potest materialiter et formaliter.

174

Thesis I. *Malum non est nisi in subiecto bono*, nam carentia perfectionis debita non potest concipi nisi in aliquo ente.

175

Thesis II. *Bonum est causa efficiens mali*. Etenim perfectio debita non potest removeri nisi per actionem alicuius entis.

175

Thesis III. *Bonum, non per se, sed per accidens, est causa mali*; nam defectus seu carentia non venit ex efficientia causa, sed ex eius debilitate seu per accidens.

175

Sol. Argumenta etiam causis liberis applicantur.

176

APPENDIX AD CAPUT II.

DE ORDINE, PULCHRITUDINE ET SUBLIMI.

I. De ordine.

Ordo, qui est dispositio plurium ad unum aliquod efficiendum, dividi potest 1° in staticum et dynamicum, 2° in universalem et particularem, 3° in verum et apparentem. ALERE FLAMMAM VERITATIS

176

II. De pulchritudine.

Pulchritudo est quadam unitas in multitudine et varietate. Dividitur 1° in idealem et realem, 2° in physicam, intellectualem et moralem.

177

III. De sublimi.

Sublime est id quod aliquod exebet intuentis facultatem longo excedens. Differt a pulchro.

179

CAPUT III.

DE SUPREMO ENTIUM GENERIBUS SEU DE CATEGORIIS.

Disputatio de categoriis ad Logicam et ad Metaphysicam simul pertinet. De his dimittat hic tractabimus quae metaphysicis sunt actu utiles.

179

ARTICULUS I.

De substantiis et accidentibus.

§ I. De substantiis.

I. De conceptu substantiae et accidentis.

Substantia est *ens per se et in se*, seu non indigens alia re, cui inhaereat tanquam subjecto. Accidentis est *ens alteri inherens*. Substantia et accidentis analogice conveniunt in ratione entis.

180

Thesis I. Conceptus substantiae non est arbitriarius et merum mentis figmentum, nam ipsa experientia id indubie demonstrat.

181

Sch. Non semper cognoscimus quid intrinsece substantiam constituat, licet verè eam percipiamus.

182

II. De divisione substantiae.

Substantia dividitur 1° in primam et secundam, 2° in simplicem et compositam, 3° in completam et incompletam.

182

§ II. De supposito et persona.

I. De conceptu suppositi et personae.

Suppositum est substantia singularis, quae per se integer quoddam est atque completum. Persona est suppositum naturae rationalis. Modus sic consistendi in se dicitur *subsistentia*. Eadem sunt quoad rem ac definitiones a Boetio datae.

183

Thesis. Suppositum est maxime per se.

184

Cor. I. Pars alicujus totius esse nequit suppositum aut persona.

184

Cor. II. Pars omnino separata evadit totum aliquod, ac proinde suppositum. Principia applicatae mysterio incarnationis.

184

II. De distinctione inter naturam et personalitatem.

Varia sententiae recensentur

185

Thesis. In aliis naturae subsistentiae, persona et natura non se sed ratione differunt. Nam natura singularis sine accessu alicujus realitatis fit persona; sufficit enim ut haec natura ab alio non possideatur.

186

§ III. De accidentibus speciebus.

Accidens est *ens entis*. Accidentia sunt aut physica aut denominationes extrinsecas.

187

Thesis. Licet accidens interiori sensui acceptum non necessario distinguatur a substantia, tamen inter accidentia physica et substantiam viget distinctio realis; nam substantia varias patitur reales mutationes, licet in ipsa substantiae ratione non sit mutatio.

188

Sch. Inde non sequitur accidens a substantia separari posse.

189

Accidentia sunt vel modalia vel absoluta.

189

ARTICULUS II.

De quantitate, qualitate et habitu.

§ I. De quantitate.

Quantum est id quod indivisibile est in partes, quae separate in se permanere possunt.

190

Quantitas dividitur in quantitatem *perfectiōnis, virtutis* et *modi* quae subdividitur in *continuantem et discretam*. 491

Ratio formalis quantitatis stat in extensione partium extra partes, non quidem in ordine ad locum, sed in ordine ad se. 491

§ II. De qualitate.

Qualitas est accidens substantiam completis ac perfectiōnis. Pericitur vel esse, vel operatione substantia. 492

§ III. De potentia et praesertim de habitu.

I. De potentia.

Potentia est principium alicuius operationis. Potentia est vel *objectiva*, vel *subjectiva*, quae subdividi solet in *activam* et *passivam*. 493

Diversitas potentialium ex diversitate actuum dimanat, dum actuum diversitas ex objectorum diversitate provenit. 494

II. De habitu.

De conceptu et subjecto habitus, qui ratione *subjecti* in quo est dividitur in *moralium* et *intellectuum*, ratione *causae* in *infusum* et *acquisitum*. 494

De habitibus naturalibus. — Habitus praeterea dividitur in *practicum* et *speculativum*, in *virtutem* et non *virtutem*. 496

ARTICULUS III.

De relatione.

§ I. De relatione.

I. Quid sit relatio?

Relatio est *habitus unius ad aliud*. Hinc ad relationem tria requiruntur: *subjectum*, *terminus* et *fundamentum* seu *causa relationis*. 497

THESES. Relatio a suo fundamento non rei, sed ratione dimanant distinguitur, namposito fundamento statim exsurgit relatio. 497

II. Quomplex sit relatio?

Relatio dividitur 1° in *realem* et *logicam*, 2° in *praedicamentalem* et *transcendentalem*. 498

De relationibus originis. Praeterea relatio dividitur in *mutuam*, et non *mutuam*, in *relationem secundum dici* et *secundum esse*. 499

III. De conditionibus requisitis ut relatio sit realis.

Quatuor enumerantur conditiones quarum idoneitas adstruit. Si aliquam earum intelligentia supplet, relatio evadit logica. 200

THESES. *Existent in rerum naturā relationes reales*; id experientia constat. 201

§ II. De identitate, et distinctione.

I. De identitate.

Identitas, quae est *unitas distinctorum*, potest esse *relatio realis* vel *logica*; id ostenditur. 201

Ex diversitate fundamenti identitatis exsurgit diversa identitas, quae indè dividitur in *genericam*, *specificam* et *numericam*. 203

II. De distinctione.

Distinctio est *quodam coherens unitatis inter plura*. Distinguitur in *distinctionem realem* et *distinctionem rationis*. 203

De distinctione reali. Dividitur in *adequatam* et *inadequatam*, in *realem majorem* et *realem minorem*. De *distinctione virtuali* absolute loquendo et in *sensu Thomistarum*. *Distinctio formalis actualis* Schotistarum. 204

De distinctione rationis. Dividi solet in *majorem*, *minorem* et *minimam*, in *relationem rationis ratiocinatae*, *relationem* et *rationis ratiocinantis*. 205

Distinctio rationis ratiocinatae a nonnullis perperam dividitur in *formalem* et *virtualem*. 206

CAPUT IV.

DE CAUSIS.

De causis in genere.

Vex causa sumi potest *generalissime*, *strictius* et *proprie*. Causa a principio differt quatenus illud simpliciter importat *habitudinem unius ad alio*, dum illa *insularum realem in effectum* exquirat. 207

Principium respectu principii est *prius* vel *tempore* vel *natura*, vel *origine*. 207

Causa est *principium quod in fluxu suo determinat aliquid* nisi *insufficiens ad existendum*. 208

Causa dividitur in *materialem*, *formalem*, *efficientem* et *finalem*. 208

ARTICULUS I.

De causa efficiente.

I. Quid et quomplex sit causa efficiens?

Causa efficiens est illa a quod aliquid fit. Actualis in-
 habus causæ in effectum est causalitas. — De conditioni-
 bus requisitis ad agendum. 203

Causa efficiens dividitur 1° in physicam et moralem,
 2° in principalem et instrumentalem, 3° in primam et secun-
 dam, 4° in causam per se et causam per accidens,
 5° in adequatam, et in inaduatam, 6° in necessariam
 et liberam, 7° in univocam et æquivocam, 8° in proxima
 et remotam. 209

II. Principia ex conceptu cause efficientis dimanant.

Omnes perfectiones effectus præcontinentur formaliter,
 eminenter, vel virtualiter in causa. 211

Explicantur duo alia principia: 1° Modus operandi præ-
 sequitur modum essendi: 2° causa causæ est causa causati. 211

III. De quibusdam erroribus contra notionem et realitatem
 causarum.

Juxta Lockum et Humium notio causæ aut verè non
 habetur aut saltem est fictitia. 214

Thesis I. *Notionem causæ habemus*, nam a conscientia
 ipsa hæc idea clarò refertur, necnon sensus intimus les-
 tatur vires nostras activum exercere influxum in actiones,
 quas elicimus. 212

Sch. Notio causæ ex experientia in ordine ad ratiocini-
 um originem ducit. 212

De occasionalium systemate. Rigidiores et vitiores occa-
 sionaliste. 212

Thesis I. *Spiritus creati erra perfruantur activitate, et
 non sunt causæ occasionales*, quod constat tum conscientia
 testimonio, tum argumento apagogico. 213

Thesis II. *Corpora etiam aliqua fruuntur activitate*,
 quod etiam constat experientia sicut et ex æthereis con-
 sectariis systematis occasionalistarum. 213

IV. De conatus causæ primæ cum etatis secundæ.

Conatus, qui est cooperatio unius agentis cum alio
 agente, dividitur 4° in mediatum et immediatum, 2° in
 negativum et positivum, 3° in physicum et moralem,
 4° in simultaneum et prævium. 214

Thesis I. *Deus per se et immediatè insuit in omnem ac-
 tionem creaturæ*, nam causa secunda a prima pendet
 quoad operationem, ideo quia pendet quoad esse. 215

Cor. Deus concurret mediatè et immediatè. 215

Thesis II. *Concursus Dei fit per modum actionis, imò est
 ipsa causæ secundæ actio quævis a Deo procedit*. Etenim,
 1° in actione causæ secundæ includitur, ac proinde
 est aliquid ad eam terminatum tendens, seu ad modum ac-
 tionis: 2° est ipsa actio, quam respectu causæ primæ et
 secundæ est numero unica. 216

Cor. Utraque causæ est totalis. 217

De præmotio Thomistarum, Thomistæ docent Deum
 physicè præmovere actiones creaturarum sive necessa-
 rias sive liberas per quandam applicationem physicam et
 realem ad agendum. Hinc celebris hæc præmotio seu præ-
 determinatio. 217

Thesis. *Sin minus certè, saltem probabilitè, præmotio
 physica quoad actiones liberas non est admittenda*, nam
 1° est inutilis, 2° libertati nociva, 3° Dei sanctitati detri-
 hit, Thomistarum responsa. 218

ARTICULUS II.

De causæ finali.

I. De notione causæ finalis.

Finis est id propter quod aliquid fit. 219

Thesis I. *Finis est vera et propriè dicta causæ*, nam finis
 verè movet agens ad operandum. 219

Thesis II. *Omne agens agit propter finem*, nam agens
 semper aliquid habet in quod tendit per suam actionem. 219

Thesis III. *Finis in ordine causarum est prima, non tamen
 in terminata, sed ut movens*, 4° Subtracto fine agens
 non operatur, 2° finis, ut terminans, non est vera causæ. 220

Thesis IV. *Qui vult finem velle debet media*, nam repel-
 lere media sine quibus finis attingi nequit, idem est ac
 repellere ipsum finem. 220

II. De variis divisionibus causæ finalis.

Dividitur finis 4° in objectivum et formalem: 1° in finem
 qui est finem cui, 2° in finem operis et finem operantis,
 3° in proximum, intermedium et ultimum. 220

Quod est primum in intentione et ultimum in executione.
 Intentio enim versatur circa finem et media; porro agens
 media vult propter finem dum in executione nonnis per
 media finem adipiscitur. Ergo. 222

ARTICULUS III.

De causa formali et materiali.

I. De materia.

Materia est id ex quo aliquid fit. Dividitur 4° in materiam ex qua, in qua, circa quam, 2° in materiam primam et secundam. Materia prima subiectum primum etiam dicitur.

Thesis. *Materia rationem habet vera causa*, nam influit in productionem effectus. 222

Sch. Materia non est vera causa respectu formae ab ipsa non eductae. 223

De causalitate materiae et formae. 223

II. De forma.

Forma est id per quod aliquid fit. Forma est intrinseca vel extrinseca, artificialis vel naturalis, substantialis vel accidentalis, metaphysica vel analogica. 223

Thesis. *Forma solum physica, est causa propriae dicta*, nam dat alicui ut sit tale ens. 224

III. De ens exemplari.

Exemplar est conceptus objectivus in cuius similitudinem fit aliquid opus ex intentione operantis. Dividitur exemplar in internum et externum. 225

Thesis. *Exemplar est vera causa*, nam ars ad opera artificialia concurrunt. 226

CAPUT V.

DE ENTIUM PERFECTIONIBUS.

Perfectio est id quod ens aliquo modo complet. Perfectio est vel totalis vel partialis. 226

Perfectio totalis dividitur in absolutam vel relativam, quae est vel major vel minor sive *intensius* vel *extensius*. 226

Perfectio partialis est vel simplex vel mixta. 226

ARTICULUS I.

De entium perfectionibus quoad realitatem.

§ I. De composito et simplici.

I. De composito.

Compositum est id quod ex pluribus constat simul iunctis. Dividitur in realem seu physicam, et logicam seu metaphysicam. 227

II. De simplici.

Simplex quod composito opponitur, per ejus negationem definitur. 228

Simplex potest considerari vel absolute vel in aliquo genere. 228

Simplex ab inextenso differt. 228

Thesis. *Notio simplicis mere negativa non est*, nam ab aliquo ente excludit compositionem. 229

§ II. De finito et infinito.

Finitum est id quod limites habet. Infinitum idem est ac finitum expertis. 229

Notio finitis est ex parte positiva et ex parte negativa. 229

Finitum sumi potest in aliquo genere, vel simpliciter. 229

De infinito et indefinito. 229

Thesis I. *Infinitum actu nequit quocumque modo enumerari*, non mensuratio est successiva applicatio unitatis finitae et exinde mensuratum rationem finiti semper habet. 230

Cor. Ergo infinitum non habetur per continuum finiti additionem. 230

Thesis II. *Differentia inter finitum et indefinitum esse non potest aliquid finitum*, nam secus duae quantitates finitae infinitum apparent. 230

Thesis III. *Multitudo actu infinita repugnat*, nam cumulus unitatum infinitus quibus coalesceret, seu numerus infinitus non nisi unitate differret a numero immediato precedenti et facto. 230

Cor. Repugnat extensio actualis infinita. 231

Thesis IV. *Notio finiti non fundatur in praevia infiniti notione*, nam facilitas aliter obtineri potest. 231

Sch. Causa ob quam adversarii in errore versantur. 232

ARTICULUS II.

De entium perfectionibus quoad modum existendi.

§ I. De notionis entis necessarii et contingentis.

Necessarium est id quod est, et non potest non esse; contingens est id quod potest esse et non esse. Triplex necessitas et contingentia: logica, physica et metaphysica. Necessitas metaphysica iterum triplex est quoad essentiam, quoad existentiam et quoad operationem. Idem dicendum de contingentia metaphysica. 233

Necessitas metaphysica rursus dividitur in simplicem et secundum quid.

Thesis I. *Necessitas metaphysica absoluti seu simpliciter accepta, soli Deo consentit, nam Deo soli repugnat quolibet contingens.*

Thesis II. *Omni contingens existeri nequit, nisi ab aliqua causa producatur; intrinseco enim non determinatur ad existendum; ergo extrinseca eget determinatione.*

Sc. Contingens actu existens intrinsece potest sive per corruptionem sive per annihilationem.

Thesis III. *Quodlibet eius praeiter Deum, est vel contingens vel necessarium necessitate secundum quid. 1° Non sunt absoluti necessaria (Th. I.) 2° Res contingentes possunt dici necessaria secundum quid, saltem quoad essentialiam.*

Sc. Ens aliquid potest dici necessarium et contingens sub diverso respectu.

§ II. De notione entis mutabilis et immutabilis.

Mutatio est transitus ex uno statu se habendi in alium statum. Ad mutationem tria requiruntur: 1° terminus a quo, 2° terminus ad quem, 3° utriusque subjectum. Ens necessarium non est mutationi obnoxium.

Mutabilis dividitur in intrinsecam et extrinsecam; praeterea una cum immutabilitate considerari potest quoad essentialiam, existentiam et operationem.

Ens: quod mutationem non subit, dicitur sibi identicum, esse absolute sive relative, pro ratione qua mutationem excludit.

§ III. De notione entis aeterni, aeterni et temporanei.

Eternitas, aevum et tempus sunt diversae species durationis, quae est perseverantia rei cujuslibet in suo esse. Duratio dividitur in creatam et incretam, quae subdividitur in aevum et tempus.

I. De aeternitate

Eternitas a Boetio definitur: *interminabilis vitae tota simul et perfecta possessio.*

Hinc in aeternitate non reperitur neque transcriptum neque futurum.

Ergo quando Deus tribuuntur praeteritum et futurum, id duntaxat intelligi potest de rebus existentibus affirmatione, quam continent in conceptis.

Eternitas tota simul coexistit cuilibet tempori et omnibus temporibus.

II. De aeternitate.

Duratio creata permanens inmutabiliter naturae sua dicitur aevum; vox illa ex usu Theologorum sumitur pro duratione rerum incorruptibilium.

Aeternitas definitur solet: duratio permanens et incorruptibilis ab intrinseco. Hinc partim cum aeternitate et partim cum tempore convenit.

Tamen non constat inter omnes doctores Scholae aevum esse durationem permanentem.

III. De tempore.

Tempus est duratio cum successione. Definitur ab Aristotele: *mensura motus secundum prius et posterius.*

Thesis I. *Tempus non realiter distinguitur a re durate, sed ratione tantum.*

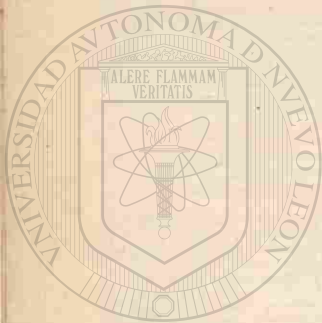
Sc. para. Hoc ipso quod res producitur et conservatur, durat vel instanti vel tempore.

Sc. para. Conceptus temporis non est idem atque conceptus existentiae. Ergo.

Thesis II. *Tempus intrinsecum non realiter distinguitur a motu rerum, nam 1° ab ipso separari nequit, 2° in diversis subjectis motus et duratio esse nequeunt, 3° unum ab altero non producitur. Ergo nullum fundamentum distinctionis realis.*

Cor. Tempus reale est quid continuum.

Sc. Quum tempus a rebus mutabilibus praescinditur, nihil aliud est quam possibilitas successioneis: tunc dicitur tempus possibile seu absolutum.

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

II

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

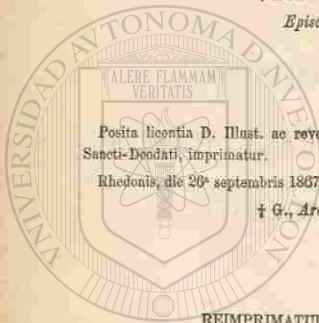
DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

IMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 3^a augusti 1863.

† LUDOVICUS-MARIA.

Episc. Sancti-Deodati.

Posita licentia D. Illust. ac reverendissimi episcopi
Sancti-Deodati, imprimatur.

Rhedonis, die 20^a septembris 1867.

† G., *Arch. Rhedonensis.*

REIMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 18^a augusti 1877.

† MARIA-ALBERTUS.

Episc. Sancti-Deodati.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ

SCHOLASTICÆ

AUCTORE

EUGENIO GRANDCLAUDE

DOCTORE IN SACRA THEOLOGIA ET IN JURIS CIVILIBUS, PHILOSOPHIA
PROFESSORE

—
Editio nova, aucta et emendata

—
TOMUS SECUNDUS

METAPHYSICA SPECIALIS.

PARISIS

SUMPTIBUS ET TYPIS P. LETHIELLEUX, EDITORIS
4, via Cassette, et via Rhedonensi, 75.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ

SCHOLASTICÆ

METAPHYSICA SPECIALIS

COSMOLOGIA

1. — Aggredimur ad metaphysicam specialem, qua versatur circa mundum, hominem et Deum singillatim spectatos. Hanc maximi momenti tractationem incipimus a Cosmologia, qua mundum corporeum incorporeo quodam modo, seu intellectu, non sensibus, spectatum disserit. Hanc enim tenemus methodum in nostra Metaphysica specialis explicatione, ut ab inferioribus et crassioribus ad superiora et nobiliora assurgamus, atque hoc pacto cognitionis nostre ordinem sequamur.

Et sanè in cognoscendo a rebus corporeis aspiciamur, et deinde ad nostras ipsas cogitationes et operationes earumque principia, devenimus; postea gradum facientes ad seriem principiorum extrinsecorum, Deum ipsum detegimus. Hæc ergo erit nostra tractatio erit de mundo corporeo ad animum humanum, ab animo ad Deum ex ordine gradiamur: itaque prima tractatio erit de mundo; secunda, de homine; ultima, de Deo (263).

2. — Cosmologia est scientia mundi. Per mundum generatim intelligitur tota rerum creaturarum collectio; sed

in præsens non assumitur in hac generalissima acceptione, sed duntaxat pro rerum sensibus subjectarum collectione.

Tractationem hanc nostram que circa illud objectum versatur, sic partimur: considerabimus in primis mundum visibilem in communi, quantenus est rerum sensibilium comparès; postea ad præcipuos entium classes quibus coalescit, perspicitendus deveniemus. Hinc primum cosmologie caput erit de mundo visibili generatim inspecto; sperandum, de mundo visibili quoad præcipua genera entium quibus constat.

CAPUT I.

DE MUNDO VISIBILI GENERATIVM INSPECTO.

3. — Quoad mundum generatim inspectum, considerare debemus ejus originem, quantenus a Deo dimanat, necnon hanc continuam extensionem in qua hæc rerum visibilium universitas continetur. Deus enim mundum, quem creavit, in spatio collocavit, et exinde quo sponte nobis occurrunt statim consideranda: 1° quomodo mundus a Deo procedat; 2° quid sit spatium, in quo Deus corpora locavit. Itaque præsens caput duos continebit articulos.

ARTICULUS I.

De origine mundi.

4. — Thesis. *Mundus 1° est ens compositum, mutabile et contingens, ac prout 2° concipi debet ut ens ab alio.*

Prob. 1^a pars. I. Experientia ipsa invictè manifestat hanc mundi compositionem, nam 1° semper dissolutionem quomundam corporum respicimus, præsentiam quoque mundum, ut sic, coalescit variis rebus ab invicem distinctis.

II. Experientia non minus exploratum est mundum esse ens mutabile, nam sensus nostri perpetuis conspiciunt mutationes rerum mundanarum, sive quoad existentiam et qualitates, sive quoad locum et molem.

III. Exinde sponte sequitur mundum esse ens finitum

et contingens: omnia enim elementa quibus mundus coalescit, incipiunt et in nihilum abeunt, quibus aliæ partes sufficiuntur interitibiles. Si igitur mundus adspectabilis de facto est mutabilis ac interitibilis quoad suas partes, abundè constat istas non habere omnem perfectionem, seu esse finitas, et ipsum mundum ita esse ut possit non esse, seu aliis verbis, esse contingens. Hæc omnia ex antea dictis de necessitate et contingentiâ efflorescunt.

Itaque mundus generatim inspectus ut finitus et contingens haberi debet.

2^a pars. At ens contingens, ut jam antea diximus, non existit vi suæ naturæ, nec sibi existentiam dare potest, necesse ageret antequam sit: hinc mundus est ens ab alio (455), seu ab ente necessario.

5. — Agendum est igitur de modo quo existentiam aliunde mundus recepit, nempe querendum est quomodo procedat illud ens contingens ab ente necessario, seu a Deo. In hac disquisitione, via eliminationis procedemus, dilucendo in primis falsas opiniones, ut ad veram et ab omnibus sordibus expurgatam deveniamus positionem. Hinc 1° contra Pantheistas demonstrabimus mundum a Deo non procedere per emanationem, verum 2° per creationem.

§ 1. *Mundus non procedit a Deo emanationem.*

6. — Error qui hanc rerum universitatem cum Deo confundit, pantheismus (xv. 923) dicitur. Pantheismus igitur generatim inspectus docet Deum esse mundum ipsum, ipsaque rerum universitatem. Juxta Pantheistas, unica existere substantia, eamque infinitam, que sese evolveret per emanationem vel immanationem, ac prout mundus nihil esset aliud quam quedam hujus substantiæ infinitæ evolutio interna-vel externa. Hic exitialis error nuperimo damnatus fuit in Syllabo et in Concilio vaticano.

Pantheismus diversas induit formas, que ad duas præcipuas reduci possunt, nimirum 1° ad emanationem immanentem, 2° ad emanationem transeuntem.

I. De pantheismo immanente.

7. — Pantheismus rigidior seu immanens ille est qui considerat mundum tanquam evolutionem internam ipsius

Dei. Hæc autem evolutio immanens diversimodè concipitur à Pantheistis :

I. Quidam, uti Iudeus Baruch Spinoza, autumant unicam esse substantiam, cujus omnia entia sunt variae formae sive individualitates aut manifestationes.

Hæc substantia infinita in duplicem generiorem, non liberè sed necessariò, sese evolvit formam, videlicet 1° in spiritus, qui sunt *cogitationes* rei individualis realiter existentis, et 2° in corpora, quæ sunt illud *objectum cognitum* : hinc duo sunt substantiæ finitæ attributa : *cogitatio* et *extensio*, quæ sub innumeris individualibus sese nobis exhibent aspectibus. Substantiæ igitur unica, cogitans simul et extensa, est mundus. Id quod est a se, et sese evolvit, appellatur à Spinoza *natura naturans*, ipsa evolutio, *natura naturata*. Hæc species pantheismi immanens *emanatio immanens realiter* dici solet.

II. Alia species emanationis immanens est *pantheismus idealis* seu emanatio immanens idealiter. Hæc forma pantheismi, quæ profectò ut absolute fastidium omnibus sensu communi præditis esse præfert, in eo consistit ut res finitæ habeantur tanquam variae manifestationes seu *idea* sub quibus Deus seipsum sibi manifestat. Hæc doctrinam, quæ tenuit apud Indos schola Vedantica, nostra ætate refricarunt recentiores Pantheistæ germani Fichte, Schelling, Hegel, hæc somnia diversè eloquentes.

1° Fichte statuit subjectum cogitans et objectum cognitatum esse unum proterè et idem, nimirum *Êgo cogitans*, simul activum et passivum. Cum enim facultates cognoscitivæ sint merò subjective, realitatem objecti affirmare nequeunt, quæ non esset aliud quam partus mentis. Dum enim *Êgo absolutum* activitate sua *idea* creat, et *deinde* reflexione in illas reit, duplicem ponit affirmationem : primam seu directam, quæ se affirmat seu creat, nempe acquirit realitatem objectivam : *ego sum ego*. Ego, sic positum, reflexione concipitur ut subjectum, nempe ut distinctum ab objecto, ideoque sub limitatione *non ego seu objecti* ; et inde aliud exurgit principium : *non ego non est ego* : hæc est secunda affirmatio. Tandem ego activum, quod *non ego* conflavit aliquid ei imperptis suæ realitatis, limites illos *non ego* transi-

iens, ulteriores *non ego* ponit limites, quos iterum eadem affirmatione removet, et sic in infinitum. Dum *non ego* vigorem hujus affirmationis, *non ego* limites indefinitè transcendentes, persentit, se ut infinitum agnoscit.

2° Schelling fundamentum systematis à Fichte inveci rejecti, quod in *Ego absoluto* astitit, seu in principio subjectivo quod objectivum producit. Schelling hinc *Ego absoluto* gratis asserto, ut ipse ait, sufficit *esse absolutum*, in quo *objectivum* et *subjectivum* sunt unum quid et *idei* : hæc duo habentur ut primæ determinationes absoluti, atque ut principia, primum, *philosophia nature*, et alterum, *philosophia transcendentalis*.

Objectivum seu existentia ordo, et subjectivum seu ordo cognitionis, sunt *identica* ; et hæc abstracta *identitas* objecti et subjecti, ipsius esse et *idea*, est *absolutum*. Hoc esse absolutum, quum sit in externo quodam processu æternæque sui explicatione, in concreto est *ipsum hoc universum* in sua totalitate. Singula verò entia, quatenus habent esse, sunt absolutum ipsum ; quatenus sunt in se singularia, phaenomena sunt. Igitur in hoc absoluto, esse et cognoscere idem sunt, et omnisi conceptu separantur ; quamobrem ordo existentiarum exurgit ex solo conceptu. Illud systema nuncupatur *systema identitatis absolute*, ideo quia exorditur ab ipso esse absoluto, indifferenti respectu ordinis tam cognitionis tum existentie, finit et infiniti, subjectivi et objectivi : in ipsoque evanescit quilibet diversitas aut oppositio.

3° Hegelii *idealismus absolutus* maximam habet affinitatem cum doctrina identitatis absolute quoad ipsam conclusionem ; licet methodus disserendi sit plures diversa. Idolum ergo procedenti hæud assimilabile aliis istæ conflavit artifex. Juxta hunc novum rerum multivorem, Deus primo ut nondum ad suam plenitudinem explicatus concipi debet, sic *proditus ut purum esse* in quo nihil sit, nisi ipsum *abstractum esse* ; est ergo identicum cum pura et nuda cogitatione qua nihil cogitatur. Hoc purum esse, dum constituitur in conceptu *non fieri*, est identicum cum nihilo : est *idea*, ens et nihil.

Hæc pura cogitatio seu *idea* per nullas transiens transformationes evolvitur ut sit 1° *universa hæc natura*, cujus

esse universale Deus est, 2° ut fiat *universalis spiritus*, qui per multiplices gradus in suis formis finitis (spiritibus humanis singulis) aut fit conscius; per hunc actum consensendi, seipsum scit ut esse purum, ut naturam, ut spiritum absolutum, sive absolutam ideam, in qua est perfecta identitas omnium. Hinc, sicut Schelling ab ontologia ascendit, ita Hegel a logica, seu a cogitatione *impersonali* et pura, præscindente hincipit a qualitate determinationis.

II. De emanatione transeunte.

8. — Systema emanationis transeuntis generatim spectatum in eo consistit ut Deus concipiatur tanquam esse evolvens, et ita mundum ex ipsa sua substantia producentem. Sed mundus, licet sit de substantia divina, tamen extra Deum transit ab ipsoque separatur, sicut fructus ab arbore; verum ejusdem est nature ac essentia. Omnium igitur rerum semina materiaque in divina substantia præexistunt.

Hæc doctrina jam reperitur apud Indos in theologia Brahmanica et apud Persas; sæculo ix hæc etiam tenuit Scotus Erigena.

9. — Media ætate raro quidem se prodidit pantheismus; verum tamen condare hæc turpissimam doctrinam improbo labore tentaverunt Amalricus Carutensis et David a Dinando (sæc. xii), sicut et Jordanus Brunus (sæc. xvi), quorum errores a Pantheismo scholæ kantiana non valde abluunt.

Pantheista, nomine magis proprio, ante sæc. xviii labens, *Athei* dicebantur; nomen pantheistarum vel theopanteistarum recentiori hæc ætate tantum frequentari cepit.

III. Pantheismi confutatio.

10. — Adeo absonus est atque rationi et experientie repugnans pantheismus, ut confutationem propriè dictam vix mereatur: per solam enim expositionem redarguitur. Verùm breviter pantheismus sequentibus thesibus confutabimus.

11. — Thesis I. Pantheismus universum inspectus repugnat experientie et recte rationi.

1^a pars. Quid pantheismus experientie repugnet, id manifestum est, nam

I. *Interna experientia* me docet 1° distinctionem subiecti ab objectis, 2° propriam personalitatem (344-348), 3° libertatem qua fruor.

Atqui pantheista omnes afferunt 1° realem identitatem subiecti et objecti, 2° subiectum cogitans non esse utrum quid ab omni alio divisum, sed esse quendam ipsius Dei partem, ideoque non personale, 3° docent unicum illud ens ineluctabiliter necessitate se explicare; sed ejusmodi explicatio à medio tollit omnimodam libertatem. Ergo pantheismus experientie internæ contradicit.

II. *Experientia externæ* etiam reluctatur. Experientia enim externa refert realitatem, multipliciter et diversitatem rerum. Sensus enim diversa objecta contempletur, quinullo pacto præsentiant eorumdem objectorum realem et physicam identitatem. Atqui, juxta Pantheistas, hæc diversa corpora vel non essent realia, vel realiter essent *unica substantia*. Ergo pantheismus reluctatur externæ experientie, quæ inter hæc entia corporæ videt realem diversitatem cum logica tantum unitate ab intellectu detecta.

II^a pars. Pantheismus generatim inspectus *rationi* repugnat.

1° Ratio enim docet aliquid non posse simul esse infinitum et finitum, necessarium et contingens, simplex et compositum, immutabile et mutabile, summè perfectum et imperfectum, ens et nihilum, etc. Atqui pantheismus hæc omnia apertè propugnat. Ergo rationi manifestè opponitur.

2° Ratio etiam ope experientie certè detegit mundum cum omnibus quibus constat esse contingentem, finitum, mutabilem, etc.; id ceterorum Pantheista non abdicant. Ex altera parte isti omnes tenent unicum esse substantiam, quæ ut infinita concipitur, ac profundè independens, in se rationem sufficientem sui esse habens. Manifesta igitur

exurgit contradictio inter dogmata Pantheistarum et rationem.

3° Præterea ratio haud tectè refert ordinem moralem, distinctionem inter bonum et malum; atque pantheismus quamlibet legem moralem à medio pellit, libertatem atque distinctionem boni et mali evertit; etenim in Pantheistarum sensu, quælibet operatio est sui ipsius regula moralis, siquidem est operatio unice hujus substantiæ infinitæ, cujus volitiones sunt ipsa regula morum. Ergo pantheismus, dum evertit totum ordinem moralem, rationi adversatur.

Nunc aliquid breviter dicendum est de singulis formis pantheismi.

12. — *Thesis II. Pantheismus realis quem straxit Spinoza, præter necessitates absurditates, potentissimè nititur agnitione et petitione principii, et propriis principii exercitur.*

Prob. Totum systema sequenti mittit definitione substantiæ: « Per substantiam intelligitur, ait ipse Spinoza, id quod in se est, et per se concipitur, id est, id cujus conceptus, non indiget conceptu alterius rei à quo formari debeat. » Atque in hac definitione substantiæ 1° latet agnitione, nam substantia dupliciter dici potest id quod est per se, nimirum 1° in quantum in se est, et non in alio seu in subiecto; in quo sensu vera est definitio; 2° in quantum à se est, et non ab alio, seu non eget causa ad existendum; et in hac significatione, quam exclusivè assumpsit Spinoza, deficitio soli substantiæ infinitæ competit. Hinc 2° est manifesta petitio principii; in hac enim assumpta substantiæ definitione jam aperte affirmatur ipsa conclusio, nempe unicam esse substantiam, que est ipsa substantia infinita seu divina. Ergo totum systema turpissima innititur confusione.

13. — *Thesis III. Pantheismus idealis est arbitrarius in principii quibus innititur, necnon pugnantia perpetuè loquitur.*

Prob. Principia quibus innititur pantheismus idealis, sunt prorsus arbitraria.

Probatur. Pantheiste enim ideales 1° struere cupiunt

molimen scientiarum per remotionem eujuslibet suppositionis aut elementis empirici, aut etiam ideæ primitivæ vel axiomatis (233). 2° Per hanc absolutam conjunctionem à quolibet notione primordiali obtinere conatur immediatam absoluti scientiam. Præterea 3° cum agatur de hac immediata absoluti cognitione certò acquirenda, identificari debent à priori, ut reipsa contingit, subiectum et obiectum, ego et non ego, esse et cognoscere; hoc enim postulato froci se unice veram scientiam possidere jactitant.

Atque hæc omnia sunt gratiò effecta atque à veræ scientiæ notione prorsus aliena (145). Nemo enim non videt istiusmodi theorias, seu hæc fundamenta, nihil aliud esse quam deliramenta imaginationis turbide aut insanias impiorum hominum, qui in locum veri Dei sui somnia aut blasphemias substituunt. Patet igitur fundamenta hujus erroris esse arbitraria prorsus et vana.

II° pars. Pantheismus idealis in suis deductionibus perpetuè sibi contradicit.

Probatur. Etenim 1° componere vult fluxum perpetuum absoluti cum ejus perpetua immobilitate; nam illud esse unicum est absolutum et infinitum actu, et simul capax remanet perpetui incrementi aut decrementi. 2° Pantheismus ille aequat esse et nihilum, 3° in hac hypothesi, Deus in se spectatus, prescindendo ab existentia finita creaturarum existens realiter non esset, et tamen concipitur ut esse parum et fons adequatus eujuslibet realitatis. 4° Absurdum præterea est ut illud esse parum sit ego et non ego, sit idem sine realitate, et simul exordium ordinis realis. Denique 5° contradictorium est ut non modo abstractio sit sine re, sed etiam ut habeatur tanquam causa re physica. Pantheismus igitur est absurdus in suis deductionibus, sicut in suis principiiis.

Hæc satis superque sufficient ut si qui sensu communi, quantum satis est, instructi sunt, risu excipiant illa Transcendentalium deliramenta.

§ II. Mundus à Deo procedit per creationem.

14. — Explosa hæc inepta pantheismi fictione, ad veram mundi originem indagandam devenimus.

Jam antea diximus mundum a Deo procedere: porro ex hactenus probatis, a Deo non procedit per emanationem. Ergo remanet ut procedat per effectiorem que sit vera et proprie dicta creatio.

Quid est creatio? Per creationem intelligitur effectio entis ex nihilo, scilicet ex nullo subjecto præexistente, tanquam ex materia præeistente. Particula *ex* in definitione designat tantum ordinem juxta quem nihil succedit ens.

Creatio fit in indivisibili momento, quod omnem successionem excludit; non fit in tempore, licet sit principium temporis; creatio enim non est *mutatio*, que in eodem subjecto statum prævium semper subaudit. In mutatione tria inveniuntur: terminus *ad quem*, terminus *a quo*, *subjectum*; hæc duo ultima desunt in creatione.

15. — Creatio sumi potest bifariam, *actiue* scilicet et *passiue*, seu creatio alia est activa, et alia passiva.

Creatio *actiue* ea est qua produci aliquid ex nihilo; est sola Dei volitio efficax, qua vult hæc ex nihilo fieri creaturam que antea non erat. Proprie ergo non est actio transiens, nam nulla actio divina proprie transiens est; sed solimmodo ratione termini seu effectus, qui fit extra Deum, nuncupatur transiens.

Creatio *passiue* ea est que extrinsecus terminat in hujusmodi productionem ex nihilo, seu est ipsæmet creatura ex nihilo producta ac relationem realem dependentiæ ad Deum creatorem dicens.

Productio igitur creature, prout respicit Deum creatorem, illi dicitur creatio activa; prout vero consideratur per ordinem ad ipsam rem creatam dicitur passiva.

16. — Hinc creatio est relatio mixta; actiua enim creatio non est aliquid reale in Deo, siquidem ad creaturam realem non refertur Deus, qui nullo pacto rei creato obnoxius esse potest: non aliquid novum fit in Deo dum existentiæ creaturæ. Verum, ex parte creaturæ, relatio ad creatorem realis est, nam quiquid realitatis est in ipsa re effecta, dicit ordinem realem dependentiæ a suo principio.

17. — THESIS I. *Deus creare potest.*

Prob. Deus est primum ens; ergo et primum efficiens. Atqui si Deus, nisi alio concurrente, non possit aliquid producere, seu creare, jam non esset primum efficiens. Ergo potest producere aliquid ex nihilo, seu creare.

Confirmatur. Si enim requireretur aliud, quo nisi mediante, Deus aliquid non produceret, illud adjuvans vel esset a Deo productum vel non: si non, jam foret ens a se, independens et æque primum efficiens ac ipse Deus. Ex hæc ergo hypothesi, sequeretur Deum non esse primum efficiens, neque verè independentem et infinitum. Si producat a Deo, tunc aut immediatè creatur, nullo alio concurrente, aut dabitur processus in infinitum, et sic nullum erit primum efficiens. Ergo ex falsitate antithesis elucescit propositionis veritas.

18. — THESIS II. *Ad creandum, juxta probabiliorē sententiam, requiritur virtus infinita agendi, et idcirco vis creandi creaturis communicari nequit.*

Nota. Nonnulli theologi dicunt: « nulla sufficienti ratione ostendi repugnare simpliciter creature potentiam creandi »; itaque negant ad creandum requiri vim infinitam, ac consequenter autumant Deum de potentia absoluta vim creatricem posse creaturis communicare. Sed contraria sententia est communis apud Scholasticos.

Prob. 1° Virtus infinita necessaria est ad productionem effectus ex nihilo. Atqui simpliciter repugnat ut creatura vim infinitam habeat. Ergo vis creandi creaturis dari nequit.

Probatur major. 1° Tanta requiritur virtus in agente, quanta est superanda distantia inter non esse effectus et illius productionem. Atqui inter esse quod recipitur per creationem et non esse quod ipsam creationem antecedit, est distantia infinita, quippe cum contradictoriè simpliciter opponantur termini. Ergo ad creandum requiritur vis infinita.

2° Inter virtutem creandi unum et virtutem creandi quodlibet creabile, non potest dari nisi gradus majoris vel minoris exercitii ejusdem efficientiæ; atqui virtus creandi

quodlibet creatibile est evidenter infinita; ergo cum virtus creandi unum sit ejusdem ordinis, debet esse infinita.

2° Scotus aliquam moralem affert rationem quare creatura communicari nequeat vis creandi. Nobilissimam actionem, inquit, qualis est creatio, nonnisi a nobilissimo ente exerceri decet. Ergo hæc virtus creatrix soli Deo competit.

19. — *Scholium.* Istæ probationes et omnes aliæ quæ afferri solent non sunt prorsus apodicticæ, et exinde, ut animal veritè Suarez, *effocissimè ratio* ea est, quæ ex principio fidei sumitur. Hinc propositio hæc certa potius quam evidens dici debet.

20. — *Titulus III. Aternitas mundi, seu, aliis verbis, attributa aternitatis cum aliquo subjecto quod sit res creata, intrinsecus repugnat.*

Nota 1°. Non agitur de facto, circa quod nulla potest existere controversia inter catholicos, sed dumtaxat de absoluta repugnantia mundi æterni. Ad factum ipsum demonstrandum valet a fortiori sequens argumentatio, cui tamen aliæ adijci possent rationes ex mundi in concreto spectati indole deductæ.

Nota 2°. Circa hæc questionem dantur plures sententiæ. Alii, ut sanctus Thomas, Suarez, et major pars scholasticorum existimant repugnantiam creationis ab æterno non evidenter demonstrari. Libenter tamen fatentur rationes, quibus hæc absoluta repugnantia adstruitur, aliquam probabilitatem retinere; sed decet eas apudelicum non conficere demonstrationem. Oppositam sententiam, præter Albertum magnum, S. Bonaventuram, Petavium, Gordilium, etc., tenent plures Patres Ecclesiæ, inter quos eminent S. Basilus et S. Augustinus.

Prob. I. Si mundus semper fuisset, actu existeret multitudo infinita: numerus enim dierum antæactarum esset infinitus; præterea infinito quotidie fieret additio. Atqui 1° multitudo actu infinita repugnat (447); 2° necnon rationi manifestè repugnat quod infinito quotidie fiat additio. Ergo impossibile est ut concipiatur creatio passiva ab æterno.

II. Si mundus esset ab æterno, successio præterita infinita evaderet; atqui eodem modo potest concipi futura successio etiam infinita. Ergo essent duo infinita quorum unum alteri succederet.

III. Multa alia afferri solent argumenta contra possibilitatem creationis ab æterno: v. gr., 1° causa debet procedere effectum; ergo aliquid mundo anteriori concipi debet; 2° implicat contradictionem ut res producta non habeat initium, ideò quia esset simul producta et improducta, etc.

21. — *Rationes 2^æ sententiæ.* Qui timentur possibilitatem æternæ creationis sequens afferunt argumentum, quod fuscè evolvitur a S. Thoma in opus. *De æternitate mundi.*

Æternitas mundi non repugnat, sive ex parte Dei, sive ex parte mundi, sive denique ex parte ipsius creationis; atqui repugnantia repelli nequit nisi ex parte unius aut alterius horum trium. Ergo possibilitas mundi æterni admitti potest.

Prob. major. 1° Non repugnat ex parte Dei; nam Deus nunquam fuit facultate creandi destitutus, ac proinde semper creare potuit; 2° neque ex parte mundi, nam ad rationem effectus non requiritur ut hic duratione sequatur causam sed dumtaxat ut natura sit suo principio posterior, aliis verbis, ex parte causæ non requiritur prioritas chronologica, sed sullici naturæ prioritas (394 et 395). 3° Neque ex parte ipsius creationis, nam in instanti peragitur creatio, quæ proinde nullam temporis importat successivum.

22. — *Corollarium.* Ex dictis etiam constat materiam realem et physicam, ex qua mundus confareretur, non esse sempiternam, siquidem præviximus mundum è nihilo educi per creationem. Præterea materia non est a se, nam ens a se essentialiter est unicum, simplex, immutabile; porò materialia elementa sunt plurima, extensa, mutabilia, etc.; imò materia est essentialiter indifferens ad existendum. Ergo est ens ab alio, seu educitur è nihilo per creationem, secus absurdè dicretur materiam ab ipsa materia produci.

23. — THESES IV. *Mundus quoadtenens tantum, non autem absolutè, censeri potest omnium possibilium optimus.*

Nota 1^a. Finis rerum ultimus est manifestatio divinae gloriae; quapropter gradus quem Deus huic manifestationi pro hito praefixit, est hujus mundi causa finalis. Affirmamus dumtaxat mundum esse omnium possibilium optimum respectu hujus finis assequendi.

Nota 2^a. Juxta Leibnitzium ejusque discipulos, hic gradus perfectionis, quem Deus ad mundi finem praestituit, esset omnium possibilium maximus. Haec doctrina, juxta quam hic mundus ceteris omnibus possibilibus ita antecelleret ut nullo pacto aliquid melius condi potuisset, *optimisimus* participari solet.

Probat prima pars, nempe mundum immiti finis praestitit esse omnium possibilium optimum. Plura quem Deus in rebus creandis intendit, est manifestatio divinae perfectionis; divina enim bonitas non potest velle quaevisque extra se sunt, nisi propter seipsam, ut demonstrabitur in theologia naturali; sed ad suam gloriam, non internam, quae a rebus fluitis promoveri nequit, sed externam, id est, ad divinarum perfectionum manifestationem, Deus hoc universum plasnavit. Atqui consentaneum est divinae sapientiae ut media sui proposito *optissimè* accommodentur. Ergo mundus, cujus finis est haec manifestatio divinae perfectionis, seu hic gradus manifestatio- nis, debet huc sui rectissime congruere, ac idcirco, postea illo fine quem Deus intendit, haec rerum universitas non potest esse melior, seu huc finis perfectus collineare.

Secunda pars. Mundus non est omnium possibilium, *absolutè* loquendo, maximus.

Prob. 1^a Voluntas divina non necessario determinatur, sed libera est in electione gradus perfectionis quem mundo praestituit; atqui in doctrina Optissimè Deus ad optimum seligendum necessario determinaretur, ac proinde in ordine universi condendo liber non remaneret. Ergo falsum est Leibnitzii systema.

2° Perfectio mundi consistit in gradu quo manifestat divinae perfectiones, seu gloriae Dei externae inservit;

atque perfectiones infinitae ab opere finito semper magis ac magis manifestari possunt. Ergo mundus praesens non est perfectus usque eo ut praestantior manifestatio divinarum perfectionum absolutè haberi nequeat.

ARTICULUS II.

De Spatio.

24. — Deus mundum collocauit in spatio, et exinde, postquam de origine mundi generatim inspecti tractavimus, remanet ut de spatio eloquamur.

Spatii notio haberi debet ut quoddam genus ad quod referuntur *loci* et *vacui* notiones, tanquam species. *Spacium* enim subito ellagere solemus ut extensionem indeterminatam et vacuum, in qua omnia corpora locantur. *Locus* dicitur determinata quaedam hujus spatii pars quam corpus occupat. Quando è contrario consideratur pars spatii in qua nullum insidet corpus, hanc partem *vacuum* appellamus.

§ I. De spatio specialim inspecto.

25. — 1° Spacium septemmodò *conceptionis* veluti capacitatem locandorum omnium corporum, cui adjuvandum tritam dimensionem. Verum hic *conceptus* nihil aliud exhibet quam spatii realis possibilitatem, cui imaginando *tribuimus existentiam* realem. Sed hoc spacium non est spacium reale, cujus notionem rimari cupimus.

2° Strictius ergo quæritur æquum quid sit spacium, seu potius *quænam* *reales* *conceptus* spatii respondent?

In aperienda spatii natura non conveniunt philosophi, quorum præcipuos paucis verbis recensimus sententias:

1. Plurimique veteres philosophi opinati sunt spacium esse extensionem quendam eorumque ab æterno existentem et incretam, actusque infinitam. Sed hæc sententia patenti laborat absurditate; nam 1° extensio actu infinita repugnat (418), ac proinde spacium actu infinitum implicat contradictionem. 2° Spacium incretum, a Deo independens, esset ens a se: quod a recta ratione non minus abhorret. Ergo falsa est hæc sententia.

II. Alii, ut Clarkius Newtonius putat esse ipsam Dei

immensitatem, seu quoddam divinum substantiæ attributum. Hæc sententia, ut per se patet, analogiam aliquam habet cum superiore, in quantum considerat spatium ut aliquam expansionem acta infinitam. Attamen non est minus absurda ac superior; nam præterquam quod ducti ad nihilismum, ex partibus in se finitis immensitatem Dei constaret, quæ profundè conceperetur ut extensio infinita, in qua sunt partes, extra partes. Atqui immensitas divina, quæ a substantia divina non realiter distinguitur, simplicissima est atque a formali extensione prorsus abhorrens. Id manifestum faciemus in Theologia naturali.

Ergo.

III. Kantius docet spatium esse quandam intuitionem puram ab experientia independentem, seu formam subjectivam facultatis sentiendi. Hæc sententia 1° inducit idealismum, atque 2° extensionem corporum objectivam a nostra cognitione prorsus arceat. Falsitatem hujus opinionis cogruemus cum agemus de toto systemate.

Ad veram spatii notitiam nobis comparandam ab ordine reali conceptum ducere debemus; hinc:

26. — *Thesis I. Spatium reale est extensio realis in qua corpora continentur.*

Probatur. Spatium reale mensurationi realiter obnoxium esse debet; atqui cum spatium metiri volumus, distantiis quæ inter extremas superficiæ corporum partes existit, unicè exquirimus; quapropter demptis ipsis corporibus, spatium mensurationi realit non remanet obnoxium. Ergo objective et realit non potest consistere nisi in ipsis dimensionibus extensionis eorumdem corporum.

27. — *Schol. I.* Spatium mundanum, quod exurgit ex mundanis omnibus corporibus, serie continua coexistentibus, non potest aliud esse quàm extensio continua in qua continentur hæc corpora. Porro continua extensio (369) est integrum quoddam, quod ex indivisibilibus non componitur (471, *Cor.*), sed est sine fine mathematicè divisibile (1); hæc:

1° Continuum idem esset ac contiguum. At conceptus

(1) S. Thomas, de *Sensu et Sensato*, lect. 15, et in aliis operibus, assuta

sunt diversi: extensio enim *continua* (369) ea est in qua partium extrema *sunt unum*, dum *contiguum* est id cujus extrema *sunt simul*, nempe se contingunt.

2° Præterea impossibile est ut determinetur pars indivisibilis alicujus continui proprie dicti; puncta enim illa hypotheticè indivisibilia, quæ haberentur et termini ultimi divisionis hujusce continui, nihil aliud menti exhibent quam limitem quandam hypotheticum et indeterminatum alicujus divisionis, quæ sine fine protrahi potest.

28. — *Schol. II.* Spatium potest dividi in *internum* et *externum*. Spatium internum sicut in trina dimensione extensionis corporum; spatium externum consistit in dimensionibus unius corporis, prout ad corpus aliud inter eas collocandum ipso referantur. Illud spatium revera concepti nequit quominus cogitetur extensio alicujus corporis, quod ibi locari possit. Igitur si non essent corpora, spatium sive internum, sive externum in nihilum abiret.

29. — *Thesis II. Spatium absolutum nihil aliud objective est quam possibilitas spatii realis.*

Probatur. Spatium illud absolutum non est aliquid realiter existens, ut constat ex dictis; atqui non est nihilum purum, si quidem positivè intelligitur. Ergo est aliquid *possibile* fundatum in ipsa realitate existente, seu est mera possibilitas spatii realis.

30. — *Scholium I.* Ad constituendum hunc conceptum spatii imaginarii simul concurrunt intellectus et imaginatio. Intellectus a spatio reali exordiendo illud abstractit a qualibet determinatione particulari; effectus hujus abstractionis est spatium ideale, cui imaginatio aliquam tribuit realitatem physicam; quam ob causam *imaginarium* appellatur.

31. — *Scholium II.* Immensitas divina potest aliquo sensu haberi ut fundamentum spatii possibilis; immensitas, non absolute sumpta, sed prout connotat spatium reale, quod potest ei coexistere, quodammodo est spatium imaginarium (1).

(1) *Thesis* LIB. 2 de *Mirch.* c. 2.

§ II. De loco.

32. — Spatium generationis inspectum seu absolutum habetur ut possibilitas extensionis, dum locus est spatium *certis limitibus determinatum*. Isti limites possunt esse vel *reales* vel *ideales*, prout sunt superficies corporum realium vel possibilitatum: inde locus dicitur *realis* vel *idealis*.

Locus, non secus ac spatium, dividi solet in intrinsecum et extrinsecum: est *extrinsecus*, quando concipitur ut externa superficies rei locata; dicitur *intrinsecus*, quando consideratur totum spatium a corpore ipso occupatum. Locus extrinsecus determinat limites loci interni.

Verum aliquid in loco esse potest dupliciter, nempe *circumscriptivè* et *definitivè*:

1° Aliquid dicitur in loco *circumscriptivè*, quando substantia tota est in toto loco, sed non tota in singulis loci partibus; diversis enim loci partibus respondent diverse partes rei locatæ: ita, v. g., corpus avis est in aëre. Hoc modo existunt in loco substantiæ omnes corporeæ.

2° Aliquid dicitur in loco *definitivè*, quando ita est in spatio definito ac terminato ut *secundum se totum* sit in toto loco; et simul in qualibet loci parte: v. g., animus humanus in corpore. Ita spiritus dicitur esse in loco, saltem quando eorum actio ad certos limites definitur quos excedere nequit. Quamobrem Deus non potest dici in loco *definitivè*, quia virtus ejus nullis limitibus definitur: omnibus rebus et spatiis Deus præsens est intus ac inextinguibiliter, intus replens, foris ambiens, summum regens et infra sustinens. Quare Deus dicitur in loco, seu præsens loco *immense*; modus ille essentialiter differt ab aliis.

33. — Thesis I. *Locus extrinsecus est superficies ultima et immobilis corporis alius ambientis.*

Probat. Nomine loci intelligitur illud spatium in quo res continetur, seu illud quid ipsum locatum continet; atque superficies ultima corporis ambientis continet primam superficiem corporis illius quod locatur: v. g., ultima aquæ superficies continet primam superficiem cor-

poris immersi. Ergo locus extrinsecus de quo hic agitur, merito describitur, post Aristotelem, superficies ultima et immobilis corporis alius ambientis.

34. — Thesis II. *Corpora naturaliter sunt in loco circumscriptivè.*

Probat. Quælibet pars aliejus corporis certam aliquod spatium occupat a spatio quod occupant alie partes diversum; itaque licet totum corpus circumscribatur per locum *extrinsecum*, tamen partes varie diversas habent limites in loco *intrinsecò*. Ergo corpus natura sua est in loco *circumscriptivè*.

35. — Thesis III. *Spiritus non sunt in loco circumscriptivè, sed definitivè.*

Probat. Spiritus, ut substantia simplex ac quantitate formaliter carens, non potest esse in loco circumscriptivè, seu per partes diversas in diversis loci partibus; atqui spiritus realiter esse possunt in loco, ut constat ex anima rationali, quæ est in corpore et non extra corpus; ex altera parte spiritus sui creaturæ pure spiritualis non sunt immensæ, ac proinde ubique; sed eorum præsentia definitur potest in certo loco. Ergo spiritus est in loco definitivè, seu totus in toto loco, et totus in qualibet loci parte.

36. — Scholium. Spiritus sunt in loco, non per se, sed per accidens: spiritus enim cum extensione carant, per se in loco non sunt; sed cum corporibus præsentem esse possunt quoad substantiam, sed in locis quæ a corporibus occupantur, esse possunt.

37. — Thesis IV. *Idem corpus supernaturaliter potest esse simul in diversis locis definitivè; et potest esse in uno circumscriptivè, et in alio definitivè.*

Probat. ex facto. Hæc enim propositio, quod omnes partes, fido consistit:

1° Christi corpus in adorando Eucharistie sacramento est modo *indivisibilis* in omnibus hostiæ consecrata partibus, et in omnibus locis in quibus hostiæ consecrata reperitur. Ergo idem corpus simul in diversis locis *indivisibiliter* esse potest.

2° Idem corpus venerandum est in celo *circumscriptivè* et extente, dum in altaris sacramento est *definitivè* tantum.

Ita etiam, dum suis apostolis sacrosanctum suum corpus tradidit, sub qualibet panis consecrati particulâ erat *definitus*; idem vero Christus Dominus, qui illis porrigebat has consecratas particulas inibi erat *circumscriptus*. Ergo ex facto constat idem corpus posse simul esse 1° in pluribus locis definitivè, 2° in uno loco definitivè, in altero circumscriptivè.

38. — *Solut. 1.* 1° Christus Dominus est presens in altaris sacramenta quasi definitivè, et modo incenso, biduus quasi definitivè potius quam definitivè, quia licet sanctissimum Christi corpus sit presens ad modum spirituum, tamen spirituum se totum correspondunt toti loco et singulis eius partibus, tamen remanet verum corpus; hâc idem numero corpus quod est in celo; sed in actu sacramentali existit modo incenso ad spiritum, seu relict tantum quantitatem incensum (360).

2° Replicatio corporis Christi in statu sacramentali intrinseco non repugnat, contradictoria enim esset replicatio que idem corpus in se totum, efficeret multiplex. Sed replicatio sic quæ agitur, non multiplicat corpus, sed dimittit externas eius relationes ad locum. Sed de hac re spod theologos.

39. — *Solutio II.* Corpus naturaliter in uno tantum loco circumscriptivè eodem temporis puncto esse potest, ut per se patet. Verum supernaturaliter fieri potest in corporis, licet circumscriptivè in uno loco, possit tamen simul esse in altero loco etiam circumscriptivè: In Source, Bellarmine, etc., contra Vaguer et alios qui negant. Scimus enim corpus Christi, corpus in terris modo estivo apparuisse; verumtamen eodem fastidio probabiliter erit etiam hie celo. Proterea in viâ sauciorum plura habitus exempla indubie replicationis circumscriptivæ.

Tandem Christus existens in celo circumscriptivè, facillè potest etiam existere circumscriptivè in terris, cum definitivè; nam modus existendi sacramentalis est supernaturalis, dum presentia circumscriptiva est naturalis.

Verùm explicari fortè possent facta replicationis circumscriptivæ per corpus tantum apparente, non autem per realem replicationem. Minime, licet possibilis replicatio circumscriptivæ non possit erigenti ratione demonstrari, tamen ex altera parte, non constât licet replicatio nem realem metaphysicè repugnare, se potius supernaturaliter fieri non posse. Ergo remanet possibilis in factis deducta, et potius ad licet eorum possibilitatem explicandum non est cur ad quendam visionem imaginariam vel ad externas species est ostensa, tamen coniungimus.

40. — *Thesis V.* *Metaphysicè non repugnat plura corpora in eodem loco simul coire.*

Nota. Non agitur hic de possibilitate secundum consuetum naturæ ordinem, sed de absoluta et metaphysica possibilitate.

Probatur. 1° Impenetrabilitas est vis qua corpus impedit ne locus quem occupat, ab alio corpore occupetur, se prius non expulso; atqui quamlibet vim causarum secundarum Deus vincere potest, siquidem hæc vis nunquam

est infinita. Aliâ nulla contradictio ostendi potest, in eo quod duo corpora conservent distinctionem materie corporalis et dimensionum absque diversitate sitûs.

Prob. 2° Impenetrabilitas est naturalis proprietatis quantitatis molis (358), minime vero proprietatis essentialis (300). Ergo impenetrabilitas supernaturali modo potest separari a quantitate; ideoque corpus potest, citra mutationem essentialis, reddi penetrabile.

41. — *Corollarium.* Miraculo ergo fieri potest quod corpus aliquod naturaliter extensum et impenetrabile spoliatur extensione et impenetrabilitate, se potius presentia Christi sub tertia hostia et sub qualibet hostie parte non pugnet cum corporum natura.

§ III. De vacuo.

42. — Vacuum opponitur loco, quia nihil aliud est quam spatium carens omni corpore quod continere potest.

Vacui nomen potest usurpari vel ad vulgi sensum vel philosophicè.

Priori modo sumptum significat spatium nullo corpore colto plenum; v. g., dolium vino destitutum. Sumitur philosophicè quando spatium omni proximo corpore destitutum significat.

Vacuum dividitur in *imaginarium* et *reale*. Vacuum imaginarium est illud quod extra mundi fines concipitur. *Reale* est quod limitibus realis corporis circumscriptur.

43. — *Thesis.* *Vacuum imaginarium non est positivum, sed negativum.*

Probatur. Deus novæ creaturæ producere potest extra hujus mundi ambitum; atqui loca, que tunc occupantur, vi hujus relationis, non realia sed possibilis tantum, ad novæ corpora, habent rationem vacui. Ergo illud vacuum, in quantum actu relationes reales a se removet, *negativè* esse dici potest.

Ergo *vacuum* in se nihil est, sed hoc non impedit quia nihil illud nihilum, realibus determinat, et tunc dicitur vacuum positivum. Quam autem nullius limitibus realis est expect, dici potest negativum in sensu theosoc.

CAPUT II.

DE MUNDO VISIBILI, QUOAD PRÆCIPUA ENTIUM GENERA QUIBUS COALESCEAT.

44. — Huc usque mundum generatim inspectum consi-

deravimus: nunc autem de mundo corporeo agemus quoad præcipuas entium classes quibus constat. Porro hæc entia ad duplex genus revocantur, nimirum 1° ad corpora inorganica, 2° ad corpora viventia, et ideoque in duplicem articulum præsens capit distribuitis.

ARTICULUS I.

De corporibus inorganicis.

45. — In hoc articulo agemus de natura corporum. Questio hæc de corporum natura difficilissima est, ac magna obscuritate et incertitudine obvolvitur: qua de causa ad hujus questionis solutionem plura exorta sunt systemata, quæ ad tria genera hæc revocari possunt. Hæc sunt 1° systema atomicum, 2° systema dynamicum, 3° systema scholasticum. Enimverò corpora aut sola realitate extensa constant, aut solis viribus simplicibus essentialiter composita sunt, aut demum realitate extensa simul et aliqua vi simpliciter coalescent: hinc tres sunt hypotheses essentialiter diversæ. Dux præores sententiæ minus probanda nobis videntur; itaque systemati scholastico suffragamur.

Via remotionis progrediemur in hæc disputatione, considerando imprimis: levi quidem, falsas aut minus probandas explicationes: deinde systema scholasticum exponemus et prognabimus.

§ 1. Falsa aut incompleta systemata circa naturam corporum.

46. — De systemate atomico. I. Systema atomicum apud antiquiores philosophos, Anaxagoram, Empedoclem, Democritum, Epicurum, etc., jam invaluerat, quod recentiores, Cartesius, Newtonus et alii renovarunt. Juxta commemoratos philosophos, corpora componentur ex primitivis quibusdam corpusculis inter se diversis, quæ atomi nuncupata fuerunt, ideo quia sunt indivisibilia. Diversitas autem rerum exarsit ex varia atomorum dispositura, ordine, etc., quæ in motu locali suam habent causam. Attamen, ut nonnullis videtur, quibus non suffragatur Cartesius, qui particulas facit cubicas, ipse moleculæ primitivæ habent diversam figuram, quinimò diversam substantiam: juxta Anaxagoram et quosdam veteres, tot essent species molecularum quot sunt species corporum, dum in aliorum sensu, essent dumtaxat quatuor species atomorum primitivarum: terra, aqua, aer et ignis. Inter

recentiores, magna etiam reperitur diversitas in explicanda natura elementorum primitivorum.

II. Coacta et industria physicorum præsentis ætatis illud systema aliam induit formam quæ *atomismus chinicus* dicitur. Illud systema quod superius RR. PP. Tongiorgi et Palmieri acriter propugnaverunt, duo distinguit genera corporum, *simplicitate* scilicet et *mixta* seu composita; simplicitate dicuntur, quæ in plura corpora diversæ naturæ resolvi nequeunt; secus composita vocantur.

Corpora omnia seu composita per analysim chemicam in moleculas ultimas, seu omnino simplices, solvi possunt, quæ proinde ulterius in alias particulas dissolvi chemice nequeunt, et exinde dicuntur *atomi primitivæ*, vel *corpora simplicia*. Diversitas illorum atomorum simplicium diversam corporum naturam explicat.

In atomis ipsis *extensio* et *vis resistendi* inveniantur, tanquam proprietates essentielles.

Vis, quæ uniatur atomi primitivæ, dicitur *cohesio* quando viget inter atomos homogeneas, et *affinitas*, quando moleculas heterogeneas glomerat.

Ex diversis cohesionis vel affinitatis gradibus ratio redditur distinctionis corporum in solida, liquida, aeriformia; sed tota diversitas substantialis inter entia corporum venit ab ipsa diversitate atomorum.

47. — THESIS I. Systema atomicum est inopar ad compositionem corporum explicandam.

Probat. I. quoad *atomismum purum*. Illud enim systema multis laborat vitis: 1° essentialiam molecularium non explicat, nam moleculis aliquam tribuit extensionem; atque extensio non potest concipi quin partes habeantur extra partes. Ergo hæc elementa aliquam habent compositionem, nimirum aliqua cohesione fruantur, quæ partes quæ atomis rationem extensionis tribunt, copulantur ad unum aliquod efficiendum. Patet ergo illud systema ad primitivæ rerum elementa usque non devenire.

2° Non reddit rationem sufficientem constitutionis corporum; nam motus localis, quo jungerentur atomi ad efficiendam corpora diversa, non sufficienter explicat hanc mirabilem et harmonicam corporum varietatem.

II. *Atomismus chimicus etiam est impar ad hanc compositionem explicandam.*

1° Elementa primitiva materiali analysi obtinentur, que corpus in sua principia chimica resolvit; atqui hæc analysi non probat ejusmodi principia chimica esse primordialia omnino ac simplicissima corporum elementa. Etenim 1° qui sensibus physice operam dant, contrarium libenter fatentur, quippe cum ipsi doceant « illa corpora dici simplicia ex quibus hæcque analysi chimica non potuit inventire nisi unam eandemque substantiam (1) »; idco aliquorum ad diversa conflantur systemata circa naturam molecularum primitivarum. 2° Numerus corporum simplicium crescit, licet experimenta pierumque versentur circa eadem composita. 3° Analysis chimica resolvere intendit composita in corpora simplicia, que scilicet ultiorum analysim chimicam effugiant; sed nihil manifestare valet de natura intima corporis simplicis (2). Ideoque illud systema questionem metaphysicam de natura corporum non attingit; ad atomorum essentialiam devenire nequit analysi chimica, que profecto non possit formam simplicem, si alios, a materia prima segregantem servare: corporum compositorum resolutio in corpora plaribus substantiis corporeis non constantia est ultimus ejus terminus possibilis.

2° Diversitas corporum, etiam fisdem elementis chimicis constantium, explicatur in hoc systemate per solam attractionem molecularum. Atqui omnes leges attractionis, quas ponunt chimici, nihil quidquam valent ad hæc diversitatem enucleandam, imò factis sæpenumero retraherentur. Ergo illud systema aliquod elementum essentialis negligit, ac proinde est impar ad rem explicandam.

48. — *De systemate dynamico.* Illud systema varias etiam recepit formas, a diversis auctoribus, et eximie varia quoque accepit nomina.

1° Juxta Leibnitzium, corpora naturalia nihil aliud sunt

(1) Berzelius, Dujardin, Bonchardat, Pelouze, etc.

(2) « On dit qu'ils (les corps) sont simples, parce qu'on n'a pu jusqu'ici les décomposer en des éléments plus simples. » Dujardin, *loc. cit.* d'haenel, *ibidem*. Est veritas definitio corporum simplicium in sensu chimicorum. Quare physici hodierni 36 corpora simplicia loco 4 elementorum habent veteris Physicæ.

quam quædam cogeris substantiarum simplicium quas monades appellat, queque non sunt extense, nec figuratæ, verumtamen admodum dissimiles. Iste monades spatium non occupant, sed præstite sunt quodam appetitu quo se movent. Iste inter mutationes harmonice conspirant cum aliarum monadum mutationibus, et sic inter omnes habetur harmonia præstabili. Ex monadam conjunctione fiunt corpora. Hæc dynamismis nuncupari solent systema elementorum simplicium.

2° Rogerius Boseovich hæc theoriam renovavit atque maxime illustravit. Juxta hunc auctorem, elementa simplicia, perfecte homogenea, vi attractiva et repulsiva prædita sunt, ex quibus exurgit physicon corporum extensio. Per quædam matheseos formulas hæc legem attractionis et repulsionis explicat, ita ut ex conductu harum virium exurgat non modo extensio, verum etiam varietas, et omnes proprietates corporum.

3° Kantius alium etiam evolvit dynamismum. De extensione rationem reddit per duas vires motrices. *Vis repulsiva* in hæc expositione explicat quomodo partes sint extra partes; verum si sola operaretur, ista partes in totum spatium dispergerentur; hinc *vis attractiva* requiritur, que seorsim reduceret omnes partes in punctum mathematicum; primam ergo vim ita cohibet hæc secunda, ut partes tales spatium occupent; eo pacto exurgit extensio corporum, que proinde est rerum phenomenum, sed generale, nempe omnibus corporibus commune. Præterea sunt alie vires, quibus phenomenum particulariter, seu id quod est singulis corporibus proprium, explicatur: istas vires, scilicet ac superiores, secundum finem non externum sed internum, operantur, et exinde dicuntur plasticæ.

4° Denique Henricus Martin aliquod systema eclecticum affert quo purus atomismus cum dynamismo admiscetur. Juxta illud systema intermedium, atomi primitivæ, constant simul materia, seu *realitate extensa*, et si vive attrahendi, sive repellendi. Sed hæc forma dynamismi vix differt a systemate scholastico: discernen enim in eo est quod dynamisto illi solam vim admittunt, dum scholastico per formam substantialiter intelligunt realitatem ex qua vis, tanquam a fonte, dimanat, ut mox dicemus.

9. — *Thesis*. Systema dynamica gratuito asseritur, atque plura congerit inepta et absurda.

la pars: Arbitraria est et gratuita hæc hypothesis.

Prob. 1° In sensu Leibnitii monades dissimiles atque si interna prædita gratuito confliguntur. 2° Boscovich non vinitu gratuito asserit tum elementa simplicia esse perfectè homogœna, tum in his elementis dari legem attractionis et repulsionis, qua pro distantiarum diversitate istæ vires variè mutarentur. 3° Kantius etiam, cum aliis, arbitraria affirmat esse in corpore vim repulsivam, quæ in conceptu corporis, solum vim resistendi exhibentis, non reperitur, atque vires motrices supponit sine subjecto; illud enim subjectum est corpus quod efformare debent, quodque præindè ante actum earundem virium nondum existit. Ergo sunt mera hypothesis de quibus silent prorsus tum experientia tum ratio.

II pars: Plura inepta et absurda congerit.

Prob. 1° Diversitatem rerum explicat per solam dispositionem elementorum; solus enim Leibnitius affirmat, et gratuito, ut modo diximus, monades esse dissimiles. 2° Stabilem actio in distans, licet inter monades sit vacuum sine ullo medio, aut vehiculo, ac præindè hæc elementa agerent ubi non sunt. Ergo agens creatum ageret in subjectum quod neque *immediate* neque *mediate* ipsi præsens foret. 3° Corpora singula ex innumeris spiritibus, ut ita dicam, coalescerent, si vis illa est elementa simplicibus intrinseca; si autem est ipsis extrinseca, in occasionalem imingit systema (304). 4° De medio tollit extensionem realem; nam nihil aliud exhibet quam constitutionem apparentem, seu puncta in vacuo disseminata. 5° Substantia corporea constaret simpliciter vi composita ex duobus viribus continuis quæ se invicem destruant: inde nullum esset.

50. — Argumentum generale quo systema elementorum simplicium adstruitur, est sequens. Compositum semper apponit componentia, ac præindè tanquam ultimum elementum haberi nequit. Atqui si prima corporum elementa non sunt simplicia, composita sunt, et exinde non ultima: concurrunt enim ad constituendum compositum magis complexum, sed respectu partium quibus coalescunt, seu in

re, sunt composita; ergo ultima corporum elementa sunt simplicia et inextensa.

Sed 1° animadvertendum est in hoc argumento conclusionem non contineri in præmissis; nam 1° ut ultima hæc elementa simplicia dicantur, sufficit juxta mentem fautorum hujus systematis, ut non constant ex partibus tum essentialibus, tum integrantibus re discretis. Atqui *confirmandus* geometricum, etiam si non constet partibus sive essentialibus, sive integrantibus re discretis, remanet extensum. Ergo vitio infortitur hæc elementa esse inextensa. 2° In sensu adversariorum, per elementa simplicia intelliguntur substantiæ vi agendi prædite, sine contactu, etc. Atqui hæc omnia nullatenus continentur in præmissis. Ergo gratuito sunt illationes.

II° Simpliciter in genere *quantitatis* confundunt cum simplicitate in *ratione essentiali*.

§ II. Systema scholasticum.

51. — Systema scholasticum, cujus præcipua fundamenta determinaverunt Aristoteles et S. Augustinus, duo assignat principia intrinseca omnium rerum corporearum, nimirum *materiam primam* et *formam substantialem*, quæ inter se realiter distinguuntur, et utraque alteram essentialiter connotat.

Quid striete intelligi debeat per *materiam primam* et *formam substantialem*, primum determinabimus; dein earum connotationem in composito naturali exequemur.

52. — I. *De materia prima*. Materia prima a scholasticis concepitur ut realitas quædam ex se indifferens quoad hæc vel alia corpora constituenda; est enim commune omnium formarum substantiarum subjectum, ex alio subjecto non conflatum, quod inmatam habet aptitudinem ad recipiendam quæcumque formam substantialem; ad tale vel tale corpus constituendum vi formæ substantialis inclinatum.

53. — Cum materia generatim inspecta sit *id ex quo aliquid fit* (245), ex conceptu effectiois seu mutationis rerum determinari potest materia notio. Motio duplex distinguitur, una accidentalalis, et altera substantialis. 1° Dicitur *accidentalalis*, quando est transitus ex uno accidente in aliud accidens, ut dum corpus, v. g., ex frigidò

fit calidum: forma ergo accidentalis est, qua ablata, res non auferitur, nec posita, ponitur. ² Dicitur *substantialis*, quando transitus fit è non esse ad esse simpliciter, aut ex uno esse substantiali in aliud esse substantiale, ut dum, v. g., ex ligno fit ignis, ex fluido fit aqua, etc.; ignis enim et aqua sunt res substantialiter diverse à ligno et fluido. Dum autem ex ligno fit ignis, ligni substantia destruitur, omni substantia ignis sufficitur, non ex nihilo creata, sed ex aliqua ligni parte confecta.

Quapropter materia, prout dicitur ordinem ad mutationem accidentalem, dicitur *secunda*, et formam accidentalem recipit: cum ad esse substantiale spectat, *prima* appellatur, cui forma *substantialis* respondet. *Prima* dicitur potest materia, sive per negationem *prioris*, sive per solum respectum ad *secundam*. Cum enim materia rationem subiecti habet, nuncupatur *prima*; et nullum prius subiectum supponat. Est ergo *primum subiectum ex quo aliquid fit*, iuxta definitionem Aristotelis. Materia autem dicitur *secunda*, si prius subiectum supponat; materia *prima* dicitur etiam *pura potentia*, non in hoc sensu quod è non sit actus », ut animadvertit Suarez, et postea dicemus (54), sed propter eam omnimodam indeterminatam ad deveniendum per formam seu actum hoc vel illud corpus.

EX DICIS constat materiam primam merito bellari: *Substantia physice incompleta, a forma substantiali determinabilis ad faciendum corpus naturale* (1). Prout est quid incompletum, censetur habere innatum appetitum, seu naturalem propensionem, ad suum complementum, seu ad formas substantiales, quarum est ex natura sua capax. Ideoque de se est pura aptitudo ad perfectionem recipiendam, et essentialiter appetit hanc perfectionem.

54. — Sed querunt scholastici utrum materia *prima* sit *pura potentia*, ut, antequam sit ab aliqua forma substantiali determinata, nullum includere possit actum enti-

(1) Materia *prima* strictè sumpta est *inoperabilis*, quia *preappetit* solo omnium generationem: cum sit *primum subiectum*, non potest esse *terminus* generationis. Tamen est *subiectum* generationis quatenus per formam contrahitur ad corpus determinatum: quapropter dicitur *plena* quæ scholasticè eam esse *generabilem subiective* et *ingenerabilem terminative*.

tativum, seu actu esse non possit vera realitas in ordine physico. Sensus disputationis propriè non est utrum ex *natura rei* id habeatur, nam quod factum omnes fere negant, sed an de *potentia absoluta* Deus producere possit materiam cum reali existentia non producta a forma (1), seu, aliis verbis, an absolute repugnet dari materiam primam sine forma?

Plerique Scholæ doctores materiam concipiunt ut puram potentiam quæ in se, seu independentè a forma substantiali, nullam habere possit existentiam, sed solum existentè per existentiam totius compositi. Alii Scholastici, ut Scotus, Suarez, etc., docent quod materia *prima* habere possit propriam existentiam independentè a forma: et exinde materia dicitur *pura potentia* solummodo respectu compositi aut formæ; hinc foret in actu entitativo et non completo, licet non sit in actu completo, sacus esset simul *actus* seu forma, et *potentia* seu materia. Imò, iuxta aliquos, materia *prima*, in communi, est id quod Deus primitus creavit, et ex quo mundum corporeum confavit.

Verum questio illa de esse entitativo materię *primæ* est extra propriam rationem systematicam.

Notandum est etiam quod materia *prima* concipitur ut *specificè una*, sed diversa *numero* in corporibus numero diversis.

55. — II. De forma *substantiali*. Perspicuitatis causa recollendum est quod forma variè a Scholasticis sumitur, scilicet 1° pro tota rei natura in abstracto spectata, et tunc est forma metaphysica seu intellectualis expressio totius essentia (275, 276); 2° pro ipsa natura rei simplicis et immaterialis, seu pro quacunque substantia immateriali: tum dicitur *forma subsistens*. In simplicibus enim et immaterialibus idem re est forma et id cuius est forma.

Sed hic agitur de forma quæ est in materia, seu cum materia constituit compositum aliquod corporeum: hæc propriè dicitur *forma informans*. Hæc forma est in composito id quod perficit seu determinat (L. 425). At materia seu subiectum aliquod potest perfici ac determinari ad esse substantiale, vel ad esse accidentale. Id quod determinat materiam ad ipsum esse *substantiale*, v. g., ad cor-

(1) Harado, Phys. dub. v. s. IX.

pus humanum, est forma substantialis; id quod determinat subiectum, quod est ens actu, ad tale genus perfectionis, est forma accidentalis, quæ proinde sumitur pro quolibet accidente alicui subiecto adveniente, v. g., albedo, nigrities. Hic agitur de forma in priori sensu accepta, seu quæ est constitutiva ipsius substantiæ corporalis. Quare :

56. 1° Substantialis forma dat esse substantiæ, primum esse, quod proinde nullum aliud supponit (II°, 33) : est enim id quod, compleendo materiam, constituit corpus in sua essentia, seu substantia. Recte ergo describi solet forma substantialis : *substantia physice incompleta, materie determinativa ad faciendum corpus naturale* (422).

2° Est et dicitur actus primus corporis : est actus, quia est pars constituens et determinans; est actus primus, eo quod huic corpori naturali dat primum esse, quod est primaria radix omnium accidentium, seu formarum accidentalium.

3° Omnis forma substantialis habetur ut essentialiter simplex, seu homogenea, etsi per accidens possit esse extensa seu habere quantitatem.

57. — THESIS. *Dantur forme substantiales a materia realiter distinctæ.*

Prob. 1° Physice dantur in robis corporeis mutationes substantiales per *corruptionem et generationem*, ut quædam experientia constat; atqui mutatio essentialis essentialiter requirit subiectum aliquod, quod mutatione ipsa amittat unam formam substantialem et aliam acquirat: ipsum constitutum talis substantiæ amittitur in quavis corruptione substantiali, et acquiritur in omni generatione.

2° Corpora naturalia inter se differunt secundum speciem substantialem; porro non possunt differre secundum solam materiam, quæ in omnibus, aut certe in quibusdam entibus specie diversis, est eadem ut fatentur chymici.

3° In quovis composito, et manifestè in compositis perfectioribus, seu viventibus, datur principium unum quod est radix proprietatum et operationum : hoc con-

* Nomen, quod ad h= tom. spectat, anteponitur numeris II.

stare ex animantibus postea probabimus. Sed principium illud nequit esse materia, quæ est de se indifferens ad omnia accidentia. Rego datur substantialis forma.

58. *Coroll.* Ex his etiam sequitur *plures formas substantiales naturaliter esse non posse in eadem materia* : quod

Conf. 1° quia materia sufficiente determinatur et completur per unam formam; constituitur enim in ratione talis substantiæ. Porro quod advenit substantiæ completæ est accidens. 2° Si forma aliqua esset apta ad recipiendam aliam substantialem, esset materia, seu munus potentie substantialis haberet, et sic esset simul quoad esse substantiale actus et potentia. 3° Si plures essent forme substantiales in uno eodemque composito substantiali, illud esset simul et sub eodem respectu unum et multiplex : reapse non haberetur substantia una.

Sed quæstio de *unitate* formæ substantialis, quæ nunc generali modo solvitur, cum sermo erit de viventibus corporeis, specialibus argumentis confirmabitur. Unde patet formas elementorum non manere formaliter in mixto : coccy mixtum esset unum ens per accidens, seu quod non haberet veram unitatem substantialem. Hanc sententiam acriter impugnant P. Ramière et D. Freddant, quia esset aversa a recta experientia factisque indubiis. Sed ejusmodi facta nihil aliud sunt quam eorumdem mixtorum constans ac invariabilis resolutio in eadem simplicia. Porro ad hanc constantem resolutionem non requiritur ut forme elementorum maneat actus in composito : sufficit, « ut virtutes simplicium remaneant in mixto », ut ait D. Thomas (1), nempe ut forme elementorum sint *virtualiter* in composito substantiali; nam analysis chymica seu resolutio mixti est simul generatio simplicis, quod proinde transit de potentia ad actum; ergo ut lex resolutionis sit constans, sufficit ut elementa sint in virtute in composito.

Hæc virtus sufficit etiam ad explicanda facta quæ respiciunt mutationem viventium corporeorum. Quapropter generatim concludere possumus cum præcipuis doctoribus Scholæ quod « forme elementorum manent in mixto, non in actu sed in virtute. »

(1) De nat. rer., c. vii.

50. — III. *De compositō naturali.* Ex materia prima et forma substantiali fit ens quod vocatur *compositum naturale* seu *substantiale*. In composito naturali, forma habetur ut pars essentialis: id in confesso est apud omnes scholasticos; sed quidam scholastici materiam habere respondentem parti essentiali compositi naturalis; verum hæc doctrina generatim rejicitur. Compositum enim naturale aliquid generabile et corruptibile; porro forma ex se, seu separata sumpta, non est generabilis et corruptibilis; nam sola non constituit substantiam naturalem; imò independentem a materia non existit.

Introductio formæ in materiam ad constituendum compositum naturale nuncupatur *generatio*. Ad generationem itaque tria requiruntur 1° materia prima; 2° non esse actu, seu *privatio*; 3° forma.

(1). — I. In *compositione substantiali*, seu in *generatione*, forma educti et potentia materia dicitur, in qua tamen recipitur; et exinde in hac productione, materia dici potest causa formæ, quia hæc ab illa educitur, dum forma est causa materie quatenus *enim actus*, ut dicitur in schola, et perdit. Forma est id per quod compositum habet esse, et ideo non est proprie id quod fit, sed solum id *quod aliquid fit*.

II. Sed dum scholastici querunt quomodo forma ex materia educatur, in explicationes valde subtiles quandoque abeunt. Hæc in re distinguere oportet inter entia creata et composita generata, seu proprie dicta; creatio enim nihil supponit, sed totum ex nihilo producit. Quapropter terminus proprius creationis non est compositum; ut sic, si quidem hoc conlatur unione partium. Differt ergo creatio a generatione, eo quod omnis generatio supponat materiam ex qua fit res genita, dum creatio nihil supponit materiam, quam ex nihilo producit. In composito creato materia et forma simul creantur: non agitur ergo de creatione.

In educatione tria distingui debent: 1° *Illud a quo fit educitio*; 2° *illud cuius fit educitio*; 3° *illud ex quo fit educitio*. Primum est agens, seu principium activum et productivum; secundum est forma; tertium est materia seu principium passivum et receptivum, sine quo forma non fieret.

Jam verò, per educationem formæ et potentia materie generatim intelligitur realis dependentia *in fieri* a presupposita materia. Atqui forme corruptibiles verum generatum aliquam important relationem dependentiam a materia; agitur enim de formis merè informantibus, quæ præter se sine ordine ad materiam concepti nequeunt. Itaque.

III. Forma producenda in duplici potentia est, *agensis* nempe, et *materia*. Continetur in potentia materia *virtualiter*, cum ante productionem nondum sit in materia, saltem ut forma substantialis (1) sed potest produci ab agente concurrente materia. Cum educitur è materia, cuius potentiam complet ante vacuum, contineri *actualiter* dicitur (II, 58). Sed ad educationem non requiritur ut materia præcedat formam tempore; nam ut forma revera educatur, sufficit quod *in fieri* a materia dependeat.

61. — Sic breviter contrahi potest totius systematis summa:

1° Materia prima est realitas physica indeterminata in ratione talis corporis, sed determinabilis et contrahibilis ad hoc corpus constituendum; habetur ut fons quantitatis, et exinde *extensivus*, compositi naturalis. Corpus est hæc materia determinata per formam, id est, reducta ad unam ex iis variis substantiis quæ hunc mundum visibilem constituent.

2° Forma est quedam substantia simplex seu essentialiter incompleta, activa, quæ materiam determinat in rationem hujus rei corporeæ, seu elementa materialia in unum quid talis generis efficiendum capiat; habetur ut fons *unitatis, actualitatis et qualitatis*.

3° Materia et forma, ad invicem essentialiter ordinata, constituent principia intrinseca compositi naturalis.

62. — TERTIUS. *Systema scholasticum est, præ cæteris omnibus, probabile ac tenendum.*

Probatum 1° pars. I. Thesis jam sufficienter adstruitur

(1) Nonnulli, quæ refert et impugnatur Suarez (*Metaph.* d. 17, s. 2, p. 2-5) docuerunt in materia præcedere quibusdam foras inarchasibus; alii e contra voluit omnem formam substantialem creari, quæ nihil eius præcedat. Sentent eorum etiam impugnat, quæ sequuntur bonas illas esse spirituales et immateriales, etc. — Vide Burrado, *Pags.*, disp. IV, s. 2. — Sed relicto illis assentientis quæ hæc verò et ex eadem herentis tantum non sunt, sufficienter dicit, n. 58, 60.

ex antea dictis de variis difficultatibus quas præbent alia systemata : eversis enim prioribus systematibus necessario stat ultimum, cui cætera opponuntur (II, 45).

II. Omnibus factis, quæ in scientiis physicis et chemicis comprobata habentur, nullo pacto relinquatur theoria scholastica, immo cum his aptissime congruit. Ergo.

Præcautiones. 1. *Scientiis naturalibus non opponitur.* Non evertit, nihil aliud de condensatione leges, quæ diverse sub actione forma substantialis concurrunt ad efformandam molem, dispositionem, structuram, etc. Tota compositi; itaque omnes vires naturales in hac hypothesis haberi possunt ad instrumenta formarum substantialium, quæ sunt principia activitatis.

2. *Scientiis physicis aptissime congruit.* Iam physici hodierni ferè omnes præsentiam *matæriæ* seu principii coæstanti passivi, et tunc seu principii activi ubi positi legunt. Extensio enim et tenuis corporum hæc duo principia existantia compositi naturalis in mente non sine quodam unitatis principio corpus extensum revera non esset proprie unum, præterquam quod tenuis vim operandi dicit. Imò phenomena existantia rationaliter explicari nequeunt sine eo quodam consensibus intrinseca, quam legem uniformem condensationis molecularum explicat, et *matæriæ extensæ*, sine qua non haberetur figura seu forma externa.

Præterea diversitatem rerum longe perfectius ac aliæ hypothesis explicat systema scholasticum: vires enim attractivæ et repulsivæ, cohesio et affinitas rationem reddere nequeunt de viatoris tam mirabili quæ in ipso mundo corpore relicto, dum diversitas formarum substantialium illi optime explicat.

Præterea II. perit. Dum agitur de systematibus, illud est intelligendum quod 1.º præ cæteris valet ad omnia facta explicanda, atque 2.º partem vitæ elementis a priori, seu pure hypotheticis. Atqui 1.º presentis systemati nullam objectionem potest factum ad hoc oblatum, et ipsa solvitur, necnon 2.º nullum proprio ad hoc elementum pure hypotheticum; nam forma substantialis non potest dici elementum a priori, siquidem in corporibus viventibus experimentis ad delectum quod nomine forme substantialis designantur; deinde in corporibus inorganicis manifestatur ex prærogativis (II, 57). Ergo illud systema præ cæteris est eligendum.

Præterea 2.º systemata opposita aliquid arripunt hujus systematis, alia vim activam seu formam substantialem, alia materiam seu rem extensionem. Etiam:

1.º *Atomismus dynamicus* aliquam vim admittit *matæriæ* additam, quæ profundè munere fingitur formæ substantialis. *Dynamismus* purus etiam vires nonnullas agnoscit, quarum alias intimam naturam explicare non valet. Ergo

nonnisi per aliquid in actu explicatè compositum naturæ; istarum virium conceptus a forma substantialis definitione vix differt.

2.º *Atomismus* generatim inspectus admittit id omnino quod a scholasticis appellatur *matæria prima* cum hoc solum discrimine quod *matæria* in ultimo gradum resolutionis vel ut primum subiectum omnium corporum esset prædita motu locali vel haberet aliquam extensionem. Ad *Atomismum chemicum* quod spectat, qui consensu omnium physicoorum recipitur ut dogma fundamentale scientiarum naturalium, nihil vetat quin accipiatur et aliquod complementum systematis scholastici; vires enim omnes physice et chemicæ simul revera concurrunt sub forma substantiali ad compositi efformandam molem, etc. *Atomismus chemicus* facta externa dumtaxat explicat, dum doctrina scholastica rationem reddit essentialis etiam elementorum primordialium structuræ (II, 47).

64. — *Solutio I.* Illud dogma, ait Saæzer, e his receptum in philosophia est, et sine magno ignorantia negri non possit, itaque hic consentaneum veritati fidei christianæ, ut ejus certitudo non parum valeat augere (Metaph., 4, 15, sect. I.) Illud secundum ostendimus in Psychologia.

65. — *Solutio II.* Quod aliquid ad subtilis et forsan insufficientis explicatio. quibus animalis scholæ medium exponere occurrat quo forma educitur à potentia matæria, id profectò totum systema laetorum ne vitibus reddere nequit; nam quidquid est de modo quo forma educitur, dummodo recte existet et habitudinem naturalem retinet ad materiam, vixille remanet systema.

ARTICULUS II.

De viventibus corporibus.

66. — Hæntem corpora consideravimus prout paribus inorganicis congenantur; sed præter corpora inorganica alia sunt non paucas quæ vim possident operandi in seipsis, seu vitam habent. De hisce viventibus corporibus in præsentis argumentum est. Ibi articulo quærentibus inprimis, quid veniat agendum vitam, deinde quot sint gradus vitæ? Vita enim variè reperitur in viventibus, quæ alia perfectiore, alia imperfectiore vita fruuntur. Hinc primus paragrahus erit de vita, secundus, de vitæ gradibus.

§ I. De vitæ.

67. — Vivens dupliciter accipi solet nimirum 1.º ut participium significans aliquid actu habens vitam, seu actu

existens, 2° ut nomen, et tum id significat quod in se vitam intrinsecus habet, sive illud actu existat, sive non; quapropter ut notionem viventis rimari valeamus, scire prius debemus quid sit vita. Sed, ut per se liquet, hic non sufficit abstractus vitæ conceptus, qui ad discernenda vivencia a non vivencibus utique valet, sed non determinat quid sit in se principium vitæ, quod sortita sunt vivencia. Ad plenam ergo hujus rei cognitionem, agendum est 1° de vita in abstracto, seu de conceptu vitæ; 2° de vita in concreto, seu de vitæ principio.

I. De vitæ conceptu.

68. — Vita a veteribus definii solebat: *Activitas qua ens seipsum movet.*

Hæc definitio est omnibus aliis quæ a physiologistis recentioribus trahuntur, accuratior simul et planior.

Ex his enim quæ manifestè vivunt, accipere possumus quid sit vita. Sed vivere indubie animalibus convenit; perrò dicitur animal vivere, ut ait sanctus Thomas, cum incipit ex se motum habere, et tandem dicitur vivere, quando talis motus in eo apparuit. Jam verò vitam non arguit quilibet motus, sed ille dumtaxat qui procedit ab *intencione*; animal enim mortuum ab alio seu ab *extrinsecò* moveri potest. Vita igitur 1° activitatem seu motum quemdam importat; 2° activitatem hanc qua ens seipsum movet. Ergo superius data definitio experientie planè satisficit.

69. — Vita in duplici statu considerari solet, scilicet in actu primo et in actu secundo: 1° per vitam in *actu secundo*, veniunt illæ operationes quæ solis viventibus competunt, quæque propterea *vitales* nuncupantur. *Actiones* vitales omnes sunt actiones immanentes, nam earum terminus est ipsum vivens quod seipsum movet. 2° Vita in *actu primo* est principium operationum hujusmodi; andè est ipsa vita substantialis, et ipsum esse viventis. « Nomen vitæ, ut ait S. Thomas, sumitur ad significandam *substantiam* cui convenit secundum suam naturam movere seipsam. Et secundum hoc, *vivere* nihil aliud est quam esse in tali natura, et *vita* significat hoc ipsum, sed in *abstracto*. »

70. — Conceptus vitæ non est unus *univoce* communis omnibus viventibus, et speciatim Deo, angelis, animantibus et arboribus; nam, ut antea diximus, vivere significat *substantiam* cui convenit secundum suam naturam movere seipsam.

II. De vitæ principio.

71. — Id quod est in solis viventibus et quo vivencia seipsa movent, *vita principium* dicitur, quod describi potest: *id quo vivens activitatem quo præditum est, sortitur.* Existentia hujus principii in discrimen revocari nequit; nam operationes vitales exterius manifestè apparent. Atqui perabsurdum est dari operationes sine principio operante. Ergo semel confesso rationis sufficientis principio, istendum est vim vitæ esse aliquid reale et physicum in viventibus.

72. — Quid sit in se illud principium vitæ, quod etiam *anima* vocari solet?

1° Omnibus exploratum est presentium hujus principii in ente aliquo ens illud reddere vivens, dum ex illius fuga, vivens fit cadaver, aliquid sui esse deperdens. Quasmodum *existentia* hujus principii, quod constituit reale discrimen inter vivens et mortuum, potest facillimè explorari: sed 2° ejus *intima natura* difficilè ratione deprehenditur. Mirum ergo non est quòd in hæc re non consentiant omnes philosophi.

I. Apud antiquiores, jam plures reperiuntur sententie circa naturam principii vitæ. Quidam, uti Manichæi, animam rationalem tribuebant omnibus viventibus, arboribus nequaquam exceptis. Alii animam concipiebant ut particulam substantiæ divine. In hac sententia fuerunt Epictetus, Seneca, etc. Alii contra animam materialem faciebant, uti Thales, Democritus, etc.

II. Scholastici, post Aristotelem, animam definiunt: *Actus primus corporis physici, organici, vitam habentis in potentia.* Dicitur *actus primus corporis*, id est, forma substantialis (II, 56), quæ dat esse corpori. Additur *corporis physici, organici*, id est, variis constanti partibus aptis ad deservendum operationibus anime.

Denique dicitur in definitione, *vitam habentis in poten-*

tia, scilicet organismum habentis idoneum ad vitæ mœnera, scilicet ordinatum ad vitam.

73. — Sed celeberrima viguit, quin etiam viget, controversia utrum corporei viventis sit una dumtaxat forma substantialis, aut multiplex?

Comentior sententia, quam tenent S. Thomas ejusque schola, Suárez, etc., est negans. Scotus et ejus sectatores docent duplicem esse formam substantialem, scilicet principium vitæ et formam corporeitatis. Per formam *mixtionis* seu *corporeitatis*, corpus constitueretur quoad organismum, et id independenter ab anima, licet in ordine ad illam, per quam illud corpus fit vivens.

Id quod ad animam rationalem spectat, inficiari nequit philosophi christiani hanc esse formam substantialem corporis humani. Nam id aperte docet Ecclesia. Clemens V, in concilio Viennensi, decrevit: *Doctrinam omnium seu positionem tenere assertentem aut tertentem in dubium quod substantia anima rationalis seu intellectualis, verè ac per se humani corporis non est forma, veluti erroneam ac recitatâ catholicæ fidei prædicto sacro approbante concilio, reprobamus.* Decretum illud a concilio generali Lateranensi V, sub Leone X, contra Pomponium, atque a Pio IX, pontifice adhuc regnante, contra Güntherium et postea contra quemdam Baitzer, Güntherii discipulum, renovatum fuit (15 jun. 1857; 29 apr. 1890). Huic præceptioni rectius sanè insistant philosophi qui opinionem Scoti repellunt, atque animam habent ut *id quo vivens, nocentur, sentimus et intelligimus.*

74. — Apud recentiores, nonnulli vestigiis veterum instantes, animam, saltem plantarum et brutorum, materialem etiam mechanicis legibus constantem habent; verumtamen quidam physiologi hodierni, *Vitalista* nuncupati, quamvis vim *vitalium* seu *organica* agnoscent a viribus mechanicis chemicisque omnino diversam. Denique sunt alii physiologi, *Antivitalista* dicti, qui existentiam hujus vis vitalis negant, vel saltem ad electricitatem, magnetismum et affinitates chemicas, eam revocant.

75. — *Thesis I. Principium vitale in viventibus est simplex et unum.*

Nota. Aliquid potest dici unum et simplex dupliciter: 1° quod essentialiter tantum, 2° quod essentialiter simul et quantitatem: hoc autem secundum genus simplicitatis, non autem primum, opponitur divisibilitati.

Probat. Omnes vires vitales quæ operantur in animante, v. g., nutritio, assimilatio, 1° uni eisdemque fini convergunt, nempe perfectioni et conservationi viventis; 2° sunt unius ejusdemque subjecti, v. g., idem equus aliter, augescit, sentit, etc. Atqui vita in *actu secundo* non potest indivisibili unitate frui, nisi centrale principium a quo emergit, seu vita in *actu primo*, sit etiam aliquo modo una et simplex. Plures enim vires diversæ non possunt constanter et uniformiter ad unum finem indivisibilem collineare, neque esse unius ejusdemque subjecti, nisi radicentur in principio uno. Ergo vita in actu primo seu principium vitale est unum et simplex.

Thesis II. — Principium vitale in viventibus, uno generatis omnines formæ substantiales, aut fixæ et inconvertibiles.

Nota. *Transformata*, tam præsentis quam ultimi sæculi, docent viventia unius speciei posse sub influxu et actione causarum externarum materialium converti seu transformari in viventia alterius ac nobilioris speciei, ita ut progressu quodam naturali et spontaneo plantæ sese evolverent in animalia, nec non animalia imperfecta in perfecta, etc. Negant ergo species esse immutabiles, ac prout eodem recidit, ipsas animas viventium, et generatis formas substantiales omnes esse in suis specie fixas et inconvertibiles. Darwinius recentè per hæc doctrinam explicavit originem hominis, ac proutè Darwinismus non est nisi forma quædam et applicatio *Transformismi*, ut aiunt.

Pròb. I. Ex universali et evidenti experientia quæ ligentibus transformatarum penitus evertit; nullum enim invenitur individuum cujuscumque speciei inter mineralia, vegetalia aut animalia, quod sit in statu illius mirabilis peregrinationis ad nobiliorem speciem: v. g. res inanimata, ut lapis, quæ vitam subripere incipiat; lupus qui leoniformam invadat; simius qui mediam partem naturæ huius manus jam assecutus sit. Porro quod sine illo fundamento

asseritur contra universalem et evidentem experientiam, est figmentum et absurditas. Ergo forma, quæ est pars determinans in substantia prima, se proinde et in secunda (363), nequit esse convertibilis, seu non est capax transformationis.

Prob. II. Ex scopo et principis adversariorum, qui hæc conversionem in medium asserunt 1° Ut negent Dei existentiam, et creationem mundi ex nihilo; 2° ut progressum indefinitum stabiliant; 3° ut omnem activitatem reducant ad diversas leges mechanicæ naturæ corporeæ, et omnem perfectionem ad internam evolutionem ejusdem naturæ, quæ ex una parte intrinsecâ et indefinitè appetet ulteriores gradus perfectionis, et ex altera in quibusdam quandoque conditionibus constitueretur quæ faveret huic internæ evolutioni, seu speciem transformationi. Atqui scopus et principia sunt perversa et inania figmenta, ut jam sufficienter constat ex hæcenus dictis. Ergo.

Prob. III. Colligitur ex superioribus probatis de essentialibus rerum (281). Si formæ essent convertibiles in alias specie diversas, tunc perfecta transformatione essent simul eadem et divarsæ.

§ II. De vitæ gradibus.

76. — Vita, ut antea diximus, est activitas quæ ens seipsum movet; quapropter quò perfectior est modus se movendi, eò perfectior est vita. Sed modus se movendi triplex distingui potest. 1° Quasdam sunt vivencia quæ seipsa movent dumtaxat secundum incrementum vel decrementum, et hujusmodi sunt plantæ. 2° Quasdam sunt vivencia quæ seipsa movent ad proprium bonum assequendum, et talia sunt animalia. 3° Tandem quasdam sunt vivencia, quæ seipsa movent circa bonum cognatum sub ratione finis; hæc vivencia sunt intellectualia omnia.

Triplex ergo distinguitur gradus vitæ: vita vegetativa, vita sensitiva, et vita intellectiva.

I. De vita vegetativa.

77. — Vita vegetativa ea est quæ proprie instruunt plantæ, quæ hæc sola gaudent. Vegetalia reapse, vivunt, ut patet ex eorum operationibus vitalibus seu *functionibus*,

quæ ad tres reduci solent, nimirum ad nutritionem, suctionem et generationem.

Experientia enim constat plantas 1° trahendo alimentum *nutriti*, 2° crescere sese diffundendo in ramos, flores, fructus, etc., denique 3° *sibi simile progignere*, producendo semina, e quibus alie plantæ enasci possunt. Patet ergo vitam vegetativam tribus præ operationibus, nutritione, auctione et generatione; exinde tres sunt animæ vegetativæ facultates, nempe *vis nutritiva*, *vis accretiva* et *vis generativa*. Ista potentia in suis numeris exercendis utuntur variis instrumentis.

78. — *Thesis. In plantis existit principium aliquod vitale unum et simplex, seu homogenum, a forma substantiali non diversum (75).*

Nota. I. Recentiores, qui a formis substantialibus abhorrent, autumant nullum esse in vegetabilibus principium activitatis; vires quasdam chemicas et physicas sub organisati conditionibus operantes dumtaxat agnoscunt. Scholastici veteres et eorum interpretes nostræ ætatis, quorum sententiam propugnamus in thesi, generatim docent esse in vegetabilibus aliquod principium activitatis, seu aliquam animam, a viribus chemicis et physicis, quas sibi subjicit, plane diversam. Illud principium est ipsa vegetabilium forma substantialis.

II. Utrum hæc anima vegetativa sit divisibilis vel indivisibilis? Scholastici plerique docent animas plantarum non esse simplices quoad quantitatem et indivisibiles: non, v. g., dividitur visus, et pars divisa vivit. Agitur ergo hic de simplicitate quoad essentialitatem tantum, serî de unitate perfecte homogena hujus principii vitalis.

Probatum I. Vegetalia 1° legibus subjiciuntur diversis præsertim a legibus corporum inorganicorum; 2° habent *organisationem*, formam, ortum, etc., quibus essentialiter differunt a non viventibus; 3° fruuntur vera unitate, atque sibi identica sunt in omnibus suis operationibus sive simultaneis, sive successivis.

Atqui vires physice et mechanicæ 1° etiam operantur in mineralibus, quæ non sunt vivencia, atque hæcæ proprietatibus vera orbantur, necnon 2° impares sunt per

se ad explicanda hæc facta et hanc legem activitatis aut unitatem.

Ergo in plantis est principium aliquod 1° diversum a viribus mere physicis et chemicis, atque 2° unum et simplex, propter unitatem et identitatem hujus viventis (II, 75).

Quoad *majorem*, manifestum est *vegetalia legibus suis propriis subjici*. Etenim 1° eorum nutritio fit virtute intrinseca atque per veram alimentorum transmutationem in substantiam aliti, non autem per meram juxtapositionem partium extra partes, ut contingit in entibus inorganicis; 2° aëtio fit juxta formam strictissime determinatam et vi activitatis internæ; 3° omnes operationes vitales in unum quid efficiendum coeant.

Quoad *minorem*, animadvertendum est etiam vires attractionis, adhesionis, affinitatis, etc., sibi relictas uniformiter operari in omnibus entibus corporeis. Sunt ergo vires que naturam mortuam non exsuperant, ac proinde seorsim sumptæ impares ad explicanda phenomena adeo diversa et mirabilia vite vegetativæ. Concurrent utique ad actiones vitales vegetaliū, sed tanquam instrumenta formæ subalternis.

Probatur II. Semel amisso in vegetabilis principio vite, nunquam potest reintegrari, licet vegetale fissam legibus physicis et chemicis quantumvis subjiciatur. Chimia enim nunquam alicui semini potuit tribuere vim reproductionis semel amissam pro destructionem germinis, cuius compositio chimica plene cognoscitur.

Ergo principium vitale in vegetabilibus non potest stare in hisce viribus; unde in aliqua substantia simplici situm est (I).

79. — *Scholium I.* Quoad certitudinem hujus doctrinæ, idem ferè dicendum est de formæ substantialis existentia in plantis ac in corporibus inorganicis (II, 57). Sed quando agitur de determinanda intima natura principii vitalis in plantis et speciatim de unitate et simplicitate, seu an illud constet partibus integralibus ejusdem vel diversæ rationis, quedam speciales exurgunt difficultates;

(1) Vido opus P. Liberatore: *Del composto umano*, c. III, n. 6-9.

porò rationes quibus ostenditur principium illud esse perfectè homogenum, licet divisibile secundum quantitatem, non sunt omnino apodicticæ. Itaque opinio quam amplectimur, tanquam doctrina absolute certa et explorata non traditur.

80. — *Scholium II.* Unitas plantarum a quibusdam explentur per unitatem *ideæ archetypæ*; sed hæc unitas extrinseca prorsus est respectu vegetativa, et exinde nullo pacto juvat ad essentialiam physicam vegetaliū explicandam.

II. De vita sensitiva.

81. — Vita sensitiva differt a vegetativa quatenus præter operationes vitales vite vegetativas, sensatione fruitor. Essentialia igitur discrimen inter vegetalia et animalia est in functionibus animalium propriis, scilicet in *facultate sentiendi*, in facultate *locomotivæ* seu contractilitate. 1° Facultas sentiendi, ut omnes norunt, est facultas percipiendi sensibilia. 2° Contractilitas stat in variis motuum generibus: v. g., in motibus sive organicis, sive plasticis qui ex organicis viribus necessario procedunt, ut circulatio sanguinis, assimilationes, etc., sive *dynamis* seu *animalibus* qui ab appetitu determinantur, etc.

Istæ operationes sunt animalium propriæ. Quidam gratiæ operant sunt plantis facultate sentiendi gaudere; sed id manifeste opponitur 1° experientiæ, quæ in plantis nullum unquam detexit indicium sensationis, 2° rationi, quæ docet a Deo nihil fieri sine scopo; porò in plantis vis sentiendi nulli fini subserviret. Patet igitur plantas vi sentiendi destitui.

82. — *Thesis I.* *Bruta animalia sentiendi facultate propriæ ditata gaudent, interna et externa.*

Nota. Hæc thesîs contra Cartesium, Malebranchium et alios stabilitur, qui animalia ut mera *automata* habent, ac proinde iis animam denegant. In hac sententia animalia oculis artificis mechanicæ artis moventur.

Probatur. Experientia invictè constat bruta 1° habere ad sensationes exerendas organa similia organis hominis, 2° realiter experiri diversas sensationes, imò differentias

colorum, saporum, sonorum, etc., percipere, 3° moveri motu spontaneo, qui a legibus mere physicis non regitur; v. g. quaedam animalia laboriosè quaerunt alimenta, possunt obedire alieni imperio hominis, etc.

Atqui hæc omnia clare manifestant in brutis aliquod principium activitatis internum, ab omnibus viribus mechanicis ab simile præssis, sed facultatibus hominis plane conformem.

Ergo tum experientia, tum ratione sensu communi aucta patet bruta animantia non esse mera automata.

83. — Thesis II. *Animæ brutorum intelligentia non gaudet.*

Nota. — Ex mirabilibus quibusdam brutorum operationibus argumentum desumitur, nonnulli philosophi opinati sunt pecudes infelligentia ornari. Inter hos philosophos possunt commemorari Democritus, Pythagoras, etc., quibus suffragantur quidam recentiores, *Sensistæ* nuncupati.

Probatur. Nulla datur intelligentia ubi deficiunt præssis ideæ universales (188). Atqui bruta animantia ideis universalibus omnino orbantur. Menium 1° semper eodem modo et sine progressu operantur, seu juxta solum naturæ instinctum: patet igitur ex hoc facto inconcussis bestias in suos actus nec reflectere, nec eos cum aliis actibus comparare posse. 2° Vocabulis nunquam uti queunt ad proprias affectiones manifestandas, neque eorundem sensum intelligere, licet inter homines perpetuè versentur ab ipsoque instituantur ad quædam vocabula proferenda. 3° Nullum sonum, præter sensibile, cognoscere valent.

Ergo in brutis animantibus non est vis intelligendi, qua possent ideas universales efformare, sensum vocabulorum et bonum intelligibile percipere.

84. — Thesis III. *Principium vitæ in animalibus, solum perfectioribus, est simplex (Cl. 74, 79) quoad essentiam et etiam probabilis quoad quantitatem (1).*

Nota I. Agitur de animalibus perfectioribus, nam Scholastici plerique docent animas quorundam brutorum im-

(1) S. Thom. 1^a p., q. 74. n. 8.

perfectiorum, v. g., hydarum, lumbricorum, esse divisibiles, adeoque non simplices quoad quantitatem. Etenim hæc animalia in plures partes divisa secundum hæc omnes partes vivere pergunt: itaque forma substantialis, non secus ac materia, fuit in plures partes divisa.

Sed de hæc ro miram rationem aliqui afferbant. « Spiritus vitales ejusmodi animalium, ait Goudin, non sunt ita subtile et mobiles ac perfectorum animalium, sed torpentes et crassiores, ideoque ex partibus amputatis non ita facile avolant, sed aliquandiu manent in viscosa ejusmodi animalium substantia irretiti; sicque ibi possunt vitæ munera exercere. » (*De anima*, q. 1; art. 3.)

Nota II. In thesi affirmamus generatim animam brutorum saltem perfectorum esse simplicem et indivisibilem, scilicet simplicem sive quoad essentiam, sive quoad quantitatem. Quoad primam partem ab omnibus admittitur, sed plures, inter hos Scotus et Suarez, negant secundam, seu putant animas animalium perfectiorum v. g. leonis vel equi, habere quantitatem, ac proinde esse, absolute loquendo divisibiles, quia sunt materiales: porro implent quod ens materiale sit indivisibile.

Probatur I. Si principium vitæ sensitivæ esset compositum et divisibile, non posset brutum animale 1° plures simul sensationes ejusdem vel diversi originis experiri, 2° sensationes elapsas cum presentibus colligare. Atqui bruta animantia, ut omnes sciunt, 1° sensationes tum diversas, tum disparatas aut oppositas ejusdem ordinis simul experiri possunt; v. g., frigus et calorem; 2° sensationum elapsarum reminiscuntur quas cum presentibus colligare valent: *Aspersus calida frigidam timet*, ut fert effatum. Proterea 3° possunt etiam bruta animantia sensationes ordine dicere conjungere: v. g., canis cui fuste dominus costas delatit, fugam aspectum domi videt haulum: consociat sensationem doloris, seu tactus, cum sensatione visus. Ergo principium vitæ sensitivæ est simplex.

Probatur major. Plures sensationes non possunt simul percipi ac inter se componi nisi aliquo modo ad unitatem reducuntur. Jam verò 1° si anima hæc peccum tanquam composita haberetur, quælibet ejus pars esset principium

irreductivum quarundam sensationum, de quibus alie partes nihil cognoscere possent; ergo idem principium vitale nunquam posset comparare aut consociare sensationes, easque ad unitatem redigere, siquidem unam dumtaxat haberet sensationem ab aliis planè avulsam.

Præterea 2º quomodo possent animalia sensationes elapsas componere cum actualibus, aut diversas inter se conjungere, si non esset unum nempe principium quod sit centrum quoddam omnium sensationum? Unitas ergo et identitas subjecti sentientis necessariò expostulant ut sit aliquod principium unum et indivisibile, quod totum se conferat ad omnes et singulas sensationes percipiendas.

Alter II. Si principium vitale esset compositum, vivens non haberet unitatem substantiali et physicam, sed solummodo accidentalem, ex juxtapositione extrinseca plurium elementorum vitalium constantem.

Si diceretur nam partem principii vitalis talem sensationem experiri, dum altera pars sensationem diversam perciperet, et sic plures sensationes etiam diversas ab eodem subjecto simul attingi, id sustineri non posset. Et sanè pars illa que unum sentiret, diversa prorsus esset ab ea que aliud experiretur, et in hanc nullo pacto redigi posset; quæ de causa sensationes diverse nunquam conferri possent aut colligari, siquidem inter ipsas non esset nisi extrinseca relatio in ipso vivente, aut potius in diversis viventibus. Ut coexistentia harum sensationum attingatur, requiritur ergo quedam unitas vitalis in qua sensoria particularia ad unitatem redigantur; et eximè centrale principium potentiarum sensitivarum simplex esse debet et indivisibile.

86. — *Corollarium I.* Anima brutorum est substantia, nam est aliquid reale physicum, utpotè principium operationum realium; mentium autem est corpus aut qualitas corporea, secus non esset simplex, sed extensa et divisibilis cum corpore. Hinc est substantia simplex: est tamen substantia incompleta ad substantiam compositam intrinsecè componendam ordinata.

86. — *Corollarium II.* Quoad originem hujus anime, constat substantiam illam incompletam cogmentari non posse ex quibusdam præexistentibus, aut ex illis abs-

ciendi (1). Si enim ita cogmentaretur, non esset simplex et indivisibilis; si ex aliquo subjecto præexistente absunderetur, illud subjectum esset compositum, et exinde ejus pars aut esset composita aut saltim haberetur ut substantia specie diversa ab hoc subjecto: quod repugnat.

87. — *Thesis IV. Anima brutorum ex se a corpore dependet in existendo.*

Nota. In hac thesi affirmamus animam pendere a corpore quoad existentiam omnesque operationes, non autem quoad ipsam unitatem. Etenim anima hæc est substantia distincta a corpore, non autem accidens corporis, ideoque ejus esse non potest dici dependens ab ipso corpore. Asserimus igitur dumtaxat animam hanc non esse per se subsistentem, sed eam subjecto materiali suapte natura inherere.

Probat. Anima brutorum a corpore soluta 1º nullam operationem vitalem exercere potest, utpotè facultatibus sensitivis solummodo ornata, quæ sine consortio instrumenti materiali operari nequeunt; 2º erretet prorsus sine in existendo. Atqui 1º id quod nullam activitatem inierit habere potest, non est vite capax; præterea 2º hæc anima esset aliquid anormale et monstruosum, quippe quolibet sine destitutum. Ergo anima brutorum a corpore soluta existentiam et esse amittere debet.

88. — *Corollarium.* Istæ anime vivere et esse desinunt per destinationem, non autem per corruptionem, quia sunt substantiæ simplices. Attamen annihilantur per corruptionem totius compositi.

Id quod spectat ad varias facultates anime, explicabimus in Psychologia, cum agemus de sensibilitate respectu anime humane.

(1) Dicitur viri per creationem, quoniam non efficitur per motum educationem, seu per quandam exaltationem aliquis subjecti præexistentis, id est, non propriè et strictè educitur et naturali potentia alienius subjecti. Qui ergo negat animas brutorum viri per creationem (11, 60) servet accipit vocabulum *creari*, quatenus e *creari* propriè, ut ait S. Thomas, (q. 27 de veri. a. 4; ad 11) est rei *subsistentis*,... forma autem non subsistentis, sive substantiæ sive accidentalis, non *propriè* *creatur*. > Itaque aliquid in hoc sensu dicitur *creari* quod ita pendet a Deo, ut a nullo alio pendat in quocumque genere coars: inde e potest, etiam obedientiæ, aliquis subjecti non educitur.

III. De vita intellectiva.

89. — De perfectissimo ex his tribus vite generibus, quae antea enumeravimus, aliquid superest explicandum. Vita intellectiva, quae est divina immortalisque vitam quandam participatio, soli homini inter animantium competit. Haec vita est propria spirituum, qui consortio corporis non egent in existendo vel in operando.

In hac vita intellectiva diversi etiam reperiuntur gradus, qui ex perfectione qua vivencia se ipsa movent ad agendum, determinantur. Quo vivens ab aliis omnibus entibus est magis independentis in agendo, eo vita est perfectior in ipso. Hinc:

1° Intellectus humanus, etsi seipsum cognoscere possit, desinit tamen primum suae cognitionis initium ab extrinseco; animus enim humanus, ut dicemus in Psychologia, sine phantasmatibus seu representationibus sensibilibus non intelligit. Vita igitur intellectiva in gradu infimo reperitur in homine propter hanc dependentiam ab extrinseco.

2° Vita intellectiva modo longe perfectiori reperitur in angelis seu puris spiritibus. « Angelicus intellectus, ut ait sanctus Thomas, ad sui cognitionem non procedit ex aliquo exteriori, sed per se cognoscit seipsum...; attamen inventio intellecta non est angelica substantia; » in angelis enim intelligere non est esse, ut melius patet ex dicendis in Theologia naturali. Ergo vita intellectiva in gradu superiori reperitur in angelis, qui in operando sunt magis independentes ab extrinseco.

3° Denique vita intellectiva in altissimo gradu propria est solius Dei, qui plene et perfectissime ex seipso operatur; Deus enim est vita perfectissima tum in actu primo (II, 99) spectata, tum in actu secundo seu in operatione vitali, quae nullatenus dependere potest ab exteriori principio. In Deo intelligere est esse.

Verum id quod spectat ad vitam intellectivam enucleabitur tum in Psychologia quoad animum humanum, tum in Theologia naturali quoad vitam divinam. De vita intellectiva in angelis non agemus, propterea quod hic tractatus in Theologia supernaturali versatur.

APPENDIX AD COSMOLOGIAM.

DE EFFECTIBUS LEGES NATURAE TRANSGREMENTIBUS.

90. — Leges naturae, quae sunt modi constantes et uniformes quos servant agentia materialia in agendo, resultant ex essentialibus corporum proprietatibus. Sunt constantes idcirco quia essentialia corporum proprietates permanent. Verum hac constantia legum physicarum Deo creatori et conservatori omnium rerum est obnoxia. Porro cum Deus hisce legibus derogat, habetur effectus *super-naturalis* seu *miraculum*.

Miraculi nomen, a *mirando* desumptum, rem significat admirationis dignam: cum enim gigantur effectus cuius causa toto rerum creaturarum ambitu non continetur, ac proinde occulta remanet, admirationi indè nascitur. At dantur quaedam opera inaepta in naturae sensibilibus eursu quae admirationem excitant, licet ex viribus procedant quae ordinem faciliatque totius naturae create non excedunt. Hi effectus miracula non raro vocantur. Hinc per ordinem agemus 1° de miraculis proprie dictis, seu de effectibus supernaturalibus; 2° de miraculis improprie dictis, seu de effectibus miris aut preternaturalibus.

§ I. De supernaturali thaumaturgico seu de miraculo proprie dicto.

91. — I. *De miraculi natura.* Miraculum a supernaturali differt tanquam species a genere. *Supernaturale* est id omnia quod naturam superat. At *supernaturale* potest considerari 1° quoad *essentiam*, tunc est id omnia quod exsuperat cujuslibet naturae create proprietates, et existentias, v. gr., visio beatifica; 2° quoad *effectionem*, quod cum ita sit, est id quod viros universae naturae pretergreditur, v. g., resurrectio mortui, et dicitur miraculum proprie dictum.

92. — *Thesis I. Miraculum proprie dictum vires totius nature create aliquo modo excedere debet.*

Nota. Nature nomine hic venit complexus entium creatorum quodam ordine dispositorum et iuxta leges proprias operantium.

Probat. Miraculum, ut simpliciter dici possit aliquid mirabile, debet supra leges universo nature emicare: aliter enim non esset res admiratione digna, saltem pro his creaturis quarum vires non excederet; imò secundum se non foret aliquid vere mirabile, cum ejus causa non esset creaturis reapse occulta. Alqui omnium virium nature create explicatio non est aliquid supra aut contra leges nature. Ergo miraculum proprio dictum debet vires ejuslibet creature excedere.

93. — *Corollarium.* Hinc falsa sunt descriptiones miraculi quas Houtteville, Ch. Bonnet, etc., excogitarunt, juxta quas, miraculum haberetur ut effectus insuetus seu consueti nature cursui contrarius, promanans tamen ab occultis nature legibus. Sic miraculum esset opus insolitum, sed naturale.

94. — *Scholium.* 1° Miracula proprie dicta solo Dei imperio fiunt: sunt omnes causæ secundæ subdite sunt ordini quem Deus in rebus statuit, ac proinde infra naturalem ordinem operantur: possunt utique aliquid peragere quod mirum sit euidam creature virtutem hanc naturalem non comprehendenti. Verum tamen 2° Deus aliquando bonis spiritibus vel hominibus utitur tanquam ministris ad miracula faciendâ. 3° Ex altera parte non omne id miraculum dicitur quod sola Dei potestas efficere valet: v. g., creatio ex nihilo: ad miraculi rationem requiritur non modo virtutis supernaturalis ostensio, verum etiam oppositio cum legibus nature.

95. — *Thesis II. Miracula proprie dicta sunt possibilissima.*

Nota. Spinosa et alii tenent ordinem mundo præfixum esse prorsus immutabilem et necessarium, et consequenter possibilitatem miraculi impugnant: hi Fatalistæ dicuntur.

Probat. Id quod intrinsicè non repugnat, a Deo effici potest. Atqui miraculum intrinsicè non repugnat. Ergo.

Major in discrimen revocari nequit quominus omnipotentia Dei abnuatur.

Minor facillime adstrui potest: Eatenus repugnaret miraculum, quatenus ordo nature esset necessarius, aut vi infinita instructus quam Deus vincere non posset; atqui neutrum dici potest: 1° Ordo nature est contingens, ut solo facto ejus interitiois constat (II, 4); 2° Facultas nature non est infinita, utpote creata, interibilis, dependens. Miracula igitur a Deo omnipotenti effici possunt, nempe sunt possibilissima.

96. — *Thesis III. Miraculorum finis in solo ordine supernaturali continetur.*

Animadvertite 1° ordinem supernaturalem, quem descripsimus via remotionis (II, 91), positive illum esse qui pertinet, ex intrinsicè sua perfectione, ad unionem cum Deo quidditative sumpto, nimirum accepto præut in se est.

2° Per ordinem physicum ille intelligitur quo res materiales ad certos quosdam effectus disponuntur, qui proinde est ordo intermedius, fini ultimo hujus mundi evidenter subordinatus.

Probat. — Miraculum 1° derogationem importat legibus physicis, necnon 2° ad ordinem supernaturalem enitativo pertinet. Atqui 1° derogatio legibus ordinis physici non potest in hoc ordine quem manifeste prætergreditur, eam rationem sufficientem habere.

2° Opus supernaturale, quod finem supernaturalem non haberet, etiam ratione sufficienti deest careret, et ideoque irrationabile esset: finis enim qui respectu operis quod determinat, esset ordinis longe deterius, stulte admodum ut vera causa finalis, scilicet ut finis extrinsecus operantis (419, 3°) assumeretur. Ergo miraculi causæ finalis ultima non potest esse nisi ordinis supernaturalis.

97. — *Corollarium.* Hinc miracula ad Dei gloriam tanquam ad finem primarium redeuntur. Verum finis secundarius miraculorum potest esse commendatio sanctitatis, beneficii animi et corporis.

98. — *Scholium.* Miracula generatim sunt signum quo supernaturalis doctrina confirmatur, « quia, ut dicit S. Thomas, quas sunt fidei, humanam rationem excedunt;

« non possunt per rationes humanas probari, sed oportet
« quod probentur per argumentum divinæ virtutis. » Per
« effectus supernaturales in aliquam supernaturalem cog-
« nitionem credendorum homo inducitur.

99. — *Id. De miraculorum generibus.* Miracula, pro
diverso modo quo facultatem naturæ supergrediuntur, ad
triplex genus revocari solent a Theologis.

1° Quædam miracula ordinem naturæ excedunt quoad
facti substantiam : v. g., replicatio alicujus corporis.

2° Alia naturæ facultatem superant, non quoad facti
substantiam, sed quoad *subjectum* in quo fiunt : v. g.,
resurrectio alicujus hominis. Vita enim per generationem
communicari potest, et exinde communicatio vitæ non est
factum totius naturæ creatæ ordinem et facultatem exce-
dens ; sed quod factus morte vitam recipiat, id ratione
subjecti vires naturæ creatæ transiit.

3° Denique alia vires naturæ creatæ prætergrediuntur
quantum *ad modum faciendi* : v. g., curatio subitanea in
gravi morbo. Hæc curatio 1° quoad facti substantiam, non
excedit facultatem naturæ ; 2° etiam quoad subjectum,
ordinem naturæ creatæ non exsuperat, sed duntaxat quoad
modum, scilicet quia subito fit.

100. — Alii Theologi, post S. Thomam, aliam ab hæc
vix ab similibus proponunt partitionem, qua miraculosi
effectus partiuntur in miracula 1° *supra naturam*, seu
leges naturæ præsertim excedentes ; v. g., mortui resur-
rectio, replicatio alicujus hominis ; 2° *contra naturam*
nempe quando secundum naturæ ordinem, oppositum con-
tingere debet, v. g., Jordanis conversio retrorsum ; 3° *præter naturam*, seu quoad modum duntaxat, v. g.,
instantanea curatio.

§ II. De præternaturali et falsis miraculis.

101. — Inter supernaturale et naturale datur ordo
intermedius qui *præternaturalis* dicitur. Præternaturale
accipi potest *generali* aut *specialiori* modo. Primo sensu
acceptum, præternaturale est, vel 1° id quod ordinem
rerum creaturarum exsuperat, licet omnium rerum creabi-
lium ordinem non transiit, vel 2° id quod naturam omnem
non excedit, licet aliquam naturam determinatam, puta

humanam, supereminet. Pressius et prout accurate dis-
tinguitur tam a supernaturali quam a naturali, est id quod
ex una parte naturam creatam superat et ab ipsa non effi-
citur nec exigitur, et ex altera vigetia habet, seu aliquo
modo adumbratur in hæc naturæ.

Itaque præternaturale potest considerari sive quoad
exigentiam, sive quoad *effectivem*, et quidem vel respectu
totius naturæ creatæ, vel tantum quoad vires naturæ
humanae. Præternaturale quoad *exigentiam* est id omne
quod naturæ non debetur ut suam naturale complemen-
tum, dum præternaturale quoad *effectivem* est id quod
naturæ vires producere nequeunt ; istud etiam vires
naturæ humane tantum excedat, dicitur etiam miracu-
lum, sed in sensu improprio, ut ex antea dictis constat.

Inter vires quæ ambitum naturæ creatæ non excedunt,
dantur varii gradus. Effectus qui potestatem seu *virtutem*
alicujus creaturæ excedit, potest ab alia creatura facillime
effici : quapropter, ut de solis creaturis intelligentibus elo-
quamur, id quod ab angelis fieri potest, aliquando vires
humanae longe excedit, et exinde id quod illis est naturale,
respectu hominis est præternaturale. Sed angeli aliquando
suas naturales vires expandunt in ordine sensibili ; et sic
producunt effectum portentosum, qui ab hominibus tan-
quam miraculum habetur, licet in se aliquid *mirum* dun-
taxat sit, non autem miraculum.

102. — *Thesis. Spiritus sive boni sive mali mirum quædam,
absolute loquendo, operari possunt.*

Probatur. Spiritus viribus ornatum quæ naturæ cor-
poræ virtutem longe excedunt. Ergo virtus illa superior,
quæ instruntur angeli, potest *absolute loquendo* multa
perpetrare, quæ legibus ordinaria naturæ corporæ plus
minusve opposita videntur. Angeli enim possunt, v. g.,
1° celerissime corpora transferre, eorumque partes conjun-
gere vel dissociare ; 2° omnibus viribus naturæ etiam
occulissimis, quas probe cognoscunt, uti, easque ad opus
aliquid hominibus mirum admovere ; 3° representationes
phantasticas aut sensiles efformare valent per immuta-
tionem organorum conscientis. Ergo spiritus quædam

facta mira aut portentosa operari possunt, quorum leges ab homine procul ignorantur, et quorum causa est ipsi occulta.

Diximus in thesi *absolute loquendo*: nam de potestate ordinaria, nempe spectata secundum leges ordinarias ipsis a Deo impositas, opera *portentosa et sensibilia* spiritus non agunt. Haec enim opera non nisi extra *legem ordinariam* spiritibus impositam contingunt. Ordo superior incommodum aut impedimentum ordini inferiori ferre nequit, nisi forte *per accidens*, secus natura create constantia et consensio reapse non haberentur.

103. — *Scholium*. Hinc hodierni *magnetismi animalis*, et mensurarum rotantium aut loquentium experimenta, quae tamen non sunt praestigiosa, et vim intellectivam occultam exquirunt, per maiorum spirituum influxum explicari generatim debent. Manifeste enim hi effectus, qui saltem non sunt praestigiosi sed veri, exsuperant vires naturales subjectorum è quibus procedere videntur, et exinde agentia ab his subjectis distincta esse longe superiora arguunt. Praeterea etiam haec opera sint plerumque aliquid *directe vel indirecte malum*, honestati aut fidei contrarium, hominibus periculosum, non possunt nisi ab agente nequam promanare.

104. — *Miraculorum cognitio et crisis*. 1° *Criterium aliquod est necessarium*. Cum homo omnes vires naturae creatae et praesertim angelorum virtutem non adaequate cognoscat, aliquando ambigere potest utrum opus aliquod mirabile supernaturale sit, vel praeternaturale in sensu explicato; dubitare ergo potest num facta quae eius captum exsuperant, sint miracula proprie dicta, an a spiritibus vi sua naturali operantibus procedant. Quapropter ne daemone fraude decipiatur, homo quibusdam criteriis uti debet ad vera miracula a falsis secernenda.

2° *Haec iudicia usui sunt etiam ad discernendum opus mirabile ex virtute naturali bonorum spirituum proficiscens, a praestigis daemoneum*. Boni enim angeli, cum in omnibus Deo sint subiecti, atque hominum salutem semper favent, nihil efficere possunt quod ad Dei gloriam hominumque salutem non reducat. Fines igitur operum a bonis angelis patratorum, in eundem finem vergunt ac

miracula proprie dicta; ideoque eidem criterio, quod praesertim stat in fine, subiecta sunt haec opera.

3° *Nota generalis quae miraculorum verum a falso certo distinguatur stat in honestate et vera supernaturalique utilitate facti mirabilis*. Fines miraculi veri (II, 96, 97) ultimus in gloria Dei promovenda saluteque hominum comparanda continetur, et exinde fines immediati hinc spectare debent, seu in honestate ac supernaturali utilitate operis mirabilis consistere: et utilitas supernaturalis est signum positivum dum simplex honestas non est nisi signum negativum.

Hinc 1° si opus *ratione sui vel subjecti* in quo fit, vel *adjunctorum* in quibus efficitur, sit aliquid bonum, honestum, pietatis plenum, 2° si *finis hujus operis* sit morum sanctitas diffundenda, cultus Dei propagandus, beneficium reale hominibus intendendum, 3° si *operandi modus* gravitatem, decantiam, divinam sapientiam spirat, illud factum mirabile a Deo, tanquam a principali causa, esse procedit. Si secus est, spiritus nequam arguitur influxus.

Hisce criteriis addi potest iudicium quod ex qualitate *operantis* fluit. Etsi Deus improbo homine *absolute* uti possit ad miraculum patrandum, ut aliis sit profuturum, tamen generatim homines sanctitate moribusque conspicuos adhibet. Si igitur thauraturus hisce dotibus non ornatur, suspicio legitima oriri poterit.

UNIVERSIDAD NACIONAL DE NUEVO LEÓN

EXPLICIT COSMOLOGIA

BIBLIOTECA CENTRAL DE BIBLIOTECAS

Primum caput erit de animæ humanæ substantiâ; secundum de animæ humanæ quodam activam virtutem qua ornatur spectata, seu de facultatibus aut de activitate animi in actu primo inspecta; tertium, de exercitio hujus activæ virtutis, seu de activitate in actu secundo, nempe de modo quo facultates suas actus exerceant.

CAPUT I.

DE ANIMÆ HUMANÆ SUBSTANTIÂ.

107. — Anima humana est quedam substantia que corpori interibili unitur tanquam ejus forma substantialis (II, 73); quapropter ut perfectius et facilius deprehendamus quid sit substantia hæc, ipsam considerare debemus 1° in se et absolute, 2° relate ad corpus quod informat. Præterea 3° cum animam perspicimus tanquam substantiam a corpore, cui conjungitur, distinctam et separabilem, statim et sponte exurgit questio utrum eum corpore enascatur, et cum eo pereat. Hinc præsens caput in tres articulos distribuemus: In 1° articulo agemus de anima in se et absolute spectata; in 2° de anima relate ad corpus, seu de unitione animæ et corporis, tandem in 3° de origine et duratione animæ.

ARTICULUS I.

De anima in se et absolute spectata.

108. — Animi humani simplicitas, sive quodam essentiali, sive quodam quantitate jam constat ex antea dictis circa principium vitale in animantibus (II, 85). Sed præter datas probationes aliis inventuntur speciales et firmiores eum agitur de anima humanæ; qua de causa utrum anima sit substantia simplex hic inquiremus.

Verum animus ille, in quibusdam suis operationibus, ab illis principis vitalibus eorum corporum differt capite longe transcendit; quomobrem ejus substantia non sola simplicitate ornatur, sed etiam spiritualitate, quam clare argunt supra dictæ operationes; talis enim in animo ap-

PSYCHOLOGIA

105. — Psychologie nomen ex vocibus græcis ψυχή (spiritus, anima) et λόγος (ratio) compositum, rationem de anima significat, ideoque definitionem realem exhibet; psychologie enim titulo designatur hæc metaphysicæ specialis pars que circa animum humanum versatur.

Præsentis tractationis objectum est ipsa anima, non autem homo adequate sumptus; scientia enim que circa hominem versatur, anthropologia appellatur, cujus partes sunt anatomia, physiologia, medicina, psychologia; hæc ultima sola pertinet ad metaphysicam. Physiologia, anatomia, medicina humanam corpus considerant, dum metaphysica animam sibi vindicat inspicendam, que est ens aliquod immateriale (201, 262).

106. — In hæc metaphysicæ partem, que naturam animæ humanæ perscrutatur, incunabimus, agendo 1° de animæ humanæ substantiâ, seu de subjecto omnium facultatum. 2° Spectata animæ substantiâ ad vitium, quibus animæ actus exerceat, enumerationem deveniemus: considerabimus ergo animam quoad ea quibus hæc substantia dicitur formaliter natura quædam seu principium activitatis; natura enim, ut jam alibi memoravimus (276), importat dispositionem atque tendentiam entis ad certam quodam modo operandum. Denique 3° exercitium illius activitatis, cujus principia proxima superius enumeravimus et distinximus intento animo inspicemus. Hinc ad cognitionem animæ magis ac magis distinctam et completam per methodum doctrinæ insurgemus in hac expositione: inde Psychologiam, cujus ordo et distributio ex ipsa objecti natura mutatur, in tria partemur capita:

paret simplicitas quæ a materia intrinsecus non dependeat. Hinc de animi simplicitate et spiritualitate ex ordine agemus in hoc articulo.

§ I. De simplicitate.

100. — *THESIS I. Animus humanus est simplex quoad essentialitatem.*

Nota. Illud dicitur simplex quoad essentialitatem quod non consistit ex pluribus partibus constitutivis, nec in eas resolvitur potest. Substantia ergo est simplex quoad essentialitatem, quando non est quoddam aggregatum ex partibus physicis essentialibus conflatum, seu ex materia et forma.

Thesis duplici argumento adstruitur.

Primum argumentum. Ex evidentissimo conscientie testimonio, scimus 1° animum ideas habere quæ in indivisibili sunt posite, licet variis notionibus constant, 2° nos posse pro libito cogitationes nostras inter se conferre, in ipsas per reflectionem redire, etc. Atqui hæc omnia animi simplicitatem quoad essentialitatem expostulant. Ergo.

Majus factum incognitum, omnibusque partium refert, quod proinde in discrimen revocari nequit. Tamen quoad primam partem animadvertendum est ideas in indivisibili positas dici ideo quia sunt aliquid unum, ac augeri aut minui nequeunt quin permantur: v. gr., ab idea hominis, trianguli, quadrati, etc., nihil potest divelli quin hæc idea statim evanescat, seu non amplius representet objectum cui respondebat.

Minor duntaxat aliqua probatione indiget, quoad duplicem quæ coalescit partem.

1° *Pars minoris.* Si animus esset compositus, tunc idea quædam esset vel 1° in omnes partes animi divisa, vel 2° tota in una tantum parte, vel 3° tota in singulis partibus. Atqui nullum dici potest: Nam

1° Si esset divisa in varias partes subjecti compositi, tum singule partes suam notam haberent ab aliis notionibus avulsam, et exinde idea hæc non esset posita in indivisibili, sed tot essent realiter idee quot essent partes hujus compositi: præter enim partes nihil est quod possit notionem in unum quoddam colligere. Nulla igitur esset

cognitio hujus idee, quatenus est *totum* indivisibile diversis notionibus constans.

2° Si tota idea in una tantum parte compositi resideret, tunc posset etiam

3° Esse tota in singulis partibus, et toties multiplicaretur idea hæc quot in anima sunt partes, ut per se manifestum est. Inde

Homo nunquam unam duntaxat aliquis rei haberet ideam, sed innumeratas, quod experientie evidenti contradicit.

Si contra hanc probationem diceretur unam partem duntaxat eodem tempore habere ideam seu operari, et ita diversas ideas successive residere in diversis partibus totius, id nullo pacto sustineri posset: nam 1° hæc actio successiva partium cogitantium est gratuita prorsus et inutilis; imò et absurda: nam tot constituerent vitalia principia, seu animus, quot sunt partes, et ita ad explanationem planam et sibi coherentem declinandam, hypothesis inanes et commentitias confunderentur. 2° Præterea istæ partes sunt simplices vel compositæ: si tanquam simplices haberent, tunc latendum est principium cogitans esse simplex; si compositæ sunt, omnia redibunt incommoda superioris enumerata.

11° *Pars minoris.* Sed animus, ut omnes sciunt, plures inter se ideas comparat; atqui hæc comparatio possibilis non foret, si elementa comparationis non contingerent, ideoque non complecteretur, idem principium cogitans et judicans, nempe si idea comparandæ non esset simul in eadem et indivisibili parte comparationem efficiente: comparatio enim importat comparationem integræ cognitionem *simultaneamque* apprehensionem et quamlibet reductionem ad unum. Ergo animus humanus, qui potest conferre inter se suas ideas, est simplex quoad essentialitatem. (Cf. superioris disputata, II, 84.)

Secundum argumentum. Simplicitas animi potest etiam probari ex *libertate*, quæ fruitur homo. Libertas enim, ut postea fusiis dicemus, stat in potestate eligendi; hæc verò electio fieri potest inter omnes cogitationes quas animo voluit subjectum libertate ornatum. Atqui in adversariorum hypothesis, hæc diversas cogitationes non essent in

eodem principio activo, propterea quod animus non nisi ut aggregatum quoddam ex diversis partibus coalescens haberetur. Ergo quum proter partes ab invicem distinctas, nullum esset in animo principium activum ad plura simul se intendens, liquet omnis electionis possibilitatem in hac hypothesis falsitas everti.

110. — *Thesis II. Anima humana est simplex quoad quantitatem.*

Nota. Aliquid dicitur compositum quoad quantitatem, quando ex partibus integrantibus coalescit, aut in partes integrantes resolvi potest, v. g. corpus humanum diversis constans membris; lapis, qui in plures partes resolvi potest.

Prob. Anima humana 1° vi reflectendi in semet fruitur, 2° plures et diversas sensationes simul percipere potest, 3° percipit extensa, quantum extensa; atqui compositum quoad quantitatem seu ens extensum non potest hanc omnia facere aut experiri. Ergo animus humanus est simplex quoad quantitatem.

1° Ens extensum reflexionem supra seipsum exercere nequit; ad reflexionem enim requiritur ut subjectum regrediens redeat in seipsum, atque formis ex integro percipere valeat in ipso expressas; atqui una pars extensa non potest in seipsum redire, seu replicari, quin amittat formam quam antea ferebat: v. g. folium chartae nequit in semet replicari quin amittat priorem extensionem, ideoque si semet sui haberet, nunquam posset ex integro priorem formam perscrutare; sed solummodo dimidiam, quartam, etc., partem. Ergo impossibile est ut ens extensum sit reflexionis proprie dictae capax. In reflexione enim aut totam integramque ideam aut pro libito singulas ejus partes pervadimus; id enim rei extense nullo pacto competere potest.

2° Compositum quoad quantitatem plures et diversas sensationes simul experiri nequit, nam istae diversas sensationes sunt vel in *diversis partibus*, et tunc nulla simultaneitas in hisce patiendis foret possibilis; vel sunt in *una* duntaxat parte, et tunc nulla comparatio institui potest inter ipsas, siquidem distinctae nullatenus reman-

ent: ita enim commeari debent in hac parte et ad unitatem relinqui unica exsurgat immutatio. Res materialis, v. g., naquit secundum viros contrariarum agentes simul moveri, sed a vi remanente post conflictum se movet, necesse est.

Si in unam partem simplicem confluere possent, haec pars, quae ut centrum haberetur, esset animus simplex.

3° Ens extensum manifesto non potest extensa corpora percipere in quantum extensa. Ad rationem enim extensionis requiritur ut sint partes extra partes; atqui ens extensum non posset nisi singillatim partes cognoscere, et exinde ad ipsam extrapositionem partium assurgere nunquam valeret, siquidem ejusmodi cognitio in tantum fit in quantum unum idemque cognoscens plures partes, ut diversa, simul continetur. Ergo anima humana, quae ipsam extensionem cognoscit, non potest esse composita quoad quantitatem.

111. — *Coroll.* Hinc contra materialistas concluditur 1° animam nec esse corpus nec corporis partem, quia totum corpus et omnes ejus partes sunt aliquid extensum, divisum, compositum; 2° Non esse *qualitatem corpoream*, nam qualitas corpora fit necessario particeps naturae corporis, et exinde extensa, composita, divisibilis.

§ II. De animae humanae spiritualitate.

112. — *Substantia* appellatur spiritualis, quae 1° est simplex, 2° in sua existentia et in suis operationibus a materia intrinsece non pendet, sicut materialis inferriari possit. Dummodo in quibusdam operationibus ab organorum materialium concursu haec substantia sit intrinsece independentis, nuncupatur spiritualis. Ens ergo spirituale est ens intrinsece independentis a subiecto corporeo.

113. — *Thesis. Anima humana est spiritualis.*

Prob. Operatio alicujus principii non potest aliqua perfectione frui, qua illud principium destitueretur, juxta inmensa Scholae affata: *Effectus non est potior cause; operatio sequitur esse.* Atqui potentiae animi quaedam eliciunt operationes quae nullatenus intrinsece pendunt ab organo materiali. Ergo animus humanus, seu principium

principale harum operationum, est substantia spiritalis (1).

Major non indiget probatione; nam principium a quo scaturit operationes nequit esse inferioris ordinis quam sit sua operatio. *Minor* ergo duntaxat probari debet.

Nam vero ad minorem comprobant sufficit ut diligenter inspiciamus operationes tum intellectus tum voluntatis.

1° Quoad operationes *intellectus*, experientia liquido constat intellectum 1° mere spiritalia percipere, de ipsis iudicare, ratiocinari; 2° materialia immaterialiter apprehendere; 3° denique ad omnia verum se protendere. Atqui istae omnes operationes facultatem exposcunt ab organo materiali intrinseco liberam. Ergo principium operationum intellectualium est spirituale.

1° Manifestum est spiritalia non posse percipi a facultate organica, quae ad ea duntaxat se protendere potest ad quae organum materiale se porrigit: organum enim et facultas unum constituunt principium operandi. Atqui haud dubium est quin instrumentum materiale spiritalia, v. g., Deum, angelum, virtutem, iustitiam, etc., attingere nequeat. Ergo.

2° Potentia intellectiva cognoscit materialia sub universali quadam ratione, v. g., apprehendit plantam, animal in genere, seu abstractendo a differentiis particularibus; minime cognoscit rationem quandam communem variis entium materialium speciebus et generibus, ac proinde a concretionem materialia liberam; atque hic modus cognoscendi exposcit facultatem ab organo corporeis independentem, quippe cum haec supra corpus se elevet atque objectis materialibus esse illimitatum, universale et abstractum a materia det. Ergo.

3° Mens humana cognoscere potest quicquid, intra ambitum ordinis naturalis, habet rationem entis et veri: atque activitas ex materia pendens longe altius obiectum habet: materialia enim ac corporeo modo duntaxat deprehendere valet. Ergo mens humana non est activitas ex materia pendens.

(1) Suarez, *Tract. de anima*, I, l. c. ix, § 44, n. 20.

Ergo spectatis intellectus operationibus, iam cumulate constat animam humanam esse spiritaliam.

II. Ipsidum adstrui potest ex operationibus *voluntatis*. Experientia propria quisque sibi conscius est voluntatem 1° bona spiritalia appetere, isque frui; 2° inclinationes cunctas corporis bono spiritali contrarias aliquando retrudere; 3° in suas operationes plenum dominium habere. Atqui haec omnia locum non haberent si animus non esset spiritalis.

Major est inconcussa: refert enim facta quorum quisque sibi est conscius.

Minor probari debet: 1° Si animus esset substantia ab organo materiali intrinseco pendens, non posset nisi bona sensibilia appetere et amplecti; bona enim spiritalia captum facultatis organico pavoris transcendunt. Ergo.

2° Si animus esset facultas organica, non posset contra organum a quo pendet inclinationes agere, siquidem ejusmodi facultas nihil potest sine organo. Ergo ex eo quod corporis inclinationibus aliquando reluctatur voluntas, patet animum a corpore intrinseco non pendere.

3° Dominium animi in suas operationes necessario subdit indeterminationem quandam: facultas enim ad unum determinata aut subjecta motioni agentium exteriorum certo non est libera. Atqui facultas organica necessario determinatur ad actum per objecti praesentiam, atque inter bonum sensibile et bonum spirituale eligere nequit. Ergo facultas organica non potest esse indifferens ad agendum neque ipsam determinare. Ergo.

114. — *Curiositas*. Hinc falsae et absurdae est opinio materialitatem de Tracy, de Metis, d'Holbach, etc. qui animam tanquam temperamentum, qualitem aut partem ignis corporis habebant.

115. — *Solutio*. Tantum adest ut materia sit principium cognitionis quod est contraria intrinseco requirit materia materiam facultate intelligenti generi. Id enim iam cumulate probatum fuit (II, 113). Verum id etiam directè adstrui potest per applicationem sequentis principii: *proprietates quae se invicem excludunt, in eodem subjecto simul coexistere nequeunt*; v. gr., aliquid non potest esse simul quadratum et rotundum. Atque cognitionis principium et materia attribuitur invicem pugnantis constat, nam 1° principium cognitionis est astrum dum materia est iners; 2° materia est extensa et multiplex, impenetrabilis, divisibilis, etc., dum principium cognitionis est unum et simplex, commensibile, indivisibile, etc. Ergo quum proprietates essentialis cognitionis et materiae

nisi omnino contradictoria, potest pugnantem esse doctrinam materialistam (1).

ARTICULUS II.

De anima relati ad corpus spectata.

116. — Anima humana, juxta concilium Viennense, est forma corporis: quapropter licet sit spiritalis, tamen ipsi corpori affigatur tanquam ejus forma substantialis, et exinde, jam animae substantia in se absolute hactenus perspecta, oportet ut animam inspicimus in ordine ad illud corpus quod informat, et cuius est actus primus (II, 39).

Jam ex dictis de natura animae, resolat hanc esse a corpore distinctam; quamobrem haec tria in hoc articulo a nobis consideranda remanent, nimirum 1° utrum anima sit una vel multiplex in corpore humano; 2° quomodo corpori anima uniat; 3° quatenus sit seles animae humanae in corpore. Prima enim questio quodammodo habetur ut corollarium ex probatis de simplicitate et spiritualitate, necnon hier steruit ad secundam, quae modum rimatur, juxta haec animae unio corpori utitur tanquam ejus forma substantialis. Denique semel cognita lege uniois animae cum corpore, quaeendam remanet ubi iam sedet hanc animae simplex, quae totum corpus vivificat et movet. Haec illum articulum in tres paragraphos distribuimus.

§ I. De unitate animae in corpore humano.

117. — Veteres philosophi ethnici fere omnes putabant plures esse animas in corpore humano. Plato tres enumerabat animas, scilicet nutritivam, concupiscibilem et intellectivam, quas in diversis partibus corporis collocabat. Alii plurimi, inter quos Aristoteles et ejus commentator Averroës, doceant tres esse animas in homine, vegetativam, sensitivam et intellectivam: quae de causa vocantur Trichotomistae.

Inter recentiores, nonnulli etiam reperuntur qui unitatem animae humanae negant: Günther, ejus systema, non valde dissimile ab Apollinarismo, cum agnoscit in homine *physis* seu naturam et *spiritum*, ab Ecclesia recenter damnatum fuit, et Barthez, *vitalismi* auctor, praeter animam rationalem, principium aliquod ab hac diversum agnoscent. Illud principium a Günthero *physis* seu natura

(1) Vide opus Card. Gerbilli: *Della immaterialità dell'anima* contra Locke.

(animalis), a Bertheio *vis vitalis* appellatur. Illorum omnium systema vocari solet Dichotomismus (1).

118. — TERTIUS I. Unica est in homine anima, quae tria, *vita uniois praestat*, ac *proinde est simul vegetativa, sensitiva et intellectiva*, nec non *dat esse corporis*.

Nata I. Haec propositio concinationem intimam habet cum decreto concilii Viennensis superius commemorati (II, 73), quo damnata fuit doctrina Petri Joannis de Oliva, qui errorem Averroës de intellectivo principio ab anima hominum distincto renovabat.

II. Praesens propositio jam haberi posset ut corollarium immediate sponteque deductum ex antea probatis (II, 73-75); sed specialiter modo vindicari debet.

Probatur 1^a Pars. Ex testimonio conscientiae constat 1° eundem esse hominem qui variis sensationibus experitur, et eundem qui intelligit atque suas sensationes reflectendo relegit, 2° omnes actiones vitales intimo nexu colligari. Atqui id contingere nullatenus posset si plures essent animae in homine. Etenim,

1° Idem est homo qui percipit se *intelligere et sentire, credere et scire*, qui reflectendo deprehendit intellectuales, sensationes, appetitiones, etc., *suas esse*; atqui una anima ut *suus* manifestum non experiretur quod extra ipsam fieret ab altera. Ergo ex hoc capite jam constat animam humanam unicam esse in eodem homine.

2° Omnes actiones vitae in homine nexu mutuo colligantur. Ex. : volumus ad actum movere potest quamlibet facultatem; operatio valde intensa alioquin facultatis, puta appetitus sensitivi, operationes altiarum facultatum impedire potest; item operationes vitae vegetativae innoxiam exerceant etiam in vitam sensitivam et intellectivam; v. gr., determinare valent sensationes famis et sitis, quibus intellectus functiones turbant; et vicissim vita intellectualis plurimum velut in vitam vegetativam; nimia enim mentis applicatio operationibus vitae vegetativae nocet. Atqui hic mutatus influxus esset impossibilis si diversae operationes quae sunt immanentes, in diversis principis peragerentur, nempe si animus non esset unica radix o

(1) Cf. Kleinen, *Philosophia aëtiæne* exposita et discussa, tract. 69; Fedault, *Anthropol.* I. II, ch. 1, 3; etc.

qua pullulant omnes potentie quæ has diversas operationes circunt. Huic probationi suffragatur etiam pugna inter concupiscentiam et rationem; nam si subiectum motuum concupiscentie esset a subiecto quod ratione agrosset diversum, hæc pugnam illud aut alterum experiri non posset.

Ergo unica est in homine anima, quæ omnes operationes vitæ intellectivæ, vitæ sensitivæ et vitæ vegetativæ præstat.

Prob. 2^a Pars. Si anima rationalis non conferret corpori in eum esse corporis *physici*, sed duntaxat corpori iam constituto communicaret *vitalis* (1), sequeretur quod corpus posset consistere in esse corporis sine influxu vitæ vegetativæ et sine essentiali dispositura organica. Atqui falsum consequens: evidens est corpus humanum non esse ab exercio quoddam mineralis quod postea fieret vivans, sed patet totum elaborari sub influxu principii vitæ vegetativæ, et in omnibus partibus ipsius esse *physicam* ita constitui ut est corpus organicum. Quid enim in corpore concipi posset extra influxum vitæ vegetativæ, et in omnibus partibus ipsius esse *physicam* ita constitui ut sit corpus organicum. Quid enim in corpore concipi posset extra influxum vitæ vegetativæ? Huius distinctio inter esse vivens quod consistit animam, et esse corporis quod procederet informationem per animam vitæ sustinere potest.

119. — *Conclusionis.* Hæc 1^a falsæ est opinio eorum omnium qui tum animam humanam multiplicent, tum existimant esse in homine quoddam principium vitale sui placidum ab anima directum, et mediatum cognitivæ hæcina scolastica de *forma corporata* distincta ab anima rationali.

Scolasticis quibus insuperantur alicuius vegetatores, PP. Palmsier, Ruysscher, Bonaldi, de Frétilly, etc. afferunt varia argumenta theologica vel philosophica que hic perscrutaverit. *Præterea* notandum est quod PP. Palmsier et Bonaldi rationa sententia sollicitam referunt, illas specialiter quæ erantur non ex definitione *Causæ*. *Præterea* citans modum remanente Curio in Lecharis, tum ex identitate corporis Christi in triduo mortis et resurrectionis: Cf. Possum, *caus. phil. de anima*, disp. 1, c. 3. Porro vitæ sententia præpositam animam solam sent. Vid. Ziegler, *Sent. phil. psych.* I. 16. c. 2, s. 2, n. 10, etc.

120. — *Solutio* 1. Licet homo sit unum vivens, in ipso tamen recipere vitæ vegetativæ, vitæ sensitivæ et vitæ intellectivæ, que sunt vitæ modi quibus operatio anime expurgatur salutaris pure corporalem.

Solutio II. Post meriam seu separationem animæ a corpore, subiectivæ mutationes fiunt in corpore, licet ipse sensibus suo conspiciatur:

(1) Palmsier, *Anthrop.*, c. III, th. 12.

quare nihil impedit quinimus admittatur *forma cadaverica*, ut aiunt, seu aliquæ formæ submaterialis corporis que succedit animæ; ac sicut v. g., formæ ignis succedit formæ ligni dum ex ligno fit ignis, ac forma illa non producit immutabilem esse, sicut anima, sed educitur a materia, sicut omnes formæ substantiales inferiores, seu non spirituales.

121. — *Thesis II. Anima intellectiva non est unica in cunctis hominibus.*

Nota. Hæc sententia, quam tenuit Averroës, damnata fuit a Concilio Lateranensi, sub Leone X: e Damnamus et reprohamus, ait Concilium, omnes asserentes animam intellectivam... esse... unicam in cunctis hominibus.

Probatur Si anima intellectiva unica esset in cunctis hominibus, 1° quælibet operatio huius animæ esset omnibus hominibus communis, 2° unicam esset agens sicuti est unicam agendi principium. Atqui consequens est absurdum atque conscientia testimonio reluctans. Ergo.

1° Si unica esset anima in cunctis hominibus, profecto operationes quæ in ipsa scaturiunt, huic ipsi pertinentent, ac proinde essent communes illis omnibus quibus anima est communis. Atqui manifeste contrarium est experientie operationes animæ esse communes omnibus hominibus. Ergo falsa est opinio Averroës et eorum recentiorum qui huic suffragantur, v. gr. Cousin.

2° Tot sunt agentia distincta quot sunt principia radicalia virtute agendi prædita. Atqui in data hypothesis unicam esset in hominibus principium radicale agendi, nempe hæc anima communis. Ergo homines non essent agentia distincta, quod pariter evidentissimè experientie opponitur, et pantheismus inducit.

§ II. De univèrsæ anime cum corpore.

122. — *Anima*, quæ unica est in corpore humano, debet nunc considerari quoad modum quo fit hæc cum ipso corpore unio, quæ adeo est intima ut ex anima et corpore una, licet composita, exurgat substantia: homo enim est unum quod consistat non solo corpore, non solo anima, sed utroque. Questio hæc de commercio animi et corporis in præsens a nobis sedulo considerata est.

Circa hæc questionem, recentiores præsertim philosophi in varias abeunt sententias, quarum præcipuas sunt systema causarum occasionalium systema harmonice præstabilitæ et systema influxivæ physici.

I. *Systema causarum occasionalium.* De hoc systemate

quod adimit unionem physicam inter animam et corpus, imò influxum unius substantiæ in aliam negat, jam, superius aliquid diximus (404, 405, 406). Deus solus juxta hanc sententiam, occasione motuum corporis excitaret affectiones correspondentes in animo, et vicissim: hinc motus unius substantiæ sunt *causæ occasionales* motuum alterius substantiæ. Illud etiam dicitur *assistentiæ* systema, idè quia Deum ut adstantem omnibus hominum operationibus concepit.

Illud systema, quod falso nititur principio, est absurdum, 1° quia abruptè noxam, realem animi et corporis, quæ proinde unam non constituerent sicut tantiam nec unam naturam humanam compositam, quæ sublata, phenomena nullatenus explicantur; 2° quia conscientia testimonio repugnat, quæ asseverat unitatem hominis seu ipsius compositi; conscientia enim renuntiat idem esse subjectum quod cogitat, impressiones externas recipit, agitudines corporis experitur. Denique 3° quum omnes actiones etiam deterrhæ in Deum ipsam reapse refundi deberent, patet absurdum esse hanc doctrinam.

II. *Systema harmoniæ præstabiliæ*. Leibnitiz per suam systema harmoniæ præstabiliæ unionem realem animi cum corpore negat.

Anima et corpus habentur uti duo principia activitatis, quæ seorsum operantur et seriem propriarum operationum eliciunt eodem plane modo ac si alterum principium non existeret. Sed Deus ab æterno præscivit omnes operationes utriusque substantiæ, atque ita sociavit corpus et animam ut motus unius substantiæ semper responderent motibus alius substantiæ.

Hinc, inter has substantias harmonia existit ex præscientia divina proveniens, proinde *stabiliæ* ante mutuum utriusque substantiæ operationem. In hac ergo hypothesis, animus seriem operationum suarum elicit, cui vi congruentis electionis, correspondet series operationum corporis: quomobrem dum animus ideam arboris, v. g., effermat, contingit quod eodem instanti corpus proferat vocem arboris, quam eodem prorsus modo protulisset si animus nunquam fuisset.

Illud systema, præter absurditates superioris syste-

mat, sequentes proprias sibi vindicat: 1° Rationem sufficientem commercii inter corpus et animam, extrinsecam facit, et inde idem existere posset commercium inter animam et corpus, si prima in sideribus esset aut in contraria terræ regione, et alterum in tali loco globi terrestri.

2° Destruit libertatem; seriem enim operationum unius substantiæ est absolutè et ineluctabiliter determinata, secus abrupter harmonia.

III. *Systema influxus physici* quod etiam *consuetudinis* dicitur, Eulerius conflavit. Illud systema unionem ponit in mutuo influxu animæ in corpus et corporis in animam; itaque juxta Eulerium anima et corpus non in ipsa substantia conjunguntur, sed solummodo in sua externa activitate. Sic influxus, quo una substantia variè operans gignit in altera motus perfectæ congruentium operationibus substantiæ prius agentis est physicus.

Falsitas hujus systematis statim apparet ex eo quod illud 1° favet materialismo; eodem enim modo corpus in animam operatur quam anima in corpus. 2° Tollit unitatem humanæ naturæ, nam licet actio sit mutua, remanet tamen duplex principium: binæ substantiæ in se invicem agunt, sed unam naturam inde efficere nequeunt. 3° Reddit junctionem accidentalem. Injunctio enim fundatur, non in esse utriusque substantiæ, sed in actione, eodem fero pacto ac si homo corpori aliquid inanime moveret et pondere ejus quandoque opprimeretur. Negat corpus esse vivens, siquidem hoc moveretur duntaxat per actionem transeuntem: inde in aliud etiam incommodum impingit, quatenus corpori, sumptis natura meriti, tribuit actionem in animam. Falsa ergo est, et omnino repudianda doctrina hæc de influxu physico.

IV. Nonnulli philosophi doceant animam rationalem corpori uniri ut motorem mobili. Talis fuit opinio Platonis, qui arbitratus est animam corpori præesse, ut nauia navi.

Hæc opinio est absurda, nam destruit plane naturam humanam, quæ non jam remaneret compositum quoddam substantiale ex anima et corpore resultans. Omnia enim incommoda systematis influxus physici involvit, quibus alia addit.

De systemate scholastico.

423. — Juxta scholasticos, anima corpori uniri tanquam ejus forma substantialia (II, 72), in hac sententia, animus et corpus substantialiter ununtur, ita ut ex hisce duobus emergat substantia completa. Corpus enim per se, est substantia incompleta quæ non habet esse vivens; ita anima ex se non habet esse completum, sed spoliè naturæ epistolarum compositioni corporis. Quomobrem utriusque unio est *substantialis*; corporis substantia ab anima penetratur et repletur, atque ex ipsa vitam recipit.

124. — *Thesis. Systema scholasticum præ cæteris eligendum est.*

Nota. Doctrina hæc intimè cohæret cum fide catholica, ut constat ex decreto concilii Viennensis superius relato (II, 73), quod renovatum fuit in concilio Lateranensi sub Leone X, in decreto contra Pomponatium, atque haud ita pridem per litteras apostolicas Sanctissimi D. N. Pii Papæ IX, in quibus Gnautheri errores damnavit. In his litteris docet summus Pontifex animam rationalem esse veram, per se, atque immediatam corporis formam.

Prob. Systema illud est probandum et eligendum quod testimonio conscientia apprimè respondet, atque facta omnia clare facillèque explicat. Atqui systema scholasticum solum omnè remuneratione conscientia et factis omnibus congruit. Ergo præ cæteris est eligendum.

1° *Probatur minor.* Conscientia docet unum eundemque esse hominem qui sentit et intelligit. Atqui hæc unitas indivisibilis Tot ego quomodocumque operantis exposulat ut unio animi et corporis sit substantialis, nempe ut corpus sit materia quam animus informat; si alter foret unio, unum idemque ego omnes operationes nunquam sibi adscriberet, ut constat ex antea probatis circa simplicitatem et spiritualitatem ac unitatem principii vitalis.

2° *Experientia inconcussa constat corpus a) esse vivens, b) vitam recipere. Atque hæc duo manifeste possunt ut corpus sit materia quam animus informat.*

Ergo corpus et anima, quorum unio substantialis est et constituit unam naturam, se habent ut forma substantialis et materia, nempe ut principium substantialem actualitatem communicans et elementum hanc actualitatem recipientis (II, 61).

125. — *Scholium.* In hac doctrina Scholasticorum de unitate animi cum corpore aliquid ita certum est ac Ecclesie definitionibus firmatum, ut, salva fide, negari non possit. Id quod definitum est, in ea parte stat qui affirmant animam unicam esse in corpore, eamque esse rationalem, que in corpore *mutare forme* fingitur; quod verò philosophorum disputationibus obnoxium remanet, in modo quo anima est corporis forma, situm est. Licet enim

decisiones illas magis favere videantur doctrinis asseveranti animam esse formam substantialem in sensu scholasticorum, id tamen directè non definiunt.

§ III. De sede animæ.

126. — Spectata unitio animæ cum corpore lege, ulterius progrediendum est considerando speciatim utrum anima toti corpori aut alicui duntaxat corporis parti conjungatur?

1° Veteres philosophi, quorum sententias referunt Plutarchus et Cicero, animam sive in corde, sive in sanguine, sive in toto capite aut in aliqua ejusdem parte, etc., inesse rati sunt.

2° Cartesius sententiam Stratonis, Erasistrati, etc., ex longo obsoleto excusitans, animam collocavit in cerebro; huic sententiæ generatim suffragati sunt recentiores, qui a transitu Patrum Ecclesie et Doctorum scholasticorum recesserunt. Verum hodiernis temporibus non desunt physiologi qui animam toti corpori se presentem exhibere censent, seu ad sententiam scholasticorum stentem.

127. — *Thesis. I. Anima non residet in solo cerebro.*

Nota. Hæc propositio contra eos omnes qui animam collocant sive in toto cerebro, sive in aliqua ejus parte, scilicet, in glandula pineali, in corpore calloso, etc., stabilitur.

Probatur. Anima in cerebro tantum collocari nequit quoniam 1° aliis corporis partibus non uniatæ substantialiter, necnon 2° omnes operationes vitales in hac sola parte primitus perficiuntur. Atqui hæc omnia contra rationem et experientiam pugnant. Ergo hæc hypothesis nullo pacto sustineri potest.

3° Quod primum majoris partem, que affirmat animam non posse in solo cerebro collocari quin destruat unio substantialis animæ cum corpore, id manifestum est, atque quum animus cerebro tantum uniretur; porro in hac hypothesis non jungeretur aliis corporis partibus, et eandem nullus existeret nexus naturalis aut substantialis inter corpus et animum; itaque in omnia vitia systema-

tum influxus physici, harmonia praestabilita relaboremur. Ergo ex hac consideratione patet animum non in solo cerebro sedere.

Præterea, in hac sententia, resideret anima vel in toto cerebro, vel in indivisibili puncto cerebri. Atqui neutrum dici potest: 1° si anima toti cerebro praesens esset, jam everteretur fundamentum systematis quod impugnamus; colligeret enim adversarii animum in solo cerebro, ideo quia impossibile habent ut anima sit praesens pluribus corporis partibus. 2° Si anima praesens est duntaxat puncto cerebri individuo, tunc hoc punctum simul reciperet motus plane diversos, v. g., doloris et delectationis, caloris et frigoris, etc., quod natura corporum opponitur. Ergo, etc.

II. Si animus in solo cerebro resideret, jam omnes operationes vitales perficerentur in hac parte corporis. Atqui id impossibile est propter, et conscientiae testimonio relictis. Etenim 1° cum cerebrum omni sensu careat, etiam tactus, ut ex physiologorum experimentis indubiè constat, locus esse nequit in quo unice aut praecipue peragerentur omnes sensationes. 2° Si de sensatione visus speciatim eloquamur, manifestum est hanc perfici non posse in cerebro, quod luce destituitur. 3° Inutilis proorsis esset mirabilis illa organorum structura, quas ad hoc tantum inserviret ut impressiones ad cerebrum deferat; et sunt nervi, qui sunt media inter cerebrum et organa sensoria, nihil præ se ferunt quod ad hanc artificiosam structuram accedat. 4° In hac hypothese animus perciperet modificationes quasdam ubi istae non sunt; conscientia enim testatur operationes vitales perfici in diversis corporis partibus: nihil unquam retuli de experimento sensationum in cerebro, atque de refluxu illo a cerebro in sensoria.

Ergo sive ex ratione, sive ex factorum accurata analysi, sive tandem ex conscientiae testimonio constat animam non residere in solo cerebro.

128. — *Thesis II. Anima est tota in toto corpore, et tota, saltem quoad essentiam, non autem quoad virtutem, in qualibet corporis parte.*

Nota. Animus potest considerari 1° quoad essentiam, 2° quoad virtutem: quatenus consideratur quoad essen-

tiam, concipitur ut substantia simplex; quum inspicitur quoad virtutem, praeparationibus vitalibus quum elicit, et facultatibus spectatur.

Probatur I^a pars. Est tota in toto corpore. In hac prima parte affirmamus animum esse essentialiter, nempe secundum totalitatem perfectionis et essentiae, in toto corpore. Id constat 1° ex eo quod animus alicui parti corporis alligari nequit: 2° quia animus est substantialis forma corporis, quae subiecto impertiens esse et subsistentiam, singulis corporis partibus nequit non inesse. 3° Conscientia testatur vitales actus perfici in qualibet parte corporis; porro animus est unicum vitae principium in homine; ergo reperiri debet quocumque vita exercetur. 4° Idipsum constat ex eo quod animus omnes operationes vitae vegetativae ac vitae sensitivae exerceat (II, 118); atqui ista operationes in toto corpore fiunt.

II^a pars. Est tota in qualibet parte. Animus est substantia simplex. Atqui substantia simplex, quum spectatur quoad essentiam, non potest esse nisi tota et modo indivisibili ubi reperitur; res composita duntaxat esse potest secundum unam sui partem in una corporis parte, et secundum alteram in alia. Ergo si animus est in qualibet corporis parte, inibi juxta totalitatem essentiae reperiri debet.

III^a pars. In ultima parte propositionis, animam non esse in qualibet parte corporis secundum totalitatem virtutis asserimus, quod facillimè adstruitur. Animus enim est principium vitae corporis et functionum vitalium. Atqui functiones vitales sunt diversae in diversis corporis partibus: in oculis anima videt, et non audit; in auribus audit, et non videt aut olfacit, etc. Ergo anima est in diversis organis secundum varias potentias quarum unaquaeque est virtus quaedam animi ab aliis virtutibus distincta. Unde non est in singulis corporis partibus secundum totalitatem virtutis.

Ex dietis planè constat animam esse totam in toto corpore et totam in singulis ejus partibus; sed in hisce partibus inest juxta totalitatem essentiae, non autem juxta totalitatem virtutis.

129. — *Scholium.* Cartesiani jam decipiuntur in eo quod

animam esse simplicem ad modum puncti, quod extensionem non haberet, arbitrati sunt. Simplex igitur in ratione quantitatis permixtè implicat eum simplicem in ratione substantiæ. Simplex quoad quantitatem naturaliter nequit pluribus adesse locis cum suscipiat quandam expansionem *æolis*, nempe simul simplex sit et compositum. Verum simplex in ratione essentiae unâ et quantitatis, pluribus corporis partibus simul præsens esse potest, nam non est in loca *circumscriptæ* (II, 32). Præterea eo quod cerebrum est centrum nervorum, qui cum illo communicare necessario debent ut fiat sensatio, animum in cerebro residere rati sunt. Sed necessitas hujus communicationis nervorum cum cerebro aliter explicari potest: 1° ad sentientium forsan requiritur pænetio aliqua cerebri; sensatio enim est simul activa et passiva; 2° Cerebrum verisimiliter elaborat fluidum quoddam, quod jugiter ab illo tanquam a centro ad sensoria deferri debet; et physiologi hodierni hanc communiter tenent; sententiam; disputant unicè circa naturam hujus fluidi.

ARTICULUS III.

De origine et duratione animæ.

130. — Quam ex dictis constat animam humanam naturaliter habere aptitudinem habere ut, informando corpus, sit humana-vitæ principium, necnon una cum corpore *in suo esse* convenire, quod esse proprium hominis, quæri debet utrum cum corpore emascetur et cum eo pereat?

Perspecta igitur relatione animæ cum corpore, quæstio de origine et duratione animæ humana statim et sponte menti obversatur. In primo paragrapho de formationis tempore et modo agemus, in secundo, de animæ duratione seu immortalitate.

§ I. De animæ humane origine.

131. — Super animæ humane originem varii prodierunt errores sive circa originis modum, sive etiam circa tempus quo animus produciatur.

1. *Quoad modum* quo animus humanus existentiam obtinet, præcipuæ sententiæ sunt sequentes:

Primus error. Pythagoras asseruit animam emanationem quadam ex divina substantia prodire, et exinde habet animas uti particulas vel emanationes divinitatis: hujus sententiæ suffragantur pantheistæ omnes.

Altitas hujus opinionis statim apparet, si antè dicta de pantheismo recolantur. Præterea si anima humana ex substantia divina derivaretur, a) hæc substantia esset divisibilis, et proinde composita, b) animus proprietatibus substantiæ divinæ necessario frueretur. Atqui hæc omnia sunt planè absurda: nam 1° natura divina est prorsus incommutabilis et simplex; 2° anima humana in data hypothese, nec deficeret in deterius, ut ait S. Augustinus, nec proficeret in melius, nec aliquid in semetipsa vel inciperet habere quod non habebat vel desineret habere quod habebat, quantum ad ipsius affectiones divinet (1). >

Secundus error, qui superiori plane opponitur, ille est Traducianorum Apollinarius, Tertullianus et aliorum qui, ut refert S. Augustinus, dixerunt animam rationalem a parentibus filiis per generationem propagari ac traduci. Alii ex corpore, alii contra non a corpore, sed ab anima parentum, filiorum animam per generationem propagari docuerunt.

Hic error Traducianorum manifesta etiam laborat absurditate. Etenim si anima filiorum fieret per virtutem generativam, 1° ex anima parentum, esset vel ex tota hæc anima vel ex ejus parte; si ex tota, jam pater totam suam animam in filios transfunderet; si ex parte, jam anima esset divisibilis, quia in partes resolvitur posset.

Porro hæc duo fæda sunt, ut constat ex antea dictis. 2° Anima fieri nequit ex corpore parentum, nam ex corpore non potest fieri substantia spiritualis. Ergo anima humana nequit a parentibus propagari per traducem sive corporum sive incorporem.

Tertius error. Nostra sætate hunc errorem traducianismi sub nova forma reintegrare conatus est Frohschammer, qui animam per creationem a parentibus propagari docuit. Hæc opinio imperrime damnata fuit per litteras Sanctissimi D. N. Pii Pap. IX ad episcopum Monacensem.

(1) Epist. 166.

Hæc theoria nomen generatissimè retinet, quia è nihilo conderetur animus *actione generantis*.

Confutatio hujus doctrine. Creatio, ut constat ex antea dictis (II, 18), est operatio propria solius Dei, atpotè virtutem infinitam importans aut scilicet nobilitatem summam *per se ferens*. Ergo creaturis competere nequit.

132. — *Thesis.* Vera sententia circa animi humani originem ea est quæ docet animam a solo Deo creari.

Nota. Hæc enim innumeris Scripturarum testimoniis haud obscure exprimitur, necnon definitionibus fidei sancitur. Sed ratione etiam suaderi facillimè potest hæc doctrina.

Probat. Anima humana vel ex subjecto præjacente educitur, vel ex nihilo a Deo per verum creationem conditur. Atqui ex subjecto præjacente anima originem ducere nequit. Ergo a Deo creatur.

Prob. minor. Animus humanus est substantia simplex et spiritualis; porro substantia simplex non potest ex præexistente subjecto produci; subjectum enim illud ex quo divelleretur, esset compositum; atque subjectum compositum non potest haberi ut principium substantiæ simplicis quin hæc substantia sit ejusdem nature et conditionis quam illud subjectum. Ergo anima humana ex præexistente subjecto produci nequit. Hinc anima ex nihilo a Deo producitur; nam creatio soli Deo competit.

II. *De tempore formationis animarum.* Circa originis tempus plures etiam fuerunt erroneæ sententiæ.

133. — 1ª Academicè docebant Deum in prima tempore origine cunctas simul creasse animas, easque in sideribus collocasse ut infinitas ipsius perfectiones inde facillius conspicerent; illæ verò in terram cecidit conjicientes, pulchritudines creatas dilexerunt; quod indignè ferens Creator eas in corporibus tanquam in carcere cohibuit.

Confutatio. Hæc opinio est gratuita, falsa et ab Ecclesiâ damnata. Etiam 1° gratis et arbitrato asseritur: nullo enim fultor argumenti nisi fœceta impossibilitate aliter explicandi originem animæ humanæ; 2° imitatem compositi humani pessumdat, nam reddit junctionem animæ cum corpore *accidentalem et violentam*, quàm fiat in

ponam sceleris; reddit etiam mortem naturaliter appetendam, eò quòd per eam è carcere liberaretur anima; hinc homo mortem non horretet vi nature; 3° absurdum supponit anteaactæ existentie oblivionem; 4° ponit ei irrogaretur cui omnis scelerum memoria adempta est. Ergo falsa est hæc doctrina Platonis, quam amplexus est Origenes, ut referunt SS. Epiphanius, Hieronymus et alii.

Hæc sententia damnata fuit in concilio Brachrensi his verbis: « Si quis animas humanas prius in celesti habitacione peccasse, et propter hoc in corpora humana in terram dejectas asseruerit..., sicut Priscillianus dixit, anathema sit. »

Secundus error. Juxta Leibnitzium et Volfium, animæ humanæ initio temporis a Deo simul conditæ fuerunt, atque quibusdam corpusculis statim affixæ; Deus enim simul etiam creavit germina parva omnium futurorum corporum; hæc corpuscula cunctis partibus organicis unicuique propriis instructa fuerunt; his corpusculis quo juxta legem a Deo statutam auferantur et paulatim totum complementum aspirant, junguntur animæ, quæ sopitæ remanent usque dum corpus completum efformetur. Hæc opinio cum systemate Leibnitzii de corporum natura connectitur.

Conf. Illud systema chimæra est, et nullo fundamento firmatum. Nam 1° hæc theoriam esse arbitrariam bene est qui non videt; nulla enim gravi ratione stabiliri potest; 2° omnia incommoda omnesque absurditates superioris systematis lucidit; denique 3° absurda est hæc allegatio animarum corpusculis sensuandibus, absurdiorque hæc præexistentia omnium animarum et corpusculorum in Adamo. ®

Tertius error. Ex dictis circa hæc systemata de animarum præexistentia colligere possumus Metempsychosin seu doctrinam de animarum transmigratione ex uno corpore in aliud, esse absurdum signum. Omnes enim absurditates aliarum sententiarum includit illud systema, quibus addit abhorrentem illam de conjunctione animæ nostræ cum corpore belluino doctrinam. Summa hujus sententiæ insulsa et fortassis contumeliosa ut nostra statim a quibusdam rationalistis renovaretur.

134. — *Vera sententia.* THESIS I. *Anima humana creatur cum corpori conjungenda est.*

Nota. Præscindimus ab hisce duabus sententiis quarum una docet animam a Deo creari et corpori infundi in ipso generationis initio, et altera animam creari dumtaxat cum corporis debito organismo instructum est, existimant.

Prob. 1° Ex probatis constat animas initio temporis non fuisse creatas; atqui frustra nec proorsis esset posterior creatio animarum, saltem antequam corporibus conjungerentur: tunc enim anima esset pars ad hoc dumtaxat creata ut suum complementum, nempe corpus, tantummodo expectet. Ergo anima creatur dum corpori conjungitur.

2° Anima sic præexistens activitatem exerceat, vel non: si nullam exerceat activitatem, tunc creatoris principium vitale ad hoc tantum in vitales actus non exerceat, sed non vivat, saltem in actu secundo. Si activitatem aliquam exerceat, non potest nisi operationes vitales intellectuales eligere: porro præterquam quod harum operationum remissionem nunc servare debet, non esset propriæ formæ corporis.

Ergo falsa et sapientiæ divinæ reluctans est sententia de creatione animarum antequam corpori jungenda sint.

135. — THESIS II. *Probabilis est animam humanam corpori conjungi in ipso conceptionis momento.*

Prob. Anima rationalis numquam exerceat etiam vitæ vegetativæ; atque functiones vegetativæ exerceat fortis inde ab ipso generationis initio. Ergo ex hoc facto videretur animam infundi in ipso generationis initio.

Diximus in thesi, *probabilis*, nam S. Thomas eam multis theologis diversam tunc opinionem, que etiam praxi Ecclesiæ circa Baptismum magis congruere videretur. Juxta hanc sententiam, anima unitur corpori debiti organismi instructo. Argumentum a pari etiam desumunt, ex eo quod anima a corpore discedit statim ac illud in partem redditur ad vitæ functiones. Hinc secunda hæc sententia non omni destituitur probabilitate.

§ II. De animæ humanæ immortalitate.

136. — Perspectis iis que ad originem spectant, nunc de animarum duratione agendum est. Queritur ergo utrum animæ existentia quibusdam continetur limitibus, an sempiterna futura sit? Animæ rationalis immortalitatem aperte testatur ipsa ratio nobis ingenita, que etiam apud nationes nullis disciplinis exultans eandem veritatem semper docuit. Non agitur de immortalitate per aliquid gratuitum beneficium, qualis est, v. g., immortalitas corporis glorificati, sed de immortalitate per naturam qua importat incorruptibilitatem ab intrinseco, et indestructibilitatem ab extrinseco, ex positiva Dei voluntate.

Juxta quosdam philosophos, Cartesius primus dedisset veram firmamque immortalitatis probationem. Sed id falsum est, imò probatio cartesianæ, que ex sola animi simplicitate adstruitur immortalitatis, revera robore caret, ut postea dicemus.

Per gradus immortalitatem animæ stabilienus adstruendo animam 1° esse corpori superstitam; 2° a corpore separatam vivere, seu operationes spirituales exercere; 3° nulla vi creata destrui posse, denique, 4° perpetuo existere et vivere.

137. — THESIS I. *Animæ humanæ non perit, perente corpore.*

Prob. Animus est substantia simplex et spiritualis; atque substantia simplex et spiritualis non potest pendere a corpore quoad existentiam. Ergo perente corpore, animus existentia non spoliatur.

Animus posset dupliciter pendere a corpore quoad existentiam: 1° in quantum foret vel accidens corporeum, quod periret perente corpore, vel forma substantialis materialis; 2° in quantum interitus corporis, et conjunctionis utriusque substantiæ, se extenderet ad animam. Itaque sub hoc duplice respectu probanda est minor.

1° *Pars minima.* Substantia hæc simplex et spiritualis non potest haberi ut accidens corpori inherens nec ut forma substantialis ordinis inferioris (II, 87); nam, quatenus simplex, non est qualitas corporea, et eatenus qua spiri-

totalis est, similibus materiæ non coarctatur in agendo, ac proinde in existendo. Ergo...

II^a Pars. Dissolutio et mors quæ attingitur corpus, ad animam se extendere nequit: 1° Dissolutio enim his tantum accidit quorum elementa constitutiva resolvuntur; atqui animus variis non includit elementa. Ergo corruptioni obnoxius esse nequit.

2° Mors discessum quendam principii vitalis importat; atqui principium vitale non est aliquid ab anima distinctum et separabile. Ergo animus nullatenus morti obnoxius est.

Potest igitur animam non perire vi interitionis quæ corpus attingit.

138. — **THESIS II. Animus a corpore separatus vivere potest.**

Prob. Animæ vita actibus intelligentis et voluntatis continetur; atqui istæ operationes spirituales a conditionibus corporeis non necessario pendunt. Ergo anima a corpore separata suos actus vitales exercere potest.

Prob. minorem. Necessitas conjunctionis cum corpore ad hoc ut animus agere possit, repeti nequit nisi ex parte potentia seu subjecti, aut ex parte objecti, aut tandem ex parte conditionum exercitii. Atqui 1° intellectus et voluntas non sunt facultates organice, quarum ipsum compositum esset subjectum; sed in ipsa animæ essentia rationem et subjectum habent. Ergo nulla dependentia necessaria ex parte potentia.

2° Ex parte objectorum nulla etiam deprehendi potest dependentia a conditionibus corporeis; nam objectum intellectus primarium et proprium constituent rationes intelligibiles, quæ sunt entia re vel abstractione incorporea; objectum proprium voluntatis sunt res prout in cognitione versantur. Ergo objectum non deest, circa quod animus vim suam exercere possit.

3° Ex parte conditionum exercitii nulla etiam dependentia intrinseca; nam licet in statu conjuncti vis cogitativa aliquo modo pendat a sensatione vel pluriusmoda imaginationis, tamen hæc dependentia non est intrinseca et absoluta, sed extrinseca, necnon ad presentem statum

relativa; proficiscitur ex unionis statu, non autem ex cogitationis natura. Ergo nulla impossibilitas ex parte conditionis quæ animæ operationes supra exercet.

His de causis nihil impedit quominus anima a corpore separata suas operationes spirituales exerceat purgat. Modi particularis quod animus in statu separationis objecta cognoscit explicatio ad Philosophiam propriam non spectat.

139. — **THESIS III. Anima humana nulla ei creata potest existentia spoliari.**

Probatur. Animus perire nequit nisi per annihilationem; atqui nulla vis creata aliquid in nihilum redigere valet. Ergo anima a nulla vi creata potest existentia vitæ privari.

Major. constat ex dictis: anima, in quantum substantia simplex et spiritualis, incorruptibilis prorsus est; quomobrem sola annihilatione existentiammittere potest.

Probatur minor. 1° nullum agens creatum vim habet aliquid in nihilum redigendi. Præterquam quod experientia docet nihil in robis nature unquam proprie et vere annihilari, etiam omnium virium naturalium actionem patiatur, alia etiam suppetit ratio: Quomodo Deus solos creare potest, sic etiam solus in nihilum redigere valet; eandem enim virtutem exposulare videtur annihilatio quam creatio, siquidem eadem est operatio, ut ita dicam, in ordine inverso peracta; est enim cessatio actionis creativæ.

2° Etiam si vis creata id possit, tamen inuis vis creativum Deus, a quo pendet omnis potentia creata, non crearet: voluntas enim Dei absoluta, quemadmodum mox probabimus, est ut anima non intereat. Ergo.

140. — **THESIS IV. Anima humana est immortalis.**

Nota. Ex istis colligi potest animam naturam suam non esse interibilem, sed dumtaxat annihilabilem, quæ nulla virtute creata effici potest, obnoxium. Cum autem a solo Deo per actum liberæ voluntatis in nihilum redigi possit, fit ut ex hac voluntate repetendum sit utrum de facto anima humana post separationem a corpore perpetuo existat ac vivat.

Probat̄ur 1°. Ex probatis simulatē constat animum perire non posse nisi a Deo extinguatur; atqui huiusmodi extinctionem Deus velle nequit. Ergo anima humana est immortalis.

Probat̄ur minor. Si Deus anime humanæ extinctionem vellet, aliquid pugnans 1° contra sapientiam, 2° contra iustitiam et providentiam decerneret: quod manifeste resurgat. Ergo Deus animam annihilationem non vult.

1^a pars. Annihilatio esset contra sapientiam: 1° Deus enim, auctor nature, in animam humanam indidit appetitum naturalem immortalitatis et beatitudinis, ac proinde hanc animam ipsamet ordinavit ad immortalitatem et beatitudinem; et revera homo natura sua vitam et beatitudinem diligit, necnon easdem, quas abstracto nempe sine limite cognoscit, sine limite appetit. Atqui si eadem sapientia annihilationem animæ unquam iuberet, priori ordinationi contradiceret. Ergo Dei sapientia, quæ hanc naturalem appetitum in animam indidit dñm naturam creavit, pugnaret contra sapientiam, quæ annihilationem animi, contra ipsam naturæ ordinationem, iuberet: itaque si res ita se haberet, contraditionis insinulari posset Deus.

2° Deus animam creavit *indestructibilem* atque *operationibus vitalium capacem* post discussum a corpore; atqui annihilatio posterior manifeste pugnat contra hanc animæ conditionem. Ergo nisi Deus sibi contradicat, velle nequit animi extinctionem.

II^a pars. Animi destructio contra iustitiam et providentiam Dei pugnet; Dei iustitia et providentia compari nequeunt cum plena ordinis moralis subversione; atqui extinctio animi a Deo parata 1° rationem sufficientem necnon 2° debitam ordinis moralis sanctionem destrueret. Ergo talis extinctio componi nequit cum iustitia et providentia divina.

1° Animi annihilatio *rationem sufficientem* ordinis moralis tolleret, nam in hac vita neque reperitur premium illud quæ remunerari debent mores honesti, neque vitium debitum poenis plectitur. Profecto in hac fugaci vita inveniri nequit ratio sufficiens ut mortem quis præcipit potiusquam ordinis moralis violationem. Ergo in hac vita non reperitur ratio sufficiens ordinis moralis.

2° In hoc vivo labili non datur debita ordinis moralis *sanctio*, ut constat ex facto: nocentes enim flagitiosque homines bonis aliquando affluunt, dum probi et sancti vitam penarum plenam degunt. Proterea nulla etiam haberetur ratio ut quis flagitium et scelus quantumvis immane non eligat potiusquam mortem. Ergo animi annihilatio contra Dei iustitiam et providentiam peccaret, et extingit Deus velle nequit hanc destructionem.

Hæc argumenta quæ ex iustitia et providentia sumuntur non modo animam aliquandiu esse corpori superstitem probant, sed eam respectu esse immortalem plenum faciunt: nam si postquam corpori aliquandiu superfuisset, destrueretur, metus hujus annihilationis acerbior esset quam in hac vita mortis formido, ideoque ordo moralis etiam caret ratione sufficienti et sanctione; anima enim hoc pavore oppressa nunquam gaudio et bonarum actionum mercede fruere, imò ingentibus angustiis premeatur. Ex altera parte, si Deus huic anime hanc futuram interitum oculeretur, ipsam revera deciperet, et sic mendacii argueretur. Ergo...

Prob. II^a. Huius argumento generali et plane apodictico addi posset illud quod ex communi hominum consensu deducitur. Omnes enim populi hæc in re probata consentiant, ut constat ex innumeris monumentis, v. g., ritibus, expiationibus, etc., pro mortuis, testimoniis historicorum et philosophorum, etc. Omnes enim qui de industria et ob futurarum penarum timorem, verum ac naturæ rationalis dictamen non præferunt, hanc veritatem profiterentur.

III^a — *Scholium.* Ex dictis de immortalitate animæ exurgit questio utrum ratio valeat demonstrare aternitatem penarum quibus impii plectuntur, sicut proborum aternam demonstrat felicitatem. Ad iustorum enim felicitatem quod attinet, ratio clare videt illud naturale felicitatis desiderium fore inane, si ejus finis non esset felicitas perfecta, nempe nullis prostris limitibus coarctata (II, 140, P. p). Sed dum agitur de poenis, quarum duratio sempiterna ex divina revelatione constat, quidam dubitant querunt utrum ratio sibi relicta spondere valeat earum aternitatem?

Verum sententia affirmans tenenda est: nam 1^ara tio

doct peccatum jus ledere infinito magnum, et exinde malitiam objective infinitam habere. Ergo justitia distributiva exoptulat ut poena, quæ *intensitate* infinita esse nequit, *duratione* infinita sit. 2° Sicut misericordia Dei infinita est et justitiam infinitam retribuit mercedem, ita ejus justitia est infinita, et exinde sentibus in eadem mensura poenam rependere debet. 3° Peccatum est malum natura sua irreparabile, quia injuriam Deo infert, cui peccator nihil prorsus tribuere valet ad satisfaciendum; atqui malum irreparabile poenam irreparabilem seu æternam meretur. Ergo ratio ipsa ad æternitatem poenarum suadendam valet. Rationes enim quæ in contrarium afferri possunt nullam prorsus vim sibi vindicant; semper enim dimanant ex hoc falso principio quod malitia peccati solâ actûs mali *intensitate* dimetienda sit, non autem ex *infinita dignitate* personæ læsæ.

CAPUT II.

DE ANIMA HUMANA QUADAM VIRTUTEM AGENDI, QUÆ INSTRUITUR, SPECTATA.

142. — Hactenus animam humanam consideravimus prout est quedam substantia, quæ est principium vite in homine atque actus primus corporis. Sed substantia hæc, sicuti experientia constat, virtute agendi instruitur quæ in diversos actus erumpere potest. De hac virtute activa in præsentem agendum est.

At principium agendi hujarum dividi potest, nimirum in principium remotum et principium proximum actionis. Principium remotum seu principium principale est ipsa animi substantia, dum principium proximum operationis nuncupatur potentia vel facultas, cujus naturam antea generatim explicavimus (363-396).

In hoc capite considerabimus potentias tum in genere, nimirum sive quoad modum quo ab anima et inter se distinguuntur, sive quoad partitionem, etc.; tum in specie, reassumendo omnia membra partitionis antea data. Hinc præsens caput in duos articulos distribuemus: in primo agitur de potentiis in genere; in secundo, de potentiis in specie.

ARTICULUS I.

De potentiis in genere.

143. — In hoc articulo inquirere debemus 1° utrum in anima sint plures potentie, et undenam repetendum sit principium distinctionis; 2° quodnam sit subiectum potentialium; denique 3° quomodo potentie animi se habeant, sive ad animæ substantiam, sive inter se.

§ I. De potentialium distinctione specifica et partitione.

144. — Jam in ontologia diximus potentias *immediate* specificari per actus, et quum actus ab objectis specificentur, fit etiam ut potentia ab objectis *mediate* summa specificationem sumant: « Ratio cujuslibet potentie, ait S. Thomas, consistit in ordine ad id ad quod dicitur, quod est ejus objectum (1). » Verum id non ita intelligi debet ut semper ex diversis aut etiam oppositis actibus colligere possimus potentias, quibus anima hos actus producit, esse diverse specialia: v. gr. assensus et dissensus, sicut amor et odium, etc., qui sunt actus admodum diferentes, diversas non congruunt potentias. « Non omnis differentia actuum, ait S. Thomas, potentias diversificat, sed sola illa quæ non potest reduci in idem principium (2). »

Itaque specificè distinguuntur potentie per hos actus et hæc objecta formalia quæ in idem genus reincidente nequeunt; agitur dumtaxat de objecto formali, neitiquam verbè de materiali (142). Potentie enim sunt specie diverse quæ in aliis superiores rotundi nequeunt: hinc rationem partis non habent respectu aliarum potentialium. Dum enim una potentia parit actus quorum similes edere nequit altera, aut versatur circa objecta quæ ab altera, sub eadem ratione formali, attingi nequeunt, colligere possumus has potentias esse diversas: ita, v. gr., visus distinguitur ab auditu vel tactu, intellectus a voluntate, quia res coloratio, sub ratione formali coloris, non percipiuntur ab auditu vel tactu, neque veritates a voluntate; itaque objec-

(1) Summ. the., l. 1. q. 78. n. 11.

(2) Id. q. 77. n. 3.

tum formale unius facultatis refundi nequit in obiectum formale alterius. Ergo ex irreductiva operationum et obiectorum formaliter spectatorum diversitate desumitur diversitas potentiarum animae.

Ratio ob quam potentiae distinguuntur formaliter per actus et objecta in eo est quod potentia nihil est aliud quam naturalis quaedam *ordinatio* ad actum (363).

Sed in homine triplex ordo operationum distingui potest, nimirum 1° ille qui eam complectitur operationes quibus prae dicitur vita vegetativa, 2° ille qui constat ex operationibus vitae sensitivae, denique 3° ordo operationum intellectualium. Operationes unius ordinis reduci nequeunt ad operationes alterius ordinis, et exinde etiam ordinis ipsi sunt diversi, potentiae unius ordinis sunt prorsus distinctae a facultatibus alterius ordinis.

145. — *De facultatibus vitae vegetativae.* Facultates vitae vegetativae ad tres reduci possunt (II, 77), scilicet 1° ad potentiam generativam, 2° ad potentiam augmentativam, 3° ad vim nutritivam.

Inte potentia reperitur in homine, in quo invenitur hic ordo triplex vitae. Generatio generativam sumpta, nempe prout de ratione inferioribus, de homine, de Deo simul dici potest, definitur solet, post S. Thomam: *Origo vivens ut a principio vivens conjuncto secundum similitudinem ejusdem naturae*: hinc vis generativa universim inspecta est potentia qua vivans propriam speciem naturam alicui communicat, et esse tribuendo.

146. — *De facultatibus vitae sensitivae.* Potentia vitae animalis et intellectivae in duplicem ordinem dispesci possunt, nempe in potentias *cognoscendi, appetendi et exequendi*. Haec ultima facultas una eademque est pro utraque vita in homine. — Potentiae cognitive in vita sensitiva sunt duplices generis: distribui enim possunt 1° in potentiam quae versatur circa sensibile internum, nempe circa proprium corpus ejusque modificationes, 2° in eas quae versantur circa sensibilia a subiecto sentiente distincta.

147. — Potentiae primi ordinis sunt quatuor scilicet: sensus internus, imaginatio, vis aestimativa et vis memorativa, quae ad sensibilitatem internam pertinent. Partitio facultatum sensibilitatis internae desumitur ex quadru-

plici genere operationum quae in unum principium reduci nequeunt, quaeque proinde diversas requirunt potentias: 1° *Sensus interior* versatur circa omnes sensationes quas experitur vivens sensitivum; sensationes externas aliquo modo in se colligit hic sensus, qui inde et radix sensibilitatis habetur. 2° *Imaginatio* formas sensibiles a diversis sensibus acceptas retinet ac conservat; quamobrem dicitur thesaurus formarum pro sensum acceptarum. 3° *Vis aestimativa* seu *cogitativa* versatur circa intentiones insensatas obiectorum sensu perceptorum, nempe circa eorumdem utilem vel noxiam indolem; v. g., avis fugit lupum venientem, quia in eo videt per *aestimativam* inimicum naturae; avis colligit paleam, quia utilis est ad nidum extruendum: istae *intentiones* per sensum externos accipi nequeunt, et ideo dicuntur insensatae. Denique 4° ad has intentiones conservandas et ad sensationes praeteritas recognoscendas, requiritur etiam facultas interna, quae *vis memorativa* dicitur.

Potentia appetendi in vita animalis dicitur *appetitus sensitivus*, qui dividitur, ut postea dicemus, in *concupiscibilem et irascibilem*.

148. — Facultates quae ad sensibilitatem externam spectant, sunt quinque sensus externi. Ratio distinctionis sensus externos a priori sumenda est a diversitate obiectorum; ex parte organorum etiam accipi potest, licet potentiae non sint propter organa; organa autem sunt propter potentias. Verum organa animo tribuuntur ad diversa sensibilia percipienda; et exinde natura organorum respondet naturae sensibilibus seu obiectorum. Hinc quinque sunt exteriores sensus, nimirum 1° *sensus*, cuius obiectum proprium est lux cum coloribus, et organum, oculi; 2° *auditus*, cuius obiecta sunt soni, et organum, aures; 3° *olfactus*, cuius est percipere odores: huius facultatis organum sunt nares; 4° *gustus*, (qui versatur circa saporis, atque eo habet pro organo); 5° *tactus*, cuius organum stat in cute seu in tota viventis sensitivi peripheria.

149. — *De facultatibus vitae intellectivae.* Facultates vitae intellectivae ad duplicem ordinem etiam reduci possunt, nimirum 1° ad facultates cognitivas, 2° ad facultates appetitivas.

1° Facultas cognoscendi intellectiva complectitur a) facultatem apprehensivam, quae pro diverso munere quod exerceat, dicitur *intellectus vel ratio*. Ad hanc facultatem apprehensivam reducuntur *attentio, abstractio, reflexio, comparatio*; b) memoriam intellectivam, quae in hoc distinguitur a primis facultatibus apprehensivis, quod conservet huius facultatis opera, et exinde sit conservativa.

2° Facultas appetitiva superior est voluntas seu appetitus intellectivus, cui vocatur libertas, quae non est facultas diversa ab ipsa voluntate.

Omnes facultates hominis ad quinque summa genera revocari etiam possunt, nempe vegetativum, sensitivum, intellectivum, appetitivum et locomotivum.

§ II. De potentiarum subjecto.

150. — Triplex est in homine potentiarum ordo, ut modo dicebamus. Hic non agitur de viribus ad corpora inorganica pertinentibus, uti sunt gravitas, durities, etc.; dubium enim non est quin ista vires sint in solo corpore tanquam in subjecto.

151. — Thesis I. *Potentiae spirituales, nempe intellectus et voluntas, sicut in ipsa anima essentia tanquam in subjecto.*

Probat. Illud est subjectum operativae potentiae quod est, et potens operari, et ut ait S. Thomas (1); atqui sola anima operari potest operationes potentiarum spiritalium seu intellectus et voluntatis, quae sunt spirituales operationes; et affectus spiritualis hominis a principio spirituali procedere potest. Ergo potentiae quibus proxime eliciuntur actus mere spirituales, sunt in sola anima tanquam in subjecto.

152. — Thesis II. *Potentiae sensitivae et nutritivae sicut in corpore et anima simul, seu in composito, tanquam in subjecto.*

Nota. Plato, Cartesius et multi recentiores negant compositum esse subjectum facultatum sentiendi. Juxta ipsos,

(1) l. p. q. 77, a. 2.

sensus est operatio animae propria, ut est actus intelligendi.

Probat. 1° Operationes sensitivae esse sunt quae cum organo corporeo exercentur: nam sensitiva perceptio requirit subjectum corporeum, 1° quia res externas concretè representat; unicuique enim actus sentiendi, puta visionis, exhibet subjectum aliquod cum diversis suis partibus externis earumque materialium dispositura, etc., quod facultatem aliquo modo quantitativam exquirat; 2° impressiones objecti corporei experitur; 3° experientia constat visionem fieri per oculos, auditum per aures, etc. « Et simile est, ait S. Thomas, de omnibus aliis operationibus nutritivae et sensitivae partis. » Atqui subjectum quod potens sit operari cum organo corporeo, non potest esse nisi compositum. Ergo illud subjectum facultatum sensitivarum et nutritivarum est compositum esse anima et corpus simul.

II. Si diceretur hoc subjectum esse *corpus tantum*, illud corpus per se esset vivens sensitivum, et sic anima non esset principium vitae sensitivae (II, 73-75). Si diceretur subjectum esse *solan animam*, haberemus accidens corporeum, extensum, figuratum, etc., in subjecto spirituali, id est incorporeo, inexistens, etc., quod manifestè repugnat. Ergo illud subjectum immediatum est compositum.

153. — *Scholium.* Potentiae quae sunt in conjuncto, pro primo principio animam habent, nam anima est forma corporis atque unicum principium vitale in homine; quapropter ut radix omnium vitalium potentiarum haberi debet. Hinc omnes animae potentiae ex necessitate fluunt ab ipsa animae essentia.

154. — Thesis III. *Potentiae spirituales animae, corrupto corpore, in anima remanent.*

Probat. Potentiae spirituales sunt in sola anima tanquam in subjecto; atqui, anima permanente, subjectum harum potentiarum remanet. Ergo remanent etiam potentiae, quae habentur ut accidentia hujus subjecti. Corpus enim est aliquid extrinsecum hisce potentis, et ideo hujus corruptio interitionem harum potentiarum determinare nequit.

155. — *Scholium.* Potentiae, quae conjuncti sunt, cor-

rupto corpore, non remanent nisi, ad summum, virtute. Impossibile est enim ut remaneat accidens destructio subiecto in quo inest, ideoque corrupto conjuncto, acta permanere nequeant hujusmodi potentia; sed virtute manent in anima, nam, ut modò diximas, anima est radix omnium vitabund potentiarum.

§. III. De potentiarum distinctione objectiva sive inter se sive ab anima.

156. — Animi potentie considerari possunt sive in ordine ad virtutem a qua sunt, sive in ordine ad invicem. Cùm enim anima in homine sit una et simplex, et potentia plures et distincta, querere debemus 1.º utrum anima realiter a suis potentiis distinguatur, 2.º an inter ipsas potentias sit etiam distinctio realis.

157. — De distinctione potentiarum ab anime essentialis. Circa distinctionem inter facultates seu principia proxima, quibus eliciuntur operationes, et essentialiam animi, seu principium *resolutum*, quod *immediatam* actionem non elicit, sed est radix facultatis a qua elicitur actio, plures et diverse existunt sententia. Hoc nemini mirum videri debet, nam, ut ait Suarez (1), questio hæc perdifficilis est. Tamen extra dubium est potentia organicas adequate sumptas realiter distinguuntur ab anima.

I. Quidam philosophi, uti Ockam, Nominales, Partheisæ et Ontologi, omnimodam veram ac propriè dictam rejiciunt distinctionem, seu tam realem quam rationis rationem, atque docent animi essentialiam, sub diverso nomine, id est principium *quod est principium operationum* actionum (346). Sed hæc sententia videtur omnino falsa, tum quia dictis Patrum Ecclesie contraria est, qui communitè in hoc distinguunt creaturas a Deo, quod in Deo idem sunt essentialis et potentia, dum in creaturis res aliter se habet, tum quia non sine evidenti fundamento in re, potentia vitales inter se distinguuntur: dantur evidenter præcisiones objectivæ inter varias potentias animæ, siquidem diversa est definitio animæ et potentiarum. Non est ergo cur in hæc sententia excutienda innoceamur.

(1) De anima, lib. II, c. I.

II. Scotus docet potentias distingu formaliter tantum ab essentialia animæ, ideoque animas substantiam esse non modò primum, sed etiam immediatam agendi principium: sed quatenus absolute consideratur animus, substantia appellatur; quatenus ad aliud refertur, seu est operandi principium, facultas nuncupatur. Sic animus est principium intellectionum et volitionum, et exinde intellectus et voluntas sunt ipsa animæ substantia, in quantum sive intelligit, et tunc dicitur *intellectus*, sive vult, et tunc dicitur *voluntas*. Hinc nulla distinctio realis inter animam ejusque facultates spirituales, sed tantum distinctio *formalis* (389): et in hoc differt hæc secunda sententia a prima, quæ etiam negat quascumque præcisiones objectivas, seu diversitatem in ipso conceptu, saltem cum fundamento in re.

Rationes hujus sententia. 1.º Anima ibi est essentialiter tota ubi operatur, licet totam energiam qua fruitor non exerrat, seu inibi non sit secundum totalitatem virtutis. Atque facultates non sunt aliud quam partes hujus energiae totalis, quæ dicitur virtus activa animi, atque est ipsa essentialis prout inadquate operatur, seu ordinem dicit ad diversas terminationes. Ergo quilibet facultas est ipsa anima secundum totalitatem essentialis spectata, non autem secundum totalitatem virtutis.

2.º In animo absolute spectato non distinguuntur potentia, sed duntaxat in ipso per comparisonem ad objecta inspecto: manifestum est potentias animæ esse inseparabiles ab anima.

3.º Totam virtutem adest singulis partibus secundum totam suam essentialiam, sed non secundum totam virtutem. Atque animus respectu suarum potentiarum est totum virtuale. Ergo adest singulis potentiis secundum totalitatem essentialis, et exinde ab hisce potentiis non realiter distinguuntur.

III. Juxta S. Thomam, Suarezium et plerosque è theologia, potentia realiter distinguuntur ab essentialia animæ. In Deo duntaxat, ut docet ipse S. Thomas, essentialis est immediatam agendi principium, quia actio Dei est esse Dei. Sed in creaturis forma substantialis non nisi mediatis potentis operativis agit, sicut radix non profert

fructus nisi mediantibus ramis. Potentiae ergo sunt accidentia à substantia animae realiter distincta.

Rationes hujus tertiae sententiae. 1° Potentiae animi sunt quaedam accidentia, nam ordiuntur ad actum accidentalem, dum forma substantialis existentiam substantialem respicit ab ultimam suam actualitatem, non autem exercitum activitatis. Atque accidentia realiter distinguuntur a subjecto: alias in causis finitis esse et actio unum idemque essent: porro nemini dubium esse potest quin in his esse et agere re distinguuntur. Ergo potentiae quibus mediantibus substantia animae operatur, ab ipsa realiter distinguuntur.

2° Una facultas alteri realiter subicitur; atque id cetero non haberetur, si facultates essent ipsamet essentia. Ergo

157. — *Schol.* Verum ad discrimen inter utramque sententiam quod attinet, illud potius oriri videtur ex diversa ratione qua distinctiones explicant, quam ex oppositione in re distinctissime definita: Etenim 1° Scotista, qui admittunt tantum distinctionem formalem, fatentur hanc distinctionem habere fundamentum in re; ex altera parte 2° qui propagant distinctionem realem, concedunt, saltem plerumque, absolutam inseparabilitatem animae a potentia (1). Itaque tota questio reducitur ad conditiones et iudicia distinctionis realis: porro in his conditionibus non consentiunt inter se Thomista et Scotista: quamobrem diversitas non videtur maximi momenti, nec non argumenta prima sententiae rationibus alterius revera non occurrunt.

158. — *De distinctione potentiarum inter se.* Ex his, quo modo disputavimus, facile constat potentias inter se realiter distingui, juxta sententiam Thomistarum. Verum, juxta Scotistas, « eodem modo quo potentias distinguuntur ab anima, distinguuntur inter se (2); » itaque in eorum sententia, distinctio haec esset etiam formalis.

THESES. *Inter diversas animi potentias verisimiliter datur distinctio realis.*

Prob. Anima, ut in confesso est apud omnes, actiones

(1) Suarez, Anim. II, c. I, n. 6, 7.

(2) Poncius, Phil. ad mentem Scoti, De anima, disp. I, q. IX.

specie aut genere diversas exeret; v. g. actiones sensitivae specio cetero differunt ab intellectivis. Atque ea quae specie aut genere differunt, ab unico proximo principio dimanare nequeunt. Ergo potentiae sine principia proxima harum actionum sunt diversae.

Maior prob. « Potentia, ut ait S. Thomas, ad actum dicitur, unde secundum diversitatem actionum oportet esse diversitatem potentiarum (1). » juxta tritum in scholis offatum: Idem secundum idem, non est natum facere nisi idem. Ergo diversitas realis quae inter actiones potentiarum intercedit, diversitatem realem earumdem potentiarum arguit.

159. — *Schol.* Id simplicitati animae non officit. Anima enim, etsi simplex, non est solum intellectuale, sed etiam ad sensitivas actiones exerendas natura sua destinatur: inde potentia specie diversis natura sua pollere debet. Simplicitati animae offeeret sententia quo affirmaret 1° potentias esse « partes essentialis animae constituentes essentiam ejus (2), » necnon 2° has partes essentialiter realiter distingui. Jam vero anima non essentialiter, sed virtualiter complectitur potentias.

ARTICULUS II.

De anima potentia in specie spectatis.

160. — Spectatis generatim et synthetice facultatibus animas, nunc ad singulas singillatim rimandas migramus, ut speciem uniuscujusque indolem intimam introspeciamus. Haec enim analysis requiritur ut in ultimo capite naturam et genesis operationum enucleare valeamus. Ab infimis et magis obvii exordiendo ad superiora abditioraque gradibus assurgemus: itaque agemus 1° de potentia quarum conjunctum est subjectum, nempe de sensibus sive externis sive internis, 2° de potentia quarum sola anima est subjectum, nempe de intellectu et voluntate.

(1) I. P., q. 77, a. 3.

(2) S. Th., q. De anima, a. 42 ad 45.

§ I. De potentis quæ sunt in composito tanquam in subjecto.

101. — Facultates sentiendi, quæ sunt compositi propriæ, corporis et animæ proprietatibus participantur. Anima ad has facultates concurrit ad principium vite et causæ principalis, corpus ut materia et instrumentum. Jam vero facultas sentiendi seu sensibilitas organici dicitur sive extra patentibus, et inna dicitur interna; sive intus latentibus, et idcirco dicitur interna; et prima versatur circa res externas, secunda, circa affectiones internas. Sensibilitas externa habetur ut quedam virtus totalis, quæ in quinque peculiare sensus dividitur, ut jam diximus.

Sed præter facultates cognitivas reperitur etiam in sensibilitate quedam ad bonum proprium inclinatio, quæ dicitur appetitus sensitivus, de quo in præsentis paragrapho etiam agemus.

I. De sensibus externis.

102. — Sensus externos præcellentis ordine dispositos singulariter considerabimus; eos tamen breviter describemus (182), sive quia organorum structuram physiologia explorat, sive ob perspicuitatem eorum omnium quæ pertinent ad sensuum distinctionem et objecta.

1° *Visus*, ejus objectum proprium est lux atque colores, qui proprie in luce reperiuntur, *dispositio* in corporibus, potest etiam, ope lucis et colorum, percipere extensionem, figuram, distantiam, motum, quietem, etc.

Organum visus oculis continetur quorum admirabilis compages indicia dat minime ambigua præcellentis hujus sensus, qui est maxime spiritualis.

Ex pathologia, quæ alterationes hujus organi patoscit, facile arguitur absoluta ejus et à pari aliarum organorum materialium necessitas quoad exercitium sensibilitatis. Nam oculus, qui aliquo morbo laborat seu non est undequaque perfectus, fit plus minusve impar ad visionem exercendam, necnon sensus à sui actus perfectione recedit pro raris partibus hujusmodi alterationis organi.

Hinc experientia ample demonstrat organa esse instrumenta ad sensibilitatem exercendam intrinsecè necessaria.

2° *Auditus*, ejus objectum proprium sunt soni ex motu vibratorio corporum elasticorum orti, aures habent pro organo. Sennonem percipit, qui est vinculum societatis et disciplinam affert. Hinc ratione nobilitatis post visum attentionem venit.

3° *Olfactus* circa odores versatur, qui subtilibus diversorum corporum exhalationibus constant organum olfactus seu naves vario afflicentibus. Antè gustum et tactum venit, quia ejus conjunctio cum materia non est immediata sicut in gustu, et crassa quemadmodum in tactu.

4° *Gustus* adminiculo palati saporis percipit. Ad sensationes gustus requiritur ut objecta sensorio immediato jungantur, dum in tribus prioribus contrarium accidit.

5° Denique *tactus*, qui corporum temperaturam, resistantiam, figuram, motum, etc., experitur, in cute residet. Circa aliqua objecta cum visu convenit, ejus proinde auxiliarius est in his rebus cognoscendis.

Hic sensus est discretivus objecti à subjecto, seu non est affectio mere subjectiva, ut contendit Tracyus; tactus enim resistantiam, calorem, etc., experitur tanquam aliquid parti tangenti, v. g. manui, oppositum, ab eoque diversum. In hoc convenit cum visu, qui extensionem, et exinde distantiam, superficiem objectorum clare percipit, quorum itaque diversitatem sive inter ea sive respectu subjecti videntis evidenter cernit.

103. — Ex dictis apparet: 1° Quinque sensus externos suum proprium habere objectum quo specificantur, 2° Dari quasdam corporum qualitates quæ à pluribus sensibus percipiuntur, v. g. distantiam, figuram, etc., quæ per viam et tactum prehæduntur. Hinc merito scholastici sensibilia in propria et communia distribuunt, quibus tertium genus accesserunt, nempe *sensibile per accidens* (184).

104. — Verùm aliqua consilio, cui natura adstrinxit idoneitatem sensuum ad sensibilia percipienda, hic etiam in mentem revocari debet. Lex enim sensationis postulat ut sit communicatio inter sensoria et cerebrum. Experimentia enim plane compertum est sensationem penitus aboleri, si communicatio hæc abrumptur. Intersectio aut compressio nervulorum, qui à cerebro ad sensoria, v. g., ad oculos protenduntur, sensationem destruit.

Ad hujus conjunctionis rationem explicandam varia systemata induxerunt philosophi et physiologi, quæ diversis hypothësisibus circa sedem animi coaptarunt.

1° Cartesiani existimarunt nervulos, instar cordarum vibrantium, impressionem objectorum ad cerebrum deferre. Sed hujus opinionis falsitatem anatomia jam demonstrat: nam nervi, 1° tensi non sunt, sed laxi, 2° in extremitatibus paribus non sunt illi, neque soliditate gaudent, 3° mediis non sunt liberi. Ergo vibratio est plane impossibilis.

2° Alii existimant fluidum quoddam nervorum a cerebro elaborari organis necessarium, etc. (II, 120).

Sed istas hypothëses in Psychologia ad exiguum momentum prosunt.

II. De sensibus internis.

105. — Quatuor sunt, ut modo diximus, animæ sensitivæ interiores vires: sensus communis seu internus, phantasia seu imaginatio, æstimatoria seu cogitativa, et memorativa.

1° De sensu interno. Præter sensus externos, qui in objectorum externorum notitiam nos adducunt, habemus etiam facultatem quæ sensationes externas ut nostras experimur, earumque diversitatem advertimus. Nam, ut ait S. Thomas, « non solum album a nigro, vel dulce ab amaro, sed etiam album a dulci, et unumquodque sensibile discernimus ab unquoque, et sentimus quod differant. » Hinc existit in nobis facultas quædam sensitiva à quovis sensibus externis diversa, quæ tamen cum ipsis intimam habet communicationem. Ille sensus, cujus existentiam experientia clare patet, facit, nuncupatur *sensus internus*, *sensus communis*, aut olim *sensus intimus*. Respicit facta interna, omnes operationes sensuum externorum, quas refert tanquam in subjecto sentiente actu existentes.

Sed in factis internis duplex distinguitur ordo, nimirum, 1° facta quæ sunt solius animi propria, actus nempe intellectus et voluntatis, 2° affectiones totius compositi. De sensu illo interiori, quo sentimus actus quorum subjectum est compositum, hic agitur. Sensus intimus superior dicitur

nequit sensus proprie dictus, ideo quia est facultas mera spiritualis.

106. — THESIS I. *Sensus internus est sensus proprie dictus, seu facultas organica.*

Nota. Quidam, contra quos thesis stabilitur, confundunt sensum internum cum cognitione intellectuali quæ anima seipsam cognoscit, et exinde realitatem hujus sensus negant.

Probatur 1° *Sensus internus sensationes concrete seu quantas sunt subjecti corporei affectiones percipit; atqui res concrete in subjecto corporeo non nisi a facultate aliqua organica percipi potest. Ergo sensus internus est facultas organica, seu sensus proprie dictus.*

2° *Bruta sentiunt etiam modificationes internas, v. g. dolorem et voluptatem, seu habent sensum internum. Atqui brutis non insunt nisi facultates organice. Ergo.*

107. — THESIS II. *Perceptio sensus interni perceptiones sensuum externorum consequitur.*

Probatur. Sensus internus versatur circa modificationes seu affectiones subjecti, nempe circa vitam corpoream in actu secundo; atqui vita sensitiva in actu secundo, seu operatio vitalis, quæ exercitium sensibilitatis interno prævertit, non nisi a sensibus externis proficisci potest. Ergo sensus internus exercitium sensibilitatis externæ supponit.

108. — THESIS III. *Sensus intimus subjectum sentiens quovis attingit.*

Probatur. Sensus internus affectiones subjecti sentientie concretas, non abstractas attingit; atqui attingere affectiones concretas, seu ut in re sunt, non est eis percipere sine subjecto. Ergo sensus internus percipit etiam subjectum ipsum, seu proprias affectiones cum sensu sui ipsius simul advertit.

109. — THESIS IV. *Sensus internus haberi potest ut basis et radix alterum sensuum.*

Probatur. Tanquam centrum sensibilitatis haberi potest

ea facultas in quam conflunt omnes sensationes; atque sensus internus omnes sensationes, quibus afficitur subiectum sentiens, experitur et refert. Ergo sensus interior, ut ait S. Thomas, « est communis radix et principium exteriorum sensuum. » Igitur vis sentiendi, que in singula sensoria diffunditur, ad sensum internum terminatur, qui omnes immutationes organum singulorum refert.

170. — *Corollarium.* Hinc organum hujus facultatis, que ita in omnia sensoria diffunditur, aut saltem cum iis communicat, non potest esse nisi totum systema nervorum.

171. — *De imaginatione.* Quisque sibi conscius est se non modo experiri præsentis quas affectiones, sed etiam easdem post futurum tempus instaurare, ut præsentis relegere, atque varie componere posse: v. g., imaginari possum ædificia quodam vidi, dolorem aut gaudium quod olim expertus sum; possum etiam effingere chimæram, montem aureum, etc. Est igitur in homine virtus reproduciendi sensationes antea habitas, easque variis modis dividendi et componendi. Hæc facultas *imaginatio* seu *phantasia* appellatur (1), dum imagines quas effingit, *phantasmata* nuncupantur.

Verum nonnulli auctores per *phantasiam* intelligunt eam facultatem, que ex perceptis speciebus varia format simulacra intendo aut dividendo species rei per sensus externos apprehensas, dum *imaginatio* munere duntaxat fungeretur percipiendi objecta absentia, et quasi præsentia representandi.

Reproductio phantasmatum in homine quandoque est *naturalis*, quandoque *quæritæ*, ut omnes per experientiam propriam norunt. Hoc duplici modo fieri etiam potest compositio aut divisio phantasmatum: fit sponte in somniis, in delirio, sed dirigente intellectum et imperante voluntate in operibus arte factis. Hinc quando rationis jugum penitus excutit phantasia, omnia phantasmata sponte fiunt, que ut objecta realia habentur; et sic gignitur delirium videntia.

172. — Causa que reproductionem phantasmatum faciliorem reddit, est *attentio et associatio*. 1° Gradus quidem

intensus attentionis adhiberi debet huic perceptioni quam revocat imaginatio; nam affectiones que nos nulla adhibita attentione efficiunt, statim prætervolant, et exinde imaginatione difficilior revocantur; sed quando reflectiones animi valide percullunt, altum in phantasia relinquunt vestigium; quoniam earum phantasmata facilius redintegrantur. Igitur quo vividior fuit attentio, eò facilius evadit excitatio phantasmatum.

2° Præterea ad phantasmata revocanda maxime juvat associatio representationum sensibilibus; dum enim duo nectuntur phantasmata, presentia unius alterum statim evocat.

Associatio phantasmatum, sicut et idearum, duplex esse potest, nimirum *objectiva et subjectiva*. Dicitur *objectiva* quando representationes, que sunt in animo, eandem habent ad invicem relationem quam habent objecta sensibilia: v. gr., arbor et flores vel fructus, ignis et adustus. Nexus dicitur *subjectivus* quando quadam constat inter sensationes relatione, que inter objecta ipsa non existit, ut cum, v. g., sensationes rerum plano disparillum fuerunt simultaneæ aut sibi succedentes. Ex: si quis, dum loquebatur cum tali persona in morbum statim incidisset, phantasmata hujus personæ et talis ægritudinis associarentur.

173. — Imaginatio est facultas organica cujus sensorium est cerebrum. Imaginatio enim reperitur in brutis animalibus que facultatibus organicis duntaxat fruuntur. Præterea nonnisi circa res corporales, extensas, coloratas, figuratas habentes, etc., versatur. Ergo non potest esse nisi facultas organica.

At licet ad sensibilitatem pertineat phantasia, intimo tamen nexu hæc facultas colligatur cum ipsa intelligentia, ut experientia clare demonstrat: nam phantasma continuo consequitur intelligentiæ actus; et vixit statim ac idea est in mente, illico imaginatio hanc ideam induit forma sensibili. Causa tam arcte inter utramque facultatem colligationis oritur ex ipso nexu animæ et corporis; nam imaginatio, que est nobilior omnibus sensitivis facultatibus, propinquius accedit ad ipsum intellectum, qui est facultas ordinis superioris. Hinc intus existere debet

(1) §. Th., I, p. q. 2. 4; 78, de anima, n. 13.

nexus inter intellectum et imaginationem, quam inter intellectum et crassiores facultates ordinis inferioris.

174. — 3^a *De memoria sensitiva*. Est etiam in homine virtus seu facultas retinendi sensationes antea habitas, quas in se continet tanquam olim a se habitas. Hæc facultas dicitur memoria sensitiva. Memoria enim potest non esse nisi simplex recognitio sensationum præteritarum, et tunc dicitur *sensitiva*; potest etiam esse recognitio operationum spiritualium, et tunc dicitur memoria *intellectiva*. Memoria sensitiva ab imaginatione differt quatenus recognitionem importat, non autem simplicem reproductionem.

Memoria hæc quæ representat sensationes præteritas, est facultas organica, nam 1° reperitur in brutis; sic, v. g., canis eandem domum non ultra ingreditur, in qua se inculpò perensum fuisse recordatur: sic avisula remiscuntur nidorum, etc. 2° Hæc facultas non versatur nisi circa res sensibiles et corporeas.

Reminiscencia, quæ est recordatio rei præterite cum inquisitione quadam, à memoria differt in quantum 1° præteritè meminisse dicimus, reminisci verò *obliti*; 2° memoria versatur circa præterita acta simplicia, reminiscencia verò, cum inquisitione; unde reminiscencia hominibus solum competit, ideo quia discursum quandam rationis importat, et exinde solam memoriam intellectivam comitatur.

175. — 4° Id quod ad *æstivativam* pertinet, prætermittimus, ideo quia in homine nimis propriè reperitur, saltem tanquam facultas distincta et ordinis inferioris; ratio enim in homine objecta cognoscit ut proficua aut nociva, utilis aut inutilia, jucunda aut molesta, quando sensus illud discrimen non secerant.

III. De appetitu sensitivo.

176. — Omne ens naturale aliquam habet inclinationem quæ ad proprium bonum dirigitur. Hæc inclinatio potest ab externo impulsu determinari: v. g., directio gravium ad centrum terre, et hic appetitus rerum cognitionis carentium dicitur *naturalis*. In entibus quæ cognitione pollent, hic motus determinari potest ab objectis

quæ cognoscuntur ab hujusmodi entibus; hæc inclinatio dicitur appetitus *elicitus*, qui solùm propriè appetitus dici potest.

Appetitus elicitus est vel *intellectivus* vel *sensitivus*, prout ejus bonum a sensu vel ab intellectu apprehenditur. Hinc cognitionem sensalem sequitur appetitus sensitivus, cujus objectum est bonum sensibile, et cujus actus vocantur *passiones*.

177. — THESIS I. Est in homine appetitus sensitivus.

Prob. Conscientia testatur nos constanti propensione sollicitari ad res sensibiles et corpori congruentes nobis procurandas, etiam si res ejusmodi appetitui rationali reluctentur, juxta verba S. Pauli: *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*. Atqui hæc propensio, seu facultas quæ tendit in res ejusmodi, est id quod nuncupatur appetitus sensitivus. Ergo existentiam hæc facultatis renuntiat conscientia.

178. — *Schol.* Hic appetitus quatenus rationis determini conflictatur, cui tamen non semper reluctatur, *sensualitas* dici solet. Hinc motus appetitus sensitivi, qui *passiones* appellari solent, in bonam vel malam partem trahere possunt.

179. — THESIS II. Appetitus sensitivi subjectum est compositum ex anima et corpore.

Prob. I. Ut experientia constat, omnes passionum motus cum aliqua immutatione organorum semper conjuncti sunt, præsertim cordis, quod appetitus sensitivi princeps organum esse videtur; atqui facultas quæ consortio organi in agendo eget, organica dicitur, cujus proinde conjunctum est subjectum. Ergo appetitus sensitivus in composito residet tanquam in subjecto.

II. Præterea appetitus illo versatur circa bonum corporeum sibi modo corpore conjungendum.

III. Varia corporis constitutio, motus, sexus, nutritio, etc., ad certos quosdam actus appetitum sensitivum influunt. Ergo hic appetitus est facultas alicui organo corporeo affixa.

180. — *Schol.* Hæc probationi non obstat quòd appeti-

tus rationalis aliquando organa immutat; nam, ut ait S. Thomas, « propter intensitatem appetitus superioris partis ex quo fit redundantia in inferiorem appetitum, » moveri possunt organa, sed mediante appetitu sensitivo. Id aliquando evenit in intensissimo amoris erga Deum actu.

181. — *Appetitus sensitivi divisio.* Appetitus sensitivus, cuius finis sunt passiones, in duas quasi partes scindi solet, nimirum in *concupiscibilem* et *irascibilem*. Appetitus concupiscibilis est inclinatio simplex ad bonum sensibile prosequendum, et ad malum ejusdem ordinis effugiendum. Appetitus irascibilis consistit in inclinatione ad resistendum his omnibus quas bonum sensibile impugnant, vel malum ingerunt. Quapropter irascensis objectum dicitur esse bonum *arduum*, et concupiscens, bonum *delectabile*.

A concupiscibili sex oriuntur passiones seu motus diversi: tres circa bonum, nimirum, *amor*, *desiderium* et *gaudium*; desiderium est boni absentis, gaudium est boni praesentis, amor autem versatur circa bonum absolute et secundum se spectatum, id est, nec ut praesens nec ut absens consideratum. Tres pariter circa malum, scilicet *odium*, *fuga* et *tristitia*: fuga est mali absentis; tristitia, mali praesentis; odium, utriusque, seu potius versatur circa malum absolute spectatum. Ab appetitu irascenti quinque pullulant passiones; duae circa bonum arduum, nempe *spes* et *desperatio*, et tres circa malum operoso vitandum, videlicet, *audacia*, *timor* et *ira*. Passiones sumptae in hoc sensu sunt meri actus appetitus, ac proinde sunt *physicae* bonae; *ethicae* autem nec bonae nec male sunt, nam recessum a rationis regula de se non includunt.

Iste duae partes appetitus, juxta plurimos, consideratione tantum sunt diversae, non autem realiter distinguuntur; imò diversae non constituerent facultates: Objectum enim utriusque appetitus est idem, licet sub diversis aspectibus spectatum; bonum et malum absolute spectata non sunt aliquid realiter diversum a bono vel malo ut arduum spectato; praeterea appetitus boni ardui supponit appetitum boni simpliciter. Tamen juxta S. Thomam (1) et alios, sunt potentiae realiter diversae (Cf. II, 157, 158).

(1) I, 2, q. 22, r. 1, etc.

§ II. De potentis quarum sola anima est subjectum.

182. — Hactenus facultates organicas recensimus, quarum subjectum est compositum; nunc de his agendum est quae nobiliores sunt, atque inter entia corporea, solius hominis propriae sunt. Potentiae enim intellectivae supremam animae partem respiciunt, seu vitam intellectivam. Facultates rationales, sicut sensiles, in cognitivas et appetitivas distribuuntur.

I. De facultatibus cognitivis.

I. De intellectu.

183. — Intellectus est facultas cognoscendi qua verum cognoscimus. Intellectus sumi potest in sensu lato vel in sensu stricto. In sensu lato est ipsa vis spiritualis cognoscendi, quae proinde habetur ut principium simplicis apprehensionis, iudicii et rationi. In sensu stricto est facultas qua sine mentis discursum aliquid apprehenditur: hinc versatur circa simplices apprehensiones et iudicia immediata.

184. — Thesis. I. *Intellectus distinguitur a sensu.*

Nota. Haec thesis stabilitur contra eos qui de existentia hujus facultatis litem movent, aut eam cum sensu confundunt. Hoc genus philosophorum Sensistas appellamus, quorum praecipui sunt, inter veteres, Empedocles, et inter recentiores, Condillac, Lockius, etc.

Prob. Sensus est facultas 1^a quae per organum corporeum exercetur (II, 152, 166): 2^a versatur circa sensibiles representationes, quae sunt tantummodo de rebus singularibus et corporeis; 3^a in brutis etiam reperitur. Atqui intellectus 1° est facultas inorganica, 2° attingit spiritualia et universalia quae nihil habent commune cum sensibus qualitativis, v. g., jus, Deum, etc.; 3° est id quod homo a brutis differt. Ergo intellectus est facultas a sensu plane diversa.

Major ex antea dictis patet.

Quoad *minoram*, 1° jam antea prolarimus intellectum esse facultatem inorganicam (II, 151, 154). Id ceteroquin ex eo constat quod facultas organica nominis est se attolere valet quo attingere potest organum cui intrinsecus alliga-

tar; organum enim est instrumentum necessarium facultatis sensilis, et exinde ea duntaxat attingere potest talis facultas, quæ ab instrumento seu organo attingi possunt. Porro instrumentum materiale profectò attingere nequit immaterialia, uti Deum, angelum, et abstracta, uti necessitatem, possibilitatem, etc.

2^a Ex incoensensu consensientis testimonio scimus nos apprehendere spiritualia, immaterialia, abstracta eoque distinguere, dividere, componere. Ergo facultas quæ id præstat, seu intellectus, facultates sensiles longe prætergreditur.

Præterea 3^a bruta, quæ sensu fruuntur, cognoscere non queunt nisi corpora et sensibilia, et nullam veritatem necessariam apprehendere possunt, nam sensibilia et particularia sunt semper contingenta. Ergo sensus, cuius obiectum adequatum est sensibile, ad veritatem necessariam se attollere non potest, quæ in rebus sensibilibus reperiri nequit inquam.

187. — THESIS II. *Licet intellectus sit facultas inorganica, extrinsecus tamen a corpore pendet.*

Prob. I. Ex facto constat hominem cuius cerebrum intellectui ensu insillitur, aut qui in morbum incidit, febricitans, etc., quandoque ad tempus vel reliqua tota vita insanire; atqui noxa corporis non ita intelligentiæ operationem conturbaret, si hæc facultas a corpore nullatenus penderet. Ergo intellectus a corpore extrinsecus pendet: hæc enim dependentia, intrinseca esse loquitur, ut constat ex dictis.

Prob. II. Unio animæ et corporis non est accidentalis, sed physica et substantialis (II, 123, 124); atqui unio physica et substantialis expostulat aliquam ordinationem et dependentiam inter utrumque substantiæ vires et operationes. Ergo vires intellectivæ a corpore aliquo modo pendere debent.

188. — *Schol.* Firmitas nexûs quo animæ et corpus conjunguntur, hæc extrinseca dependentiæ mensuram init.

187. — *De obiecto intellectus.* Cum intellectus sit potentia passiva quæ movetur antequam se moveat, obiectum intellectus duplex distingui potest, scilicet *motivum*

et *terminativum*. Obiectum motivum seu *objectum quo*, est illud quod movet intellectum ad intelligendum. Obiectum terminativum seu *objectum quod*, est id ad quod terminatur intellectus. De hoc secundo in presenti agemus.

At huiusmodi obiectum bifariam etiam considerari potest, nimirum materialiter et formaliter (142): 1° obiectum materiale intellectus adequatè sumptum est omne ens; 2° obiectum formale intellectus, seu illud cuius apprehensio ad solum intellectum pertinet, est obiecti materialis essentia seu quidditas.

188. — THESIS III. *Obiectum quod adequatum intellectus est omne ens, dummodo ritè proponatur.*

Nota. Per obiectum quod adequatum illud intelligitur extra quod nihil reperitur quod a facultate apprehendi possit, et exinde complectitur omnes rationes ad quas terminari potest intellectus. In thesi agitur de obiecto quod materialiter et generatim spectato, scilicet secundum totam extensionem quam habet.

Prob. I. *A priori.* Omne ens est aliquid in se, ac proximo est aptum ad cognitionem terminandam; atqui intellectus est facultas intelligendi quicquid est intelligibile, sique ei præsens fieri potest. Ergo obiectum adequatum intellectus, si ejus extensio spectetur, est *omne ens*.

II. *A posteriori.* Præterea remanentione conscientivæ constat nos, saltem aliquo modo, intelligere Deum, angelos, nosmetipsos, mundum corpororum, sive quoad essentialiam sive quoad proprietates; atqui his continentur omnia quæ rationem entis habent. Ergo quicquid habet rationem entis, seu omne ens, est obiectum adequatum intellectus.

180. — THESIS IV. *Obiectum formale intellectus est verum essentialiter seu quidditas (1).*

Nota. Per essentialiam et quidditatem hic non solum intelligimus notionem specificam rei cognite, sed nomine quidditatis venit quælibet ratio communis, etiam maxime indeterminata, puta entis, rei, aliquid, subjecti, etc. Ex.: Homo apprehendi potest ut ens seu aliquid, ut sub-

tantia, ut vivens, ut animal, ut animal rationale, etc. Hic ergo præcendimus a determinationis gradu.

Prob. Objectum terminativum intellectus formaliter *v. exclusivè spectatum*, illud est cuius apprehensio ad solum intellectum pertinet, sicuti, v. g., objectum formale visus in solis coloribus consistit; atqui objectum cuius apprehensio ad solum intellectum pertinet est rerum essentia seu quidditas; nam

1° Cuique manifestum est nos rerum quidditatem percipere, v. g., rationes entis viventis, substantiæ, etc., quas sensus non percipiunt. Ergo essentia rerum solo intellectu apprehenduntur.

2° Intellectus, qui est facultas inorganica, res cognoscere nequit modo corporeo; porro cognoscere res modo incorporeo nihil aliud est quam eas apprehendere secundum id quod *sunt*, nempe secundum quidditatem, non autem secundum modum existendi in tali vel tali materia.

Denique 3° quò nobilior est facultas cognitiva, eò profundius res apprehendere debet: perfectio enim potentie stat in perfectione ejus operationis; atqui intellectus est facultas longe altior omnibus sensibus, qui qualitates sensiles seu corticæ rerum continentur. Ergo intellectus id introspicere debet quod rebus est intimum, nempe essentiam; inde est quod ejus objectum ab *intus legendò* deducatur.

Igitur objectum formale intellectus est rerum essentia.

190. — *Thesis V. Pro præsentis vite statu, quidditates intellectus nostro primò ac per se proportionate, et sunt que in rebus materialibus relictæ.*

Nota. Thesis exclusionem aliarum quidditatum non importat, quas intellectus per actus reflexos et multiplices percipit, sed solummodo affirmat objectum proprium, seu primò et per se cognitum, non autem secundariò et per aliud, esse quidditatem in materia corporali existentem.

Prob. Objectum proportionatum illud est quod moda existendi potentie ad quam refertur, respondet, ac per naturalia media ei primò et per se cognoscendum offertur. Atqui 1° sicut *intellectivum hominis*, ut dicit S. Thomas, est in sensitivo, ita quidditas, de qua agitur, in materia cor-

porali existit; una enim eademque est anima que simul intelligit et sentit, ac profundè intellectus, licet sit facultas inorganica, naturaliter tamen conjungitur cum facultatibus organicis; itaque sine harum facultatum concursu intellectus res naturaliter intelligere non potest; 2° res materiales per sensus intellectui sponte offeruntur ante alias res, v. g., ante angelos, Deum, etc.; imò objecta externa ante seipsum percipit intellectus. Ergo objectum proprium intellectus pro præsentis vite statu est essentia in materia corporali existens.

191. — *Schol.* Objectum quod intellectus hæcens perpensum, sedulo distinguere debet ab altero termino ejusdem facultatis. In una enim eademque intelligence, duplicem habet terminum intellectus, scilicet *subjectivum* et *objectivum*. Terminus objectivus est res cognita seu ipsum objectum quod intelligence terminativum. Terminus subjectivus est ipsa actio ab intellectu producta, seu verbum mentis, nempe expressio mentalis rei cognite. Dum enim actu cognoscit intelligentia, operatur, seu actionem elicit ad ejus realitatem producendam terminatur hujusmodi expansio vis vitalis.

Præcendit nunc ab hac subtili questione multum a Scotistis agitata, utrum intellectio sit vera actio de prædicamento actionis, an qualitas de prædicamento qualitatis? Sitne hæc actio aliquid distinctum a verbo mentis, necne?

Extra controversiam est actum cognoscendi esse immanentem, et profundè id quod producit intellectus, dum operatur, est ipsi intranscens; præterea cognitio semel adeptæ in nobis manet, etiam post discessum rei cognite; v. g., dum per præsentiam arboris, animalis, etc., exsurrit in me quomodocumque cognitio harum rerum, hæc cognitio, quam nescia non habebam, ab animo non aufertur dum ab objectis in propria natura speciatim recedo. Hæc cognitio seu forma representativa est pars mentis. Hinc potest et debet dici terminus subjectivus intellectus. Igitur duplex est terminus intellectus, alter subjectivus, qui actione producta seu verbo mentis, id est, mentali rei cognite representatione consistit, alter objectivus, qui est res ipsa cognita seu objectum quod intellectus.

192. — *Thesis VI. Licet intellectus singularia etiam percipiat, tamen proprium et directum ejus objectum est universale.*

Nota. Advertendum est duplex esse universale, alterum *directum*, alterum *reflexum*. Universale directum est quoddam *ratio ex se universale*, licet ut universalis adhuc non apprehendatur, nempe sub ratione formali habitudinis ad multa (18). Universale reflexum est ipse universale directum quatenus concipitur ut quoddam *ratio seu forma pluribus uniformiter applicabilis*. Ex.: Quum intellectus directe *essentiam* hominis apprehendit, quam educit ex sensibili representatione individui, hęc essentia tibi exhibet *universale directum*, quod tamen *ex se nec singularitatem dicit nec universalitatem*. At quum intellectus in prima cognitione revertens, *hanc essentiam comparat* cum individuis humanis, in quibus reperitur, hic respectus ad plura, ope reflexionis, universali directo additus, facit ut hęc essentia taliter apprehensa dicatur universale reflexum, quod in quinque prædicabilia dividitur (49).

Prob. prima pars, nempe intellectum percipere singularia. Intellectus noster de singularibus fert iudicia, ratiocinatur; atqui id impossibile foret si homo præter cognitionem singularium, quum habet per sensus, cognitionem intellectuali eorumdem non frueretur. Ergo intellectus noster singularia percipit.

Major experientia constat: innumera enim sunt iudicia quę circa individua versantur: v. g., Petrus est homo, hic omnis est animal, etc., in quibus subjecti eorumdem singularis identitatem affirmamus cum notione universali.

Minor etiam sola explanatione eget: iudicium enim stat in *possibilitate* et declaratione convenientiæ vel discrepantiæ idealium: ergo intellectus ferre nonquit iudicia, seu intueri idearum convenientiam vel discrepanciam nisi simul has ideas contineatur et distinguat: si enim una notio esset in una facultate et altera in potentia diversa, nulla comparatio foret possibilis: v. g., id quod est in visu non potest ab hac facultate conferri eum eo quod in tactu vel gustu foret; verum visus duo objecta colorata quę conspiciunt, *comparare* potest. Patet itaque intellectum non posse

singularia conferre cum universalibus nisi simul universalis et singularia sint ipsi presentia.

Prob. secunda pars, scilicet objectum proprium et directum intellectus esse universale.

Per universale indiscriminatum sumptum intelligitur ipsa quidditas quatenus procedit ab individuatione numerica; atqui proprium objectum intellectus est soli sui cognitæ essentia, id est, quidditas absolute spectata, non autem relative ad tale individuum. Ergo id quod intellectus noster primo et directe attingit est universale.

Præcedimus hic a particulari distinctione *universalis*: an sit directum vel reflexum in presenti parum refert.

Ad minorem. Proprium objectum intellectus est ipsa quidditas (II, 189); porro hæc quidditas per se abstractit ab omnibus conditionibus individuantibus (II, 189, 191). Ergo objectum primarium et directum intellectus est universale.

II. De ratione.

193. — Ratio, atriolo sumpta (189), non est facultas diversa ab intellectu, sed est duntaxat aliqua hujus facultatis functio. Quum enim intellectus humanus sit finitus, non potest statim et simul veritates remotas cognoscere; ideoque nominis potentiam et per diversos actus plures detegit veritates; hæc pluribus actibus ad cognitionem vel perfectam assequendam indiget; porro plures actus ad cognitionem *aliquos* vel concurrendo nequeunt nisi posterior in priora rationem habeat, id est, sine *ratiocinatione*; intelligere in seipso presso est veritatem intelligibilem simpliciter apprehendere et adjudicare; ratiocinari autem est procedere de uno intellectu ad aliud ut veritas quædam cognoscatur. Prout facultas cognoscendi hoc primo munere fungitur, intellectus nuncupatur; quum accipitur pro significanda altera functione, dicitur ratio (189).

194. — *Thesis I. Ratio non est potentia diversa ab intellectu.*

Prob. Ratio esset facultas distincta ab intellectu si ejus objectum formale ad objectum formale adeoquasum intellectus reduci non posset (II, 144); atqui ejusmodi reductio revera ellici potest. Etenim

1° Objectum formale rationis, non secus ac objectum intellectus, est quoddam intelligibile: totum rationis opus eo spectat ut res intelligatur. Porro *intelligibile* formaliter sumptum est specie unum: intelligibile enim est *notio relativa*, que ordinem dicit ad vim intellectivam; idcirco illud objectum non est sola natura rei in se spectata, sed hæc natura *prout ad intellectum* latè sumptum *refertur*, seu prout est cognoscibilis. Ergo.

2° Dum ratio veritatem deductam cognoscit, eam resolvit seu reducit ad principium a quo deducta est. Ergo conclusio, que est objectum rationis, resolvitur ad principium quod est objectum intellectus. Itaque per resolutionem unius in alteram, hæc objecta unum sunt (1).

195. — THESIS II. *Secunda hæc intelligentia functio prima subditur.*

Prob. Ratiocinatio ab intellectu necessario mutatur, 1° fundamentum, 2° leges. Ergo ipsi manifestò subditur.

1° Intellectus *fundamentum* supponit, nam ratiocinatio exerceri nequit quominus iudicia immediata, seu per se nota antegrediantur, siquidem ratiocinatio est motus de noto ad ignotum; atqui iudicia immediata ad intellectum pertinent. Ergo.

2° Ratio motum a noto ad ignotum rectè et tutò incipere nequit nisi viam seu *legem* primordiale[m] discursus cognoscant; atqui hæc lex, utpote cuilibet rationis motui prævia, supponituri nequit nisi ab intellectu. Ergo secunda intelligentia functio a prima pendet.

196. — *Schol.* Ratiocinatio ex ipsa intellectu hosti infirmitate oritur, scilicet ex eo quod intellectus procedit de potentia ad actum et pluribus actibus utitur; nam si mens humana omnia immediate perspiceret, ratiocinatio non egeret. Hinc ratiocinatio, que in homine est maxima perfectio, absolute loquendo est imperfectio, que intelligentiæ humanæ imbecillitatem et angustias coarguit. Ratio, in sensu explicato sumpta, *soli* homini competit; quomobrem merito habetur ut differentia specifica in hominis definitione.

(1) Vide Seguerino *Phil. Christ., system. pars sp. 3, 34.*

III. De memoria intellectiva.

197. — Præter memoriam sensitivam, que perceptiones sensiles et phantasmatà imaginationis conservat et recognoscit, homo etiam ornatur memoria intellectiva, que servat, reprodicit et recognoscit ideas.

Certum est in homine memoriam aliquam intellectivam esse; nam, ut conscientia testatur, animus ideas olim habitas reproducere et recognoscere potest; porro memoria sensitiva actuum intellectus et voluntatis meminisse non potest. Ergo intellectiones et volitiones præterite nominè per facultatem superiorem reproducentur, scilicet per memoriam intellectivam.

198. — THESIS I. *Memoria intellectiva ab intelligentia non differt (1).*

Nota. Licet memoria sensitiva sit specialis facultas sentiendi, intellectiva nihilominus non est aliud quam affectio intellectus; re quidem vera facultas ordinis superioris latius se extendit quam facultas ordinis inferioris.

Prob. Ad memoriam constituendam requiritur et sufficit 1° ut ideas serventur, ac 2° sub ratione præteriti exhibeantur; sub primo respectu memoria est habitus; sub secundo actum aliquem exercet (2). Atqui 1° ideas ab intellectu expressæ nequeunt ab alia facultate conservari; altera enim facultas arbitrarie præstis induceretur, siquidem huic muneri optimè satisfaciunt intellectus; 2° ut fiat recordatio proprio dicta, seu cum motione fluxus temporis; sufficit etiam intellectus, qui præfectò potest percipere fluxum temporis inter illud instans in quo actum elicit et illud in quo ejusdem recordatur. Ergo nihil est in actu memoriæ ad quod se extendere non possit intellectus, ac proinde objectum formale memoriæ non est diversum ab objecto formali intellectus. Igitur memoria haberi nequit ut facultas diversa ab intelligentia.

199. — *Scholium.* Veruntamen datur quædam distinctio

(1) S. Th. q. 79. a. 7.

(2) Vide S. Bonav. in 2. lib. sent. d. vii, p. 2. a. 1. q. 2.

inter intellectum et memoriam intellectivam; nam aliud est minus quo intellectus intelligibilia apprehendit, et aliud est illud quo antea cognitorum recordatur, quod est quidam intelligentis habitus, quo hec facultas species intelligibiles servat. Ergo intellectus distinguitur a memoria tanquam aliquid minus peculiare quo orbari posset hæc facultas quotiens in nihilum abeat.

200. — *Titulus II. Memoria, mediantibus subjecti actibus, exercitur circa objecta.*

Prob. 1^a pars, nempe quod memoria exerceatur directe et per se circa ipsos actus.

Memoria enim, cujus operatio propria est recognitio, necessario præsupponit cognitionem, ad quam immediate ordinem debet; atqui cognitio est actus intellectus objectum aliquod representans. Ergo recognitio, quas versatur circa cognitionem, immediate exercetur circa illum intellectus actum qui objecta exprimit.

Prob. 2^a pars. Memoria etiam fertur in eorumdem actuum objecta, sed indirecte. Memoria, ut constat experientia, versatur circa præterita, ut præterita, et de ejusmodi objectis iudicamus et fatiocinamur: atqui non præterita nisi ea que existunt, seu singularia; universalis enim, ut sic, a fluxu temporis præscindunt. Ergo memoria intellectiva circa ipsa objecta exerceri potest.

201. — *De memorie divisione et excitatione.* Memoria divisi solet in *spontaneam* et *voluntariam*. Dicitur spontanea quando cogitationes, clapse, absque ullo labore se nobis offerunt. Memoria dicitur voluntaria, quia idea in nobis excitari aut revocari nequeunt sine aliquo mentis conatu.

Ad memoriam excitandam valde suavit, ut quæpiæ ferunt, attentio et associatio idearum. Sicut enim memoria sensitiva juvat dum sensationes vividiores sunt, ita etiam memoria intellectiva opitulatur attentio, qua mens plus minuste intense ad aliquod objectum se confert. Item etiam dicendum est de associatione idearum respectu memorie intellectivæ, quam de associatione phantasmatum quoad memoriam sensitivam,

IV. De reflexione.

202. — Intellectus, ut jam constat ex ipso actu recognoſcendi, potest in semet regredi, atque vi hujus reditus proprios actus attingere.

1° Scholastici duplicem distinguunt reflexionem, nimirum reflexionem *completam* et proprie dictam, et reflexionem *incompletam* seu improprie dictam. Nomine reflexionis completa venit illa operatio, qua facultas in propriis actus rodens, eos ex integro percipit. Reflexio dicitur incompleta seu improprie dicta, quando facultas, non in proprios actus revertitur, sed in actus diversæ facultatis. Ex.: Quam intellectus in se convertitur, suasque ideas deum attingit, sit reflexio proprio dicta; dum eadem facultas in actus sensuum et imaginationis redit, fit reflexio improprie dicta seu incompleta. Reflexio proprie dicta, ut constat ex dictis (II, 111), solius facultatis inorganice propria est.

2° Verum reflexio completa intellectus ratione termini in quem exclusive fertur, bifariam distingui debet. Reflexio enim versatur circa aliquam cogitationem præviam; porro in aliqua cogitatione duo sunt distinguenda, nimirum, 1° ipsa cogitationis *causitas* seu ipsa actio cogitandi, nempe respectus ad subjectum cogitans; 2° *eius representandi*, seu respectus ad rem cognitam: hæc duo evidenter importat omnis cognitio, que est simul actio, seu *affectio* subjecti cogitantis, et *representatio* objecti cogniti. Porro ad unum aut alterum prospectum cogitationis unicus se conferre potest intellectus cogitans. Inde divisio *reflexionis in ontologicam et psychologiam* (177), qua etiam dicitur *scientia*, qua est scientia seu cognitio quedam *cum sensu* subjecti cognoscentis, cujus affectionem solet; psychologiam appellatur hæc, quia in ipsam cogitationis naturam regreditur. Ontologica nuncupatur altera reflexio, ideo quia versatur circa ens, *scilicet*, seu objectum cognitum; appellatur etiam *recogitatio*, quia objectum, antea cogitatum, deum ad cogitandum assumitur.

Reflexio sive psychologiam sive ontologicam, sicut ipsa cognitio, potest exerceri tum sponte tum sub ductu voluntatis, ut quisque sibi conscius est. Aliquando enim animus

voluntario in prævia cognitionem se ex vertit, ut eam intantum et diligenter contempletur; hic reditas fieri etiam potest sine influxu voluntatis. Duplex itaque distinguitur status in cogitando, nimirum status contemplationis *spontaneæ* et status contemplationis *deliberatæ*.

203. — *Thesis I. Vis reflectendi ab intelligentia non differt.*

Prob. Reflexio proprie dicta reditum importat in cogitationes, seu in operationes intellectus; atqui 1° redire nequit nisi qui iter habuit, seu antea cognovit; 2° hic reditus respicit omne verum cognitum, ac proinde eò se extendit quò se porrigere valet intelligentia. Ergo sive ex natura nobis quo fitur vis reflectendi, sive ex objecto formali hujus cogiti omni patet hanc vim ab intelligentia discedere non posse.

204. — *Corol.* Hinc conscientia, si proprie sumatur, non est potentia ab intellectu diversa, sed *actus* quo intelligentia proprias operationes, ut suas, recognoscit; qui de causa hic actus subjectum cogitans seu *ipsum ego* attingere debet, non autem ut simpliciter existens (siquidem hic actus est reflexus, qui anteriorem intelligentia extensionem expetitat), sed prout est actus cogitans seu *operans*.

Solutum. — Conscientia dividi potest in *psychologicam* et *moraltem*. Quando considerat utrum actus respice sit aut aliquando fuerit in nobis, dicitur *psychologica*; unò advertit actus animæ; quando considerat utrum actus cum legibus morum consentiat neque, dicitur *moralis*. Hic non agitur nisi de conscientia *psychologica*.

II. De appetitu intellectivo et libertate.

205. — Nobilior ille appetitus, qui intellectuales cognitionem sequitur, *voluntas* nominatur. Hæc facultas ab intellectu distinguitur, tum 1° quia diversum est utriusque objectum formale: intellectus enim versatur circa intelligibile, solum et intelligibile est; voluntas verò appetibile, ut appetibile est, petit; tum 2° quia superius objectum ab intellectu propositum voluntas respicit. Id enim in confesso est apud omnes.

206. — *Thesis I. Voluntas appetere nequit nisi id quod ipsi proponitur sub ratione boni.*

Nota I. Affirmamus in hæc thes voluntatem eorummodo bonum appetere posse, et proinde, respectu hujus facultatis, objectum adequatum prosecutionis esse bonum, sicut objectum aversionis est malum: sed hic agitur de bono prout est in *apprehensione*, non autem prout est *in re*. Voluntas enim non fertur nisi in bonum *cognitum*, juxta essatum: *Ignoti nulla cupido*. Igitur parum refert utrum illud quod *in existimatione* ut bonum habetur, sit reapse bonum vel malum.

Nota II. Hæc doctrina, ut ait Poncius (1), est communissima, quanvis, meo judicio, non sit tam facile illam probare quam videri posset.

Prob. I. Per *bonum* intelligitur id, quod aliquo modo subjecto volenti convenit (317); atqui velle, quatenus est se movere seu tendere ad aliquid *habendum*, non potest versari nisi circa objectum quod in unum cum volente possit aliquo modo venire. Ergo volentem non potest velle nisi id quod ipsi convenit, seu bonum.

Ad dilucidorem *minoris* perspicuitatem, animadvertendum est velle seu appetere esse ad quamdam utiopem cum aliquo, constituendam tendere; porro uniri et conveneri sunt unum quid et idem. Igitur voluntas non nisi in objecti *colibilibi* convenientiam fertur.

Prob. II. Quicquid vult voluntas, vel illud vult tanquam medium, vel tanquam finem; atqui 1° si tanquam medium, necessarò debet velle illud quatenus *conducens* ad finis acquisitionem, et exinde ut bonum utile (318); 2° si tanquam finem, tunc debet illud voluntati se offerre sub ratione quæ facultatem hanc intentionaliter movere valeat ad volitionem: sed hæc ratio est bonitas finis. Ergo quicquid vult voluntas, illud vult quatenus ipsi sub ratione boni proponitur.

207. — *Thesis II. Bonum appetitum est semper aliquo modo bonum appetentis.*

Prob. Bonum appetitum est vel bonum proprium ipsius

(1) *Philosophia cursus* (insuper, tractatus de anima, disp. 7.

appetentis, et tunc stat thesis, vel bonum alterius; porro si est bonum alterius, illud alterum ad nos aliquomodo spectare debet, nam volitio semper importat aliquam relationem convenientiam inter volentem et terminum illius actus. Itaque bonum, quod appetitur, est semper aliquo modo bonum ipsius appetentis, licet amore benevolentie appetatur.

De libertatis existentia.

208. — *Thesis III. Voluntas est potentia intrinsece libera.*

Prob. I. Libertas, cui contradictorie opponitur necessitas, seu determinatio ad unum, in potestate eligendi consistit. Atqui, ut quisque sibi conscius est, homo pro libito potest agere vel non agere; frequentissime deliberat de eligendis, atque e duobus bonis sibi propositis alterutrum eligere aut utrumque respicere quit, imò post eventum, vitio vel laudi deliberationem sibi tribuit. Ergo ex ineluctabili conscientie testimonio constat esse in homine potestatem eligendi seu libertatem. Hoc argumentum tanta est perspicuitatis ut revera non est cur in ipso cavendo commoretur.

Prob. II. Ex communi hominum sensu. Apud omnes gentes quantumvis incultas reperuntur notiones justitiae et iniustitiae, meriti et demeriti, etc., nec non inveniuntur leges et precepta; praeterea usus consiliorum et hortationum, promissionum et comminationum eisdem non est alienum, etc. Atqui haec omnia essent absurda proorsus et ridicula si humanae actiones non ex libertate arbitrii, sed ex ineluctabili necessitate procederent. Ergo persuasionem de libero hominis arbitrio habuerunt omnes gentes.

Potest etiam probari eadem veritas per rationem, ut postea dicemus, ostendendo nullum hominem posse voluntatem ad se necessario trahere, aut ejus capereitatem appetendi explere, nisi summum bonum.

209. — *Scholium.* Diximus in thesi voluntatem esse liberam, nam libertas in sola voluntate formaliter residet. Etenim illa potentia est libertatis subiectum cuius est agere vel non agere, prosequi objectum propositum vel illud non prosequi. Atqui id proprium est voluntatis, ut

conscientia testatur. Ergo voluntas est potentia quae dicitur libera.

De variis libertatis divisionibus.

210. — Libertas pro objecto habere potest actus internos volu'tatis, vel actus externos a voluntate imperatos: v. g. actus deambulandi, legendi, etc. In primo casu dicitur etiam libertas arbitrii aut *indifferentia*, cui opponitur *intrinseca determinatio ad unum*. In secundo, libertas *executionis* appellatur, cui opponitur *coactio seu vis extrinseca illata contra voluntatis inclinationem*. Haec libertas a coactione, quando consideratur in ordine sociali, subdividi solet ratione objecti ad quod respicit, in libertatem *civilem, politicam et religiosam*.

Libertas arbitrii, quae etiam appellatur libertas a necessitate, necnon, per oppositionem ad libertatem civilem et politicam, nomine libertatis *psychologicae* notatur, est libertas proprie dicta, quae ad meritum vel demeritum requiritur.

Libertas haec stat in intrinseca potestate eligendi. Porro electio fieri potest 1^a inter duo contradictoria, quae sunt agere et non agere, 2^a inter duo contraria, ut amare et odire, 3^a inter diversa, v. g. scribere, legere, ambulare, etc. Hinc triplex genus libertatis a necessitate distinguitur: primum dicitur libertas *contradictionis*, seu quoad exercitium; secundum libertas *contradictoria*, seu quae tertium libertas *specificationis*. Secundum et tertium genus respiciunt *speciem actus*, et ideo libertas universim distribui etiam solet in libertatem *quoad exercitium*, et in libertatem quoad *speciem actus seu quoad specificationem*.

Libertas a necessitate dicitur etiam *indifferentia activa*. Indifferentia enim, ex ipsa vi nominis, est qua unum perinde se habet ad plura, et idcirco determinationi ad unum opponitur. At subiectum indifferens esse potest ad plura recipienda; v. g. cera ad omnes figuras, vel perinde se habere ad plures effectus producidos. In priori acceptione indifferentia dicitur *passiva seu subiectiva*, in posteriori *activa sive principii*. Hisce speciebus indifferentiae adijci etiam solet *indifferentia objectiva seu iudicii*, quae est representatio objecti sub diversa ratione boni et mali.

211. — *Thesis IV. Sola indifferentia contradictionis est de essentia libertatis.*

Nota. Liberum arbitrium considerari potest abstractè nempe prout ab omnibus eo fruentibus, id est, a Deo, beatis et homine viatore præscinditur: istud adequate constituitur per indifferentiam contradictionis, seu potentiam agendi et non agendi. Potest etiam contracte inspicì, scilicet prout reperitur in solo statu hominis viatoris, et tunc adequate constituitur per libertatem contradictionis et contrarietatis. Essentia libertatis consistit in libero arbitrio abstractè sumpto: in hoc sensu thesım propugnamus.

Prob. I. Deus est simul perfectissimè liber et impeccabilis per naturam: angeli et beati sunt etiam liberi et impeccabiles per gratiam. Atqui impeccabilitas componi nequit cum libertate contrarietatis. Ergo ad libertatis essentiam non requiritur libertas contrarietatis, ac proinde hæc essentia solè indifferentiæ exercitii constat.

II. Libertas formalitèr stat in potentia eligendi; atqui potestas eligendi reperitur in indifferentia contradictionis, quæ alias est aliquid prævium respectu libertatis contrarietatis: potentia enim agendi et non agendi est aliquid prævium respectu potestatis agendi bonum vel malum. Ergo dempta libertate contrarietatis remanet etiam liberum arbitrium: itaque in hæc libertate contrarietatis non stat essentia liberi arbitrii.

212. — *Scholium.* Verumtamen in statu præsentis libertas contrarietatis est de ratione liberi arbitrii contractè sumpti. Status præsens a statu beatorum differt, quatenus homo habet potentiam peccandi vel non peccandi. Igitur liberum arbitrium contractè sumptum, scilicet pro statu hominis viatoris expositum, libertatem contrarietatis; quamobrem constituitur adequate per libertatem contradictionis et contrarietatis.

213. — *Thesis V. Voluntas humana in præsentis statu adigi nequit producere in se ullam volitionem aut notionem.*

Prob. I. Ex testimonio conscientiæ. Quisque sibi conscus est se posse assensum elicere vel collibere respecta

cujuslibet objecti. Ergo voluntas humana nunquam cogitur ad producendum in se aliquam volitionem.

II. Voluntas cogitur ad actum producendum, si Deus illi necessitatem intrinsecam imponeret; Deus enim solus vim habet movendi voluntatem; seu determinandi actum internum hujusce facultatis. Atqui Deus, qui homini dedit libertatem indifferentem, nequit ita ad unam voluntatem determinare quominus primum voluntatem destruat. Ergo voluntas creata naturalitèr cogi nequit ad producendum in se ullam volitionem aut volitionem.

De libertatis objecto.

214. — *Thesis VI. In ultimi finis appetitione libertas non est.*

Nota. In thesi agitur de beatitudinis amore; verumtamen ultimus finis appetitio potest considerari sive quoad exercitium sive quoad contrarietatem et specificationem. Quoad exercitium iterum debemus distinguere inter summi boni, in quo est beatitas, clarum et distinctam propositionem, et confusam abstractamque. Sub primo respectu, amor beatitudinis non est liber, etiam quoad exercitium. Beati enim nequeunt non amare divinam bonitatem: necessario rapiuntur ab ea. In secundo sensu, amor beatitudinis est liber quoad exercitium; et exinde homines viatores possunt amicum bonum etiam sub ratione summi boni cognoscitur respicere, propter debilitatem propositionis; verumtamen hic amor non est liber, quoad contrarietatem et specificationem; et in hoc sensu thesım adstruimus.

Prob. I. Objectum formale voluntatis est bonum: voluntas igitur nominal bonum velle potest (II. 206). Atqui ad generalem et abstractam felicitatis intentionem ultimò reducitur qualibet boni appetitio appetere bonum idem est ac querere felicitatem. Ergo voluntas quoad finem ultimum, libertate contrarietatis aut specificationis caret.

II. Actus liber deliberationem aliquam necessario expositulatur; atqui ultimus finis, seu felicitas, ut sic apprehensa, in deliberationem adduci nequit: nullum enim extra illam est bonum cui comparari possit. Ergo beatitas objectum sæe nequit actus liberi.

215. — *Corollarium.* Hinc si felicitas ita esset intellectui et voluntati præsens ut nulla posset esse obscuritas in cognoscendo, non remaneret etiam libertas contradiotionis in appetendo. Beati ergo non sunt liberi libertate indifferentia quoad objectum primum beatitudinis.

216. — *Scholium.* Qui vult finem vult media sine quibus ad hunc finem non pertingeret. Impossibile enim est ut volitio finis sit recta quomodo includat volitionem maiorum necessariorum. Hinc idem dicendum est de appetitione maiorum que cum fine necessario neantur, quam de ipso fine.

217. — *Thesis VII.* Quoad bona particularia que cum fine non necessario connectuntur, voluntas remanet libera, non modo quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem.

Nota. Quod ad libertatem exercitii spectat, id a fortiori eruitur ex antea probatis (II, 214.)

Prob. I. Libertas arbitrii stat in potestate eligendi; atque circa bona particularia, seu fines particulares, semper reperitur plures termini electionis: Nullum enim horum bonorum cum objecto adequato voluntatis necessario connectitur; extra aliquod bonum particulare, semper remanet alia bona. Præterea bonum particulare non est expletivum facultatis, quæ indefinite appetere potest. Ergo voluntas circa hæc bona servat semper potestatem eligendi, seu est libera, libertate specificationis et contradictionis.

Prob. II. Libertas quoad specificationem expostulat solummodo ut sint plures termini electionis; porro bona particularia semper duo præ se ferunt: nempe, 1° aliquam boni rationem, 2° quemdam boni defectum, ut pote particularia seu limitata. Ergo illa semper se voluntati præbent in conflictu cum aliis bonis, ac proinde voluntas, dum inter hæc bona eligit, nunquam necessario determinatur ad unum appetendum.

Prob. III. Voluntas bonum appetit prout ipsi ab intellectu proponitur; atque intellectus proponit media non necessaria ad felicitatem consequendam tanquam indiffe-

rentia. Ergo voluntas indifferens remanet quoad hæc bona eligenda, seu est libera.

CAPUT III.

DE ANIMA HUMANA QUOAD EXERCITIUM S.U.E. ACTIVITATIS SEPTATA, SEU DE VIRTUTE ACTIVA ANIMI IN ACTU SECUNDO.

218. — Hucusque animam humanam consideravimus, sive quoad substantiam, sive quoad virtutem activam qua fruitor, cujus instrumenta sunt variae potentiae. Quævis ergo quid sit substantia animi, quænam sint facultates quibus hæc substantia est et dicitur virtus activa. Nunc autem, jam perspectis et determinatis singillatim omnibus animi facultatibus earumque objectis, ad exercitium harum potentiarum sedulo rimandum aggredimur. Igitur operationes proprias facultatum considerabimus quoad naturam et genesis.

Jam verò iste operationes ad tres revocari possunt, nimirum 1° ad sensationem, 2° ad intellectionem, denique 3° ad appetitionem. Hinc in tribus articulis presentem disputationem absolvemus.

De hæc et aliis disputationibus in portiones materialiter æquas dispensandis, parum solliciti sumus; partitionem logicam unice quarimus.

ARTICULUS I.

De natura et genesis sensationum.

219. — Actus facultatis sentiendi, qui sensatio dicitur, ex duplici principio evidenter procedit, nimirum 1° subiectivo, quod remote est ens quod sentit, proxime facultas organica, 2° objectiva, quod est aliquid corporum sensibilium pervium, exinde duplicem respectum habet. Sensatio in ordine ad subiectum spectata est quædam ejus affectio, in ordine ad objectum, seu ad realitatem externam, est sensilis ejus representatio. Hic non agitur de sensatione quatenus ut affectio actusque subiecti apprehenderetur:

hoc enim modo spectata, ad sensum internum pertinet: in presenti agitur duntaxat de hoc vi representandi.

Quaritur enim quomodo enascatur in nobis sensatio? Quid ad illam constituendam conferat objectum? quid facultas? Hæc questio tam magnè obvolvitur obscuritate, ut quidam auctor (1) adfirmare non veretur, id hucusque a nemine explicari potuisse. Circa hæc disputationem 1° breviter recensere falsæ aut incomplete systemata, necnon sententiam scholasticorum synthetice proponemus; 2° diversarum sententiarum fundamenta thetice excutimus, opinionem S. Thomæ omniumque scholasticorum propugnando.

§ I. De variis systematibus ad explicandam genesim sensationum excogitatis.

220. — Præsens questio arctissime colligatur cum ea quæ in explicandam naturam unionis animæ cum corpore incumbit, et exinde mirum non est hic eadem reperiri systemata.

1° Malebranche, seu systema causarum occasionalium insistens, docet sensationem esse modificationem animæ a Deo productam, et exinde fide duntaxat nos posse de corporum existentia certitudinem habere.

2° Leibnitzius docuit sensationem non esse aliud nisi naturalem motus sentientis evolutionem, quæ eodem modo contingeret si nullum corpus esset præsens, siquidem anima ab objectis externis modificari non potest. Eadem series representationum sensibillium fieret in homine si mundus externus non esset. Hinc res externa nullum prorsus habent influxum in productionem sensationum.

3° Materialistæ, qui existentiam principii simplicis in homine a corpore distincti inficiantur, in sensationibus nihil aliud vident quam actiones et reactiones mechanicas. Et idcirco, juxta ipsos, unicum est sensationis principium, videlicet res externa, quæ motum impellunt sensoris, et exinde determinant in homine hanc immutationem, quæ dicitur sensatio. Ex crassa, quam institunt, sensationis analysi, contrari nequeunt discrimen quod intercedit inter motum mechanicum et sensationem.

(1) R. P. de Boylesse, *cursum phil. psych.*, § 27.

Sed omnibus pervium est in sensatione nullam reperiri translationem partium, neque proprietates motûs inveniri posse: motus enim contrarii eliduntur, dum sensationes contrariæ in eodem subjecto consistere possunt. Igitur non est cur in hoc systemate confutatio immoremur, siquidem ex antea probatis de simplicitate et spiritualitate animi plane evertitur (II, 109, 111, etc.).

4° Cartesius sensationem mere subjectivas fecit, et inde orta est celeberrima questio de *mente*, ut animi, seu de modo quo ex sensationibus ad certitudinem existentie corporum, quæ sunt objecta sensationum, devenire possumus.

5° Denique Reid, Dugald-Stewart cum schola scotica, cui hæc in re suffragatur Galluppius, docent in omni sensatione animum directe et immediatè, nempe sine ulla specie, percipere objectivam corporum realitatem. Sed hic ultimus contigit nexum inter perceptionem et realitatem externam necessarium esse, dum priores docent *impressionem materialem, sensationem et cognitionem* constanter conjungi, licet inter ipsa non sit nexus necessarius. Impressio materialis, juxta illos, est mechanica impulsio organi per res exteriores, sensationem habent ut affectionem gratam vel ingratham, nempe ut sensum voluptatis vel doloris (seu elementum *pathologicum*) qui ex hæc impulsione pronant. Cognito seu perceptio sensuum quæ subsequitur, non determinaretur a sensatione, sed a solo *instinctu nature*: itaque inter sensationem et perceptionem non esset vere connexio, sed mera consentio. Hinc vi solius *instinctus* nature, corporum existentiam affirmamus (1).

Quid de hisce systematibus sentiendum ait, dicemus, vero sententiam fundamentis antea ostensis.

Systematis scholastici circa naturam et genesim sensationum expositio synthetica.

221. — Aristoteles fundamenta hujus doctrine jecit, quæ scholasticorum disputationibus illustrata, in scholis viguit usque ad Cartesium.

In hac sententia, duo principia activè concurrunt ad

(1) Vide Sanserino, *Dynam.*, pars 3^a, c. II, § 7.

sensationem efformandam, nimirum objectum cognitum et subiectum cognoscens: in omni cognitione, et præsertim in sensibili, requiritur quadam conjunctio objecti cognoscibilis cum potentia.

I. Objectum facultatem movet eique unitur per *species intentionales*, seu *sensibiles*, atque eam determinat ad representandum sensibilem objecti efficiendam. Species siæ movens dicitur *intentionalis*, quia per eam facultas in objectum ipsum tendit *seu intendit*; dicitur *sensibilis*, quia sensibus deservit; tandem dicitur *species* quia est saltem virtualiter imago objecti, illudque velut apprensus reddit, atque est quasi instrumentum, per quod objectum unitur potentie. Sed sedulo distingui debet species intentionalis impressa a materiali impressione in organa. Facultas enim, in qua perficitur sensatio, constat organo animato, seu principio vitali et materia. *Impressio materialis* est solitis materie immutatio. Verumtamen ob facultatis unitatem indivisibilem statim et simul immutatur *sensus ipse et organum*; hæc immutatio ipsius facultatis ab objecto efficitur, eo quod isiam in potentia imaginem suam imprimat qua hæc potentia determinatur et compleitur ad *expressum* speciem producendam: itaque species impressio effectivo concurrunt simul cum potentia ad efficiendam cognitionem, seu potentie a speciebus activitatem novam accipiunt.

II. Subiectum activo concurrendi ad speciem *expressam* productionem. Sensatio enim in sola receptione speciei impressione non consistit, sed in *operatione* que huiusmodi receptionem consequitur. Facultas enim influxu speciei intentionalis sibi determinat ad agendum, per suam operationem immanentem exprimit speciem rei a qua immutata fuit: et sic efformatur *species expressa*, que idem est re ac terminus *subjectivus* facultatis cognoscentis (II, 191).

Ex dictis resultat sensum esse potentiam simul activam et passivam; est potentia activa relatè ad speciem expressam quam producit; est potentia passiva respectu speciei sensibilis impressæ et objecti. Verùm ad productionem specierum sensibilium, non est necesse ut admittatur *sensus agens* (1), sicut ad speciorum intelligibilibum pro-

[1] Vid. Suse. De anim. l. III, c. 9, n. 4.

ductionem; ut postea videbimus; requiritur intellectus agens: nam species impressæ non sunt reapse perfectiores objectis, cum sint et ipse materiales.

Sed difficultas in eo est præsertim ut cognoscamus quomodo species intentionales sive *impressæ* sive *expressæ* concurrant ad cognitionem objecti.

III. Species impressa non est cognitiois objectum. Appellatur a scholasticis *objectum quo*, dum terminans objectivus sensationis, seu res a sentiente distincta, *objectum quod* dicitur (II, 187). Est ergo aliquid medium cognitionis.

222. *Nota.* Triplex autem distinguitur medium cognitionis, nempe 1° medium *quo* cognoscitur, seu species potentiam ad cognoscendum determinans; 2° medium *sub quo* objectum cognoscitur; illud medium potentiam perficit, sed non determinat ad agendum; est conditio generalis et objectiva ad operandum; v. g. visibilitas est medium sub quo oculus colores deprehendit; 3° medium *in quo* cognoscitur; est veluti speculum seu aliquid cognitum in quo res aliqua representata percipitur.

Species sensibilis impressa est *medium quo* (221, I), inde ad modum principii se habet non autem ad modum termini facultatis sentiendi. Hæc ergo species merito et rectè dicitur *intentionalis*, namque dirigit intentionem seu conatum agentis, nempe est ratio ob quam facultas in tale objectum intendit. Verumtamen species intentionales latiori sensu non rarè adveniunt, atque species tam *expressæ* quam *impressæ*, sive *sensitive*, sive *intellective*, communè nomine intentionales dicuntur.

IV. Quum species *sensibilis impressa* in actu cognoscendi se habent ut medium quo, seu ut causa movens, et ordinem dicat terminativè ad speciem *expressam*, remanet ut hæc, quo est *ipsus actus percipiendi* specialissimè sumptus, directè et immediatè se referat ad objectum externum sensu apprehensum. Hiæ in sensatione non percipiunt sive impressionem materiale, sive speciem impressam, sed ipsam rem externam, non verò per actionem transiuntem, id est, per quendam excessum sensus extra subiectum sentiens, ut inepte putavit Reidius, verum per actionem immanentem. Hæc igitur actio immanens, cuius terminus sub-

fectius est species expressa ab ipso actu minime distincta, pro termino objectivo habet rem externam. Quapropter sensatio est actus quo objecta externa percipimus, quae nos afficiunt. Tota haec scholasticorum sententia, sic synthetice exposita, nunc per partes probari debet. In hac demonstratione veteri sententia, falsa et incompleta systemata simul confutabimus. Hinc:

§ II. Crisis thetica sententiarum circa naturam et
ALERE FLAMMAM
ORIGINEM SENSATIONUM.

223. — Thesis I. *Ut sensatio exergat, requiritur impressus objectorum materialium in sensus.*

Probat. I. Sensus est potentia passiva per se indifferens ad nunc sensibile potius quam aliud percipiendum; sensus enim diversa objecta particularia indifferenter percipere possunt; v. g., visus potest omnia colorata percipere, ac prout in in quodam speciale coloratum intendat, requiritur ut aliquo modo e statu indeterminatio- nis ad statum determinationis traducatur. Atqui 1° potentia passiva non reducit in actum nisi per id quod est actu, nempe per sensibile; necnon 2° quod est per se indifferens, ab extrinseco dubit determinari; nam a se non determinatur. Ergo ut potentia agat, requiritur determinatio quaedam ab extrinseco seu ab objecto proveniens.

Probat. II. Ex ipsa experientia plane constat objectum ad sensationem concurrere, non modo ut terminus, sed etiam ut principium determinans et movens; omnibus enim notum est objecta non determinare et veluti allicere ad sensus in ipsa convertendos; v. g., gustus, olfactus, tactus, etc., impressionem rerum exterarum manifeste recipiunt, vel in tantum illi sensus objecta percipiunt in quantum ab ipsis afficiuntur: quando objectorum radii ad retina usque non pertingunt, visio non habetur, etc. Ergo.

224. — *Corollarium.* Ex hac probatione etiam sequitur falsam esse sententiam occasionalistarum et Leibnitzii, qui hanc actionem corporum in vim sentiendi inficiuntur (406).

225. — Thesis II. *Haec determinatio ab objecto proveniens debet intrinsece afficere vim sentiendi, seu speciem impressam producere (1).*

Probat. Ad sensationem objectum concurrere debet determinando sensum et movendo (II, 223); atqui si haec determinatio ipsam potentiam intrinsece non afficeret, seu speciem impressam non produceret, non moveretur ac determinaretur haec potentia, seu organum quatenus animatum. Indifferentia enim sensitiva potentiae est *intrinseca*. Ergo ad sensationem requiritur intrinseca organi animati determinatio, quae est ipsius speciei impresso infusio.

226. — *Corollarium.* Hinc falsa est sententia scholae Scoticae, quae autumat sensus ad percipiendum determinari, non a specie impressa, sed unice ab aliquo instinctu natura.

227. — Thesis III. *Species impressa non est objectum quod sensibus cognoscitur, sed objectum quo.*

Nota. Hic agitur de sola perceptione externa, nam species impressa potest esse objectum percipiendis sensibus interni sub ratione doloris vel delectationis.

Probat. I^o pars: *Species impressa non est objectum quod sensuoscitur.*

I. Id quod sensatione percipitur est terminus objectivus hujus operationis; atqui, ut constat ex dictis, species sensilis habetur ut principium quod movet facultatem ad sentiendum (II, 223). Ergo nisi terminus cum principio confundatur, species impressa non potest esse objectum quod percipitur.

II. Vi sensationis, certitudinem habemus de existentia rerum exterarum; v. g., per visum certiores ellicimur de presentia ac realitate objectiva hujus montis, talis animalis aut arboris, etc.; atqui si sensatione solum perciperemus speciem impressam, vi perceptionis de presentia speciei solummodo certi efficeremur, non autem de realitate objectiva rerum percipitarum; at id manifeste est

(1) Utrum objectum sit causa totalis effectiva speciei, et immediata, disputant scholastici.

contra conscientiae testimonium renuntians, non perceptionem speciei impressae de qua nihil prorsus dicit, sed rei externae apprehensionem. Nemo enim, dum videt, dicit se videre imagineculam in retina depictam et immutationem facultatis visus; sed dicunt omnes se videre objecta colore suffusa. Ergo sensatione non percipitur species sensibilis, quae proinde haberi nequit ut *objectum quod*, seu terminus objectivus.

Par. II: Haec species est objectum quo.

Prob. Species impressa, ut ex supra dictis patet, est necessaria ad sensationem, saltem quoad nobiliores sensus, visum, auditum, etc.; est autem necessaria ut *medium quo* objectum in potentiam influat, illamque movet ac determinat: nam in prima parte praesentis theses, probavimus speciem impressam non esse *objectum quod*, siquidem in hac hypothesi sensus directe perciperet speciem, et *objectum ipsum* non apprehenderet. Praeterea non est *medium sub quo*, siquidem istud potentiam non determinat. Ergo remanet ut species sensibilis impressa se habeat ut *medium quo*.

228. — *Corollarium I.* Hinc falsa est sententia Cartesianorum, qui speciem impressam esse *medium in quo* sensus objecta perciperet, rati sunt. Juxta ipsos ergo non perciperentur, nisi nostras intrinsecas modificationes, non autem corpora externa.

229. — *Corollarium II.* Hinc pariter inepta est celeberrima haec disputatio de *ponte*, nimirum de modo quo in sensationibus animus transiret a suis affectionibus ad objecta externa. Haec enim disputatio ex eadem falsa hypothesi de specie impressa ut *medium in quo* habita, exordium ducit.

230. — *Thesis IV. Objectum quod sensilis cognitionis sunt qualitates sensiles, quae speciem impressam produciunt.*

Prob. Sensus directe et immediate objecta realia et corpora percipiunt, ut ex superiori thesi resultat; atqui sensus ad ipsam substantiam percipiendam se attollere nequeunt; substantia enim, quae fit extensa, ac proinde sensibilis, per sua accidentia, non nisi per abstractionem

mentis (sive relictis accidentibus) potest deprehendi. Itaque dicitur *sensibile per accidens*, ideo quia per qualitates sensibiles, quibus determinatur, aliquo modo apprehenditur, non autem directe et in se. Ergo remanet ut *objectum directum et immediatum cognitionis sensilis* sint qualitates corporum sensibiles.

Iste qualitates, quae *objectum sensationis* constituunt, esse sunt quibus species impressae imprimuntur, nam sensus se movet prout afficitur a rebus externis; porro mensura hujus determinationis est species impressa, quae tamen in actu sentiendi non habetur ut *formalis representatio* objecti, sed ut *effectiva* seu virtualis tantum (1).

231. — *Scholium.* Acute disputant scholastica de natura, essentia, divisibilitate, modo causandi, etc., specierum intentionaliu materialium; sed istae disputationes valde subtiles sunt parvi momenti, necnon ad praesentem quaestionem nihil perspicuitatis conferunt (2).

232. — *Thesis V. Species expressa non recipitur, sed efformatur.*

Nota. Queritur in hac thesi utrum sensatio sola receptione speciei sensibilis absolvatur, an contra active concurrat potentia ad sensitivam cognitionem.

Probat. Si species expressa simpliciter recipitur, sensatio non esset actio *vitalis* et immanens, et haec species non recte diceretur *expressa*: solum enim *objectum* ageret, et sensus simpliciter patere, ac proinde subiectum sentiens nihil faceret; atqui sensatio est actio sentientis non operatio *vitalis* propria: sentiens ipse sentit seu cognoscit sensibilia, et exinde aliquo modo active se habet, quod alias experientia invicta demonstrat. Ergo sensus speciem expressam producere debet, secus nulla haberetur actio sentientis; id enim duntaxat *efficiendum* remanet in actu sentiendi.

233. — *Scholium.* Haec species, quae est formalis representatio objecti, reipsa confunditur, juxta multos, cum

(1) Ita Suarez, de anim. (3. c. 2, n. 20) et alii; nulli tamen, Thomae praesertim, docent hanc speciem esse similitudinem formalem objecti.

(2) Vide Pontium, Ph. de anim. disp. 2, n. 7, 8 et 9.

ipso actu sentiendi; veritatem ratione distinguuntur, quatenus illa actum denominant ratione termini sui rei facta. Hinc dicitur etiam terminus *subjectivus* sensationis.

74. — *Trissus VI. Species expressa potest dici medium formale vel virtuale in quo objectum percipimus.*

Nota. Est medium in quo virtuale quoad cognitionem directam objecti, et medium in quo formale in cognitione quasi reflexa, seu in operatione sensus interni.

Proceditur. Sensatio est operatio cognitiva immanens; abui operatio immanens nequit objectum facultati operanti extrinsecum, in ipso sentire et aliquo modo permanere. Ergo remanet ut illud objectum, quatenus facultati intimam fit, seu in suo esse *intentionali* percipiatur.

At illud esse intentionale est ipsa species expressa, cujus est rem exprimeri. (Species impressa est effectiva rei representatio, dum species expressa est formalis representatio objecti.) Igitur species expressa potest dici medium in quo objectum directe et immediate percipitur, seu est ipsa res quatenus cognita.

235. — *Scholium.* Sensatio est vera corporum *externorum perceptio*; nam species expressa non est conditio propria ad sentiendum, nec terminus *objectivus* actus sentiendi, sed est ipsa actio sentiendi (1) cujusque terminus *subjectivus*; qui aliquid quidem non est ac ipsa evolutio facultatis, seu actus immanens. Facultas enim operans vitaliter constituit actu *specularem* rei expressionem. Quando objectum videtur in speculo, visio terminatur ad ipsam objectum, quod videtur in seipso per speciem a speculo reflexam (2).

236. — *Corollarium.* Si superius dicta de unitione animi cum corpore componamus cum presenti disputatione, colligi potest sensationes in propriis sensoribus perfici. Recentiores philosophi, post Cartesium generatim docent sensationes in solo cerebro patri (Cf. II, 127). In eorum

(1) Iuxta Cajetanum, Capreolum, etc., idem non est terminus productus, sed speculum et imago in qua res ipsa cognoscitur que realiter distinguitur ab actu cognoscenti (Sarez, de anim. 1, 3, c. 5, n. 3 et 7.)

(2) Sarez, de ani. 1, 3, c. 2, n. 14 et 15; Cf. S. Th., 1, q. 83, a. 2; etc.

sententia imagines rerum ad cerebrum usque deferri deberent, in quo residet animus; nervi habentur ut media quibus ejusmodi species intentionales ita transvolventur ut animo ipsi presentes fiant. Falsitas hujus opinionis jam patet ex ipso conscientiae testimonio, quod ronuunt; nos oculis videre, auribus audire, etc., et rem externam proprie sensu percipi, non autem in aliqua imagine. Præterea imago colorata, v. g., que in retina depingitur, non potest projecta in cerebrum deferri, quod est planè obscurum.

§ III. De phantasmatibus imaginationis et somnis.

237. — Jam antea diximus quid sit phantasma, et quomodo redintegrari possit ab imaginatione (11, 171, 172). Nunc iterum et intimius natura phantasmatum a nobis considerari debet. In hac re, facta in primis ob oculos poni debent, et postea ad eorundem explicationem deveniemus.

A. Facta quæ naturam phantasmatum et somni palefacere possunt:

238. — 1° Phantasmatum imaginationis connexionem intimam habent cum temperamento subjectorum in quibus excitantur. Certum est enim phantasmatum esse diversa pro diversitate personarum; in adolescentibus enim et feminis vividiores sunt imaginationis representationes; in constantibus viris debiliores. Pro diversa etiam valetudine reperimus eandem diversitatem in phantasmatibus. Sunt enim læta aut molesta prout quis actuali morbo detinetur, aut ab omni incommodo corporis statu liber est.

Id omnia quod parcellit systema nervorum, phantasiam ardet, hinc status cerebri aut cordis vel stomachi primum valet in phantasiam.

2° Status animi ex altera parte etiam determinat diversa phantasmatum; quando quis aliqua die detinetur, hæc ita est imaginationem impulsit ad talia phantasmatum excitat in. Experimenta enim verò hæc omnia demonstrat.

239. — Id quod ad somnia attinet, plura etiam facta sunt notata digna. Somnia enim, sicut phantasmatum que in statu vigilie excitantur, alia suam originem a corpore trahunt, alia ab animo. Inde fit ut quedam somnia dicantur morbida et alia non morbida, prout agitudine quamvis vel aliter excitata fuerunt. Amens enim impres-

siones animæ sensa excitare possunt, ac profundè eum corpus somno relaxatur, si amoris aut ingratæ sensuum impressionibus afficitur, somnia evocat hæc impressionibus respondentia. In somno enim relaxantur corporis functiones et actus animi, sed non penitus abolentur: hæc animæ licet nihil sui compos, suas tamen operationes producit, sed inordinatè.

240. — Somnia habentur tanquam objecta realia. Cum hæc somnia maxima vi fruantur, atque pro systematis nervi intentione corpus et animam vividè foriunt, quin tamen somnum pellat, exurgunt hæc mirabilia et aliquando stupenda *somnambulismè* facta.

1° Omnes enim sciunt homines somno deditum quandoque foras ambulare et alia facta peragere, quæ ad vim metricam pertinet. Imò aliquando hæc omnia efficitur cum eodem et majori perfectione ac in stata vigiliæ.

2° Nonnulli in acrius scientiæ vel artis opera etiam incumbunt, quæ peragere valent æquè ac in stata vigiliæ: sic scribunt, loquunt. Difficillioris alicujus scientiæ questiones, quas in statu vigiliæ neutiquam intelligebant, aliquando persolvunt.

Præterea 3° somnambuli in tenebris loca ingentibus circumdata periculis sine offensione percurrunt; quin etiam opera, quæ maximam exoptant diligentiam et luminis auxilium, v. g., opus arte factum, picturam, in tenebris et oculis clausis aptissime periciunt.

4° In somnambulismo naturali eadem ferè reperiuntur phænomena quam in somno magnetico.

241. — II. *Factorum explicatio.* Id quod attinet ad phantasmata imaginatiois in stata vigiliæ, possunt colligi quædam hypotheses ad facta explicanda (1).

1° Ad phantasmatum reproductionem probabiliter respicitur motus fluidi nervi in cerebro inflexus. (II, 123, 164.) Cerebrum enim generatim habetur ut organum imaginatiois. Porro cum cerebrum, ut constat ex physiologia et anatomia, sit centrum totius systematis nervi, quod certò aliquid confert ad sensationes, fit ut hujus organi immutatio, sive ab intrinseco sive ab extrinseco determinata,

possit phantasmata excitare quæ ordinem dicant ad diversa sensoria. Quamobrem morbida aut læta corporis dispositio per systema nervum phantasiam diversè innanturæ potest pro diversitate organorum qua morbo corripitur.

2° Potest etiam admitti in sentiente quædam dispositio ad taliter sentiendum relicta a diversis affectionibus. Licet enim sensatio actus non maneat, tamen remanere possunt quædam species, quas *sensus communis* pro speciales sensus hausit atque nunc ad imaginationem traducit, quas ita cum rebus externis conjungitur.

242. — Verùm ad somnia et præsertim ad hæc facta insecta plenè explicanda, quo statum vigiliæ imitatur, commemoratæ hypotheses, sicut et alia quæ effingi solent, impares sunt. Scimus tamen hæc facta morbidam semper arguere in somnambulismo dispositionem, necnon magnam systematis nervi perturbationem; quocirca phantasia in ipsis ingenti potest mobilitate ac vigore. Hinc cum in somno non penitus sopita remaneant facultates intellectivæ, sed plus minus expergefacte esse possint, fit ut imaginatio hæc facultatis utatur, casque sibi subiciat, propter summam qua pollet petulantiam. Sic hæc mira peraguntur opera, quæ ceteroquin in stata vigiliæ semper a phantasia maximo opere pendunt.

Factor tamen facta quæ ambitum nostrarum facultatum naturalem exsuperant, nullo pacto naturaliter explicari posse. Igitur in hoc factorum causa erudienda non est cur contagiamus ad hæc hypotheses insolitas quæ nature compositi humani repugnant, atque vicium animi et corporis in tenuissimam et laxam faciunt ut animus possit a corporis vinculo quodammodo solvi: ita cum rebus externis sine organorum interpositione communicaret. Ista enim hypotheses nullò stabili fulcuntur fundamento. Quid enim vetat quod in somnambulismo, qui dicitur naturalis, inveniantur idem principum occurrunt cujus presentia meritò suspicari potest in somnambulismo magnetico? Dæmonum enim intercursum existere potest in utroque somno. Id enim probabilissimè evaderet, si consideraretur hæc facta rarissimè contingere, et in quibusdam adjunctis qua jure suspicionem gignere possunt.

(1) R. P. Targiorgi, *Psych.*, I. III, c. 17.

ARTICULUS II.

De actu intelligendi seu de idearum natura et origine.

213. — A sensatione ad intelligendi actum migrare oportet, cuius naturam et generis hic palam facere cupimus.

Hæc questio sane est maximi momenti, licet non habeatur, ut plures inepte arbitrati sunt, tanquam fundamentum et circuli totius philosophiæ et theologiæ scholasticæ.

Questio status. In hominè duplex distingui debet ordo cognitionum, quarum alie versantur circa concreta, ut concreta sunt, atque ea referunt cum qualitatibus sensibilibus; alie verò versantur circa universalis et abstracta, quæ a conditionibus omnibus individuantibus præcindunt (21; II, 184). Sic homo non modo cognoscit hoc triangulum in charta delineatum, hunc hominem Petrum, hoc animal, etc., verum etiam cognoscit triangulum in genere, humanitatem, animalitatem, etc. Prima cognitio etiam competit brutis, et exinde vim sensitivam non prætergreditur; alia quæ propria est hominis et spirituum, est cognitio intellectualis, cuius objectum est universale.

Hic ergo quarunt philosophi quomodo mens cognoscit universalis, necessaria, immutabilia, etc., licet ipsa et res omnes quarum experientiam habet, sint singulares, contingentes, mutabiles, etc.? Undenam igitur sit repetenda hæc universalitas, necessitas, immutabilitas, etc., idearum, seu quemadmodum mens devenire possit ad ideas universales sibi comparandas? En questio quæ ab antiquioribus temporibus philosophos occupat. Controversia potissimum versatur circa ideas primitivas, fundamentales, seu circa primos conceptus; nam primis essentialium conceptibus semel adeptis, ad alias ideas explicandas facile devenimus.

244. — Distinctio hæc sensationum et idearum neminem qui accurate facta interna perpendit, fugere potest. Quis enim in discrimen revocare posset hominem habere ideas universales, quæ omnibus individuis ejusdem speciei conveniunt, et simul ab unoquoque singulorum præsentantur: v. g., ideam trianguli, ideam hominis, ideam ani-

malis, etc.? Istæ ideas omnibus — aut triangulis — aut hominibus, — animalibus, etc., existentibus et possibilibus conveniunt, ideoque sunt universales. Præsentiam in nobis ejusmodi idearum clare et idubie renunciat conscientia.

Præterea non minus evidens est nos per sensus cognoscere individua, v. g., hoc triangulum lineis albis delineatum, hunc hominem Petrum, etc.; ejusmodi perceptiones soli individuo cognitio conveniunt. Ordo igitur idearum est plane diversus ab ordine sensationum, imò est isto longè nobilior. Hinc præsens questio non est de nomine, sed de re, necnon versatur circa nobiliorem hominis operationem.

Jam verò ut *Ideologiam* ordinate aggrediamur, 1° naturam conceptuum universalium determinabimus, 2° veram sententiam circa originem idearum exponemus et propugnabimus, denique 3° falsa systemata, quæ nostra ætate mentes plus minusve detinent, confutabimus.

§ I. De natura conceptuum universalium.

245. — Questio hæc de universalium natura, seu de objecto idearum universalium, animos philosophorum semper detinuit, eosque sæpenumero in errores oppositos distraxit.

I. Falsæ sententiæ.

Falsæ opiniones in hac re ad tres revocari possunt: nominalismum, conceptualismum, qui a nominalismo vix differt, et realismum.

1° *Nominalis*, duce Roscelino, contendebant universalis non dari nisi in meris vocibus: hinc nulla universalis sive in conceptibus, sive in rebus; quomobrem non daretur universale metaphysicum, neque universale logicum, sed dextraxat universale in significando et quidem ex instituto vel benelactio: voces enim sunt signa arbitraria (20).

2° *Conceptualis*, seu nominalismus mentalis, quem media ætate produxit Abailardus, admittit universalis, non solum in vocibus, sed etiam in *conceptibus*: at nullo modo in rebus: universale ergo est mere logicum.

5° recte denique universalia realia, seu a parte rei constituerent. Alii cum Scoto Erigena, cui suffragati sunt Almaricus de Bone et David de Dinant, extra individua posuerunt hæc universalia, quæ realiter in ipsa natura divina continentur: hæc natura, juxta Reales istos, est essentia realis omnium rerum. Pantheismus ergo inveniunt, Ideoque hæc errori jam alibi occurimus (II, II, 12) Alii Reales, post Guillelmum Compellensem, putabant genera et species esse realem individuarum essentiam quæ realiter esset omnibus communis.

Hi errores in sequentibus propositionibus confutantur.
246. — **Thesis I. Universalitas in meris vocibus non consistit.**

Nota. Juxta Nominales, universalia nihil aliud sunt quam vocabula quædam collectiones individuarum indefinite et confuse significant; ab uno individuo vox desumitur, quæ deinceps ad alia individua hæc similia denotanda habiletur.

Prob. 1^a Vocabula sunt signa idearum; atqui si non darentur illæc universales, formæ communes haberi non possent tanquam signa idearum. Etenim hæc vocabula communia, 1° unum tantummodo individuum non significant, ut patet, neque 2° aliquam collectionem: nomen, quæ collectiorem inducunt, v. g., acies, populus, de singulis dici nequeunt, dum nomina communia, v. g., homo, arbor, de singulis, non vero de collectione dicuntur. Ergo nisi vocabula communia sint significatione prorsus vacua, nempe sunt inanes, universalia non in meris vocibus sua sunt.

Prob. 2^a Similitudo inter diversa individua deprehendi nequit nisi dispiaciatur aliquid pluribus commune, nempe a qualibet individuo determinato avocatum; atqui ejusmodi perceptio ideam universalem manifeste importat. Ergo vocabulum commune, juxta hypothèsim Nominalium sumptum, efformari etiam non posset sine prævia universali idea.

247. — **Thesis II. Conceptus universales fundamentum habent in rebus.**

Nota. Juxta Conceptuales, in rebus ipsis nihil responderet conceptibus universalibus, qui essent mere subjectivi atque plurimum conventionalium exhiberent secundum eandem mentis considerationem.

Prob. I. Primum argumentum thesis superioris valet etiam contra Conceptuales: nam sicut vocabula sunt signa conceptuum, ita conceptus sunt signa rerum.

II. In hypothèsi Conceptualium, sequens propositio: Petrus est homo, significaret: Petrus est idea seu conceptus mere subjectivus hominis. Atqui in verbis subjecta sententia non est hæc; homo enim manifeste intelligitur de aliqua realitate objectiva, quæ in singulis hominibus sequè invenitur. Ergo ideæ universales non sunt conceptus mere subjectivi, quibus in ordine objectivo nihil responderet.

III. Conceptualismus realitatem scientiarum destruit, nam scientiæ sunt de universalibus (143); porro, in hæc hypothèsi, universalia essent duntaxat fortis mentis quibus extra mentem nihil congrueret. Ergo scientia esset tantum de mentis affectionibus, non autem de rebus.

248. — **Thesis III. Universalitas ipsa non est formaliter in rebus.**

Nota. Hæc non agitur directè de Platonici, qui putaverunt universalia esse formas per se subsistentes, æternas, incorruptibiles, a singularibus rebus sejunctas; atque ontologicum realismum in præsens prætermittimus; juxta quem universalia a parte rei essent ipsæ ideæ divinæ, seu divina essentia.

Eos tantum directè impugnamus philosophos qui contendunt universalia esse in rebus, non modo quoad rem, verùm etiam quoad universalitatem: in hæc ergo sententia, individuum non differret in essentia, quæ haberetur ut physice una omnibusque communis, sed solum in accidentibus.

Prob. I. Aliquid non potest esse simul universale et singulare, ut patet; atqui adversarii naturas habent ut simul universales et particulares: natura humana, v. g., esset in Petro simul singularis et universalis, siquidem

universalitas ipsa est in rebus, seu natura *secundum se* sunt universales. Ergo.

II. Si natura secundum se est universalis, tunc propositio sequens est vera: *Petrus est humanitas*, eodem pacto atque haec altera: *Petrus est homo*; natura enim humana est universalior in Petro. Atqui id patentius scaturit absurdum: in hac hypothesis, Petrus esset universalis, immutabilis, fluxui temporis non obnoxius, etc.

III. Haec doctrina viam ad pantheismum complanat. Rationem si universalitatis est *a parte rei*, tunc genera sive proxima sive remota, non secus ac naturae specifice, sunt universalia non tantum in mente, sed etiam in rebus. Quare ergo *notiones transcendentales* non exhiberent aliquid realiter commune omnibus individuis existentibus?

H. Vera sententia circa naturam universalium.

249. — S. Thomas, S. Bonaventura et omnes Scholasticae sapientiae principes docent esse quidem in rebus naturam, quae in idea universali concipitur, sed *universalem* a solo intellectu venire. « Natura, cui accidit... intentio universalitatis, ait S. Thomas, non est nisi in singularibus; sed hoc ipsum quod est... intentio universalitatis, est in intellectu (1). » *Hic realismus temperatus* in praesens explicari debet.

Sed in antecessum sedulo adnotandum est 1° duplicem esse intuitionem, *directam* scilicet et *reflexam*. Per intuitionem directam intelligitur perceptio objecti a facultate distincti. Sed postea mentem de se ipsa passim in ideam per hunc actum directam acquirimus, et haec nova consideratio, seu *secunda intentio*, est intuitio reflexa seu *reflexio* (II, 203); secunda intuitio priorem perficit, quatenus notiones acquisite magis distinguit.

Præterea 2°, in qualibet intuitionem duplex distingui debet terminus, ut iam antea diximus (II, 191); *objectivus* nempe et *subjectivus*; hunc duplicem terminum habemus etiam in cognitione reflexa: idea in mente existens est terminus objectivus, seu est in hac cognitione *id quod percipitur*, *actus mentis hanc ideam deinde exprimens*, seu potius id

[1] Summ. th. I, p. q. 85, a. 2, a. d. c.

quod edit recognitio dicitur terminus subjectivus intuitionis reflexae.

Terminus subjectivus cognitionis directae sit terminus objectivus secundae intentionis.

250. — Jam verò universale, ut sic, est terminus subjectivus alienius intuitionis sive directae sive reflexae. Universale enim, ut diximus, (II, 192) distinguitur in *directum* seu *fundamentale*, et *reflexum* seu *formale*: prius est terminus subjectivus solius intuitionis directae, dum alterum cognitionem *reflexam* semper importat: universale reflexum *formaliter* includit *relationem* seu *habitudinem ad multa*; haec autem relatio unius ad multa est opera reflexionis.

Itaque universale, quod est propriè intelligibile humanum, consurgit tam ex parte rerum, tum ex parte intellectus; est ergo reale *quoad rem*, quo universale denominatur, non autem *quoad modum*, quo hanc naturam aut essentiam exprimit; modus secundum quem res existunt, differt a modo quo in conceptibus universalibus exhibentur. Quidquid ergo est in *comprehensione* notionis universalis est etiam in rebus; sed *extensio* hujus notionis, seu communitas pluribus, est logica tantum.

§ II. Systema scholasticum circa originem idearum.

251. — Systema illud, quod Aristoteles laudè obscurè innuit, quodque, post S. Augustinum, omnes scholae principes tuiti sunt, ad formam omnino scientificam exegit S. Thomas. Huic systemati suffragati sunt etiam omnes theologii, tum veteres quam recentiores, qui pondus habent.

In praesenti expositione hanc ordinem sequimur quem superius delectum habuimus, dum naturam sensationis exposuimus. Itaque 1° universam expromemus systematis *comprehensionem*; deinde 2° præcipua hujus sententiam capita diversis argumentis *videbimus*; denique 3° ordinem quo mens humana in cognoscendo progreditur *explicabimus*.

I. Systema in universum exponitur.

252. — In systemate scholastico, idem non a solis sensibus, nec a solo intellectu, sed concurrente utraque

facilitate, efformantur; haec ergo sententia medium tenet iter inter systemata empirica, quae ultra sensationem nihil agnoscunt, et idealismam, qui intellectum prorsum separata a rebus materialibus et facultatibus sensitivis.

Juxta auctores superius laudatos, intellectus et objectum suo modo concurrunt ad intellectionem. Vidimus autem objectum proprium intellectus esse rerum corporarum essentialium (II, 189, 190) et ejus objectum adsequutum esse quicquid entitatem aliquam habet (II, 188); sed his nomine objecti venit simpliciter res ipsa cognoscenda.

253. — *De objecti munere in actu intelligendi.* Intellectus, naturae suae indifferens ad hoc vel illud percipiendum, ab ipso objecto determinari quodammodo debet: id in primis declarare expedit:

1° Jam antea modum expendimus quo objecta corpora sensus movent ac determinat ad speciem expressam efformandam. Haec autem species seu representatio sensilia objectorum, primo est in sensu, secundo in imaginatione, in quantum imprimitur a sensu, atque nomine generico *phantasmatis* designatur. Phantasma, ut ait S. Thomas (1), est objective similitudo individui in organo corporeo, et subjective actus vitalis facultatis sensitivae.

Porrò ad illius phantasmatis praesentia intellectus extrinsecus, ut expeditus ad agendum, quatenus externus conditiones ad suam operationem requisitas habet. Inde dimittat effatum scholae: *cognitio eorum dicitur a sensu*, quod a quibusdam formula sequenti efflori solet: *nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu*.

Illud tamen pronuntiatum recte intelligi debet, nam in sensum falsissimum a sensistis non raro detorqueatur, scilicet ad nogandum cognitionem immaterialium. Sic ergo accipiendum est: objecta materialia, quae intellectus percipit, debent prius apprehendi a sensibus; licet in hisdem objectis aliud sensus et aliud intellectus referat. Sensus enim qualitates sensibiles attingunt, dum proprium intellectus objectum est ipsa quidditas seu essentia (II, 189).

Quamobrem phantasmata ad exercitium virtutis intellectivae praerequisita, hanc virtutem determinant, qua-

(1) I. q. 87. q. 2. etc.

tentis ejus *indifferens ad omnia* tollunt, animam jam conjungendo per sensum cum rebus determinatis (1).

2° Verum phantasmata seu species sensibiles non possunt ipsi intellectui, qui est immaterialis, imprimi, sicut species quae est in sensu, imprimi eam quae est in imaginatione: phantasmata enim propria objectum intellectus non constituunt; porro omnis potentia, quae determinatione indiget, non nisi a proprio objecto intrinseco affici ac determinari potest. Visus, v. g., sonus non determinatur, nec auditus, coloribus, etc. In quo phantasmata facultati intellectivae objecta duntaxat admovent, et quodammodo proponunt. Hoc sensu S. Thomas docet phantasma esse objectum intellectus possibilis (2), non tamen proprium et propinquum (3).

254. — *Quid agat intellectus in cognitione intellectuali.* In intellectu humano duplicem agnoscunt scholastici, post Aristotelem, potentiam, nempe *intellectum agentem* et *intellectum possibilem*. Intellectus agens est facultas activa, quae per se, aut juxta quosdam, sed minus recte, influxu voluntatis, est determinata ad agendum, et praesentiam sui objecti tantummodo exquiri. Intellectus possibilis est potentia passiva simul et activa. Hi intellectus, juxta sat communi sententiam, realiter non distinguuntur: haberi igitur possunt ut conceptus inaequali intellectus nostri (4). Tamen S. Thomas (5), S. Bonaventura, Alb. Maganus, etc., sententiam contrariam tenent. His praenotatis.

1. Totius systematis cardo stat in affirmanda et demonstranda existentia *intellectus agentis*. Quamobrem tota controversia circa hujus intellectus realitatem et minus praecipue versatur.

1° *Intellectus agens* est et dicitur lumen intellectuale. Per lumen generatum intelligitur id quod res visibiles aut cognoscibiles facit, inaeque *lumen intellectuale* idem valet

(1) In receptione specierum in intellectu possibili, phantasmata se habent ut aqua instrumentalis et secundarium, sed intellectus agens, atque principale et primum. S. Th. De Verit. q. 10, c. 7.

(2) I. q. 80. a. 1; de Verit. q. 10, c. 7, etc.

(3) I. q. 81, 2. 1; de Verit. q. 10, c. 4, etc.

(4) Vide Suarez, De anima, I, IV, c. xiv, n. 12 et 13.

(5) In I, 2. Sect. d. 17. q. 2. a. 1.

ae manifestationem faciens secundum cognitionem intellectuale (1).

Porrò lumen illud duo munera circa phantasmata obit: 1° *illuminat*, nempe ad phantasmata se convertit (2), quae, vi hujus conversionis, ponit in potentia proxima ad essentialium rerum manifestationem; phantasma enim per conjunctionem cum intellectu agente habilius erudit in ordine ad supra dictam manifestationem, quae dicitur illuminatio. 2° Abstrahit species intelligibiles, nempe, « facit phantasmata a sensibus accepta intelligibilia in actu per modum abstractionis ejusdem (3). »

Verum species intelligibiles diversi generis est ac phantasmata, unde abstractio haberi nequit ut quaedam deductio quae ferret per phantasmatis transmutationem. Abstrahere enim hic idem est ac considerare in phantasmate essentialiam rei sine illius conditionibus materiae. Haec operatio etiam *illuminatio phantasmatis* vocatur; itaque conjunctio phantasmatis cum intellectu est illuminatio in actu primo, dum abstractio est illuminatio in actu secundo. Hinc S. Thomas docet speciem intelligibilem esse a phantasmate secundum suum esse materiale, et ab intellectu agente secundum esse formale, id est, ut est intelligibilis in actu (4).

2° Abstractio duplex distingui debet; *naturalis* scilicet et *formalis* (5). Dicitur naturalis quando cognitionem et collationem terminorum non exposulat. Exemplum desumere possumus ex sensatione: olfactus, v. g., in aliquo fructu odorem tantum percipit, color, sapor, etc., unde et ipsi fructus non attendunt. Ad hoc genus pertinet abstractio quae intellectus agens speciem intelligibilem educit, seu

(1) S. Th. 1, q. 84, a. 1; 1. Sent., dist. 39, a. 3, q. 2.

(2) *Facta plura, coarsata ad phantasma dicitur de rebus abstractis, seu de illuminatione in actu 2°*: haec illuminatio ferret sub impulsu voluntatis, dum illuminatio rationalis ferret sine influxu voluntatis, seu est ipsa natura intellectus agentis.

(3) S. Th., 1, q. 78, a. 3 ad 3.

(4) 1, q. 84, 6, q. 85, 1; de Verit., q. 10, 5; etc.

(5) Suarez duplicem tantum distinguit abstractionem: universalem et formalem seu precisivam: dicitur universalis quando in potentia classis inferioris. (de Anima, 1, 4, c. 3 sub. 4).

essentiam conditionibus materiæ expoliat: haec actio dicitur in schola abstractio *simplicitatis*.

Abstractio est formalis quando per cognitionem et collationem eorum quibus subiectum aliquid constat, quibusdam tantum attendit, aliis relictis (58). Haec abstractio fit per modum *compositionis et divisionis*, prout « intelligimus aliquid non esse in alio, vel esse separatum ab eo (1). » (a)

3° Intellectus agens speciem intelligibilem modo determinat abstrahens, eam non in se recipit, sed per eam movet intellectum possibilem, eo fere modo quo obiectum sensibile determinat sensum (II, 225): quam ob causam haec species dicitur *impressa*. Sic ergo res extra animam speciem imprimunt in intellectu possibili per operationem intellectus agentis. (2)

II. Primum ergo *intellectus possibilis* munus est formam abstractam recipere (3); sub hoc respectu est facultas mere passiva. Sed semel per speciem impressam determinatus ac motus ad agendum, operationem cognitivam elicit, atque rei intellectus *intentionem* in se format, quo est terminus subjectivus intellectus; hic terminus dicitur *species expressa, verbum internum* aut *verbum mentis* (4).

(1) S. Th. 1, q. 84, a. 1; Cf. art. 5, ejusd. quest.

(2) Adnotatio hanc aliam criticam triplicem a scholasticis distingui praecisionem: *physicam scilicet, logicam et metaphysicam*. Prima est separatio partis a parte, ut manus a corpore. Secunda est apprehensio ejusdem quasi a seipso distincti: v. g. Filius Beatae Virginis Mariae et Christus Dominus: inter abstractionis membra viget distinctio rationalis rationabilium (294).

(3) *Prædictio metaphysica, seu abstractio propria dicta, duplex est: formativa et obiectiva*: prior fit ab intellectu animi suo altero, cum quo realiter identificatur, concipiente. Id duobus modis concipit: quorum primus est id quod, cum recentioribus, abstractionem *naturalem* appellavimus; alter modus constituit abstractionem *formalem*, proprie dictam.

Abstractio dicitur *obiectiva* quando ratio abstracta, non modo in mente abstractivam, sed etiam obiectivam et in re ipsa, quiescendi ab aliis rebus quibusque in subiecto realiter identificatur: v. g. conceptus generis animalis respectu conceptus differentiae rationalis. Est igitur abstractio adaequata: id quod abstrahitur adaequate distinguitur ab aliis.

In abstractione formalis, ratio abstracta per se et obiective non praesentitur prorsus ab aliis, idcirco est ratio *indefinita*.

(4) S. Thom. Verit. q. 22, 3, 40; etc.

(5) Cf. S. Thom. 1, d. 85 a. 2, ad 3.

(6) S. Th. 1, q. 78 a. 10 ad 4 in sensu strictiori usurpare videtur

conceptus, idea, etc. Verbum internum est formalis similitudo objecti cogniti, dum species impressa est similitudo effectiva (II, 234) (1).

Ex his colligitur intellectum possibilem esse potentiam activam simul et passivam; operatur cognoscendo, sicut intellectus agens illuminando. Dicitur *possibilis* quia est privatio actualis cognitionis, ac prout specialis estis speciei impressæ; undè duplex modus exercet: recipit speciem impressam, et intellectum emittit.

III. Species intelligibilis non est id quod intelligitur; illud enim quod *primo* intellectus intelligit est res, cuius species impressa est similitudo. Terminus igitur *objectus* actus intelligendi est res in propria natura; terminus *subjectivus* est verbum mentis seu expressio aut similitudo ejusdem rei; species intelligibilis impressa est id quo potentia passiva ad intelligendum movetur: inde dicitur *objectum quo* aut *medium quo* (II, 222).

255. — Ut totius systematis precipua capita paucis recensamus:

1. Sensationes et phantasmata sunt conditio necessaria ad intellectum, vel etiam causa instrumentalis et secundaria (2), quatenus objectum intellectui agendi obijciunt atque ad illud collustrandum hanc facultatem *extrinsecus* determinant sive subjective per quendam naturalem veluti sympathiam facultatum ob communem radicem in eadem anima seu communi subjectum, sive objective et propriissime per debitam presentiam objecti.

2. Intellectus agens est vis activa prosum, quo modo per se semper prona est ad agendum; hæcque intrinseca non eget determinatione. Est lux quodam spiritalis, quo

recte *interius* manet: habetur quidem mens, sensel receptiva variata aliisve rei, recipit idem potentia ad hanc *exteriora* manifestandam; et hæc ipsa dispositio et tendentia est eorum *internum*. Tamen alia in loco in sensu latiori sumit verbum internum seu verbum mentis, quod sibi aliud est e quam conceptio intellectus, si est, ipsam intelligere, vel species intellecta. » I dist. 27, q. 2, 3; I q. 22, 1; etc.

(1) In sententia eorum qui docent singularem ab intellectu prius cognoscit quam universalem, operatio quo mens producit speciem expressam est abstractio formalis. Vide Suarez, de An., l. 4, dub. 2. Cf. Sanchez in Diva. pars 4^a.

(2) Vid. Suarez, de Anim. L. IV, c. 2, n. 4-10.

solum collustrat objecti *quidditatem*, quam actu intelligibilem reddit (Cf. II, 189).

3. Intellectus possibilis est potentia passiva, que *intrinsece* determinari debet ad agendum; ab intellectu agente movetur, ope speciei impressæ, que est *medium quo* intellectus *patiens* excitatur. Hic intellectus ita motus ac determinatus ideam rei presentis operatione quadam immamente producit, sub hoc respectu est activus. Actus ille, quo producit speciem expressam, *directe et immediate* rem ipsam respicit non vero *medium quo* movetur. In hæc ergo sententia, omnes facultates cognitivæ ad actum intelligendi concurrunt, ita tamen ut inferiores ad superiores referantur.

II. — Systematis scholastici veritas ostenditur.

256. — Thesis I. *In presenti vita atata 1.º intellectus fit dependenter a representatione sensibili, que tamen 2.º virtutem activam effectivæ et intrinsecus determinare nequit.*

Probatur 1.º pars thesis (1).

1.º Experientia constat hominem qui uno sensu caret, nunquam ea cognoscere que sub illum sensum cadunt; V. g., cæcus nec colores agnoscit, nec certum de his ferre potest iudicium; inde qui rem sensum nullatenus sensit exceptit, hujus rei ideam non habet. Ergo intellectus alio modo fit dependenter a sensibus.

2.º Intellectus est potentia ex se indifferens ad omnia, siquidem proprium ejus objectum est omne ens. Atqui id quod ex se indifferens ad omnia cognoscenda, debet ab alio sibi conjuncto determinari ad hoc ut o stam indifferentiam exeat, seu in aliquid ens determinatum intendant. Ergo cum sensitiva operatio *soia* possit objectum sensibile ab intellectu quidditative percipiendum animo conjungere, fit ut representatio sensilis duntaxat intellectum determinare queat (2).

Prob. quoad secundam partem. Res materiales earumque sensibus representationes intellectum *intrinsecus* afferere non possunt.

1.º Perceptions sensiles ac phantasmata conditionibus materiæ non sunt expedita; porro res materiales, ut con-

(1) Prima pars est contra cartesianos, Filios, ontologos et traditionalistas; secundo impugnat sensitivas et traditionalistas.

(2) Suarez, de Anim. L. IV, c. 2, n. 11.

stat ex objectis, potentiam spirituales et inorganicam movere ac intrinsecè immutare nequeunt: nam si res corporee in intellectum effective et immediate agere possent, seu si speciem aliquam imprimere, intellectus non esset facultas inorganica seu a materia plano libera (II, 194). Ergo impossibile est, ut res materiales intrinsecè intellectivam virtutem afficiant, eoque effective et immediate moveantur ad determinandum.

2° Representationes sensibiles honnisi in facultate organica residere possunt, minime vero in facultate immateriali, æcus hæc facultas esset simul incorporea et tamen corporeo modo ageret: sicuti v. g., forma rei colorate, quæ est in visu, nequît esse forma auditui inherens, ita & fortiori representatio sensibiles nequît intellectui conjungi in forma inherens. Ergo res materiales ne phantasmata ad perceptivam virtutem intellectus immediate et positive determinandam inaptia sunt.

277. — *Sol.* Sensibiles ergo representationes, quæ requiruntur ad hoc ut fiat intellectus, per se non sufficientes ad intellectum, propriè determinandum. In hoc tamen casu intellectus determinari dei possent quod esset, cum quæ esset et intelligi, jam movere sua determinari in parte inferiori: sed id non est directè et immediatè determinare intellectum.

278. — *Thesis II.* Ad intellectum explicandum supponi debet in omni quodam spiritualis virtus activa, quæ intrinsecè non eget determinatione, et virtutem perceptivam intellectus intrinsecè determinare possit.

Nota. Intellectus agens, ut diximus, est systematis scholastici elementum hypotheticum cujus existentia probari debet: itaque rebus hujus potentia, ex eius necessitate deducitur, non autem solè experientia demonstratur.

Prob. I. Vis intellectiva est quodammodo passiva, ideo quia natura sua indifferens est respectu entis alioquin determinati (II, 256): quomobrem determinari debet ut in aliquo objectum speciale intendat: imò hæc determinatio intrinsecè esse debet, siquidem indifferens est intrinsecè.

Atqui res materiales, sive in propria natura spectate sive in representationibus sensibilibus, ex se sunt impares ad hanc vim intrinsecè determinandam, ut mox probavimus.

Ergo ut intellectus patiens operetur, determinari debet

ab aliqua vi spirituali quæ sit facultas omni ex parte activa, et ipsi intelligenti intrinsecè.

II. Si intellectus agens rejiceretur, intellectus cognoscens, qui est passivus, determinaretur sive a rebus materialibus, sive ab aliqua vi spirituali nobis extrinsecè, aut ab aliqua intelligibili in actu. Atqui primum, cujus impossibilitas superius demonstrata fuit, ruit in sensum; alterum in falsa systemata quæ postea conarguuntur, impingit. Ergo existere debet in anima humana illa virtus activa quæ intellectum possibilem determinare atque res acta intelligibiles reddere valeat. Hæc virtus omni ex parte activa ab Aristotele meritò *Intellectus agens* appellatur. « Illa potentia... », ait S. Bonaventura, quoddam lumen est, de quo lumine potest intelligi illud Psalmi: Signatum est nos lumen vultus tui, Domine (1). »

279. — *Sol.* H. P. Palmieri intellectum agens prores rejicit, quia hæc facultas esset omnino inutilis, cum ipsa agens sit, proat est actus qualem subicit — sensitivi simul et intellectivi — sufficienti ad determinandum intellectum ad hoc vel illud actu cognoscendum (2). Ad intellectum, cum vitaliter moveri possit ad certam facultatis sensitivæ, non potest tamen determinari « ad hoc vel illud cognoscendum », nisi res aliquæ rebus objective se habeat: si quidem motus ille vitalis, non sicut ac ipsa facultas, respectu intellectus omnis intelligibilis, seu non magis ad unum quam ad aliud se habeat. Ergo, licet fiat aliquis excelsio subjectiva ratione unitatis principii sensitivæ et intellectivæ (II 255), requiritur tamen determinatio aliqua objectiva, et ideo remanent probationes.

280. — *Thesis III.* Intellectus possibilis est facultas passiva simul ac activa.

Nota. Existentia hujus facultatis probatione non indiget, ut per se patet; unde agendum est dumtaxat de ejus natura.

Prob. I. pars, nempe intellectum esse facultatem ex parte passivam.

1° In jam constat ex antea dictis (II, 256). Præterea ex ipsa definitione passivitatis (3), et simul ex ipsa experientia liquet intelligere esse quoddam pati.

2° Facultas cognitiva ex se indifferens est ad talem cognitionem patiens quæ sit aliam; atqui indifferens intrinsecè aliquid expositum immutationem ex parte cujusdam principii activi. Ergo ut intellectus possibilis ex indifferente statu exeat, ad alio determinari debet, cujus proinde

(1) In Job. II Ser. d. 24, p. 1, a. 2, q. 4.

(2) Aristot., c. iv, n. 3, Th. 25.

(3) S. Th. 1, q. 76, a. 2.

influxum patitur. Ergo cognoscitiva facultas seu intellectus possibilis est facultas passiva.

Prob. II^a pars. Si intellectus possibilis esset potentia mere passiva, sola receptione speciei intelligibilis consummaretur ejus munus; atqui id prorsus repugnat: etenim si res ita se haberet, intellectus possibilis non esset facultas que cognoscerat; 2° intellectio non esset operatio vitalis et immensus facultati intellectiva, sed esset transitus alicujus agentis actio que in intellectu reciperetur; ideoque intellectus noster reapse non perciperet. Ergo intellectus possibilis est etiam facultas ex parte activa.

Quibus de causis intellectus noster est passivus respectu speciei impressæ quam recipit, et activus respectu speciei expressæ seu verbi mentis, quod actione immanente et vitali producit.

261. — Schol. Hæc actio non distinguitur a verbo nisi secundum complementi modum: verbum in se est hæc ipsa actio; verbum in factu esse est qualitas producta. Cum enim cognitio sit actio immanens, id quod fit non est res altera diversum ab actione illa.

262. — Thesis IV. *Abstractio ad univ. solentem, necessitatem, immutabilitatem, etc., idearum explicandum sufficit.*

Prob. Ad universalitatem idearum obtinendam, sufficit ut quædam existentia quoad solam quidditatem seu essentiam considerari possit, relicta eis omnibus que hæc essentiam in ratione existentie constituent. Etenim natura, quoad omnia quibus intrinsecus constat, est eadem in singulis individuis; existentia duntaxat est diversa: v. g., natura trianguli, quoad intrinsecam constitutionem, est eadem in omnibus triangulis quomodocumque delineatis. Itaque ad naturam communem obtinendam, sufficit ut in aliquo individuo ipsam essentiam absolute deprehendam, relicta omnibus conditionibus existentie particularis.

Atqui id perfecte præstat abstractio, que in eo consistit ut exprimat solam essentiam, relicta omnibus proprietatibus individuantiis, seu iis que essentiam comitantur in aliqua existentia particulari. Ergo in solâ abstractione ratio sufficiens habetur universalitatis, necessitatis, etc., conceptuum.

263. — Schol. Quælibet requiritur et sufficit ut homo immodicus sit aliqua facultate idonea ad solam quidditatem in quodam individuo de-

prehendendam, sicuti, v. g., visus in aliquo non simul colorata, gravi, calida, dura, etc., colores tantum percipit.

264. — Thesis V. *Id quod per cognitionem directam intelligitur, non est species impressa vel expressa, sed res ipsa, cujus species sunt similitudines.*

Nota. Hic agitur de cognitione primaria et directa, qua primos essentialium conceptus acquirimus, minime verò de cognitione reflexa; hæc dubiam est quin per cognitionem reflexam ipsas species abstractas attingere valeamus.

Prob. Si species sive impressa sive expressa essent id quod intelligitur, intellectus nonnisi proprias affectiones cognosceret (1); atqui id manifeste falsum est: nam sequeretur 1° mentem, que proprias tantum passionibus attingeret, nullam de rebus externis scientiam habere, 2° omnes cogitationes veras esse, cum omnis inter cognitionem et objectum cognitum dissensus esset impossibilis; essent enim hæc duo unum quid et idem: inde duo contradictoria esse possent simul vera. Ergo id quod per cognitionem directam intelligitur, est ipsa res, cujus species intelligibilis est similitudo.

265. — Schol. Species expressa haberi debet ut id quod intellectus possibilis ad cognoscendum movetur; hæc enim species, non formaliter sed officiose objecta representant, atque potius se habet ad modum principii, seu instrumenti principii, quam ad modum termini seu objecti cognitionis. Species expressa seu verbum mentis non est etiam id quod cognoscitur sed id que reipsa cognoscitur; tamen in cognitione reflexa est id in quo cogito, res cognoscimus, seu, aliis verbis, est terminus objectivus, qui assensui est similitudo objecti per mentem genita.

III. De processu explicativo cognitionis humane, seu de ordine in cognoscendo.

266. — Perspecta hæcenus genesis idearum, seu ratione qua intellectus ad primordiales conceptus devenit, nunc agendum est tum de ordine quo mens in hæc adceptione progreditur, tum de modo quo cognoscit immaterialia secundum ordinem suum.

Ex antea dictis (II, 253, 256) jam liquet processum cognitionis generatim inspecto auspicari a perceptione sensu. Hinc de processu explicativo cognitionis intellectualis demum dicemus.

(1) S. Thom., 1, 9. SS. a. 2.

267. — *Thesis I. In orbis directo et spontaneo cognitionis intellectus, minus exorditur a conceptibus universaliioribus seu maxime indeterminatis.*

Nota I. Huius doctrinæ communiore reluctanter nonnulli scotiste, qui docent cognitionem humanam exordium ducere a specie specialissimâ; verùm cum id intelligat de cognitione confusa, diversitas est potius in modo loquendi quam in re ipsa.

Nota II. Non agitur de ordine rerum in universalium cognitione; in hoc enim ordine, qui per analysim scientificam et per abstractionem formalem (II, 251) procedit, non nisi ultimo ad universalissimam elementa deveniunt (33).

Prob. 1.º experientia. Experientia liquet primos mentis conceptus esse conceptus indeterminatos sub generalissima ratione rei seu entis objecta referentes; pueri enim ac rudes entia diversa appellatione rei indiscriminatim designant. Distinctam notionem rerum acquirunt atque vocibus exprimiunt, eum magis ac magis perficiuntur in cognoscendo. Hinc est, ut ait Aristoteles, « quod principio pueri viros omnes appellant patres; postea animumque determinant. »

Prob. 2.º ratio. Naturalis conditio intellectus nostri in eo consistit ut de potentia ad actum transeat in cognoscendo; principio enim cognitionis omni orbatur et deinde a maxime confusa et imperfecta ad distinctiorem et perfectiorem pedentem devenit.

Atqui de potentia ad actum transire nequit quinuis exordium ducat a conceptibus magis indeterminatis seu universalioribus; cognitio enim, quæ est magis confusa, eo minus distinguit (24), ac proinde de pluribus est prædicabilis; ampliat eam extensio; itaque cum principio sit maxime confusa, est etiam maxime universalis. Ergo cognitio intellectus, eo ipso quod principio est maxime confusa et indistincta, est etiam universalior.

268. — *Thesis II. Secundario et per reflexionem super actum sensibilitatis, singularia intellectus cognoscimus.*

Nota I. Jam antea probavimus intellectum singularia percipere (II, 192); itaque nunc probare debemus hanc cognitionem esse secundariam, seu venire post cognitionem quidditatis, imo fieri per regressum super phantasmata, quæ primam cognitionem suo modo determinarunt.

Nota II. Quoad modum quo cognoscimus singularia, contro-

versia existit inter scholasticos; 1.º juxta sanctum Thomam, intellectus singularia directe non cognoscit; hic enim modus ea cognoscendi proprius est sensuum, dum intellectus directo per se non nisi universalia percipit; hinc indirecte tantum et per conversionem ad representationes sensibiles hæc facultas attingit singularia. 2.º Suarezius cum pluribus aliis censet intellectum nostrum singularia proprio et directo cognoscere ac per proprias eorum species, non autem per conversionem ad phantasmata (1). Utraque sententia suam habet probabilitatem; fundamentum præsertim desumit a modo concipiendi principium individuationis (307). Priori sententiam sequimur.

Prob. 1.º pars. Scilicet quod intellectus secundario percipit singularia. Constat ex supra dictis (II, 192, 267), et alias simul demonstratur cum secunda, itaque:

Prob. II.º pars. Hæc perceptio fit per reflexionem super actus sensibilitatis. Intellectus de singularibus materialibus sibi rationem reddit per externos characteres, qui sensibus attinguntur, seu per qualitates illas sensibiles, quæ objectum proprium sensuum constituunt. Atqui si intellectus singularia directe et per proprias eorum species cognosceret, hæc individua non distingueret ac definiret per externos characteres, qui singularitatem ipsam sui individuationem non constituunt, nec intrinsece determinant. Ergo hæc singularia non cognoscit nisi indirecte atque secundario per conversionem ad phantasmata, quæ intellectum ad quidditatem percipiendam determinaverunt (II, 253, 260).

Hæc conversio intellectus ad representationes sensibiles facillime intelligitur; per phantasma enim animus, jam conversus ad objecti considerationem, ad ipsam singularem advertendum sponte inclinat. ®

269. — *Schol.* Verùm altera sententia gravibus etiam insinuat rationibus. Enimvero, licet istius individuationis constituta determinatio a nobis non sensuatur, tamen certum est animam in corpore separatum, singularia cognoscere materialiter; potest animus separatus phantasmata sui individui, ergo cognitio hæc non fit per reflexionem in actum sensibilitatis.

Prestera est materiale directæ cognitionis quod quidditatis. Ergo nihil vetat quinque eam materiale, ut individuum est, eodem modo cognoscamus.

(1) De Anim. L. IV, c. 3, præsertim n. 7.

De cognitione immaterialium.

270. — **THESIS III.** *Anima nostra seipsam cognoscit, non per suam essentiam, sed per suos actus.*

Prob. Si anima, non per actus suos, sed per suam essentiam, se cognosceret, jam semper actu se intelligeret et absque errore; semper enim sibi adest; atqui id manifeste falsum est, ut quisque sibi conscius est. Ergo animam ex effectibus seu ex ejus operationibus cognoscimus: cognoscimus nos intelligere, sentire, velle, etc.

271. — *Sol.* Anima cognosci potest 1° quoad existentiam, 2° quoad essentiam. Ad primam agnitionem sufficit praesentia animi actum efficientia. Quoad secundam, requiritur diligens et subtilis inquisitio et discursus.

Quo pacto intellectus noster deum agnoscat, in Theologia naturali quaeremus.

272. — **THESIS IV.** *Omnes rationes immateriales rerum a sensibus vel proximè vel remotè originem, in ordine cognitionis nostrae naturalis, ducunt.*

Prob. I. Iste rationes vel mediatè vel immediatè apprehenduntur; porro si immediatè esset haec apprehensio, non ferret nisi dependenter a sensibus (II, 256); si mediata, ope comparationis, seu componendo et dividendo elementa immediatè abstracta, obtineri debet. Ergo haec cognitio semper repeti potest sive proximè sive remotè ex perceptionibus sensibilibus.

II. Prima et directae abstractiones intellectus, quo originem ducunt a sensibus, dant universales seu transcendentes conceptus, nimirum ideas entis, rei alieque, unitis, etc. (II, 267); atque omnes ideas nihil aliud sunt quam diversae applicationes ac determinationes horum conceptuum. Ergo nihil vetat quominus omnes immateriales rerum rationes originem ducant a sensibus.

III. Quoad conceptus determinatos ordinis suprasensibilis et moralis, eodem modo explicatur eorum origo. Conceptus universales, quos modo superius determinato obtinemus, diverse componi possunt sive inter se sive cum aliis, ideoque notiones pulchritudinis, relationis, ordinis, etc., suppeditare. Possunt etiam eadem notiones universales ordini reali et physico intellectualiter cognito

(II, 208) varie applicari, et sic ideas substantiae et accidentis, temporis et spatii, etc., praebere. Denique ad ideas ordinis moralis assurere possumus, quae sunt triantummodo diversae applicationes ideæ ordinis.

Hinc systema scholasticorum ex aequo rationem sufficientem dat omnium conceptuum ordinis suprasensibilis et moralis.

De judicio.

273. 1° *Mens a simplici apprehensione ad judicium efformanda pergit*: iudicium enim est quidam actus quo mens duos conceptus in unum quodammodo componit (37). Simplex apprehensio « est indivisibilium intelligentia », ut dicit sanctus Thomas; per eam enim apprehendimus essentiam uniuscujusque rei in seipsa. Alia operatio est iudicium quod componit et dividit apprehensiones simplices: iudicia enim, ut diximus, sunt vel analytica, vel synthetica (50), siquidem mens in iudicando procedit per analysin et synthesis (274).

2° *Cum mens primitus a simplici apprehensione ad iudicium pergit, format prima principia seu axiomata.* Primum principium ita immediatè efformatum est principium contradictionis: *Aliquid non potest simul esse et non esse*, quod acquirit simpliciter conceptum entis.

Cum doctores scholastici declarant innatum esse primum principiorum habitum, id intelligi debet solummodo de naturali inclinatione ad haec principia cognoscenda; ideo quia haec principia sunt *per se nota*, eorum cognitio nobis naturaliter inest. Sufficit enim ut mens in actum cognoscendi perfectum erumpat, ut ad eorum cognitionem deveniat. « Ipsorum principiorum cognitio in nobis a sensibilibus causatur, » sicut suspensiverò sanctus Thomas discrete affirmat.

Ergo omnia ex una parte haec principia esse innata, et ex altera eorum cognitionem accipi per abstractionem intellectus agentis affirmet S. Doctor, minime ambiguum est quin hic habitus innatus principiorum, in mente angelici Doctoris, ut naturalis inclinatio ad haec principia citè cognoscenda habeatur.

274. — *Thesis. Simplex apprehensio semper precedit iudicium.*

Nota. Hæc thesis contra reidiam ejusque scholam, Rosminium et alios introducit.

Prob. Quodlibet iudicium duo expositulæ elementa cognita, nimirum id quod affirmatur de subjecto et ipsum subjectum; atque hæc duo elementa sunt conceptus, qui proinde simplici apprehensione efformantur. Ergo impossibile est ut simplex apprehensio non præcedat iudicium.

Qui hujus argumenti vim inficiaretur, aut negaret iudicium duobus ideis in unum quoddam compositis coalescere, quod a nomine sano sustineri potest, aut inficias iret ideas oriri a simplici apprehensione. Porro hujus asserti falsitas ex hactenus dictis abunde liquet.

§ III. De falsis circa originem idearum systematibus.

275. — Ex innumeris systematibus de origine idearum, ea quæ sunt jam absoluta aut parvi momenti missa facimus. Sensuum enim sive antiquorum sive recentiorum (Gassendi, Hobbesii, Condillac, Lockii et recentius Laromigulero) est quedam forma materialismi; juxta sensistas, sensus essent reapse *causæ totales* nostrarum idearum itaque identitas intellectus cum sensu est fundamentum totius systematis. Igitur quisque ex supra dictis potest sensuum confutare, et varias ejus formas ad eadem prava principia revocare (1). De tribus solum systematibus, quæ nostra ætate peculiarem sibi vindicant attentionem, disputabimus, nempe 1° de rationalismo transcendentali, id est de systemate Kantii, 2° de traditionalismo, denique 3° de ontologismo.

(1) Juxta Lockium, *sensatio et reflexio* sunt causæ totales nostrarum idearum: per sensationem percipiuntur objecta *externa*, per reflexionem vero objecta *sensibilitatis internæ*. Ergo subvertitur spiritualitas animæ.

— Condillac docet actionem cognoscitivam nihil aliud esse quam sensationis explicitiorem (*sensationem transformati*): sex formæ diversæ

I. De idealismo transcendentali.

276. — Emmanuel Kant, in eunte presentis sæculo suum systema circa cognitionum nostrarum fundamenta evulgavit.

Juxta hunc auctorem, cujus systema paucis exponemus:

I. Omnis cognitio duobus condatur elementis, nimirum *elemento à priori*, seu intrinseco, quod ex solo subjecto cogitante exsurgit, et *elemento à posteriori*, seu extrinseco, quod ex objectis que foris sunt, advenit: primum est *forma*, secundum, *materia* cognitionis. Id omne quod in cognitionibus nostris est necessarium et universale, præstat forma seu elementum subjectivum: quicquid est accidentale, mutabile, contingens supponit materia seu elementum objectivum.

II. At in nobis tres reperiuntur facultates: sensibilitas, intellectus, ratio, quarum operationes prædictis duobus constant elementis. 1° Vis sentiendi *repræsentationes* exhibet, que in ordine ad subjectum spectatas dicuntur *visiones* seu *intuitiones empiricæ*; in ordine ad objectum inspectas dicuntur *apparentiæ* seu *phænomena*. In hæc intuitionibus, materia est impressio que ab objecto provenit; *forma*, seu elementum *morè* subjectivum, est spatium purum, quoad repræsentationes *sensibilitatis externæ*, et tempus purum et indefinitum, quoad *sensibilitatem internam*.

2° Conceptus, quos format intellectus, etiam constant materia et forma; materiam constituent intuitiones empiricæ, forma sunt quidam conceptus puri planæque subjectivi, seu *categoria kantiana* (45), quæ intuitionibus empiricis, opè judicii, ab intellectu imponuntur. Judicando enim *materiæ* aliquam tribuimus formam.

sensationis sunt ipse, seu facultates animi, scilicet: attentio, comparatio, iudicium, reflexio, imaginatio, ratiocinium. Hinc doctrinam temporis aggressus est de Laromigulere, qui sex facultates Condillacii ad tres reduxit, seu ad attentionem, iudicium et ratiocinium; sed sensationem retinuit, seu doctrinam quæ in sensibus agnoscit causam totalem nostrarum idearum.

Analysi omnium iudiciorum instituta, quatuor emergunt eorumdem formæ generaliores, ab ipsa animi constitutione profulgentes: 1° quantitas, 2° qualitas, 3° relatio, 4° modalitas, quarum quæque in tres iterum dissepiscitur. Hinc ex his diversis iudicandi formis, duodecim exurgunt categoriæ seu formæ a priori, aut ideæ puræ ac primitivæ intellectûs.

Denique 3° ratio, seu facultas ratiocinandi, ad unitatem absolutam omnes has notiones redigere debet, seu supremam omnium notioarum synthesim efficiens. Ad hoc pervenit vi trium idearum supremarum et absolutarum, quæ ex elementis mere subjectivis educantur. Hæ tres formæ rationis puræ sunt ideæ *absolveti subjecti cogitantis* (cogitantis), seu *psychologica*, ideæ *mundi seu cosmologica*, et ideæ *Dei seu theologia*. Prima exhibet unitatem absolutam conditionum internarum; secunda, unitatem absolutam conditionum externarum; tertia, unitatem absolutam conditionum omnium rerum quæ cogitatione atinguntur.

Istæ ideæ nihil exhibent quod sit objectivum.

277. — Ex hoc systematō logico resultat objecta etiam materialia, prout in se sunt, seu *noumena*, sicuti a Kantio vocantur, esse penitus incognita; eorum *phenomena* solam intuemur, seu representationes quas, ope formarum subjectivarum, effingimus. Id ceteroquin expresse proficitur ac tuetur philosophus ille Germanus.

Kantii assæctæ Fichte, Schelling, etc., formis omnibus eliminatis, Magistri systemata ad apertum pantheismum redegerunt, cuius semina continebat. Juxta primum, unicum est nomenon, seu unica realitas, *ego parvum*, illa omnia ipsumque *ego* empiricum sunt phenomena seu apparentiæ. In alterius sententiâ, *absolutum* tantaxat reale est, cetera autem sunt phenomena (II, 13-15).

278. — *Systematis consutatio*. *Thesis*. *Systema Kantii, ad explicandam originem idearum impar est, et in se plane absurdum.*

Nota. Non expedit ut quæcumque in hoc systemate absurda sunt, singillatim persequamur: sufficit ut præcipuas systematis patefaciamus ineptias.

Prob. Systema perfectius illud est quod 1° factorum

rationem nullo negotio reddidit, necnon 2° parcius est in elementis a priori congerendis, 3° nullam evertit veritatem certam. Atqui 1° *systema Kantii cognitionem non explicat, sed eam inexplicabilem reddit*; quo enim pacto, qua selectione, iste formæ universales et necessaria talibus intuitionibus empiricis potius quam aliis tribuantur? Id non explicat Kantius. Cum ex altera parte, elementum formale cupisset cognitionis in una aut altera categoria semper consistat, impossibilis prorsus evadit explicatio diversitatis conceptuum specialium. Ergo.

2° *Hoc systema sine ulla necessitate, et præter modum, elementa a priori seu libito conjecta, frequentat, ut ex dictis liquet*. Nullum aliud systema tot et tanta congerit commenta: omni enim ex parte est extractio ex libidine ac temere facta, nempe fundamenta destituta. Porro systema scholasticum quod de plano facta explicat, nonnisi unicum sibi vindicat elementum a priori, cuius existentia aliis cum factis apprimè congruit. Ergo.

3° *Kantiana theoria in negationem desinit omnium ferè veritatum*. Certitudinem cognitionis humanæ funditus convellit; etenim inter nostras cognitiones et noumena seu realitates externas, nullus datur nexus, imò ipsum subjectum cogitans inter meras apparentias recesset. Mundos et Deus nihil aliud sunt quam elementa mere subjectiva, seu ideæ puræ, quæ ex qualiam lege rationis proveniunt; igitur extra rationem humanam mundus et Deus nihil sunt, etc. Ergo illud systema, quod monstruosam omnium errorum synthesim exhibet, omnes ferè veritates funditus evertit. Sub ipso specialim latent idealismus, scepticismus, pantheismus et rationalismus.

H. De traditionalismo. (R)

279. — Ad rationalismum funditus extirpandum qui omnia verum ex individuali ratione repetit, ortus est traditionalismus, qui in extremum oppositum labitur.

Juxta Rationalistas, omnes notiones ordinis sive naturalis sive supernaturalis ratio individualis, sine auxilio rationis alterius, sibi eudere potest. In contraria ultra modum abundetis, Traditionalistæ docent rationem sine externo magisterio, quod ei traderet ideam universalem ac

notiones abstractas, ad nullam prorsus posse veritatem asurgere, aut saltem, juxta maiores, ad nullam notionem ordinis moralis ac metaphysici.

Expositio systematis.

280. — Traditionalismus generatim inspectus in eo consistit ut idearum originem ex loquela unice repetat: verò ideas rationi humanae presentes ac perceptibiles sicut: hæc ratio est mere passiva seu receptiva cognitionis, verbo indissolubiliter conjunctarum. Hinc *singuli* homines a traditione, seu ratione sociali, sibi comparant ideas, dum ipsi *humanae* suas cognitiones a positiva Dei revelatione duntaxat exceperit. Hinc veritates omnes per divinam revelationem rationi humanae primitis communicari debuerunt, quæ deinceps per traditionem transmittantur. Verum systema illud triplicem potissimum induit formam:

1° De Bonald, ipsius systematis auctor, contemdit omnes prorsus ideas acquisitas ex loquela pendere; et exinde hominem nonnisi per traditionem fieri posse participem cujuslibet cognitionis intellectualis (1).

2° Duram hanc sententiam emolliit conatus est D. Bonnetty (2), qui traditionis necessitatem ad solas veritates orationis *suprasensibilis ac morales* coarctavit: ejusmodi veritates, juxta ipsum, nonnisi per revelationem occasionem et fidem excepi possent. At hujus doctrinæ occasione, S. Congregatio Indiciæ quatuor sancivit propositiones quarum secundam et tertiam hic referre exedit:

« I^a *prop.* Rationem Dei existentiam, animæ spiritualitatem, hominis libertatem cum certitudine probare potest. *Fides posterior est revelatione*, proinde quo ad probandam Dei existentiam contra atheum, ad probandam animæ rationalis spiritualitatem et libertatem contra naturalism et fatalism sæculares, *allegari convenienter nequit.*

« II^a *prop.* Rationis *usus* fidem præcedit, et ad eam ope revelationis et gratiæ conduct. »

(1) *Recherches philosophiques sur les premiers objets des connaissances morales*, E. I. et II.

(2) *Annales de philosophie chrétienne*, IVe série, I. VII, et I. VIII.

Denique 3° P. Ventura (1) sententiam aliis omnibus mitiorem conlavit: intellectui vim esse sibi eudendi ideas primitivas entis in genere ejusque proprietatum, ideam generis et speciei, ratus est, etc. Distinguebat enim inter ideas et cognitiones, seu inter conceptus vagos abstractosque et conceptus determinatos ac judicia, quæ propria, juxta ipsum, cognitionem constituent. Hoc secundum genus conceptuum nonnisi per revelationem humanitati innotescere potuit.

Verumtamen hic auctor non sibi consentit, et aliquando videretur homini denegare omnem ideam, sine auxilio revelationis.

Itaque notio Dei, immortalitas animæ, distincta cognitio officiorum moralium per revelationem et traditionem duntaxat nobis communicari possent. Declarationem S. Congregationis declinat per distinctionem inter revelationem naturalem et supernaturalem. « S. Congregatio, inquit, de sola revelatione supernaturali loquitur, dum Traditionalistæ revelationis naturalis tantam necessitatem propugnant. »

281. — Alii etiam alias traditionalismi formas proponunt, quæ tamen a precedentibus, præsertim a secunda et tertia, non valde abluant. Propugnant enim absolutam revelationis necessitatem ut homo usum rationis habeat, sive quoad omnes veritates, sive ad quoddam solimanmodo genus veritatum. Hæc traditio, juxta nonnullos, esset causa efficiens per quam homo ad usum rationis perveniret; juxta alios, esset mera conditio.

Tandem non desunt qui necessitatem loquæ requirunt duntaxat ad primum rationis usum; ceterum fateantur hominem hoc uso semel ornatum non egero magisterio externo ad veritates ordinis naturalis assequendas.

Sed non est cur ad omnes has formas traditionalismi enumerandas deveniamus: sola enim libidine ducti, traditionales diverse suum systema evolvunt. Tamen est quoddam sententia quæ a nobis prætermitti nequit: « Sunt, ut ait P. Tongiorgi, qui traditionalismum cum ontolo-

(1) *La raison philosophique et la raison catholique*, conf. II. *De la tradition*, vit. Ch. I, § 6.

gismo consociant, quatenus illam confusam cognitionem, quae traditionem præcedit, ex intuitu entis infanti comparari asserrunt. » Hanc formam simul cum ontologismo confutabimus.

282. — *Fundamenta systematis.* « Facta innumera, « certa, inexpressibilia, quibus nihil certi opponi potest, « demonstrant hominem, nemine docente, nunquam ad « certam veritatis notitiam, ad plenum rationis usum « pervenisse...; unde planè sequitur sermonem esse con- « ditionem sine qua hominis ratio non formetur, atque « adeò necesse est ut ratio et oratio sive cognitio et sermo « primo simul divinitus homini concessa sint (1). » Facta autem hæc sunt :

1° Quidam pueri, aiunt Traditionales, qui extra hominum societatem adoleverunt, inventi sunt, omni idea intellectuali ac morali orbiati; 2° idem omnino accideret in surdo-mutis, qui antequam instruantur, in eodem statu reperirentur; 3° experientia omnium etiam testaretur hominem sine sermone vel signo cogitare non posse: hinc tritum effatum Traditionaliū: *Homo sua verba cogitare debet antequam suas cogitationes verbis eloquatur.*

283. — I. *Confutatio indirecta.* Execruntur *fundamenta*: Defectu analysis sufficientis factorum et quadam confusione nititur totum systema. Etenim:

I. Quoad hæc facta particularia de pueris qui extra hominum societatem adoleverunt, præterquam quod multa facta quæ jactantur, sunt fabulosa, verum et inconcussa est neminem potuisse internum horum peroratorum statum suis explorare, ut exinde exsurgat *certa ægatio cujuslibet ideæ in ipsis.* Præfecto sensationis labuerunt; jam verò qui sæc acutè potuit intima animæ recondita ita perlustrare ut certò viderit nullum intellectus motum sensationis subsequutum esse? Futilis ergo est hæc ratio, quæ ad summum demonstraret homines a societate relegatos, ideis perfectas et distinctas non habere.

II. Argumentum quod ex surto-mutorum testimonio depromitur, vi caret; nam 1° hæc in re testimonium viro- rum surdo-mutis in educandis peritorum non est uni-

(1) Choghs, *Autrop phil. elementis*, n. 137.

forme, plures enim negant sententiam Traditionistarum.

Præterea 2° circa presentem questionem testificari nequeunt muti, propter naturam ipsius testificationis: testimonium enim versatur circa existentiam idearum in quantum distinguuntur a sensationibus, quas autè usum sermonis sine dubio experti sunt muti; atque aut surdo-muti subtilem hæc distinctionem, inter sensationes et ideas certò non omnes intelligunt siquidem nonnulli qui rebus philosophicis operam dant, hæc non agnoscunt distinctionem. Ergo talis est indoles questionis ut in hæc re surdo-muti testificari aut plerumque aut universim nequeant.

Quoad ideas morales et religiosas, quibus forsitan carebant surdo-muti, id referri potest ad nativum idiotismum. Ceteroquin argumentum superius allatum hinc etiam spectat: nam ad testificationem eliciendam, non sufficit qualiscumque cognitio, necpè obscura, confusa, inchoata, sed requiritur distincta, rellæta et evoluta; hæc tantum vestigia relinquere potest in memoria. Itaque argumentum quod ex surdo-mutis depromitur, est præcepta, ac defectum sufficientis analysis redoleat.

III. Denique experientia nihil prorsus docet in favorem traditionum. Quod enim de *facto cogitatio sine verbis haberi nequeat*, sicuti magno verborum strepitu asserrunt Traditionariste, id vix confutationem meretur; hæc enim assertio nonniis ex aliqua mentis antecceptione proficiscitur. Nonniam verò latei ideis sæpe numero nos detineri, quarum vocabula propria seu signum multis vixitè proposuiss, pædā infructuosæ inquisitionis. Ergo ex ipsa experientia liquet humanam absolute cogitare posse antequam vocabula addiscat.

284. — II. *Directa systematis confutatio.* TERTIUS I. *Idearum universalium adeptio è sermone absolutè et physice non potest.*

Pròb. Loquela constat signis arbitrariis (26), quæ pacto quodam propriis significatis adscribuntur; aiqui signum artificiale non potest ideam rei significare evocare nisi in eo qui significatum jam cognovit: esset tantum sonus vacuus, qui moram sensationem solùm gignere valeret.

Ergo verbum semper subaudit sui significati, id est ideam, cognitionem.

Major in dubium revocari nequit: vocabula enim in diversis linguis sunt omnino diversa, atque nullam ideam excitant in his qui particulare idioma ad quod hæc pertinent, non capiunt; ideoque sunt signa arbitraria, que nempe cum conceptibus nullam naturalem relationem habent.

Minor etiam est inconcussa. Signum quodcumque suscite natura ordinem involvit ad rem significatam, quam necessario subaudit: dempta hac relatione, qua formaliter constituitur signum, remaneret duntaxat in casu presenti sonus aut clamor. Itaque pro his qui ideam hoc signo expressam prius non haberent, verbum non esset signum, sed sonus aut clamor. Ergo loquela ideam non gignit nisi in his qui iam aliquo modo cognoverunt relationes talium vocabulorum ad determinatas ideas.

Manifeste ergo apparet non ideas per signa, sed signa per ideas intelligi posse.

285. — *Coroll.* Loquela igitur haberi nequit sive tanquam causa efficiens, sive ut conditio necessaria ad primam mentis evolutionem.

286. — *Schol.* Tamen loquela, etsi ad cogitandum non sit absolute necessaria, est quam maxime utilis ad intelligentiam evolutionem perfectionemque. Summa hæc loquela utilis ex eo resultat quod 1° vocabula inter signa principatum tenent, atque sunt ad cogitationes manifestandas expeditissima; 2° loco plantatum utilissimè adhiberi possunt, quia facilius et celeriter res exhibent; 3° memorie utiliter deserviunt, quia multa paucis signis referre possunt, etc.

287. — *Tertius II.* Homo aliquam veritatem cognoscere potest viribus propriis, nempe sine auxilio divinæ revelationis, quam traditio transmittit.

Nota. Thesis absolute stabiliter: itaque præscindimus a revelationis distinctione in naturalem et supernaturalem. Quidam enim revelationis naturalis necessitatem tuentur. Alii verò revelationem supernaturalem exquirunt, quo

tamen, eo ipso quod menti humanæ infunderetur, cognitionem gigneret naturalem.

Prob. I. Si nulla veritas ab humana mento cognosci posset nisi per divinam revelationem traditione transmissam, tunc 1° omnis veritas nobis a societate tantum asserviretur, 2° error a societate transmissus non posset redargui. Atqui *primum* in illud pessimum systema, quod Lamennais invenit, necessario inducit. Enimverò si unicus esset fons omnium veritatum, constans revelatione et traditione, motuum assentiendi non posset esse aliud quam societatis auctoritas. De cetero ipse de Lamennais ex hoc asserto suas conclusiones duxit (1).

Alteræ conclusio, non minus periculosa, spontè etiam dimanat ex pronuntiationis hujus systematis. Error enim vel a revelatione divina ortum duceret, que tunc non esset infallibilis, vel ab ipsa traditione, que prout in suo munere transferendi aliquando deficeret. Porro in qualibet hypothesis, ratio individualis necessitate physica ad errorem compelleretur, ideoque occurrere non posset verum a falso. Ergo homo propriis viribus aliquid verum cognoscere valet.

Prob. II. Ut discens accipiat aliquam veritatem novam, debet verba docentis intelligere: atqui verba intelligi nequeunt nisi antea in mente sint, scilicet in confuso, ideam que per hæc vocabula significant. Ergo 1° impossibilis est revelatio sermone expressa nisi discens quosdam ideas antea habeat; 2° impossibilis est communicatio revelatarum veritatum seu *traditio*, his qui sensum verborum nullo pacto intelligerent. Quibus de causis omnis veritas ex divina revelatione externa et sociali traditione unico repeti nequit.

288. — *Coroll.* Ex dictis planè consequitur traditionalium quosdam importare confusissimam inter ordinem naturalem et supernaturalem; veritates enim cujuslibet ordinis, in hoc systemate, nullatenus differunt ratione modi quo nobis manifestantur, imò ratio humana eadem plano detineretur impossibilitate respectu cujusque veritatis sive naturalis sive supernaturalis.

(1) Essai sur l'indiff., ch. xv.

289. — Thesis. III. *Sermo ipse, licet de facto primo homini a Deo datus fuerit, potuisset tamen absolute loquendo ab homine inventiri.*

Nota 1^a. Traditionalistae sive incauti sive de industria hoc factum cum possibilitate confundunt. Ad factum enim quod attinet, nemo eorum qui fidei principis sunt imbuti, inficiatur sermonem primo homini hoc vel alio modo datum fuisse: non autem sola inquisitione aut industria protoparentum, sine ullo speciali Dei auxilio, adeptus est. Rationalistae soli infirmare quasi sunt homines successivè, per multos gradus ne serò, usum sermonis consecutos fuisse. Disputatio igitur inter Traditionalistas et veteris philosophiae catholicae amatores circa possibilitatem unice versatur.

Nota 2^a. Non desunt inter Patres Ecclesiae, qui docent Adamum, ex innata vi loquendi et recepta a Deo intelligentiam, sensum talibus syllabis tribuisse: fuit sanctus Gregorius Nyssenus, sanctus Basiliius. Sed hic de peculiari modo quo Deus intrinsecus primo homini loquelam elargitus est, non agimus.

Prob. 1^a. Nulla deprehendi potest intrinseca impossibilitas in eo quod homo sermonem inveniat: id enim dicitur intrinsece impossibile quod implicat contradictionem; atqui absolute non repugnat ut homo, innata vi loquendi praeditus, rem sensibus occurrentem nuda aliquo et quibusdam syllabis distincte commonestrat aliis. Habet enim homo in haece adjunctis quiddam requiritur ad vocabula proprio Marte attendenda: fructus innata facultate loquendi, et illi obijciuntur res sermone effabiles; deinde est in contactu cum aliis hominibus, ex quorum praesentia allicitur ad suam vim loquendi evolvendum. Ergo nulla deprehendi potest intrinseca impossibilitas in eo quod homo propria industria sermonem inveniat.

¶ Illud etiam videtur extrinsecus possibile, nimirum ex parte adjunctorum: nam 1° cognitionibus intellectuales ornari potest homo usu sermonis nondum frenas (II, 283, 284): haec igitur Traditionalistarum formula: *ad usum intelligentiae sermo necessarius est, et sermo sine intelligentiae usu eformari nequit*, inepta est quoad pri-

nam partem. Praeterea 2° non desunt objecta sermone effabilia, quae intellectualiter apprehendi possunt. Denique 3° vis loquendi sufficienter excitatur ad suam evolutionem per commercium quod inter homines intercedit: ex amicitiae, dilectionis, etc., sensu, aliquando vehementer allicitur homo ad suas cogitationes aliis communicandas. Ergo haec omnia impedimenta quae a Traditionalistis enumerantur, non nisi ex anticipato systemate et rationibus a priori ortum ducunt; quamobrem homo sibi relictus sermonem eudore potuisset.

Ex positiva igitur et abundante Dei benignitate, non autem propter aliquam insuperabilem naturae indigentiam, primus homo usum sermonis recepit.

III. De ontologismo.

290. — Ontologismus, auctore Nicolao Malebranche, qui in divina essentia intellectum nostrum omnia immediate intueri arbitratus est, idearum originem ab immediate Dei intuitione repetit; Nomen a Vincentio Giobertio excogitatum fuit, ad rationem philosophandi inducendam quae ab objecto scilicet ab intelligibili absoluto ordiretur. Systema scholasticum, per oppositionem, nomine *psycholojismi* designavit, hinc quia, juxta ipsum, a subiecto tanquam a principio inchoaret.

¶ Omnes ontologi in hoc conveniunt quod in immediata Dei intuitionem consisteret cognitio intellectualis: unde tota eorum doctrina ad duo capita revocari potest: 1^a Deum immediate intueri; 2° hic intuitus est fons omnium intellectualium cognitionum. In his assensibus concordant omnes ontologi. Sed dum agitur de modo quo ita Deus apprehenditur, si que ut fons et origo idearum habeatur, in variis abeunt sententias. Tot ferè sunt sententiae quot sunt ontologi. Quam ob causam haec praesens in disputando evadit haec sententia, eo quod ontologi non modo inter se dissentiant, sed idem ontologus, propter ambiguitatem terminorum et aequivoque sententiarum quibus se obvolvitur, semper ad diversa et aliquando plane opposita se ferre potest.

2° Praecipuas formas hujus systematis solummodo recensimus: generatim dividi solet ontologismus in ontologismum severo acceptum, et in semi-ontologismum. *Ontologismus rigidior* Deum in se a nobis directè et immediate percipi docet; archetypus igitur ideas in seipsis intueretur. Tale est dogma

principes totius systematis. *Semi-ontologismus*, rejecta hac archetyparum idearum perceptione, originem idearum repetit ex immediata intuitione Dei in nobis sub ratione *ideæ entis abstractæ* considerati. Quapropter semi-ontologismus est quædam forma systematis de *ideâ innatâ*.

201. — De ontologismo *rigidiore*. 1° Juxta Nicolaum Malebranchæ, perceptiones puræ, seu cognitio intellectualis, est cognitio per ipsum lumen divinum. In hoc lumine Deum ipsum primò percipiunt, non in aliqua imagine aut in aliquo effectu ad extra, sed immediate ac directe, quatenus ut supremum intelligibile menti affulget. Alias res, quibus universum hoc coalescit, agnoscimus in archetypis ideis, quas Deus nobis aperit.

2° Gioberti, sub forma quæ verhis tantum a superiore differt, ontologismum proposuit :

Intuitio idealis est principium cognitionis intellectualis : hæc intuitio dicitur idealis, quia ejus objectum est Deus seu ens absolutum sub nomine *ideæ designatum*. Ens absolutum est *primum philosophicum*, id est, prima idea simul et res prima : ex ipso consequenter procedunt res omnes et ideæ, sequi ordo ontologicus et ordo psychologicus. Hinc prima res (*primum ontologicum*), et prima idea (*primum psychologicum*) identice sunt.

Objectum intuitus idealis est Deus, non in sua abstracta realitate, sed ut *ens reale et concretum*, nempe ut in *seipso* est. Sed intuitus ille, non modo Deum ipsum attingit, verum etiam in ipso Deo omnes existentias. Deus enim creat existentias, easque per hunc actum creandi tribuit quiddam realitatis habent; quamobrem ad cognoscendas existentias contingentes, sufficit ut mens nostra in Deo actum *creatrix*, ejus existentie sunt terminati, contineatur. Hinc formula idealis : *Deus creat existentias*, quæ est fundamentum omnium cognitionum.

Ideæ quæ ad ens ipsum pertinent sunt *absolutæ*; ideæ quæ ad existentias spectant sunt *relativæ*.

Gioberti duplicem tamen agnoscit perceptionem : *directam* scilicet et *reflexam*. Prima est hæc intuitus, de quo hactenus locuti sumus. Reflexa perceptio est quidam regressus in perceptionem directam et in objectum apprehensum. Hæc reflexio est voluntaria, dum intuitus est spontaneus et necessarius.

Reflexio, quæ intuitum diversis modis determinat, est necessaria ad cognitionem intuitivarum explicationem, atque summi peragat munus convestiendo intelligibile aliqua forma sensibili. Igitur hæc visio reflexa necessario expouit vocabula. Ergo ad reflexam seu distinctam et explicitam cognitionem, sermo est absolutè necessarius. Sermo habetur veluti fons quo mens nostra a cognitione directa ad reflexam transit. Hæc in re cum Traditionalistis consentit Gioberti.

Theorias alias particulares referre non vacat, quas continet illud systema.

202. — De semi-ontologismo. Semi-ontologismus principio confundit ideam cum objectis; exorditur enim a *veritatibus generalibus*, quæ idearum nomine indistincte ab ontologis donantur. Istæ veritates, aut ideæ in sententia semi-ontologorum animo sunt semper presentes et lumen rationis constituunt. Porrò ut illud lumen rationis, animas semper præsens, quod est *ipse Deus*, illam collustrat, in nostro intellectu residere debet sub forma ideæ unius innatæ, cujus omnes ideæ sunt peculiare forme : hæc idea aut illud lumen divinum est *idea entis realis* ab ipsa Dei essentia intellectum nostrum collustrante non diversa (1).

Verum ad perceptiones veritatum metaphysicarum et conceptiones quaslibet efformandas, præter ideam innatam, multi ontologi necessitate sermonis propugnant (2).

— Semi-ontologismo valde affine est systema Rosmini statuentis unicam esse in mente humana ideam innatam, nempe ideam *entis possibilis et communissimi*, cujus omnes aliæ ideæ sunt variæ determinationes ipse sensationum pericite. Cognitio itaque duplici constat elemento : 1° elemento a priori et *formali*, quod est idea entis, 2° elemento a posteriori et *materiali*, quod determinationibus a sensu oblati continetur.

(1) Recensitores Ontologi, saltem post declarationem S. Inquisitionis Congr., quædam distinctionem admittunt inter illud lumen et divinam essentialiam; sed naturam hujus distinctionis, quæ respice, in eorum systemate, non est nisi verbalis, nunquam clarè et definitè explicare potuerunt.

(2) Ughelli. *Anthropologia philosophica elementa*, l. p.; *Psych. c. 1 de cognitione*.

293. — *Fundamenta systematis expenduntur.*

Rationes, quibus ontologi suum systema tueri conantur, sunt nullius momenti, et æquivoctione generalium nituntur (1).

1^a *Ratio.* Ens finitum non potest agnosci ut finitum nisi prius cognoscatur ens ipsum, seu ens simpliciter, quod est ens infinitum. Ergo perperam Psychologi docent entia finita prius cognosci quam ens infinitum, seu ens, quatenus determinatum cognosci, antequam notio entis habeatur.

Resp. Sed hæc ratio est mera æquivoctio; in aliqua confusione fundatur inter rationem indeterminatam entis et ens infinitum, scilicet inter notionem quandam abstractam ac indeterminatam et Deum ipsam. Itaque in forma, *dicit aut.* : ens non potest cognosci ut finitum, quin sit antea in mente notio entis in *communi, trans.*, quin sit notio entis infiniti, seu ipsius Dei, æqu. Deus enim profecto non est ens in communi quod ab omni determinata perfectione presscindit (167-272), sed idem dicitur *ens simpli-*

(1) Ontologi petentes sibi adhibere quasi sunt, S. Augustinum, S. Anselmum, S. Bonaventuram, et inter recentiores card. Gerbillon, sed insperita. Omnia sequuntur textus, quibus ejusmodi affirmatio conspiciatur. Hæc non tacet: Verumtamen ubi citatur verba sequentia S. Bonaventuræ et S. Thomæ potius expellit.

S. Bonaventura (lib. II, sent. d. 3, p. 2, a. 2, q. 2), in responsione ad sextam objectionem, quæ ex doctrina S. Augustini de immediata Dei visione petitur, ait: Nec alia intellectus agens est aliquid earum sed contra Augustinum, quia Augustinus vult quid intra mentem et Deum nullum esse medium, scilicet in *ratione ensis agnoscitur*. . . *causæ tenent medium manifestationis, & quæ, ut ipse Doctor seraph. interpretatur, sensus effectus præcedit.*

S. Thomas in Summa theol. II, p. 2, q. 89, art. 5, 1^a c. Quod agens Augustinus non sic intellexerit, omnia cognosci in rationibus eternis, vel in incommutabilibus veritatibus, quasi ipse rationes æternas videatur, patet per hoc quod dicit in lib. 83, q. 1, quod rationalis animus non omnino quæcumque, sed que sancta et pura factus, nascitur illi visioni, scilicet rationalem eternitatem esse ideam: *per hoc enim modo* S. Augustinum interpretantur Sacerdotes et omnes peritæ theologice quædamque, utique omnes S. Aug. exaratores. Hæc ratio ergo est interpretatio ontologorum. Vide P. Franzelin *Tract. de Deo uno secundum naturam*, theol. xi) qui veram sententiam S. Augustini præclare aperit et tricas Ontologorum expellit.

Quod Cardinale Gerbillon, in eorum illam definitionem dicitur a Malebranchæ inverte præmissis assumptis; sed postea, in naturarum sententiâ hanc definitionem retraxerit, et trideque ipsa auctoritas ontologorum nullatenus favet. (Vide Della rievoc. *fat.* 1^a part. c. II, a. XII-XV; *Phil. chrît.*, p. 39., c. vii, a. V et alibi).

ctor, seu ens sine addito, quia ejus essentia est ipsum esse. Deus, ut in theologia naturali dicemus, est ens simpliciter in ordine reali; *ens vero in communi potest dici ens simpliciter*, sed in ordine ideali. Jam vero ad ens finitum seu determinatum concipiendum requiri præviam cognitionem *entis in communi* fatetur: sed non requiritur prævia cognitio *Dei ipsius*, cujus ens finitum esset quædam determinatio: id enim pantheismus manifeste redolet. Id melius patet ab dicendis in theologia naturali.

2^a *Ratio.* Universalis agnoscere nequeunt nisi in ipso Deo: universale enim aliquid immutabile, æternum, et quodammodo infinitum exhibet; atqui in rebus creatis nihil reperitur immutabile, æternum, infinitum. Ergo nisi Deum ipsum intuerentur, omnes cognitiones nostræ universales, utpote objecto carentes, falsæ essent.

Conf. Superius dicta de natura universalitatis, jam difficultatem expungunt, quæ extorqueri confusionem importat universalis formalis cum universalis fundamentali (II, 250). Universalitas in ontologorum mente habetur ut elementum *objectivum*, quod in *comprehensione* alioquin ideæ universalis involvitur. At ideæ, v. g., hominis, arboris, animalis, etc., dum analysi subjiciuntur, universalitatem non includunt in sua *comprehensione*. Universalitas enim formalis respicit solammodo *extensionem*. Quælibet enim ideæ universales non sunt *falsæ*, ideæ quæ quidditatem rei concrete modo ideali et abstracto referunt; quidquid enim est in ideæ comprehensione revera in rebus reperitur.

3^a *Ratio.* Intellectus humanus a potentia ad actum transire nequit, nisi per aliquid ejusdem ordinis quod sit in actu; atqui nullum intelligibile in actu in ordine creato. Ergo a solo Deo moveri potest potentia nostra ad cognoscendum.

Resp. Major hujus argumenti realitatem intellectus agens jam de industria præterlabitur; intellectus enim agens est potentia semper in actu quæ prævidua non eget determinatione, sed materia duntaxat (II, 258).

Minor etiam fundatur in falso intelligibilis conceptu: intelligibile, juxta ontologos, idem esset ac essentia divina. Confundunt enim intelligibile essentialis, semper in actu,

cum variis intelligibilibus in potentia. Eadem nunc reperitur equivocoatio quam antea patefecimus in conceptu entis (270-271). Itaque ratio adversariorum nullo fuitur fundamento.

4^a *Ratio*. Modus cognoscendi debet respondere ordini ontologico cognoscibilium; atqui suprema causa et ratio omnium cognoscibilium est ens absolutum. Ergo...

Dist. viij. Modus ille cognoscendi perfectissimus, qui proprius est solius Dei, seu intelligentiae perfectissimae, debet respondere... *conc.* Modus noster cognoscendi imperfectus debet... *neg.*, ut satis constat ex factis quoad innumeratas veritates.

294. — *Consultatio directa.*

THESIS I. *Deus a nobis in hac vita non potest directe et immediate videri.*

Prob. I. Si Deus esset objectum directum et immediatum visionis in hac vita, conscientia id aliquo modo remanere deberet, aut saltem hanc intuitionem pernegare non posset; atqui conscientia non modo intuitum nostrum immediate in Deum versari non testatur, sed contra pernegat ejusmodi intuitum directum et immediatum. Ergo nisi conscientiae testimonium sit fallax, falsum est nos immediate Deum intueri.

Major ipsius argumenti negari nequit; nam conscientia referre potest facta interna, quae ipsum adiciunt; porro hic mirabilis intuitus deberet profecto conscientiam allucere. Sed etiam si remanere positive quaevisque de causa non posset, saltem contrarium nunquam testatur.

Minor restat factum omnibus peritum; nemo enim hominum consensit se Deum ipsum directe et immediate intueri; imò a tali assertione sponte refugiunt omnes. Quamobrem conscientiae testimonio doctrina Ontologorum relictatur. Ergo.

Prob. II. Visio directa et immediata Dei est intuitus immediatus essentiae divinae, quae propter *suam simplicitatem* non potest esse parte videri; atqui talis visio *essentiae* importat destructionem distinctionis inter visionem naturalem et visionem beatificam, ac proinde excedit in hunc Beguardorum errorem, quem Concilium Viennense

damañit: « *Anima non indiget luminis gloria ipsam clare, ac videndam Deum.* »

Major in discrimen revocari nequit; nam ob Dei absolutam simplicitatem, fit ut aliquid de ipso videri non possit quin illud sit ipsa essentia tota, licet inaequale et imperfecte percipitur. Itaque ontologi, cum hodie generatim fatentur nos hac vita ipsam Dei *essentiam* non intueri, et simul affirmant nos *Deum ipsum* intueri ejusque attributa, pugnantia loquuntur. Id melius patet ibi dicendis in *Theologia naturali*.

Minor non potest liquida mente considerari quin ejus veritas sponte appareat. Visio enim beatifica semper definitur ab Ecclesia: « *Visio directa et immediata essentiae divinae, ... visio facialis, nulla mediante creatura in rationem objecti visi se habente* (1), etc. » Porro juxta ontologos, Deum ipsum directe et immediate intuemur, nulla interposita creatura. Praeterea nullus excogitari potest modus diversus pro visione beatifica. Ergo.

Prob. III. Evidens est illam rationem entis quam primum cognoscimus (II. 267), ex qua progredimur ad omnes gradus entis cognoscendos, et sub qua omnia cognoscimus, esse ens abstractum, ens in communi. Porro si illud ens confundendum cum ente infinito, in pantheismum impingereamus.

295. — *Scholium.* Quaedam propositiones ad ontologismum spectantes, non tutae a sacra Inquisitionis Congregatione declaratae sunt (18 sept. 1861), quarum priores ad praesentem thesim pertinent.

Prop. 1. « *Immediata Dei cognitio, habitualis saltem intellectui hominum essentialis est, ipsa et sine ea nihil cognoscere possit; signidum est ipsum tantum intellectuale.* »

Prop. 2. « *Esse illud, quod in omnibus, et sine quo nihil intelligimus, est esse divinum.* »

Prop. 3. « *Universalia a parte rei considerata a Deo trahit non distinguuntur.* »

200. — THESIS II. *Immediata Dei intuitio non est medium ceterarum cognitionum.*

Probatum. Deus non potest esse medium cognitionis

(1) Const. Benedictus Deus, Benedicti XII.

omnis intellectualis, quominus in Deo videamus ideas rerum archetypas. Atqui falsum est nos ideas Dei archetypas intueri in Deo ipso. Etiam 1° si ita esset, statim et plene essentias rerum intimas cognoscerimus, quod est omnino falsum, ut experientia demonstrat. Præterea 2° actum ipsum que Deus suam essentiam ut imitabilem cognoscit (209) intueretur, imo et participaretur, quod, remoto pantheismo, est inexplicabile peras; id cæterquin ipsis essentia intuitioem importaret; æternæ enim rerum rationes nihil aliud sunt fundamentaliter quam ipsa divina essentia quatenus imitabilis. Ergo immediata Dei intuitio habet æquit ut medium cæterarum cognitionum.

207. — Thesis III. *Semi-ontologismus, sicut et ontologismus rigiditer, rationalismo et pantheismo favet, et rationali repugnat.*

Prob. 1^a pars. Aditum ad rationalismum et pantheismum complanat:

1° *Rationalismus* consistit in negatione supernaturalium veritatum, seu in affirmanda *absoluta* rationis sufficientia ad quodlibet verum cognoscendum; atqui si mens humana Deum videret, jam nostræ cognitionis objectum excluderet omnem distinctionem inter veritates naturales et supernaturales; inureretur enim *summum verum*.

Si autem Deum in idea entis, seu in lumine divino nobis communicato, quod tamen est aliquid identicum cum ipso Deo, intueretur, mens humana, hoc modo cognoscendi prædita, sibi evidenter sufficeret ad quodlibet verum cognoscendum; idcirco non darentur veritates *per se* supernaturalis.

2° *Ontologismus* accedit ad *pantheismum*. Ontologismus Deum ipsum confundit cum ente abstractissimo et universalissimo, quod de omnibus antibus predicatur, necnon affirmat *res non esse se se* factis intelligibiles, sed solas in Deo; itaque jam ad pantheismum viam complanat.

Præterea semi-ontologismus, dum affirmat *ideas entis*, quas est in nobis, et constituit lumen essentiali intellectus nostri, esse Deum ipsum cognitum ut Ens, aut esse lumen divinum ipsi Deo identicum, propinquis evidenter pergit ad affirmandam identitatem hominis cum Deo: si hæc idea

est aliquid nostri, jam efficeretur participes essentia divinæ. Ergo semi-ontologismus, præter absurditates ontologismi puri, magis periculosus evadit.

II^a *Pars. Est rationali repugnans.* Semi-ontologismus non modo affirmat nos omnia in Deo videre, sed præterea declarat ipsum lumen divinum esse in nobis, juxta verba Psalmi: *Signatum est super nos lumen oculis tuis*, quo in casu *idea entis* nuncupatur; atqui præter rem ipsam modus etiam plane repugnat, nempe hoc lumen, cum Deo ipso identicum, esse in nobis medium cognitionis. Id enim non levi confusione laborat; hæc idea 1° est simul lumen divinum et lumen rationis humane, 2° est terminus objective et principium quoddam subjective ejuslibet cognitionis, « in Deo ipso et per Deum videmus » 3° est aliquid divinum seu ipse Deus, et tamen juxta Recentiores (1), non esset divina essentia, sed aliquid nobis intrinsecum, siquidem intuitio est operatio immanens, etc.

Præterea idea particularis non sunt aliud nisi hæc idea entis vario determinata; exinde lumen divinum vel pro libito hominis contrahitur, et tunc mens humana Deum determinaret, vel a Deo ipso, qui tunc in homine omnes cogitationes efficeret affirmaret, etiam maximè pravas. Ergo illud systema non est aliud nisi series ambiguitatum et contradictionum.

296. — Sch. I. Dissipatio vit institui potest contra semi-ontologos, qui arbitrio suo secum vocem et rationem immittunt, atque nihil affirmant quod sit distinctum ac determinatum: quæpropter eorum systema ad perambulandum simul de eodem affirmanda facillimè se accommodat.

297. — Sch. II. hæc propositio, que juxta Boetium S. C. *ambigua* iustitiam, que tunc sequuntur, sequuntur illam: 1. N.

Prob. 4. « *Congrua* Deo tanquam entis simpliciter nobilis, omnino aliam cognitionem emittit modo intellectus, ut per eam, omne ens, sub quocumque respectu cognoscibile sit impletis cognitum habeamus. »

200. — Thesis IV. *Systema, quod ex juxta idea entis sive personis, originem suam repetit, inaneque videtur æquivalentibus.*

Prob. Illud ens sive reale sive ideale, quod in idea entis continetur, et omnem cognitionem antecedit, juxta Ontologos et Rosminianos, est 1° *universale, infinitum*, et simul est quod re-

(1) Cf. p. 212, nota.

peritur in qualibet affirmatione, etc.; 2º illud sensatione vel aliter diversimode determinatur ad constituendas ideas genericas et specificas; denum 3º est terminus objectivus cujuslibet intellectus.

Alqui si *primum*, jam realitas affirmata ab intellectu esset sive Deus *ipse*, sive ens infinitum, universale. Hinc propositio: Lapis est ens, idem valet ac: Lapis est Deus, aut lapis est ens universale. Ab ipsis adversariis modo sequenti proponeretur: idea lapsus quam intusor, est Deus, vel ens universale; aut lapis, quatenus intelligibilis, est Deus.

2º Hac idea, sive sit ens reale, sive ens possibile, aut immediata Dei actus, etc., nequit ab ipsa sensatione determinari. Si actus de ente ideali, manifestum est illud a facultate organica positivè determinari non posse (H. 206); at multo minus, si est reale. Ergo remaneret ut homo quædam spontaneus hujus entis evolutionis, quæ per se ordini existentiæ non responderent, intellectus capiat: inde idealismus purus.

3º Id quod intellectu deprehendimus, nequit esse ens reale quoniam istud sit omnis realitas cognita, seu fiat omnis, siquidem intellectus quadamtenus cognoscit Deum, mundum et hominem: hinc pantheismus. Si id quod cognoscit intellectus est ens ideale, ita vel aliter determinatum, jam cognitio unice hujus entis objective terminatur: quapropter veritas conceptum (154) aut penitus aboletur, aut saltem remanet hypobolastica. Si ipsa idea innata equeque determinatio actionis divina in nobis agnitur, jam Deus ipse formaliter efficit omnes nostras cognitions.

Relictis igitur aliis conclusionibus absurdis, dicta sufficiunt, quoniam ad hanc falsam et periculosam sententiam penitus convellendam: Non est cur in innatis subterfugis et confusivibus hujus systematis enodandis immoremur.

301. — Sch. Inter propositiones, quas S. Congr. Rom. et Univ. Inquisitionis suspectas habuit, sequens reperitur. Prop. 5: *« Omnes alie idee non sunt nisi modificationes idee, qua Deus tanquam ens simpliciter intelligitur. »*

Cor. Ex dictis sequitur generale systema de ideis *inanis*, seu intellectus humani ab origine ludit ab auctore nature, esse falsum, cum reapse revocari possit sive ad idealismum transcendentalium, sive ad doctrinam Rosminianam de ente ideali quæ vix differt ab ontologismo, sive denum ad semi-ontologismum. Specialis forma illius systematis a Cartesio introducta vix confutatione digna cum manifestò repugnat experientie, et omni sitio inutilis ad explicandam originem ideorum, et tandem non

falso innatur principio quod cogitatio constituit essentiam animo humanæ (1).

ARTECULUS III.

De volitione.

302. — Volitionis nomen sumi potest 1º pro actione voluntatis circa finem absolutè spectatum: in quo sensu potest etiam vocari primus voluntatis actus, quia nullum priorem supponit. Hic « voluntas aliquid, non quatenus presens aut absens appetit, sed simpliciter prout est bonum quoddam amabile (2). » 2º accipi potest pro quolibet actu, quo voluntas versatur circa bonum aliquid sive sit medium, sive finis: quo sensu hic usurpatur.

Volitio *in facto esse* spectata, appellatur voluntarium. Voluntarium ergo est *id quod procedit a voluntate cum cognitione finis*. Sed notandum est voluntarium sumi posse in sensu lato et in sensu stricto: voluntarium late sumptum, usurpatur pro eo omni quod ad voluntatem spectat, sive illud sit voluntatis objectum, sive illius effectus: in sensu stricto voluntarium usurpatur pro eo omni actu, et motu electo, aut imperato a voluntate. Actus est *dictus*, quando immediate pandit a voluntate: dicitur *imperatus*, quando voluntas vel sibi ipsi, vel aliis facultatibus imperat.

Voluntarium quod procedit a voluntate seipsam determinante cum potentia adpositam, dicitur liberum; quomobrem ad actum liberum requiritur 1º *cognitio et intentio finis*, quam voluntarium jam exquiri; 2º *Consilium*: nam subaudit formaliter potentiam ad oppositum, adeoque opus est actione intellectus, quæ varia (cf. b. III) inquiruntur media ad finem obtinendum; 3º *deliberatio*, quæ ratio iudicat talia media esse magis idonea ad finem propositum.

(1) Vid. Palmieri, Inst. ph., Anthrop. c. IV, th. 34; Zigliara, sum. phil. Psych., l. IV, c. 2, s. 3.

(2) Krause, Ph. mor., sect. VI.

Deliberatio differt a consilio: consilium enim est inquisitio rationis ante iudicium de eligendis, dum deliberatio est consilium de eligendis, post inquisitionem eorum quæ sunt ad finem; 4° *consensus seu electio*, quæ est actus voluntatis acceptantis unum medium ab intellectu propositum in ordine ad finem, comparatum cum aliis mediis et cum ipso fine.

303. — Circa volitionem, queremus duntaxat a quo habeantur actus liberi esse liberi *formaliter*: plena enim de volitione disputatio ad Ethicam pertinet: quæ de causa in presenti intus indagare intendimus naturam tantum actus liberi, qui legi morum subijcitur.

Ex instituta analysi actus liberi, constat rationem et voluntatem ad exercitium hujus actus concurrere: idcirco docent communiter Theologi et Philosophi radicem libertatis esse voluntatem, sicut *subjectum*, sed sicut causam esse *rationem*. Liberum enim arbitrium non est potentia ab intellectu et voluntate distincta. Libertas tamen in sola voluntate formaliter residet, quia intellectus *occasionaliter* se neque est liber quoad specificationem sui actus, neque quoad exercitium.

Intellectus verò dicitur causa libertatis, quatenus voluntati proponit motiva assentiri, seu hanc facultatem dirigit et illustrat. Id autem efficit aut per iudicium *speculativum*, aut per iudicium *practicum*. Iudicium speculativum illud est quod objectum asserit bonum esse vel malum, ne proinde dignum quod appetatur vel rejiciatur: hinc iudicio speculativo correspondet in voluntate amor simpliciter complacitive, vel odium simpliciter displicitive. Iudicium practicum illud est quo intellectus, post calculum momentorum, definit hoc esse eligendum.

Judicium practicum, ut momenta aliqui, est vel *universale*, vel *particulare*, quod iterum duplex est: *absolutum* et *conditionatum*.

304. — Thesis I. *Intellectus movet voluntatem, non physice, sed moraliter, medio nempe objecto, quod proponit.*

Prob. 1^a pars. Intellectus voluntati objectum proponit vel prosequendum vel fugiendum: porro, semota hæc

propositione, voluntas non ageret, quæ non tendit in incoGITUM. Ergo intellectus quodammodo voluntatem movet.

1^a pars. Non movet physice sed moraliter, nempe, *intellectus nullo modo est causa efficiens et physica actionum voluntatis*, ut jam patet ex distinctione facultatum.

Prob. Existente intellectus motione, non ponitur necessario voluntatis operatio: positus enim ad agendum requisitis, voluntas adhuc remanet *indifferens ad agendum vel non agendum*, seu libera. Ergo intellectus dicitur voluntatem movere, quatenus hanc facultatem illustrat et edocet, et proponendo objectum sub ratione convenientis vel inconvenientis.

305. — Thesis II. *Voluntas, modo determinato, moveri potest per quolibet iudicium, sive speculativum sive practicum.*

Nota 1^a. Juxta Bellarminum et alios, voluntas ad eligendum proclivis non posset sine prævio iudicio practico. Aliter sentit Suarez, qui docet sufficientem esse iudicium speculativum, quo duntaxat prævalente, sæpenumero electio peragitur. Utraque sententia non levibus falcitur rationibus. Ideoque alteram sententiam ut *probabiliorum* propinquamus.

Nota 2^a. Cum iudicium speculativum minus expresse iudici voluntati quam iudicium practicum, quod prosequendum sit vel fugiendum, sufficit ut probatio versetur circa iudicium speculativum.

Prob. I. Voluntas non est minus expedita ad agendum quam alie facultates, quæ feruntur in sua objecta, quando sunt sufficienter presentia: atqui objectum voluntatis sufficienter præsens est per iudicium speculativum: hoc enim iudicium voluntati proponit objectum sub ratione boni vel mali, nempe ut convenientis vel inconvenientis. Ergo, etsi iudicium speculativum voluntatem expresse non moveat, tamen ei admoveat objectum sufficienter illustratum.

II. Ex repentinis motibus voluntatis qui vocari solent *motus primo primi* consistit voluntatem aliquid objectum

appetere posse quin intellectus practicoe iudicet illud esse appetendum.

Scholium. Qui alteram tenent sententiam, docent 1° voluntatem non posse determinari ad actum liberum nisi precedat in intellectu definitum iudicium: voluntas enim non potest ferri nisi in objectum cognitum, cum sit appetitus *rationalis*; porro cognitio vera non est sine iudicio (155): quapropter sine iudicio proponente objectum ut hic et nunc amplexandum, cognitio non responderet *ad-quate* voluntati; 2° illud iudicium esse debet practicum in sensu definito (II, 303): *fac hoc*, quia secus voluntas sine ratione etiam daceretur, seu reapse ferretur in incognitum, cum iudicium speculative non proponat *tale* objectum ut hic et nunc eligendum.

306. — *TEXIS III. Voluntas, posito etiam ultimo iudicio practico, renouet libera sive quoad exercitium sive quoad speciem actus.*

Nota I. Juxta plures, voluntas in agendo non solum dependet a iudicio practico intellectus (II, 305), sed etiam determinatur ab hoc iudicio practico, et quidem ab *ultimo*, quod est maxime determinatum.

Nota II. Iudicium practicum depicere hic intelligi potest: 1° quatenus est ultimum iudicium intellectus, quod procedit electionem voluntatis, 2° quatenus est ultimum iudicium intellectus quod sequitur electionem voluntatis: in hoc sensu ergo docet Bellarminus iudicium practicum a libera voluntate oriri, que intellectum convertit ad unius partis *activam* exclusive contemplanda: et sic intellectus fit practicus ex speculative: unde illud iudicium non antecederet, sed consequeretur exercitium libertatis, et voluntas rigorose determinaretur ab ultimo iudicio practico. In sententia Suarezii (1), voluntas non necessario sequeretur iudicium practicum quod anteceditur aliquando prevertit (II, 305, *nota 1^a*).

Prob. I. In prima sententia, ultimum iudicium practicum esset liberum ex voluntatis imperio; atqui voluntas ad hoc iudicium imperandum, non nisi ab alio anteriore iudicio

(1) *Metaph.*, d. XIX, S. 6, et de *Grat.*, l. 1, c. 2, n. 4, etc.

practico determinaretur, et sic in infinitum, quod est absurdum. Ergo necesse est ut etiam *posito* iudicio practico, libera remaneat voluntas, quæ proinde non necessario moveret ab illo iudicio.

Minor constat: Voluntas, juxta hypotesim, non eligit, nisi huic electioni præluceat iudicium practicum, cum ipsa electio ab hoc ipsomet iudicio proprio determinatur; sed illud iudicium, juxta hypotesim, jam a voluntatis determinatione pendet, seu ab aliqua electione. Inde patet quodlibet iudicium practicum semper aliud prævium subaudire: ex quo sequeretur quomocumque liberam voluntatis determinationem esse impossibilem.

II. Si *posito* illo iudicio practico, voluntas non posset illi non consentire, jam ipsamet non esset potentia libera: positus enim omnibus absolute prærequisitis ad operandum, non posset velle et non velle. Porro discrimen inter potentiam naturalem et potentiam liberam in eo est quod naturalis, positus omnibus ad agendum requisitis, necessario determinatur ad agendum, libera autem non determinatur, sed potest agere et non agere. Ergo...

III. Nostra experientia constat voluntatem, non modò post iudicium speculative: *hoc est eligibile*, sed etiam post ultimum iudicium practicum: *hoc est hic et nunc eligendum*, sæpennimero nos hoc bonum respicere;

Video meliora proboque,

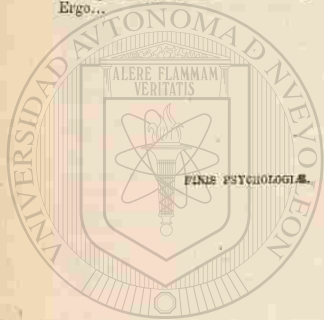
Deteriora sequor.

IV. Iudicium illud voluntatem moveret vel ratione objecti, vel ratione sui, quia haberet specialem efficaciam ad determinandam voluntatem. Atqui 1° objectum propositum non semper infert necessitatem voluntati (II, 213, 214, 217); 2° si ratione sui moveret, jam intellectus, cuius munus est illuminare ac dirigere voluntatem, eam efficienter moveret (II, 304). Ergo...

307. — *Scholium.* Juxta nonnullos, (*nota 2^a*) iudicium practicum esset liberum ex *et* voluntatis amanti *tale* objectum, et voluntas ipsa amaret *tale* objectum ex *talis* iudicii imperio. Hoc modo illud non actus essent sibi in vicem causa. Sed id est impossibile, nam, ut ait Suarez (1), « in

(1) *Metaph.*, l. loc. cit. n. 5

omni actu vitali sufficiens applicatio objecti necessarii ad actum, simpliciter et in omni genere causa antecedenti talem actum, nec fieri potest ut ipsa objecti applicatio effective proveniat ab actu ad quem ordinatur; sed iudicium rationis requiritur ad actum voluntatis ad applicans objectum. > Ergo...

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

THEOLOGIA NATURALIS.

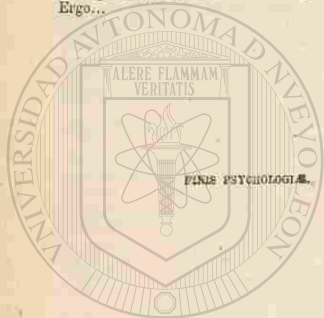
308. — *Theologia*, ex ipsa nominis etymologia, significat de Deo rationem sive sermonem. Sed inter ea quae Deo, etiam ut *unus est*, attribuantur, multa duplici Theologia cognosci possunt, naturali scilicet et supernaturali: *naturali* quidem, quatenus ex effectibus haec cognoscuntur; *supernaturali*, quando haec cognitio sive per visionem beatificam sive per divinam revelationem obtinetur.

Quoniam ratio *mediis seu luminis*, triplex distingui potest Theologia, nempe *visionis, revelationis et rationis*. Triplex enim est lumen quo Deus hominibus innotescit: lumen gloriae, lumen fidei et lumen rationis naturalis. In hac tractatione agitur solummodo de Theologia rationis, nempe de Deo, quatenus lumine rationis naturalis et *per ea quae facta sunt*, nobis patescit. Quia de causa, haec nuncupatur *Theologia naturalis*.

Naturalis igitur Theologia a supernaturali differt, non primario et totaliter quoad objectum materiale, sed quoad objectum formale. Formale enim ratio *sub qua* theologia supernaturalis in *revelatione* sita est, dum ratio formalis theologiae naturalis est *naturale lumen rationis*, quo veritates ad Deum spectantes nobis per creatura visibiles redduntur.

309. — Ad nostram institutum accedentes, presentem tractationem ratione tali distribuemus: 1° Queremus quomodo Deus generi humano *sese naturaliter* cognoscendum manifestaverit, ita ut ex hac manifestatione possimus *Deum existentem* ratione intelligere et demonstrare. Haec disquisitio veluti transitum exhibet inter Psychologiam et Theologiam. 2° Cognita et demonstrata Dei existentia, queremus *quid sit Deus*; licet enim Dei essentia a nobis neque comprehendi neque ut *in se* est intelligi possit, non

omni actu vitali sufficiens applicatio objecti necessarii ad actum, simpliciter et in omni genere causa antecedenti talem actum, nec fieri potest ut ipsa objecti applicatio effective proveniat ab actu ad quem ordinatur; sed iudicium rationis requiritur ad actum voluntatis ad applicans objectum. > Ergo...

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NEVEO EON

DIRECCIÓN GENERAL DE INVESTIGACIONES CIENTÍFICAS

THEOLOGIA NATURALIS.

308. — *Theologia*, ex ipsa nominis etymologia, significat de Deo rationem sive sermonem. Sed inter ea quae Deo, etiam ut *unus est*, attribuantur, multa duplici Theologia cognosci possunt, naturali scilicet et supernaturali: *naturali* quidem, quatenus ex effectibus haec cognoscuntur; *supernaturali*, quando haec cognitio sive per visionem beatificam sive per divinam revelationem obtinetur.

Quoniam ratio *mediis seu luminis*, triplex distingui potest Theologia, nempe *visionis, revelationis et rationis*. Triplex enim est lumen quo Deus hominibus innotescit: lumen gloriae, lumen fidei et lumen rationis naturalis. In hac tractatione agitur solummodo de Theologia rationis, nempe de Deo, quatenus lumine rationis naturalis et *per ea quae facta sunt*, nobis patescit. Quia de causa, haec nuncupatur *Theologia naturalis*.

Naturalis igitur Theologia a supernaturali differt, non primario et totaliter quoad objectum materiale, sed quoad objectum formale. Formale enim ratio *sub qua* theologia supernaturalis in *revelatione* sita est, dum ratio formalis theologiae naturalis est *naturale lumen rationis*, quo veritates ad Deum spectantes nobis per creatura visibiles redduntur.

309. — Ad nostram institutum accedentes, presentem tractationem ratione tali distribuemus: 1° Queremus quomodo Deus generi humano *sese naturaliter* cognoscendum manifestaverit, ita ut ex hac manifestatione possimus *Deum existentem* ratione intelligere et demonstrare. Haec disquisitio veluti transitum exhibet inter Psychologiam et Theologiam. 2° Cognita et demonstrata Dei existentia, queremus *quid sit Deus*; licet enim Dei essentia a nobis neque comprehendi neque ut *in se* est intelligi possit, non

est tamen rationi humano plane incognita; itaque de divinis essentia quatenus ab intellectu humano intelligi potest, in secundo capite dicemus. Denique 3° de proprietatibus quae naturam Dei consequuntur, seu de *attributis* eloquomur. Primum igitur caput erit de existentia, secundum, de essentia, et tertium, de attributis.

CAPUT I.

DE DEI EXISTENTIA.

310. — In hoc capite, duo sunt inquirenda, scilicet 1° quomodo Dei existentia naturaliter nobis innotescat, seu quomodo Deus generi humano esse manifestatione naturali palam fecerit, et deinde 2° quibus argumentis Dei existentia adhiberi possit. Itaque primus articulus erit de nostri Dei cognitione, secundus, de rationibus quae Dei existentiam demonstrant.

ARTICULUS I.

Quomodo Deus a nobis cognoscatur?

311. — Divina existentia nobis potest certo naturaliter innotescere (1).

Multi theologii et philosophi Dei existentiam ingenito singulari lumine intelligenti constare posse, rati sunt: sed, dum in strictis explicant, in diversas abeunt sententias.

1° Ontologi opinantur Deum assidue nostrae intuitioni obversari, ac consequenter esse objectum cognitionis intuitivae. Hanc periculosam sententiam, quae mediis sed reapse a concilio Vaticano (1) repudiatur, in Psychologia jam confutavimus. (II, 293, 294).

2° Alii, Cartesiani praesertim, existentiam Dei idea quaedam innata cognosci autumant: quod experientia plane reluctatur; experientia enim constat ideas, quae dicuntur

(1) Conc. Vatic. Const. de fide cath. cap. 2.

[2] Loc. cit.

innate (1), nonnisi post plures alias cognitiones in humana mente versari. Haec assertio, alias gratuita, evanescent ex dicendis de vera ratione cognoscendi Deum.

3° Sunt etiam qui docent Dei existentiam esse veritatem per se notam, ac propterea *sine processu discernitio* a nobis cognitam. Verum, ut recte animadvertit S. Thomas, quaedam veritas potest esse nota per se *secundum se*, licet *quoad nos* dici nequeat nota per se.

Haec propositio: *Deus est*, est nota per se, quatenus solam terminorum intelligentiam inquiri: praedicatum enim ad essentiam subjecti pertinet; sed per se *nobis* non innotescit ejusmodi propositio, quandiu ignoramus quid sit Deus; haec enim cognitio praerequiritur ut in hac propositione terminorum identitatem deprehendere valeamus. Haec ergo sententia patenti fultur aquivocatione inter *objectivam* propositionis evidentiam et *ejusdem* evidentiam *apprehensionem*.

4° Denique sunt Theologi, qui a falsis opinionibus hucusque recensitis recedentes, docent cognitionem existentiae Dei obtineri *per simplicem intelligentiam* quatenus, nullo docente, et absque inlicitis inquisitione ac *formali* discursu haec veritas cuique in mentem veniit. Haec itaque cognitio diceretur innata aut naturaliter indita, aut quam natura ipsa suggerit, non sicut ac *prima principia* (II, 273), quorum cognitio propria *est intellectus*.

Haec sententia dicitis Patrum consonare videtur. V. g. : S. Joannes Damascenus ait: *Notitia Dei omnibus a natura*

(1) Cartesiani partimur ideas in *innatas*, *adventitias* et *factitias*.
1° Innatae est quae ab ipso auctore naturae nobis est impressa; est ergo idea naturae rationali congruens, ac *proinde* opponitur adventitiae.
2° Idea adventitia est *ea* quae *vi ac facultate* propria cadit: in vera sententia omnesque antecedentes, ut antea pollicemur. 3° Idea factitia est *quam* meas componit ex multis praecedentibus notionibus: v. g. *instillor* deinceps in *picem*.

Deum SS. Patres notionem Dei primitivam *auctore* *instillam* aspebant non loquentur de idea aliqua innata, in sensu Cartesianorum, ut voluit Thomassinus et alii: opposant enim cognitionem *haec* naturaliter *instillam*, seu obiviam et sponte se ingerentem, excolituri notioni.

Quospiet systematis idearum *innatarum* fundamentum, quod ex *haec* idea Dei creari, nullam *proress* *firmationem* habet.

est insita; neque in aliquis ratione utens ignorare potest. Quomobrem dari nequit invincibilis ignorantia Dei (1).

Verum doctrina hæc, etsi vera, declaratione tamen indiget. Si enim per *naturalem intelligentiam* significaretur solus intellectus, quatenus a ratione distinguitur (II, 180, 190), tunc esset minus vere dictum; si autem vox illa *simpliciter intelligentia* facultatem cognoscendi significet quatenus absque studio et *formali* discursu et ante scientificam reflexionemque demonstrativam, veritatem detegit, id verissimum est. Cognitio enim hæc non opponitur ei que obtinetur cum medio, sed duntaxat excelsiori et scientificæ. In hoc sensu accipi debent verba Patrum, ut ex contextibus luculenter patet.

312. — *Tertius I. Dei existentia ab homine cognoscitur per discursum rationis ex obiectis rerum mundanarum considerationibus* (2).

Nota. Hæc de natura operationis que Deum existentem cognoscimus agitur, quominus inquiramus utrum rationicum illud sit longius positum ac reflexum, an sponte sua et sine labore fiat.

Probat. Naturalis nostra cognitio a sensu principium sumit (II, 236); hæc major est dogma apud omnes scholasticos et theologos, imò et apud Patres vulgatissimum (3), *specialiter enim de Deo agitur*. Atqui sensus res sensibiles tantum, seu effectus virtutis Dei detegere valent; specialiter enim hoc universum continet naturalem Dei manifestationem, sufficientem ut homo possit et debeat Deum cognoscere (4). Ergo nō nisi per motum discursivum ad effectibus ad causam, Deum existentem cognoscere possumus.

(1) S. Paulus, ad Rom. 1, 20. Vide Contensium. Theol. mentis et cordis I, § 1, obs. 2, c. 1, sp. 2; Gottl. Theol.; tract. 11, n. 1, etc.
(2) Euseb. Viatic. l. c.

(3) Dionys. de Div. nom., c. 1, § 4 et de Cel. Hier., c. 1, § 3; Clem. Alex., Stro. II; Tert., De anima, c. xxv; Origen., Cont. Celic. I, VII, n. 37; Athan. Cons. Gens., p. 49 (cf. Parisiens.); Greg. Naz., Orat. 31, n. 29-32; Bas., ad. Eun., I, 1; hinc in Hinc: *Attente illi quod; Aug., de Gen. ad lit., l. IV, c. xxxij, n. 39; Euseb. in Pt. xxxiii, 2-25, et alibi, etc., etc.*

(4) Epit. ad Thom., I, 46 seq.; II 10-10; Sap. xiv, 1-9.

Hic igitur discursus consistit in eo quod ratio naturalis mundum visibilem cognoscit ut opus Dei aut admirationem seu manifestationem virtutis divine.

Qui hæc conclusionem admittere detrectaret, majorem argumenti infeliaretur, et exinde autemaret aut mentem humanam posse Deum, qui in sua natura nobis invisibilis est prorsus, *intuitus* cognoscere, quod, salva fide, vix sustineri potest (II, 204), aut cognitionem Dei esse nobis supernaturaditer vel naturaliter sive infansim sive revelatam, quod est affirmatio prorsus gratuita, que in fucata impossibilitate Deum aliter cognoscendi unice fundatur.

313. — *Tertius II. Hæc cognitio per discursum omnium fere ratiocinationum facillimum obtinetur.*

Probat. Ratiocinium ejus premissa una constat judicio immediato minime scientifico, altera verò facto omnibus obvio, est facillimum. Atqui discursus quo Dei existentiam cognoscimus, est ratiocinium mixtum conflatum 1° ex principio causalitatis: *omnis effectus habet causam*, seu aliis verbis, *nilil fit sine agente*, atque 2° cognitione contingentem sui effectus mundi: *exquirit* nimirum, tanquam elementum experimentale, ut sensibus obversetur quædam in rebus mundanis mutatio, que intellectibus contactat. Ergo hic discursus, quatenus principium quoddam analyticum *immediatum* omnibus parvum, et judicium empiricum fere omnium planius duntaxat exquirat, dici debet facillimum aut primordialis.

314. — *Corollarium.* Inde consequitur cognitionem existentis supremo cause dici posse 1° *natura ipsa insitam et conceptam*, quam pendet a quodam principio ejus habitus in nobis est innatus sensu explicato (II, 273); 2° *a primordio*, siquidem obtinetur per simplicissimum mentis discursum, ac per considerationem objectorum omnibus obviæ. Præterea 3° *liquet etiam hæc cognitionem communem esse omnibus qui ratione utuntur*, et exinde procedere quamlibet scientificam reflexivam demonstrationem; est enim valenti primus ac spontaneus *rationalis* motus a cognito ad incognitum.

315. — *Scholium.* Hic discursus naturalis, spontaneus, potest analysi subijci: exinde *formalis* seu *scientificus*

evadit. Dum enim mens objectivam manifestationem virtutis Dei ex una parte rimatur, et principii causalitatis intrinsicam evidentiam ex altera formaliter comparit, ad scientificam demonstrationem assurgit, de qua in articulo sequenti.

ARTICULUS II.

De demonstratione scientificæ existentie Dei.

316. — Ex dictis constat Dei existentiam ex illius operibus per discursum et lumen rationis naturalis ita certè et apertè impetescere, ut merito SS. Patres hanc veritatem evidentem appellaverint.

Discursus quo Deum existentem detegimus, fit scientifica demonstratio, cum analysi subijctur, et ex spontaneo et informi fit reflexus ac formalis; demonstrare enim est ostendere iudicium esse sicut effertur. Hæc demonstratio est ita evidens ut ei dissentire non valeat intellectus: inde David (Ps. 13) atheum appellat insipientem: *Dicit insipiens in corde suo: Non est Deus.* Necessaria enim connectio dependentiæ inter existentiam entis contingentis et existentiam entis necessarii ita est obvia, ut aliquem rationem mentem vix latere queat.

Sed quomodo hæc Dei existentia scientificè demonstrari possit? Id in præsens inquirendum est.

Demonstratio *apodictica* est vel a priori vel a posteriori (133), prout *mediam* demonstrationis est causa conclusionis in essendo simul et cognoscendo vel in cognoscendo tantum.

Nonnulli theologi minime spernandi huc divisioni demonstrationis apodicticæ membrum adjiciunt, argumentationem scilicet a *simultaneo*. Per argumentum a *simultaneo* intelligunt hanc probationem cujus medium non est causa proprie dicta, sed *ratio reflexiva*; ideo hæc ratio demonstrandi esset partim a priori, partim a posteriori.

S I. De quibusdam imparibus probationibus.

317. — *Thesis. Dei existentia demonstrari nequit a priori, neque etiam apodictice a simultaneo.*

Nota I. Prima pars pro inconcussa et explorata prorsus haberi debet.

Nota II. S. Anselmus (1), quem postea secuti sunt Cartesiani et Ontologi, ex conceptu entis perfectissimi existentiam Dei sic derivavit: Est in me idea entis perfectissimi; atqui ens perfectissimus non potest concipi non existens; aliis verbis: In conceptu entis perfectissimi includitur, ut nota essentialis, ipsa existentie notio. Ergo ens illud existit. En forma simpliciter argumenti a simultaneo, cui vim denegat S. Thomas (2) una cum plerisque theologis. Sententiam S. Anselmi, qui ut legitimum, affert argumentum a simultaneo, minus firmam ducimus.

Probatur quomodo argumentum a priori. 1° Demonstratio a priori exordiri debet a prioribus in ordine ontologico (133), quæ sint causa ob quam *ratiocinatum* est. Atqui existentia Dei nullam habet causam. Ergo...

Præterea 2° demonstratio a priori nititur aliqua propositione *objectiva* nobis per se nota, que vim habeat manifestandi unionem attributi et subjecti conclusionis (propositio objectiva est ipsa realis terminorum unio a parte rei, nimirum unio realis predicati et subjecti). Atqui in Deo nullam talem habemus propositionem, que notifficet unionem existentis et essentialis, et sit nobis per se nota. Ergo nulla comitari potest argumentatio a priori circa Dei existentiam.

Probatur quoad argumentum a simultaneo. Argumentum a simultaneo, quod exordium ducit ab idea seu possibilitate entis perfectissimi, in sola analysi hujus ideæ necessario consistit, secus aliquid a priori supponeret propter meritum entis summe perfecti ideam. Atqui analysi alienigenis ideæ, utamque protracta, non potest pervenire nisi ad *notionem abstractam*, secus analysi (resolvendo subjectum) in ipso inveniret quod minime gentium includit.

[1] *Monol.*; contra Gannul., et *Prolog.* C. 2 et 3.

[2] *S. Theol.*, t. p., q. 2, a. 1, et *Cont. Gent.*, l. 1, c. 12.

Ergo analysis ideæ entis perfectissimi non nisi notionem abstractam existentie suppeditare potest.

Ad *majoris* plenioris intelligentiam notandum est exordium illud esse vel ipsam ideam seu possibilitatem, vel ipsam rem ideæ representatam, aut si vis, ideam quantum est ipsius rei apprehensio. Porro, si poneretur quòd sit in re aliquid quo majus cogitari non potest (1), iam argumentum evaderet pura principii petitio: ex præsupposita enim Dei existentia, erueretur eadem existentia. Si *primum*, iam analysi subjicitur ipsa possibilitas et nihil aliud. At *in* casu hæc ideæ distinctissima entis summæ perfecti supponit multas notiones *theologicas*: et ideo ipsa hypothesis vix fingi potest. Sed

Minor evolvitur. Analysi instituta ideæ entis perfectissimi videmus in hac ideæ existentiam contineri: sed existentia hæc in ipso ordine ideali necessarè clauditur, siquidem est nota que distribuitur à *mero conceptu*, qui, *juxta hypothesis*, objectivam ipsius rei conceptam realitatem per se non importat.

Quinverò existentia dupliciter considerari potest, nimirum 1° ut *ideale* complementum alicujus essentie; ita possumus intelligere quid sit existere, quomodo distinguatur essentia ab existentia (288), sive in ordine reali et physico, sive in ordine ideali tantum; possumus cogitare alios mundos existentes, etc.; 2° concipi potest ut *realis* atque actu extra mentem.

Itaque conclusimus existentiam hanc, ope argumenti a simultaneo detectam, esse existentiam idealem, utpote *inclusam in mera ideâ* entis perfectissimi.

318. — *Sententie oppositæ fundamenta exstantur.*

I. Totâ vis argumenti adversariorum inde dimanare videtur, quòd hæc distinctio inter existentiam realem et existentiam idealem hic introduci non posset, quia existentia quæcumque modo inspecta in ente summo perfecto est de ratione essentie: ergo etiam actu est. extra mentem.

Verùm id togè confusionem; fatemur enim negationem hujus propositionis, *ens summe perfectum utpote*

(1) F. Th., 1 p., q. 2, a. 1 ad 2.

existit, contradictionem quandam involvere et scientiam analysi ejusdem propositionis manifestari posse identitatem attributi et subjecti; sed tunc assumptum est propositio quedam *objectiva*, que subjectum reale supponit, ne proinde subaudit præviam subjecti tanquam existentis cognitionem, dum argumentum a simultaneo exorditur a *mero conceptu entis*, et nihil subaudire potest in ordine objective: quo casu illatio esset: *ens, quod cogitur ut summe perfectum, cogitur etiam debet ut existens*; ideoque prædicatum est existentia ut cogitata, seu idealis.

Equivocatio enim in eo est quòd antecedens ratiocinii constare deberet *mero conceptu formali*, qui proinde realem existentiam sui objecti a priori non supponeret, dum reapse est conceptus objective, seu ipsa realitas conceptu expressa.

II. Sed, inquam, transitus ab ordine formali conceptum ad ordinem objectivam realitatum fit vi ipsis argumenti, siquidem agitur de ente summo perfecto, quod proinde omnes perfectiones non modo habere debet, sed etiam in summo gradu; atqui existentia in ordine reali et physico est plus quiddam quam existentia in solo ordine ideali. Hanc ob causam institutum ratiocinium conclusionem dare debet que ordinem idealem prætergrediatur et ad realem se extendat.

Verùm ratio hæc etiam fundatur in aliqua mutatione primordialitatis hypothesis atque in falso conspectu. Et enim 1° subjectum analysi est ens mere ideale, quantum præcedit a quolibet termino objective (II, 317); inde hypothesis de collatione ordinis realis et idealis est extrinseca respectu antecedentis assumpti; includit enim elementum experimentale; argumentum igitur evadit petitio principii.

2° Propter hæc permittet ordinem idealem cum ordinem realem ad comparandum quoddam totum, quòd majus est qualibet parte. *Summa* hæc ordinis idealis et ordinis realis a falso utriusque conceptu orditur. Perfectio enim nihil aliud importat nisi entis complementum; pericuro idem sonat atque *ex integro facere* (432). Ergo perfectio entis idealis est hoc complementum quo ens illud fit integrum quod-

dam; sed ens ideale profecto perfici nequit per quasdam realitates physicas. V. g. Trianguli conceptus non perficitur, seu trianguli perfectio non accrescit per adjectionem trianguli ligno aut metallo confati. Item non est plus artis in mente Raphaelis simul et in pictura Transfigurationis quam in sola pictura aut in sola tueri; universam, ectypas non accrescit perfectioni typi.

Itaque præstantia, de qua agebatur, esset præstantia *essentia idealis super essentiam idealem*, minime autem præstantia *entis super nihilum*.

Generatim igitur concludunt Doctoris angelici sectatores illud celeberrimum argumentum fundari in quadam confusione ordinis idealis cum ordine reali. Hæc idea, quæ est antecedens argumenti, samè debet a priori pro vera et certa entis realis intuitionem, ideoque illud antecedens jam subindiret intuitionem.

318. — *Corol.* In nostra sententiâ, vera firmiter demonstratio existentia Dei semper exquirat elementum experimentale, seu ad ordinem reman pertinens, nempe eadem ratio in mixto (105).

320. — *Scholium.* Aristotelicum est tamen multos theologos, præter S. Anselmum, illi argumento vim tribuere: ita scolasticæ generatim; quantum hæc proluxa nostra disputatio fit præsertim quia illud argumentum ab ontologia avidè acceptum fuit ad immediatam Dei visionem sustinendam, sicut nulla inter hoc systema et argumentum, seu potius mentem sancti Anselmi et aliorum theologorum, sit conexio. S. Doctor alibi aperte docet hæc idem in nobis emitti ex consideratione creaturarum (1).

§ II. De vera ratione prolatam Deum existere.

321. — Prætermisissis igitur rationibus quæ minime aut saltem incipiente Dei existentiam probant, ad eas devenimus quibus certo persuaderi possit divinam existentiam; alique certum ex principiis metaphysicis, nempe ex ipsa natura rerum creaturarum, nonnullæ ex physicis, seu ex miraculo mundi adspæctabilis ordine, aliæ ex moralibus, hoc est, ex humani generis consensu, solitè deprecuntur.

(1) Vide d'Aguirre, in *Monsi*, sex priores disp.

Hinc triplici argumentorum genere contra atheos utemur. Rationes, quæ efficaciores apparent, eligemus.

322. — *Argumentum metaphysicum.* THESIS. *Mundi contingentia indubitanter Dei existentiam probat.*

Nota. Multa sunt argumenta metaphysica plene conclusiva: uti v. g., quæ desumuntur tum ex necessitate 1^æ cause efficientis, tum ex necessitate unius tantum factis ultimi, — summi veri, — boni, etc.

Prob. Ipsamet experientia invictissime constat dari entia contingentia, ac consequenter effecta seu producta; imò mundus ipse est contingens et productus. Atqui ens contingens et productum arguit ens necessarium et improductum, seu Deum. Ergo Deus existit.

Major sanctetur: Liquet res plurimas in dies produci et interire, qualia sunt præsertim vivencia : « Omnia, ait Lactantius (1-2, c. 11), tribus temporibus constare necesse est, præterito, præsentis et futuro; præteritum est origo, præsentia substantia, futuri dissolutio. » Dantur itaque entia contingentia et producta.

At non modo constat plura dari entia contingentia et effecta; mundus enim ipse est plane contingens et productus (II, 4, 20).

Minor probatur: 1° Omnia ens productum, ab alio productum est; porro hæc causa vel vel improducta vel producta, si primò, existat Deus seu causa quæ necessitate sua nature existit. Si est producta, productur ab alio, quod nisi sit ens improductum, seu Deus, ab alio produceretur; hoc aliud causam sui demò postulari, nisi esset ens improductum.

Ergo, nisi admittamus seriem infinitam contingentiarum productorum, quisque fateri debet Deum existere. Porro series actû infinita repugnat (447), sive simultanea sit, sive successiva; nam utrobique sunt eadem absurda, quibus etiam alii nonnulla specialia addunt: v. g. Series antea jam esset infinita, cui posterior novum numerum infinitum adderet, ita haberemus:

$$\text{Infinitum seu } \infty = \infty + \infty$$

Præterea numerus infinitus generationum animantium

que, v. g., bis vel ter in anno producant, necessariò aquaret numerum generationum hominum, et sic vera esset sequens adequatio :

$$n \times 1 = n \times 40 \text{ vel } 60, \text{ etc.}$$

2º *Alterà probatio minoris.* Ens contingens ab alio ad existendum determinari debet; ens enim quod ex se determinatur ad existendum est necessarium. Porro hoc aliud, a quo determinatur, si est contingens, in se non habet rationem sufficientem sui existentie. Itaque nisi absurdà fiteamur dari aliquam entium contingentium seriem, cuius ratio sufficiens semper impairetetur et nunquam inveniri posset, existit ens necessarium.

323. — *Scholium.* Cum Deus sit ens improductum, dicitur *ens a se, non effectus*, ut per se patet, sed *negative*, quatenus scilicet non habet ab alio ut aī.

324. — *Argumentum physicum. Thesis. Ex admirabili mundi ordinis evideret demonstratur Dei existentia.*

Nota. Argumentum physicum a metaphysico differt quatenus istud a mundi imperfectione eoludens ad existentiam summæ perfectionis, dum illud ex mundi perfectione concludit esse summæ perfectum. Metaphysicum ex principis metaphysicis oritur, seu ex existentia contingentis et producta, nempe a materia mundi in genere; alterum ex physicis constituitur, seu ex physica structura, nempe ex ipsa forma mundi.

Proò. Ordo admirabilis ac constantis in mundo reflectit ad evidentiam hujus propositionis: capere eandem sufficit ut oculis sive mundum ipsum, sive rem quancumque, v. g., hominem, aut, si vis, minimam bestiam, perlostrerem. Atqui hic ordo invicte declarat existentiam ordinatis superiorum, a mundo plane diversi, ipote mundum ipsum ordinantis. Ergo Deus existit.

Minor vix probatione indiget : est enim mera applicatio principii causalitatis : *omnis effectus habet causam.* Cum ipse effectus sapientissima refulgeat dispositione, quæ, licet neminem lateat, a doctissimorum tamen intelligentia nominis ex minima parte percipi potest, hincet officium

summa sapientia ornari debere. Itaque causa hæc est suprema quædam intelligentia a rebus omnibus mundanis, quæ ab ipsa procedunt, plane diversa et infinito distans. Unde dixit S. Gregorius Nyssenus (contra Eun.) : *Oculi, dum hunc mundum spectantur, ... statim intellectus prospicit Deum existentem, sicut ex auditu cithoræ, mens ad cithorædam currit.* Creaturæ a Trismegisto dicuntur : *Divinitatis radii.*

325. — *Corol.* Cum in magna hæc stupenda innumerarum rerum, quæ mundum tam late patentem constituunt, varietate, singula quæque in propriis fines spectent, necnon omnia ad communem quandam finem constantè conspiciunt, patet causam esse *unicam et summè potentem.*

326. — *Argumentum morale. Thesis. Ex unanimitate constantique generis humani consensu in agnosceda superioris unitatis existentie, legitime inferitur Deum existere.*

Proò. Consensus communis et constantis totius humani generis nequit esse fallax; atqui in divinitate agnosceda consentit genus humanum. Ergo existit Deus.

Major nequit in discrimen revocari; agitur enim de quodam iudicio pratico universali, constanti, cui nulla assignari potest particularis causa (212, 213), imò cuius obiectum ab omnibus ratione tantibus est cognita facile (II, 319).

Minor factum continet quod testimoniis probatur. Porro historici, viatores, scripta, templa, aræ, statuae, numismata et linguae, in quibus vocabula semper sunt quæ divinitatem significant, etc., testes sunt ex quibus colligere licet omnibus insitum esse de Deo opinionem. Hæc persuasio viget et viget non modò apud indoctos et rudes, sed etiam apud viros in omnibus scientiis præstantissimos.

Hæc exterritum consensus, cui nullum factum indubitum, exploratum, oppositè potest, ortum ducere non potuit sive ex educationis præjudiciis, siquidem est universalis et constantis, sive ex legislatorum fraude nam hæc Dei notio viget etiam apud sylvestres populos, qui nullam legem habuerunt sive tandem a sacerdotum industria;

sacerdotii enim existentia jam supponit cultum Dei per-
vulgatum.

Ergo Dei existentia, vi solius consensus communis, jam
ut veritas certissima haberi debet.

327. — *Scholium.* Athei (*à sece*) seu homines qui Deum
esse aut ignorant aut negant, dividi possunt in *negatives*
et *positives*, prout absoluta Dei ignorantia tenentur, vel
Deum laudacter negant. *Practici* athei etiam aliquando
dicuntur hi homines qui Deum nec inficiantur nec igno-
rant, sed se gerant sicuti Deus non esset.

Jam vero 1° minime dubium est quia dari possint athei
practici, cum atheismus illo sedem habeat in prava volun-
tate.

Verum 2° esse nequeunt athei *negativi*. Adeo enim fa-
cilis est et naturalis ad Deum transitus, ut homines ratione
utentes nequeant ignorantia ad longum tempus perducta
moraliterque invincibili detineri. Id enim constat ex eo
quod illis sit medicorum copia tum subjectivorum, tum
objectivorum, quibus ad hanc notitiam vehementer impel-
luntur (H. 313, 314).

3° Quoad atheos *positivos*, dantur profecto qui ore tenus
Deum negant, sed ambigi potest an sint qui ex animo sen-
tiant Deum non esse. Prava voluntas potest, saltem aliquo
momento, ita intellectum obsecare atque veritatis evi-
dentiam obnubere (232), ut dicere possit *aspicias in corde
suo: Non est Deus* (Ps. xiv). « Nihilominus cœci nequit
ut fugiamodi homines ab aliquo veritatis radio non tan-
guntur vel invit, et Dei existentiam repente quodam
animi motu in quibusdam saltem casibus non suspicentur
(I. 1). »

Manifestatio enim Dei existentis est *extensive* univer-
salis, et *intensive* satis evidens, ut ab omnibus ratione
utentibus percipi possit.

CAPUT II.

QUID SIT DEUS?

328. — Deum esse, hæcenus vidimus et probavimus;
nunc *quid Deus sit*, videndum est, quantum id fieri potest;

[1] *Liberatore, Inst. theol. nat., c. 1. n. 3.*

obstat enim quominus assequi valeamus quid *proprie* sit
Deus, tum magnitudo divina, tum modus ipse quo Deum
cognoscimus: magnitudo divina infinite transcendit
captum humanum; noscitur cognoscendi modus in eo sicut
ut ab effectibus, seu a rebus creatis, assurgamus ad Deum
cognoscendum (H. 311).

Distinguere igitur oportet inter cognitionem *an Deus
sit* et cognitionem *quid sit*. Circa hanc secundam, de qua
in præsentii agitur, quaeremus 1° quomodo mens humana
deveniat ad cognoscendum quid sit Deus, 2° quid sit Deus,
3° quid constituat Dei essentiam.

ARTICULUS I.

De modo cognoscendi naturam divinam.

329. — Triplex dari potest cognitio divina essentia,
nimirum 1° *compræhensiva* (24, 56): Deus solus hoc modo
sua essentiam cognoscere potest, ut postea probavimus.
2° *Cognitio propria* essentia Dei ut in se est (*proprium*
hic opponitur *analogico*): hæc itaque cognitio, que non
obtinetur per analogias aut admirationes externarum
Dei manifestationum, atque est visio propriè dicta *faciè
ad faciem*, solis beatis competit. 3° Denique cognitio *propria*,
que in efformatione consistit alienius ideæ, qua Deum
ab omnibus que sunt vel esse possunt, distinguimus. De hæc
cognitione, que est propria hominis victoris, agendum
est. Itaque in hæc vita Deum non in propria sua natura
immediate videmus, sed *eum* per creaturas; tanquam per
medium, quantumtenus intelligere possumus. Jam verò
sicuti existentia creaturarum sive in genere sive in sin-
gulis individuis spectata lauciler declaratur Deum esse
(H. 311), ita perfectiones earundem creaturarum ostendunt
quantumtenus quid sit Deus: opus enim non modò
artificis existentiam arguit, sed etiam hujus operis per-
fectiones valent ad manifestandas artificis proprietates.
Ex tribo efflu: *Nemo dat quod non habet*, patet artificem
semper et excellentiori modo perfectiones sui operis habere.
Hinc cum Deus ad res creatas se habent ut earum princi-
pium, eis longe supremus visus, fit 1° ut omnes creaturarum

perfectiones aliquo modo continent, 2° ut modus quo eas continent sit supereminens.

330. — His de causis liquet nostram cognitionem, *quid sit Deus*, resolvi in triplicem rationem: 1° Obtineri potest per *affirmationes* perfectionum quarum ideam ex effectibus divinis virtutis efformamus: effectus enim est quedam similitudo causæ; 2° per *negationes* imperfectionum quas in creaturis deprehendimus: effectus certò deficit a perfectione causæ; 3° per quandam conjunctionem utriusque modi, quæ efformamus conceptus qui appellari solent *secundum eminentiam*, sive per excessum; cognitio enim per *affirmationes* declarat perfectiones Deo convenire, sed de modo silet; quamobrem cognitio per *eminentiam* declarat has perfectiones creaturarum Deo non convenire juxta modum quo sunt in creaturis, sed modo longe altiori.

I. *Affirmantes* illi conceptus in se veluti implicitas habent notiones *negantes*, et eas quo dicuntur per *excessum*. Cum, v. g., dicimus: Deus est justus, justitia de Deo simpliciter affirmatur; sed justitia non est in Deo quoad modum imperfectum quo in creaturis reperitur, atque a nobis intelligitur, et inde, præ illo modo spectata, « potest vere de Deo negari, ut dicatur, Deus non est sapiens. » (1) Sed hæc negatio non importat in Deo deficientiam a sapientia, sed supereminentiam; quæ de causa proposito superior huic æquivalet: *Deus est supersapiens*.

Affirmatio igitur *directè* perfectionem Deo tribuit, sed indirectè seu *in obliquum* 1° excludit imperfectionem quæ est in nostro concipiendi modo; et simul 2° declarat supereminentiam esse modum quo omnes perfectiones, quas in creaturis deprehendimus, Deo insunt.

II. Negationes a Deo non excludunt perfectionem, sed quamlibet deficientiam a plenitudine absoluta realitatis; itaque important remotionem cujuscumque defectus, seu negationem negationis; v. g.: Deus est immensus, infinitus. Sunt ergo efficacissimæ affirmationes, quas proinde 1° affirmationem et 2° cognitionem per excessum includunt.

III. Notiones per *excessum*, vi ipsius forme quam præ se ferunt, simul affirmant et negant; perfectio affirmatur

(1) S. Th., de potentia, 7, a. 5 ad 2.

et modus quo nos eam concipimus, negatur. Hæc propositio: *Deus est supersapiens*, duo includit: 1° Deus est sapiens, 2° sapientia Dei a se repellit modum quo sapientia a nobis intelligitur et declaratur. Hæc ergo tres cognoscendi rationes, licet distinctæ, sunt tamen conjunctæ.

331. — *Thesis I. Nostra quidditativa Dei cognitio, licet imperfecta, est nihilominus vera.*

Nota. Eunomiani olim contendebant quòd si Deum neque comprehenderemus, nec ut in se est intelligeremus, falsa foret nostra cognitio.

Prob. Veritas et falsitas in judiciis tantum, quibus de subjecto prædicatum affirmamus vel negamus, formaliter inesse potest (155); atque perfectiones illas, quas inadæquate et analogice concipimus, Deo verè conveniant sicuti a nobis affirmatur. Ergo nostra cognitio non est falsa.

Axiom. declarat. 1° In nostris enim judiciis, affirmamus *perfectiones ipsas* esse in Deo: v. g., Deus est justus, sapiens, etc.; porro istæ perfectiones *revera* sunt in Deo; unde affirmatio est vera, licet ideæ, quas in hoc judicio conjungimus, imperfectissimè exhibeant objectum. Enimverò non affirmamus has perfectiones Deo convenire modo eo imperfecto quo eas concipimus, immò novimus eas esse in Deo longè eminentissimas. Ergo tum quoad rem affirmatam, tum quoad modum quo se prodiit affirmatio, judicium nostrum respondet suo objecto, seu est verum.

2° Si nostra judicia *adequate* declararent *quid* sint in Deo perfectiones a nobis cognitæ, hæc eviderent falsa essent; quandoquidem talis affirmatio adequatam tenuiorum cognitionem importaret; at ex analogis et adumbrationibus tantum analogice concludimus *quòd* sunt in Deo, et *quandanteus* quid sint. Ergo ordo logicus verè, licet imperfectè, respondet ordini ontologico.

332. — *Thesis II. Sola perfectiones simpliciter simplices possunt prædicari simpliciter de Deo.*

Prob. Affirmatio simplex declarat attributum *formaliter* convenire subjecto; atque sola perfectiones simpliciter simplices seu simplices (433), quæ scilicet nullum important defectum, Deo simpliciter et absolute conveniunt, ad

proinde de ipso absque falsitate affirmari possunt. Ergo patet, nos per affirmationem Deo tribuere perfectiones simplices.

333. — *Cor.* Nomina affirmantia perfectiones simplices, non secus ac eiusmodi perfectiones, formaliter Deo conveniunt. Cum enim de Deo hæc prædicentur absolute et simpliciter, necesse est ut ipsi conveniant formaliter, secus istæ affirmationes essent falsæ.

334. — *Thesis III. Negationes in recto, sive perfectiones mixtas, siens imperfectionem modè quo concipimus perfectiones simplices, a Deo arceant.*

Prob. Deus, quatenus prima causa et ens simpliciter necessarium, non potest in aliquo deficere; atqui si negationes in recto a Deo non arcerent defectum sive ex perfectionibus mixtis, sive in nostro modo concipiendi perfectiones simplices, jam declararent Deum in aliquo deficere, seu quandam realitatem carere. Ergo remanet ut negationes directæ a Deo arceant imperfectiones.

Major quam jam sufficienter constat ex superioribus dictis, melius patebit ex infra disputandis.

Minor probatur: Negatio, ex suo formali conceptu, est non ens; siquidem est negatio entis; atqui Deus, quatenus ens necessarium, est plenitudo entis. Ergo negatio respectu Dei non potest attingere nisi aliquem defectum, nempe quandam negationem, ac proinde defectum perfectionum mixtarum, aut imperfectionem modi quo perfectiones simplices cognoscimus.

335. — *Sch.* Verùm negationes sunt optimis quilibet modis cognoscendi quid sit Deus: nam negata imperfectione, seu remoto limite qui perfectionem aliquam afficit, jam indirectè hæc infinitè affirmatur.

Quæ de causa Patres præferuntur Deum facilius et perfectius cognosci per negationem quam per affirmationem: quò enim profundius intelligimus imperfectionem nostræ cognitionis et perfectius cognoscimus imparitatem adumbrationum ad Deum ut in se est manifestandum, eò verius Dei perfectiones intelligimus.

336. — *Thesis IV. Affirmationes per eminentiam in recto de Deo simul affirmant perfectiones simplices, et negant eandem esse in Deo secundum modum quo illas apprehendimus.*

Prob. Notiones per excessum directè declarant perfectiones supereminentes esse in Deo; porro manifestum est id directè importare 1° affirmationem perfectionis, atque 2° negationem imperfectionis illius modi, quo nos eandem perfectiones concipimus. Ergo.

337. — *Cor. I.* Cum tres illæ speciales nostrorum de Dei quidditate conceptionum rationes, licet mutuo habitu sese excipiant, ideoque non sint adequatè distinctæ, directè non eodem modo significant, haberi possunt ut tres modi distincti cognoscendi quid sit Deus.

338. — *Cor. II.* Ex dictis de modo arguitivo quo Deum cognoscimus, deque specialibus rationibus quibus declaramus quid sit Deus, consequitur actionibus multiplicibus nobis opus esse, ut quædam tamen quid sit Deus intelligamus.

Sch. Ut per se patet, hoc modo (Tn. IV) non possunt affirmari de Deo perfectiones mixtæ, sicuti etiam perfectiones simplices de Deo negari non possunt quin ipsi tribuantur aliqua imperfectio.

ARTICULUS II

De esse Dei.

339. — Ex triplici via quæ ad divinæ Essentiæ cognitionem devenire possumus, patet nos de Deo veritas dicere quid non sit, quam quid sit. Tamen nos aliquid de Deo cognoscere jam liquet ex dictis. Ex demonstrationibus quas circa existentiam Dei peregrinus, speciatim elucet Deum esse ens necessarium imparticipatum, causam primam ac principium ordinis qui in univèrsu spectabili fulget. Impossibile enim est ut Deum existentem cognoscamus, quin etiam de eo, cognitione saltem confusa, sciamus quid sit (1).

Nunc vero ad ipsam naturam Dei investigandam venimus.

(1) S. Th. in Boët., Tris. q. 2. a. 3.

340. — *Thesis I. Deus non est in aliquo genere, sed est supra omne genus.*

Prob. I. Notio generica petitur a realitate aliqua determinabili et contrahibili: genus enim est id quod commune videtur pluribus speciebus (49), ad quos determinatur et contrahitur per gradus ipsis proprios. Atqui Deus, qui est prima causa et ens a se, seu ens necessarium, nequit illo modo concipi ut determinabilis et contrahibilis quin etiam concipiatur ut in potentia respectu objecti a quo desumitur differentia (1), ac proinde desinat esse *prima causa, ens a se, seu id quod est.* Ergo Deus esse nequit in aliquo genere.

II. Si Deus esset in aliquo genere, illud genus esse non posset nisi *ens vel substantia*, siquidem Deus est ens a se, et principium totius esse. Atqui 1° ens non est genus (2) (209); 2° substantia predicamentalis (49) concipitur ut varie determinabilis, ac proinde ut incompleta et imperfecta. Præterea conceptus substantiæ unice importat quod aliquid non sit attributum alicujus subiecti, sed id cuius cætera sunt attributa (3), inde non excludit omnem imperfectionem et limitem, et ideo non includit ens a se. Ergo.

341. — *Thesis II. Ratio entis propriissimè Deo competit.*

Prob. Illud propriissimè Deo competit, quod maximè Deum exprimit et demonstrat, res enim quælibet notificatur per id quod habet proprium. Atqui ratio entis maximè Deum exprimit et demonstrat: Deus enim est ens necessarium, seu ens a se; porro ipsa essentia entis a se est *acta esse.* Ergo ratio entis propriissimè Deo competit, qui consequenter dici potest *ipsum esse, totum esse, plenitudo essendi.*

342. — *Schol.* Manifestum est Deum non dici *ipsum esse* ac si esset omnia quæ sunt, ut pessime volunt Pantheistæ; sed ita appellatur, propterea quod omnem *puræ perfectionis* realitatem complectitur. Deus est ens a se *singulare* in plenitudine perfectionis *intensiva*; hæc pleni-

[1] Cf. S. Th. 1, q. 3, a. 5.

[2] Vide S. Th. 1. cit.

[3] S. Th. contra Gentes 1. 1. c. 23.

tudo non sicut *extensivè* intelligi potest eo sensu quod quidquid non nihil est, sit esse divinum. Creaturæ coram Deo mediis et rectis dicuntur *non esse* quum esse, et analogicè tantum ratio entis dicitur simul de Deo et de creaturis (270, 271).

343. — *Thesis III. Existentia est de essentia Dei.*

Prob. I. Est corollarium superioris thesis: cum esse quod Deo essentialiter et proprie convenit, non sit *esse possibile, sed esse actu*, consequitur existentiam Deo essentialiter competere.

II. Illud est de essentia alicujus rei quod primum in ista concipitur et sine quo hæc res concipi nequit (275). Atqui essentia Dei concipi nequit non existens: nam si ita conciperetur, deberet pariter concipi ut determinabilis ad existendum vel per se, vel per alium; sed neutrum dici potest: non primum, nam quod est merò possibile producere nequit actualem existentiam: *Nemo dat quod non habet.* Non etiam secundum, alioquin Deus non esset prima causa. Ergo.

344. — *Thesis IV. Deus est infinitus.*

Nota 1°. Aliquid potest dici infinitum duobus modis, nempe *intensive*, id est secundum qualitatem aut gradum perfectionis, vel *extensive*, nempe secundum numerum partium aut inferiorum quibus se communicare potest. Hic evidenter agitur de infinitate intensive sumpta.

Nota 2°. Cum infinitas a nonnullis theologis habeatur tanquam formale constitutum et distinctivum essentia divina, oportet ut in præsentibus eloquamur de hac perfectione, antequam scilicet de attributis in specie considerari disputemus.

Prob. Illud dicitur infinitum quod a se removet omnem limitationem, seu imperfectionem (441). Atqui Deus nullam habere potest limitationem seu imperfectionem. Ergo.

Prob. minor. 1° Deus est *ens a se*: porro ens a se limitari nequit: limites enim non potest ab externa aliqua causa recipere, ut ex dictis constat; nequit etiam sibi met limitem imponere: cum enim *esse* non sibi tribuat ut causa, evidenter non facit ut *hoc vel illo modo* sit. Ergo.

2º Deus est omnium rerum causa ac principium; atqui causa eminentiori modo continere debet omnes perfectiones effectuum qui ab ipsa procedunt vel procedere possunt. Ergo cum Deus sit fons, non modo existentium, sed etiam possibilium (295, 296), liquet eum continere omnes perfectiones possibiliter seu, aliis verbis, eum esse omnium entium possibilium perfectissimum. Itaque est perfectus sine limite, seu infinitus.

345. — Cor. Hinc sequitur Deum omnes perfectiones continere, sed modo diverso pro diversitate perfectionum. Perfectiones enim *simplices*, cuiusmodi sunt, v. g., vita, libertas, etc., in Deo secundum propriam rationem seu *formaliter* continentur. Non sunt tamen in Deo secundum eam rationem quam in rebus creatis habent, sed multo perfectior, id est secundum absolutum sui rationem. *Mixta* verb., v. g., extensio, motus, etc., que cum defectibus sunt conjuncte atque a subiecto, cui inane, nobilioribus perfectionibus expellant, in Deo sunt *eminenter* et *virtualiter*, nempe non proprie, sed secundum præstantiorem rationem seu juxta modum qui nullam continet imperfectionem, nec perfectiones nobiliores excludat. Si enim perfectiones simplices non essent in Deo formaliter, sed solum eminenter vel virtualiter, sequeretur quod Deus esset virtualiter tantum perfectus, non autem absolute et simpliciter: quod pugnat contra thes. Vicissim, si perfectiones mixtae de Deo formaliter prædicarentur, sequeretur Deum non esse infinite perfectum, sed secundum quid.

De unitate.

346. — Cum autem in presenti capite queramus quid sit Deus, agere oportet de ejus *unitate* et *simplicitate*: ista enim perfectiones sese nobis exhibent ut nostram cognitionem de esse Dei plurimum illustrantes, atque Dei constitutivum, seu essentiam, maximeper determinantes, quatenus, ut dicit S. Thomas (1), indicant quid non sit Deus. Quamobrem antequam ad singula attributa Dei consideranda deveniamus, necesse est ut de hisce perfectio-

(1) 1. p. q. 3.

nibus eloquamur, quas caeteroquin ex haecenus dictis sponte fluunt ut corollaria.

347. — THESES V. *Deus unicus est.*

Nota. Hæc thesis multiplici ratione, sive a priori, sive a posteriori, convinci potest. Præcipuas rationes a Patribus contra Gentiles et Gnosticos usitatas eligemus.

Prob. I. Deus est prima causa et supremus gubernator rerum; atqui 1º est ordo universalis in rebus, seu quadam reductio omnium ad unitatem (330); ergo cum multiplicitas per se non gignat unitatem, hic ordo arguit efficientis et gubernantis unitatem. 2º Si plures essent supreme cause seu Dii, aut plures eorum essent inutiles aut nullus esset infinita potentia præditus; porro utrumque repugnat: ens necessarium inutile est manifeste absurditas; Deus limitatus et imperfectus non est Deus, seu suprema causa, ens a se, improductum, sibi sufficiens, etc. Ergo. Præterea, 3º si plures essent Dii, vel in ordine rerum concordando convenirent, vel non: si primum, penderent omnes ab invicem, et extendi nullus esset independens, quod pugnat contra rationem entis necessarii; si non convenirent, impossibilis esset hic ordo.

II. Deus est infinite perfectus, ac proinde id quo majus excogitari nequit; atqui si plures essent Dii, aliquid præstantius ipsis conciperetur, nempe illud cui par et simile non esset: illud enim quod æquale et simile habet non est infinite perfectum, sed illud unice quo majus excogitari non potest. Ergo necesse est ut Deus sit unicus.

Si essent duo infinita, daretur infinito perfectum cui tamen desset infinita perfectio, que est in altero; itaque esset plenitudo entis in eo qui plenitudine entis caret, et istud de utroque tota perfectionis plenitudo simul affirmaretur et ageretur.

III. Si plures essent Dii, essentia divina fieret multiplicabilis, adeoque universalis; singularitas enim, qua plures Dii revera distinguerentur, esset necessarîo extra rationem essentiam, necesse non essent plures. Ergo essentia sola seu Deitas esset omnibus Diis communis, dum existentia haberetur ut aliquid singulari proprium. Atqui ex probatis

(II, 343) constat existentiam in Deo esse de ratione essentiali. Ergo.

348. — *Cor.* Ergo absurdus est Polytheismus, sicut et doctrina Gnosticorum, qui plures aetates quos verò ut Deos habebant, induxerunt.

349. — *Schol.* Absurdum esse dualismum Persarum et Manichaeorum, qui duas rerum insitabant causas, seu duo statuebant principia, alterum bonorum, alterum malorum, jam lignet ex dictis. At speciatim annotandum est principium illud summe malum, quod induxerunt dualistae, pugnantibus inter se conceptibus coalescere. Etenim carere omni bonitate idem est ac oriri omni realitate (317, 319). Si dicerent Manichaei illud principium malum non importare omnimodam privationem bonitatis, sed duntaxat essentialem ad malum proclivitatem, id etiam absurdissimum esset. Nam ens à se existens omnibus perfectionibus nequit non instrui, ac proinde summa bonitate essentialiter praeditum esse debet.

Quòd verò illa hypothesis ad nullam originem explicandam sit inutilis, patet ex dictis (324, etc.).

De simplicitate.

350. — Sicut unitas multitudini opponitur, ita simplicitas compositioni; de hac igitur perfectione, quae veluti internum statum naturae declarat, expedit ut in praesens eloquamur.

351. — *Thesis VI.* Deus est absolute simplex.

Prob. I. Generalitèr. 1º Deus est ens perfectissimus; atque simplicitas perfectio est, siquidem excludit compositionem, quae per se alicui defectui seu eandem divisibilitati semper admixta est. Ergo Deus quam maxime recedit a qualibet compositione.

2º Deus est ens primum et independens; atque compositum est suis componentibus posterius, atque causam desiderat quae distinctas partes uniat et coniungat; compositum enim coalescit ex perfectionibus partium, ac proinde ejus perfectio est participata, ac praesupponit perfectionem hanc quam mutatur. Ergo impossibile est ut Deus sit quomodocumque compositus.

3º Si Deus esset compositus, componeretur ex partibus quae vel essent entia necessaria, vel non essent quomodolibet entia. Atqui neutrum dici potest: non quidem secundum, quia quod componitur ex finitis et contingentibus nequit esse ens necessarium. Non etiam primum, nam 1º ista partes tot essent Dei, sui entia necessaria; quidquid enim esset necessarium, omnino potentialitatem excludit, et est actu totum id quod esse potest; 2º unaquaque pars esset simul pars et totum: totum, quatenus necessaria; quippe cum necessarium nullo modo possit compleri; pars, quia ad naturam Dei conficiendam concurreret.

Praeterea si quaedam tantum partes essent necessariae, aliae verò contingentes, augetur absurditas; contingens perficeret necessarium, et exinde necessarium a contingente penderet. Ergo.

Prob. II. Speciali modo, nempe per analysim, brevissimam quidem, omnium compositionis specierum.

Deus omnem compositionem, sive physicam, sive metaphysicam excludit. Ergo est omnino simplex.

Prob. antecedens quoad primum partem. Compositum physicum coalescit sive ex materia et forma, sive ex subiecto et accidente, sive ex partibus integrantibus (99, 437). Atqui Deus hunc triplicem modum compositionis respuit. Etenim:

1º Si Deus constaret ex materia et forma, exigeret causam efficientem, quae materiam, ex se indifferenter ad unam formam potius quam ad aliam, uniat etiam hac forma. Ergo in hac hypothesis, Deus non esset ens primum et a se. Praeterea esset corporeus, ac proinde certis limitibus circumscriptus; insuper, saltem quoad materiam, esset ens participatum et potentiale, nam materia concipitur ut pars determinabilis, ac proinde in potentia respectu formae.

2º Si constaret ex subiecto et accidente, esset ens participatum et imperfectum, et exinde hanc afflert essentialitatem, cui aliquid deest in genere entis. Praeterea essentialia ad accidens se habet sicut potentia ad actum seu ad quandam novam entitatem acquirendam. Ergo ex falso consequendo patet falsum esse antecedens.

3º Deus coalescere nequit ex partibus sive integrantibus

sive *quantitativis*, ut constat ex dictis in argumentis generalioribus.

Probat 2^a pars antecedens. Nulla in Deo admittenda est compositio metaphysica. Compositum metaphysicum est vel ex genere et differentia, vel ex potentia et actu, vel ex esse et essentia, vel denique ex natura et supposito. Porro 1^a in Deo non esse compositionem ex genere et differentia, constat ex dictis (II, 340).

2^a Deus non componitur ex *notis et potentia*; in jussummodi compositum, quatenus pars est in potentia, perfici potest; ergo illud esse nequit ens perfectissimum.

3^a Nulla in Deo fingi potest compositio ex *essentia et esse*, siquidem existentia est de essentia Dei (II, 343).

4^a Nulla pariter est compositio ex *natura et supposito*, quia in Deo subsistentia concepti nequit ut realiter distincta a natura, quominus natura concipiatur ut perfectibilis, seu ut capax alioquin auctoris, quod repugnat. Ergo Deus a se remanet quolibet compositionem metaphysicam.

352. — *Cor.* Ergo falsum est illud ingenium Pantheistarum dogmatum, quod jam superius directo confutavimus (II, 19, 22); aque falsus est error anthropomorphitarum qui Deum esse corporeum putabant, in quorum erroris assentionem vocatus fuit Tertullianus, sed immortito, juxta probabiliorum sententiam.

353. — *Not.* Trinitas personarum realiter distinctarum in Deo non inducit compositionem. Compositio enim est *distinctorum unio*: porro divinae personae, quatenus in essentia uniantur, non distinguuntur, et quatenus distinguuntur, non uniantur, ut demonstrant Theologi in tractatu de SS. Trinitate. Ergo nulla distinctorum unio habetur, seu compositio.

ARTICULUS III.

De compositio essentiae divinae.

354. — Ut constat ex dictis, ineffabilem Dei essentiam pluribus conceptibus nobis representantem, quia aliter de illa cogitare non possumus. Porro inter haec praedicata quidditativa, seu perfectiones illas multiplices, quas in Deo concipimus, una in nostro concipiendi modo habetur ut aliarum radix, licet in re ipsa, non detur una alia prior,

ac ceterarum fundamentum. Id tamen fit ut imperfectus noster intelligendi modus magis excolatur, atque melius exprimat quid sit Deus, ideoque sit vorior.

Quaeritur ergo in presenti quaenam sit perfectio divina quae haberi possit ut formale ipsius Dei constitutivum, nempe tanquam quidditas (275).

355. At hic in memoriam revocandum est essentiam in creaturis tripliciter considerari posse, nimirum 1° prout est a parte rei: tum est complexus eorum quibus constituitur res aliqua individua, ac proinde quibus positus *haec res sit*, et eorum aliquo deficiente, non sit: est ergo ipsa res individua, demptis accidentalibus. Haec essentia, quo sumitur per oppositionem ad accidentia, plerumque vocatur *physica* (277) et est proprio substantia prima. Nihilominus 2° essentia physica sic distinctus concipitur. Essentia enim physica nomine, in creatis, venit complexus eorum omnium quae sunt necessario *communia singulis subjectis* ejusdem ordinis: est itaque essentia *abstracta* ab individuis, ac proinde praecisa ab accidentalibus et notis individuantibus, sed constituta perfectionibus essentialibus quae sunt in individuis. Ad equivocationem tollendam, adnotandum est hanc essentiam a quibusdam appellari *metaphysicam*, ideo quia est essentia abstracta.

Verum 3° sic praecisus describi debet essentia metaphysica: In hac essentia physica, secundum locum descripta, distinguere oportet notas quae reliquas omnes in se alio modo comprehendere intelliguntur; istae notae, quae habentur ut fons et principium aliarum notionum quibus constat essentia physica, alio exhibent id quod primum in re intelligitur, consistunt autem essentiam *metaphysicam*.

In 1° sensu, si loquamur de *essentia divina*, haec evidenter constat cumulo omnium perfectionum quas concipere possumus, etiam notionum personarum constitutivum. (R)

In 2° sensu, essentiam Dei intelligimus constitutam omnibus perfectionibus absolutis, ac praecisam praecisione non objectiva sed formalis (II, 254, nota), a perfectionibus relativis, quibus personae constituntur et distinguuntur: essentia enim concipitur ut communicabilis vel communicata tribus Personis.

Sed hic 3° agitur tanquammodo de *essentia metaphysica*

ultimo loco descripta. Cum enim Deum cognoscamus per multiplices conceptus, quærerè duntaxat possumus quomodo ad invicem se habeant hi conceptus. Hæc igitur perfectio quæ, *secundum nostrum concipiendi modum*, alteram non supponit, et ex qua tanquam ex suo principio alia pendunt, dicitur *essentia Dei metaphysica*.

356. — *Quæram si hæc proprietas* Hæc in re, non una est Theologorum sententia: 1° Plures Scholasticæ (1) docent *in infinitatem radicem* esse formale constitutum essentia divine. Triplex enim vulgè distinguitur infinitas, nimirum *materialis, radicalis seu fundamentalis et formalis*. Infinitas materialis est complexus omnium perfectionum in Deo; infinitas formalis est carentia omnimoda limitationis (441); habetur ut modus qui omnes Dei perfectiones afficit. Denique infinitas radicalis est radix seu exigentia omnium plure perfectionum infinitarum.

2° Communis Thomistarum sententia, a qua tamen recesserunt Consonans (2) et alii plurimi, statuit *actuale intellectio* esse principium formaliter constitutum et ultimo distinctivum divine essentie; Gonetus hæc sententiam fuscè propugnat. Revera gradus *intellectualitatis* in creaturis, ut declarat S. Thomas (3), est plenior expressio ipsius esse divini, sed id non impedit quominus in Deo prius concipiatur esse a se quam actualis intellectio.

3° Denique alii Thomistæ, quorum sententia prævaluit in scholis, communisque effecta est, censent gradum quo divina natura constituitur et ab alio quolibet distinguitur, inveniri in esse a se (*aseitate*), seu in ratione essendi a se et essentialiter existendi. Hanc communem et variorum sententiam propugnabimus, quia tum in infinitate radicali, tum in intellectu actuali, una ut altera conditio ad gradum esse divini constitutum desunt. Itaque:

357. — Thesis I. *Essentia Dei metaphysica consistit in aseitate*.

Prob. Essentia metaphysica, ut constat ex data des-

(1) *Præsent. de Deo*, tract. I, disp. I., § 3.

(2) L. I. disc. 2, c. vi, sp. 1.

(3) S. Thom., II q. 93, a. 3.

criptione, debet esse 1° id quod intelligitur tanquam *primo et per se* constituens esse rei cuius est essentia. Præterea concipitur 2° ut quiddam *distinctivum* entis a quolibet alio, et 3° ut ratio ex qua veluti *fonte ac radice*, reliqua omnia quæ entis insunt, produunt; quæ tamen 4° ipsa a nullis prioribus consequuntur. Atqui hæc omnia optime competunt aseitati. Et hæc 1° hæc notio nobis apparet ut id quo Deus est Deus: sicut enim creatura primo concipitur ut ens ab alio, ita et Deus, ut ens a se. 2° Aseitas est prædicatum Dei distinctivum: eum discernit a creaturis, quæ necessario sunt ens ab alio. Denique 3° aseitas est fons ex quo reliquæ perfectiones immediate vel mediate fluunt, et 4° hæc perfectio suprema nullam seipsa habet priorem: ex hac enim notione sequitur necessitas habendi omnes perfectiones possibles. Ergo formale constitutum et distinctivum Dei est quod Deus sit *ens a se*.

358. — *Cor.* Deus, non solum ut in se est, sed etiam ut a nobis concipitur, striete loquendo defini non potest, aliqua addita differentia determinari. Attamen, cum *ens* sit nomen analogum, adeoque Deo et creaturis commune, possumus per additionem a se illud nomen explicare ad significandam Deum solum. Unde nomen *qui est, a se*, seu nomen tetragrammaton, *Jehovah*, est Dei proprium.

359. — *Sch.* In questione *quid sit Deus*, nihil aliud quaerimus nisi ut conceptus confusus *entis a se* distinctior reddatur, explicatio eorum quæ in illo comprehenduntur.

360. — Thesis II. *Conceptus entis a se, qui secundum nostrum concipiendi modum, habetur ut ratio nature divine constitutiva, plane differt ab idea entis sub qua intelligimus quidquid concipimus*.

Prob. 1° Hæc idea, quæ est nota abstractissima realitatis, non comprehenditur ens *aliquid singulare, in se determinatum*; ejusmodi enim idea importat moram oppositionem ad non esse, seu *aliquid* sine determinatione, videlicet rationem entis indeterminatam significat. Explicatio hæc in discrimen revocari nequit quod destruat

totus ordo cognitionum. Atqui *esse deitatem* est esse singulare, determinatum determinatione summa. Ergo.

Præterea 2° ratio entis indeterminata neque est esse divinum, neque esse creatum, sed abstrahit ab utroque: analogice tantum de utroque dicitur. Ergo si hæc idea entis haberetur ut idea Dei, Pantheismus admitteretur.

Denique 3° cum hæc idea determinatur ad conceptum *entis a se*, id non fit *negatione determinationis*; a se, id est simpliciter ex sua intrinseca entis ratione per plenitudinem *absoluti esse* determinatur ad *omnimodam singularitatem*.

Qui igitur confundunt *ideam* entis universalissimi cum idea Dei, confundunt ens maxime abstractum cum maxime concreto, universalissimum cum essentialiter singulari, indeterminatum cum summe determinato.

361. — Cor. « Hæc doctrina Giobertina, et systemata aliorum recentiorum (II, 291-300) habenda sunt, que vel pondere suo ad Pantheismum fertur, vel in hoc jam infelicitur jacent », ut verbis doctissimi theologi nostre ætatis utar.

CAPUT III. DE ATTRIBUTIS.

362. — Per attributum divinum multi theologi intelligunt id quod essentialiter divinam, suis prædicatis essentialibus jam constitutum et determinatum, afficit ac perficit: unde in hac sententia non predicatur essentialiter. Attributum igitur definiunt: *Perfectio simplex, absolute et necessario de Deo prædicabilis per suam formam adjunctis* (1). Quatenus attributum est perfectio de Deo *absolute* prædicabilis, distinguitur a divinis relationibus. Attributum etiam definitur perfectio *necessario* prædicabilis, ut excludatur omnes respectus liberi seu relationes Dei ad creaturas.

Considerari ergo solent *attributa* ut perfectiones accedentes et superadditæ ad esse, dum perfectiones, quas præ nostro concipiendi modo habentur ut *expressiones ipsius esse*, proprietates (*absolute*) sæponumero appellantur.

(1) Tourneley, de Deo, c. IV.

Tamen hæc a controversiis Theologorum dijudicandis circa questionem an attributa sint de *essentia* (1), abstinemus. Itaque hic noster conspectus est pure methodicus.

363. — Verum ad rei majorem perspicuitatem, notandum est attributum trifarium usurpari: 1° *latissime*, quatenus importat quodcumque predicatum Deo tributum: 2° *strictius*, pro omni perfectione Deo intrinseca et objective convenienti; ita omnes modi divine Essentia attributa dici possunt: 3° *strictissime* usurpatur pro perfectione simplici, quam in creaturis conspicientes, Deo tribuimus, ut perfectiorem essentiam divinam jam adæquate constitutam in ratione essentia divina.

In præsentii agemus 1° de attributis in communi: et quidem attributum hic late sumitur, nempe pro qualibet perfectione divina, sive hæc dicatur proprietas, sive sit attributum stricte sumptum, excepta tamen perfectione que essentia vocatur (II, 355). In 2° articulo disputabimus de attributis in specie, non tamen de omnibus, sed de iis que peculiariter aliquam difficultatem habent.

ARTICULUS I.

De attributis in communi.

In hoc articulo agemus 1° de fundamento multiplicitatis attributorum; 2° de eorumdem identitate et distinctione; 3° de divisione attributorum.

I. Fundamentum multiplicitatis attributorum in nostra ratione cognoscendi Deum.

364. — Ex dictis sive in primo capite presentis tractationis, sive in Psychologia circa originem nostrarum idearum, constat nonnisi ideis ex creaturarum consideratione desumptis, nos quadammodo assequi *quid sit Deus*. Ex perfectionibus *analogi secundarii* (271), assurgimus ad perfectiones *analogi principis*.

Deus est absolute simplex, actus purissimus (nihil habens potentialitatis), infinite perfectus, et exinde in ipso nulla

(1) Suarez, de Deo, l. I, c. II.

diviso, nulla realis multiplicitas; qua de causa omnes distinctiones aut diversas perfectiones, quas in Deo concipimus, nihil aliud sunt quam diversi illi aspectus, quos mens nostra, infinitam hanc ac unicam essentiam inadeguato inspicens, in ipsa deprehendit. Quodlibet ergo attributum est inadeguatus conceptus, quem nobis videmus essentia infinita et indivisibilis.

Idoque multiplicitas hæc attributorum, quæ in Deo concipimus, tum ex arguitivo nostro modo cognoscendi Deum, tum simul ex ipsa natura objecti cogniti ex una parte et subiecti cognoscentis indole ex altera, est nobis Deum cognoscendibus omnino necessaria.

1° Objectum enim est infinitum, ideoque infinito supereminet nostram capacitatem cognoscendi. Imbecillitas virtutis cognitive subiecti est talis ut Deum distincte cognoscere non valeamus, nisi cognitione multiplici quæ objectum attingat veluti per partes. Sicuti, y. g., ingenii spatium oculis non nisi per partes laustrare quit, sic mens humana, si ita loqui fas est, non nisi per multiplices conceptus quid sit Deum quadamtenus cognoscere potest. In hac multiplicitas conceptuum necessario dimanat ex infinita disparitate objecti cogniti et subiecti cognoscentis, quodquid sit alterorum de modo quo Deum cognoscimus.

2° Cùm nostra Dei cognitio sit arguitiva et exordium ducat a multiplicibus creatorarum perfectionibus, quas affirmando vel negando Deo tribuimus, sit necessarium ut in Deo plures distinguamus perfectiones; fundamentum ergo huius diversitatis est Deo extrinsecum. At fundamentum ipsius distinctionis duplici veluti elemento constat: primum est ipsa infinita Dei perfectio, quæ licet una sit in se, pluribus tamen æquivalet perfectionibus; et aliud fundamentum distinctionis est Deo intrinsecum; alterum elementum est imperfectio nostri intellectus et modus quo cognoscit et illud est Deo extrinsecum.

3^o5. — Hæc multiplicatio perfectionum, quas distinguamus, est nobis necessaria, non modo ad distinctionem de Deo conceptum habeamus, verum etiam ad præcavendas innumerabiles absurditates quæ exariserent si voces et conceptus quibus significatur una perfectio, pro alteris promiscue usurparentur. Y. g. actus diligendi virtutem et actus quo odia habet vitium, in Deo sunt unum quid et idem; verumtamen dicere non possumus: Deus amat virtutem et vitium; Deus odit virtutem et vitium, etc.

Hæc distinctio attributorum est absolute necessaria, sive ut non obvolvamus in omnimoda confusione dum quaerimus quid sit Deus, sive ut in manifestas absurditates

non impingamus, quando de Deo loquimur. Hæc distinctio simplicitati Dei non obicit, nam multiplicatio hæc nostrorum conceptuum in re, est representanda efformatur, nec diversitatem, nec multiplicitem importat (II, 331), ut actutum videbimus.

II. De divinarum perfectionum identitate et distinctione.

336. — I. De identitate et distinctione attributorum ab essentia. Deus est physico et metaphysico simplex (II, 251); quocirca impossibile est ut attributa habeantur tanquam realitates diversæ ab ipsa essentia, quibus hæc periretetur et completeretur.

Circa distinctionem attributorum ab essentia, plures exorti sunt pessimi errores oppositi, ab eo qui recte sentitire velit, æque vitandi: 1° Gilbertus Porretanus Pietriensis Episcopus, censuit inter essentiam et attributa realem intercedere distinctionem. 2° Enomani in oppositam prorsus sententiam iterunt: nullam omnino distinctionem admisissent. Putabant enim attributa esse solam nominum diversitatem et varietatem, nulloque prorsus modo, ne cogitatione quidem, ab essentia discrepare; inde rejiciebant etiam distinctionem rationis ratiocinativæ.

Primus error in Concilio Remensi ab Ecclesia damnatus fuit, quippe qui simplicitatem Dei prorsus negat. Altera insaniam dogmatibus fidei catholice non minus relinquitur (1).

At inter diversas scholas theologorum et philosophorum reperitur etiam quedam opinioinum discrepantia circa naturam distinctionis inter attributa et essentiam. 1° Nominales non secus ac Enomani, rejecta distinctione etiam rationis, diversa duntaxat admittunt nomina quæ eandem rem sub eadem intrinseca ratione significarent. Differunt ab Enomaniis quia id affirmant de attributis absolutis tantum, non autem de personis respectu essentie. 2° Scotiste distinctionem formalem ex natura rei (389) admittunt inter essentiam et attributa tum absoluta, tum relativa. 3° S. Thomas et alii communiter theologi dis-

(1) Vide Petav., de Doo, l. 1, c. viii.

tionem rationis ratiocinatae (301, I) inter essentiam et attributa agnoscunt.

367. — *Thesis I. Inter essentiam et attributa nulla intercedit distinctio realis.*

Prob. I. Id ipsum, jam plane constat ex antea dictis de Dei simplicitate (II, 351).

Prob. II. Si distinctio realis inter essentiam et attributa intercederet, sequeretur essentiam cum attributis esse quid perfectius secundum entitatem quam essentia sola: essentia enim admitteretur istae realitates quae dicuntur attributa. Atqui hoc falsissimum est, quippe cum essentia in hac hypothese non esset ens infinitum, utpote capax recipiendi nova incrementa realia. Ergo.

368. — *Thesis II. Attributa ad essentia divina non sola nominum varietate distinguuntur.*

Nota. Eunomiani distinctionem etiam *zē* *tribōzē* rejiciebant, non modo inter attributa absoluta et essentiam, verum etiam inter eandem et attributa relativa: Paternitatem, Filiationem, etc. Thesis impugnat etiam Nominales.

Prob. I. Ex antea explicatis de necessitate distinctionum in Deo (II, 364, 365) patetis attributa non esse diversa nomina significantia eandem rem et sub eadem propositi ratione; diversitas enim non est tantum in vocibus, sed etiam in conceptibus per voces significatis. Ergo.

II. Pressis: Illa invicem distinguantur quibus contradictoria recte tribui possunt: atqui de essentia et attributis contradictoria verificari possunt: v. g., essentia non generat nec generatur, intellectus generat; intellectus non spirat, voluntas spirat; intellectus cognoscit, voluntas non cognoscit (II, 365), etc. Ergo nisi contradictoria sint simul vera, necesse est ut sit distinctio inter conceptum essentiae et conceptum attributorum.

369. — *Thesis III. Inter attributa divina et essentiam divinam admitti nequit distinctio formalis scotistica (389).*

Nota. Haec doctrina Scoti, non directe et positive, sed ex mente Conciliorum Remensis contra Gilbertum Porre-

tamum, Lateranensis IV, cap. 2, contra abbatem Joachim, et Florentini sub Eugenio IV, sess. 18, rejecta videntur; declarationibus sane horum conciliorum statuentium nullam intercedere realem et actualem, ante mentis operationem, distinctionem, nonnisi laboriose ejusmodi distinctione accommodatur.

Prob. Deus est ens perfectissimum et simplicissimum; atqui 1° nostro concipiendi modo, Deus ens perfectissimum non foret si maxima, quae exogitari possit, identitate sibi attributa omnia non identificaret: perfectus enim videretur ens in cujus essentiali conceptu omnes perfectiones includerentur, quodque proinde a se removeret distinctionem hanc formalem et realem. Ergo...

2° Ens, quod distinctionem omnem realem et formalem ante mentis operationem excluderet, esset simplex in superiori simplicitatis gradu quam ens quod hanc distinctionem admitteret. Atqui Deus est ens simplicissimum, ac proinde in summo simplicitatis gradu. Ergo... (1).

370. — *Corollarium.* Ex dictis liquet distinctionem rationis ratiocinatae (301), aut, si vis, distinctionem virtuales (III, 388, 391) dari inter attributa tum absoluta tum relativa comparata ad essentiam. Haec enim distinctio non est *realis* ut *formalis actualis ex natura rei*, neque mera nominum diversitas, seu distinctio rationis ratiocinantis, sed distinctio secundum conceptum, *ut supra*.

371. — *Scholium.* Hujus distinctionis duplex est fundamentum: unum ex parte Dei; alterum ex parte nostri. Primum est infinita Dei perfectio, alterum tenuis capacitas mentis humana, quae uno et simplici conceptu omnes Dei perfectiones percipere non valet (II, 392).

III. De distinctione attributorum ab invicem.

372. — Hic non agitur de attributis Dei *realibus*, quae attingunt personas, seu de relationibus realibus divinis, quae inter se realiter distinguantur: de hisce relationibus agunt Theologi in tractatu de sanctissima Trinitate. Agitur itaque de attributis absolutis.

(1) Tourneij, *de Deo*, q. 3, a 2.

373. — THESIS IV. *Inter attributa absoluta ad invicem comparata, eadem viget distinctio ac inter hec eadem et essentialia.*

Probatur. Ea virtualiter seu distinctione rationis ratiocinatae distingui dicuntur, quæ 1° unam eandemque simplicissimam habent entitatem, necnon 2° ob suam præstantiam pluribus æquivalent; unde menti nostræ fundamentum et causam præbent diversorum conceptuum (301).

Atqui attributa ad se invicem comparata 1° unam habent et quidem simplicissimam entitatem: hæc est essentia divina, quæ 2° ob suam sanctam præstantiam pluribus æquivalent, atque nominis per conceptus diversos, qui nobis exhibent attributa distincta, percipi potest. Ergo inter hæc attributa absoluta est distinctio rationis ratiocinatae, seu cum fundamento in re.

IV. De divisione attributorum.

374. — Hic in indaganda a priori partitione attributorum non incumbemus, quum theologi hæc in re valde dissideant. Quapropter principales divisiones enumerabimus, de earumdem idoneitate non iudicantes.

1° Alii attributa disperuntur in *affirmativa* et *negativa*, prout obtinentur per viam affirmationis, et terminis affirmantibus de Deo prædicantur, v. g., omnipotentis, omniscientia; vel per modum negationis, et terminis negativis contentantur, v. g., infinitas, immensus.

2° Alii distinguunt inter attributa *quiescentia* seu *invariantia*, et *operativa* seu *transientia*, prout nullam actionem sibi implicent, v. g., simplicitas, immutabilitas, vel actionem important, v. g., omnipotentia, omniscientia.

3° Alii attributa partuntur in *communicabilia* et *incommunicabilia*, prout cum entibus finitis aliquo modo communicari possunt, vel non possunt. Verum adnotandum est omnia attributa esse communicabilia vel incommunicabilia: sunt communicabilia quando præcedunt ab infinita perfectione: sunt incommunicabilia si tanquam absoluta atque infinita considerantur.

4° Alii attributa discernunt in *physica* et *moralia*: phy-

sica ad infinitam Dei substantiam spectant, moralia ad voluntatem referuntur.

5° Alii distinguunt attributa a proprietatibus: attributa sunt perfectiones quæ, præ nostro concipiendi modo, intelliguntur ut aliquid accedens et superadditum ad esse substantiale: proprietates verò habentur ut diversæ rationes et expressiones ipsius esse. Id manifeste intelligit de attributis, spectatis non secundum se et objective, sed penes nostrum modum concipiendi et formaliter.

Deinde attributa hæc distribuunt in *absoluta* et *respectiva*, prout considerantur in seipsis, vel ut adsignificandam terminum a Deo distinctum: itaque relativa important *relationem rationis ad extra*, seu ad *res creatas*.

Intellectus et voluntas inter attributa respectiva aut potius operativa a nonnullis recensentur (1), non secus ac Providentia, quæ operationes important intellectui simul et voluntati communes.

Ex recensitis partitionibus quænam si accuratior, non inquirimus; determinare enim talem distributionem esse vel unice aptam vel aptiorem negotiosa res est.

ARTICULUS II.

De attributis in specie spectatis.

375. — Naturam divinam in suis perfectionibus, veluti solem in radiis promicentem, considerare oportet. Jam antea ad determinandum quid sit Deus, quosdam ejusmodi radios Divinitatis, qui nobis illum Deitatis solem maxime aperiret et quodammodo indigunt, pro imbecilli mentis nostræ acie, contemplati sumus. Nunc remanet ut de hæc attributis spectatis eloquamur quæ vel peculiarem aliquam difficultatem habent, vel nostrum de Deo conceptum magis ac magis distinctum efficiunt.

Jam verò attributa divina vobis negativis vel affirmativis significaverit; hinc, in primo paragrapho de præcipuis attributis negativis, in secundo, de attributis positivis agere expediet.

(1) Fraasch., tract. II theol., de Deo essentialiter operante.

§ I. De attributis Dei negativis in specie spectatis

376. — Principia attributa negativa sunt unitas, simplicitas, immutabilitas, immensitas et incomprehensibilitas. Jam antea ad unitatem et simplicitatem conspiciendas, quæ appellatione quidem videntur proprietates affirmantes, sed revera sunt negantes, obtutus nostros admoventur; nunc ergo se nobis offerunt tres posteriores.

I. De immutabilitate.

Antea diximus quid et quotplex sit immutabilitas (400, 401).

377. — Thesis I. *Deus est omnino immutabilis.*

Nota. Hic agitur de immutabilitate absoluta, seu metaphysica: probandum est enim Deum esse immunem a qualibet mutatione (400).

Probatur I. Deus, in quantum ens necessarium, a se removet potentiam sive objectivam (303) sive passivam (304). Atqui id quod mutatur semper constat potentia sive objectiva sive passiva, seu est contingens; nam mutatione aliquid acquirit, vel amittit, et exinde prius concipi debet in potentia ad illud acquirendum vel amittendum. Ergo impossibile est ut Deus non sit immutabilis.

II. Deus est infinitus (II, 343), ideoque nulli incremento obnoxius; atqui mutatio importat accessum vel recessum alicujus perfectionis; mutatio debet esse *perfectiva* vel *amissiva*: ens mutat cum aliquid acquirit, aut se extendit in id ad quod prius non pertinebat. Ergo...

III. Simplicitas hæc summa, quæ Deus fovitur, a se arcet omnimodam compositionem: porro mutatio aliquam semper importat compositionem: omne quod mutatur, quantum ad aliquid manet, et quantum ad aliquid transit. Ergo...

378. — Thesis II. *Deus est omnino immutabilis, etiam secundum illas intellectus et voluntatis operationes quarum terminus sunt creature existentes pro aliqua temporis differentia.*

Nota. Hæc secunda thesis jam fuit ut corollarium ex superiore. Verum ad uberiorem hujus attributi declara-

tionem, speciatim de hac re disputare oportet, et in quantum creatura sunt terminus harum operationum intellectus et voluntatis.

Probatur. Creaturae dici possunt terminus intellectus et voluntatis divine dupliciter, nimirum ad secundum esse ideale, quatenus sunt et representantur in Essentia divina ab æterno, aut secundum esse reale, et prout a parte rei et in seipsis existunt in tempore: priori modo dicuntur terminus æternus et intrinsecus; posteriori autem, terminus extrinsecus et temporarius. Atqui impossibile est ut sit mutatio in operationibus intellectus et voluntatis divine; quocumque modo terminentur. Ergo...

Probo minorem. Quoad primam partem, evidens est creaturas secundum esse ideale constituere terminationem invariabilem et æternam; sunt enim ipsa divina essentia, quatenus est objectum divini intellectus (300). Ergo ejusmodi terminatio, quæ immutabilis est, nullam prorsus implicat in Deo mutationem.

Sed difficultas solum est an aliquid mutationis Deo accedat dum terminatur ad creaturas in seipsis existentes:

I. Terminatio multiplex, diversa, successiva operationum Dei ad extra in Deum mutabilitatem induceret, si hujus terminationis varietas in ipso principio cognoscente et volente diversitatem actuum necessariam exigeret. Etiam ex mutabilitate terminationis illi inferri potest ad principii mutabilitatem, nisi modus objecti determinet modum operantis.

Atqui falsum consequens: nam 1. Deus est ens necessarium, et exiit a termino extrinsecò determinari aut pendere nullo modo quæ. 2. Successio et mutatio esse possent in Deo dum creaturas intelligit et vult, si eas non nisi pluribus actibus cognosceret et vellent; sed uno eodemque actu cognoscit et vult Deus, quicquid extra se vult; infinita enim perfectio hujus actus facit ut iste possit ad plura, *diversa, successiva*, contingentia se extendere quin mutetur: nulla deficientia in Deo concipi potest. Igitur relationes reales ipsius termini creati ad Deum mutantur; sed relatio hujus summae unitatis ad creaturas non potest mutari quin ipsa unitas fiat aliquo modo multiplex seu composita (II, 350).

II. Deus per has operationes diceretur mutabilis, quatenus fieret in ipso accessus vel recessus alioquin relationis. Atqui id manifeste repugnat perfectæ Dei simplicitati: « Deus simplex est, ait S. Augustinus, quia hoc est quod habet, » seu juxta effatum scholæ: *quidquid est in Deo, Deus est*. Ergo non est mutabilis per accessum vel recessum *alioquin relationis*.

III. Per analogiam confirmatur probatio. Multiplicitas operationum ex eo procedit in essentiis finitis quod earum operationes ob naturam limitationem semper et necessario in aliquo deficient; impossibile ergo est ut qualibet creatura unico actu omnia attingat objecta; inde ipsa natura limitatio multiplicitatem actuum exquirat. Itaque quo perfectior est cognitio, eo minor sit numerus actuum quibus cognoscibilia pervadit.

Itaque ex analysi constat multiplicitatem actuum intrinsicè colligari cum eorumdem imperfectione. At operationes divinæ sunt perfectionis infinitæ; ergo abhorrent a qualibet multiplicitate et imperfectione.

IV. *Comparatione* illustratur. 1° Sol, dum semel quatuorversis emittit suos radios, per hanc unicam irradiationem, entia innumera, diversa, successiva simul colostrat, ac variè afficit; sicut istæ omnes terminationes movæantur, sol tamen propterea non movetur, nec novas radiorum emissiones peragit.

2° « Quomodo si totum corpus tuum, ait Hugo Victorinus, esset oculus, nec aliud tibi esset esse, et aliud vivere, quocumque se res verteret, præsens tibi non esse non passet, et sub uno visione ictu immobilis permanenti comprehenderes quidquid quocumque versum in conspectu laboris: se transiret, et statet visio, et quocumque sua se mobilitate verteret, stanti non nisi præsens esset. » (1)

Sed hæc sufficiant, siquidem ab ipsis Scripturis commemoratur: *Sicut qui mel multum concessit non est et bonus, sic qui scrutator est majestatis opprimetur a gloria* (Prov. xxv, 27); et Apostolus ad Rom. xii, 3. *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem*.

(1) L. VII, *Erudi. theol.*, c. xi.

379. — *Corollarium I.* Ex immutabilitate manifesto colligitur nullam esse in Dei existentia successione, nullum initium, nullumque finem, seu Deum esse æternum (484, 466). Id etiam liquet ex eo quod Deus est ens a se, prima causa, etc. Æternitas est ipsa Dei vita quatenus permanens et opposita successioni, sive reali sive possibili. Sicut ergo immensitas excludit imperfectionem in loco vel spatio, ita æternitas repellit limitationem ex qua tempus pendet.

380. — *Corollarium II.* Ex dictis elucet relationes omnes inter Deum et res creatas esse *non mutuas* (375, II); sunt enim *reales* ex parte creaturarum, que a Deo vere dependent, *sed logicæ* ex parte Dei, cum nihil novi per illas poni possit in divina essentia.

II. De immensitate.

381. — Illud vocabulum *immensus* idem quod *non habens mensuram* designat, ideoque ex primaria significatione cum infinito coincidit. Sed usus invaluit ut immensitatis vocabulum usurparetur non modo ad designandum eque tantumque limitis exclusionem, verum etiam ad significandam vim quam infinita Dei substantia ex se habet sese presentem sistendi in omnibus spatiis sive reahibus, sive possibilibus, absque ulla sui mutatione locali; ideo, vi hujus perfectionis, creatura in *loco* vel *spatio* in indefinitum possibilis nulla actu esse potest quin Deus ei intine adsit. (1)

Deus solito dicitur ubique esse præsens triplici modo, nimirum per *essentiam, potentiam, presentiam*. Deus est ubique per potentiam quatenus omnia ejus potestati subjunguntur; per presentiam, quia omnia nuda et aperta sunt oculis ejus; per essentiam verò, quatenus adest omnibus sua substantia, ut omnium causa. Ita a S. Thoma id explicatur (2).

Hic agitur de inexistencia Dei in loco per essentiam secundum modum antea determinatum (II, 32). Alii modi

(1) S. Th., *l. p.*, q. 8 a. 4.

(2) *l. p.*, q. 8 a. 3.

quibus Deus est præsens, ex aliis attributis, nempe scientia et potestate, manant.

382. — *Thesis. Deus est immensus et ubique præsens,*

Nota. Nonnulli theologi distinguunt immensitatem ab ubiqualitate et omnipræsentia: *immensus* est capacitas sine sitendi in omnibus omnimodis rebus quin a re aliqua aut loco usquam delinatur: *ubiqualitas* est actualis Dei in omnes creaturas existentes illapsus, seu extrinseca relatio immensitatis: *omnipræsentia* est specialis Dei assistentia et operatio ubicunque: habetur ut immensitatis consecratum. *Thesis* de Deo hæc tria affirmat, hoc est, immensitatem Dei generatim sumptam propagat.

Probatur I. Essentia divina est indita in se et in omnibus suis perfectionibus; proprietates enim commensuratur nature. Atque si capacitas ubique existendi substantialiter esset limitata, Deus non esset infinitus in omnibus suis perfectionibus, neque ejus substantia incircumscripita. Ergo . . .

II. Deus operatur in omnibus rebus esse, vitam et operationem, alias non esset prima omnium causa. Atqui agens debet conjugari cum patiente vel per se, vel per suam virtutem, quæ in Deo est ipsa substantia. Ergo substantia Dei est immediate conjuncta et illapsa rebus omnibus.

Sed hic animadvertere debemus minorem hujus argumenti a Scoto ejusque sequacibus impugnari. Hæc enim celeberrima schola ostendere contra S. Thomam contendit illationem (ex operatione Dei in omnibus rebus ad substantiam ipsius in eis presentiam) non esse legitimam (1).

383. — *Scholium I.* Immensus non importat formalem extensionem, sed virtutalem tantum, et exinde non pugnat cum Dei simplicitate, Deus est plane totus in toto loco quocumque, et totus in qualibet loci parte. Præterea quando Deus res novas creat, *extrinsecum* solummodo relationem novam admittit: unde immensus cum immutabilitate etiam non pugnat.

(1) Vide S. Th., 1. p., q. 8, n. 2; Vasquez, q. S. diss. 28; Scot., lib. 1. dist. 37, q. un.; Frassin., 1. 3, tr. 1, disp. 3, a. 3, q. 2, etc.

384. — *Scholium II.* Querunt etiam scholastici utrum Deus ratione suæ immensitatis realiter sit in spatiis imaginariis? Generatim respondent Deum revera ipsis præsentem non esse, siquidem hæc spatia nihil sunt. Porro Deus non potest dici præsens nihilo. Verùm questio hæc est supervacua præsertim, quippe cum de relatione rationis Dei ad creaturas in loco positas eodem ferè pacto querat ac si immensus, quæ profecto, prout est in Deo, non pendet a relationibus loci et spatii, esset infinita quodam diffuso.

III. De incomprehensibilitate.

385. — Illud dicitur mente incomprehensibile, seu invisibile comprehensivè, quod videri nequit adequate, seu quantum visibile est.

Ad comprehensionem duo maxime desiderantur: 1° ut cognoscatur *id omne* quod in re atque est cognoscibile (24, 5°); 2° ut res illa cognoscatur *totaliter*, nempe ut tanta sit in cognitione intelligentis perfectio quanta est intelligibilis in objecto quod cognoscitur. Prima comprehensio dicitur *extensiva*, posterior verò *intensiva*. Itaque non immerito S. Augustinus (Ep. 112) comprehensionem sic definit: *Totum comprehenditur videndo, quod ita videtur ut nihil ejus lateat videntem.*

386. — *Thesis. Deus est incomprehensibilis prorsus ab omni intellectu creato.*

Probatur. Ad cognitionem comprehensivam alicujus rei, requiritur ut res illa tota et totaliter cognoscatur, nempe ut virtus cognitiva omnino adequet et exhauriat objecti cognoscibilitatem. Atqui Deus, qui est infinitus, infinitam habet intelligibilitatem, ac prorsus ut comprehendatur, infinita virtus intellectiva desideratur, quæ creature tum existentis, tum erobili competere nequit. Ergo impossibile est quòd intellectus creatus Deum comprehendat.

387. — *Scholium.* Deus non propter hoc dicitur incomprehensibilis, quasi *aliquid* ejus sit quod non videtur; cum Deus sit simplex, semper totus videtur, dum videtur. Sed non propterea percipiunt omnes habitudines quas

habet ad creaturas posibles, neque etiam perfecte videtur sicut visibilis est.

388. *Thesis II. Deus est etiam invisibilis naturaliter sive ab oculo corporeo sive ab intellectu creato.*

Nota. Hæc propositio, sicut superior, est de fide. Secunda pars definita fuit in concilio Viennensi contra Beguinas et Beguardos.

Probatur. Prima pars facillime adstruitur. Facultas corporea evidenter nequit, saltem solis viribus nature, spirituales substantiam percipere (II, 184, etc.); atqui Deus est substantia maxime spiritalis. Ergo...

Probatur secunda pars. Nulla facultas naturaliter fertur nisi in objectum sibi proportionatum; omnis enim cognitio naturalis est secundum naturam cognoscentis, eum recipitur in cognoscente. Atqui inter Deum quidditative visum et intellectum creatum non datur proportio; modus essendi Dei certo excedit modum nature ejusdemque cognoscentis creatæ. Ergo...

Hæc tamen ratio, quam affect S. Thomas; Scotus non videtur efficax qui hujus probationi aliam sufficit quæ pluribus etiam theologis non placeat. Apodictice ergo demonstratio ad Theologiam ferre unice spectat.

389. — *Scholium.* Quando scholastici de Dei incomprehensibilitate loquuntur, querere solent utrum essentia divina possit intuitivè videri quominus videantur simul omnia Dei attributa, et etiam tres personæ? Theologi ferè omnes negant. Scotus tamen, sub distinctione formali ex natura rei immixta, tenet de absoluta Dei potentia fieri posse ut videatur essentia non visis personis, hujusmodi attributis (1). Hanc sententiam proptenso animo arripuerunt quondam ontologi ad sumum systema sustinendum; sed cui bono? siquidem unice loquitur Scotus de visione beatifica.

§ II. De attributis Dei positivis in specio spectatis.

390. — Hæc divina attributa affirmativa possunt etiam esse duplicis generis; alia enim sunt quiescentia, puta vo-

(1) Vide Vasquez, d. 48, c.

ritas et bonitas; alia verò sunt operativa. De veritate et bonitate, ex quiescentibus, neonem de intellectu, voluntate et Providentia ex operativis, hæc ultima movebitur disputatio, in tot numeros partita quot sunt recensitæ perfectiones seu præcellentia.

De perfectionibus Dei quiescentibus.

I. De veritate.

391. — Hic non agitur de veritate logica (151, 1°) seu formaliter sumpta, de qua tractandum est cum agitur de intellectu divino, sed tantum de veritate fundamentaliter spectata, nempe de re ipsa quatenus est intelligibilis (151, 2°; 310). Verum ita consideratum nihil est aliud quam ipsum ens cum connotatione intellectus (310) — id est, sub ratione cognoscibilitatis.

392. — *Thesis I. Entitativa Dei veritas est hæc perfectio, qua propriis Deitatis characteres sibi vindicat Deus.*

Prob. Veritas entitativa est ens quatenus cognoscibile (151, 2°); atqui cognoscibilitas hæc evidenter consistit in characteribus quibus ens illud in suo esse constituitur, et a quocumque alio distinguitur. Ergo Deum habere veritatem entitativam nihil aliud est quam proprios Deitatis characteres sibi vindicare, quibus a falsis diis seceratur: hinc quod sit totius esse absoluti plenitudo, ens infinitum, etc.

393. — *Thesis II. Veritas divina est fons et mensura totius veritatis quæ præter Deum concipitur.*

Nota. Id jam innunt superius dicta (311, 313).
Prob. Veritas que est vel concipi potest præter Deum, est 1° veritas inere idealis in possibilibus, 2° veritas actualis in rebus existentibus, 3° veritas formalis in intellectibus creatis. Atqui Deus est fons et mensura hujus triplicis veritatis. Etenim 1° quoad veritatem ordinis metaphysici et idealis, jam ex dictis (290) liquet ordinem illum mere possibilium a Deo unice pendere. Ordo enim metaphysicus constituitur legibus necessariis essentialium (308),

que leges ideo sunt necessariae, quia eas exquirunt divina essentia, non quidem libere, sed necessario.

2° Deum esse fontem et mensuram veritatis *actualis*, non minus evidens est. Res enim actu existentes in tantum sunt verae in quantum respondent ideis divinis (311): forma enim artificialis est ex conceptione artificis. (Quando agitur de artifice qui in suo actu nullatenus delibere potest, mensura rei facta est eriditorem conceptus effectoris.)

3° Veritas *formalis*, in intellectibus creatis, est etiam participatio quaedam veritatis *divine*. In cognitione enim naturali, de qua hic unice agitur, principium cognoscens et veritas rei cognita ex ipsa divina veritate manant: lumen enim intellectuale est participatio aliqua ac veluti radius divine veritatis (II, 250): inde dicitur lumen participatum, et quandoque a Patribus, *verbum seminale* (*verbum effectivum*), quatenus scilicet est admiratio et participatio quodam analogo luminis increanti seu Verbi divini. Veritas rerum est etiam veritas eodem modo participata, nempe per creationem emanantem. « Sicut enim, ut ait S. Thomas, omnes rationes rerum intelligibiles primo existunt in Deo et ab eo derivantur in alios intellectus, ut actu intelligant: sic etiam derivantur in creaturas, ut sentiant. » Atqui veritas *formalis* in intellectibus creatis agitur ex quadam conjunctione veritatis quae est in rebus, cum lumine intellectuali.

Ergo omnis veritas quae est vel conspici potest praeter Deum, pendet a Deo, tanquam a suo principio et exemplari et mensura.

204. — *Schol.* Exemplar divinum inspicitur potest, non modo respectu possibilium, rerum creatarum et ideologicarum, verum etiam respectu ordinis moralis (1). In ordine enim morali duo considerari possunt, scilicet obiectum appetibile seu bonum, et principium subjectivum, quo actiones libere temperantur, id est, iudicium practicum rationis (II, 303, 307). Porro quoad *primum* « unumquodque dicitur bonum similitudine bonitatis divine sibi inhaerente, quo est formaliter sua bonitas dominans ipsum (2). »

(1) Vide N. P. Liberatoris: *Deus consuec.*, II p., c. 8.

(2) S. Th., I p., p. 4, 2, 4.

Quoad *secundum*, nempe quoad subjectivam regulam actionum, haec regula consistit in principiis practicis, quae constitunt legem naturalem. Atqui lex naturalis est quaedam participatio legis aeternae, quae est voluntas Dei creatrix et gubernatrix creaturas intuitu finis. Itaque cum ratio aeterna sit regula directiva Dei operantis, liquet subjectivam seu proximam nostram actionum regulam fundari in ipsa ratione divine sapientiae.

« Sicut ratio divine sapientiae, ait S. Thomas, in quantum per eam cuncta sunt creata, rationem habet artis vel exemplaris, vel ideae, ita ratio divine sapientiae moventis omnia ad debitum finem, obtinet rationem legis. » (I, II, q. 3, a. 1.)

II. De bonitate.

305. — *Thesis I. In Deo est summa et omnimoda bonitas.*

Prob. Deus ex intrinseca ratione sua essentia est plenitudo, actu existens totius perfectionis (II, 345); atqui bonitas est perfectio. Ergo Deus est plenitudo totius bonitatis, seu est bonum, non intra aliquem ordinem aut bonitate sibi adveniente, sed absolute tota bonitatis ratione, seu est ipsa tota bonitas.

306. — *Schol. I.* Discrimen inter bonum absolutum et bonum participatum eodem recidit ac diversitas inter *esse absolutum* et *esse participatum*.

307. — *Schol. II.* Bonitas divina est causa tum exemplaris, tum finalis, tum elicitionis, omnis boni creati; non quidem causa formalis, quia creaturae habent internam bonitatem sibi propriam, licet à Deo effusam. (R)

308. — *Thesis II. In Deo etiam est illibata bonitas moralis, seu sanctitas.*

Prob. « Aliquid potest dici sanctum tripliciter: 1° ratione munditiae; 2° quia enim idem est ac sine turba, unde communiter sanctitatis dicitur, ad omni labe intemperata puritas; 3° accipitur pro stabili firmitate in bono; dicitur enim sanctum, quasi lege sanctum; 3° sumitur pro summa conjunctione et applicatione ad res divinas. Atqui haec omnia eximie in Deo reperiantur: est enim 1° purissimum

actus immaterialis et spiritus mundissimus; 2° est firmis-
simus et immutabilis in amore boni...; 3° est sibi con-
iunctissimus, cum sit sua regula indefectibiliter operans
in ordine ad suam gloriam (1). » Ergo.

300. — *Schol. I.* Sanctitas in creaturis est *negative*
inammitas ab inordinatione a lege æterna; *positive*, con-
formatio actuum et habituum ad ipsam morum regulam,
que conformatio ultimo perficitur amore Dei et conjun-
ctio cum Deo, ultimo fine; lex igitur amoris est maxi-
mum mandatum.

400. — *Schol. II.* Fundamentum omnis ordinis, ac
proinde ordinis moralis, est ipsa essentia divina. Ordo
enim moralis stat in rectitudine operationum entium libe-
rorum intuitu finis, præcepto ultimi (II, 393).

De attributis Dei operativis.

I. De intellectu.

401. — Intellectus active et operative sumptus signi-
ficat hanc potentiam vitaliter elicivam actualis intelec-
tionis. Hoc intercedit discrimen inter intellectum et intelec-
tionem, quod ille sit *actus primus* intelligendi, quia est
prima ratio cur substantia spiritualis sit capax intelli-
gendi; intellectio autem est *actus secundus*, seu ipsamet
operatio, quia emanat ab actu primo.

Sed in Deo intellectus et ipsa intellectio sunt omnino
unum et idem, ideoque rovera non datur actus primus et
actus secundus, quippe cum Deus sit actus purissimus.
Quamobrem in hac disputatione agendum est unico de
scientia Dei.

Ex infinita essentia divinis perfectione et summa ejus
simplicitate constat Deum infinita præditum esse scientia,
et hanc scientiam non esse intrinsece multiplicem aut
mutabilem; unico namque et invariabili actu cognitionis,
Deus cuncta percipit. Scientia Dei *in se* est ipsa divina
essentia sub ratione infiniti actus intellectualis. Tota ergo
varietas scientiæ divini in diversis ejus terminationes
referenda est, seu ex diversis terminis qui ei subsunt,

[1] *Contens.*, l. 1, d. 3, c. 11, q. 2.

venit. Hæc autem distinctio est nobis necessaria (II, 364,
365).

402. — *De objecto scientiæ divini.* In cognitione in-
creata, sicut in creata, duplex distingui potest objectum,
materiale videlicet et *formale* (142), idque vel *primarium*
vel *secundarium*. Primarium dicitur quod cognoscitur
præcisè ratione sui; secundarium autem quod percipitur
tantum ratione connexionis quam habet cum alio.

Distingui etiam solet, ut alibi diximus, objectum for-
male *motivum*, seu ipsa ratio movens, a *terminativo*, seu
formali quod vel materiali.

403. — *Thesis I.* *Objectum primarium terminativum
scientiæ Dei est essentia divina.*

Prob. Objectum primarium debet esse 1° per se intelli-
gibile, 2° prima ratio cur cognoscatur quicquid cognoscitur.
Atqui essentia divina 1° est per se intelligibilis, 2° est
etiam prima ratio cur intellectus cognoscat; per se, non
per aliud cognoscitur, et eo ipso fit intellectio, quod intel-
lectus est in actu ipsum objectum intelligibile, seu ipsa
essentia. Ergo...

404. — *Coroll.* Ergo cætera omnia, quas Deus cognos-
cit, non nisi objectum ejus secundarium esse possunt.

405. — *Thesis II.* *Essentia divina est objectum formale
motivum, reliqua autem vera unanisi objecta materialia
seu terminativa esse possunt divini scientiæ.*

Prob. Objectum formale motivum cognitionis illud est
quod cognitionem determinat, eique dat perfectionem pro-
priam: vocatur etiam *species intelligibilis*; materiale
verò id est quod scientiæ tantum subest, quominus scienti-
am scientiæque perfectionem determinet. Atqui 1° essen-
tia divina est propria ratio et perfectio scientiæ divini;
scientia enim divina est realiter ipsa divina substantia et
essentia, que alias est exemplar infinitum et actualis re-
presentatio omnis veri: est itaque species intelligibilis
intellectus divini.

2° Reliqua vera cognitionem divinam nec determinare
nec perficere possunt, secus in cognoscendo Deus non esset
perfectè independens, sibi que sufficiens; cognosceret in

alio et ex alio; unice igitur scientiæ Dei subsunt, quin scientiam hanc aut determinare aut specificare possint. Ergo.

406. — *Thesis III. Juxta meliorem sententiam, Deus cognoscit objecta secundaria ut formaliter in seipsis sunt vel esse possunt.*

Nota I. Hæc agitur tantum de objecto terminatio, nullo modo de formali motivo. Hæc igitur objecta non habentur ut causa determinans et perficiens scientiam, sed ut mera terminatio. RE FLAMMAM

Nota II. Quidam philosophi et theologî censent Deum hæc objecta in seipso, non autem in illis ipsis cognoscere; alii verò tenent Deum hæc objecta cognoscere non solum in seipso sed etiam in illis ipsis: Deus itaque cognoscit res illas secundum esse eminentiale quod habent in Deo, et simul secundum esse entitativum quod habent in seipsis, vel habentur et producerentur.

Prob. Deus cognoscit res perfectiori modo quo possunt cognosci, ac proinde secundum omnem modum quo sunt cognoscibiles; atqui res sunt cognoscibiles non modo secundum quod sunt eminenter in Deo, verum etiam secundum esse quod habent in seipsis: illud enim esse eminentis est ipsa divina essentia, non autem illud esse creatum quod habent in seipsis. Ergo Deus cognoscere debet objecta secundaria etiam in propria eorum natura.

407. — *Coroll.* Ergo ab æterno Deus cognoscit illud esse actuale.

408. — *Schol.* Id nullo pacto immutabilitati et independentiæ Dei offeicit: etenim cum objectum illud sit mere terminativum, non autem motivum, non potest ipsam cognitionem determinare: inde illius mutabilitas non implicat mutabilitatem cognitionis divine; scientiæ Dei subest verum prout reipsa est. (1)

409. — *Divisió scientiæ.* Jam verò objectum scientiæ divine aliud est *primarium*, nempe ipsa essentia divina, et aliud *secundarium*, hoc est, quicquid a Deo distinctum

(1) Vide si lubet, Frassen., tract. II, n. 4, q. 3, ad difficultates solvendas.

est. Sed objectum sive *primarium* sive *secundarium* vario considerari potest; ex hæc multiplice consideratione exurgunt varie divisiones scientiæ Dei.

Itaque scientia solito dividitur: 1° in *speculativam* et *practicam*, prout ejus objectum a Deo non est operabile, vel secus, 2° in *liberam* et *necessariam*, prout ejus objectum a Dei liberis decretis pendet, vel non; 3° in scientiam *approbationis* vel *improbationis*, prout versatur circa bonum vel malum; denique 4° in scientiam *simplicis intelligentiæ, visionis et mediæ*; prima est *possibilem* cognitio, secunda respicit *existentias*, tertia ad *future conditionata* spectat. Hanc partitionem vulgatissimam sequitur in hæc expositione.

410. — *I. De scientia simplicis intelligentiæ.* Scientia que *possibilia* seu rerum essentias comprehendit, dicitur scientia simplicis intelligentiæ, ad discrimen scientiæ visionis, que *actuales existentias* intuetur; itaque dici potest etiam scientia *abstractiva*. Hæc scientia est *necessaria*, siquidem 1° veritas essentialium in statu possibilitatis est absolute necessaria, atque 2° divinus intellectus necessario comprehendit omnem veritatem. Dici potest etiam *practica*, quatenus est scientia operabilium sub formali ratione operabilium. Non est tamen causa rerum in *actu secundo*, secus omnia *possibilia* essent actu producta: hæc enim scientia non est libera.

411. — *Thesis I. Objectum adequatum scientiæ simplicis intelligentiæ sunt omnia possibilia, secundum formalem possibilitatis objective rationem.*

Prob. 1^a pars. Quod objectum adequatum scientiæ simplicis intelligentiæ sint omnia possibilia, id liquet ex ipsa descriptione hujus scientiæ.

Prob. 2^a pars. Ratio formalis alicujus cognitionis generis inspecta (142), est propria hujus cognitionis perfectio, qua talis constituitur atque a cognitionibus specie diversis distinguitur; forma enim est id quod dat perfectionem essentialem certi cujusdam ordinis. Atqui scientia simplicis intelligentiæ a scientia visionis distinguitur quatenus existentias ipsas non respicit, nimirum ad realem rerum existentiam non terminatur, sed ad res ut sunt

tantam possibles. Ergo possibilia intuetur sub ratione formali possibilitatis objective, id est, in sola possibilitate contemplanda sistit.

412. — *Schol.* Deus omnia comprehendit, non multis distinctis actibus, sed uno substantiali actu, quo comprehendit seipsum; inde solum ex terminatione formaliter spectatâ multiplicem in Deo scientiam distinguimus (II, 409).

413. — *Thesis II.* Deus res possibles distincte cognoscit secundum proprias naturas, omnesque posibles perfectiones, relationes, fines, actiones, limites, etc.

Prob. Deus perfecte comprehendit suam virtutem producenti infinitam; atqui virtute divina res producentur aut producerentur in tali ordine, et cum talibus perfectionibus et imperfectionibus, fine et limitibus, etc. Ergo nisi in Deo sit aliqua ignorantia eorum ad quæ sua potentia se extendere potest, debet ipse res possibles distinctissime cognoscere.

414. — *Corol. I.* Ergo Deus cognoscit etiam mala.

415. — *Corol. II.* Cum Dei potentia et « sapientia non sit numerus » (Ps. cxlvi), fit ut multitudine possibilium quæ Deus cognoscit, dici possit infinita actu. Hæc tamen sententia reluctatur aliqui theologi.

416. *Schol.* Ex dictis (209) constat creaturas possibles videri in essentia divina, tanquam in medio cognito, in quo distinctum suum radicaliter habent esse intelligibile.

417. — II. *De scientia visionis.* Scientia visionis, quæ etiam intuitiva dici potest, ea est, quæ Deus cognoscit et determinate exprimit res ut existentes pro aliqua temporis differentia. Objectum hujus scientiæ sunt, non modò res create, sed etiam essentia, attributa et persone divine, utpote actu existentes; itaque hæc scientia, quantum terminatur ad Deum et ad ea quæ in Deo necessaria existunt, est simpliciter necessaria, quia nostro concipiendi modo, antecedit quolibet divinæ libertatis exercitium: in quantum verò ad creaturas terminatur, est *libers absolute*, eo quòd, secundum nostrum concipiendi modum, subsequatur exercitium divinæ libertatis. Dici tamen solet *necessaria ex hypothesi*, nam Deus non potest creaturam

semel productam non cognoscere. Per scientiam ergo visionis Deus omnia intuetur quæ ipso operante vel se solo vel etiam per causas secundas, independenter a *libertis actibus* voluntatis create, in qualibet temporis differentia realiter existunt. Itaque circa præterita, presentia et futura *absoluta* versatur hæc scientia.

418. — *Thesis I.* Deus seipsum adæquatè comprehendit.

Prob. Res cognitione comprehenditur, quando cognoscitur quantum est cognoscibilis, ita ut vis cognitiva adæquet cognoscibilitatem hujus rei cognitæ (II, 385); atqui divinus intellectus Deum cognoscit quantum cognoscibilis est: virtus enim Dei in cognoscendo est infinita, sicut ejus intelligibilitas est infinita. Ergo Deus seipsum perfecte comprehendit.

419. — *Thesis II.* Deus cognoscit omnia quæ aliquando existentiam sortiuntur.

Prob. I. Cum infinita et illimitata esse debeat divina cognitio, Deus certò cognoscit quicquid est cognoscibile; atqui futura contingentia sunt vere scibilia, quia vere sunt futura: illorum enim esse præsens respectu temporis cui coexistent, verum est, ac proinde tempore antecedente verum est quòd illud sit futurum. Ergo Deus certò novit omnia quæ aliquando existentiam accipiunt.

II. Si Deus futura contingentia non cognosceret quantum sunt futura, ea saltem nosset dum determinatio suo tempore existentiam accipiunt: nulla verum latet Deum. Atqui ab æterno Deus cognoscit quicquid cognoscit: scientia Dei est immutabilis et incrementum accipere nequit; immò proprio loquendo, nihil Deo futurum est vel præteritum. Ergo.

420. — III. *De scientia mediæ.* Scientia hæc, de qua celebris controversia existit coram Clemente VIII et Paulo V, in congregatione de Auxiliis inter Thomam de Lemos, Dominicanum, et Gregorium de Valentia, etc., societatis Jesu, ea est quæ respicit *futura conditionata*. Per hanc ergo scientiam intelligitur cognitio certa et infallibilis, quam Deus habet de rebus conditionatè futuris.

hinc scientia *media*, quia medio modo se habet inter scientiam simplicis intelligentiæ et scientiam visionis; illius enim objectum, nempe futura conditionata, veluti medium tenent inter mere possibilia et absolute futura.

421. — *Thesis I. Hæc scientia media admitti potest.*

Nota I. Thomista et Scotista plerique uno consensu docent scientiam Dei adequate dividi in scientiam visionis et scientiam simplicis intelligentiæ. Sed hodie sententia opposita est longe communior. Tamen celeberrimus ille controversia inter Dominicanos et Patres societatis Jesu respiciat potius modum quo Deus futura conditionata cognoscit, quam ipsam divisionem scientiæ.

Nota II. Molinista, Congruista et Augustiniani, qui scientiam mediam propugnant, alii tenent eam mediare inter scientiam visionis et scientiam simplicis intelligentiæ, alii, inter scientiam liberam et scientiam necessariam.

Prob. Thesis proposita. Ex perspecto fundamento divisionis scientiæ Dei, constat illam scientiam esse ab aliis distinctam, cujus objectum est proprium et distinctum; atque scientiæ media habet objectum proprium et distinctum. Ergo.

Prob. minoræ. Que actu nunquam existunt, et tamen in *signo priori ad actualem* existentiam spectant, non sunt sive *mere possibilia*, siquidem eorum cognitio ad existentiam realem terminatur, neque *reales existentia*: deficiente enim conditione nunquam existunt. Atque ejusmodi futura conditionata sunt objectum scientiæ media. Ergo secundum objectorum diversitatem, præter scientiam visionis et scientiam simplicis intelligentiæ, merito distinguitur scientia futurorum sub conditione.

422. — *Schol.* Hæc scientia media cum scientia visionis convenit, quatenus ad existentiam contingentem refertur, et cum scientia simplicis intelligentiæ, quia objectum non intrinsecus in absolute actu existens. Sed discrepat a prima, quatenus non respicit existentiam futuram tempore aliquo actualem et absolutam, et a secunda quia non attingit objectum sub præcisa ratione possibilitatis.

423. *Thesis II. Deus certò cognoscit contingentia conditionate libera, nempe liberos actus, qui, quibusdam ad-junctis positivis, futuri essent.*

Nota I. Davidi Deum interroganti, an, si mansisset Cæsar, Saul venturus esset ad eam urbem obsidendam? respondit Dominus: *Decederet.* Iterum consulente Davide: *an tradent me viri Cæsar...* in manus Saulis? respondit Dominus: *tradent.* De facto David non remansit Cæsar, at tamen Deus absolute respondit, ac proinde certò et infallibiliter rem sub conditione futuram præcausavit.

Theologi alios afferunt textus, præsertim ex *Sap.*, c. iv, 21; III *Rég.*, xi, 2; *Matth.*, xi, 21; *Eccl.*, iii, 6.

Nota II. Licet thesis videatur *theologicæ* certa, quidam tamen theologi Deo denegant hanc de conditionate futuris certam notitiam, atque docent hanc cognitionem esse conjecturalem tantum.

Prob. Quidquid est verum seu scibile, a Deo cognoscitur: atque futura conditionata sunt determinatò vera, ac proinde scibilia. Ergo.

Major constat; itaque probatur *minor*.

Propositio conditionata, v. g.: *Cæsar David tradent, si remanset.* non est minus vera ac propositio absoluta *Cæsar David tradent*, imò est prius vera; sola enim conditione differt, qua ab altera; porro posita conditione, propositio conditionata evadit absoluta. Ergo non verificata conditione, est etiam determinate vera.

Præterea duo sequentes propositiones contradictoriae nequeunt esse simul falsæ: *Si Cæsar remanset David, tradetur Sauli*; *Si Cæsar remanset David, non tradetur Sauli*: David non simul tradetur et non tradetur. Ergo una debet esse determinate vera, ac proinde a Deo cognosci.

424. — *De medio scientiæ divini.* Jam antea diximus principium formale motivum divini cognitionis, nullum esse aliud quam divina essentia (II, 403, 405). At conceptus medi in quo est distinctus a conceptu principii formalis. Medium enim cognitionis est id, quo cognito, devenimus in aliorum cognitionem (II, 222); medi ergo cognitio est ratio aut causa cur aliquid aliud cognoscatur; v. g., principia sunt media cognoscendi conclusiones.

Ut aliquid rationem medi dicensis in alterius cognitionem habere possit, duo maxime requiruntur: 1° ut antecedat, saltem prioritate naturæ et causalitatis, rem quam manifestat; 2° ut relationem necessariam aut saltem infallibilem connexionem habeat cum re manifestata. Deficientibus his conditionibus, unum ex alio colligere non liceat. Hæ conditiones suam secum afferant probationem.

Jam verò ex antea enunciatis liquet: 1° Deum suam essentiam immediate, id est, sine medio cognoscere; nihil enim potest concepti divina essentia anteriori, in quo hæc cognosci possit; itaque essentia a Deo cognoscitur, ut objectum simul materiale et formale;

2° Deum res alias a se in seipso cognoscere, non autem in alio; essentia est unica species intelligibilis qua Deus omnia cognoscit (II, 405), etiam existentias secundum esse quod habent in seipsis (II, 405), Deus, qui est exemplar et causa omnium rerum, est sibi ratio cognoscendi omnia alia, quæ habentur ut objectum pure materiale. In hisce affirmandis omnes scholæ conveniunt.

425. — *Ass. cum specificis agitur de modo et ordine quo res a Deo distinctæ, cognitioni ejus exhibentur, ab invicem dissentire theologî oporterunt. Nulla tamen viget controversia circa modum quo Deus cognoscit essentialis omnes possibilis: manifestum est enim Deum eas intelligere in sua essentia. Futura necessaria nullam ferè difficultatem quoque præferunt: Nihil v. c. t. quia dicuntur a Deo percipi tum in causis, tum in decreto quo decernit vel permittit ut eveniant aliquando.*

Celeberrima igitur illas controversie inter Thomistas et alios theologos vixerunt præsertim quoad futura libera sive absoluta sive conditionata. In hisce disputationibus agitur præsertim de concursu divine præsentis cum libero voluntatis nostræ motu.

Thomistæ generatim ex theoria de necessitate prædeterminationis physice (412), colligunt Deum prænoscere omnes actiones liberas futuras in decretis suis æternis, physice prædeterminantibus ad has vel illas actiones. At, semel negato fundamento hujus sententiæ, ruit doctrina super illo extracta, ideoque ex antea explicatis (412, 413),

jam constat Deum actiones liberas non cognoscere in suis decretis physice prædeterminantibus.

Theologi, qui hæc cognitionem in Deo tanquam causa prædeterminante non admittunt, in diversas etiam distrahantur sententias, quas singillatim referre hic non vacat.

Sententiæ quæ hodie communior longe est, tuebitur ope methodi eliminationis. Sed ut clarior fiat disputatio, in antecessum nonnulla sunt prænotanda:

1° Cum queritur utrum Deum cognoscat futura libera ante vel post decretum, manifestum est particulas *ante* et *post* non significare anterioritatem vel posterioritatem realem, sed rationis tantum cum relatione dependentiæ, vel non, a decreto: istæ rationes anterioritatis vel posterioritatis solidè dicuntur *signa vel instantia rationis*.

2° Per decretum divinum intelligitur illa Dei voluntas qua decernit futuram rerum existentiam: est ergo voluntas effectrix.

426. — *THESIS I. Actus liberi a scientia visionis tanquam causa pendere nequeunt.*

Prob. Omnis scientia objectivam veritatem supponit cuius est scientia: id evidens est 1° in scientia *speculativa*, quæ non facit intelligibilia; sed per eam fit ut quæ in se sunt intelligibilia, sint actu intellecta.

2° Scientia verò *practica*, quæ est causa rerum, si spectetur præcisione facta a voluntate effectricæ, seu quantum formaliter est scientia, supponit etiam suum formalem terminum, nempe objecta in quantum sunt operabilia; in *actu primo* scientia practica supponit rationem exemplarem; existentia autem in *actu* est effectus voluntatis efficientis, cui præluet cognitio existentie operabilis et efficientiæ: existentia in actu pendet a scientia quæ sit practica in *actu secundo*. Atqui scientia, sive speculativa, sive practica quæ sit causa rerum, ratione anterior est scientia visionis. Ergo impossibile est ut actus liberi a scientia visionis tanquam a causa pendeant.

427. — *THESIS II. Propria ratio cur Deus actus liberos præcedat, esse nequit in divinis decretis.*

Prob. Decretis divinis, creatura constituitur in actu primo; atqui si in actu primo causæ libero spectato cum

omnibus suis elementis intrinsicis, ipse actus secundus esset infallibiliter cognoscibilis, voluntas in actu primo non posset se determinare ad utrumlibet: in adjunctis enim actus primi esset ratio determinationis infallibilis ad unum; itaque determinatio ab hiis adjunctis, non ab indifferenti voluntatis electione, procederetur. Ergo Deus non prævideret actus liberis in suis decretis.

428. — *Thesis III. Deus futura libera non prævocat in prædeterminationibus absolutis antecedentibus præscientiam liberi consensûs.*

Nota. Nomine prædeterminationis intelligunt theologi alteram et absolutam Dei voluntatem, ut creatura in tempore ad talem actum liberè se determinet.

Prob. 1.ª Deum actus malos prævidere non posse liquet: Deus enim prohibet ipsam actum physicam, licet pravitas moralis, ab illo actu physico inseparabilis, sit causa prohibitionis; itaque prævidendo vellet simul et nollet eundem actum physicum, imò etiam positivè vellet peccatum. Ergo.

2.ª Actus boni etiam prævideri nequeunt quia tollitur liberum arbitrium: prædeterminatio necessariò includit decretum conferendi auxilium capis natura est ut actus prædeterminatus infallibiliter consequatur; hæc enim prædeterminatio est voluntas Dei absoluta (ex hypothesi antecedens voluntatem tum visionis tum mediæ) ut creatura talem actum eliciat. Atqui hæc auxilia liberum arbitrium determinantis, per se tollent indifferentem voluntatis electionem. Ergo prædeterminatio illa antecedens libertatem arbitrii perimeret.

429. — *Thesis IV. Deus futura libera prævocare nequit in supercomprehensione libere voluntatis.*

Nota. Hæc est sententia Molinae, qui supercomprehensio nomine intelligit hæc perfectissimam de voluntate creata cognitionem, qua Deus penetrat quid unaquæque voluntas creata, sub quocumque statu et conditione ponatur, de facto volet, et in quam partem se inclinabit.

Prob. Ut in supercomprehensione libere voluntatis infallibiliter cognoscantur actus liberi, requiritur ut huius-

modi actus in voluntate habeant esse certum et determinatum; atqui voluntas libera potest velle et non velle, ad contraria se ferro, et axinde in actu primo non magis continet hunc actum quam oppositum; ideoque impossibile est ut quilibet actus liber esse determinatum habeat antequam eliciatur. Ergo ex sola cause cognitione, nulla haberi potest certa et infallibilis scientia actus liberi.

430. — *Thesis V. Actus liberos Deus ab æterno cognoscit in ipsa veritate existentia eorumdem, id est sine ullo medio ex parte objecti.*

Prob. I. Ex dictis constat Deum non cognoscere actus liberos in aliqua causa antecedenti, seu in aliquo medio. Ergo remanet ut cognoscat eos sine medio.

Prob. II. Deus cognoscit actum liberum positum, in ipsa actus veritate (II, 406): « Deus cognoscit omnia contingentia, non solum prout sunt in suis causis, sed etiam prout unumquodque eorum est actu in seipso (1). »

Atqui cognitio Dei non incipit esse in tempore, sed eodem modo semper se habet; nam 1.º cognitio Dei est æterna et immutabilis; 2.º si hæc cognitio inciperet in tempore, Deus his cognosceret futura: uno quidem modo scientiam præscientiam futurorum, altero, secundum præsentem scientiam. Ergo Deus cognoscit actum futurum, antequam sit, in ipsa veritate existentie huiusmodi actus.

431. — *Thesis VI. Futura conditionata etiam a Deo cognoscuntur secundum esse ipsorum proprium, quod habent si conditiones generentur, neque in seipsis seu secundum ipsorum objectivam veritatem.*

Nota. 1.º Agitur de conditionatis propriè dictis, seu connexis cum ipso actu, non quidem nexu necessario, sed non essent simpliciter conditiones, sed causa necessaria.

2.º Dum dicimus Deum cognoscere hæc futura in seipsis, id certò non intelligitur in hoc sensu quod sint Deo cognoscendi ratio, (II, 424, 2°)

Prob. I. Hæc futura nequeunt cognosci infallibiliter in adjunctis realiter existentibus, seu in conditionibus actus primi: actus enim primus non habet connexionem infal-

(1) S. Thomas, de Veritate.

libilem cum actu secundo. Ergo cum infallibiliter cognosci nequeat in quovis medio, remanet ut cognoscatur in seipsis. Est igitur cognitio actus qui existeret.

Prob. II. Propositio sequens: *Libera voluntas si constitueretur sub determinatis conditionibus, hunc actum, et non alium eliceret, eodem pacto est objectivè vera atque hæc altera: Voluntas libera, constituta sub determinatis conditionibus, hunc actum et non alium elicit.* Etenim quoad hæc secundam, ab æternò objectivè verum fuit quòd si voluntas in hæc adjunctis constitueretur, hunc actum eliceret; at si deficerent adjuncta, propositio etiam remaneret objectivè vera; propositio non potest esse nisi vera aut falsa. Itaque eadem est ratio pro utraque. Atqui Deus cognoscit actus liberos, qui reapse eliciuntur, etiam in ipsorum objectiva veritate. Ergo remanet ut futura libera conditionata etiam cognoscat in seipsis, nempe sine medio et in ipsorum objectiva veritate.

432. — *Schol.* Nihil repugnat quòd objectum nunquam actu futurum, sit tamen Dei conspectui actu præsens: in se enim et objectivè est quoddam verum, licet actu non sit aliquid physicum: Est certò plus quiddam quam possibile internum: Conditiones que sunt in ordine reali et physico connexionem quandam habent cum illo: contentus sunt conditiones quantenus relationem habent ad illum actum futurum.

II. De voluntate.

433. — Quid et quotuplex sit voluntas divina?

Intellectum divinum ordine nature sequitur divina voluntas, que non potest concipi ut potentia, que diversos eliceret actus; sed est actus purissimus et unicus, seu ipsa divina essentia sub ratione volitionis spectata.

Sed hæc infinita volitio emittenter æquivaleret multis actibus, seu ad multa objecta diversa terminari potest, in que voluntas creata nominali per diversos actus ferri quit: quamobrem hæc voluntas, licet in se una et simplicissima, potest tamen, ratione harum terminationum, variè parti: imò distinctiones istæ virtuales necessariò sunt admittende (II, 365).

Solent itaque dividi 1° in voluntatem antecedentem, 2°

primam, et voluntatem consequentem, seu secundam, prout ratione concipitur ut prior vel posterior prævisione actuum liberorum creature; ideoque præ aliquo termino seu ex parte volitorum dicitur antecedere vel consequi; nam ex parte ipsius divinæ voluntatis nihil est prius vel posterius.

2° Voluntas partitur etiam in voluntatem beneplaciti et in voluntatem signi. Prior est voluntas realiter existens in Deo, qua prosequitur aliquid bonum vel malum aversatur. Est ergo omnis voluntas Dei propriè dicta tam antecedens quam consequens. Posterior verò est signum extrinsecum quo voluntas divina manifestatur; est igitur effectus aliquis creatus significans voluntatem Dei, « eodem modo quo testamentum dicitur ultima voluntas hominis testoris (1). » Quinque sunt signa voluntatis divinæ: præceptum, consilium, prohibitio, permissio, operatio.

3° Voluntas beneplaciti alia est *absoluta*, alia *conditionata*; prior, Deus vult objectum sine suppositione ullius conditionis; altera versatur circa existentiam vel non existentiam objecti ex suppositione alicujus conditionis.

4° Discernitur etiam voluntas *necessaria* et voluntas *libera*: dicitur necessaria quando fertur in Deum ipsum, summum bonum, atque in omne bonum aliud possibile, in se spectatum: hæc in Deo non potest abesse. Libera autem appellatur voluntas divina, quatenus ad entia creata attinet, que Deus, etiam salva sua infinita perfectione, non velle potest.

5° Partitur quoque in *efficacem, seu absolute efficientem, et inefficacem*; prior semper impletur et effectum sortitur; dupliciter spectari potest, vel citra prævisionem hypothesis verificate, vel posita hæc prævisione: inde est vel *absoluta antecedens, vel absoluta consequens*. Altera autem effectum, quem Deus ultimo intendit, ex defecto conditionis statuta ob hominis contumaciam, non nunciat. Voluntas inefficax non arguit defectum potentie in Deo, sed abusum libertatis in homine.

6° Denique voluntas divina etiam distinguitur in *juben-*

(1) Fresson, de Deo, tract. 2, d. 2, c. 4, q. 1.

tem, qua Deus vult bonum, et *permittentem*, qua malum permittit.

Prima est voluntas legislatoris, quae spectata ex parte sui quatenus jubet observationem legis, non semper impletur; est enim voluntas a nobis facienda. Sed quatenus consideratur ut praecipiens simul et legem praemis ac poenis sanciens, est semper inacta.

Affectiones voluntatis quae nullam sibi implicitam continent imperfectionem, proprie in Deo sunt; secus non nisi metaphorice ipsi tribuntur, uti passiones: timor, ira, tristitia, etc.

434. — *De objecto divinae voluntatis.* Objectum *primarium* divinae voluntatis est divina essentia; objectum verò *secundarium* sunt creaturae. Alias ea quae dicta sunt de objecto tam primario quam secundario, tam materiali quam formali divini intellectus, ratione simili de divina voluntate affirmari possunt.

435. — *Thesis I. Deus seipsum diligit primario, comprehensivè et necessario.*

Prob. 1ª pars. Ille seipsum diligit *primario*, qui est sibi objectum adequatum volitionis: facultas enim per se primo tendit in suum objectum adequatum. Atqui Deus est sibi ipsi objectum adequatum volitionis: cum voluntas sit infinita, ejus objectum adequatum debet esse omnimode infinitum. Ergo, cum praeter Deum nihil sit omnimode infinitum, haeret Deus, sub ratione boni infinite amabilis, esse objectum adequatum seu primario intentatum sui voluntatis.

Prob. II^a pars. Ille amor est *comprehensivus*, qui ita perfectus est in ratione amoris, ac ejus objectum, in ratione amabilis atque ejusmodi est amor Dei erga seipsum, ut per se patet. Ergo.

Prob. III^a pars. Si Deus non diligeret se *necessario*, posset se diligere vel non diligere; atqui in hac hypothesis, Deus esset intrinsece mutabilis: eodem enim manente termino voluntatis, voluntas revera mutari posset. Ergo.

436. — *Sch.* Deus necessario etiam diligit creaturas *possibiles*, amore *simplicis complacentiae* (quo nihil minus aliquid amat ut possibile, quin applicet medium ad illud

efficiendum). Ime enim possibile cognitione comprehensiva necessario Deus attingit, inde et amore comprehensivo.

437. — *Thesis II. Deus libere amat creaturas tam actuales quam futuras.*

Prob. I. Deus libere operatur ad extra: Ergo libere vult et diligit creaturas, utpote contingentes.

Prob. II. Voluntas omnis finem ultimum duntaxat et media necessaria ad ipsum necessario appetit; atqui creaturarum bonitas evidenter haberi nequit sive ut finis ultimus voluntatis divinae, sive ut medium necessarium ad hunc finem. Ergo.

438. — *Sch. I.* Voluntas divina non est potentia, sed actus; idcirco libertas divina nequit concepti ut indifferentia potentiae ad actum, sed ut indifferentia actus ad objectum: « *Subiectum* hujus libertatis est unicus, simplex et immutabilis actus divinae voluntatis; *terminus* est aliquid extra Deum; *exercitium* est activus respectus, habitudo vel relatio illius ad hunc (1). »

439. — *Sch. II.* Circa res finitas, voluntas divina gaudet libertate *contradictionis et specificationis*, non verò libertate *contrarietatis*: voluntas enim divina nequit esse indifferens ad bonum vel malum morale.

440. — *Thesis III. Voluntas divina in malum morale tam ut finem quam ut medium ferri nequit.*

Prob. Deus appetendo malum morale, quocumque modo spectatum, deflecteret directe vel indirecte de recta ordinatione ad summum bonum: malum enim morale est aversio a summo bono. Ergo cum summum bonum non sit nisi ipse Deus, patet Deum intendere non posse malum morale, sive ut finem, sive ut medium.

441. — *Thesis IV. Deus potest malum physicum intendere, non quidem per se, sed per accidens.*

Prob. 1^a pars. Deus non potest malum physicum per se intendere, secus odio haberet suam creaturam; conquireret enim ac deleteretur in malo creaturae. Porro Deus,

(1) Theolog. Wirceb., de Deo uno, disp. IV, art. 2.

qui est causa creaturarum, vult seu diligit illarum esse: creaturæ ideo sunt quia diliguntur a Deo. Ergo impossibile est ut Deus malum physicum directe et per se intendat.

Prob. II. pars. Aliquando bonum physicum, quod auferatur, potest superari per majus bonum, quod inde emittitur: mala enim physice aliquando nobilissimas virtutes promouent, voluntatem aucta, diuinam, rectam faciunt, etc. Atqui aliquot malum hoc pacto velle, idem est ac velle bonum, quod per malum obtinetur. Ergo cum quomodolibet a recta ratione nullatenus sit dissoua, manifestum est Deum posse indirecte, seu per accidens, intendere malum physicum.

442. — *De diuina voluntatis debitis ac precelestis.* Voluntas in nobis pertinetur per diuersos habitus qui virtutes morales appellatur. Licet autem in Deo non sint accidentia, ac prout habitus, tamen necesse est ut in ipso perfectiones illæ morales, remotis omnibus imperfectionibus, reperiatur. Hæ perfectiones *attributa moralia* solidè appellatur; sunt in Deo ipsa diuina essentia.

Deo tamen tribui nonqueunt formaliter omnes virtutes morales, sed eæ dantur quæ ad partem sensitivam non spectant.

Præcipua attributa moralia sunt 1° *sanctitas* cum illis virtutibus, quæ sanctitatis sunt appendices, factus et coram. 2° *miseriordia*. 3° *justitia*.

443. — I. Sanctitatem esse in Deo jam antea probauimus (II, 398).

Diuina sanctitas a sanctitate creata differt: 1° quatenus est *essentialis*, dum sanctitas creata est aduentitia qualitas, accessorius actus et effectus; 2° sanctitas Dei est *substantialis*, sicut omnes alie præsentis, dum creata sanctitas est *accidentalitatis*; 3° sanctitas est *infinita* in Deo, limitata in creaturis; 4° sanctitas diuina est omnino *indefectibilis* et immutabilis, dum sanctitas creata potest crescere et minui.

444. — II. Misericordia, juxta etymon, idem significat quod *miseriam cor*. Misericordia in nobis duo importat: 1° actum seu affectum voluntatis quo quis exoptat et intendit subleuare miseriam alienam, 2° motum quemdam

appetitum sensitivi, quo quis de alterius male tristatur, et illi condolet.

In Deo misericordiam non esse, quantum ad hunc motum, in promptu est; sed in ipso est quoad affectum. Itaque misericordia est in Deo, non modo quoad *affectum* et subleuationem miserie, verum etiam quantum ad *affectum*, quo diuina voluntas mouetur ad alienam miseriam subleuandam: effectus sequitur affectum.

Duplex distingui potest diuina misericordia, altera *generalis*, altera *specialis*, non quidem secundum se, sed ratione operis externi. Prior est qua, immensa Dei bonitas, cum statisset naturam rationalem ex nihilo condere, et donis omnibus naturæ exornare, decrevit, propter miseriam hujusce nature, eam ad ordinem supernaturalem attollere. Particularis est qua Deus speciali beneficio miseriam alicujus creaturo subleuat, aliis in eadem miseria relictis.

445. — III. Justitia defini solent *«constans et perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi»*; sed jus alterius idem est ac debitum alteri: inde totæ species justitiæ distinguuntur quot sunt species debiti. At ommissis aliis debiti acceptionibus, hæc aduertemus aliquid dici posse alteri debitum tum ex rei alienæ acceptione, ex pacto, tum ex officio distribuendi, cetera quadam proportione, bonæ communia, tum ratione obligationis legis. Hinc triplici debito respondet triplex justitiæ forma: 1° *Justitia communitatis*, qua cuique redditur quantum illi debetur; dicitur *radi-cativa*, quando hæc equalitas observatur inter doctum et penam; 2° *Justitia distributiva*, qua cuique membro communitatis res distribuitur juxta ejusque statum. Prior constituit equalitatem rei ad rem; posterior verbò constituit equalitatem proportionis ad proportionem. 3° *Justitia legalis*, quæ condatur ex conformitate actuum legi: juxta dicitur qui conformes sunt opere et effectu legi æternæ.

446. — Cum justitia in suo formali conceptu nullam dicat imperfectionem, est Deo tribuenda formaliter. Licet enim justitia supponat debitum, id tamen in Deo imperfectionem non importat: Sed enim non est debitor propter suam voluntatem, sed ex sua libera voluntate et teni-

gnitate, qua mercedem reponit sub conditione onerosa ex parte creaturae.

Tamen id proprie intelligi nequit de iustitia legali et commutativa, quae non sunt in Deo secundum proprias earum rationes formales; nam 1° iustitia legalis includit debitum inferioris ad superiorem; iustitia enim legali quodcumque Reipublice membrum tenetur etiam cum sui dispendio exsequi quae ad bonum commune a Capite Reipublice imperantur. 2° Iustitia commutativa stricte sumpta consistit in aequalitate dati et accepti. Haec autem Deum summe deceleat; quocirca in Deo proprie non sunt asserenda iustitia legalis et iustitia commutativa.

Sed iustitia distributiva formaliter inspecta *nullum includit defectum*. Non inducit debitum aliquod nec amissionem rei datae. Princeps potest iusto bona distribuere, quin aliquid accipiat aut speret, aut quin jus in ea supremum ab se abdicet, Verum *summam importat perfectionem*; significat enim jus superioris in inferiores.

III. De providentia.

447. — Providentia est ordinatio rerum in finem per media sive naturalia sive supernaturalia, prout finis est naturalis vel supernaturalis. Providentia igitur est vel naturalis vel supernaturalis.

De Providentia supernaturali tractant Theologi dum agunt de voluntate Dei antecedente salvandi omnes homines, deque divina Prædestinatione. Providentia strictè sumpta distinguitur a gubernatione rerum ad suos fines, ut causa distinguitur ab effectu; providentia est ratio ordinis rerum *mente* concepta et *voluntate* sancita; gubernatio verò est executio hujus ordinis. Haec duo tamen promiscue solitò usurpantur. Itaque in divina Providentia, quadruplex munus distingui potest: 1° creaturarum observatio; 2° eam eis agentibus cooperatio; 3° secundum ordinatio ad finem debitum; 4° hujus ordinationis executio.

Providentia requirit triplicem actum intellectus et totidem voluntatis. Ex parte intellectus exquirunt: 1° cognitionem possibilitatis tum finis, tum mediorum, 2° cognitionem virtutis mediorum respectu finis, 3° notitiam

tuturæ assentionis finis per media. Ex parte voluntatis requiritur: 1° intentio finis, 2° preparatio et electio mediorum, 3° actualis usus mediorum.

448. — THESIS I. *Est in Deo Providentia erga res creatas.*

Prob. I. Isdem omnino argumentis quibus Dei existentia demonstratur, quibus addi possent ratio desumpta ex stabilitate ordinis mundani, ex consensione illa mirabili contrariorum elementorum, etc.

II. Qui vult finem, velle debet et media; porro Deus, qui est agens sapientissimus, ad finem aliquem evidenter condidit quidquid condidit. Ergo Deus velle debet media idonea ad finem assequendum, ideoque suppeditare debet perpetuò quidquid requiritur ut creature ad praestitutum finem veniant.

III. Deus *enim* rebus providere, quia est summe bonus; *potest* de omnibus curam habere, quia est omnipotens; *cognoscit* quidquid est creaturis necessarium, nam est omnisciens. Ergo.

449. THESIS II. *Deus etiam rebus vilissimis non solum in communi, sed et in particulari, providet.*

Prob. I. Deus est creator et conservator omnium rerum, etiam minimarum, quibus proinde finem proprium assignavit. Ergo tantum patere debet ejus Providentia quantum patet ejus efficientia.

II. Si Deum dedeceret minimas res gubernare, multò magis ipsum dedecisset eas creare.

450. — THESIS III. *Tamen speciali modo Deus curam habet praestantissimarum creaturarum.*

Prob. Res omnes aequalem in finem non ordinantur; atqui media sunt diversa pro diversitate finis. Ergo nobiliores creaturae, quibus praestantior finis assignatur, praestantiora habent media, et nobiliori modo Deus ipsis invigilat et providet.

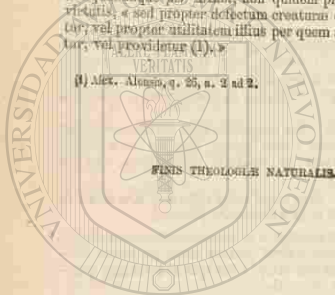
Itaque Deus creaturis rationalibus modo speciali providet quae libertate et cognitione finis praedita, miserimè essent, si a fine decrerant.

451. — *Sch.* Ordinatio rerum omnium ad finem ipsis congruum est immediata a Deo: haec enim ordinatio est

actus infernus divinam voluntatis, et consequenter immediata ab ipso Deo profectus, qui per se solum proposuit sibi fines quos voluit, et ad eos decrevit media.

Atamen, quoad ordinem executionem, Deus utitur causis secundis, saltem quoad inferiores creaturas, quia divina Providentia administrat per superiores; ideo previa et quandoque *per alios*, non quidem propter defectum virtutis, sed propter defectum creaturam cui administratur; vel propter utilitatem illius per quem alii administratur, vel providetur (1). »

(1) Alex. Alonsi, q. 25, a. 2 ad 2.

INDEX SYNOPTICUS

SECUNDI VOLUMINIS.

METAPHYSICA SPECIALIS.

PRIMA PARS SIVE COSMOLOGIA.

Metaphysicam specialem incipimus a Cosmologia, quae de mundo corporeo disserit. Per mundum hic intelligitur sola collectio rerum sensibus subjectarum. Partitio tractationis.

CAPUT I.

DE MUNDO VISIBILI GENERATIM INSPECTO.

In hoc capite agemus 1º de mundi origine, 2º de spatio.

ARTICULUS I.

De mundi origine.

Mundus est ens compositum, mutabile et contingens, ac proinde ens ab alio. Divisio articuli.

§ I. Mundus non procedit a Deo per emanationem.

Pantheismus est hic error qui Deum cum ipso mundo identificat.

I. De Pantheismo imminente. Pantheismus ille considerat mundum ut interam Dei evolutionem: hanc evolutionem diversimode concipitur: 1º Juxta Spinosam unice est substantia, quam se evolvit in cogitationem et extensionem, 2º Pantheismus idealis res finitas habet tanquam ideas, sub quibus Deus se ipsum sibi manifestat. Tres precipue formas hujus pantheismi.

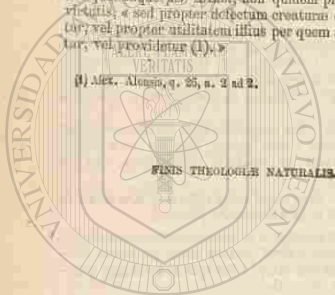
II. De emanatione transiente. Juxta illud systema, quod viguit apud Indos et Persas, Deus sese evolvens produceret mundum ipsa sua substantia.

III. Pantheismi constantis. THESIS I. Pantheismus universum sumptis repugnat experientiae et rectae rationi.

actus infernus divinam voluntatis, et consequenter immediata ab ipso Deo profectus, qui per se solum proposuit sibi fines quos voluit, et ad eos decrevit media.

Atamen, quoad ordinem executionem, Deus utitur causis secundis, saltem quoad inferiores creaturas, quia divina Providentia administrat per superiores; ideo previa et quandoque *per alios*, non quidem propter defectum virtutis, sed propter defectum creaturam cui administratur; vel propter utilitatem illius per quem alii administratur, vel providetur (1). »

(1) Alex. Alonsi, q. 25, a. 2 ad 2.

INDEX SYNOPTICUS

SECUNDI VOLUMINIS.

METAPHYSICA SPECIALIS.

PRIMA PARS SIVE COSMOLOGIA.

Metaphysicam specialem incipimus a Cosmologia, quae de mundo corporeo disserit. Per mundum hic intelligitur sola collectio rerum sensibus subjectarum. Partitio tractationis.

CAPUT I.

DE MUNDO VISIBILI GENERATIM INSPECTO.

In hoc capite agemus 1º de mundi origine, 2º de spatio.

ARTICULUS I.

De mundi origine.

Mundus est ens compositum, mutabile et contingens, ac proinde ens ab alio. Divisio articuli.

§ I. Mundus non procedit a Deo per emanationem.

Pantheismus est hic error qui Deum cum ipso mundo identificat.

I. De Pantheismo imminente. Pantheismus ille considerat mundum ut interam Dei evolutionem: hanc evolutionem diversimode concipitur: 1º Juxta Spinosam unice est substantia, quam se evolvit in cogitationem et extensionem. 2º Pantheismus idealis res finitas habet tanquam ideas, sub quibus Deus se ipsum sibi manifestat. Tres precipue formas hujus pantheismi.

II. De emanatione transiente. Juxta illud systema, quod viguit apud Indos et Persas, Deus sese evolvens producit mundum ipsa sua substantia.

III. Pantheismi constantis. THESIS I. Pantheismus universim sumptis repugnat experientiae et rectae rationi.

4° Experientia tum *interna*, quæ me docet distinctionem subjecti et objecti, — propriam personalitatem et — liberatam, — tum *externa*, quæ exhibet rerum diversitatem. Porro hæc omnia negat pantheismus, qui etiam 2° rationi reluctatur quæ prohibetur aliquid non posse simul esse finitum et infinitum, — atque probat mundum esse contingentem, — bonum a malo distingui, etc.; quæ tot constituit veritates a pantheismo eversas.

THESIS II. *Pantheismus realis quod straxit Spinoza, præter recensitas absurditates, potentissimum vitiorum acquisitione et petitione principii.* 1° Est æquivocatio, quatenus in definitione substantiæ, vox *per se* significat simul quod non est *in alio*, et quod non est *ab alio*; 2° est petitio principii, quatenus vi hujus definitionis affirmat Spinoza unicam esse substantiam.

THESIS III. *Pantheismus identis et arbitrarius in principii quibus instituitur necnon pugnantia perpetua loquitor.*

1° Principia sunt arbitraria: agit enim de acquirenda immediata absoluti scientiæ per remotionem cuiuslibet experientie vel etiam idem primitive, aut eujusvis notioni primordialis. 2° Conclusiones sunt contradictoria: etenim absolutum est simul infinitum et tamen perpetuo incremento obnoxium; — esse est nihilum, — Deus non est, et tamen est fons omnis realitatis; etc.

§ II. Mundus a Deo procedit per creationem.

Mundus a Deo procedit — per creationem, quæ est effectio entis ex nihilo. Creatio est *vel activa vel passiva*: prima est volitio Dei efficax, altera est creatura ex nihilo producta. Creatio est relatio mixta.

THESIS I. *Deus creare potest.* Deus est prima causa efficiens; aliquid primum efficiens nullo alio concurrente evidenter potest operari ad extra. Ergo potest creare.

THESIS II. *Ad creandum requiritur iuxta probabiliorum sententiam, virtus infinita æqualis, et ideò nec erandi creaturae commensuratio requirit.* — Creatio superaro debet distantiam infinitam inter non esse et esse; atque id ex postulat vim infinitam. Ergo. — Præterea creatio est nobilissima actio, quæ proinde a Deo solo exerceri decet. — *Schol.* Ratio apodictica ex fide sumitur.

THESIS III. *Æternitas mundi intrinseca repugnat.* Sententia discrepans circa hæc hæc thes. *Prob.* I. Si mundus esset æternus, daretur multitudo actus infinita, et in-

finito quotidie fieret additio; 3° plura essent infinita quorum unum succederet alteri, etc. *Schol.* Ratio sententiæ affirmantis: æternitas non repugnat neque ex parte Dei, neque ex parte mundi, neque ex parte ipsius creationis. *Corol.* Ergo materia non est sempiterna.

THESIS IV. *Mundus relative tantum, non autem absolute, dici potest omnium possibilium optimus.* Id contra Leibnizium *Prob.* 1° pars: Deus media aptissima fini proposito accommodare debet; porro mundus rationem mediæ habet. Ergo 2° Pars. 4° Deus, qui est liber, ad optimum eligendum non necessario tenetur; 2° mundus est manifestatio divinarum perfectionum, quæ magis ac magis ab opere finito possunt semper manifestari.

ARTICULUS II.

De spatio.

§ I. De spatio spæciatim inspecto.

In natura spatii determinanda non conveniunt philosophi: Quidam falso putant spatium esse extensionem corporum actu infinitam et incretam. 1° Clarke, Newtonius et alii putant spatium esse Dei immensitatem, in qua proinde essent partes extra partes. 3° Kantius spatium habet ut formam subjectivam facultatis sentiendi.

THESIS I. *Spatium reale est extensio realis in qua corpora continentur*, siquidem potest mensurari, porro nulla realis mensuratio sine corporibus realibus. Ergo. — *Schol.* Spatium potest dividi in internum et externum.

THESIS II. *Spatium absolutum nihil aliud objectivè est quam possibilior spatii realis*, siquidem non est aliquid reale neque nihilum purum. *Schol.* I. Ad conflandum conceptum spatii imaginarii concurrunt intellectus et imaginatio. *Schol.* II. Immensitas divina haberi potest ut fundamentum spatii imaginarii.

Locus est spatium certis limitibus determinatum; dividi potest in intrinsecum et extrinsecum. — Aliquid potest esse in loco circumscriptive vel dæfinite.

THESIS I. *Locus stricte est superficies ultima et immobilis unius corporis aliud ambientis.* Nam locus est spatium quod locatum continet.

THESIS II. *Corpora sunt in loco circumscriptive*, ut constet ex definitione hujusmodi quod aliquid est in loco. *Schol.* Supernaturaliter corpus potest simul esse in pluribus locis.

Thesis III. *Spiritus non sunt in loco circumscriptive, sed definitive.* Constat ex definitionibus. *Schol.* Spiritus non est in loco per se, sed per accidentia.

Thesis IV. *Idem corpus potest esse simul in diversis locis indivisibiliter, et potest esse in uno divisibiliter, in alio indivisibiliter.* Constat ex factis. *Schol.* De modo præsentiæ corporis Christi in altaris sacramento.

Thesis V. *Metaphysice non requirunt plura corpora in eodem loco simul coire.* Vini naturam, quæ dicitur impenetrabilitas, Deus vincere potest.

§ III. De vacuo.

Vacuum est spatium omni corpore carens quod continere potest: dividitur in imaginarium et reale.

Thesis. *Vacuum imaginarium non est positivum sed negativum, utpote actu removens relationes reales ad corpora.* *Schol.* De vacuo positivo negativo.

CAPUT II.

DE MUNDO VISIBILI, QUOD PRÆCIPUA ENTIUM GENERA QUIBUS
COALESCEAT.

ARTICULUS I.

De corporibus inorganicis.

Plura sunt systemata circa naturam corporum: hæc systemata ad tria revocari possunt.

§ I. *Falsa aut incompleta systemata circa naturam corporum.*

Systema atomicum. Corpora componuntur ex atomis vario dispositis. — Atomismus chymicus.

Thesis I. *Systema atomicum est inpur ad compositionem corporum explicandam.* 1° Atomismus purus essentialiam molecularum non explicat nec rationem sufficientem reddit constitutionis corporum; 2° Atomismus chymicus non attingit primordialia corporum elementa, — neque atomorum essentialiam detegere potest, — nec corporum diversitatem sufficienter explicare.

De systemate dynamico. Corpora ex elementis simplicibus componuntur, quæ vi quadam seu activitate prædita sunt. De quadruplici forma hujus systematis.

Thesis. *Systema dynamicum gratuito asservit, atque pura congruit incepta et absurda.* 1° Gratuito asservit, ut elucesset ex fundamentis quibus dynamiste innuntur. 2° Incepta congruit: corpora differunt sola elementorum dispositura; — in actu in distans sine medio; — corpora quasi ex spiritibus coalescerent, etc. *Schol.* Argumentum quo adstruitur systema elementorum simplicium, exponitur et confutatur.

§ II. Systema scholasticorum.

Duplex est principium intrinsicum corporum: — materia prima et forma substantialis.

I. De materia prima. Materia generatim inspecta est id ex quo aliquid fit; dicitur prima, quoniam id quod fit, est esse substantiale, secus appellatur secunda. Prima ergo est *primum subjectum ex quo aliquid fit.* — Definitio materię primæ.

Inter scholasticos controvertitur utrum materia prima sit pura potentia.

II. De forma substantiali. Variæ significationes vocis formæ. Forma est id quod dat esse. Forma substantialis est forma informans, quæ dat primum esse: dicitur, *actus prius corporis.*

De existentia formæ substantialis, quæ in eadem materia naturaliter non potest esse nisi una.

III. De composito naturali. Fit ex materia et forma. Materia est pars essentialis hujus compositi. *Quid est generatio compositi substantialis?*

Forma educitur et potentia materię; educitio hæc potest intelligi de reali dependentia in fieri a præsupposita materia: porro id habetur in formis corruptibilitibus. *Schol.* Formæ est virtualiter in potentia materię: tamen id non requirit ut materia tempore præcedat formam.

Thesis. *Systema scholasticum verum est et præ cæteris eligendum.* *Prob. 1^a pars: 1°* Ex falsitate aliorum systematum; 2° ex eo quod agentis physici non opponitur; 3° in sua ipsa appropinquat. *II^a pars: 1°* facta explicat, 2° elementa a priori non agerit. Præterea alia systemata atque hujus sententiam arripiant. *Schol. I.* Est magis consentaneum documentis fidei. *Schol. II.* Modus quo forma et materia educitur ad systematis essentialiam non spectat.

ARTICULUS II.

De viventibus corporibus.

§ I. De vita.

Vivens accipi potest 1° ut participium, 2° ut nomen. Sed ad quamlibet viventis conceptum praequiruntur vitae notio.

I. De vita conceptu. Vita est actus qua ens seipsum movet. Vita potest considerari in actu primo et in actu secundo.

II. De vita principio. Principium vitae est id quo vivens activitatem qua praeditum est, sortitur. Circa intimam hujus principii naturam plures sunt opiniones. Juxta scholasticos, anima seu principium vitae est ipsa forma substantialis.

THESIS I. Principium vitae in viventibus est simplex et unum. Vita enim in actu secundo indivisibiliter unitate fruitur; ergo et vita in actu primo.

THESIS II. Principium vitae in viventibus et generatione, omnes forma substantialis sunt sicut et in inconvertibilibus. — Stabilitur contra Transformistas 1° Ex universalis experientia quae factum stabilitatis speciem refert, 2° Ex perverso scopo et falsis principii adversariorum.

§ II. De vitae gradibus.

Triplex distinguitur gradus vitae.

I. De vita vegetativa. Tres sunt operationes ac facultates animae vegetativa.

THESIS. In plantis existit principium aliquod unum et simplex a forma substantiali non diversum. *Arab.* I. Vegetabilia fruantur legibus — organizatione, — unitate et identitate, quibus destitutum mineralia. — II. Vita in plantis semel amissa redintegrari nequit. *Schol.* I. In thosi agitur de mera probabilitate. — *Schol.* II. Unitas plantarum explicari nequit per unitatem archetypicam.

II. De vita sensitiva. Differt a vita vegetativa in facultate sentiendi et sese movendi.

THESIS I. Bruta animalia facultate sentiendi propria dicta gaudent, nam habent sensoria, — experientur sensationes, motu spontaneo gaudent.

THESIS II. Anima brutorum intelligentia orbatur; caret enim ideis universalibus.

THESIS III. Principium vitae in pecudibus est simplex, quoad essentiam et quantitatem; nam 1° bruta plures simul experientur sensationes, et sensationes elapsas cum praesentibus colligant. 2° Principium vitale in ipsis fruitur unitate essentiali et physica. — *Corol.* I. Anima brutorum est substantia. *Corol.* II. Haec oritur per creationem quamdam.

THESIS IV. Anima brutorum ex se a corpore dependet in existendo, nam separata orbaretur prorsus operatione et fine. — *Corol.* Vita in brutis amittitur per annihilationem.

III. De vita intellectiva. Vita intellectiva in diversis gradibus perfectionis reperitur in homine, in angelo, in Deo.

APPENDIX AD COSMOLOGIAM

DE EFFECTIBUS LEGES NATURAE TRANSGREDIENTIBUS.

Effectus illi sunt vel supernaturales vel praeternaturales.

§ II. De supernaturali thaumaturgico seu de miraculo proprie dicto.

De miraculi natura.

THESIS I. Miraculum proprie dictum vires totius naturae creatae aliquo modo excedere debet, secus rigorose non esset res admiratione digna. *Schol.* Miracula proprie dicta solo Dei imperio fiunt, licet aliquando concurrant causas secunda.

THESIS II. Miracula proprie dicta sunt possibilia, nam intrinsecus non repugnant, et Deus est omnipotens.

THESIS III. Miraculorum finis in solo ordine supernaturali continetur, nam miraculum est derogatio legibus naturalibus; praeterea ratio sufficiens operis supernaturalis debet esse ordinis supernaturalis. *Corol.* Ergo finis miraculorum est Dei gloria. *Schol.* Miracula veritatem doctrinae testificantur.

II. De miratorum generibus. Triplex est genus miraculorum: divisio S. Thomae, et partitio vix diversa nonnullorum theologorum.

§ II. De praeternaturali et falsis miraculis.

Praeternaturale latissime sumptum est id quod superat naturam creatam, non vero creabilem: arctiori sensu

est id quod natura vires et exiguitas prætergreditur, licet habeat vestigia quædam in natura.

THESIS. *Spiritus atque boni esse multi natura quædam operari possunt: etiam vires natura corporibus longè superant.* *Schol.* Facta plura magnetismi a maiorum spirituum influxu non sunt immutata.

AFRACALORUM CRITERIA. 1° Necessitas criteriis, 2° hæc criteria valent ad discernenda opera spiritus nequam ab operibus honorum angelorum; 3° honestas et vera utilitas miraculorum constituit criterium generale.

PSYCHOLOGIA.

Psychologia, quæ est ratio seu scientia de anima, in tria capita distribuitur.

CAPUT I.

DE ANIMÆ HUMANÆ SUBSTANTIA.

ARTICULUS I.

De anima in se et absolute spectata.

Anima non modo simplex est, sed etiam spiritualis.

§ I. De simplicitate.

THESIS. I. *Animus humanus est simplex quoad essentiam.* *Prob. I.* Ex instantiâ conscientiæ quæ refertur ad animam haberi ideas, quæ in indivisibilibus sunt posite, et 2° nos posse varias cogitationes conferre, relegere, sed hæc omnia non essent, si anima simplicitate non ornaretur. *Prob. II.* Ex libertate, quæ stat in potestate eligendi atque potestatis eligendi existens, unicum principium quod omnes contineri possit cogitationes. Ergo. *Corol.* anima non est corpus nec qualitas corporis.

THESIS II. *Anima est simplex quoad quantitatem.* *Prob.* Anima enim vi reflectendi fruatur, — plures sensationes simul experitur, — percipit extensa; porro ens extensum et compositum nequit hæc omnia petere. Ergo.

§ II. De anima humana spiritualitate.

Spiritualitas importat simplicitatem et independentiam a materia.

THESIS. *Animus humanus est spiritualis.* Anima per intellectum et voluntatem elicit operationes quæ ab organo materiali non pendet. Ergo ipsi animæ seu causæ harum

operationum a materia pendere nequit. *Corol.* Ergo falsus est materialismus. *Schol.* Principium cogitationis et materia attributis invicem pugnantibus constant, ideoque differunt.

ARTICULUS II.

De anima relate ad corpus spectata.

Animus est forma substantialis corporis: inde in ordine ad corpus considerari debet.

§ I. De unitate animæ in corpore humano.

Plures sunt philosophi qui unitatem animæ humanæ negant.

THESIS. I. *Unicus est in homine animus, quæ tria vita mania præstat, ac prout est simul vegetativa, sensitiva et intellectiva, nec non corpori conferri ipsam esse corporis.*

Prob. 1^a Pars. Idem est homo qui varias sensationes experitur, omnes operationes reflectendo cogit, et in quo colligantur omnes operationes vitales, ut testatur conscientia: porro hæc omnia ex postulati unitatem principii quod hæc omnia efficit. *Prob. 2^a Pars.* Si anima non conferret esse corporis sequeretur quod corpus constitueretur sine influxu vitæ vegetativæ, et sine essentiali ordinatione ad organismum. Ergo. *Corol.* Ergo in homine non est principium vitæ aut plasticum ab anima diversum. *Schol.* Vita vegetativa, vita sensitiva et intellectiva, sunt tria mania ejusdem animæ. — *Schol. II.* Post mortem forma cadaveris succedit animæ.

THESIS. II. *Animus intellectiva non est unicus in cunctis hominibus.* Nam operationes animi non sunt communes omnibus hominibus: — tot sunt agentia distincta quot sunt homines. Ergo.

§ II. De uniono animæ cum corpore.

Circa hæc questionem de commercio animi et corporis plures sunt falsæ sententiæ: 1° Systema causarum occasionis, quod mutuum influxum utriusque substantiæ explicat per actionem divinam. Eius falsitas ex eo patet quod abruptum noxum animi et corporis, — destruit unitatem hominis, — reddit Deum auctorem peccati. 2° Systema harmoniæ prestabilis hæc unionem explicat per quandam extrinsecam harmoniam et exinde negat conjunctionem realem animi et corporis, ac destruit libertatem. 3° Systema influxus physici, quod explicat unionem

per motum influxum utriusque substantiæ, idcirco favet materialismo, — tollit unitatem substantialem nature humane, — et reddit junctionem accidentalem. 4º Multo absurdior est illa sententia quæ docet animam corpori uniri ut motorem mobili.

De systemate scholastico, juxta quod anima corpori unitur tanquam ejus forma substantialis.

Thesis. Systema scholasticum præ cæteris est eligendum, nam 1º testimonio conscientie consentit, 2º omnia facta facile explicat. Schol. Fide certum est animam rationalem in corpore fungi munere fornic.

§ III. De sede animæ.

Nonnulli philosophi animam collocant, alii in una parte corporis, alii in altera.

Thesis I. Anima non residet in solo cerebro, nam 1º scilicet anima substantialiter non uniretur aliis partibus corporis, 2º omnes operationes vitales in solo cerebro paritererentur, quod est impossibile et testimonio conscientie reluctans.

Thesis II. Anima est tota in toto corpore et tota saltem quoad essentiam, non autem quoad virtutem, in quolibet corporis parte.

1º Pars. Est tota in toto corpore, nam 1º anima alieni parti corporis alligari nequit; 2º quatenus forma substantialis, ad se omnibus partibus; 3º est ubi vita exercetur, seu in omnibus partibus corporis, etc. — II. Est tota in quolibet parte, nam quatenus simplex, nequit non esse tota ubi est; III. Sed non secundum totalitatem virtutis, nam quatenus vitales sunt diversæ in diversis corporis partibus; Schol. Animus non est simplex ad modum puncti, ut patet à Cartesiano. Licet cerebrum sit centrum nervorum, nihil inde potest inferri quoad sedem animæ.

ARTICULUS III.

De origine et duratione animæ.

§ I. De animæ humanæ origine.

I. Erroris circa modum quo anima humana existentiam obtinet: 1º Pythagoras docuit animas esse particulas divinitatis; inde manat pantheismus: substantia divina fit divisibilis et composita, etc., quæ tot sunt illationes absurdæ 2º Traduciani putant animam a parentibus per

transductionem filii tradi — sive ex corpore, sive ex anima: inde consequeretur tum ex corpore fieri substantiam spirituales, tum animam esse divisibilem. Ergo falsa hæc opinio.

Thesis. Vera sententia circa animi humani originem ea est quæ docet animam a Deo solo creari. Prob. Animus ex subjecto præcæcitæ educi nequit. Ergo remanet ut a Deo creetur.

II. De tempore formationis enimarum. Error: Juxta Academicos, initio temporum emittas animas Deus simul creavit, quas postea, ob quoddam scelus, in corporibus cohibuit. Hæc opinio est gratuita et falsa, quatenus reddidit junctionem accidentalem et violentam, etc. 2º Docet Leibnitzius animas, initio temporis a Deo simul conditas, organicis affixas fuisse corpusculis, quæ sese evolvendo corpora completa efformarent. Hæc sententia omnes absurditates superioris systematis includit, præter hanc absurdam præexistentiam animarum et corpusculorum in Adamo. 3º Metempsychosis absurdior est superioribus systematibus, quatenus his addit conjunctionem animæ humane cum corpore lellino.

Vera sententia. Thesis I. Anima humana creatur eam corpori humano conjungenda est. Prob. 1º Ex falsitate opinionum quæ docent animas initio temporis simul creatas fuisse, 2º Anima scilicet præexistens exerceat activitatem vel non: si primum, anima non esset proprie forma corporis; si alterum, habemus vim vitalem revera non viventem (in actu secundo).

Thesis II. Probabiliter est animam corpori conjungi in ipso conceptionis momento, nam anima est principium vite etiam vegetative. Tamen sententia opposita suam servat probabilitatem.

§ II. De animæ humanæ immortalitate.

Ratio nobis ingeniata immortalitatem animæ aperte testatur; Itaque Cartesius non primus dedit veram immortalitatis probationem.

Thesis. I. Anima humana non perit a corpore, nam quatenus substantia simplex et spiritualis, non potest a corpore pendere quoad existentiam.

Thesis II. Animus a corpore separatus vivere potest. Frentin operationes spirituales a conditionibus corporis non necessario pendunt; nulla enim conjunctionis necessitas ex parte tum subjecti seu potentia, tum objecti, tum denique conditionum exercitii.

67

69

70

71

71

72

73

74

75

76

78

78

79

79

80

Thesis. III. *Anima humana nulla si creata potest extingui*, nam perire nequit nisi per annihilationem; porro nulla vis creata potest aliquid in nihilum redigere, aut saltem a Deo non obtineri exercitium huius vis.

Thesis IV. *Anima humana est immortalis. Prob. 1°* Deus extinctionem animi velle nequit: hæc enim volitio pugnet sive contra sapientiam, sive contra iustitiam et providentiam divinam. 2° Ipsæ constat ex communi hominum consensu. Schol. Ratio potest non demonstrare immortalitatem: ponarum? Sententiam affirmantem suadet consideratio tum militiæ peccati objective infinite simul et iustitiæ Dei, -- tum peccati, quod est malum irremediabile.

CAPUT II.

DE ANIMA HUMANA QUOD VIRTUTEM AGENDI, QUÆ INSTRUIT, SPECTAT.

Considerantur hic potentia animi et quidem 1° in genere, 2° in specie.

ARTICULUS I.

De potentia in genere.

§ I. De potentiarum diversitate et partitione.

Potentia specificantur per actus et objecta formalia. Triplex distinguitur ordo operationum.

De facultatibus vite vegetativæ: istæ facultates sunt vis generalis, vis augmentativa et vis nutritiva.

De facultatibus vite sensitivæ: quatuor sunt, quæ versantur circa sensibile internum: sensus internus, imaginatio, vis instinctiva et vis memorativa. Facultates, quarum objectum est sensibile externum, sunt quinque sensus externi: visus, auditus, olfactus, gustus, tactus.

De facultatibus vite intellectivæ: facultates cognitivæ huius ordinis sunt intellectus vel ratio -- quæ pro diversis suis numeribus diversa habet nomina; appetitivæ sunt volantes, cui revocatur libertas.

§ II. De potentiarum subjecto.

Thesis I. *Potentia spirituales, nempe intellectus et volantes, sunt in ipsa anima essentia tanquam in subjecto,*

quia anima sola potest esse operari operationes spirituales.

Thesis II. *Potentia sensitivæ et nutritivæ sunt in corpore et anima simul, seu in composito, tanquam in subjecto.* Sunt enim potentia organica et vitales. Schol. Anima tamen est primum principium harum facultatum.

Thesis III. *Potentia spirituales animæ, corrupto corpore, in anima remanent; siquidem eorum subjectum integrum remanet.* Schol. Potentia organica remanent non acta sed virtute.

§ III. De potentiarum distinctione sive inter se sive ab anima.

Circa distinctionem ab anima sunt plures sententia: I. Nominales, Pantheistæ, etc., rejiciunt omnimodam distinctionem: hæc sententia est falsa.

II. Scotus distinctionem formalem ex natura rei admittit, hæc rationibus luitis: 1° anima debet esse essentialiter tota ubi operatur; 2° potentia non nisi per extrinsecam relationem ad objecta distinguuntur: 3° totam virtuale, ut est anima, essentialiter adest singulari suis partibus.

III. Juxta S. Thomam, inter essentialia animæ et potentiam viget distinctio realis. Rationes: 1° potentia sunt quædam accidentia; porro accidentia realiter distinguuntur.

De distinctione potentiarum inter se. Thesis. *Inter diversas potentias admitti potest distinctio realis.* Prob. Operationes facultatum specie different; ergo a diversis principis dimanant. Schol. Id non officit simplicitati animæ.

ARTICULUS II.

De potentia animæ in specie spectatis.

§ I. De potentia quæ sunt in composito tanquam in subjecto.

De sensibus externis. 1° *Visus*, cuius organum sunt oculi et objectum, lux et colores; 2° *auditus*, cuius objectum sunt soni; 3° *olfactus*, qui percipit odores; 4° *gustus*, qui sapores apprehendit, demum; 5° *tactus*, qui in cute residet.

Triplex distinguitur sensibilis: proprium, commune et per accidens.

Conditio necessaria exercitii sensuum stat in communicatione inter sensoria et cerebrum: afferuntur diversae rationes hujus necessitatis.

II. *De sensibus internis.* 1º *Sensus internus*, qui affectiones subiecti sentiens refert.

Thesis I. *Sensus internus est sensus proprius dictus, seu facultas imaginaria*, nam 1º percipit concreta in subiecto, 2º conceptu brutis.

Thesis II. *Perceptio sensus interni perceptionem sensuum externorum consequitur*, nam non percipit nisi affectiones proprias subiecti; ergo ejusmodi affectiones ab extrinseco veniunt.

Thesis III. *Sensus internus subiectum sentiens quoque attingit*, percipit enim affectiones concretas, seu in subiecto.

Thesis IV. *Sensus internus haberi potest ut basis et radix plurimum sensuum*, nam in ipsam conflunt omnes sensationes. — *Carol.* Eius organum est totum systema nervorum.

2º *Imaginatio* sensationes elapsas reproducit ac varie componit. Reproductio est vel naturalis vel quæsita; causa reproductionis est attentio et associatio phantasmatum. Cerebrum est organum imaginationis, quælibet ad sensibilitatem pertinet, infimo tamen nexu colligatur cum intelligentia.

3º *De memoria sensitiva*, quæ est facultas organica, utpote in brutis existens, atque ad res sensibiles duntaxat se extendens. Discrimen inter memoriam et reminisceniam.

4º *Vis æstivativa* in homine minus proprie est facultas distincta.

III. *De appetitu sensitivo.* Appetitus est naturalis vel elicited, et elicited est vel intellectivus vel sensitivus.

Thesis I. *Est in homine appetitus sensitivus*, nam e caro concupiscit adversus spiritum. — *Schol.* Appetitus coordinatus dicitur sensualitas, et motus appetitus sunt passionibus.

Thesis II. *Appetitus sensitivus subiectum est compositum ex anima et corpore*, nam motus passionum, qui cum immutatione organi conjunguntur, — bonum corporeum respiciunt, — et multum pendunt a corporis dispositione. *Schol.* Non obstat quod appetitus rationalis aliquid immutet organa.

Appetitus sensitivus partitur in concupiscibilem, qui tendit in bonum delectabile, et in irascibilem, cujus ob-

jectum est bonum arduum. A concupiscibili sex oriuntur passionibus, ab irascibili, quinque.

§ II. De potentiis quarum sola anima est subiectum.

I. *De facultatibus cognitivis.* I. *De intellectu*, qui sumi potest in sensu lato vel stricto.

Thesis I. *Intellectus distinguitur a sensu*, nam 1º est facultas inorganica, 2º attingit spiritualia, 3º in brutis non reperitur.

Thesis II. *Licet intellectus sit facultas inorganica, extrinsecè tamen a corpore pendet*. Etenim 1º lassio organica insaniam aliquando producit; 2º unio corporis et anime est substantialis. *Schol.* Hujus dependentie mensura stat in firmitate nexus anime et corporis.

De objecto intellectus. Hinc est vel motivum (objectum quo) vel terminativum (objectum quod); terminativum est vel materiale vel formale (quod).

Thesis III. *Objectum quod adæquatam intellectus est omne ens*; siquidem, 1º intellectus intelligere potest quicquid est intelligibile; 2º facto constat intellectum cognoscere posse Deum, angelos et mundum corporeum, seu quicquid habet rationem entis.

Thesis IV. *Objectum formale intellectus est rerum essentia seu quidditas*, nam intellectus solus quidditates cognoscit.

Thesis V. *Pro presenti vite statu, quidditates intellectus nostro primi ac per se proportionate, cu sunt quæ in rebus materialibus reuocent*, nam 1º ipse intellectus poster est in sensitivo; 2º res materiales, intellectui ante alias res per sensus offeruntur. *Schol.* Objectum quod intellectus dicitur etiam terminus objectivus, ut distinguatur a verbo mentis, quod appellatur terminus subiectivus.

Thesis VI. *Licet intellectus singularis etiam percipiat, tamen proprium et directum eius objectum est universale*. *Prob.* 1º pars intellectus percipit singularia, siquidem de ipsis iudicat; 2º pars: objectum proprium intellectus est universale; quidditas enim absolute potestata idem est ac universale.

II. *De ratione.* **Thesis I.** *Ratio non est potentia diversa ab intellectu*; objectum formale utriusque est idem.

Thesis II. *Secunda hæc intelligentia functio primæ subditur*, nam ab ipsa recipit fundamentum et leges. Ratio quæ absolute loquendo non est perfectio, constituit differentiam specificam hominis.

- III. *De memoria intellectiva, qua differt a sensitiva.* 411
- Thesis I. Memoria intellectiva ab intelligentia non differt;* objecta enim formata non sunt diversa. *Schol.* Sed hæc memoria est munus particulare intelligentiæ. 414
- Thesis II. Memoria mediæ subiecti actibus, exercetur etiam circa objecta.* 1^a pars: directe exercetur circa actus, nam ejus operatio consistit in recognitione. 2^a pars: sed etiam fertur in objecta, ut ex ipsa experientia constat. 412
- De memoria distinctione et excitatione.* Memoria est vel speculativa vel voluntaria. Excitatur opæ præsertim attentionis et associationis idearum. 412
- IV. *De reflexione.* Duplex reflexio: completa et incompleta; completa iterum dividitur in psychologiam et ontologiam, prout se convertit ad subiectum vel ad objectum. 413
- Thesis. Pæ reflectendi ab intelligentia non differt.* Id enim constat tam ex natura tam ex objecto formali reflexionis. *Corol.* Conscientia est actus intelligentiæ. 414
- II. *De appetitu intellectivo et libertate.* Hic appetitus distinguitur ab intellectu. 414
- Thesis I. Voluntas appetere nequit nisi in quod ipsi proponitur sub ratione boni.* Prob. 1^a Voluntas ad aliquid habendam tendit, quod proinde ipsi convenit, seu est bonum, necesse, 2^a habet rationem vel mediæ, et tum est bonum utile, vel finis, et tunc est motivum. 415
- Thesis II. Bonum appetitum est temper aliquo modo bonum appetentes,* non talis est natura appetitionis ut id quod appetimus ad nos aliquo modo spectet. 413
- De libertate. Thesis III. Voluntas est potentia libera:* id probat 1^a experientia uniuscujusque hominis, 2^a sensus communis; *Schol.* Libertas in voluntate formaliter residet. 416
- De variis libertatis speciebus.* Dividitur in libertatem arbitrii et executionis. Libertas arbitrii dividitur in libertatem contradictionis, contrarietatis et specificationis. Indifferentia potest esse activa sive principii, vel passiva seu subjectiva. 417
- Thesis IV. Sola indifferentia contradictionis est de essentiali libertate.* Nam 1^a Deus, qui est perfecte liber, non habet libertatem contrarietatis; 2^a potestas oligandi reperitur in indifferentia contradictionis. *Schol.* In statu præsentis, libertas contrarietatis est de ratione liberi arbitrii contracte sumpti. 418

- Thesis V. Voluntas humana in præsentis statu adigi nequit procedere in se ullam solutionem aut nullationem.* Etiam 1^a id renuntiat conscientia; 2^a Deus nobis inferre necessitatem non vult. 418
- Thesis VI. In ultima finis appetitioe libertas non est.* 1^a Finis ultimus includit omne bonum; felicitas, ut sic, in deliberationem adduci nequit. *Corol.* Felicitas, clare perspecta rapit etiam libertatem contradictionis. *Schol.* Idem dicendum est de mediis necessariis ad felicitatem quam de ipsa felicitate. 419
- Thesis VII. Quoad bona particularia que cum fine non necessariò connectuntur, voluntas remanet libera, non modo quoad exercitium, sed etiam quoad specificationem.* Prob. Bonum particulare 1ª non explet capacitatem facultatis, 2ª semper exhibet plures terminos electionis, 3^a ab intellectu proponitur ut medium non necessarium. 420

CAPUT III.

- DE ANIMA HUMANA QUOD EXERCITIUM SUE ACTIVITATIS SPECIATA, SEU DE VIRTUTE ACTIVA ANIMI IN ACTU SEQUENDO
- Remanet ut de tribus animæ humanæ operationibus eloquamur. 421

ARTICULUS I.

De natura et generi sensationum.

- Hic agitur de sensatione quoad vim representandi. 421
- § I. De variis systematibus ad explicandum generis sensationum exortigatis.
- 1^a Malebranche docet sensationes à Deo solo in nobis produci; 2^a Leibnitzius in sensatione videt naturalium evolutionem monadis sentientes; 3^a Materialista sensationes habent ut actiones et reactiones mechanicas; 4^a Cartesius, ut affectiones mere subjectivas; 5^a Schola scotica docet in sensatione animum, quoddam instinctu naturæ instum immediatè, nempe sine ulla specie, percipere objectivam corporum realitatem. 422
- Systematis scholasticæ circa naturam et generis sensationum expositio synthetica.* I. Objectum facultatem movet per species intentionales, que tum dicuntur impressæ. II. Subjectum sic motum producit motum speciem expressam. III. Species impressa non est objectum cogni-

tionis, sed medium quo. IV. Species expressa dici potest medium in quo percipitur objectum.

§ II. Crisis thetica sententiarum circa naturam et originem sensationum.

Thesis I. *Ut sensatio erigatur requiritur influxus objectorum materialium in sensum, nam 1° sensus est facultas per se indifferens; 2° illi renuntiat conscientia. Carol.*

Ergo false sunt opinioniones Malebranchii et Leibnitzii. Thesis II. *Hæc determinatio ab objecto promota debet intrinsece officere vim sentiendi, sine specie impressam producere, nam scilicet 1° potentia ipsa de se indifferens, non determinaretur, 2° objectum active non concurreret ad sensationem. Carol.* Ergo falsa est sententia scholæ scepticæ.

Thesis III. *Species impressa non est objectum sensilis cognitio, sed medium quo. 1^a Pars: Si esset objectum quod, 1° non concurreret ut principium, 2° non perciperetur res externas. 2^a Pars, est objectum quo, nam conspirat ut causa inducens, Carol. I. Ergo falsa est theoria Cartesii. Carol. II. Ineptia est disputatio de ponte.*

Thesis IV. *Objectum quod sensilis cognitio sunt qualitates sensibiles, quæ speciebus impressis producunt. Sensus enim, qui percipiunt objecta realia, nequeunt ad ipsam percipiendam se attollere.*

Thesis V. *Species expressa non recipitur sed efformatur, nam sensatio est actus vitalis et immanens. Schol. Hæc species est ipso actus sentiendi.*

Thesis VI. *Species expressa est medium in quo directè objectus percipimus, nam sensitio est operatio immanens unde non permeat objectum in propria natura Schol. Tamen sensitio est immediata corporum perceptio. Carol. Sensationes in propriis sensoris periclitantur.*

§ III. De phantasmatibus imaginationis et somniis.

I. *Facta quæ naturam phantasmatum et somni patefacere sunt: 1° temperamentum, valetudo, etc. seu dispositio corporis, momentum habet in phantasmatibus; 2° status animi etiam determinat diversa phantasmata.*

Somnia suam originem trahunt sive a corpore sive ab animo. Somnambulismus; 1° somnambuli aliquando agunt sicut in statu vigiliæ, imò 2° quandoque perfectius; 3° opera arte facta sine lumine periclitantur, etc.

II. *Factorum explicatio, 1° ad phantasmatum reproductionem probabiliter requiritur motus fluidi nervi in*

cerebro inchoatus; inde dispositio cerebri et corporis aliquid confort. 2° Diverse affectiones possunt disponere ad talia phantasmata. Verum facta insucta aliquando sunt preternaturalia.

ARTICULUS II.

De actu intelligendi, seu de idearum natura et origine.

Questionis status. Ille querunt philosophi quomodo mens cognoscere possit universalis, necessaria, etc. Sensus enim nominis individua cognoscunt.

§ I. De natura conceptuum universalium.

I. *False sententia: Reponitur universalitas tum in verbis, tum in conceptibus, tum in rebus: inde nominalismos, conceptualismus, realismus.*

Thesis I. *Universalis in meris verbis non continentur, scilicet 1° voces non essent vera signa conceptuum; 2° nulla similitudo deprehendi possit in individuis ad commune vocabulum confluendum.*

Thesis II. *Conceptus universales fundamentum habent in rebus. Prob. 1° aliter conceptus non essent signa rerum; 2° proposito: Petrus est homo, significaret: Petrus est idem hominis; 3° Conceptualismas realitatem scientiarum destruit.*

Thesis III. *Universalitas ipsa non est in rebus, scilicet 1° aliquid esset simul universale et particulare; dici posset, v. g.: Petrus est humanitas; 3° alius pateret ad pantheismum.*

II. *Vera sententia circa naturam universalium. Natura, quæ in idea universali representatur, est in rebus; universalitas vero, in solo intellectu. Pregnotata: duplex intuitus: directus et reflexus; duplex etiam intuitiois terminus: objectivus et subjectivus.*

Universale, quod distinguitur in directum et reflexum, est terminus subjectivus alieujus intuitiois.

§ II. Systema scholasticum.

Ilud systema, quod ad formam scientificam exegit S. Thomas, secuti sunt omnes theologii.

I. *Systema in universum exponitur. Intellectus et objectum active conspirant in intellectionem: 1° objectum extrinsecus determinat intellectum, mediante specie sensilis expressa; quocirca cognitio exordium ducit a sensu. 2° In-*

tellectus duo habet munia: illuminat phantasmata, et tum dicitur *agens*; elicit speciem expressam seu verbum: hoc appetitio se refert ad intellectum *possibilem*. Species expressa non est quid intelligitur.

II. *Experimentum spiritus veritas ostenditur.* THESIS I. *In presenti tunc statim lo intellectio fit dependenter a representatione sensibilibus, que tamen se veritatem activam efficit et intrinsecus determinare nequit.* 1. *Pars constat ex experientia, se ex eo quod intellectus est potentia ex se indifferens ad omne ens cognoscendum.* 2. *Pars liquet, quia representationes sensibus, que a conditionibus materie non sunt expeditæ, facultatem inorganicam intrinsecus afflicere nequeunt; istæ representationes non nisi in facultate organica residere possunt.* *Schol.* Indæ representationes illæ non sufficient ad determinandum intellectum.

THESIS II. *Ad intellectiois applicationem supponi debet in anima quædam spiritalis virtus activa que intrinseca non eget determinatione et virtutem intellectum intellectus intrinsecus determinare possit.* Nam 1. *Indifferens intellectus est intrinseca.* Ergo intrinseca eget determinatione que effici nequit nisi a facultate spiritali activa. 2. *Intellectus determinari nequit sive a rebus materialibus, sive ab extrinsecis vi spiritali, sive ab aliquo intelligibili in actu.* *Schol.* Intellectus agens est quædam participatio luminis divini.

THESIS III. *Intellectus possibilis est facultas passiva sicut et actus.* 1. *Pars constat ex dictis et ex ipsa experientia, se ex eo quod est facultas ex se indifferens ad hoc vel illud cognoscendum.* 2. *Pars elucet ex eo quod intellectus possibilis efformat speciem expressam.* *Schol.* Actio intellectus possibilis non differt a verbo, nisi secundum modum concipiendi.

THESIS IV. *Abstractio ad universalitatem, necessitatem, immutabilitatem, etc., idearum explicandam sufficit; dat enim essentiam absolute sumptam.* *Schol.* Hinc requiritur et sufficit vis abstractiva.

THESIS V. *Id quod per cognitionem directam intelligitur, non est species impressa sed expressa, sed res ipsa, cuius species sunt similitudines, secus intellectus non cognosceret nisi suas proprias affectiones.* *Schol.* Species impressa est objectum quo species expressa, in cognitione reflexa, est medium in quo.

III. *De processu explicativo cognitionis humane, seu de ordine in cognoscendo.* THESIS I. *In ordine directo et spon-*

taneo cognitionis intellectualis, mens corditur a conceptibus universalioribus, seu maxime indeterminatis. Id constat 1. *Experientia, se ex eo quod intellectus ab imperfectioni cognitione ad distinctiorem progreditur.*

THESIS II. *Secundario et per reflexionem super actus sensibilitatis singularia intellectus alter cognoscimus.* 1. *Pars constat ex dictis; se partis veritas elucet ex eo quod intellectus non cognoscit singularia nisi per characteres externos.* *Schol.* Momenta sententia Suarezii.

De cognitione immaterialium secundum rem.

THESIS III. *Anima nostro sensum cognoscit, non per essentiam, sed per suos actus.* Etenim si se cognosceret per suam essentiam, semper se actu intelligeret. *Schol.* Anima se cognoscit quoad existentiam et quoad essentiam.

THESIS IV. *Omnes rationes immateriales rerum a sensibus vel proxime et remote originem ducunt, quippe cum nihil obstet quin ita deprehendantur.*

De iudicio. Mens a simplicis apprehensione ad iudicia pergens, format axiomatica, quorum primum est principium contradictionis. De habitu innato principiorum.

THESIS. *Simpleres apprehensio semper precedit iudicium, nam necessaria iudicii elementa sunt simpliciter apprehensiones.*

§ III. De falsis circa originem idearum systematibus.

I. *De identismo transcendentali.* Cognitione constat materia, seu elemento a posteriori, et forma seu elemento a priori. Triplex ordo facultatum: Sensibilitas, intellectus, ratio. Ordo inferior materiam suppediat ordini superiori. Ratio omnia que cogitatione attinguntur, ad unitatem absolutam reducit, que iterum formatur a priori. *Completio.* THESIS. *Systema Kantii ad explicandam originem idearum est impar, et in se plane absurdum.* Etenim 1. *Cognitionem inexplicabilem reddit; se innumera conceptus momenta, se negationem omnium; fere veritatum importat.*

II. *De traditionalismo.* Ex loquela pendunt omnes veritates acquisite, ut contentit de Bonald, aut veritates ordinis tantum supersensibilis et moralis, ut vult D. Bonnetty, aut saltem cognitiones, juxta Venturam. Alii denique Traditionales, libidine potius quam ratione aut experientia ducti, formas a recensitis plus minusve diversas excogitaverunt.

Fundamenta systematis. Traditionalistæ ad facta perceptu provocant ab ipsis tamen parum apte dispecta; sola enim factorum analysis destruit argumentum Traditionalium.

Directa systematis confutatio. THESIS. I. *Idearum universalium adeptio a sermone absolute et physice non pendet, nam logica constat signis arbitrariis, quæ subaudiunt rem significatam seu ideam. Corol.* Ergo sermo hic haberi nequit sive ut causa efficiens, sive ut conditio necessaria. *Schol.* Loquela tamen est valde utilis ad mentis evolutionem.

THESIS II. *Homō aliquam veritatem cognoscere potest viribus propriis, nempe sine auxilio divinæ revelationis quàm traditio, transmitteret.* Secus 1° societatis testimonium esset unicuique veritatis criterium, nullus error emendari posset. — motus humana ad errorem necessitate physica compelleretur. 2° S. rrog nequit intelligi nisi ab eo qui iam ideam habet. *Corol.* Traditionalismus importat confusionem inter ordinem naturalem et ordinem supernaturalem.

THESIS III. *Sermo ipse, licet ad facta, primo homini a Deo infusus fuerit, potuisset absolute loquendo ab homine intrinseca. Id enim est intrinsecè possibile; imo et extrinsecè, seu spectatis adjunctis.*

III. *De ontologismo.* Hoc systema originem idearum reperit ex immediata Dei intuitione. Ontologismus dividitur in rigidiorum et semi-ontologismum.

Ontologium severe accepti duæ sunt formæ præcipuæ: 1° Juxta Malebranche, omnia in Deo quidditative sumpto videmus; 2° secundum Giobertium, ideas existentiarum intemur in ipso actu quo Deus has existentias creat.

Semi-ontologismus locat hominem omnia cognoscere in idea entis, quæ est ipse Deus. Idem fieri sentit Rosmini qui tamen per ideam entis intelligit ens ideale.

Fundamenta systematis expenduntur. — 1^a ratio: Ens finitum cognosci nequit nisi Ens ipsum seu Deus prius cognoscatur. *Resp.* Hic confundunt ens infinitum et ens abstractissimum. 2^a ratio: Universale est quid infinitum et æternum. Ergo nominis in Deo cognoscitur. *Resp.* Id fundatur in falso conceptu universalitatis. — 3^a ratio. Intellectus humanus debet determinari ab intelligibili in actu, seu a Deo. *Resp.* Si non esset in homine intellectus agens, conc.

Confutatio directa THESIS I. *Dux a nobis in hac re non videtur directa et immediata.* 1° Ejusmodi visionem

directam negat conscientia; 2° hoc doctrina destruit discrimen reale inter visionem naturalem et visionem beatificam. *Schol.* Confirmatur thesis ex declaratione S. Cong. Inquisitionis.

THESIS II. *Immediata Dei intuitio non est medium ceterarum cognitionum, nam secus statim et plane cognoscercmus inlimas rerum essentias, etc.*

THESIS III. *Semi-ontologismus est ontologismo puro absurdior et periculosior.* 1^a Pars: est periculosior utpote viam planiorem ad pantheismum et rationalismum sternens. 2^a Pars: est absurdior, nam plura confundit, et Deum reddit eum mento humanâ quodammodo identicum. *Schol.* Prop. IV S. Cong. Itaq.

THESIS IV. *Systema, quod ex innata idee entis, sive realis sive possibilis, originem idearum expetit, innumeris scetis equivocantibus.* 1° Confundit ens infinitum cum ente in communi; 2° ens infinitum sensatione determinaretur, 3° Ens reale foret omnia; ens ideale esset terminus obiectivus cujuslibet cognitionis. *Schol.* Prop. V-S. Cong. Itaq.

ARTICULUS III.

De volitione.

Volitionis nomen varie sumitur. Volitio in facto esse dicitur voluntarium Ad voluntarium liberum quatuor requiruntur.

Subiectum libertatis est volans; causa ejusdem est ratio, quæ voluntatem dirigit per iudicium, tam specialitativum tam practicum.

THESIS I. *Intellectus movet voluntatem non physice sed moraliter, motu nempe obiecto quod proponit.* 1^a Pars: movet, nam nil volitum quam præconceptum; 2^a Pars: movet moraliter, nam voluntas est subiectum libertatis.

THESIS II. *Voluntas, motu determinato, moveri potest per quolibet iudicium sive specialitativum sive practicum.* Obiectum actus liberi sit presens, quantum satis est per iudicium specialitativum.

THESIS III. *Voluntas,posito etiam subiecto practico, potest pro libito in oppositam partem flecti.* Secus 1° quælibet motio libera voluntatis indefinito expostularet iudicia practica; 2° ipsa voluntas reaso non esset libera. 3° Id ipsum constat experientia. *Schol.* Explicatio quorundam rejicitur.

THEOLOGIA NATURALIS.

Theologia naturalis a supernaturali differt quoad obiectum formale. Distribuitur præsens tractatio in tria capita. 181

CAPUT I.

DE DEI EXISTENTIA.

ARTICULUS I.

Quomodo Deus a nobis cognoscatur?

Nostra de Deo cognitio non est intuitiva, neque per ideam innatam; Dei existentia non est veritas per se nota quoad nos. Tamen sine formali discursu obtinetur. 182

Thesis I. *Dei existentia ab homine cognoscitur per discursum rationis*, siquidem nostra cognitio a sensu principium sumit. 184

Thesis II. *Hæc cognitio per discursum omnium fore ratiocinationem facilemque obtinetur*, nam unice exposuit experientiam omnibus obviam et cognitionem vulgarem principii causalitatis. Corol. Hinc cognitio Dei existentis dicitur innata, a primordio. *Schol.* Hic discursus naturalis per analysim fit scientificus. 185

ARTICULUS II.

De demonstratione existentie Dei

§ I. De quibusdam inefficacibus probationibus.

Thesis I. *Dei existentia demonstrari nequit sine a priori sine a simultaneo.* 1^a Pars: cum Deo nihil sit prius, nulla dari potest demonstratio a priori. 2^a Pars: argumentum a simultaneo, quod exorditur ab idea abstracta entis perfectissimi dare nequit nisi notionem existentie ejusdem possibili. 187

Sententia opposita fundamenta excutuntur. Adversarii autant distinctionem inter existentiam idealem et existentiam realem hic introduci non posse; sed innotuit equivocacione et petitione principii. *Schol.* Quidam theologi vim tribunt huic argumento. 188

§ II. De vera ratione probandi Deum existere.

Triplex est argumentorum generis: *Argumentum metaphysicum.* Thesis. *Mundi contingentia indubitanter Dei existentiam probat.* Nam ens contingens arguit ens necessarium. 191

Argumentum physicum. Thesis. *Ex admirabili ordine mundi evidentur demonstratur Dei existentia.* Ordo enim perfectissimus declarat sapientissimum ordinatorem. Corol. Harmonia partium mundi unitatem cause palam facit. 192

Argumentum morale. Thesis. *Ex unanimi constantique generis humani consensu in agnoscenda supremi numinis existentia, legitime inferitur Deum excitere*, nam consensus communis generis humani nequit esse fallax. *Schol.* Esso nequeunt athei negativi. 193

CAPUT II.

QUID SIT DEUS?

ARTICULUS I.

De modo cognoscendi quid sit Deus.

Triplex datur Dei cognitio: comprehensiva, intuitiva, per creaturas. Hoc ultimo modo Deum in hac vita cognoscimus. Hæc cognitio obtinetur 1° per affirmaciones, 2° per negaciones, 3° per eminentiam. Istæ tres rationes sunt conjunctæ. 195

Thesis I. *Nostris quidditates Dei cognitio, licet imperfecta est nihilominus vera.* Nostra enim judicia obiecto respondent. 197

Thesis II. *Simplex affirmaciones Deo directe tribuunt perfectiones simplices*, nam affirmatio declarat simpliciter attributum convenire subjecto. 197

Thesis III. *Negaciones in recto, sive distant perfectionum mixtarum, sive imperfectionem modis, quo concipiuntur perfectiones simplices, a Deo arguit.* Nequeunt enim ipsi denegare quæcumque perfectionem. *Schol.* Deus perfectissimus cognoscitur per negaciones quàm per affirmaciones. 198

Thesis IV. *Affirmaciones per eminentiam in recto de Deo simul affirmant perfectiones simplices et negant easdem esse in Deo secundum modum quo illas apprehendimus.*

siquidem declarant perfectiones supereminentiùs esse in Deo. *Corol.* Pluribus notioibus Deum cognoscimus. 199

ARTICULUS II.

De esse Dei.

Thesis I. *Deus non est in aliquo genere, secus contrahibilis ac determinabilis essei non nullo.* 200

Thesis II. *Ratio entis propriissime Deo competit. Deus enim est ens a se, cuius essentia est actus esse. Schol.* Deus non est ipsum esse acceptum in sensu Pantheistarum. 200

Thesis III. *Existentiã et de essentia Dei, nam Deus conipi nequit non existens.* 201

Thesis IV. *Deus est infinitus, utpote nullam habens imperfectionem, seu limitationem. Corol.* Ergo Deus continet omnes perfectiones. 201

De unitate. **Thesis V.** *Deus unicus est.* Nam Deus est causa prima, cuius unitatem arguunt consensio nature create et absurditas dualismi et polytheismi. *Schol.* Principium nullum Manicheorum pugnantibus inter se conceptibus coalescit. 203

De simplicitate. **Thesis VI.** *Deus est absolute simplex. Prob. I.* Generatione. 1º simplicitas est perfectio; itaque est in Deo; 2º compositum nequit esse ens primari; 3º partes, quibus coalesceret Deus, nequunt esse entia necessaria, neque contingentia. Ergo. — *Prob. II.* Spectatori modo: Deus excludit omnem compositionem, sive physicam ex materia et forma, — ex subiecto et accidente, — ex partibus physicis; sive metaphysicam, ex genere et differentia, — ex essentia et esse, — ex natura et supposito. *Schol.* Trinitas personarum nullam inducit compositionem in Deo. 204

ARTICULUS III.

De constitutioe essentia divina.

Essentia in creaturis tripliciter considerari potest. Hic agitur de essentia, qua metaphysice appellatur. 205

In determinand., proprietate divina, que haberi possit ut essentia metaphysica, sunt inter Theologos tres precipue sententiæ. 205

Thesis I. *Essentia Dei metaphysice consistit in acritate.* Huic enim perfectioni conveniunt omnes conditiones essentia metaphysice. *Corol.* Deus proprie definiti nequit. 208

THESIS II. *Conceptus entis a se, qui iuxta nostrum concipiendi modum, habetur ut ratio natura distincta constitutiva, plane differt ab idea entis sub qua intelligimus quicquid concipimus. Nam 1º esse divinum est esse singulare, 2º determinatum etc.* 209

CAPUT III.

DE ATTRIBUTIS.

Attributum strictissime sumptum est perfectio simplex, absolute et necessariò de Deo predicabilis per modum forma adjacentis. 210

ARTICULUS I.

De attributis in communi.

I. *Fundamentum multiplicis attributorum in natura ratione cognoscendi Deum.* Hoc multiplicitas, quam in Deo concipimus, venit tam ex nostro concipiendi modo, tam ex infinitatè objecti cognosci simul et angustia mentis humana. Itaque fundamentum multiplicis est Deo extrinsecum. 211

II. *De divinarum perfectionum identitate et distinctione. I. De identitate et distinctione attributorum ab essentia.* Erroris oppositi: Gilbertus Porretanus et Emouiani. 213

Thesis I. *Inter essentiam et attributa nulla intercedit distinctio realis, secus essentia non esset perfectissima.* 214

Thesis II. *Attributa ab essentia non solum nominum edrietate distinguuntur, nam essentia et attributa recipere possunt predicata contradictoria.* 214

Thesis III. *Inter attributa divina et essentiam divinam admitti nequit distinctio formalis scolastica, secus Deus non laboraret ut perfectissimus et simplicissimus. Corol.* Distinctio inter essentiam et attributa est virtualis. *Schol.* Duplex fundamentum hujus distinctionis. 214

III. *De distinctione attributorum ab invicem. Thesis IV.* *Inter attributa absoluta ad invicem comparata, eadem viget distinctio quæ inter hæc videtur et essentiam; nam sunt res inter hæc eademque essentia divina, quatenus pluribus determinat.* 215

IV. *De divisione attributorum, 1º in affirmativa et negativa, 2º in quiescentia et operativa, 3º in communicabilia et incommunicabilia, 4º in physica et moralia, 5º in absoluta et respectiva.* 216

ARTICULUS II.

De attributis in specie spectatis.

§ I. De attributis Dei negativis in specie spectatis.

I. De immutabilitate. THESIS I. *Deus est omnino immutabilis.* 1° quia non est contingens, 2° quia est infinitus, necnon 3° simplicissimus. 218

THESIS II. *Deus est omnino immutabilis etiam secundum illas intellectus et voluntatis operationes quarum terminus sunt creatura.* 1° Si agitur de esse ideali creaturarum, quod habent in Deo, nulla difficultas, 2° Quoad earum esse reale, eum a Deo cognoscatur uno eodemque actu, hujus etiam cognitio nullam secum fert mutationem. 3° Confirmatur per analogiam: 4° Illustratur comparatione. Corol. Ergo Deus est aeternus. 218

II. De immensitate. Triplici modo. Deus inest omnibus rebus. 211

THESIS. *Deus est immensus et ubique praesens.* Nam 1° est infinitus, 2° in omnibus entibus continuo operatur. Schol. I. Immensus non importat formalem extensionem. Schol. II. An Deus sit praesens spatio imaginariis? 222

III. De incomprehensibilitate, quae exposuitur ut res tota et totaliter cognoscatur. THESIS I. *Deus est incomprehensibilis prorsus ab omni intellectu creato, nam est infinitus.* 223

THESIS II. *Deus est etiam invisibilis naturaliter ab oculo corporeo, sive ab intellectu creato:* 1^a pars constat ex eo quod Deus sit spiritualis; 2^a ex eo quod nulla sit proportio inter Deum et intellectum creatum. Schol. An de absoluta Dei potentia fieri possit ut videatur essentia non visis attributis. 224

§ II. De attributis Dei positivis in specie spectatis

Esse possunt vel quiescentia vel operativa. De perfectionibus Dei quiescentibus. I. De veritate enitiativa. 225

THESIS I. *Enitiativa Dei veritas est haec perfectio quae propriis Deitibus characteres sibi vindicat Deus, nam in hisce characteribus consistit cognoscibilitas.* 225

THESIS II. *Veritas divina est fons et mensura totius veritatis quae praeter Deum concipitur.* Etenim 1° est fons possibilium, 2° fons realitatis rerum, 3° fons veritatis formalis. Schol. Est etiam fons ordinis moralis. 225

II. De bonitate. THESIS I. *Deus est summa et omnimoda bonitas, siquidem est plenitudo totius perfectionis.* Schol. Bonitas divina non est causa formalis omnia boni creati. 227

THESIS II. *In Deo est etiam illibata bonitas moralis, seu sanctitas, nam omnes sanctitatis rationes perfectissime in Deo reperiuntur.* Schol. Sanctitas positive et negative spectata in creaturis. 227

De attributis Dei operativis. I. De intellectu, qui in Deo est ipsa intellectio, imò est ipsa essentia. 228

De intellectu scientiae dicuntur. THESIS I. *Obiectum primum et notitium scientiae dicitur, quod 1° est per se intelligibilis, et 2° prima ratio cur intellectus cognoscat.* Corol. Alia sunt obiectum secundarium. 229

THESIS II. *Essentia divina est obiectum formale, cuiusmodi autem vera non nisi obiecta materialia esse possunt dicitur essentia, nam haec determinat cognitionem, et alia hanc determinare nequeunt.* 229

THESIS III. *Iuxta meliorem sententiam Deus cognoscit obiecta secundaria ut formaliter in seipsis sicut vel esse possunt, nam hoc modo etiam sunt cognoscibilia.* Schol. Id non officit immutabilitati et independentiae Dei. 230

Dicitio scientiarum. I. De scientia simplicis intelligentiae. 230

THESIS I. *Obiectum adaequatum scientiae simplicis intelligentiae sunt omnia possibilis, secundum formalem possibilitatis obiectivae rationem.* Per se constat, nam haec scientia rationis obiecti distinguitur ab aliis. 231

THESIS II. *Deus res possibilis distincte cognoscit secundum proprias rationes, et nequeque possibilis perfectiones relationis, fines, limites, etc.* Nam Deus perfecte comprehendit omnia quae ipsi cognoscenda obijciuntur. Corol. II. Multitudo possibilium dici potest actu infinita. 232

De scientia visionis, quae terminatur ad Deum vel ad creaturas. THESIS I. *Deus seipsum adaequate comprehendit, nam vis cognitiva in Deo est infinita.* 233

THESIS II. *Deus cognoscit omnino quae aliquando existentia sortuntur.* Deus enim cognoscere debet quicquid est cognoscibile. — Imò ab aeterno cognoscit omne verum. 233

De scientia media, quae respicit futura conditionata. THESIS I. *Haec scientia media utnulla potest, utpote respiciens obiectum proprium et distinctum.* Schol. Haec scientia in aliquo convenit cum scientia simplicis intelligentiae et in aliquo cum scientia visionis. 234

THESIS II. *Deus certo cognoscit contingentia conditionate futura, nempe actus liberis, qui, positis quibusdam adjunctis*

lis, futuri essent. Etenim hæc futura constituent quoddam verum determinatum.

De medio scientia divina. De conceptu et conditionibus modi. Quædam prænotata. Sententiæ oppositæ: Thomista docent Deum in suis decretis cognoscere actus liberos; altera sententiæ in sequentibus propositionibus propagatur.

THESIS I. Actus liberi a scientia eivensis tanquam causæ potestè dependunt, hæc quilibet scientia objectivam voluntatem supponit.

THESIS II. Propria ratio cur Deus actus liberos provident regit, nequit ex divinis decretis, secus voluntas libera ad utrumlibet se determinare non possit.

THESIS III. Deus futura libera non prænotat in prædeterminationibus absolute antecedentibus prædeterminationi liberi consensio. Aliter tolleretur liberum arbitrium.

THESIS IV. Deus futura libera prænotat nequit in supercomprehensione libera voluntatis. Voluntas enim in actu primo non magis continet hunc actum quam oppositum.

THESIS V. Actus liberis Deus ab æterno cognoscit in ipsamet veritate existentis sortundem, id est, sine ullo medio ex parte objecti. Etenim cognitio divina nequit incipere cum actu in tempore ponuntur.

THESIS VI. Futura conditionata ipsam exponuntur a Deo secundum esse ipsorum prænotat, quod haberent si conditiones præerentur, neque ut scriptis, sed in ipsorum objectis veritate, nam eadem est ratio atque pro absolute futuris. Schol. Hæc futura objective sunt quoddam verum.

H. — De voluntate. Quid et quotuplex sit divina voluntas? Voluntas, quæ et ipsa essentia sub ratione voluntatis spectata, dividitur: 1° in antecedentem et consequentem, 2° in voluntatem de principiis et voluntatem signi, 3° in absolutam et conditionatam, 4° in necessariam et liberam, 5° in inefficacem, et inefficacem, 6° in jubentem et permitentem.

De objecto divine voluntatis, quod est primarium vel secundarium. THESIS I. Deus ipsam diligit primario, comprehensivè et necessario. Pròb. Seipsum diligit primario, quia est sibi objectum adequatum voluntatis; — comprehensivè, quia vis amandi est infinita; — necessario, quia Deus est prorsus immutabilis. Schol. Deus etiam necessario diligit creaturas possibles.

THESIS II. Deus libere amat creaturas tam actuales quam

futura, quia respectu Dei non habent rationem finis aut mediæ necessarii. Schol. I. Libertas divina est indifferentia actus ad objectum.

THESIS III. Voluntas divina in malum morale tam ut finem quam ut medium ferri nequit, secus esset in Deo aversio a summo bono.

THESIS IV. Deus potest malum physicum intendere, non quidem per se, sed per accidens. Deus enim non potest delectari in malo creature, — sed potest velle bonum perfectius cui obstat malum physicum.

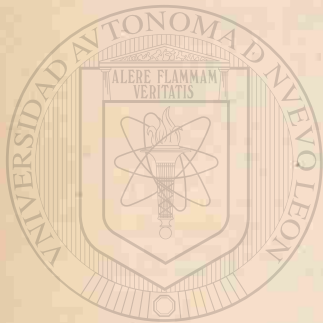
De divine voluntatis dotibus ac præcellentiis. Hæc virtutes dicuntur attributæ moralia: 1° sanctitas, quæ in Deo est essentialis, substantialis, infinita, indefectibilis, et misericordia, quæ est in Deo quantum ad affectum et ad effectum. Est vel generalis, vel specialis. 2° Justitia, quæ dividitur in commutativam, distributivam et legalem. Justitia tum legalis tum commutativa proprie non est in Deo, sed tantum justitia distributiva.

III. De Providentiâ, quæ est ratio ordinis rerum mente concepta et voluntate sancta. In Providentiâ quadruplex terminus distinguitur.

THESIS I. Est in Deo providentiâ erga res creatas, nam qui vult finem, velle debet et media.

THESIS II. Deus etiam rebus civilibus, non solum in communi, sed et in particulari providet, siquidem ipse finem omnibus assignavit, — quæ creavit.

THESIS III. Tamen speciali modo Deus curam habet præstantissimarum creaturarum; media enim debent esse præstantiora respectu finis præstantioris. Schol. In executionis ordine Deus quandoque utitur causæ secundis.

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ

SCHOLASTICÆ

III

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

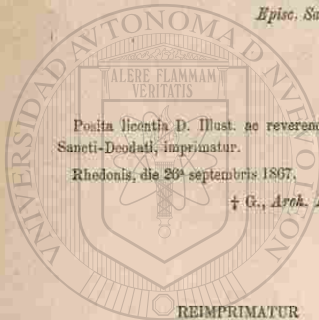
®

IMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 3^a augusti 1863.

† LUDOVICUS-MARIA,

Episc. Sancti-Deodati

Posita licentia D. Illust. ac reverendissimi episcopi
Sancti-Deodati, imprimatur.

Rhedonis, die 26^a septembris 1867.

† G., *Arch. Rhedonensis.*

REIMPRIMATUR

Sancti-Deodati, die 18^a augusti 1877.

† MARIA-ALBERTUS,

Episc. Sancti-Deodati.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ
SCHOLASTICÆ

AUCTORE

EUGENIO GRANDCLAUDE

DOCTORE IN SACRÆ THEOLOGIA ET IN JURIS CANONICO, PHILOSOPHIÆ
PROFESSORE

Editio nova, aucta et emendata

TOMUS TERTIUS

ETHICA CUI ACCEDIT HISTORIÆ PHILOSOPHIÆ SYLLABUS.

PARISUS

SUMPTIBUS ET TYPIS P. LETHIELLEUX, EDITORIS

4, via Cassette, et via Rhedouensi, 75.

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA

DIRECCIÓN GENERAL DE

BREVIARIUM

PHILOSOPHIÆ SCHOLASTICÆ

TERTIA PARS SEU ETHICA

COMPLETENS

JUS NATURÆ PRIVATUM ET PUBLICUM

1. — *Definitio.* — *Ethica* suam habet appellatiōem a voce græcâ *ἠθική* quæ mores seu consuetudinē significat; mores enim sunt propensiones aut nobiscum nate aut usu frequentī comparatæ. *Ethica* ergo, juxta vim vocis spectata, est hæc disciplina quæ in comparandis per assuetudinē optimis moribus, versatur: itaque, significatiōe consimili, *disciplina moralis* latius vocatur.

Ad definitiōem realem quæ attinet, *Ethica* strictè describi potest: *Scientia practica, quæ actus humanos ad honestatem dirigit.*

1^a Est *scientia*, quia regulatiōnem regularum, quas tradit, demonstrat. Verumtamen est etiam *ars*, quatenus tradit normas recte vivendi, ac præindē quibus actio humana ad debitum finem dirigitur (1, 15); itaque, qualenus regulas præscribit, est *ars*; et quatenus easdem demonstrat, habet rationem *scientiæ*.

2^a *Practica*, siquidem in mera sui objecti contempla-

tione non conquiescit, sed tota est in tradendis regulis quarum ad normam voluntatem in agendo dirigit.

3° *Quæ actus humanos, qui constituunt objectum materiale Ethicæ*: hic agitur de actibus humanis proprie dictis, nempe qui ab homine procedunt cum rationis advertentia, ac prompse quatenus distinguuntur ab actibus involuntariis hominis; in materialiter tantum, non autem formaliter, homini, ut enti rationali, conveniunt; dicuntur *actus hominis, non autem actus humani*.

4° *Ad honestatem dirigit*: id se refert ad objectum formale. Est simul finis, non quidem ultimus, qui habet tantam rationem finis externi et remoti respectu moralis disciplina, sed finis internus et proximus, qui, in disciplinis practicis, ab ipso objecto non discrepat.

Ex hac definitione sequitur: a) actus humanos bifariam considerari posse, nempe materialiter, scilicet in sua entitate solummodo, abstractione facta honestatis vel rectitudinis: hæc entitas dicitur *esse physicam* actus humani; formaliter, id est, præ illa honestate seu rectitudine, que, *esse morale* actus humani constituit. Hæc distinctio est eadem ac illa quam afferunt theologi, et specialim D. Thomas, quum docent actum humanum spectari posse in genere nature et in genere morum. Hic præsertim sub altero respectu consideratur. Sequitur b): summa Ethicæ utilitas et necessitas: quo enim major utilitas ac necessitas quam actus propriis et aliorum hominum actiones ordinare invicem et ad finem.

2. — *Divisio*. — *Ethica* duplex distinguitur: a) divina et supernaturalis, que est theologica, atque infuso divinitus fidei lumine cognosci potest et obtinetur; humana autem et pæce naturalis. De hæc secunda videtur agitur in philosophia, seu de illa, que ingenii humani virtutibus computatur et obtinetur.

b) Ethicæ naturalis dividi solet, et merito in *generalem* et *particularem* seu *specificam*. *Ethica generalis* est illa disciplina moralis pars que hominem dirigit ad honestatem in genere, abstractendo a quolibet vite statu, et circumscriptis conditionis professione, aut a quacunque relatione particulari ad alterum: propriis et directe ordinat actiones ad finem.

Particularis seu *specifica* est hæc pars que homines peculiari conditioni devotos, aut præ aliqua relatione ad alterum consideratos, ad ea omnia que illius status et relationis decent perfectionem dirigit. Itaque præsertim et directe ordinat *interiores* actiones humanas.

Propterea præsens nostra tractatio in duplicem partem distribuitur, scilicet in *generalem* et *specialem* Ethicam.

c) Ab hæc divisione non valde abulit altera, que apud scholasticos erat vulgarissima, atque in Ethicæ distinguebat tres partes, 1° *monasticam*, que considerat operationes uniuscujusque hominis ordinatas ad finem, 2° *œconomicam*, que considerat operationes multitudinis domesticæ, et 3° *politiceam*, que versatur circa operationes multitudinis civilis. Monastica idem est ac generalis, et œconomicam ac politiceam complectitur particularis.

Nonnulli philosophi Moralem humanam in *Ethicam* proprie dictam et *Jus nature* partierunt; at hæc divisio in eorum mente non est diversa ab illa quam, post veteres, attulimus, que, saltem quoad appellationem spectata, ab aliqua prava Rationalistarum ratione loquendi magis discrepat. Recentiores enim Rationalistes unanimes fere consensus distinctionem Moralis a Jure generalim in aspectu non modo nimium amplificavit, sed in plenam separationem et independentiam convertere satagunt. *Ethicæ*, juxta ipsos, actiones internas; que conscientia ambita tantum continentur, unice regeret, dum Jus operationes externas que in mutuis hominum relationibus versantur, ad æquitas normam exclusivè regularet, ac quidem juxta regulas principis Ethicæ uniusque obnoxius: hæc juxta universim sumptum ordinis morali positus subtraheretur.

Verum 1° ab Ethicæ certo non potest separari jus, quocumque modo spectatum: utriusque enim disciplina idem est objectum materiale, actus hominis scilicet, et idem objectum formale, hoc est, directio actuum ad debitum finem, secundum requisitam normam.

Sed 2° ambæ disciplinæ possunt, methodi causa, distingui: objectum materiale proprium et directum Moralis, universim sumptæ, sunt actus *interni*, dum objectum materiale proprium et directum Juris, adæquate spectati, sunt actus *externi*. — Præterea objectum for-

malo proprium et immediatum Ethicæ est directio subiectiva intentionum, dum obiectum formale immediatum et specifiçum Juris est directio obiectiva operationum exte-
narum; sed cum actus internus nullo pacto separari possit ab actu externo, fit 1º quod ambo discipline sint indivisibilis comites, 2º quod Moralitas præset, utpote fons Juris et latitudo sua sicut complectens.

Veram cum hic agatur iuxta de Jure naturali, cujus prænotiata ab interno rationis lumine, naturaliter insito, proficiuntur, distinctio est *ferè* nullius momenti: *Sus natura* itaque Ethicæ speciali, sine dispendio doctrinæ, assimilari potest et exiude definiri: *Scientia practica actus humanos, qui ordinem ad alterum dicunt, ad æquitatis normam exigens.*

3. — *Ratio philosophandi* superius declarata (1, 5 Thes. 3ª, 4ª) est maxime applicanda Ethicæ: itaque omnino insistendum est in doctrina morum ab ipsa Ecclesia præbata et quam communitur Patres et Scholastici tradiderunt, sæpta, rejecta et emittata, *moralitè independente* quam recentiores philosophi, vestigiis protestantium insistentes, summis lacubus extollunt (1). Ex facto jam constat et ex dicendis patet quod *integra* doctrina morum a doctrina revelata non regulata et adiuta, imperfecta est et multis erroribus obnoxia.

2º Rationalistæ dum in re morali non secus ac in doctrina speculativa se jugo fidei et Ecclesiæ exuere volant, ad crassissimum empirismum confugiunt, atque cum Pufendorfio ad apatomen, physiologiam et medicinam recur-
runt, sicut ad experimenta physica, ut *Ethica independentè* quamdam normam obiectivam habeat et fixata principia, quorum ope dignitatem scientiæ nanciscatur. Inde, juxta nonnullos aorum, et omnis morum disciplina honestasque collocari debet in emundantibus et augendis quovis modo divitiis ac in voluptatibus excedendis (2).

3) Aliqui auctores catholici, plerumque scientiæ morali plus æquò indulgentes, etiam in *subditum scientiæ* morali advocant medicinam, anatomiam, etc. Contra illos: hic

annotandum est quod, si Ethica consideratur quoad suum obiectum formale, inutilis plane est humani corporis analysis et quolibet experimentum physicum: nam obiectum formale sunt actiones humanæ quatenus ex voluntate deliberata procedunt secundum regulam morum. Porro actiones, sic sumptæ, non a corporis humani constitutione, sed a libera voluntate dependent. Physiologia forsitan ostendit hunc hominem præ alio ad iracundiam vel concupiscentiam inclinatum esse: sed hæc dispositio physica ad lineam moralem non spectat, nisi accedente cõsensu vel dissensu voluntatis.

Remanet ergo ut accidentaliter tantum prædite scientiæ auxilium præstent morali, quatenus varia corporis dispositio et temperamentum diversimode disponunt ad actiones morales. Itaque ad obiectum materiale tantum spectant, et quidem accidentaliter, licet quam absurda et perversa sit ratio philosophandi rationalistarum in re morali, nemo est sane mentis qui non vident.

3º Rationi philosophandi rationalistarum omnino contrarius est error Traditionalismi qui principia Ethicæ naturalis ab externo magisterio societatis, ope revolutionis divinæ, unies reperit. Traditionalistæ ergo non habent revolutionem ac fidem, ut quamdam regulam externam et superiorem, ut vult sana doctrina, sed ut tantum proprium ex quo hauriantur principia Moraliæ naturalis, quæ præteriret esset scientia revelata.

(1) Schlab. Prop. III, IV, V, XVI, LVII.

(2) Schlab. Prop. LXVIII.

PRIMA PARS

ETHICA GENERALIS

4. — Scientia est cognitio per causas seu per principia, ideoque nisi aliquid rei principia deprehendantur, huius rei natura potestatis scientifico innotescit. Ergo ad cognitionem scientificam actuum humanorum, qui constituunt objectum materiale Ethicæ, eorum principia sunt investiganda.

Principium dicitur id a quo aliquid quocumque modo consequitur (I, 303). Itaque actuum humanorum principia dicuntur ea omnia quæ ad operationis humanæ existentiam concurrunt. Illa principia quæ ad productionem actus moralis conferunt, sunt vel *elicitive*, seu productiva ipsius actus humani in *suo esse physico* (2), vel *directiva*, nempe determinativa actus humani in *suo esse morali*.

Principia elicitive sunt aut ipsius causæ efficientis facultates, aut quicquid facultatem naturaliter perficit in ratione causæ efficientis; principia directiva sunt idipsum quod exhibet normam qua diriguntur actus humani ad bonestatem. Hæc duplex ordo principiorum respondet nature actus humani adæquate sumptæ. Itaque prima pars Ethicæ distribui debet in duplex caput: primum est de principis elicitive esse physicum actus humani, quod huius præcedit esse morale, respicientibus; alterum erit de principis directivis, quæ ad esse morale actus humani spectant.

CAPUT I

DE PRINCIPIS ELICITIVIS.

5. — Hæc principia sunt voluntas libera atque virtutes et vitia quibus voluntas præmitur, proclivior et expeditior sit ad actus determinatos producendum: hinc præsens caput distribuitur in duos articulos: 1° erit de voluntate libera; 2° de virtutibus et vitiis.

tior sit ad actus determinatos producendum: hinc præsens caput distribuitur in duos articulos: 1° erit de voluntate libera; 2° de virtutibus et vitiis.

ARTICULUS I.

De voluntate.

6. — Voluntas considerari potest 1° quatenus vult, nempe abstractione facta libertatis, quæ non se refert unice ad voluntatem, siquidem ejus causæ est ratio, et subjectum voluntas (II, 303); 2° quatenus libera, nempe in quantum seipsum determinat cum potentia ad oppositum. Itaque agemus 1° de voluntario simpliciter sumpto, 2° de libera, quod est aliquid voluntarium sub peculiari ratione inspectum, indeque secundo loco enucleandum.

Voluntarium et liberum inter se differunt tribus præcipuo modis: 1° voluntarium admittit necessitatem cui repugnat liberum; 2° voluntarium latius patet quam liberum; 3° in uno eodemque actu, qui simul liber et voluntarius est, fieri potest ut augeatur voluntarium et minuat liberum, ut postea ostendemus.

§ I. De voluntario.

I. Voluntarii et involuntarii notio et divisio.

7. — Voluntarii nomen a voluntate derivatur, ac subinde est id quod procedit a voluntate, quatenus voluntas est (II, 302); propriissime usurpatur pro eo omni actu et motu elicto aut imperato a voluntate. Actus elicti dicuntur, qui ab ipsa voluntate immediate proficiunt, tanquam actiones ejus propriæ: v. g. amor; actus imperati sunt qui ab aliis facultatibus eliciuntur, ex imperio et applicatione voluntatis; v. g. loqui, deambulare.

Actus imperati, alii sunt *interni*, ut quando voluntas facultates internas, puta intellectum, imaginationem, applicat ad agendum; v. g., cogitare, faciem alicujus rei phantasia representare; alii *externi*, ut quum voluntas sensus externos aut vim motricem ad actum movet, v. g., loqui, ambulare.

8. — Voluntarium dividitur.

1° In *directum* et *indirectum* - Voluntarium directum seu voluntarium in se est illud quod in seipso a voluntate intentum fuit, ut si quis sciens et volens se projiceret in mare; indirectum, seu in *causa*, est illud quod, non quidem in seipso volumus, sed tantum in ejus causa, cum scilicet agens aut praevideat aut providere potest et debet hunc effectum ex illa causa esse consequenturum : sic homicidium in christiana committitur esse voluntarium, si aliquis dum vino sese obruit, providere poterit aut delibet se in ebrietate homicidium capere fore : ita etiam navis jactura, quae nautae negligentia contingit, est voluntaria.

Voluntarium directum est vel *actuale*, quod etiam *formale* appellatur, ut quum actu voluntas operatur, vel *virtuale*, quando actuale moraliter perseverat in agente, et insit in ejus intentionem, etsi de ipso hic et nunc volens non cogitat, v. g., voluntas concernendi per distractionem interrupta; vel *habituale*, quando est inclinatio ad talem actum necibus voluntatis acquisita, de quo agens non cogitat.

2° In *perfectum* et *imperfectum*. Voluntarium potest dici perfectum cum oritur ex plena perfecteque voluntatis propensione, et imperfectum quando fit quidem cum voluntatis propensione, et imperfectum quando fit quidem cum voluntatis consensu, sed non sine aliqua repugnancia : talis esset actus mercatoris qui, tempestate ingruente, merces suas in mare projiceret : ratio ergo intensitatis dicitur perfectam vel imperfectam. Potest etiam appellari *voluntarium simpliciter* et *voluntarium secundum quid*.

Dicitur *moraliter perfectum* quando procedit a voluntate cum perfecta cognitione finis et circumstantiarum; *imperfectum* dum cognitio finis et mediorum est imperfecta. Peditur haec divisio ex cognitionis singularium, in quibus est actio, gradu.

3° In *positivum* et *negativum*, prout est actio vel emissio post sollicitationem ad actum.

4° In *expressum* et *lactum* : illud est quod signis sensibilibus et externis manifestatur, puta, verbis; hoc quod ex aliquo facto vel ex facti omissione colligitur adesse.

9. — Voluntario opponitur involuntarium : cum voluntarium duo importet, nempe 1° ut procedat a principio

intrinsicè seu voluntate, 2° ut sit cum cognitione operationem dirigente, sequitur involuntarium id esse quod vel a principio intrinsicè seu a voluntate non procedit, vel absque cognitione finis ab ipsa oritur.

Involuntarium ergo, siè universalis sumptum, est duplex : aliud per *violentiam*, aliud per *ignorantiam*. Per violentiam, illud est ejus principium est extra, ita ut subiectum quod agit seu patitur, nullam vim conferat nec sponte agat; est involuntarium positive, seu simpliciter involuntarium. Involuntarium per ignorantiam est id quod fit absque finis cognitione, ut occisio qua Oedipus inscius suum patrem interfecit, de qua occisione postea doluit : appellatur etiam involuntarium privative dictum, seu non voluntarium.

Adnotandum est aliquid non esse positive involuntarium nisi involvat cognitionem intellectus : involuntarium enim est id quod repugnat appetitui rationali; ut sit *conatum* (II, 210), sufficit cognitio etiam imperfecta, qualis est sensitiva : coactum enim est involuntarium quod appetitui sensitivo repugnat; ut autem sit mere *violens*, nullam requirit cognitionem, ideoque illud violentum est involuntarium quod repugnat appetitui naturali : v. g., motus lapidis sursum dicitur violentus ultimo sensu, respectu lapidis; percussio passiva sumpta est coacta respectu carnis; deductio hominis in carcerem, dicitur proprie involuntaria respectu ipsius hominis.

10. — Prop. 1^a *Voluntas carnis allicit et retrahit potest in suis actibus eligendis.*

Probatur. Nullus appetitus fertur in id quod apprehendit sibi esse disconveniens, nec respicit quod conveniens et delectabile percipit. Nemo, bonum sub ratione boni nullus appetitus obesse potest, nec malum sub ratione mali prosequi (II, 200).

Atque iudicium intellectus varie obiectum exprimit, et plus minusve vivide nitidose proponit ut odibile vel delectabile. Ergo per illud iudicium voluntas varie allicitur vel retrahitur.

11. — Prop. 2^a *Voluntas facilitatem et difficultatem pati potest in suis actibus.*

Probatur. Voluntas facilitatem et difficultatem evidenter patitur si causam adjuvantem aut causam remorantem secum habeat. Atqui iudicium intellectus, habitus, appetitus sensitivus, voluntati coagere possunt, vel resistere. Ergo...

Corollarium. Ex dictis constat dari plures gradus intensitatis in voluntario et involuntario.

H. De causis involuntariis.

12. — Involuntarium est id 1° quod non procedit a principio intrinseco, inde principium extrinsecum vim inferens caput involuntarium, aut 2° quod est absque finis cognitione, ideoque quicquid mentem obnubilat circa objecti honestatem vel malitiam est etiam causa involuntarii. Quatuor igitur sunt ejusmodi cause: due extrinsecæ seu *sic et metas*, que produciunt involuntarium per violentiam; due intrinsecæ, seu *ignorantia et concupiscentia*, que se referunt ad alterum generis involuntarii.

De causis extrinsecis.

13. — I. DE VIOLENTIA. Violentia seu coactio est motio, cuius principium est vis extrinsecus illata contra voluntatis inclinationem. (II, 210). Si totis viribus obstatis patiens, est coactio *absolute et simpliciter* coacta; si non resistat quantum potest, coactio dicitur *secundum quid*.

14. — THESIS I. *Voluntas cogi potest quoad actus imperatos, minime vero quoad actus elicitos.*

Probatur 1^a pars. Notissima res est nos adigi posse ad aliquid prestandum per facultates externas contra voluntatis inclinationem, puta, dum alio brachium nostrum movern, chirographum cuiusdam chartæ apponere cogimur, renitentis prorsus voluntate. Porro actus ejusmodi sunt imperati. Ergo...

Probatur 2^a pars. Voluntas non potest simul idem velle et nolle: atqui si cogi posset quoad actus elicitos, simul idem velle et nolle: actus enim elicitus est quædam volitio, seu actualis inclinatio voluntatis ad objectum; perco et cogeretur, illud nolle: ideoque nolle volitionem, et

sic velle et nolle, et nolle volens, quod est evidenter absurdum. Ergo < potest homo per violentiam trahi: sed quod hoc sit ex ejus voluntate, repugnat rationi violentiam, > ut ait S. Thomas.

15. — THESIS II. *Coactio absoluta voluntarium tollit.*

Nota. Voluntarium est vel actus immediato a voluntate proficiscens, vel actus a voluntate imperatus: de hoc ultimo agitur.

Probatur. Voluntarium est id quod mediate vel immediate procedit a voluntate; atqui motio que fit a principio extrinseco, voluntate illius qui vim patitur totis viribus reluctante, non procedit as: hac voluntate, ut per se patet. Ergo coactio absoluta voluntarium penitus tollit.

16. — *Scholium.* Ex dictis simul et ex definitione coactionis secundum quid, colligitur violentiam secundum quid non omnino tollere voluntarium, sed illud plus minusve imminuere.

17. II. DE METU. Metus est timor presentis vel futuri mali. Est quædam violentia, non physica, sed moralis. Metus potest esse *gravis vel levis*. Prior est quo timemus grave atque malum, ut mortem, infamiam, etc., quorum timore viri constantes commoveri solent. Posterior est ille qui oritur ex prævisione mali levis.

Est autem metus aut *absolute gravis*, aut *relative tantum*: absolute gravis erit si malum ex se sit fatens; relative dumtaxat si malum quod timorem infert, nullius tantum et viros melles perturbare solet, non autem viros constantes.

Metus potest esse *antecedens*, si est causa cur aliquid fiat, nempe si insit in actum, tanquam motivum, v. g., timor flagelli puerum impellentis ad studia; vel *concomitans*, si nullam in actionem influxum exerceat, sed ipsam tantum comitatur, v. g., metus magistri in puero scholæ clam fugiente.

Metus procedit a causa vel extrinseca, vel intrinseca; si qui ab externo agente trepidationem injiciente, directe moveretur ad aliquid faciendum, metus caperetur ab extrinseco: illud agens potest esse causa *naturalis*, ut morbus, naufragium, etc., vel causa *libera*, ut si latro

neem tibi minetur nisi pecuniam numeres. — Ille procedit ab intrinseco, quem homo apud se interius concepit, ut dum agrosi metant mortem.

18. — *Thesis 1. Quæ sunt ex metu, etiam gravi, sunt simpliciter voluntaria, et involuntaria secundum quid.*

Probatur 1.º pars. Illud est simpliciter voluntarium quod, perspectis omnibus circumstantiis, volumus; atqui, quæ sunt ex metu, etiam gravi, eliguntur ad vitandum periculum luminens: hæc itaque patiens suscipit, eisque amittit, quæ habet ut impedimentum majoris mali quod timebatur. Ergo, examinatione pensatis omnibus circumstantiis, hæc partem simpliciter volumus.

Probatur 2.º pars. Ubi reperitur aliqua voluntatis repugnantia, ibi etiam est quedam ratio involuntarii; atqui quæ sunt ex metu, nonniã cum aliqua voluntatis repugnantia seu resistantia sunt: nam homo non ageret, si metus abesset. Ergo quæ sunt ex metu, sunt involuntaria secundum quid.

19. — *Scholium.* Si tamen metus ita hominem perturbaret ut cognitionem patiens tollat et exinde electionem extinguat, actio esset simpliciter involuntaria; sed id præter rationem metus accidit, qui, ex hypothesis, habetur ut motivum determinans actionem: in præsentem enim casu, metus non esset, saltem in intentione agentis, ratio taliter agendi, seu motivum proprie dictum: præterea operatio ejusmodi non esset actus humanus, ac prout hæc hypothesis extra statum questionis oratur.

De causis intrinsecis.

20. III. DE IGNORANTIA. — Ignorantia tripliciter considerari potest, scilicet ex parte subjecti, objecti et actus.

I. Ratione *subjecti*. 1.º alia est *negativa*, quæ est mora nescientia rei, sine ullo errore, qualis est in pueris: alia est *præcursiva*, quæ est nescientia rei quam quis scire tenetur.

2.º Est vel *vincibilis* vel *invincibilis*: prima est quæ depelli potest habita morali diligentia, seu hac diligentia quam ignorans adhibere debuisset. Et hæc iterum est

duplex, scilicet *affectata* per quam quis de industria aliquid, quod scire tenetur, ignorat ut liberius peccet: eam ergo vult directe; et *crassa*, quæ quia defecta, etiam levis diligentia ignorat quod scire tenetur, licet ignorantiam positivo et directe non querat; eam ergo non vult nisi indirecte.

Alteræ, seu *invincibilis*, est ea quæ, adhibita morali diligentia, superari non possit, tum quia de re ignorata nulla cogitatio in mente sit oborta, tum quia etsi suspicio de ejusmodi re orta esset in mente, ignorans non posset moraliter hanc veritatem cognoscere, seu suam ignorantiam depellere. Inde dicitur *moraliter* invincibilis; si nullo modo vinci posset, diceretur *physice* invincibilis.

II. Ratione *objecti*, duplex iterum est ignorantia, videlicet *juris et facti*. Illa dicitur homo, quando nescit legem aliquam prohibere actionem quam elicit: hæc, quando nescit factum ipsum, v. g., si quis præcensens clericum, ignoraret eum quem percussit, esse clericum.

III. Ratione *ipsius actus* qui ignoranter fit, est vel *antecedens*, vel *concomitans*: antecedens est quæ causat actum ac prout quæ sublata, actio non fieret, v. g., qui occideret patrem putans occidere feram inter vespres latentem. Ignorantia concomitans est ea quæ actionem quidem comitatur, sed non est causa ipsius. Verumtamen etiam si haberetur cognitio, adhuc fieret actio: tunc ignorantia non indiget ad cupiendum ut hoc fiat, sed accidit simul esse aliquid factum et ignoratum. Talem habet qui interficit inimicum, quem existimat esse feram, et quem tamen intellexeret, si cognosceret ipsum esse inimicum.

Ignorantia potest etiam comparari ad voluntatem ignorantis, tum est etiam vel *antecedens*, si antecedit consensum voluntatis, et ideo est involuntaria, vel *consequens*, si sequitur consensum voluntatis, et tunc est voluntaria.

Ignorantia consequens sequitur consensum voluntatis sive directe sive indirecte: sequitur directe consensum voluntatis quando actus voluntatis fertur in ipsam ignorantiam; et hæc ignorantia eadem est cum vincibilis affectata; sequitur indirecte si casat tantum in id quod quis scire potest et debet, et exinde est ignorantia ex pravo habita, ex negligentia culpabilis proveniens.

21. — *Thesis I. Ignorantia antecedens et invincibilis voluntarium tollit.*

Probatur. Voluntarium supponit cognitionem; atqui homo qui ignorantia antecedente laborat, nullam habet cognitionem objecti circa quod versatur actio, et ita hinc actio non procedit ab appetitu rationali, ut sic.

22. — *Thesis II. Quæ sunt cum ignorantia concomitante non sunt positive voluntaria nec involuntaria, sed sunt non voluntaria.*

Probatur 1^a pars. Non sunt positive voluntaria, nam quæ sunt proprie voluntaria fieri debent a voluntate cum singularum cognitione; atqui homo qui cum ignorantia concomitante operatur, non habet cognitionem, non solum actualem, sed neque etiam habitalem, quæ possit esse causa operis. Ergo istæ actiones non sunt positive et simpliciter voluntariae.

2^a pars. Non sunt positive involuntaria, quia id quod est positive involuntarium, debet esse contra voluntatis inclinationem; sed actio quæ fit ex ignorantia concomitante non repugnat voluntati, ut constat ex definitione. Itaque non est simpliciter involuntaria.

Sequitur ergo 3^a illam actionem esse non voluntariam seu involuntariam negative.

23. — *Thesis III. Quæ sunt cum ignorantia consequente sunt simpliciter voluntaria, et involuntaria tantum secundum quædam.*

Probatur 1^a pars. Illud est simpliciter voluntarium quod fit a principio interno cognoscens singula quæ ad actionem spectant; atqui homo qui cum ignorantia consequente operatur, vult et consentit ut fiat actio; si enim vult ignorare aliquid, vult ea quæ necessariam habent connexionem cum eiusmodi ignorantia. Ergo vult simpliciter actionem, quavisloquidem vult ipsam causam actionis, videlicet ignorantiam.

Probatur 2^a pars. Verum cum homo ignorantia consequente laborans non habeat cognitionem actualem perfectam et integram finis et circumstantiarum, sed virtutalem

tantum atque imperfectam et valde confusam, reperitur in ipso quoddam involuntarium per ignorantiam; voluntas totam rem non amplectitur, et exinde aliquid veluti sine voluntate elabitur.

24. — *IV. DE CONSCIENTIA.* — Cum homo duplici parte constet, superiori nempe omnino spirituali, et inferiori robis tantum corporeis apprehendis dotata, fit ut eius voluntas ad duplex objectum trahatur, spirituale videlicet et corporeum. Ad primum per solius intellectus illustrationem, ad secundum vero per appetitus sensitivi et imaginatiois exercitationem movetur.

Porro voluntas ab appetitu sensibili duplici modo moveri potest: 1° indirecte et mediante, scilicet, intercedente intellectu, cui imaginatio phantasmata rerum immediato exhibet; 2° directe et immediate, quatenus per solam presentiam phantasmatum, voluntas movetur circa talia objecta, independenter a quilibet intellectus operatione.

25. — *Conscientia dividitur in antecedentem et consequentem, prout procedit voluntatis consensum, quem determinat, aut a voluntatis imperio ipsa incitatur et commovetur.*

26. — *Thesis I. Conscientia antecedens arguit voluntarium et minuit liberum.*

Probatur 1^a pars. Voluntarium eo intensius est quo voluntas vividiori modo in rem expectatam intendit; aliquid enim dicitur voluntarium ex eo quod voluntas in id fertur; atqui conscientia arguit propensionem voluntatis in objectum, ut experientia plerumque demonstrat. Ergo conscientia antecedens arguit voluntarium.

Probatur 2^a pars. Libertas stat in quantum indifferenter ad unam aut alteram partem contradictionis; atqui conscientia in unam tantum partem contradictionis hominem impellit; ergo conscientia, quæ in unam partem natis quam in alteram impellit, minuit libertatem.

27. — *Scholium.* Conscientia quandoque liberam plane tollit; nempe si est adeo vehemens ut plane oboceret operantem, seu usum rationis penitus auferat et motum primo primum producat; id contingit in illis qui propter concupiscentiam sunt amentes aut furiosi; sed in

hæc hypothesis non est proprie voluntarium aut involuntarium, quia ad voluntarium vel involuntarium requiritur, sine minus cognitio finis, saltem usus rationis. Inde concupiscentia potest necessitatem inferre ad appetendum, non proprie et strictè ad consentiendum.

28. — *Thesis II. Concupiscentia consequens auget voluntarium, sed non subicit liberum.*

Probatur 1^a pars. Concupiscentiam consequentem vult voluntas ut intensiori nisi se ferat in pravam obiectum. Ergo concupiscentia antecedens auget voluntarium.

Probatur 2^a pars. Per concupiscentiam consequentem, voluntas trahitur in unam partem magis quam in aliam antea quia id voluit; ergo voluntas hanc motum jussit qui prout ex ipso usu libertatis procedit. Unde quidquid intentionis est in ejusmodi actu venit ex libero usu libertatis.

§ II. De voluntatis imperio in alias animæ facultates.

29. — *Facultates animæ secundum triplicem gradum vitæ enumerantur: alias enim ad vitam vegetativam, alias ad vitam sensitivam, alias denique ad vitam rationalem spectant (II, 144). Queritur ergo quomodo aliis facultatibus ejusdemque ordinis voluntas imperet?*

Adnotandum est illud imperium considerari posse tum quoad exercitium, ita ut voluntas alias facultates de non agentibus faciat agentes, tum quoad specificationem, scilicet ad hoc ut facultates eiciant actus specie diversos, v.g., assensum vel dissensum in intellectu.

30. — *Thesis I. Voluntas directe et per se non imperat facultatibus vitæ vegetativæ, neque sensibus ceteris, sed tantum indirecte et per accidens.*

Probatur 1^a pars, quæ experientia evidenti constat, v. g., voluntas nequit stomacho imperare ut cibo jam recepto non nutriatur, neque auribus ut non audiant sonos quibus afficiuntur.

Probatur 2^a pars. Potest voluntas materiam subtrahere facultatibus vegetativis, et potest etiam eas juvare aut

earum exercitium præpedire per quietem aut nimiam corporis exarctationem; idem dicendum de sensibus externis, quia voluntas potest, v. g., imperare ut manibus aures obturemus, etc. Ergo voluntas indirecte tantum facultatibus vitæ vegetativæ et sensibilitati externæ imperare potest.

31. — *Thesis II. Voluntas imperat simpliciter potentie motrici, et secundum quid intellectui, imaginationi et appetitui sensitivo.*

Prima pars experientia clare constat: nemo enim ignorat voluntatem posse motus corporales efficaciter præcipere.

Secunda pars eodem modo probatur: constat enim experientia intellectum, imaginationem, appetitum sensitivum aliquando ipsi oblectari: non potest semper quoad intellectum, v. g., impedire quin cogitationes distrahentes in oratione enasentur, vel etiam enatas per libito expellere. Quoad appetitum sensitivum, non minus perspicuum est voluntatem non posse huic facultati simpliciter imperare: nemo enim in se non persentit pugnam fore continuum quam appetitus sensitivus contra partem superiorem gerit. « Video autem, aiebat S. Paulus, aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ, et captivantem me in lege peccati. » Idem de imaginatione.

Præterea intellectus et appetitus sensitivus aliquo modo voluntatem ipsam movent. Ergo simpliciter et absolute voluntatis imperio non subduntur: 1° Certo intellectus non movet voluntatem quoad exercitium actus, sed quoad specificationem, quæ est ex parte objecti, quod nonnisi ab intellectu proponitur.

2° Appetitus sensitivus quasi occasionaliter movet voluntatem, quantum rationi et intellectui materiam apprehensionis injiciere potest: sic, mediante intellectu, quom ad hoc vel illud judicium efformandum pertrahit, objective movet voluntatem. Ergo...

§ III. De libero.

32. — In Psychologia diximus quid et quotplex sit libertas, cujus existentiam in homine probavimus (II, 147. Phil. T. III.

208, etc., 302, etc). Nunc distinctiori modo examinandum est, 1° quid sit hæc facultas, quæ est principium meritæ vel demeriti, seu cui dirigenda incumbit Ethica; 2° quæ sit efficacia hujus principii; 3° quid hæc efficientiam præparat?

I. De principiis libertatis.

33. — *Thesis I. Liberum arbitrium non est facultas ab intellectu et voluntate diversa.*

Nota. Liberum arbitrium esse potentiam quamvis motricem, distinctam ab intellectu et voluntate, putavit Alexander Alensis; sed hæc sententia non potest probari, immò nec intelligi.

Probat. Si esset potentia motrix distincta, jam 1° ad eliciendum actus transcentes tantum ordinaretur, non autem immanentes; 2° ab ipsa voluntate regeretur. Utrumque constat; etenim ex hypothesi, motum ejus efficitur est ut moveat alias facultates, easque imperet, ideoque actus transcentes unice exercet; præterea cum tantum ordinatur ad movendum alias potentias, ac proinde non ad se movendum, sequitur evidenter ipsam esse motam. Atqui, 1° facultas quæ non exercet actus immanentes non est capax libertatis, quæ importat electionem inter plura ipsi potentie eligenti præsentia; 2° potentia quæ subicitur voluntati non est elicitiva libera, ut per se patet. Ergo libertas non potest esse facultas specialis distincta ab intellectu et voluntate.

34. — *Quodnam sit subiectum libertatis? (II, 200-302).*

Certum est 1° libertatem non esse in entibus quibus nulla inest voluntas nulloque prævium intellectus iudicium. Brevis animantia natura impetu et sensuum affectibus ad objecta sibi convenientia rapiuntur; quod si undam præ alio eligant, id fit per potentioris objecti illeceum et attractum: v. g., dum felis a lacte capiendo se abstinere propter munitantis verbera, id non venit ex libera electione, sed ex eo quod timor ejus appetitum efficacius movet quam delectatio cibi.

Certum est 2° libertatem non esse actum vel habitum,

nam nobis inest a natura: potro non datur actus vel habitus a natura unice proficiscentes. Itaque cum liberum arbitrium ex una parte non invenitur nisi ubi reperitur actus intellectus et voluntatis, et ex altera, non sibi potentia ab istis facultatibus diversa, manifestò sequitur subiectum libertatis non esse nisi intellectum vel voluntatem.

35. — *Thesis II. Libertas proprie et formaliter non residet in intellectu.*

Probat. 1°. Libertas quæ est subiectum libertatis, potest, positis omnibus ad agendum requisitis, agere vel non agere, quandoquidem in ea consistit essentia libertatis. Atqui intellectus ita determinatur ab objecto ut necessario illud apprehendat; intellectus enim non est liber neque quoad *specificationem*, quia ex natura sua determinatus est ut assentiat verò et dissentiat a falso, neque quoad *exercitium*, quia actus intellectus non sicut ac potentia vivæ operatio, non est intrinsece voluntarius; potest esse formaliter libera quoad exercitium: determinatio hujusmodi potentie non potest esse nisi vel a natura vel a voluntate, et in neutro casu esset libera, ut per se liquet. Ergo libertas proprie et formaliter in intellectu non residet.

Probat. 2°. Si intellectus formaliter esset liber, sequeretur, 1° hominem peccare posse solo intellectu, ante consensum voluntatis; 2° ignorantiam præsumere voluntariam non excusare a peccato. Atqui hæc omnia sunt falsa.

36. — *Thesis III. Libertas formaliter et immediate residet in voluntate.*

Nota. Hæc propositio jam ut corollarium fluit ex superiori: nam si in intellectu formalis libertas non est, necesse est ut sit in voluntate, quia nulla potentia præter voluntatem relinquatur, in qua esse possit.

Probat. Illa facultas est formaliter libera, cujus est indifferentia ad agendum vel non agendum: in indifferentia enim contradictionis stat essentia libertatis (II, 210)

atque facultas qua homo est formaliter indifferens ad agendum vel non agendum est voluntas; v. g., ratio cur studeam aut non studeam nulla alia assignari potest immediatior quam quia hoc volo. Ergo...

37. — *Corollarium.* Ex hactenus dictis de subjecto liberi arbitrii colligitur, 1° radicem aut, ut volunt Scotus, Gandavensis et alii, *conditionem necessariam* libertatis esse intellectum, qui universaliter objecta cognoscit, adeoque etiam juxta varias circumstantias; inde et vario de re ipsa judicare potest. Ex hac varietate et indifferentia judicis nascitur, tanquam ex radice, indifferentia seu libertas voluntatis:

2° *Subjectum* esse ipsam voluntatem, cujus objectum adequatum est omne bonum prout ab intellectu cognoscitur. Agitur liberum arbitrium esse voluntatis formaliter, rationis autem præsuppositivæ seu radicaliter.

Sub altero respectu, ratio etiam optime dicitur radix libertatis, nam potentie appetitivæ sequuntur cognoscitivæ, ita ut, licet radix eorum sit anima, immediate tamen anima est radix facultatis cognoscitivæ, et, mediante ista, facultatis appetitivæ. Quocirca liberum arbitrium merito dicitur radicari in ratione.

II. De efficientia illorum principiorum.

38. — I. *Quam partem habet radix libertatis seu intellectus in actu libero?*

Thesis. Ad actum liberum intellectus effective non concurrat, (II, 394).

Nota. Concurrere effective est concurrere per modum principii seu causæ efficientis physice, non autem per modum objecti aut finis.

Probat. Si intellectus in actum liberum efficienter, seu ad modum principii activi, physice influentis, ageret, jam deberet ad illum procedendum concurrere, aut per se immediate, aut per suam intellectionem; atque neutro modo concurrat effective: nam, 1° intellectus immediate non producit nisi intellectionem, minime autem volitionem; 2° ipsa intellectio, cum fiat in intellectu, cujus ambitum non egreditur, effective nequit operari in volunta-

tem, quæ actum liberum ponit. Ergo intellectus vim effectivam non habet in actum liberum.

Corollarium. Voluntas cum generali concursu Dei est totale principium elicitivum suorum actuum.

39. — *Scholium.* Verum, etsi intellectus effective non agat in actum liberum, tamen directive concurrat: ex ipso enim proficiuntur quidam actus ipsam voluntatem liberam dirigentes, quorum alii sunt circa finem, ut boni sine fine apprehensio et propositio, iudicium de ejusdem finis bonitate, etc., et alii versantur circa media, ut eorum cognitio et estimatio. Dum enim voluntas sibi propositum finem consequendum, ab intellectu jam apprehensum et propositum, tunc iterum opus est actione intellectus qua hæc facultas varia inquirat media ad finem obtinendum, et eorum idoneitatem voluntati ostendat; inde *consilium*, quod est actus intellectus, imperio voluntatis elicitus: sed,

40. — II. *Quotuplici modo principium formale actus liberi in suas proprias operationes erumpat?*

Ut constat ex dictis, actus voluntatis, seu principii formalis actus liberi, alii sunt circa finem, alii circa media. Circa finem sunt triplicis generis: *volitio, intentio et fruitio*. Circa media ad quatuor genera revocantur, scilicet ad *consensum, electionem, imperium et usum*.

Iđ colligitur ex ordine quem invicem istæ actiones servant: 1° intellectus bonum voluntati proponit, indeque excitatur in voluntate amor simplex seu compunctiva: hinc *volitio* ad illud; 2° intellectus postea generatim ostendit illud bonum, seu finem propositum, ut consequendum: inde nascitur in voluntate *intentio* que reipsa *idem est ac desiderium*; 3° denique in fine adepto conquiscebre potest voluntas, quo casu habetur *fruitio*.

Subiicit intellectus per *consilium* varia media quibus bonum appetitum posse comparari: tunc voluntas 1° quatenus vult quod intellectus iudicat utile, elicit actum qui dicitur *consensus*; 2° quatenus eadem voluntas utrum medium præ aliis eligit, tum habetur *electio*; electio ergo et consensus stricte non sunt actus diversi, sed esse possunt varii respectus ejusdem actus; 3° electione modii facta, voluntas sibi et aliis potentiis imperat, ut medio electo utantur, et est *imperium*; 4° dum ipsa voluntas et

aliæ potentie secundum præmissum voluntatis imperium hoc medio utuntur, est *usus*.

41. — Declaratis numero et ordine illarum actionum, nunc easdem speciali modo definire oportet :

1° *Volitio*, non genericè seu pro quocumque voluntatis actu sumpta (II, 302), sed specialissime, est actus voluntatis circa finem, ut bonum absolute et propter se amabile.

2° *Intentio* est actus voluntatis respiciens finem ut bonum per media obtinendum.

Etsi voluntas non possit appetere formaliter et eodem actu finem et media, quia finis et media sunt objecta distincta, quæ protandè nonnisi per actus diversos attingi possunt (II, 144), tamen non potest quis explicitè finem appetere quin implicitè appetat media et vicissim; nemo enim qui finem consequi nisi per media, et ex altera parte, tota appetibilitas mediocum venit ex fine (I, 330).

3° *Electio et consensus* inter se differunt quantum electio semper exquiri ut voluntas unum præcælis amplectatur, dum consensus unico importat acceptationem mediæ propositi. Itaque omnis electio est consensus, sed non omnis consensus dicitur electio, quia formaliter non dicitur comparationem quæ ad hanc requiritur.

Consensus est vel *formalis*, vel *tacitus*, vel *interpretativus*. Formalis est actus voluntatis expressus quo hæc facultas consentit iudicio intellectus; tacitus nuncupatur, quando voluntas non contradicit medio ab intellectu proposito, juxta effatum; *qui tacet consentire videtur*. Est interpretativus, quando ex parte consentientis nulla est peculiaris cognitio mediæ propositi, quod tamen approbare solet, quando illud cognoscit.

4° *Imperium* est ille actus voluntatis quo prodecurat actus imperati circa medium electum. Sed adnotandum est actus voluntatis imperatos differre ab actibus imperatis aliarum facultatum, in quantum sunt simul imperati et elicti.

5° *Usus* differt ab imperio, quod est veluti impetus ad operationem, dum usus est ipsa operatio: itaque usus utentis conjunctus est cum actu seu efficiëntia propria rei quæ utitur, dum imperium præscribit usum: v. g., usus

calami ab scribendo habetur quando voluntas jubet ut manus calamo utatur ad scribendum: imperium ergo est naturaliter prius quam usus, nempe quam imperio obediatur.

Verùm hic sedulo adnotandum est duplicem esse usum: activum scilicet et passivum; usus *activus* est actus voluntatis facultates obedientiales morientis ad agendum; *passivus* est ipsa facultatis obedientialis actio prout a voluntate movetur. Usus prout hic consideratur, hoc est, quantum se refert ad actum liberum voluntatis, est usus *activus*.

6° *Fructio*, quæ etymologiam ducit a fructu, est actus voluntatis circa bonum possessum formaliter. Cum spectet ad delectationem et amorem, manifeste est actus facultatis appetitivæ: frui enim, juxta etymon, nihil est aliud quam fructum capere: porro fructus sensibilis, ut ait S. Thomas (1), est id quod ultimum ex arboribus expectatur, et cum quadam suavitate percipitur: unde fructio pertinetur ad amorem vel delectationem quam aliquis habet de ultimo expectato, quod est finis; finis autem et bonum est objectum appetitivæ potentie.

Hic adnotandum est cum Cajetano, vocabulum « fructio » equivocari inter Thomistas et Scotistas. Secundum Thomistas significat delectationem formaliter loquendo, amorem autem connotative et causaliter. Secundum Scotistas significat formaliter amorem amicitie.

III. Quid impedit liberum.

42. — His præstitis circa principium tum radicale, tum formale actus liberî, et ordinem quo hæc principia progrediuntur in operando, queritur quid impedit vel tollat liberum?

Libertati contradictorie opponitur necessitas, quæ est determinatio ad unum. Porro necessitas dividitur: 1° in necessitatem exercitiæ et necessitatem specificationis: prior est quando appetitus vitalis ex necessitate actum appetendi exercet a quo refugere hæc facultas nullo modo potest: hæc necessitas in appetitu sensitivo reperitur; in

(1) 1° 2°, q. 2, a. 1.

rationali vero non invenitur in hac vita, sed solum in beata (II, 204) : altera in hoc consistit, quod licet facultas actum appetendi ex necessitate non exerceat, tamen si exerceat, necessario appetit tale objectum : sic voluntas non est libera circa bonum in genere (II, 206).

2° In *antecedentem, concomitantem et consequentem*, prout voluntatis usum antecedit, comitatur vel sequitur.

3° In *physicam et moralem*. Necessitas physica ea est qua voluntas ad tale objectum est absolute et naturaliter determinata (I, 432) : hac necessitate afficitur voluntas circa bonum in genere. Moralitatem habetur quando voluntas, etsi physice possit aliter operari, tamen ad unum tam vehementer trahitur, ut non nisi cum summa difficultate valeat ad aliud se convertere : v. g., potator coram lagena bellissima vini constitutus.

43. — *Thesis I. Essentia liberi arbitrii consistit in indifferentia activa, et excludit non solum coactionem, sed etiam necessitatem simplicem.*

Nota. Jansenius et Baius hanc veritatem tam perspicuam negabant. Hic ultimus suum errorem in sequentibus propositionibus ab Ecclesia damnatis exprompsit : Quod voluntario sit, etiamsi necessario fiat, libere tamen fit. — Sola violentia repugnat libertati hominis naturali.

Probatur. Agens liberum ab agente naturali et necessario distinguitur, quia istud ad unum est absolute determinatum, dum alterum est ex se indeterminatum et exerceat dominium in suos actus; atque esse ex se indeterminatum et habere dominium in suis actus, idem est ac frui indifferentia activa; hæc enim indifferentia nihil est aliud quam vis qua agens potest agere vel non agere, positis omnibus ad agendum requisitis; et cum actus humani constant formaliter in actibus elicitis, manifestum est essentialiter liberi arbitrii importare presentem libertatem a simplici necessitate. Ergo hæc essentia evidenter consistit in indifferentia activa, et non excludit tantum coactionem.

44. *Thesis II. Ad rationem meriti vel demeriti requiritur libertas indifferentia.*

Nota I. Asserebat Jansenius ad merendum vel demer-

endum in statu nature lapsæ, non requiri in homine libertatem a necessitate, sed sufficere libertatem a coactione. Hæc doctrina ab Innocentio X, ut hæretica, fuit damnata.

Nota II. Meritum nihil aliud est nisi congrue retributionis exigentia : meritum ergo est habitudo actuum humanorum ad entia rationalia in quorum emolumentum vel detrimentum cedunt.

Probatur. 1° Meriti conceptus importat opus factum a merente aliquo modo in gratiam vel commodum ejus apud quem meretur; atqui agens quod libertate indifferentiæ careret, non posset ipsummet, 1° opus præmie dignum præstare, 2° illud ordinare ad præmiam seu facere in commodum alterius. Etenim, 1° non potest opus præstare quod valorem moralem habeat, quia ad hoc requiritur ut principium elicivum sit voluntas libera; 2° non posset dirigere opus in ordine ad præmiam; nam agens ejusmodi non se determinat, sed ipsum determinatur ad unum; deinde et consequenter nullum habet dominium in suis actus. Ergo, qui non habet libertatem indifferentiæ, nequit proprie et formaliter mereri vel demereri.

2° Meritum vel demeritum in moralitate actuum humanorum evidenter fundatur; nam meritum nihil est aliud quam moralis dignitas operis in ordine ad præmiam; atqui moralitas haberi nequit sine libertate indifferentiæ, ut constat ex ipso conceptu moralitatis.

3° Ex consensu communi omnium hominum, qui rationem meriti non agnoscent in eo qui dominium in suos actus non haberet, ut omnes solent. Ergo.

45. — *Scholium.* Meritum non est idem ac moralitas, nam est tantum ordo actus ad præmiam: id quod efficitur in emolumentum alterius, apud hunc meretur. Ex quo sequitur meritum esse jus ad præmiam et ideo meritum non dari nisi is qui meretur et is apud quem meretur sint entia rationalia, scilicet capacia juris et officii, et ex altera parte dari posse absolute vel hypotheticæ de omni cuncto rationali ad omne ens rationale.

ARTICULUS II.

De habitibus.

§ I — De habitibus in genere.

46. — Ad facultates, quæ sunt principia elicentia actuum moralium primaria, revocantur habitus, qui ipsas facultates expeditiores et intensiores reddunt ad operandum; itaque ad principia elicentia actuum humanorum referre oportet habitus: facultates sunt principia essentialia et nativa; habitus autem principia superaddita et acquisita. Non agitur hic de habitibus infusis.

Super habitibus entitative spectatis superius disseruimus (II, 396-371); reminiscendi causa hic iterum dicemus habitus, quatenus adjuvant voluntatem, namque pari virtutes aut vitia, prout hanc facultatem inclinant ad bonum vel ad malum.

Duplex est subjectum habituum, *remotum* scilicet et *proximum*. Illud est ipsa res quæ habitum suscipere dicitur, seu ens cujus sunt facultates habitibus informata, v. g., subjectum remotum talis virtutis est ipse homo cujus voluntas inclinatur ad objectum huiusmodi virtutis. Proximum autem est ipse facultas, cui talis habitus immediate inheret, quumque iuvat et inclinatur in suis operationibus elicendis. Habitibus adhaerere possunt potentiam motricem respectu actionum artificiosarum, appetitum sensitivum et imaginationem, intellectum et voluntatem. In presenti disputatione, subjectum remotum non est aliud nisi homo, proximum, ipsa voluntas. Virtutes enim quæ dicuntur intellectuales, voluntatem non adhaerent, sed intellectum.

47. — *Thesis I. Actiones concurrunt effectivæ ad productionem habitus.*

Nota. Hic agitur de habitibus acquisitis, non autem de habitibus infusis (I, 368).

Probat. Habitibus est a potentia vel ab actu: si ab ipsa potentia vel ab actu ortum non duceret, aut non esset acquisitus, aut ipsam potentiam intrinsicè non adhaereret; præter ipsam facultatem et ejus operationes nihil remanet facultati intrinsicè. Atqui non est a potentia, saltem immediate; nam potentia est indifferens ad multos habitus

suscipiendos: ergo opus est actibus qui eam determinent vel talem habitum, potius quam ad alios.

48. *Corollarium.* Ex dictis constat habitum, qui saltem jam est adeptus, omnes suos intensioris gradus augere posse pro quolibet actu: actus enim aliqui producent, et facultatem magis ac magis inclinant ad tale objectum; ideoque ipsum habitum adaugent, eumque firmiorem reddunt.

49. — *Thesis II. Habitus debilitantur et quandoque penitus eradicantur per actus contrarios.*

Probat. Actus concurrunt effectivè ad productionem habitus seu ad facultatem taliter inclinandam. Itaque actus contrarii alicui habitui inclinant ipsam facultatem in directionem huic habitui oppositam, seu illius habitus subjectum retrahunt ab hac parte in quam vergebat. Ergo, cum aliquid non possit simul stabili modo hinc atque illinc incurvari, necesse est ut actus habitibus contrarii eosdem qui imminant aut radicibus evellant.

50. — *Scholium.* Desidio ab actibus potest etiam minui, imò et tollere habitus. Id experientia sufficienter constat; aliquando videmus peritos in aliqua scientia vix meminisse eorum quæ prius apprime noverant.

§ II. De habitibus bonis, seu de virtutibus.

I. De virtutibus in genere.

51. — Ad nomen *virtutis* quod attinet, animadvertendum est hanc vocem plures obtinere significationes: 1° Nonnunquam usurpatur pro quantumque potentia activa, v. g., calor est virtus ignis; 2° pro ipsomet actu huius potentiae; sic in Scripturis legitur: « Ficus et vinca sperant virtutem suam; » agitur de actu principii activi; 3° sumitur etiam pro quantumque perfectione aut proprietate alicuius rei; puta, plantarum ac radicem virtus, et quandoque in sensu metaphorico, pro perfectione quæ in bellis aliquam analogiam habet cum virtutibus moralibus; v. g., formica dicitur prudens; 4° denique et propriissime sumitur pro habitu inclinante ad actus moraliter bonos.

Virtus moralis strictè definiti potest, post S. Augustinum (1) et S. Thomam (2) : *Bona qualitas mentis quæ recte vivitur et nullus male vitur.*

Explicatur definitio : *Qualitas* locum generis tenet : virtus est ille habitus, qui constituit primam speciem qualitatis. *Bona*, quæ parte virtus a pravis habitibus accepit inequit. *Mentis*, quæ est subjectum virtutis, et late sanatur, nempe pro omni eo quod est participes rationis, hoc est, pro intellectu et voluntate; imo et in hac parte appetitum sensitivum quadamtenus etiam includimus, in quantum rationis actionem et motum recipit. *Quæ recte vivitur* : est finis virtutis; et *nemo male vitur*, quia non nisi ad bonum usum inservit; id finem explicatius declarat.

52. — *Thesis I. Virtus moralis in medio sita est.*

Nota. Per medium hic intelligitur mensura et modus per rationem assignatus, non autem intensitas vel remissio actus, *excessus* vel debilitas habitus.

Probat. Consistere in medio idem est ac non excedere nec deficere in aliquo, seu nullo modo deflectere a propria regula; atque virtutes morales nequeunt deflectere sive per excessum sive per defectum ab ipso rationis dictamine, quia desinant esse virtutes. Ergo...

Probat. minor. Ratio enim est regula omnis operationis humane, ideoque operatio humane et qualitas a qua operationes ejusmodi proficiuntur, eatenus dicuntur rectæ, quotiens rationi adæquantur; porro virtus est qualitas quæ recte eam ad normam rationis vivitur, et nullus male, seu contra vel præter regulam morum, vitur. Ergo nequit deflectere sive per excessum, sive per defectum, quin desinat esse virtus, ac proinde consistit in medio.

53. — *Thesis II. Homo ad perfecte operandum indiget virtutibus.*

Probat. Perfecete operamur si uniformiter, prompte

(1) L. 3, contra Jul. c. 3.

(2) 1° 3^a, q. 35, n. 4.

et constanter ad honestam operationem nos conferamus; perfectio enim in operando habetur quando nulla operatio et nihil quidquam in operatione a regula morum deflectit. Atque ad recte operandum uniformiter, prompte et constanter requiruntur virtutes: 1° ad *uniformiter* et *constanter* operandum, nam, ut ait S. Thomas : « Ea que ex sola operatione dependent, facile immutantur, nisi secundum aliquam inclinationem habitualem fuerint stabilita; facultas enim que variis ac innumeris modis attracta et illecta est, et quandoque vehementiori tractu, ad malum, non semper regulam morum obsequeretur, si per virtutes ad honestatem veluti pondere suo non inclinaretur; 2° non minus requiruntur, ut *prompte* ad honestatem se conferat homo : nam inquisitione, deliberatione et incertitudine magis protrahi necesse est illum qui habitu quodam non dirigitur nec juvatur in suis actionibus eliciendis. Ergo ad perfecte operandum requiruntur virtutes

Divisio virtutum.

54. — Virtutes acquisitæ distribuuntur 1° in intellectuales, nempe intellectui insitas, et, 2° morales, quæ voluntatem perficiunt. Intellectuales sunt quinque : *intellectiva*, seu cognitio principiorum immediatorum : *sapientia*, seu cognitio altissimorum principiorum : *scientia*, nempe cognitio per deductiones seu opo rationis; *ars*, que facultativa recte ordinat, et *prudentia*, que dirigit ad finem operabilia in genere morum seu agibilia. Tamen hæc ultima inter morales etiam recensetur, quia voluntati simul et intellectum perfectiores reddit. De moralibus virtutibus hæc agemus.

55. — *Thesis. Virtus moralis aequalè dividitur in quatuor generaliores partes, quæ sunt : prudentia, justitia, temperantia et fortitudo.*

Probat. 1° ex immediato virtutum subjecto. Cum enim virtus moralis in hoc consistat quod subjectum illectat ad recte operandum, tot erant generaliores virtutes, quot sunt facultates quæ ad actus morales concurrunt ordinandos. Atque quatuor sunt ejusmodi principia

operationum moralium inter se distincta: 1° Vis rationalis quam ostendit eligenda et precavenda; 2° voluntas, quæ debet unicuique reddere quod summ est; 3° appetitus concupiscibilis, qui bene et moderate debet se habere circa bonum sensibile, ac denique; 4° appetitus irascibilis, cuius impetus in fugiendis molestiis regi ac retundi debent.

Jam vero *prudētia* fovit rationem ad bene regendam vitam; *justitia* rectam fieri voluntatem circa bonum *alienum*; quoad *proprium*, hæc rectitudo obtinetur per duas sequentes virtutes: *temperantia* concupiscibilem coercet a delectationibus prævis; denique *fortitudo* partem irascibilem rectam facit circa bonum et malum arduum, ne ignavia succumbat aut temeritate se erigat. Istæ virtutes, ut monimus, inclinant ad bonum proprium, cui adversari posset appetitus deordinatus iam concupiscibilis quam irascibilis. Ergo sunt quatuor generaliores virtutes morales.

*Probat*ur 2° ex earundem virtutum objecto. Virtus moralis respicit bonum morale; atque bonum illud quadrifariam considerari potest, videlicet: 1° in suo fonte, ut ostenditur a ratione: hinc prudentia; 2° ut operatur a voluntate secundum ordinem rationis: hinc justitia; 3° ut impugnetur a passione: hinc moderatio; 4° ut præpeditetur timore laborum: hinc fortitudo.

Itaque virtus moralis adæquate distribuitur in quatuor membra.

56. — *Nekollium*. Istæ virtutes nuncupantur *cardinales*, quia universa vita nostra moralis conversatur his virtutibus, quasi cardinibus, in ordine ad honestatem volvitur.

II. De virtutibus moralibus in specie.

57. — I. *De prudentia*. Prudentiæ nomen dictum videtur a *proca* *videndo*, quia est sagax agendorum notitia respectu ad finem bonum habito. Hæc virtus, quæ, juxta otymon, aptam mediorum dispositionem intuitu finis honesti importat, definitur ab Aristotele (1): *Recta ratio agendorum*.

(1) L. 6, Ethic. c. 3.

Potest distinctus sic describi: *Virtus quæ intellectus judicat quid, in particulari, sit honestum vel turpe. Dicitur:*

1° *Quæ intellectus judicat*, nam ad discrimen aliarum virtutum moralium, subjectum prudentiæ est intellectus: pertinet enim ad rationem practicam, et ideo ratione subjecti est virtus intellectualis. Verumtamen cum respiciat conformitatem actuum moralium cum lege, et apponatur voluntatem bene ordinatam ad finem, habet etiam rationem virtutis moralis.

2° *Quid sit honestum vel turpe*: per hæc verba indicatur objectum prudentiæ, quod est honeste agere, sicut edificare domum est objectum artis; differt ab arte, quæ etiam est recta ratio operabilium, seu recta dispositio mediorum ad rem peragendam idoneorum, quatenus hæc per factibile venit opus morale, seu actio legibus moralibus consona: undè ars dicitur versari circa *factibilia*, et prudentia, circa *agibilia*.

3° *In particulari*: Prudentia versatur circa actiones singulares. Per Ethicam intellectus judicat quid sit honestum vel turpe in genere, sed non descendit ad particulares circumstantias et actiones singulares; id enim præstat prudentia, quæ generalia Ethicæ præcepta, statutis occasionibus, ad praxim dirigit.

58. — Tres sunt generaliores actus prudentiæ. Debet enim:

1° *Bene consultare*, inquirendo media et circumstantias ut opus honestate fiat; partes ergo quæ sunt inveniende medium illud in quo stant virtutes morales (30).

2° *Recte judicare*, consultatione peracta, concludendo post inquisitionem quid, quove modo, loco, tempore, etc., agendum sit, ut opus ad normam honestatis fiat; inde præscribit media virtutibus moralibus; hisce virtutibus non præscribit finem, sed tantum judicat de mediis quæ detexit.

3° *Recte imperare*, quod fieri potest per ipsum actum judicii, quæ prudens judicat hoc opus in talibus adjunctis esse faciendum. Hoc ultimum munus non est imperium proprie dictum, sed ipsa causalitas quam habet actus judicii in actum voluntatis.

De partibus potentialibus prudentiæ. Partes potentiales sunt quædam virtutes, quæ, licet non totam virtutis principalis rationem participant, ad eam tamen accedere videntur.

Propter tres functiones superius enumeratas, prudentia tanquam *partes potentiales* includere debet, juxta S. Thomam: 1° *cautiviam* quæ est habitus quidam inclinandus ad recte consultandum de mediis honesto fiat assuequendo idoneis, seu virtus circa ea quæ in humanis agenda sunt bene consilians: etymologicè idem sonat se bona consiliatrix, *vis*; bonum, *cautiv*, consilium; 2° *synesim*, seu bonum sensum, quæ prudens recte judicat de his quæ aliâ lege præscripta sunt, seu habitus bene judicandi circa particularia agenda; 3° *quoniam*, quæ est habitus recte judicandi contra tenorem legis ex motivis rationabilibus ordinis superioris, id est interpretando mentem legislatoris in verbis legis non expressam. *Prout* se habet ad prudentiam sicut *cautiv* ad justitiam. Habetur quando non ex tenore legis proficiscitur, sed ex æquo et bono, nempe ex principiis altioribus, ut est bonum publicum et privatum, alia legislatoris intentio, etc.; restringit locutiones nimis universales legis. Est pars potentialis prudentiæ, quæ imperat quandam perspicacitatem iudicii. — Isti habitus non realiter distinguuntur a prudentia, sed sunt ipsa prudentia inadæquate spectata, nempe ut se extendit ad hanc vel illam functionem.

50. — *De partibus integralibus prudentiæ.* Partes integrales aliquid virtutis esse sunt quæ, licet ad essentiam hujus virtutis non sint necessaria, ad eam tamen perfectionem ita conducunt, ut, his sublati, perfectus non sit virtutis actus.

Partes integrales prudentiæ octo enumerat S. Thomas: Prudentia enim est vel *cognoscitiva* mediorum quæ sunt ad finem honestum: bene consulat et recte judicat (40); vel *applicativa* cognitionis ad opus: recte imperat; et sub hoc duplici respectu, plura ad perfectam prudentiam requiruntur.

Quantum cognoscitiva, requirit: 1° *memoriam* seu recordationem præcensorum: prudentia enim experientia et observatione eventuum præcensorum nititur, ex quibus

æpenumero facile colligimus quid in tali negotio præagendum expedit; 2° *intelligentiam*, seu notitiam presentium, id est, legis seu principiorum moralium; 3° *providentiam*, seu inquisitionem eorum quæ opus subsequi possent; 4° *ratiocinationem*, quæ ex notitia acquisita per prædictos actus, inferimus quid sit agendum in casu occurrente; 5° et 6° *solertia* et *docilitas* usum prudentiæ in consultando et judicando etiam adjuvant. Verum ad acquirendam virtutem prudentiæ potius ordiantur: 1° *solertia*, seu *cortex*, est quadam subita excoGITatio mediorum honestorum seu ad rationis normam accommodatorum; quandoque enim negotia non relinquat copiam diuturnæ consultationis; 2° *docilitas*, est quadam promptitudo ad acquiescendum sensui prudentium.

Ad executionem operis, quod imperat prudentia, seu ad prudentiam, quantum est præceptiva et applicativa cognitionis ad opus, requiruntur: 1° *circumspectio*, quæ est recta et sedula consideratio omnium circumstantiarum quæ pertinent ad bonum opus, quod aggredimur; 2° *cautio*, quæ est cura ut vitentur mala insurgentia. Hæc due partes nihil aliud sunt quam conditiones requisite ad perfectam discretionem.

60. — II. *Justitia*. Justitiæ nomen quatuor præsertim modis usurpari solet: 1° pro cumulo omnium virtutum: v. g. *vir justus*, in sacris litteris, idem est ac omnibus virtutibus ornatus, et quidem proprie, nam vir illa reddit unicuique, Deo et proximo, quod suum est; 2° pro gratia sive caritate supernaturali; 3° et magis proprie pro virtute cardinali inclinante ad reddendum unicuique quod suum est. Hoc modo a jurisperitis definiti solet: *Constantis et perpetua voluntas jus suum unicuique reddendi*. Hæc definitio Ulpiani et jurisperitorum est recta; verum justitia iudicatus definiti potest: *Victus moralis quæ voluntas tribuit alteri quod suum est*. Explicatur definitio:

1° *Virtus* tenet locum generis; alio partes definitionis proprios characteres justitiæ expriment: 2° *quæ voluntas tribuit*, per quod a prudentia distinguitur; prudentia est in intellectu, justitia in voluntate; 3° *tribuit alteri*, etc.; his verbis distinguitur a temperantia et fortitudine, quæ alterum non respiciunt.

61. — Objectum formale justitiæ est jus a quo justitia nomen suum mutuatur, et quod est specialis honestas hujus virtutis; objectum materiale, res in quam habetur jus, puta, res emptæ, venditæ, etc.; objectum cui, persona habens jus.

Jus tripliciter sumi potest, nempe — I. ut regula, hoc est, *pro lege* quæ determinat quid ex justitia unicuique debeatur: et in hoc sensu sumptum, subdividitur, 1° ratione fontis, in *naturale et politicum*, quod potest esse *divinum vel humanum*; 2° ratione modi, in *scriptum et non scriptum* seu consuetudinarium; 3° ratione objecti, in *privatum et publicum*, quod utramque in *canonicum et civile* partitur.

II. Sumitur *pro ipsa facultate* rem obtinendi, et sic consideratur subjective, seu in objecto cui.

III. Tandem objective *pro ego et jure*, nempe *pro æqualitate ad alterum*, quo æqualitas a lege regitur, et est quedam relatio quæ supponit duplicem terminum, id quod adaptatur, id ad quod adequatur.

62. — *Quætriplex sit Justitia* Justitia in genero sumpta dividitur: 1° in *generalem seu legalem*, et *privatam seu particularem*. Dicitur privata quando respicit bonum privatum, seu tribuit unicuique quod suum est; hæc, ad discrimen alterius, est justitia proprio dicta. Est generalis seu legalis, quando bonum publicum intendit, seu tribuit toti communitati quod suum est. Vocatur *generalis*, quia bonum publicum respicit, *legalis*, quia se extendit ad omnia, quæ legibus statuta sunt (1), seu conformatur actus legi (II, 445). Verum vox legalis, prout justitia tribuitur, latius vel strictius usurpatur. Ratio hujus divisionis est quod duo sunt genera bonarum, nempe publicum et privatum, circa quæ versari potest justitia.

2° Justitia legalis, prout consistit in conformitate actuum legi, dividi solet in stricte legalem et epikelam, *emmeræ*, prout importat conformitatem legi sumptæ aut materialiter seu juxta sensum obivium verborum, aut formaliter nempe secundum intentionem legislatoris. Lex fertur pro casibus ordinariis, et ideo hi casus per verba

(1) Pontius, Ethicæ, d. 5, q. 7, n. 36.

legis regulantur. Sed quandoque occurrunt casus insoliti in quibus littera legis, si servaretur, iret contra bonum commune, quod est finis legis, et id quod primario vult legislator. Hinc superior quædam justitia, a Grecis *emmeræ* seu æquitas vocata, determinat quid tunc sit æquum operari juxta legislatoris intentionem; hæc species justitiæ dirigitur per gnomen. In applicatione insuper evidenterque causam exigit. Ex natura hujusce interpretationis satis apparet rationem boni publici, non autem privati, esse regulam.

3° Dividitur in commutativam et distributivam (II, 445): *commutativa* importat ut alteri reddatur æquale pro æquali. Est generalis quando persona publica, puta *judex*, decernit reddendum esse alteri æquale pro æquali; est justitia particularis, quando unusquisque privatus reddat æquivalens accepto, puta in venditione, emptione: æquivalentiam hæc servat in commutationibus et contractionibus. *Distributiva* respicit proportionem meritorum: est etiam virtus generalis vel particularis prout consideratur in persona publica, quæ publica est, vel in unoquoque privato. Ad commutativam et distributivam revocatur *vindictiva*: est pars justitiæ commutativæ (II, 445), quando vindicta publica pro tali delicto expresso vel tacite determinata fuit a lege: v. g. cum pactum iniuræ a republica cum judicibus de puniendis reis, servata proportionem ad delicta, *judices* ex justitia commutativa tenentur ad sententiam sic ponendam. Dum poena relinquatur ad arbitrium judicis, vindicta spectat ad justitiam distributivam. Idem dicendum de justitia *recompenfativa*.

63. — *De partibus potentialibus*, seu de inferioribus partibus ac voluti speciebus justitiæ. — Justitia, ut constat ex dictis, est virtus quæ inclinat ad jus suum unicuique reddendum. Porro ille quem respicit justitia, potest esse vel Deus ipse, vel homines, vel etiam Deus et homines simul.

I. Justitia, prout nos inclinat ad reddendum Deo id quod illi debemus, dicitur *religio*, quæ est vel *interna*, si in solis potentis internis sistat, et tunc dicitur *animi devotio*; vel *externa*, cum externo corporis gestu manifestatur, et tunc involvit *adorationem, sacrificium, votum*, etc.

II. Prout respicit hominem solum, et quidem 1° superiores, est *pietas*, ai sermo sit de parentibus. — *obsequentia*, ai agitur de honore obedientia hominibus in dignitate constitutis reddito. 2° si spectat ad omnes homines indiscriminatim, est vel *affabilitas*, vel *liberitas*, vel *gratitudo*, vel *elementia*, vel *amicitia*, quarum notio neminem fugit.

III. Si respicit Deum simul et homines, est vel *fideliitas* ai agitur de promissis, vel *caritas* moralis (I, 151).

64. — III. *De temperantia*. Duobus praesertim modis temperantiae vocabulum usurpatur: 1° Pro quadam in operando moderatiore, quam ratio operationibus et passionibus humanis imponit; et hoc modo est quid commune omnibus virtutibus: 2° et stricte pro illa virtute morali quae appetitum refrimat circa delectationes corporales, praesertim circa gustum et tactum.

Definiri potest: *Virtus moralis quae, ad praescriptam rationem, appetitum moderatur circa voluptates corporales, praesertim gustus et tactus.*

Objectum temperantiae sunt voluptates corporales, praesertim gustus et tactus. Corporales dicuntur quae per sensus externos capiuntur; spirituales, quae sequuntur operationem mentis aut phantasiam: circa huiusmodi non est propria temperantia; imò et circa omnes voluptates corporales non versatur haec virtus; nemo enim intemperans dicitur, qui aspectu colorum siveque ameni, aut cantu delectatur, sed qui gustus et tactus voluptatibus indulget, aut delectationibus quae mediate ad praedictas voluptates se referunt.

65. — *De diversis speciebus temperantiae*. Divus Thomas triplicis generis partes assignat huius virtutis, nempe integrales, subjectivae et potentiales: 1° Partes integrales, seu quae ad temperantiae perfectionem aut integritatem pertinent, sunt *stercundia*, seu timor turpis actus, confusioque ex illo proveniens, et *honestas*, subjectivae sumpta, sive quatenus inclinat ad opera temperantiae, ob amorem pulchritudinis spiritualis.

2° Partes subjectivae, seu quae proprie habentur ut species temperantiae, sunt *abstinentia*, si temperatur gustus circa cibum; *sobrietas*, si eundem gustum moderatur

circa potum; *castitas*, quae delectationes tactus cohibet circa principalem actum generationis, et *judicicia*, circa actus praenambulos aut circumstantes, ut aspectus lascivos, etc. Hinc duae partes subjectivae attenduntur circa diversam rationem sub qua considerari potest objectum, seu circa diversitatem formalem materiam.

3° Partes potentiales temperantiae sunt virtutes quae, non secus ac temperantia, non secus refrenant affectus in aliquo inordinate tendentes ab objectis gustus et tactus diversam. Ex istis partibus aliae coercent motus internos, ut *continentia*, *humilitas*, *mansuetudo*, prout agitur de refrerendis motibus internis, aut voluntatis, quadam turpi passione agitate, aut ira in vindictam. — Aliae refrenant motus externos, ut *modestia*, quae circa gestus corporis decenter componendos occupatur, et *eutropelia*, quae ludis et jocis modum imponit, ne quis inter ludendum et jocandum excedat. Omnes ergo istae virtutes rationem temperantiae includunt; sed extra dominium propriissimum huiusmodi virtutis se porrigunt, ideoque merito appellantur partes potentiales, quum extensionem quandam virtuti cuius sunt partes tribuant (I, 100).

66. — IV. *De fortitudine*. Fortitudinis nomen dupliciter accipi solet, nempe 1° pro firmitate in bono honesto, et hoc modo omnibus virtutibus congrui fortitudo; fortitudo sic sumpta est, generalis virtus, seu potius conditio omnium virtutum; 2° pro firmitate animi in malis arduis sustinendis et iustis periculis sustinendis, ut a precepto rationis recedat; et in hoc sensu est virtus specialis, cui duo actus assignantur, *aggredi et sustinere*.

Definiri potest: *Habitus electivus, praehens animi firmitatem et robur in perferendis laboribus et iustis periculis aggrediendis propter honestatem*. Dicitur habitus electivus, ut distinguitur a virtutibus intellectualibus: electio enim pertinet ad voluntatem. — *Praehens firmitatem animi*: unde ejus munus non ex solo actu externo, seu ex ipsa periculorum aggressionem et laborum perpressionem repetitur, sed ex ipso actu interno, scilicet, velle aggredi ardua, et hoc, propter honestatem.

67. — *De partibus fortitudinis*. 1° Nullae partes subjectivae illi assignantur, quia versatur circa materiam ad-

modum speciale, quæ sub diversis rationibus formalibus considerari nequit, quatenus se refert ad fortitudinem. Hæc materia specialis sunt maxima pericula, ut vitæ discrimen adendum; id omne quod terrorem incutere potest præter periculum mortis, est etiam obiectum fortitudinis; sed commune, non autem speciale.

2^a *Partes integrantes*, quæ nempe sunt necessariae ad integrum fortitudinis officium (etsi ex ipsis hæc virtus intrinsece non coalescat); quatuor sunt: æquidem ad primum actum fortitudinis, scilicet ad aggrediendum (ut ille actus perfecte integreque fiat), requiritur 1° promptitudo animi ad imminencia pericula intrepide subeunda, propter honestatem; et id præstat *fidelitas seu magnanimitas*, 2° strenuitas in executione, et hæc tribuit *magnificentia*. Prima ergo pars integrans pertinet ad animi præparationem, altera vero ad operis executionem.

Ad secundum actum, seu ad *sustinentium*, duo etiam desiderantur: 1° ut animus in laborem difficultate non frangatur, ad quod confert *patientia*; 2° ut ex constanti malorum perpersione homo patiens non deficiat, et ad id valet *perseverantia*.

3° Istæ partes, quatenus considerantur in propria materia fortitudinis, id est in periculo mortis, dicuntur *integranter*. Si vero spectentur in obiecto communi, nempe in aliis quibusdam materiis minus difficultibus, dicuntur partes *potentiales*; fortitudinem enim imitantur, licet ad ejus perfectionem usque non deveniant, ideoque analogo rationem fortitudinis includunt, et simul extra ejus præmissi domini ambitum sese porrigunt.

68. — Etsi fortitudo virtuti humilitatis e diametro opposita videatur, tamen cum ipsa optime stare potest. Dum enim animo revolvimus hæc veritatem, nempe omnia quæ habemus esse dona Dei ad comparandam vitam æternam nobis indita, nascitur 1° persuasio quod ex nobis nihil sumus et nihil possumus, seu affectus quidam humilis; 2° quidam excelsus affectus, ob sublimitatem vocationis nostræ et firmissima fiducia in sufficientia medicorum, quæ Deus sciens et volens nobis largitus est, ad superanda omnia viam salutis præpediendâ.

§ III. — De habitibus pravis, seu de vitiis.

69. — Homo per vitia ad malum inclinatur, non secus ac impellitur ad bonum per virtutes. Itaque vitium definiiri potest: *Mala qualitas mentis quæ male vitetur et nemo bene vitetur*. Est veluti quædam egritudo spiritalis quæ inclinat ad operandum contra rationis præceptum, ac proinde est aliquid contra naturam, quandoquidem agree contra rationem est operari contra id quod homines sumus seu a brutis distinguimur.

70. — Cause vitiorum sunt vel intrinsecæ vel extrinsecæ. *Intrinsecæ* sunt 1° ignorantia, quæ lumen rationis dirigentis extinguit; 2° malitia voluntatis, quæ vitium quandoque appetit; 3° appetitus sensitivus, qui rationem et voluntatem turbat. — Antea locuti sumus de passionibus (II, 181), quæ sunt variae motiones appetitus sensitivi, necnon ad bonum vel ad malum inclinare possunt.

Extrinsecæ sunt res omnes exteriores quæ hominem impellunt ad peccatum: sunt itaque diabolus et mundus theologie seu pro variis concupiscentiis sumptus, qui hominem continuo influxu impellunt ad malum, atque determinant habitus praves.

71. — Obiectum viti est bonum deordinatum, seu quod contra ordinem rectum possideretur. Sed bonum potest esse vel *spirituale* vel *corporale*, ideoque vitia generaliter dividi solent in spiritualia, quæ in bonum spirituale, v. g. famam, honorem, etc. deordinate intendunt, et in *corporalia*, quæ bonum corporale, ut delicatissimi gustus vel tactus, inordinate prossequuntur.

Vitium, ratione tum subjecti tum obiecti spectatum, eodem modo dividitur ac virtus; itaque, sicut sunt quatuor generaliores virtutes, ita vitia in quatuor generaliora distribuuntur, nempe, *imprudens, injuriosum, intemperans et vitium contra fortitudinem*.

72. — I. De IMPRUDENTIA. Duplici modo contra prudentiam peccatur, nempe per excessum et per defectum. Per defectum 1° *præcipitatione*, dum opus statim aggreditur, omisa deliberatione; 2° *inconsideratione*, dum iudicium profertur sine debita inspectione; 3° *inconstantia*, dum

mutatur consilium, sine causa sufficienti; 4° *negligentia*, quando executioni non mandatur res mature deliberata et iudicata.

Per excessum peccatur contra prudentiam, quando quis, specie et imagine prudentie, media apte disposuit ad finem pravum. Illud enim genus imprudentie sagacem agendorum notitiam importat et rectam, saltem in ordine ad optatum finem, mediocriorem dispositionem: sed pravum finem intendit.

Vitia que per excessum peccant contra prudentiam, sunt 1° *prudencia carnis*, quæ quis excogitat media idonea ad opera carnis complenda; v. g., ad honores, ad divitias, etc., 2° *astutia*, quæ est notitia et affectus mediorum ad fallendum idoneorum, 3° *fraus et dolus*, qui est astutia excoctio in verbis et factis.

73. — II. *INJUSTITIA*. Injustitia sumi potest pro omni violatione æquitatis, aut pro vitio peculiari quod opponitur justitie partiellari; et in hoc sensu hic sumitur.

Est itaque habitus voluntatis virtuti justitie oppositus, ex iniustus actibus acquisitus; ergo species iniustitie determinatur per ipsas species iustitie.

Quando consideratur speciali modo in homine qui prave determinatur ad rapiendum alteri quod suum est, illud vitium diversa accepit nomina, juxta diversitatem bonorum in quibus homo iniustus lædit proximum.

Injustitia contra *bonum fortune* dicitur furtum, contra *bonum corporis* est homicidium, mutilatio, stuprum aut adulterium; contra bona *honoris et fame* est detractio; sed istæ denominationes potius actus seu peccata indicant quem habitus seu vitia.

74. — III. *INTERTEMPERANTIA*. Cum temperantia appetitum moderetur circa voluptates corporales gustus et tactus, patet intertemperantiam excessum importare in ejusmodi voluptatibus.

Intertemperantia in gustu nuncupatur *gula* quando opponitur abstinentie, *ebrietas* dum sobrietati adversatur; intertemperantia in tactu *luxuria* vocatur.

75. — IV. *Vitia* que fortitudini varie opponuntur, sunt *presumptio*, seu nimia suarum virium confidentia, *ambitio*, seu inordinatus appetitus honoris, *cava gloria*, que

est inordinata cupido fame et laudis, ex qua nascuntur *jaclantia*, *hypocrisis*, *pertinacia*, etc.

Hæc vitia per excessum magnanimitati speciatim opponuntur, cui etiam per defectum adversatur pusillanimitas, qua quis suis viribus ita diffidet, ut refugiat officia sibi recte imposita explere.

Vitia que aliis virtutibus fortitudini adhexis opponuntur, per ipsam negationem harum virtutum, non autem nomine proprio, designari solent.

CAPUT II

DE PRINCIPIIS DIRECTIVIS.

76. — Hactenus de principiis elicivis disputavimus, sive nativæ et essentialibus, sive acquisitis et superadditis. Sed hæc principia, ut elicivæ, se referunt ad *esse physicum* actuum humanorum, inde ad *objectum materiale* presentis disciplinæ; quamobrem ad principia directiva seu determinativa *esse moralia* nunc migrari oportet: hæc principia ad *objectum formale* Ethicæ determinandum spectant.

Jam in secundo articulo superioris capituli gradum fecimus ad præcedentem disputationem, siquidem distinctio inter habitus honestos, seu virtutes, et habitus pravos, seu vitia, unice fundatur in relatione cum principis directivis. Tamen de istis habitibus methodi rectæ causa tractare oportebat antequam ad principia directiva deveniamus:

Equidem considerari possunt 1° sub ratione formalis habitus, ut unice superius fecimus, 2° sub ratione formalis principiorum boni operis vel peccati; jam vero sub hoc secundo respectu, subaugment jam constituta principia directiva; at non item sub priori: habent enim tuæ ut vires activæ: aliunde distinctio generalis inter virtutes et vitia id tantum innuit, nempe dari quædam principia directiva. Itaque gradu recto, opinor, tractare oportet de habitibus, sub ratione formalis habitus, antequam ad principia directiva se convertat commentatio.

In præsentî capite, agemus 1° de principiis directivis in genere, 2° de principiis directivis in specie, tum externis, tum internis.

ARTICULUS I.

De principiis directivis in genere.

77. — Quam actiones humane sint alie honeste, alie turpes, quævis oportet indeam in istis obveniat honestas vel turpitas? Hæc qualitas honestatis vel turpitudinis est illi quod nuncupatur *moralitas*. Porro, moralitas in honestatem et turpitudinem distinguitur per respectum ad regulas seu principia directiva morum; quamobrem, in præsentî articulo agemus 1° de moralitate actionum humanarum et de necessitate principiorum directivorum; 2° de eorundem principiorum genuino conceptu et divisione.

§ I. — De moralitate.

78. — Moralitas actuum humanorum est ipsum obiectum formale Ethicæ. In actibus humanis, ut jam diximus, duo sunt distinguenda, nempe entitas et moralitas. Entitas actus moralis in eo sita est, quod sit quædam operatio vitalis; hæc consideravimus in superiori capite; moralitas est ordo hujus actus ad honestatem; v. g. omnes actus indeliberati sunt in genere nature tantum; omnes autem actus deliberatus est simul in genere nature et in genere morum; unde omnes et soli actus deliberati pertinent ad ordinem morale. In quoniam proprie moralitas ponenda sit inquirere oportet. De existentia moralitatis, quam illi directe alii indubite negarunt, non est cur agamus: nam hæc veritas eadem evidentia constat ac ipsa existentia libertatis et destinatio hominis ad finis ultimi consecutionem, actionum suarum exercitio. Cum igitur actus humani non sint sine regula, sine moralitate etiam esse nequeant.

Moralitas differt ab *immutabilitate*, quæ actibus humanis eatenus competit quatenus ipsi ad causam, unde pro-

cedunt, seu proprium auctorem, referuntur. Itaque utriusque notio diversa est, et moralitas, seu bonitas vel malitia actionis intelligitur præcedere immutabilitatem; imo esse physicum actus humani quandoque potest alicui imputari quis ejus actus morale imputetur: v. g. quando quis ignoranter agit. Ergo moralitas et immutabilitas non convertuntur: moralitas est respectus actus ad ordinem rationis et immutabilitas, ad subjectum, tanquam ad causam. Sed ex altera parte, imputantur tantum actus quorum causa est libera; nam solum agens liberum est vere auctor et causa actionis; ac proinde solo actiones moraliter bonæ vel malæ sunt imputabiles.

Verum etiam discernam reperitur inter moralitatem et immutabilitatem, tanquam inter formale actionis moralis, et id quod hanc rationem formalem sequitur et supponit, tamen cum omnis actio moralis sit libera, ac proinde imputabilis, fit ut hæc duo in actione humana semper coequeantur. Jam vero plures sunt errores circa fontem moralitatis:

1° Hobbesius (1) omnem moralitatem a legibus humanis pendere attentavit; et nonnulli ejus discipuli qui contendunt supremam principatum, ac profunde potestatem legislativam esse populo, statuerunt consequenter hanc moralitatem non proprie a legibus, sed potius ex opinione et consuetudine popularum derivari. Hæc doctrina Hobbesii nostris temporibus longe latius fluxit, ita ut hodie multi etiam catholici incuti, impulsu eorum qui actu gubernium detinent fere unico ducti, pescunt distinguere inter legitimitatem et jus aut moralitatem. Hæc error exitialis est una ex præcipuis causis perturbationum politicarum.

2° Rationalistæ quodamque principium dirigens obiectivum plus minusve directe rejiciunt, atque autonomiam rationis in pedes morali tuerunt: ratio ergo, juxta ipsos, est unica regula, quæ proinde nulli normæ obiectivæ cuiuscumque generis obnoxia realiter foret. Quapropter sicut Hobbesiani et Pseudo-politici a ratione publica proxime moralitatem repetunt, ita rationalistæ a ratione individuali.

(1) De cive c. 12.

3° Athei, materialiste, post Robinetum et Helvetium, regulam moralitatis reponunt in *instinctu et sensu morali organico*.

4° Puffendorffius (1) bonitatem vel malitiam actuum humanorum unico repetit ex libera Dei voluntate, et lege divina positiva.

79. — *Thesis I^a. Actio humana moralitas non pendet a legibus humanis, neque ab opinione populorum.*

Probat^{ur} 1^a pars. Aliquando leges humane reputantur injuste, imo de earum iustitia vel injustitia homines singuli iudicium ferre solent, et quandoque cum plena evidentiā rectitudinis iudiciorum; atqui, si moralitas unico penderet ex legibus, 1° nunquam leges essent injustae, quippe quum essent iustae eo ipso quod sunt leges: ratio iustitiae ab ipsa ratione legis unico deduceret; 2° de eadem bonitate vel malitia nunquam iudicaretur, quum constituerent uniceam regulam bonitatis et malitiae, ac prorsus nullum criterium adhibere possemus ad ferendum tale iudicium; 3° leges inter se nunquam essent pugnantiae, secus nihil esset in se et absolute moraliter bonum vel malum: quod est contra sensum communem omnium hominum. Ergo tunc ratio individualis, tum sensus communis, affirmant fontem principium moralitatis reponi non posse in legibus humanis.

Probat^{ur} 2^a pars. Opiniones 1° sunt varia, mutabiles, quandoque inter se pugnantiae; 2° non sunt causa sui ipsius. Prius membrum constat ex facto, quod neminem fugit, seu ex ipsa experientia omnibus obvia; alterum ex evidenti ratione: si opinio haberetur ut causa sui ipsius, nempe si ad taliter opinandum homines inducerentur ex hac ipsa opinione, iam sequeretur hoc absurdum: opinio esset antequam esset, nempe simul esset et non esset. Esset, quantum in se ipsum ad iramperit quendam movens; non esset, nam aliquid quidem non est nisi partus mentis ex hoc motivo mota.

Atqui, 1° iudicia de honestate et turpitudine actionum humanarum sunt immutabilia et uniformia apud omnes

(1) De jure nat. et gent. l. I. c. 5 et 7.

gentes et in omni tempore. Ergo impossibile est ut haec iudicia in ipsa opinione funderentur, seu ut opinionem, tanquam moralitatis regulam, habeant.

2° In hypothesi adversariorum opinio esset causa sui ipsius, eiquidem est fons primarius bonitatis et malitiae, inde unica ratio efficiendi tale iudicium de moralitate actionum, seu *taliter optandi*.

Ergo actionum humanarum moralitas ab opinione populorum non pendet.

80. — *Thesis II. Regula moralitatis reponi nequit in aliquo instinctu seu sensu morali organico, sed ad intellectum et rationem pertinet.*

Probat^{ur} 1^a pars. 1° Discretio inter actus bonos et malos non potest haberi sine aliqua cognitione; atqui cognitio illa non potest esse nisi rationalis: actus enim, quatenus humani et quoad moralitatem, pendent a voluntate quatenus est libera et domina suorum actuum; sed voluntas ut libera et domina suorum actuum pendet a voluntate, non ab aliquo sensu in organis corporeis existente (II, 303, 304; 34, 38).

Probat^{ur} 2^a. Sensus corporeus seu *gustus moralis* nequit discernere inter bonum et malum morale nisi per motionem corporealem; sed motus corporales sunt indifferentes ad bonum et malum. Deinde sequeretur quod bruta hanc regulam moralitatis habere possint.

Probat^{ur} 3^a. Gustus sensibilis non sunt uniformes; variantur pro ratione aetatis, consuetudinibus, valetudinibus aliisque causarum, ut constat experientia evidenti; atqui regula morum debet esse invariabilis, secus id quod hodie est honestum, cras posset fieri inhonestum. Ergo moralitas nequit reponi in aliquo sensu morali organico, seu in connectione filamentorum organicorum, ut volunt sentientes materialiste nostrae actus.

Probat^{ur} 2^a Pars. Iudicium moralitatis ad intellectum et rationem pertinet. Jam resultat ex dictis in prima parte. Praeterea iudicium moralitatis in quadam relatione inter-noscenda consistit: id constat ex ipso conceptu moralitatis. Atqui cognitio alienius relationis ad intellectum vel rationem pertinet: ad intellectum, si per se illico patet; ad

rationem, si ad invicem refert terminos valde dissites, quorum proinde habitudo non nisi per ratiocinium detegi potest. Ergo...

81. — *Corollarium.* Ergo illud iudicium non pertinet ad particularem instinctum; morale enim, etiam in sensu scholæ æoticæ, quæ autumat iudicia moralia ex cæco quodam impetu naturæ rationalis proficisci, qui etiam ab ipsis, post materialistas, vocatur sensus moralis, significatione tamen longe abissimili; nam hic sensus est facultas plane spiritalis, iam longe præstantior intellectu et ratione, utpote suprema regula totius vite hominis. Hujus erroris fundamenta jam superius evertimus. (I, 214, 3°). Deinde, si sensus ille est facultas spiritalis, non potest differre ab intellectu et ratione; namque 1° si esset habitus seu instinctus cæcus voluntatis, tunc ratio non esset norma voluntatis, quæ proinde non esset appetitus rationalis. 2° Si est impetus natura extra et supra perceptiones et iudicia facultatis intellectivæ, redeunt in se morali iudicia illa cæca et irrationabilia, quæ superius rejecta sunt (I, 241).

82. — *Thesis III. Ratio humana non est autònoma in stabilitate moralitate actuum humanorum.*

Nota. Rationalistæ, post Kantium, autumant rationem humanam esse plane independentem a quocumque principio objectivo superiori in determinanda moralitate actuum humanarum: in hac ergo determinatione nulli prorsus imperio subjecta est, seu est autònoma (*αὐτὸν ὄντως*); illis verbis, ratio quatenus autònoma ad obligationem explicandam assumere debet nisi rationem ipsam.

Probat. 1° Ex consideratione ipsius essentia hominis. Moralitas non potest aliter concipi ac ordo quidam, seu relatio actus voluntatis ad aliquid principium, cui obnoxius est operans; itaque illud factum ens quod esset plane independentem a quolibet principio objectivo, et si illa esset indubie scirei, autònoma in ordine morali fræstratur; igitur ratio illa in stabilitione moralitate esset autònoma quæ foret facultas entis prorsus independentis a quolibet alio ente. Atqui homo, cum omnibus suis facultatibus spectatus, est ens dependens (II, 4): notitiam ejus independentiam habet, nam ratio humana ideam entis infiniti declinare

nequit (II, 314); et illam declinare velle idem est ac notionem omnis obligationis perire, ut suo loco ostendimus. Ergo cum in homine et in omnibus ejus facultatibus, reperitur ordo dependentiæ alicui principio objectivo, autònoma rationis in stabilitate moralitate actuum humanorum est manifeste absurditas.

Probat. 2° Spectata indole rationis et cognitionis. Ratio ordinatur ad verum cognoscendum, nimirum hæc facultas debet referre objectum sicuti est in se, non autem pro libito sibi eudore quamlibet expressionem objecti cogniti: secus similitudo objecti, qualis est cognitio, posset non esse similitudo objecti, quod manifeste pugnat in terminis. Quis negare posset rationis simpliciter cognoventis veritatem mensurari per objecta cognita? Atqui mensurari secundum aliquid principium objectivum idem est ac esse huic principio obnoxium, ideoque ratio quæ alicui normæ in suis operationibus subjacet, non potest sub ullo respectu dici suprema et undec regula. Ergo hæc autònoma rationis est signum non minus pugnantis cum natura rationis, quam abœcum a vero hominis conceptu.

83. — *Scholium I.* Hæc doctrina rationalismi hodierni manifeste est surrealus pantheismi. Intellectus enim entis infiniti certo non subjacet rationi alicujus entis superioris; sed est suprema regula cujuscumque boni et mali.

Scholium II. Sicut omnis actio voluntatis præsupponit aliquam actionem intellectus, seu iudicium de bonitate objecti, ita hoc iudicium, ad verum et rectum sit, præsupponit objectum tale quale iudicatur.

84. — *Thesis IV. Libera Dei voluntas et lex divina politica non est ultimus fons moralitatis.*

Nota. Hæc doctrina est surrealus protestantismi qui nullam aliam legem admittit quam Scripturam a singulis ubique illa regula externa interpretatam.

Probat. 1° Quod a libera Dei voluntate pendet, non est omnino immutabile, siquidem hæc voluntas dicitur libera quia effectus ita producit, ut contrarios facere possit; atqui moralitas plurimum actuum est absolute immutabilis: v. g., occisio innocens, parentum et Dei contemptus. Ergo cum voluntas Dei sit libera, et moralitas

sit aliquando absolute determinata ad unum, impossibile est ut hæc voluntas sit unicus fons moralitatis.

2° Homo ad aliquem finem ordinatur, qui est consentaneus ipsi naturæ humanæ; sapientia enim divina nequit rem aliquam condere sine fine congruenti; atqui operationes sunt rectas et ordinate quando ad proprium finem operantis adispicendum jurant; secus sunt coordinate. Iude in homine operationes quæ pendunt a voluntate, sunt rectæ seu bonæ quando fini collascent, præve quando a fine aberrant.

3° Sublata omni naturali rectitudine actionum, tollitur omnis obligatio legis divinæ positivæ, ac proinde ipsa lex positivæ, cum lex quæ non obligat, non sit lex; atqui doctrina Pufendorffii et quorundam aliorum protestantium tollit omnem obligationem legis divinæ positivæ. Etenim tenemur lege divinæ positivæ quia naturalis ordo exigit ut mens hominis ordinetur sub Deo, et Deo sit subjecta, nimirum ob naturalem ordinem qui exigit ut inferiora superioribus subdantur.

Ergo moralitas non unice pendet a libera Dei voluntate et lege divinæ positivæ, sed ab ordine nativo quem natura entis operantis ad suum finem habet, et ideo quedam actiones natura sua sunt bonæ et quedam malæ.

85. — *Tertius V. Actionum humanarum moralitas*
« 1° immediate pendet ab ordine objectivo rerum per rationem apprehensam, 2° mediate autem ab ordine divinæ sapientie et bonitatis » (1).

Probat. 1^a pars. Rectitudo vel deformitas actionum cuiuscunque entis immediate desumitur ex relatione congruentiæ vel discrepantiæ earumdem cum natura hujuse entis operantis; operatio enim proficiscitur ab ipsa natura, quæ suam conservationem et perfectionem appetit; quælibet operatio generatim dicitur recta quæ est consentanea naturæ, nempe conservationem et perfectionem naturæ intendit; secus est deordinata seu mala.

Atqui moralitas nihil est aliud quam ordo convenientiæ vel discrepantiæ seu rectitudinis vel deformitatis actionum in

(1) Liberos, Eth. cap., II.

natura rationali. Ergo moralitas immediate pendet ab illa natura objective spectata.

Sed actiones eatenus sunt propriæ alicujus naturæ rationalis quatenus diriguntur per rationem.

Creaturæ enim rationales non ab ipso auctore naturæ efficienter et absolute moventur, ut creature irrationales, sed se regunt, seu habent jus se regendi suosque actus bene vel male ordiendi. Ergo actionum humanarum moralitas immediate pendet ab ordine objectivo rerum, non quidem præcisive sumpto, sed quatenus hic ordo per rationem apprehenditur.

Probat. 2^a pars. Ordo objectivus rerum pendet a divina sapientia et bonitate: rerum enim naturæ et relationes divina sapientia, divinam essentiam contemplante (I, 290), determinantur; atqui moralitas immediate pendet ab illo ordine. Ergo mediante ordine objectivo rerum, moralitas pendet ab ordine divinæ sapientie et bonitatis.

86. — *Scholium.* Norma voluntatis humanæ est ratio humana quatenus ordinem objectivum rerum recte apprehendit, ac proinde conformis est rationi divinæ, a qua pendet hic ordo. Sed ratio id habet quod recte apprehendat, quia est quedam participatio luminis divini (II, 250). Est enim facultas creata ad similitudinem intellectus divini.

87. — Ex dictis quedam erunt corollaria tum circa fontes moralitatis seu principia quæ actibus humanis speciem in genere moris conferunt, tum circa eorumdem actuum immutabilitatem.

88. — *Corollarium I.* Ex dictis sequitur actum voluntatis de sumere primariam bonitatem moralem ex bonitate objecti, seu, aliis verbis, bonitas formalis, id est, quæ actus formaliter est bonus, venit primario ex bonitate objectiva, quæ scilicet invenitur in objecto secundum rectam rationem amabili: bonitas enim objectiva formaliter, est ipsa entitas rei bonæ, ut connotat relationem convenientiam (I, 317), cum natura rationali. Bonitas objectiva est prior bonitate actus, et antecedit rectum iudicium de bonitate objecti, et rectam actionem voluntatis.

89. — *Corollarium II.* Actus humani suam moralita-

tem desumunt etiam *ex fine*, non tantum proximo et intrinseco, qui est idem cum objecto, et solet vocari *finis operis*, sed etiam extrinseco, seu *operantis*.

1° Si enim objectum de se est indifferens, actus autem esse morale accipere a fine intanto ab agente debet: nullum enim sibi ordinem habet ad honestatem (37). Ergo ejusdem actus bonitas venit ex eo quod habeat rationem mediæ; et ratio adducta etiam valet, proportionate data, si ageretur de *circumstantiis*, quibus objectum aliquam speciem et accidentalem relationem induit ad honestatem; finis enim extrinsecus inter circumstantias numeratur.

2° Cum actus ex objecto bonus est, tunc somit novam speciem bonitatis ex ipso fine, si bonitas finis sit diversæ speciei a bonitate objecti. Voluntas amat objectum proxime propter intrinsecam bonitatem, et remote propter finem extrinsecum.

30.— *Corollarium III.* Actus, sive bonus sive malus, homini libere agenti, jure imputatur, nam homo libere agens est vere auctor et causa actionis, siquidem ab ipso pendet ut illa sit vel non sit. Porro, ut antea diximus (38) imputari idem est ac tribui alicui tanquam auctori. Quæ de causis ipsæ qualitas moralis etiam imputatur, ac proinde in honestate vel turpitudine actionis jure emergit laus aut vituperium.

§ II. — De conceptu et divisione principiorum directivorum.

91.— Jam ex dielic constat 1°, ideam ordinis universi quam Deus in mente sua præconcepit ab æterno, esse fontem *primarium* totius moralitatis, sicut idem architecti fit norma quam habere debent præ oculis omnes operarii inferiores.

2° Item ordinem divinus sapientie in hoc universo, nempe in ordine objectivo, totum relucere, ac proinde in ipso dignosci posse per rationem: idea enim architecti fit concreta et omnibus adspiciabilis in edificio extracto.

3° Rationem humanam hunc ordinem divinæ sapientie deprehendere per rectam cognitionem hujusmodi ordinis, qui est eotypus ideæ supremi operificis, et sic voluntati libere rectam viam ostendere.

Itaque plura sunt subordinata principia directiva actionum humanarum, quæ generalissime spectata revocantur ad duo: nempe 1° ad *proximum et subiectivum*, quod est ratio dictans voluntati quid sit bonum, quidve malum, 2° ad *remotum et objectivum*, quod est lex æterna, sui idea ordinis universi in mente divina existens.

Sed lex æterna, ut diximus, a ratione humana cognoscitur in effectibus divinæ sapientie, ideoque in hujus infinitas sapientie manifestationibus externis; quamobrem principia *objectiva immediate dirigentia* per ejusmodi manifestationes externas determinantur.

92.— Jam vero cum moralitas sit ordo actionum humanarum cum honestate, et ex altera parte honestas sit convenientia quam bonum aliquid vi suapte habet cum natura rationali (II, 318), fit ut *bonum natura*, non apparet sed reale, habeat rationem principii dirigentis. Voluntas enim non appetere potest nisi bonum (II, 206), et quando non appetit nisi bonum consentaneum nature rationali, recte appetit et operatur.

Bonum a philosophis scholasticis principium *alliciens* vocari solet, una cum fine et bonitudine; sed habet etiam aliquo sensu rationem principii dirigentis. Nam possessio boni est finis voluntatis, in quantum ei bonum ostendit, ut in eo ipsa motus suos finiat. Sed finis alicujus motus est aliquo modo regula et mensura hujus motus, ideoque finis haberi potest ut aliquod principium objectivum dirigens: illud vero principium dirigit per legem, quæ est quedam rationalis directio ad finem præstitutam.

93.— Quamobrem, ad fontem immediatum moralitatis (83) quod attinet, si illum adæquate consideramus, in ipso deprehendimus ut principia dirigentia, 1° finem naturæ humanæ, qui est aliqua norma legum, quibus natura hæc regitur, et regulam objectivam *generalem* constituit; 2° legem, quæ ordinem rationalem operationum humanarum ad hunc finem speciali modo exhibet, et est norma rationis dirigentis, ac regula *objectiva specialis*; 3° ipsam rationem lege informatam, quæ exhibet ordinem rectum quatenus cognitus; et hæc est regula proxima et subiectiva, seu principium directivum internum, applicans regulam objectivam. Itaque, ex his principis, alia

subjectum alliciunt et dirigunt per modum termini motibus voluntatis assignati, alia per modum regulæ objectivæ, alia denique per modum normæ subjectivæ.

ARTICULUS II.

De principijs directivis in specie.

§ I. — De principijs externis.

04. — Inter principia externa quæ enumeravimus, quædam eatenus dirigunt quæstiones movent et alliciunt : et talia sunt *bonum, finis, beatitudo*, quæ nunc pro uno eodemque usurpamus, sed sub speciali ratione finis ; constituant principium simul alliciens et dirigens : *finis est scopus nobis*, ut ait Aristoteles, *tanquam sagittæ propositus*.

Quædam vero principia directiva externa unice dirigunt ad debitum finem, non autem alliciunt ; et hujus generis est *lex*. Itaque agendum est 1° de fine, qui terminum motus præstituit, et 2° de lege quæ eundem motum voluntatis liberæ regit, ut hæc non sævetur extra viam.

I. — De fine.

05. — Licet finis sit ultimum in associatione, est tamen primum in intentione (I, 420), præindeque in cognitione, quia nil volitum, quin præcognitum. Ergo de ipso prius agendum est, quando dispensatur de moralitate actionum humanarum.

Scholastici, post Aristotelem, Ethicam auspicari solent ab ultimo fine morum humanorum, quia finis est mensura et regula totius rectitudinis moralis ; nos etiam auspicemur ab illo, quando directe et specialiter agitur de *hæc ipsa rectitudine*.

Hic adnotandum est 1° finem ultimum (II, 419) esse vel *apparentem*, qui finis ultimi speciem emittitur, quemque plures ex libidine sibi instituunt, vel *verum*, propter quem omnia fuerunt formata, nempe propter

quem cætera appetuntur, ipse vero propter se (I, 419, 4°).

2° Finis ultimus verus est vel *naturalis*, vel *supernaturalis* : naturalis quando homo cum solis naturæ viribus eum assequi potest ; supernaturalis, si non nisi speciali Dei auxilio comparatur.

06. — *Thesis I. Homo habet aliquem finem ultimum, et quidem unicum.*

Probatur prima pars. Si nullus esset finis ultimus actionum humanarum, jam in finibus intentis ab homine daretur processus in infinitum, quippe cum semper alliceretur per novos fines ad operandum, ac proinde semper moveretur. Atqui id est contra rationem et experientiam : 1° Contra *rationem*, quia ad illum processum infinitum requireretur ut homo fines numero infinitos cognoscat, aliter non posset semper unum finem ad alium ordinare ; sed tenuissima hominis mens nequit fines numero infinitos cognoscere ; ergo... Præterea tam repugnat processus in infinitum in causis finalibus quam in efficientibus ; sed in causis efficientibus talis processus implicat. Ergo processus hujusmodi in causis finalibus est etiam contra rationem. 2° Est contra experientiam quæ constat quod semper quiescimus in aliquo.

Probatur secunda pars. 1° Finis ultimus est qui ad nullum alium ordinatur, sed ad quem omnia referuntur ; atqui si plures essent fines ultimi, ad neutrum eorum omnia referrentur ; unus eorumdem manifeste non ordinaretur ad alium. Ergo...

2° Finis ultimus debet perfecte satiare appetitum, secus non esset ultimus, nempe terminus omnium motuum appetitus ; porro si essent plures, neuter perfecte satiaret appetitum, qui posset semper alium appetere. Ergo...

07. — *Corollarium.* Ex thesei ejusque probationibus colligitur necesse omnino esse quod omnia quæ homo appetit, appetat implicitè vel explicitè propter ultimum finem (I). Voluntas enim non potest appetere nisi bonum ; porro bonum est vel primum et perfectum, et tunc idem est ac finis ultimus ; si est bonum imperfectum, inchoat-

tum, illud per se ordinatur ad perfectum. Et cum, ex una parte voluntas appetat bonum prout proponitur ab intellectu, et ex altera intellectus illud bonum prout in se est proponere debeat, sequitur voluntatem omnia appetere propter ultimum finem, seu perfectum bonum. Itaque destinatio hominis in hac vita est ut ad consecutionem ultimi finis se rite dirigat.

98. — *THESIS II. Directio hominis ad ultimum finem, in ordine morali procurando et promovendo, sita est.*

Probat. Directio et dispositio hominis ad ultimum finem tres characteres complecti debet: 1° necesse est ut tribuat homini maximam perfectionem in hac vita possibilem, nam destinatio essentialis entis est evidentior ad ejus perfectionem; 2° Collinari debet cum fine universali quem Deus in hujus rerum universitate condenda intendit; homo enim est pars, que ad totum se referre debet; 3° ejus executionem esse in cuiusque hominis potestate oportet, nam agitur de ente libero, quod proinde debet ipsum suam destinationem in actum reducere. Atqui, in ordine morali procurando et promovendo, verificantur illæ tres conditiones: 1° Ordo moralis est maxima hominis perfectio, siquidem ad partem rationalem refertur; 2° est ordo proprius creaturarum rationalium libertate præditarum, seu perfectiorum, ac proinde præcipua pars finis quem Deus in creatione rerum intendit; 3° bona ad meros honestos pertinentia ad rectum usum voluntatis se referunt, ac subinde sunt evidenter in potestate hominis. Ergo... (1).

99. — *THESIS III. Verus finis simpliciter ultimus est solus Deus.*

Probat. Finis simpliciter ultimus est ille ad quem omnes actus nostri explicito vel implicite referri debeat, et qui ipsemet ad aliud quodcumque ordinari nequit; atqui in Deo solo istæ conditiones verificantur; nam 1° Deus solus inter omnia bona que homo appetit, est

(1) Liberatore, Ethica, c. II.

illud quod ad melius et universalius ordinari nequit; 2° Deus solus, seu summum bonum, omnes nostros appetitus satiare potest. Ergo Deus solus est finis ultimus, ad quem omnes nostros actiones referri debent.

100. — *Scholium.* Et si homines sponte naturæ suam finem ultimum appetant, tamen quandoque avertuntur ab illo bono in quo invenitur vera ratio ultimi finis, non autem ab ipsa ultimi finis intentione, quam alii in divitiis, alii in voluptatibus, etc., falso querunt. Quæ de causa omnes homines sua opera ad ultimum finem adipsendum ordinant: sed bonum quod vere rationem ultimi finis habeat, agnoscere aliquando nolunt.

101. — *De beatitudine.* Finis ultimus sumi potest *objective* vel *formaliter* (1, 149); et quando consideratur in ordine ad appetitum, quem explere et quietare debet, dicitur beatitudo aut felicitas, quæ proinde est vel *objectiva* vel *formalis*. Beatitudo *objectiva* est summum illud bonum quod sui possessione reddit aliquem beatum; beatitudo vel *formalis* est ipsa consensio beatitudinis *objectivæ*. Ex dictis superioribus apto sequitur Deum solum esse beatitudinem *objectivam* (30); Deus est supremum omnium, entium, a quo cætera omnia quidquid habent perfectionis exceperunt; ipsa solus est summum bonum.

102. — *THESIS I. Beatitudo objectiva hominis in nullo bono creato consistere potest.*

Probat. Beatitudo est summum bonum hominis, quo obtento appetitus satiatur et quiescit; agitur enim de perfecta beatitudine, quæ proinde excludit omnem miseriam et defectum, ac totaliter quietat vim appetentis, ideoque non potest consistere nisi in summo bono, quod in se nullum habeat defectum boni; atqui 1° nec divitiis; nec honores, nec voluptates sive corporales sive incorporeas, ut volebant Epicurei, nec ultima bonum creatum etiam honestum, ut sapientia et virtus, juxta placita Stoicorum, perfecte satiat appetitum nostrum, et excludit omnem defectum et miseriam; 2° objectum appetitus humani, qui est voluntas, est universale bonum, sicut objectum intellectus est universale verum. Ergo nihil potest quietare appetitum humanum nisi universale bonum, quod

non invenitur in aliquo bono creato : omnis enim creatura habet bonitatem participatam. Itaque generatim concludere possumus beatitudinem objectivam hominis in nullo bono creato consistere posse.

103. — *Quid est beatitudo formalis?* Circa naturam beatitudinis formalis plures sunt sententia discrepantes. Illa tamen opiniones quae beatitudinem formalem reponunt aut in visione Dei increata nobis unita aut in illa Dei operatione qua omnia doificantur, sunt evidenter falsae; nam beatitudo formalis est actus vitalis quo homo ipse beatitudinem objectivam possidet; porro in recensitis opinionibus, haec beatitudo consisteret in actu solius Dei.

Itaque, tametsi beatitudo *objectivae*, ut ait sanctus Thomas, sit aliquid increatum, *essentialiter* tamen est aliquid creatum, adeptio scilicet vel fructus ultimi finis.

Sed, antequam deveniamus ad expositionem sententiarum vere probabilium, necesse est ut ambitum in quo spatium possunt istae sententiae vere probabiles, definiamus. Quapropter :

104. — *Thesis II. Beatitudo formalis consistit in operatione animae rationalis.*

Probatur prima pars, scilicet beatitudinem illam consistere in *operatione*. Formalis beatitudo consistit in eo quo *objectiva* conjungitur cum beato; nam per solam conjunctionem cum summo bono, beatus in se habet unde sit beatus. Atqui sola operatio, et quidem illius qui beatur, id praestat, siquidem nemo potest conjungi cum bono extrinseco nisi per operationem, et operatio beatorum non reddit nisi illum qui aliquomodo est particeps huiusmodi operationis. Ergo beatitudo formalis consistit in operatione.

Probatur secunda pars, scilicet eandem consistere in operatione *solius partis intellectivae*. Beatitudo formalis est solius naturae intellectualis; nam 1° est operatio perfectissima, et 2° versatur circa objectum summe spirituale; atqui operationes animae, prout est vegetans et sentiens, 1° sunt longe imperfectiores, quippe cum brutis etiam competant, 2° sunt corporeae, ac proinde homines cum objecto beatifico summe spirituali conjungere ne-

queunt. Ergo beatitudo formalis consistit in operatione animae rationalis, seu intellectus et voluntatis.

105. — *Scholium*. Possunt tamen operationes sensus pertinere ad beatitudinem antecedenter et consequenter, non autem essentialiter, ut constat ex thesi; antecedenter quidem secundum beatitudinem imperfectam, qualis in praesenti vita haberi potest, nam operationem intellectus praecedit operatio sensus; consequenter autem in illa perfecta beatitudine qua expectatur in caelo, quia post resurrectionem, ex ipsa beatitudine animae fiet quaedam resurrectio in corpus et in sensus corporeos.

106. — *Sed in quam precise operatione spirituali consistat beatitudo formalis?* Controvertitur; sunt enim tres actus de quibus dubitari potest : 1° visio beatifica, 2° amor beatificus, 3° gaudium beatificum.

1° Thomistae, post sanctum Thomam, beatitudinem formalem reponunt in visione Dei intuitiva, nam felicitas formalis est consecutio non tantum affectiva, sed effectiva summi boni; sed haec consecutio fit per actum intellectus; illud enim bonum est intelligibile, seu bonum proprium naturae intellectualis, cuius proinde potentia maxima propria est intellectus; ergo in operatione intellectus consistit beatitudo formalis.

2° Scotistae docent hanc beatitudinem constare in solo amore fructivo. Etenim beatitudo *objectiva*, inquit, reponitur in bono praestantissimo; sed operatio quis per se attingit ultimum finem sub ratione praestantissimi boni est amor. Ergo solo amore fructivo continetur beatitudo formalis.

3° Sanctus Bonaventura eandem reponit in visione simul et amore, siquidem ex intellectus et voluntatis operatione completur natura rationalis, qua rationalis est.

4° Denique, juxta Aureolum, formalis beatitudo consisteret in illi sensu quo mens sibi conscia est se ita bene esse ut nihil ultra appetere possit; hunc sensum vocant (II, 181) gaudium beatificum. — Sed ut certa ab incertis distinguamus, ponitur

Thesis III.

107. — *THESIS III. Formalis beatitudo quoad integrum et perfectum suum statum, includit tres actus: visionem Dei, amorem et gaudium.*

Probat. Beatitudo est integra summi boni possessio; atqui integra haec possessio tres predictos actus includit; etenim, 1° sine visione non daretur perfecta consecutio; plenior enim posset expectari; praeterea deficiente visione, deberent pariter alii actus: itaque requiritur visio; 2° amor etiam non potest abesse quia necessario oritur ex visione; 3° nec gaudium, qui necessario oritur ex utroque, et est quasi complementum beatitudinis. Ergo...

108. — *Scholium I.* Si speciali modo ageretur de beatitudine *supernaturali*, primus ille actus de quo in thesi, esset visio *beatifica*; si de *naturali*, ille actus esset naturalis contemplatio Dei, quatenus rerum mundanarum Providentia. Sed in beatitudine connaturalis status hominis beati, ritur Dei contemplatio connaturalis statui hominis beati.

109. — *Scholium II.* Dum quaerunt philosophi et theologi in quonam praecise actu consistat beatitudo formalis, operationem illam determinare cupiunt quae per se id praecise diceret, in quo reponitur forma et essentia beatitudinis; itaque alii actus illum necessario comitarentur, cui ordinem dicerent; ad essentiam vero beatitudinis non pertinerent, sed ad ejus perfectum et integrum statum.

Itaque Thomistae visionem beatificam, in qua praecise consisteret beatitudo formalis, definiunt: consecutio et possessio summi boni, quae proinde poscit amorem et gaudium. Inde visio amorem et gaudium, tanquam de consequenti necessario, exigit. Scotista etiam amorem sumunt quatenus perfectissime nos Deo conjungeret, unde visio praesupponitur et gaudium exigitur tanquam consequens necessarium. Igitur omnes theologi consentiunt quoad declarata in thesi superiore.

110. — *THESIS IV. Speciali modo ageretur de suprema beatitudine naturali, actus cognitivus quem includit, consistere negnit in clara Dei visione; sed in cognitione Dei perfectiori quae per media natura proportionata obtineri possit, reponi debet.*

Probat. prima pars. Nostra naturalis de Deo co-

gnitio est abstractiva, nempe obtinetur per opera Dei externa, quae sunt pro nobis media cognitionis (II, 312); atqui nullum ejusmodi medium nos attollere valet ad claram Dei visionem, ut per se patet. Ergo cum naturalis beatitudo illa sit quae consistit in operatione naturali, sit ut impossibile sit hominem naturaliter ad claram Dei visionem evelli.

Probat. secunda pars. Haec beatitudo debet consistere utique in actu naturali, sed perfectissimo; id enim consistat ratio suprema felicitatis; atqui praeter cognitionem Dei perfectissimam, quae per media natura proportionata obtineri potest, nullus alius actus naturalis cognoscendi excogitari potest. Ergo non nisi in haec cognitione et aliis actibus ab illa nascentibus reponi posset suprema beatitudo naturalis.

111. — *THESIS V. Potest quis ratione naturali, seclusa fide, sin minus certo cognoscere, saltem probabilissime conicere, quod, pro statu futuro, homo justus summam beatitudinem sit consecuturus.*

Nota I. Hic agitur de beatitudine prout fuit superior definita, nempe quae tres actus includit (105), quia iam definitur an consistat in mediata vel immediata Dei visione ac possessione.

Nota II. In thesi diximus: aut *probabilissime* conicere, quia de hac re non omnes omnino conveniunt.

Probat. Potest ratio naturalis Dei existentiam et immortalitatem animae certo demonstrare (II, 140 322, etc.); praeterea experientia et sensus interioris patefaciunt in anima immortalis quendam naturalem et perennem appetitum perfectae beatitudinis; est enim in homine appetitus innatus et inexplebilis cognoscendi verum, diligendi bonum et fruendi utroque. Sed ex his notionibus, prona est illatio ad futuram beatitudinem quam homo, post hanc vitam, consequi debet (II, 144); necnon conclusio diversa eum principis certis non ambigue pugnat. Ergo ratio naturalis futuram beatitudinem hominis justi ostendere valet.

II. — De Lege.

112. — *Quid et quotplex sit lex?* Legis vocabulum, juxta sanctum Thomam, venit a verbo ligare, quia lege astringimur ad taliter agendum. Lex potest considerari 1° in se, et tunc est quedam regula que nos dirigit et obligat in nostris actionibus: ostendit enim quid sit agendum vel fugiendum; 2° in legislatore, et est actus ille complexus quo legislator judicat aliquid expedire bono communi, ac consequenter vult et imperat ut hæc vel illa regula a subditis servetur; 3° in subdito, et tunc nihil aliud est quam judicium practicum quo hic subditus iudicat regulam a legislatore præscriptam et promulgatam sibi servandam esse. At sub hoc respectu non est regula externa, sed pertinet ad iudicium, quod voluntatem dirigere debet.

Lex in primo sensu seu objectivo et in se inspecta a sancto Thoma definitur: *Ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui curam habet communitatis promulgata.*

Et quidem dicitur 1° *ordinatio rationis*, quia proprium est legis regere actus, seu eos ad debitam finem dirigere; et hæc directio activa a recta ratione proficisci debet, et ideo dicitur *ordinatio rationis*: per hanc partem inquit prima origo legis.

2° Additur *ad bonum commune*, ut lex distinguatur a precepto quod personis singulis imponitur, non toti communitati. Lex enim est regula communis; sed communis regula rationaliter ferri nequit pro bono privato: ordinaret enim totum ad partem, seu bonum commune ad privatum, quod est contra omnem rectitudinem.

Indo 3° ab eo *qui curam communitatis habet*, quia nemo communitati præcipere potest, nisi hujus communitatis gubernator.

4° *Promulgata*, quod sumitur pro notificatione legis facta subditis; lex enim applicatur subditis quando cognitioni eorum proponitur.

In eodem sensu, sed brevius definitur a Suarezio: *Commune preceptum, justum ac stabile, sufficienter promulgatum.*

113. — *Lex generatim sumpta dividitur in divinam et humanam*, prout est a Deo pro divinam potestatem leges prescribente, vel ab homine, potestate pure humana, leges ferente.

1° *Lex divina* duplex est; æterna scilicet et temporalis. Prior est ipsamet Dei rectitudo ut prima veritas, quatenus per eam, omnia prorsus ut recta sint, regulari debent; est ergo ratio rerum gubernandarum, que proinde includit conceitum divine mentis quo rectus ordo perspicitur, et voluntatem obligandi creaturam ad hunc ordinem in suis operibus sequendum.

Posterior vero est quam Deus in tempore creaturis præscripsit. Lex æterna non est per seipsam nota hominibus in hac vita, sed vel in aliis legibus, vel per illas manifestata. *Temporalis* etenim duplex est: *naturalis* nempe et *positiva*. Prior est ipsa lex æterna prout est rationali creature dirigende applicata et indita, ut lumen quoddam nature. Natura rationalis est *fundamentum* honestatis naturalis, quatenus est fundamentum convenientie vel inconvenientie actionum humanarum ad ipsam. Et tunc quam natura habet ad discernendum inter operationes convenientes vel inconvenientes illi nature (quamque vim rationem naturalem appellamus) est *ipsa lex naturalis*. Lex illa ergo est ipsa naturalis ratio hominis recte discernens actiones convenientes vel repugnantes nature humane in ordine ad beatitudinem æternam, seu ad finem ultimum. *Lex naturalis* proximissime consistit in actuali iudicio mentis; sumi etiam potest pro ipsa lumine naturali intellectus expedito de se ad dictandam de agendis: Itaque consistit in actu et aliquo modo in habitu.

Positiva ea est que signo aliquo promulgatur, voce nimirum aut scripto; idque fieri potest aut a Deo immediate, ut in decalogo et in legibus a Christo datis, vel mediate, nempe per homines divina virtute, inspiratione et directione precipientes.

2° *Lex humana* est vel *ecclesiastica*, vel *civilis*, prout homines dirigit in his que spectant vel regimen spirituale et supernaturale, vel regimen temporale et humanum.

Lex humana etiam dividi solet ex diversitate modi quo

fertur, in scriptam et non scriptam, seu consuetudinem. Prior est quæ a legislatore explicitè fertur et scriptis commendatur; altera quæ moribus populi introducitur, et a legislatore rata habetur; itaque in lege scripta voluntas legislatoris mores populi antecedit eosque inducit; in lege consuetudinaria, mores antecedunt, et voluntas p[ri]ncipis moribus accedit.

Consuetudo, ut habeat vim legis, conditiones legis præ se ferre debet; quomobrem debet esse 1° ordinatio rationis ad bonum commune, seu mores esse debent *rationalibus*; 2° debet esse *communis*, quia lex distinguitur a præcepto eo quod ligat totam communitatem; 3° mores consuetudinem inducentes, debent esse *constantes*, quia lex natura sua est perpetua, 4° *conformes* voluntati principis, quia lex ab eo qui curam communitatis habet, fertur. Non tamen requiritur expressa principis approbatio, ut de hac conformitate constat; voluntas enim principis est pro bono publico; et proinde quando constat bonum publicum revera et constantè hanc rationem agendi poscere, voluntas legislatoris favet consuetudini. Hoc de causa, jus canonicum et civile romanum duas tantum conditiones exposcunt ut consuetudo vim legis habeat, *rationalitatem scilicet et præscriptionem.*

114. — *De existentia legis natura.* THESIS I. *Existit in homine lex naturalis.*

Probatur 1° Ex testimonio conscientie, quæ laudat, accusat aut remordet, prout homo voci internæ paret, vel secus; porro vox illa interna non venit ex educatione, nam est constantis, universalis et inextinguibilis.

2° Deus velle debet ordinationem creaturarum ad earum finem, per media hæc diversis creaturis accommodata; id constat ex solo conceptu sapientie divinæ. Atqui ordinatio entis ratione et libertate præstiti, quod proinde suarum actuum est, dominans, debet determinari per legem; illud ens non tam ducitur quam se docet. Ergo cum perpetuo se regere debeat intuitu finis ultimi, necesse est ut lex ipsa sit menti ejus naturaliter insculpta.

115. — *Scholium.* Lex naturalis in Deo præexistere debet, qui est ratio ordinis rerum. In gubernatore enim reperiri rationem sufficientem eorum quæ a gubernatis efficiuntur

necesse est: hæc lex, seu potius hic typus legis naturalis, vocatur; et sicut ratio rerum fiendarum per artem, inquit sanctus Thomas, vocatur ars vel exemplar rerum artificiarum, ita etiam ratio gubernantis actus subditorum rationem legis obtinet. Deus autem per suam sapientiam conditor est universarum rerum..., unde ratio sapientie... obtinet rationem legis (1). » Itaque lex naturæ præse definitur potest: ordinatio rationis, per sapientiam divinam facta, et per lumen rationis a Deo omnibus manifestata, precipiens ea, quæ recte rationi sunt consentanea, contraria prohibens, permittens indifferentia.

116. — THESIS II. *Lex naturalis fundamentum est legis positivæ, et ipsa fundamentum habet in supremo Dei dominio in res omnes.*

Probatur prima pars. 1° Ex superius probatis, constat legem naturalem esse prorsus immutabilem, et consistere regulam primordialelem honestatis; atqui leges positivæ sunt mutabiles, adventitiae. Ergo legem naturalem offendere nequeunt leges positivæ, ac proinde hæc legi sunt obnoxie.

2° Lex naturalis necessario connectitur cum essentia creature rationalis, seu subiecto hujus legis; atqui omnes leges, quæ sunt ordinatio rationis ad finem, ad naturam hominis evidentè dirigi debent: finis enim naturæ ipsi respondeat necesse est. Ergo omnes leges in lege naturali fundamentum habent.

Probatur secunda pars. Per fundamentum legis naturalis intelligitur titulus ex quo emergere concipiunt jus in Deo illam præscribendi; sed titulus quo Deus laicam directionem hominibus imponit, est titulus Domini seu auctoris. Ergo...

117. — THESIS III. *Primum præceptum legis naturalis seu universalissimum, ad alio præsupposito non derivatum, et fons ac radix altorum est: Bonum est faciendum et malum vitandum.*

Probatur. Ratione D. Thomæ (2): Sicut ens est pri-

(1) Summ. theol. 1^a, 2^a, q. 93 a. 1.

(2) Summ. theol. 1^a, 2^a, q. 94 a. 1.

mum in apprehensione (II, 267) simpliciter; ita bonum est primum quod cadit in apprehensione practice rationis: omne enim agens agit propter finem, qui habet rationem boni (II, 217), et ideo ratio boni universalissima est primum apprehensum a ratione practica. Itaque primum iudicium practicum seu primum præceptum legis naturalis est quod bonum est faciendum et malum vitandum, namque immediate resultat ex conceptu boni: bonum est id quod omnia appetat.

Possent etiam probari ex eo quod hoc præceptum 1° non derivat ab alio, 2° quia alia continet, atque 3° est incomplexum in se.

118. — *De duratione et sanctione legum.* Constantia est unum de præcipuis attributis legis; itaque lex inducit obligationem perpetuam. Sed leges positivæ humanæ revocari possunt, et quidem vel ex integro, et hæc revocatio dicitur *abrogatio*, vel ex parte, et tunc est simplex *derogatio*. Id per se patet, nam lex pendet a voluntate legislatoris, quæ non est alligata, nisi ad rationem boni communis. Ad dubium moveri potest de lege naturali et positiva divina. Itaque:

119. — *Thesis I. Lex naturalis strictè sumpta, nullatenus mutari potest.*

Nota. — Consideratur lex naturalis *intrinsece*; nam *extrinsece* potest mutari, per mutationem alterius, nempe ratione mutationis in materia: v. g. pater, per mortem filii, amittit jura et officia patris.

Probat. 1. *Generalitèr* tum quia lex naturalis nihil aliud est quam naturale dictamen rectæ rationis, quod ubique et semper idem est, tum quia obligatio legis naturalis dimanat ex ipsa rerum natura, quæ mutari non potest.

Probat. II. *Specialitèr* modo lex mutatur vel per abrogationem; atqui nullis ex his modis lex naturalis mutari potest. Etenim 1° id quod lege naturali præcipitur, est per se bonum, et id quod prohibet, est per se malum, seu pugnans cum ratione recta; sed nullus potest reddere malum quod est intrinsece bonum, et vicissim. Ergo nemo potest abrogare legem naturalem.

2° *Derogare* legi est illius obligationem tollere quoad aliquam sui partem; sed id omnia quod prohibet lex naturalis, est per se inhonestum, et quod præscribit, est per se honestum. Ergo nisi quis efficere possit ut aliquid simul sit et non sit, derogatio non est minus impossibilis quam abrogatio.

120. — *Thesis II. Lex naturalis non accipit dispensationem proprie dictam.*

Nota. Dispensatio habetur quando tollitur obligatio legis pro aliquo homine in particulari, reliquis manentibus obligatis. Itaque per ejusmodi dispensationem conceditur alicui ut agat contra legem quando lex viget.

Probat. *Dispensare* est aliquem hominem particularem reddere immunitum a communi obligatione legis. Atqui id esset intrinsece malum, si ageretur de lege naturali; dispensatio enim hæc aliquem immunitum redderet a lege essentialis honestatis, seu illi permitteret quod est intrinsece inhonestum. Ergo dispensatio in lege naturali haberi nequit.

Attamen præcepta juris naturalis quæ in obligatione quam inducunt, pendent a consensu voluntatis humanæ, v. g. votum, juramentum, possunt aliquando per homines dispensari, non *directè* seu aufereudo obligationem legis naturalis, quia hæc præcepta continent intrinsecam honestatem, sed *indirectè*, seu remittendo debitum actum ex consensu humano, qui aliquo modo est obnoxius potestati humanæ. Itaque hæc dispensatio attingit, non ipsam legem, quæ in se nunquam relaxari potest; sed materiam quam pendet a voluntate humana. Jus ergo natura *formaliter* et proprie loquendo mutari nequit, sed *materialitèr*, improprie et indirectè, mutari potest, nempe ablata mutata conditione, a qua forte penderet.

121. — *Thesis III. Lex divina positive abrogari potest.*

Probat. 1° Ex facto: quædam enim partes legis Moysæ fuerunt abrogatæ.

Probat. 2° Omnis legislator potestatem habens leges pro libito condendi, habet pariter potestatem legem suam abrogandi et destruiendi; est eadem facultas quoad utram-

que partem. Porro Deus est legislator qui habet potestatem eandem leges positivas; eademque, non ex necessitate nature, sed pro libito condidit. Ergo potest eandem abrogare.

122. — *Scholium.* Quinque modis potest mutari lex divina positiva: 1° Ratione status, si pro illo statu lex esset constituta: v. gr., lex circumcissionis; 2° ratione materiæ, quæ mutaretur; v. gr., spoliatio Ægyptiorum ab Hebræis; bona Ægyptiorum facta sunt propria Hebræorum in mercedem quorundam laborum; 3° ex mera Dei voluntate, ut oritur ex thesi; 4° ratione charitatis seu ad servandum præstantius præceptum; v. g^o, se morti tradere propter salutem proximi; 5° ratione præceptorum incompensabilium simul occurrentium; obedientia parentibus non debet exhiberi, si aliquid precipiunt contra Dei mandata.

123. — *De sanctione.* Quævis lex per se non dicit respectum ad præmia vel poenas quibus cultores vel violatores retribuuntur, immò incerta hominis conditione, huiusmodi præmia vel poenæ movetur magis quam virtutis amore, fit ut sanctio legi apposita, sit velut necessaria conditio executionis ejusdemque legis. Itaque ut lex sit efficax, poenis vel præmiis, aut utroque, sanciri debet. Per sanctionem legis intelligitur æquis et proportionata poenarum vel præmiorum promissio illam violantibus vel observantibus, a legislatore facta et indicta.

124. — *Thesis.* *Lex naturalis sanciri debet præmiis et poenis quæ ad futuram vitam pertineant.*

Probaturs prima pars. 1° Deus nequit sinere ut virtus a vitio, in entibus a se dependentibus, præcio non discernatur: Deus enim non esset sanctitas infinita, quæ perditio non esset absolute et inextinguibile cum honestate confunderetur. Arguit, si Deus legi naturali sanctionem non daret, nullum ejusmodi remaneret discrimen: esset in ordine idealis seu conceptum, non autem in ordine reali et practico, ut per se patet.

2° Sanctio etiam requiritur, uti superius diximus, ut efficaciter subitū ad legis observantiam impellantur.

Probaturs secunda pars. 1° Sanctio motivum sufficientis

proponere debet ad legis observantiam; atqui præmia aut poenæ vitæ presentis non suppeditant motivum adequatum observantiam præceptorum naturalium: nam quandoque virtus incolumis servari non potest nisi per jacturam sanctorum temporalium, etiamque vitæ presentis. Ergo...

2° (Conf. II, 140, 141).

125. — *Scholium.* Hæc sanctio in consecutione vel amissione finis ultimi consistit, ad quem actiones sunt veluti gressus (86), ante vel retro. At cum actionum innumeris fere deatur gradus bonitatis vel malitiæ, liquet maximam inveniri varietatem in remuneratione, quæ pro justis in finis ultimi possessione, et pro turpiter operantibus in suppliciorum indictione consistit.

126. — *De interpretatione.* Leges positivæ quandoque sunt obscuræ, ideoque interpretatione egent, quæ nihil aliud est, niŕ legis obscuræ vel ambiguae explanatio. Interpretatio 1° ratione *subjecti* a quo fit varie dividitur: si procedat ab ipso legislatore dicitur *authentica*; si ab ipsa communitate per uniformem rationem observantiam legem, seu per consuetudinem, interpretatio dicitur *universalis*; si a tribunalibus constitutis per ipsum legislatorem ad leges applicandas, interpretatio est *judicialis*: applicatio enim supponit rectam interpretationem; denique si a peritis fit interpretatio, hæc nuncupatur *doctrinalis*; 2° *ratione modi* quo fit, dividitur in declarativam, extensivam et restrictivam. *Declarativa* laborat quando fit congrua obscurorum, vel dubiorum verborum legis expositio. Dicitur *extensiva* quando ob paritatem vel similitudinem rationis, fit productio legis ad casum vel personam quæ sub legis littera non continentur. Est *restrictiva* quando ad assequendum mentem legislatoris, verba legis coangustantur, seu quando sententia legis magis constrictur quam verba.

Interpres privatus legum præ oculis continuo habere debet dotes legislatoris, qui semper velle debet bonum publicum, juris et æquitatis conservationem, omnium suorum mandatorum executionem, et cum potestate efficaci loquitur, dum fert leges. Itaque voluntas legislatoris semper supponi debet 1° *Utilis et justa*; inde interpre-

tatio debet esse extensiva vel restrictiva, quotiescumque id requiratur ut lex non sit inutilis, injusta aut impia;

2° Supponitur proclivis ad ea quae habent favorem juris, contraria his quae juris odium habent, nam legislator velle debet conservationem legis; inde axiomata interpretum: *Quia sua restringenda; proceres sunt ampliandi.* Favorem juris habent: *lex praecitans, utilitas publica, clementia principis, libertas subditorum.* Quod lederet unumquodque ex his quatuor, odium juris haberet.

3° Voluntas legislatoris talis praesumitur qualem exhibent verba legis intellecta in suo contextu; nam legislator vult non modo huius legis, sed omnium legum, executionem; et cum intelligentia rectissima ornari debeat, recte et perfecte vidit, ne proinde voluit, unam legem secundum quod cum aliis cohaeret. Praeterea in interpretatione legis minus agitur de interna legislatoris voluntate, quam de externa, quae signis seu verbis manifestatur.

§ II. — De principis internis
sen de conscientia.

127. — Conscientia generatim inspecta (II, 204) non est potentia ab intellectu distincta, sed est actus quo intellectus proprias operationes recognoscit. At conscientia divini potest in *psychologicam* et *moralis*. Quando considerat utrum actus neque sit vel aliquando fuerit in nobis, dicitur *psychologica*, quae proinde unico advertit votum animae. De illa loenti sumus in *psychologia*. Dum vero conscientia huiusmodi actus cum legibus morum consentit necne, dicitur *moralis*: de bonitate et malitia actuum aliquid decorat. Hic non agitur nisi de conscientia operabili.

Sed conscientia, prout recipit moralitatem actuum, sumi etiam potest in sensu latiori vel strictiori; 1° Latissime sumitur pro complexu omnium causarum concurrentium ad actum, qui specialiter conscientia dicitur, quales sunt synderesis, lex naturalis rationi indita, iudicium approbans bonum, et malum reprobandum; 2° strictius, tum pro naturali habitu principiorum operabilium, qui tamen proprio nomine dicitur *synderesis*; tum 3° et strictissime,

pro actu intellectus, qui bonum approbat et malum reprobat. Sumitur itaque potissimum pro duplici actu intellectus, quorum aliter praecedit opus faciendum, et aliter opus iam factum subsequitur. Prior actus est practicus, et consistit in iudicio de honestate operis faciendi; posterior est speculativus et consistit in iudicio quo intellectus iudicat bene aut male factum esse quod factum est; et sic *testificatur, accusat, reprehendit, laudat, etc.*

128. — Quemadmodum in ordine speculativo sunt aliqua principia immediata, per ingenitum rationis lumen naturaliter cognita (II, 273): v. g. aliquid non potest simul esse et non esse, ita et in ordine practico sunt generalia principia naturaliter nota: v. g., nemini faciendum est quod nobis fieri nolumus. Naturalis habitus generalium principiorum ordinis practici est id quod speciatim appellatur *synderesis*, id est *conservatio*.

Conscientia vero est actualis ditorum principiorum applicatio ad materias singulares. Ut id distinctius pateat, sit propositio sequens.

129. — Thesis I. *Conscientia non est synderesis, neque lex naturalis.*

Probaturs prima pars. Synderesis, utpote habitus primorum principiorum, dicitur in genere bonum esse faciendum et malum fugiendum. Atque experientia constat conscientiam non tantum in genere, sed etiam in particulari, dicere hoc bonum esse faciendum, et hoc malum vitandum. Ergo cum principia aegroti distinguantur ex operationibus, conscientia severtitur a synderesi.

Probaturs secunda pars. Illa sunt diversa quorum unum est immutabile et alterum mutationi obnoxium; atque lex naturalis apud omnes homines est eadem, semperque sibi constans et uniformis; dum conscientia diversa esse potest pro diversitate, natum hominum, sex et temperum vel etiam habituum. Ergo conscientia a lege naturali, etiam subjective sumpta, distinguitur.

130. — *Scholium.* Scholastici sequentem practicum synderesim proponunt, evidentioris distinctionis inter synderesim et conscientiam gratia:

Synderesis: Omne bonum est amplectendum.

Ratio subdit: Sed iustitia est bona.

Conscientia: Ergo hæc iustitia seu hoc justum est ampicendum.

Itaque intellectus, quatenus habita naturaliter iudicio generaliora principia morum continet, dicitur *synderesis*; quatenus iugiter lumine naturaliter iudicat quid sit bonum vel malum, dicitur *lex naturalis*; prout apprehendit bonum et deliberat circa illud, nomon genericum intelligit retinet; demum prout iudicat in ordine ad operationem particularem, dicitur *conscientia moralis*.

131. — *Titulus II. Conscientia vim habet ligandi, seu est regula proxima actionum humanarum.*

Probatur. Conscientia est iudicium practicum rationis quo hic et nunc cognoscimus actionem esse legi consentaneam, vel dissentaneam. Ergo est interna legis expressio, seu ipsa lex prout immediate regit actiones nostras. Itaque voluntas, que conscientie dictamina reluctaretur, ipsa præcepta legis a se formaliter pelleret.

132. — *Corollarium*. Ergo quando conscientia, ex invincibili ignorantia, fallaciter iudicat aliquid honestum esse, quod honestum non est, actus voluntatis qui conformis est tali iudicio, est etiam honestus; honestas enim consistit in conformitate cum regula morum; porro conscientia est regula proxima voluntatis, ideoque voluntas in hæc hypothetice recte operatur.

133. — *Quæstio sit conscientia?* Conscientia 1° ratione objecti dividitur in *rectam et erroneam*; 2° ratione subjecti in *certainam et dubiam*, in *perplexam, scrupulosam et latam*; 3° ratione objecti simul et subjecti in *probabilem et improbabilem*.

1° Conscientia est recta quando iudicat reapse secundum regulam objectivam morum, nempe quando eius iudicium conforme est regulæ exteriori; id est, dum id quod iudicat malum vel bonum est revera bonum vel malum. Si aliter diceret ac obiectum est in se, diceretur *erronea*, et quidem *invincibiliter*, si posset, *vincibiliter* si non posset errorem depellere. Conscientia erronea per se non est regula morum, quia non est conformis regulæ objective et absolute; tamen invincibiliter erronea est regula, sed

per *accidens* (104); et omnes cause, superius enumeratæ (I, 250 etc.), erroris et ignorantia, sunt etiam principia conscientie erroneæ.

2° Dicitur *certa*, quando iudicium suum fert sine ulla formidine erroris; si ex diverso diutissime ita suspensa et fluctans efficeretur, ut in neutrum partem sese determinare posset, diceretur *dubia*; si aliquis inter duo extrema constitutus deberet tunc aut alterum eligere, et tamen crederet peccare quæcumque eorum eligendo, laboraret conscientia *perplexa*; denique si conscientia ex motivo gravi, quamvis absolute fallibili, iudicat in re morali hoc aut illud esse faciendum aut omittendum, erit *opinativa* seu *probabilis* (I, 164).

3° Conscientia *scrupulosa* est que animam torquet et turbat per quandam dubitationem et trepidationem in agendo propter leves et incertas conjecturas. Si ex levibus rationibus et propter pravam inclinationem, iudicaret illud esse licitum quod malum facillime apparet, aut putaret esse leviter inonestum quod haberi solet pro graviter turpi, esset *lata*.

134. — *Titulus III. Sola conscientia recta et certa est per se regula morum.*

Probatur. Prima pars, iam constat ex dictis (§4, 130). Conscientia enim in tantum est regula morum, in quantum est expressio regulæ objectivæ, seu legis in se spectatæ. Lex est ipsa regula proprie dicta, nempe *primaria et absoluta*; porro conscientia est vivens legis promulgatio in subjecto particulari, et ejusdem legis applicatio ad actiones particulares, ideoque rationem regulæ sortitur a lege qua informatur. Ergo, si non esset recta, rationem regulæ absolute loquendo amitteret.

Probatur secunda pars. Voluntas secundum ipsam legem operari debet, que est regula primaria honestatis; atqui sola conscientia certa voluntati proponit ipsam legem: sola enim sine formidine erroris et deceptionis exhibet præcepta legis, seu vim honestatis indubie proponit voluntati. Si vero conscientia non esset certa, legem ipsam non nisi ut incertam ostenderet, ac profunde ipsam voluntati proponere non valeret, que tunc injuria

operaretur, veluti pro nihilo legem ducenti vel aliam ut aliquo modo soluta respectu legis. Ergo hæc sola per se tuto regit actiones nostras, seu est regula morum.

135. — *Corollarium.* 1° Conscientia invincibiliter erronea non est recta, tamen subjective certa; inde per se non est regula, sed per accidens. Voluntas enim que per se est caeca, et ductu intelligentie regitur, aliam regulam tunc habere nequit; ergo sufficit hæc ad reddendam voluntatum rectam, que quantum in se est, operatur secundum legem. Vincibiliter erronea non est certa neque recta; ergo non est regula. Debet ergo deponi hæc conscientia, seu mutari iudicium sive speculative, sive practicum (II, 308).

2° Conscientia *præctica*, nempe in ipso exercitio actionis, dubia, non est regula morum; quippe cum voluntati nullam directionem ostendat. Qui ergo operaretur cum conscientia præctice dubia, se exponeret periculo peccandi, et revera peccaret; voluntas enim nihilum duceret regulam agendi. Conscientia *speculativa* dubia, nempe que extra exercitium dubitat an hoc vel illud sit licitum necne, non est etiam *per se* regula; at fieri potest ut aliquis speculative dubitet, et tamen præctice cum certitudine iudicet se bene operari: v. g. miles qui speculative dubitat an bellum iustum sit, potest tamen præctice iudicare sibi licitum esse militare in hoc bello.

Conscientia tunc est *speculativa dubia et præctice certa*: hæc certitudo acquiritur ex quibusdam principiis præctice, que manifestant honestatem actionis, que faciunt dubii speculative occasio.

3° Idem sentiendum de conscientia probabilis ac de conscientia speculative dubia, que æteròquin eodem recidit: conscientia enim vero probabilis fit certa de licitate actus ex hoc generali principio: Ubi non est lex æria, nec obligatio; porro quantum remanet probabilitas, existentia legis dubia perstat.

SECUNDA PARS

ETHICA SPECIALIS

SEU JUS NATURE

136. — Hactenus consideravimus principia que actionem humanam aut eliciunt aut dirigunt ad honestatem generatim inspectam. Nunc altero et speciali modo consideratur eadem actio humana, nimirum quatenus elicitur ab homine in determinata conditione spectato, que ordinem ad alia entia dicit. Itaque hæc pars ethice dici potest *specialis*, tum 1° quia actionem humanam non amplius inspicit in genere, sed in quibusdam specie determinata; tum 2° quia honestatem, non in genere, sed determinatam speciem honestatis rimatur. Potest etiam appellari *jus nature*, quia actus considerat prout dicunt ordinem ad alterum aliquo modo distinctum, sive realiter sive juris fictione, ab operante, seu important quamdam adæquationem cum termino assignato, quod pertinet ad rationem justitiæ (90). Inde nihil vetat quin Ethica specialis Jus naturale etiam nominetur. Nunc divisio hujus partis inquirenda est:

Dum consideramus actionem humanam in subjecto a quo elicitur, statim deprehendimus ordinem dependentiæ omnium actionum humanarum respectu Dei. Subjectum enim quod operatur est creatura, et nihil habet quod non sit creatum, ac proinde omnes ejus operationes ordini a divina sapientia dictato subjecto sunt: creatura ordinem accipit a creatore, qui est ipse ordo increatus et absolutus. Porro hæc dependentiæ essentialis et universalis manifeste importat obligationem faciendi que prescribuntur, et omittendi que vetantur a Deo, et sic efflorescit notio officii; officium enim nihil est aliud quam moralis obligatio, qua ordo prescriptus voluntatem ad aliquid faciendum vel omittendum adstringit.

Sed obligatio obsequendi ordinem impositum importat

operaretur, veluti pro nihilo legem ducenti vel saltem ut aliquo modo soluta respectu legis. Ergo hæc sola per se tuto regit actiones nostras, seu est regula morum.

135. — *Corollarium.* 1° Conscientia invincibiliter erronea non est recta, tamen subjective certa; inde per se non est regula, sed per accidens. Voluntas enim que per se est caeca, et ductu intelligentie regitur, aliam regulam tunc habere nequit; ergo sufficit hæc ad reddendam voluntatem rectam, quæ quantum in se est, operatur secundum legem. Vincibiliter erronea non est certa neque recta; ergo non est regula. Debet ergo deponi hæc conscientia, seu mutari iudicium sive speculative, sive practicum (II, 308).

2° Conscientia *præctica*, nempe in ipso exercitio actionis, dubia, non est regula morum; quippe cum voluntati nullam directionem ostendat. Qui ergo operaretur cum conscientia præctice dubia, se exponeret periculo peccandi, et revera peccaret; voluntas enim nihilum duceret regulam agendi. Conscientia *speculativa* dubia, nempe que extra exercitium dubitat an hoc vel illud sit licitum necne, non est etiam *per se* regula; at fieri potest ut aliquis speculative dubitet, et tamen præctice cum certitudine iudicet se bene operari: v. g. miles qui speculative dubitat an bellum iustum sit, potest tamen præctice iudicare sibi licitum esse militare in hoc bello.

Conscientia tunc est *speculativa dubia et præctice certa*: hæc certitudo acquiritur ex quibusdam principiis præctice, quæ manifestant honestatem actionis, quæ fuerat dubii speculative occasio.

3° Idem sentiendum de conscientia probabilis ac de conscientia speculative dubia, quæ æteròquin eodem recidit: conscientia enim vero probabilis fit certa de licetate actus ex hoc generali principio: Ubi non est lex æria, nec obligatio; porro quantum remanet probabilitas, existentia legis dubia perstat.

SECUNDA PARS

ETHICA SPECIALIS

SEU JUS NATURE

136. — Hactenus consideravimus principia quæ actionem humanam aut eliciunt aut dirigunt ad honestatem generatim inspectam. Nunc altero et speciali modo consideratur eadem actio humana, nimirum quatenus elicitur ab homine in determinata conditione spectato, quæ ordinem ad alia entia dicit. Itaque hæc pars ethice dici potest *specialis*, tum 1° quia actionem humanam non amplius inspicit in genere, sed in quâdam specie determinata; tum 2° quia honestatem, non in genere, sed determinatam speciem honestatis rimatur. Potest etiam appellari *jus nature*, quia actus considerat prout dicunt ordinem ad alterum aliquo modo distinctum, sive realiter sive juris fictione, ab operante, seu important quamdam adæquationem cum termino assignato, quod pertinet ad rationem justitiæ (90). Inde nihil vetat quin Ethica specialis Jus naturale etiam nominetur. Nunc divisio hujus partis inquirenda est:

Dum consideramus actionem humanam in subjecto a quo elicitur, statim deprehendimus ordinem dependentiæ omnium actionum humanarum respectu Dei. Subjectum enim quod operatur est creatura, et nihil habet quod non sit creatum, ac proinde omnes ejus operationes ordini a divina sapientia dictato subjecto sunt: creatura ordinem accipit a creatore, qui est ipse ordo increatus et absolutus. Porro hæc dependentiæ essentialis et universalis manifeste importat obligationem faciendi quæ prescribuntur, et omittendi quæ vetantur a Deo, et sic efflorescit notio officii; officium enim nihil est aliud quam moralis obligatio, quæ ordo prescriptus voluntatem ad aliquid faciendum vel omittendum adstringit.

Sed obligatio obsequendi ordinem impositum importat

evidenter facultatem moralem inviolabilem faciendi ea omnia que ordini proposito conformia sunt : hæc novella facultas aliquid faciendi est id quod nuncupatur *ius* (61, 2°).

Itaque ex ipso officio in nobis spectato emanat ius, etsi in ordine absoluto ius præcedat officium : ius enim in Deo, qui nullis officiis devinuitur, producit officium in creaturis : et hæc officia ius ipsum in creaturis pariunt.

Jam vero jura et officia, possunt considerari in homine qua homo est, nempe abstractione facta alienius status socialis, cui solet addictus, et pars ethica naturalis, que circa hæc jura et officia versatur, *ius privatum* a nonnullis non inapte nuncupatur, præterea jurium officiorumque hominis ordinem socialem, spectantium complexus perpendi potest, qui constituit objectum *juris publici*. Tamen notandum est quod vocabula *juris publici* et *juris privati* paulum deteriorant a significatione communiter recepta apud legisperitos. Nam ius publicum est scientia que determinat jura et officia potestatis et communitatis perfecta ad invicem, dum ius privatum ostendit jura privatorum, in eadem communitate. Sed hæc nostra jurisprudentia in ius privatum et ius publicum sensu explicato apte partitur; et ius, prout est scientia, jura et officia, que sunt duo inter se correlativa, complectitur.

SECTIO PRIMA

Jus privatum.

137. — Officia erga Deum homo essentialiter devinuitur; sed hæc officia secum alia important : in officio enim servandi ordinem a Deo impositum multa alia continentur, que etiam sunt fons aliquorum jurium. Cum in omnium rerum relationibus sit ordo a Deo impositus, ut ut officium colendi Deum involvat officium servandi hunc ordinem. At prædictus ordo exhibet, præter Deum ipsum, duplicem præsertim terminum, quem homo in suis operationibus spectare debet, nempe seipsum et cæteros homines.

Itaque triplex est genus officiorum quibus aut erga Deum, aut erga nosmetipsos, aut erga alios homines de-

vincimur, et consequenter pressens caput in tres articulos partiemur. Per modum unius de obligationibus et juribus ex officiis emanantibus, eloquomur.

Agemus præcipue de officia *essentialibus* seu *primitivis*, que nempè fundantur in essentialibus hominis relationibus; de officiis enim *derivatis* seu *accidentibus*, id est, que oriuntur ex quibusdam relationibus superadditis, ope alienius facti humani, non agemus nisi quod fundamentum quod habent in aliquo officio naturali.

CAPUT I

DE HOMINEM OFFICIIS ERGA DEUM.

138. — Summa officiorum hominis erga Deum nuncupatur *religio* (63). Vox religio venit a *religendo* quia religio homines Deo ligat, qui principaliter alligari debemus tanquam inidolentem principio; inde officio religionis exhibetur Deo cultus debitus, tanquam primo omnium rerum principio : *excellentiæ* Dei increata et infinita est ratio finalis ob quam Deus est colendus cultu perfecto; ejus beneficia sunt id per quod illa excellentia nobis applicatur, et apprehendi potest tanquam ad nos pertinens.

Officia religionis deponi possunt aut ex divina ac supernaturali revelatione, et tunc religio dicitur supernaturalis, aut ex ipsa ratione naturalis, et tunc summa officiorum dicitur religio naturalis. Jam vero revelatio supernaturalis multas promittit veritates, que mentibus nostris sunt etiam naturaliter insculptæ, queque profunde pertinent ad religionem naturalem. Itaque methodi causa agemus 1° de religione generatim sumpta, deinde et per modum complementi 2° de religione supernaturali specialiter inspecta.

ARTICULUS I.

De religione generatim inspecta.

139. — Religionis alia pars est *theoretica* et alia *practica*. Prima pars Dei notitiam, ex qua summa ejus perfec-

tio nobis innotescit, et necessitatem obsequii actibus necesse Deo præstandi exhibet. Altera naturam hujus obsequii seu formam actuum nostrorum ad Deum relatorum ostendit, et appellatur cultus, qui dividitur in internum et externum, prout constat actibus internis tantum, vel etiam externis. Partem theoreticam dedimus in Theodicea: superest ergo ut necessariam relationem hominis ad illud objectum declaremus; et hæc necessaria relatio consistit primitus et præcipue in cognitione et amore. Itaque:

140. — *Thesis I. Officia omnia prima et cæteris omnibus anteposenda sunt officia religionis.*

Probatur. Officia que imponunt immediatum ordinem ad finem ultimum sunt prima et potissima: ordinatio enim ad finem ultimum est essentialis, cui obnoxia est quælibet ordinatio particularis, namque finis intermedii rationem mediæ habet respectu finis ultimi. Atque officia religionis seu erga Deum spectant ad finem ultimum (87); nihil aliud enim sunt quam necessarius ordo hominis ad summam finem ultimam. Ergo hæc officia sunt primaria, aliis cuiusque generis anteposenda.

140 bis. — *Corollarium.* Itaque qui de honestate quædam naturali gloriantur, religione contempta, ipsam legem nature missam faciunt, et ideo stulti ac insipientes merito dicuntur; idem etiam sentiendum de iis qui officia ordinis civilis et politici anteponunt officis religionis.

141. — *Thesis II. Cognitio Dei inter primitiva et essentialia nature rationalis officia computari debet.*

Probatur. 1° Inter officia religionis primum et præcipuum est cognitio Dei, cum hoc officium sit conditio ceterorum; utque officia omnium prima sunt officia religionis. Ergo.

Probatur. 2° Natura rationalis suum finem prosequitur cognoscendo et diligendo, secus operatio non esset consentanea nature operantis, ac proinde contra ordinem prodiret. Ergo cognitio Dei, ultimi finis, jure nature præscribitur ut officium fundamentale.

142. — *Thesis III. Amor Dei, tanquam objecti summi boni, est jure nature præscriptus.*

Jam resultat ex dictis, sed

Probatur. Ratio naturalis facile probat Deum esse bonum vel absolute in se, vel relative quoad nos (II, 305), ideoque summe amabilem et fontem ejuscumque amabilitatis creatæ. Atqui ordo nature poscit ut voluntas se convertat ad illud bonum, quod a ratione proponitur ut maximum et fons primarius ad quem revocatur quælibet bonitas. Ergo amor Dei jure nature præscribitur.

De cultu.

143. — *Cultus, qui juxta etymon, a verbo colere venit, generatim est honor cum quadam submissione.* Itaque cultus divinus est actus quo reddimus summum quem Deo debemus honorem. Quando reverentiam et obsequium actibus internis Deo exhibemus, cultus dicitur internus; si cultus internus sensibilibus signis exprimitur, et manifestatur, cultus erit externus (137).

Actus in quibus consistit cultus internus sunt præsertim adoratio, oratio, gratiarum actio, timor et submissio animi.

144. — *Thesis. Homo tenetur ad internam Dei cultum.*

Probatur. 1° Officia hominis erga Deum fundantur in infinita Dei excellentia et in dependentia essentiali hominis respectu Dei, ac cognitione hujusmodi dependentiæ essentialis. Atqui non modo corpus, sed ipsa anima humana cum omnibus facultatibus quibus ornatur, est creatura, ac proinde Deo creatori subjecta; imo et hæc dependentiam ignorare nequit, quia ex una parte lex dependentiæ clare manifestatur in beneficiis acceptis, et ex altera homo facultate cognoscendi a divino conditore fuit ornatus. Ergo anima in actibus suis debet se gerere ut nihil habens quod non sit ex Deo, seu colere Deum cultu interno, qui proprius est animæ.

2° Si analysim instituerimus præcipuorum actuum quibus constat cultus internus, perspicue videbimus hominem ad talem cultum teneri. Etiam:

1° Deo evidenter debemus *adorationem*, seu cultus debet esse *latrescens*, nempe perfecte servitutis. Adorare nihil aliud est quam supremum Dei dominium in nos ex animo confiteri ipsique esse prorsus subicere; sed ratio recta nullo negotio manifestat illud supremum dominium et nostram subjectionem; ergo ut voluntas ordinem rationis recte servet, debet Deum adorare.

2° Deum *orare debemus*, nam ratio naturalis etiam ostendit Deum esse summe potentem et beneficium, atque homines ejus auxilio semper et in omnibus indigere: præterea Deus non ineluctabili necessitate regit omnia (II, 437), sed ita res omnes disposuit ut orationes hominum sint cause ex quibus aliqui effectus proveniant. Porro orare nihil est aliud quam indigentiam nostram et summam Dei beneficentiam profiteri. Ergo ratio naturalis necessitatem orationis ostendit; sic cultus erit *impetratorius*.

3° Deus etiam *lineri* debet ab hominibus. Timor determinatur a potestate puniendi cõtes: sed Deum hac potestate castigandi homines instrui ratio naturalis etiam indubito ostendit. Ergo timor Domini inter officia hominis necessario computatur, specialim in statu natura lapsæ. Insuper cultus esse debet, in præsentis statu, expiatorius aut satisfactorius, vel propitiatorius.

4° Deo *gratias agere* tenemur; est enim lex natura quæ jubet ut gratias benefactoribus referamus: ratio naturalis ingratus in benefactores animam improbat. Atqui Deus nobis dedit quicquid boni nobis inest. Ergo cultus debet esse *gratulatorius*.

145. — *Scholium.* Cum Deus creaturas omnes etiam minimas consideret et de omnibus curam habeat (II, 449, 450). Inquit cultum internam animi grati Deum non dedignabit; suis enim creaturis ipse assignavit, et illis idoneis ad illum finem assignandam easdem instruxit: quamobrem ordinatio operationum creaturæ in mandato visibili nobilioris non est aliquid eorum Deo indifferens.

146. — *Thesis II.* Deo etiam debitus est jure natura cultus externus.

Pròdatur. 1° Deus non tantum animæ, sed et corpora

nostrî creator est; sed creatura debet creatorem colere, et quicquid est creatum ad supremum conditorem referre. Ergo etiam corpus suo modo debet Deo creatori honorem reddere, suamque dependentiam recognoscere, quod est cultum externum reddere.

2° Homo constat animo et corpore, et utriusque in operando utitur ministerio: operatio externa est velut complementum et signum operationis internæ. Ergo ut homo, qui homo est, Deo præstet obsequium, interioribus actibus externos conjungere debet.

3° Homo ut Deo conjungatur et reverentiam ac honorem modo debito reddat, sensibilibus manuductione indiget: 1° per sensibilia ad Deum cognoscendum ducimur (II, 32), « *invisibilia Dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur* (1). » 2° Homo ita pendet a sensibus ut aliis quibus corporalibus, seu signis externis, tanquam incitamentis, indigeat, quæ pios in Deum affectus foveant ac suscitent: his signis mens hominis excitatur ad spirituales actus, quibus Deo conjungitur.

Ergo jure natura cultum externum Deo debemus.

147. — *Thesis III.* Deo debitus est cultus etiam socialis, qui nempe ab hominibus societatem eformantibus celebratur.

Nota. Cultus externus potest esse vel unius tantum, aut plurium quatenus singularium, vel huiusmodi societatem eformantium, et quatenus est actus socialis: de isto nunc agitur.

Pròdatur. 1° Officium colendi Deum realiter, interior et exterius præstare debet homo, non abstracte consideratus, sed ille qui actus reales et physicos elicit. Atqui homo in concreto spectatus, seu officium reale præstans, non solitariam vitam degit, sed socialem: imo ejus actus externi, qui officio constanti et continuo obliganti respondent, nequeunt non esse aliquo modo sociales: videri possunt ab aliis hominibus, qui proinde vi alienis instantibus plane naturalis, commoventur ad taliter agendum. Ergo homo præstare debet cultum publicum et socialem.

(1) An Rom. c. 1.

2° Homo ad cultum Dei referre debet omnes facultates quas a Deo accepit: omne enim donum Dei referre tenetur ad ejus gloriam. Atqui instinctus socialis in homine et beneficium societatis sunt dona Dei: Deus enim creando hominem, illum ordinavit ad statum sociale, et infudit in illo appetitum naturalem societatis: societas ipsa, ut postea videbitur, est opus Dei: ergo et ipse ordo socialis debet quibusdam actibus communibus ne publicis referri ad Deum.

Præterea vi unionis socialis, quæ est facultas a Deo concessa, homines plus possunt quam si soli seorsim operarentur: ergo illud incrementum virium, seu actus sociales Deo referri debent, ut primo principio et ultimo fini cujusque vis creata.

148. — *Corollarium I.* Homines ergo vires collectivæ conferre debent ad Deum glorificandum, orandum, etc.; et dum hæc adimplent officia, ad suum finem ultimum graduntur. Itaque quædam societas religiosa jure nature existare debet inter homines, et hæc societas non est tantum hominum *cum Deo*, sed *hominum inter se*.

149. — *Corollarium II.* Ex signis sensibilibus et publicis debite subjectionis et honoris hominum in Deum accuratius et magis idoneum est sacrificium, quod natura sua supremum Dei in res omnes dominium, quædam vitam et mortem, oximo exprimit: et hic modus cultum Deo exhibendi, apud omnes gentes et quovis tempore fuit in publicum usum deductus. Ergo oblatio alicujus sacrificii ad jus naturale pertinere videtur (1), et exterorquia est basis et fundamentum cujusquam cultus publici apud quælibet hominum nationes: unde videtur in natura ipsa fundamentum habere, saltim in hypotensi *status nature lapsæ*. Homo peccator humanaque societas rem substantialem sibi substituit, eamque velut sui vice totam Deo offert per realem destructionem vel æquivalentem extinctionem, ut in ea et per eam agnitio domini Dei in sui omnes, absoluta dependentia et reatus hominis lapsi exprimat et adspeciabilis reddatur.

(1) Vide S. Thom., S. Th. 2^a, q. 850, 1; Suarez, de Euch. disp. 73, 3, 1.

ARTICULUS II.

De religione supernaturali.

150. — Religio sumi potest in sensu subjective et tunc est virtus moralis (63), aut in sensu objective, et tunc est complexus veritatum theoreticarum et practicarum de Deo et cultu Divino (130). Quando ajsmodi veritates, non per naturalem rationem ex contemplatione mundi sese evolventem, deprehenduntur, sed a Deo, speciali ac supernaturali modo, hominibus manifestantur, religio hæc veritates complectens dicitur supernaturalis.

Revelatio, juxta vim nominis, est rei tæctæ seu occultæ manifestatio, *ex nihilo cell*, ideoque revolutionis nomen proprie convenit veritatibus ad quas homo naturali lumine assurgere nonquit (1, 25). Si enim ageretur de veritatibus ordinis naturalis quæ ambitum rationis humane non excedunt, non omnino indigeremus auxilio externo *ad removendum velum*: veritates ejusmodi pro nobis non sunt absolute et strictè loquendo velatæ.

Ordo naturalis hic præse sumitur, nempè quatenus distinguitur ab ordine, non modo supernaturali, sed et præternaturali, ideoque abstrahimus a distinctione inter ordinem præternaturalem et supernaturalem.

Hoc loco tamen animadvertere oportet in primis triplicem hunc ordinem esse vel *logicum*, id est, secundum respectum ad mentem cogitantem intelligentemque, vel *ontologicum*, scilicet rebus ipsis bonisque in se simpliciterque spectatis consistentem. Ordo logicus seu idealis proprio nomine dicitur rationalis, præternaturalis vel supernaturalis, dum appellationes mox adhibite ordinem ontologicum potius indicant.

Superius (II, 91) præternaturale et supernaturale in ordine ontologico et *quoad effectum* tantum consideravimus. In præsens directe agitur de rationali et supernaturali.

Animadvertendum est iterum 1° ordinem logicum eamque rationalem absolvi veritatibus quæ insita rationis humana facultate inveniri possunt; 2° ordi præternaturalis hæcæ propositionibus constat quæ, licet non subsint

inventioni rationis, semel nihilominus coelitus manifestato, ideis claris, distinctis propriisque apprehenduntur. Denique 3° succedunt mysteria, a veritatibus hactenus laudatis distincta, quae ordinem constituent plane super-rationalem: ea nequeunt non modo nativa facultate inveniri, verum etiam, licet divinitus patefacta, claris propriisque notionibus mente nostra apprehendi: non nisi ideis analogis ad animum referuntur.

Attamen ut veritates naturales facilius, citius, clarius, certius ac plenius hominibus innotescant, earumdem revelatio est maxime utilis, ideoque Deus summe bonus et providens multas veritates huius ordinis, per modum extra vires naturae positum, manifestavit.

Veritates naturales, hoc modo revelatae, sunt veritates necessariae, quae nempe Deum et mores respiciunt: veritates illic, quatenus revelatae, sunt supernaturales ex parte *medii*, et naturales ex parte *objecti*. Veritas dicitur naturalis ex parte *objecti* simul et *medii*, quando non modo est cognoscibilis per species sensibiles, seu per medium naturale, sed etiam quando hac ratione cognita fuit.

Ergo revelatio supernaturalis duplicem ordinem veritatum complectitur, *supernaturales* nempe et *naturales*: revelatio veritatum secundi ordinis est dumtaxat supernaturalis *quoad modum*: objectum enim per se non est supernaturale; illa quae veritates prioris generis complectitur, est supernaturalis, non solum *quoad modum* manifestandi, sed etiam *quoad rem* manifestatam, seu *quoad objectum*.

151. — *Thesis I. Deus homini potest revelare veritates tum naturales tum supernaturales.*

Probatur. 1^a pars. Revelatio supernaturalis veritatum ordinis naturalis non repugnat neque ex parte Dei, neque ex parte hominis, neque ex parte objecti: atqui factum revelationis ad haec tria dumtaxat ordinem dicit. Ergo est possibile.

1° *Objectum* revelari potest: agitur de veritatibus quas homo alios homines docere potest; ergo et ipse Deus potest eadem nos docere

2° *Deus* profecto has veritates cognoscit: est omnipotens; non eget mediis manifestandi, siquidem est omnipotens; non deest motivum revelandi has veritates, nam sunt homini necessariae, qui huiusmodi revelationis expertus, diu laborasset, et cum periculo errandi, ad illas propria industria inveniondas.

3° *Homo* hanc revelationem excipere potest: est enim facultate intelligendi praeditus: discit aut inventendo per se aut recipiendo ab aliis. Ergo nulla impossibilitas ut veritates naturales Deus revelet.

Probatur. 2^a pars consimili argumento. 1° Dantur veritates supernaturales: Deus certo multa cognoscit ad quem homo, utpote intelligentia finita praeditus, se attollere nequit proprio conatu. Eiusmodi veritates, non secus ac naturales, sunt sermone effabiles, siquidem ipse homo profari potest etiam veritates quas non intelligit. Ergo non deest objectum aptum.

2° Deus nulla ignorantia et nulla impotentia laborat, ideoque cognoscit et habet in promptu media manifestandi. *Motivum* Deo dignum etiam non deest: gloria Dei, cuius infinita sapientia magis fulget in ordine externo, et maior perfectio hominis, cuius intelligentia superius evehitur, et voluntas ad ferventius amandum excitatur ex hac supernaturalium manifestatione.

3° Ex parte hominis revelationem excipientis nulla etiam deprehenditur impossibilitas. Est enim capax recipiendi actionem Dei revelantis: cognoscere potest supernaturalia quando ei proponuntur.

152. — *Scholium.* Si speciali modo *mysteria* consideremus, statim videmus hominem posse illorum excipere revelationem. Etsi mysterium dicatur, et sit pro nobis *res abscondita*, sive quoad existentiam sive quoad intelligentiam rationem; tamen dum revelatur, non remanet sub omni respectu absconditum. Homo conceptibus analogis intelligit quid sit veritas illa revelata, licet rationem intrinsecam huius veritatis ignoret. Conceptum ergo proprium, ut opponitur analogo, non habet, licet habeat verum realeque conceptum. Ergo mysterium est materia apta ad revelationem.

Homo non raro multa cognoscit etiam oculis naturalibus

quorum rationem intimam non perspicit, imò nec suspicatur. Itaque Deus potest mysteria homini revelare.

153. — *Thesis II. Necessarium omnino fuit ut homini sciret ad supernaturalem ordinem erecto, revelaretur suæ pariter gloria credenda.*

Probatur. Homo debet operationes elicere coherentes statui in quo est: si ad aliquem statum erectus foret in quo operari non valeret, jam ad illum non attolleretur ut homo, nempe ut ens vita talis generis ornatum. Status enim vite est status operationum vitalium. Atqui voluntas nequit appetere bona quæ intellectus non cognosceret, ac proinde in ordine illorum bonorum nulla daretur actio humana. Ergo cum intellectus naturaliter hæc bona vite supernaturalis non cognoscit, accessit fuit, ad hoc ut homo in tali statu vite operationes vitales efficiat, quod supernaturalia illi revelentur.

154. — *Thesis III. Revelatio veritatum ordinis naturalis fuisset homini, etiam ad statum supernaturalem non erecto, moraliter necessaria.*

Nota. 1^a Necessitas est duplex: *physica* scilicet et *moralis* prout fundatur in impotentia physica vel morali. Impotentia physica ea est qua homo defectu virtutis aut principii aut conditionis prærequisite ad talem actum non potest agere; v. g. cæcus nequit videre colorem. Impotentia moralis ea est qua homo, physice capax alienius actus, præcipitur extrinseco impedimento ne fiat ad circa quod dicitur impotens. Itaque quando potentia obiectiva est moraliter irreductibilis ad actum propter difficultatem, intellectus laborat impotentia morali, v. g.: aliquis homo non potest moraliter adipisci omnes scientias ordinis naturalis, etsi physice sit capax cognoscendi quancumque veritatem earundem.

Nota. 2ª Agitur de veritatibus naturalibus quæ Deum respiciunt et mores, quæque proinde sunt necessarie omnibus omnino hominibus, ad ordinationem vite intuitu finis ultimi.

Probatur. 1° Homo, proprio nisi, ad illarum veritatum cognitionem distinctam et certam devenire nequit 1° sine

exulta, imò et acutissima, intelligentia et simul 2° sine magno et diuturno labore: agitur de cognitione distincta et certa sublimiorum veritatum ordinis naturalis, nempe de cognitione sufficiente ad vitam regendam moresque informandos. Porro condiciones enumeratas jam requiruntur ad veritatum superiorum cujuscumque scientie humane adeptionem; a fortiori quando agitur de sublimioribus veritatibus totius ordinis naturalis.

Atqui 1° paucissimi reperiuntur homines ad speculandum apti, et ex illis multi cura rei familiaris, instabilitate juventutis, passionibus impediuntur; non pauci pigritia laborant, etc.; 2° si aliqui hæc impedimenta vacarent, ad illas cognitiones nonnisi post longum tempus devenirent, et forsàn cum multis erroribus, qui investigationibus solius rationis admisceri solent, propter nativam debilitatem intelligentiæ et lusum imaginationis. Ergo homines plerique, seu genus humanum, impotentia morali laborat circa cognitionem laudatarum veritatum, ideoque revelatio supernaturalis est moraliter necessaria.

2° Ante revelationem christianam totum fere genus humanum in omnem errorem contra rectam rationem, et in turpissimam pravitatem contra ethice naturalis præcepta prolapsum est: seriem errorum texere nimis longum foret: sufficit ut in memoriam revocemus errores turpissimos omnium fere populorum circa Dei ipsius naturam. Ad veritates practicas quod attinet, historici, dum mores populorum referunt, sufficienter probant quantum isti mores distabant à præceptis maxime essentialibus ipsius legis nature. Ut nihil dicam de philosophis ethicis, quorum doctrinæ morales inter se perpetuo collidunt; imò illi philosophi ita consuebant ut in suis scriptis ad rectam rationem et legem nature continuo offenderent, ut videtur est in historia philosophiæ. Ergo ille constans status generis humani primævam revelationem plus minusve oblitus etiam ostendit cum plena evidentia necessitatem moralem revelationis supernaturalis, etiam quoad veritates naturales.

155. — *Scholium.* Revelatio est simpliciter, seu physice, necessaria ad cognitionem veritatum entitative supernaturalium, ut per se patet; veritates enim illæ in tantum

dicantur supernaturales in quantum nullum datur medium naturale ad illas assequendas. Verum exinde non potest erui, ut innuere videntur quidam scriptores incauti, quod manifestatio supernaturalis illarum veritatum sit generi humano physice necessaria; id enim importaret ex parte hominis absolutam necessitatem cognoscendi has veritates; hæc enim manifestatio est factum benevolentis Dei, supra condignum elargientis. Sed ex facto revelationis supernaturalis exurgit quedam necessitas, non ex parte Dei revelantis, sed ex parte hominis; itaque.

156. — THESIS IV. *Homo officio adstringitur amplectendi revelationis, quæ facta sit, et eam inquirendi, si nondum agnovit (1).*

Probatür 1^a pars. Deo loquenti et iubenti credere et obviare certo tenemur, et quidem iure naturæ: Deus enim est veracissimus et infallibilis, ideoque intellectum nostrum ei subicere debemus; est supremus Dominus, ac proinde voluntatem nostram ipsius mandatis subicere tenemur. Atqui revelare idem est ac veritates a nobis credendas proponere: manifestat enim Deus aliquod verum ut mentis, quantum possumus, illud capiamus, et ut voluntate et omnibus viribus mandatum revelatum, seu exterioris promulgatum, exsequamur. Ergo revelationem amplecti strictissimo officio adstringimur; indifferentia enim circa revelationem divinam professio, idem proinde dicit ac plena independentia circa Deum iactatio.

Probatür 2^a pars. Nempe homo officio adstringitur revelationem factam inquirendi, si nondum eam agnovit. Quando Deus revelat hominibus, proponit regulam credendi et agendi; itaque revelationis factæ nullam curam habere idem est ac spernere regulam a Deo impositam, seu Deum ipsum contumaciter. In hac enim hypothese, Deus hominem alloqueretur, et viam salutis ostendere vellet, et homo Deo loquenti aures præbere detrectaret, viamque salutis divinitus ostensam sperneret. Ergo homo tenetur investigare an revelatio sit facta, ut eam amplectatur.

(1) Syll. Prop. 121, 17, XV, 232.

Scholium. Vera religio revelata 1° non potest esse nisi una: Deus, summa veritas, nequit opposita ac pugnantia revelare, nec revelat nisi ut homo ad summum finem ac recte religatur. 2° Debet esse perpetua, ut constet ex indole veritatis; 3° Debet esse immutabilis quoad essentialitatem: veritas proprie dicta non potest mutari. Tamen nihil impedit quinvis veritates religiosas obscurius in una revelatione et distinctius in sequenti manifestentur, neque ut ritibus imperfectioribus perfectiones sufficiantur. Hanc ergo revelatam religionem, quæ est una, perpetua et immutabilis, homo amplecti tenetur.

157. — THESIS V. *Tamen ut homo officio amplectendi revelationem adstringatur, necesse est ut certo sciat illam esse divinam.*

Nota. Agitur de aliqua revelatione quæ ut divinitus facta proponitur, seu de selecta religionis vere divinitusque revelate, inter illas plurimas quæ ut divinas sese offerunt.

Probatür. Homo ad credendum rationabiliter adduci nequit nisi per iudicium certum de credibilitate objecti: iudicium enim incertum non esset sufficiens ad credendum fide certa, siquidem tunc daretur actus humanus sine motivo sufficiente (1), et sic homo non se regeret ad rationis normam. Sed iudicium de credibilitate objecti, nempe de existentia divinæ revelationis est id quæ humana voluntas inducitur ad credendum fide divina, quæ per se est certissima, ac proinde ad se subijciendum omnibus præceptis revelatis: illas enim divini fundantur in auctoritate Dei revelantis; ideoque ante assensum fidei christianæ scire debemus Deum revera hominibus locutum fuisse. Iudicium igitur de hoc facto est motivum quæ determinatur ad credendum. Ergo ut homo rationabiliter se subiciat divinæ revelationi debet habere certitudinem in evidentiâ objectivâ ipsius facti revelationis fundatam.

158. — *Scholium.* Agitur de certitudine acquisita, non per evidentiam certitatis, ut dici solet, verum per evidentiam credibilitatis. Aliquid est evidentius verum quod vel in

(1) Vide Suarez, de Bde, dist. VII.

se vel in suis principiis videtur; *evidenter vero creditibile* est id quod non videtur nec in se nec in suis principiis; dicitur enim evidens evidentia extrinseca (I, 247); habet tamen tot et tam gravia testimonia ut quilibet vir sapiens merito id credere debeat. Certitudinem revelationis itaque assequimur per argumenta non intrinseca, sed extrinseca, siquidem agitur *de facto*, quod non nisi per testimonium probari potest.

150. — **THESIS VI.** *Inter alia motiva credibilitatis, miracula et prophetie pariter omnimodam evidentiam credibilitatis de divina revelatione quam confirmant.*

Probatur. Revelatio est certo divina si pro se fert manifestam et minime ambiguum Dei subscriptionem, ac veluti sigillum authenticum; atqui miraculum et prophetia, in confirmationem revelationis que ut divina proponitur, facta, sunt manifesta et minime ambigua confirmatio divina. Ergo...

Major non eget probatione; edictum enim alienigenis principis dicitur authenticum quando vero ac non simulate principis sigillo confirmatur; documentum hoc signo munitum plenam fidem facit.

Probatur min. Miraculum, ut constat ex probatis (II, 94), est signum omnipotentie divine; et nullo negotio probari potest prophetiam esse signum omniscientie Dei; agit enim de prophetia modo certo et affirmativo facta de re que in causis naturalibus prescribi nequit ante eventum; itaque nec in se nec in suis causis naturaliter videri potest objectum prophetie. Ergo ad illa velleis requiritur scientia vere supernaturalis seu plane divina.

Sed ex hypothesi miracula et prophetie sunt in confirmationem revelationis que ut divina proponitur. Agitur ergo 1° de revelationis que proponitur ut divina; puta de christiana et messiaica; et 2° hanc doctrina sic proposita miraculis et prophetiis eventu comprobatis firmatur. Inde hæc revelatio habetur ut edictum sigillo ipsius Dei stabilitum.

Atqui sigillum illud a nemine potest simulari, quandoquidem ad id requireretur omnipotentia. Ergo revelatio miraculis et prophetiis confirmata est evidenter credibilis.

160. — *Scholium.* Inter motiva credibilitatis, alia sunt extrinseca, ut miraculum et prophetia, alia intrinseca. Intrinseca par se evidentiam non pariunt, sed probabilitatem; si evidentiam proprie dictam gignere valeant, jam revelatio divina foret evidens *evidentia veritatis*. Doctrinæ enim perfectio, saltem quatenus detecta, *per se* et *veluti librata a ratione humana* arguere non valeret causam divinam ac supernaturalem; motivum enim assentiendi est *judicium* de hac perfectione, quod subjacet regulis naturalibus; sed regulæ naturales nequeunt positive perfectionem divinam comperire ac notari.

Motivum intrinsecum habemus in duplici prerogativa divinæ revelationis, que est 1° verissima doctrina, sicut admixtione alienigenæ falsitatis, 2° sancta et pura, ut omnia que docet sint honesta, et nihil approbet quod turpe sit, atque etiam ut omnia tradat que ad rectitudinem vite necessaria sunt et sufficient. Tamen hæc sola tessera divinæ revelationis jam sufficeret ad repellendas omnes falsas religiones, que semper peccant aut contra aliqua præcepta sanæ ethice rationalis.

CAPUT II

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEMETIPSUM.

161. — Homo a Deo naturam perfectibilem recipit, ideoque voluntas Dei fons omnium officiorum est, que ad hujus naturæ perfectionem se referunt. Sed hæc perfectibilitatem cognoscit homo, et media illam perficiendi, sicut et propriam ad id capacitatem, non ignorat; itaque erga semetipsum quibusdam adleis devinctur. Jam vero cum natura humana constet corpore et anima simul conjunctis, duplicis ordinis sunt officia hominis erga seipsum: alia scilicet ad animam, alia ad corpus spectant.

ARTICULUS I.

De officiis hominis quoad animam.

162. — Perfectio animi intellecta potissimum et voluntate comprehenditur, quæ sunt facultates quarum anima sua est subjectum (11, 161). At facultates perficere nihil aliud est quam easdem ad proprium finem propriique boni adeptionem dirigere. Proprium bonum intellectus est verum, propriusque ejus finis est veritatis adeptio; perfectio voluntatis in eo est ut juxta normam rationis bonum persequatur et malum aversetur; ejus finis est summi boni adeptio.

I. — De officiis que ad intellectum spectant.

163. — Intellectus pericitur dum in cognitione veritatis crescit, ideoque homo ad quamdam cognitionem veritatis tenetur, secus nullo modo devinceretur quoad intellectum. Sed, ut constat ex dictis, anima humana debet suam finem ultimum persequi, indeque illum callere, et media ad hunc adipiscendum necessaria non ignorare.

Quædam ergo sunt quoram cognitio ad omnes homines spectat, quæ habentur essentialia religionis et morum principia, quibus praevalentibus, ad finem ultimum pervenire possumus. Itaque stricto jure homines, generatim sumpti, ad eam scientiam adipiscendam tenentur, quæ vulgari industria obtineri potest, et sine qua homo debitum finem non cognosceret, nec actiones suas ad illum referre valeret.

Ad altiores scientiam, quæ arduo labore acquiritur, non tenentur omnes homines, licet scientia sit bonum valde exoptandum et rationi convenientissimum. Extensio homo ad hanc extensorem cognitionem acquirendam obligaretur, quatenus, ratione status in quo forte versaretur, munere suo sine illa perfungi non posset; debet enim homo operam dare his omnibus quæ ad suum munus rite obendum sunt necessaria. Si enim a Deo vocatur ad illud munus, officio erga Deum vocantem ligatur; si illud munus ad bonum aliorum hominum spectat, officio erga

alios homines ligatur ille qui voluntate propria aut voluntate aliorum hominum suscepti illud ministerium.

II. — De officiis ad voluntatem spectantibus.

164. — Finis adequatus voluntatis est summum bonum, seu Deus sub ratione boni; quapropter ordo naturæ postulat ut voluntas se assidue dirigat promovendoque ad hujus boni adeptionem. Præterea idem ordo naturæ exquirat ut in rebus diligendis ordinem excellentis et dignitatis servemus: dicitur enim recta ratio eundem locum in nostra dilectione rebus deberi quem habent in nostra existimatione. Sed Deus certo est super omnia alia bona mirabilis, quæ dignitate et excellentia infinite supereminet.

Ergo 1° minime dubium est quin jure naturæ voluntas Deum præ omnibus bonis debeat persequi.

2° Manifestum est etiam voluntatem cætera bona appetere et consecrari non posse, nisi quatenus aut jurant ad adeptionem supremi boni aut saltem nos ab illo summo bono non avocant. Si aliter operaretur voluntas, ipsum ordinem naturæ convellere niteretur, ideoque esset perversa, scilicet de naturali et recto tramite deflecta, et ab obligatoria agenda norma avorsa. Inde etiam colligitur quod si voluntas bonum aliquod de se juravit ad supremi boni adeptionem persequatur propter motivum aliquod aversivum ab illo summo bono, etiam perverse operaretur, utpote bonum finitum ac interibile plaris faciens quam bonum infinitum et essentialiter esset ergo actus voluntatis contra normam recte rationis.

Ignitur voluntas debet 1° actiones suas ad ultimum finem assidue referre, 2° quidquid ab illo fine averteret respellere, 3° motiva recta, nempe non excessiva ordinis naturæ, sibi proponere in agenda, 4° compensacione ad bonum sensibile deordinate inclinasti frenum imponere, ideoque quodcumque nos misere defigeret in bono sensibili, illi arripere.

165. — Juxta Kantium, non alio motivo determinari debet voluntas ad agendum nisi ex solo intuitu observantiae legum: motivum voluntatis non esset *parum* nisi quando est *ipsa legis obœcœntia*, nulla habita ratione

alterius boni nobis ex actione obtenturi : quamobrem Rationalistæ alii, associæ hujus Rectoris, communiter docent officia propter semetipsa esse præstanda, ita ut illi spe remunerationis aut metu poenarum determinarentur ad operandum, ab ipsa honestate desciscerent.

Doctrina illa est falsa 1° quia actionem referre ad Dei gloriam est ratio perfectissima agendi; gloria Dei est certum motivum longe nobilissimum ipsa verescendia legis, qua talis; hæc enim ratio agendi; ut ex dictis constat, ordini plene congruit, et intentioni divinæ respondet. Ergo honestas non postulat ut solo motivo Kantiano voluntas impellatur ad operandum.

2° Legibus, tum naturalibus tum positivis, conjungitur sanctio. Ergo Deus ipse legislator, et omnes qui potestatem legisferam exercent, declarant motum poenarum et spem præmiorum non esse motiva aliena ab honestate.

ARTICULUS II.

De officiis hominum in ordine ad corpus.

106. — Corpus suo modo concernit ad assertionem sui homini præstituti, ideoque homo corporis vitam, integritatem valetudinemque tuari tenetur. Ex altera parte viribus corporis uti debet homo ut finem sibi a Deo in hac vita assignatum compleat. Inde generaliora hominis officia in ordine ad corpus sunt: illud *servare* etque *uti*.

107. — *Thesis I. Jure naturæ prohibitum est directe et ex intentione se interficere.*

Probatum. Suicidium est injuria Deo facta, iniustitia contra societatem, et magnum detrimentum illius qui violentas sibi manus infert. Ergo jure naturæ prohibetur.

Probatum antecedens. 1° Est actus Deo injuriosus; nam 1° Deus solus est supremus Dominus vite et mortis: sed ille qui se propria voluntate interficit illud Dei dominium arripit; non enim soli Deo subjectam absque auctoritate destruit. 2° Homo debet officia sua erga Deum præstare; sed dum de vita sua quis disponit, jam Deo denegat officia que præstare tenetur. — Ergo suicidium manifesta injuria Deum lædit.

2° *Suicidium lædit jura societatis*, nam qui sibi mortem consciscit, societati membrum utile cum magno scandalo eripit: debebat enim, ut operibus, aut saltem constantia animi, ad bonum societatis aliquid conferre; sed illi eripuit hæc omnia, imo pessimum exemplum induxit. Ergo lædit jura societatis.

3° *Sibi infert maximum detrimentum*; nam 1° existentia est magnum bonum, cum sit fundamentum bonorum presentium et futurorum. 2° Dum lædit jura Dei, se obnoxium reddidit vindictæ divinæ, que acerbissimis tormentis atlicet fontes.

Ergo ex hoc triplici capite constat suicidium jure naturali prohiberi.

108. — *Corollarium.* Ergo etiam non licet membrum et corporis integritati et valetudini attentare, nisi id necessarium sit ad corporis salutem, ut si medici membri resectionem iudicarent necessariam ad vitam servandam.

109. — *Scholium.* Diximus in thesi *directe et propria voluntate*, nam quando justa causa subest, potest quis aliquid facere vel committere, ex quo probabiliter vel etiam certo se perituum noceat. Tunc homo non se interficit, sed intuitu altioris boni, ad quod procurandum aliqua virtute movetur, sicut se interim: sic, v. g.: peste laborantibus deservire licet, cum evidenti periculo mortis; etc: ratio est quia homini non est prohibuitur ne vitam suam periculis nunquam exponat.

170. — *Thesis II. Mortificatio christiana jure naturæ consonat.*

Probatum. Jus naturæ postulat ut corpus animo subjiciatur: rationis enim imperio se subigere debet homo (83): atqui sensus corporei quandoque viam aperire consuevit vitis, ita ut animum in eorum servitutem rodere attentent: si libero ardeat cupiditas, fervent imaginatio ne vires corporales visis et auditis inflammari sinantur, jam vitiorum turba copiosa animum ipsum invaderet emungendo ditionis voluptatum faceret. Ergo homo salutis animi providere potest, reframendo sensus, vires corporis debilitando, ita ut totum suum esse sub iugo rationis redigat.

2° In statu naturæ lapsæ seu vitæ presentis viget con-

flicia inter rationem et sensum (32) est factam experientia cujuscuque hominis notum; atqui ordo nature postulat ut in illa pugna ratio victrix remaneat, ac proinde ut sans saluti quisque provident, sensus rebelles sufficienter coercendo. Ergo licitum est sensus et omnes vires corporales ita coercere, et si necesse est, debilitare, ut vici rationis non preloceant, ordinem nature non pervertant, et denique a salutis eterne adoptione nos non inhibeant.

171. — II. *De injusta aggressionem repellenda.* Ex officio inveni vitam sequitur jus repellendi vim que corpori vel etiam animo detrimentum inferre conatur. Qua de causa hic queritur utrum liceat ad proprie vite conservationem, injustam aggressorem occidere, vel singulari certamine cum aliquo cogredi.

172. — *Thesis I. Licitum est occidere injustum invasorem ob defensionem vite sue, integritatis membrorum et etiam pudicitie, cum nulloamine inculpata tutela.*

Probatur 1^a pars, scilicet ad defensionem vite. Homo a natura jus habet ad vitam et reliqua bona sive animi sive corporis; et illud jus se tuendi profecto non amittit propter pravitate alterius. Sed ex hypothesi jus illud servare nequit nisi pravam aggressorem occidendo; itaque tunc jus innocentis invasi habetur in conflictu cum jure injusti invasoris: agit pro utraque de discrimina vite.

Atqui jus illius qui non ledit aliorum, profereplum est juri illius qui evocantur laedere attentat, seu proximo exitum molitur. Ergo cum utrumque jus servari nequeat, licebit preferre jus innocentis: certo hic melior est conditio pacifici possidentis.

Probatur 2^a pars. Integritas membrorum est aliquod bonum ad vitam servandam necessarium: ergo, sicut licet vitam usari, ita etiam que sunt ad vitam utilem et operosam necessaria.

Probatur 3^a pars. Licitum est mulieri, adolescenti, etc., pro defensione pudicitie invasorem occidere. Nam 1^a pudicitia pluris merito aestimatur quam integritas membrorum: 2^a quia in hac re est periculum peccati seu amissionis boni vite corporali superioris.

173. — *Scholium.* Si tamen aliter invasus posset e manibus invasoris se eripere, certo non posset hunc occidere; nam ad id requiritur conflictus inter jura ad vitam servandam aut ad bona equivalentia. Præterea vim vi repellens excederet *moderamen inculpate tutelæ*, si plus damni inferret aggressori quam necesse sit ad se tuendum. Jus personæ invasæ preesidi causa acquiritur, ac proinde ambitu tuitionis continetur.

174. — *Thesis II. Jura naturæ illicita sunt privata certamina, que duella vocantur.*

Nota 1^a. Agitur de certamine duorum aut plurium privata causa et privata auctoritate suscepto, designato antea genere congregiendi, cum periculo occisionis, mutilationis vel vulneris. Que auctoritate publica inter hostes sunt, ut celebre illud Davidis cum Goliath, non sunt prohibita.

Nota II^a. Jura ecclesiasticæ vetatur duellum sub poena excommunicationis.

Probatur. Homo in vitam nec suam nec aliorum jus ullum habet; sed in illis certaminibus vita ipsa committitur: ergo omnia argumenta superioris data (165) huc faciunt.

175. — *Scholium.* Duellum haudquaquam aptum est ad pesarandum illam honorem quem jactant pugnantes; nam hic honor est relatio ad alios homines, seu unice in eorum opinione residet. Sed vera existimatio hominum non determinatur per certamen singulare, sed per virtutes et honestatem, contra quam pugnat duellum. Itaque etiam si duellum esset in se licitum, certo ineluctante operam perderent, seu scopum, quem sibi proponebant, nullo modo attingerent.

CAPUT III.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA CÆTEROS HOMINES.

176. — Omnes homines eandem naturam eundemque finem habent: eadem enim natura in singulis hominibus veluti iterata seu multiplicata conspicitur, et ad eundem

finem, omnibus æque præstitutum, promovetur. Ergo tum identitate nature, tum ratione ejusdem finis, quedam hominis erga cæteros homines officia sponte nature exsurgunt.

Sed præter hæc officia socialia quæ in ipsa identitate nature et communis finis fundantur, quedam ex propria hominis voluntate enasci possunt. Itaque agemus 1° de officii erga alios officii essentialibus, 2° de officii erga pacto enascentibus seu de contractibus.

VERITATIS

ARTICULUS I.

De officiis naturalibus hominis erga cæteros homines.

177. — Officia illa quibus erga cæteros homines communi humanitatis titulo obstringimur, spectant vel ipsam proximum, prout est quædam persona, vel res seu bona ad ejusdem proximi vitam servandam necessaria. Considerabimus ergo officia, non modo erga personas, sed etiam erga res ipsas, seu quoad jus proprietatis.

178. — *Thesis. Alios homines quisque sicut seipsum diligere jure nature tenetur.*

Nota. Particula *sicut* non idem sonat ac *quantum*: prima importat similitudinem, altera æqualitatem. Amor quo quis se diligit, est forma et ratio amicitie ad alios; unde amor proximi et amor sui sunt similes; sed non necessario sui sint æquales.

Probat. Omnes homines eandem naturam eandemque finem habent; aique 1° ex unitate specificæ nature communis sequitur ut affectus cujuslibet hominis in alterum tendat, « sicut in unum sibi », ut ait S. Thomas; illud ergo nature non servatur; 2° quatenus in eandem finem homines æque conspirant, ac proinde eisdem mediis egent, sequitur etiam quod, secundum ordinem nature, proximo eadem bona appetamus, quæ nobis volumus. Ergo debemus proximum diligere sicut nosmetipsos.

179. — *Corollarium I.* Ergo neminem ledere debemus sive tandem et præcipue in bonis vite, sanitatis et integritatis membrorum, sive tandem et præcipue in bonis animæ, quia secus non

diligeremus alios sicut nosmetipsos, ut per se patet: unde non modo homicidium, mutilatio, sunt contra jus nature, sed etiam furtum, quod in bonis fortune, scandalum et mendacium, quæ in bonis animæ, proximum lædunt; scandalum in vitia et peccata pallicit, mendacium a veritate, quæ est maximum bonum, alios abduci, et in deceptionem eosdem adduci.

180. — *Corollarium II.* Ergo qui injuste proximum læsit, debet, saltem quoad potest, damnum illico resarcire, seu homines læsos in integrum restituere.

181. — *Corollarium III.* Ergo indigenti proximo, etiamsi nobis inimicus sit, pro facultate nostra, subvenire debemus; amor enim otiosus et nihil agens, nullus merito reputatur. Ex principio superius probato immediate sequitur hoc effatum. *Alteri faciendum est, quod nobis factum merito relinquitur*: porro non modo injuriam pati volumus, verum etiam bonis tum corporibus tum spiritualibus angere cupimus, quæ nature sunt consentanea; et hic nos urget, non titulus meriti specialis, sed titulus humanitatis, sed natura communis, quo proinde fruuntur inimici.

Sed officium proximo subveniendi potest spectare subditi quod præstamus sibi proprio incommode, vel illud quod præstare non possumus sine proprio detrimento. Hoc auxilium certo nobilius est, tum quia est opus magis arduum, tum quia non semper lege nature est indictum.

182. — *De jure proprietatis.* Proprietas significat id quod est proprium alicujus entis: etymologice venit a *prope*, ac ideo, juxta vim nominis, quandam conjunctionem significat: qualitates alicui adjacentes dicuntur ejus proprietates, et illud cui adherent, dicitur subjectum proprietatis.

Per quandam analogiam, vox *proprietas* usurpatur ad designandum dominium, quod aliquis homo habet respectu bonorum corporum quæ ad sui utilitatem sibi adsciscit.

Hæc apprehensio et conjunctio fit maxime per actus intellectus et voluntatis; sola natura rationalis esse potest subjectum juris ac dominii: natura enim irrationalis nequit cognoscere quod suum est, et ideo non est capax relationis illius quæ constituit dominium. Quapropter proprietas

est quædam conjunctio secundum cognitionem et voluntatem, seu rectum ordinem rationis: igitur proprietas pro dominio sumpta, est id quod *prope* est, non materialiter, sed adjecte alicui apprehendendi secundum rectam rationem et voluntatem.

Hoc modo sumpta, proprietas, seu potius jus proprietatis, defini potest: *faciuntur perfecte disponendi de re aliqua quæque utilitate*. Proprietatis distinguitur a possessione, quatenus possessio est actualis detentio rei, cum animo eam habendi tanquam propriam: si possessio cum proprietate conjungitur erit *legitima*; secus, nempe si nullo iusti titulo fundatur, erit *illegitima*.

Dominium dividi solet in omnium jurisdictionis, quæ consistit in iure gubernandi subditos, et in dominium proprietatis, de quo solo hic agimus. Dominium proprietatis in genere est jus reale de re aliqua disponendi in commo- dum proprium, vel quoad substantiam rei, vel quoad emolumenta sola, vel quoad utrumque.

Dividitur in *plenum* et *non plenum*. Plenum est, quando quis potest perfecte dispo- nere de re aliqua. Non plenum est, quando non potest de ea pro libito disponere, quia una pars pertinet ad unum et alia ad alium, ut, v. g. quando ad unum pertinet proprietas et ad alium usufructus. Hoc dominium subdividitur in directum et utile: *directum* est, quando quis habet proprietatem sine usufructu: *utile*, quando habet usufructum sine proprietate.

Et ex his divisionibus sequitur proprietatem propriam sumptam nihil aliud esse quam jus in re seu reale, per quod res alicui in dominium ut sine ipsius voluntate non possit fieri alterius: potest conjungi cum usufructu et ab ipso separari. Usufructus est jus utendi et fruendi rebus alienis, salva earumdem substantia, ideoque proprie constituitur in his tantum rebus, quæ ipso usu non consumuntur, ut sunt vinum, triticum, pecunia, etc., de quibus usufructus a dominio non potest separari.

183. — Thesis I. *Jus proprietatis non oritur ex pacto ne- que ex legibus civilibus.*

Nota 1^a. Non agitur de solo usu rerum, circa quem nemo ambigere potest, quin fundetur in natura, cum homo

sit finis proximus et secundarius nature exterioris; sed agitur de dominio proprietatis stricte sumpto.

Nota 2^a. Nostris temporibus socialistæ et communistæ quedam systemata nonnullorum philosophorum ethnico- rum et cineribus excitantur, aientes proprietatis jus non ab ipsa natura proficisci, sed ex facto aliquorum cum damno reliquorum oriri.

Probatur I^a pars. 1^a Jus proprietatis quovis tempore apud gentes excultas reperitur, et historia nullum offert monumentum ad communitatem honorum propriæ dietæ probandam, nec ullum vestigium facti, initio dispersionis familiarum, facti: atqui id quod reperitur semper et ubique quin ulla causa particulari explicari possit, a natura debet aliquo modo proficisci (I, 213). — Ergo jus proprietatis ex solo pacto humano non oritur.

2^a Dominium est propter usum stabilem, seu est fundamentum necessarium hujuscæ stabilitatis; sed jure naturali homo habere potest usum stabilem: etenim 1^a homo habet naturale dominium exteriorum rerum, quatenus est finis nature exterioris: res ergo extrinsece naturaliter sub- jacent homini: his de causis jam docet Arist. (1) possessionem rerum exteriorum esse homini naturalem. 2^a Stabilitas possessionis non minus fundatur in ipso ordine nature: homo enim rebus nature, non in genere et in abstracto, sed talibus perpetuo eget, et ideo res determinata ad determinatum hominem modo stabili ordinem dicere possunt. Dominium hominis in naturam quod in abstracto est in humanitate, ut sic, est modo determinatum et consuetum in singulis hominibus. Ergo et ipsum dominium non ex pacto unice oritur.

Præterea jus proprietatis etiam fundatur in jure divino positivo.

Probatur II^a pars. 1^a Hæc sententia Montesquieu (2), Hobbesii et D. Thoullier (3), quam impugnamus in hæc secunda parte propositionis, fundatur in falsa hypothesi de transitu hominum e statu sylvestri et segrege ad sta-

(1) Polit. c. 5.

(2) L'Esprit des Loix, t. 3, l. II, ch. 15.

(3) Le droit civil français selon l'ordre du Code, l. II, t. 2, ch. 4.

tum civilem. At hypothesis hæc jam ab historia convellit. Ergo ruit conclusio inde pestifera.

2° Leges civiles nequeunt opponi legi naturali neque disponere de rebus que ad societatem non pertinent; atqui 1° si communitas bonorum, ut voluit adversarii, in lege natura fundaretur, jam lex civilis proprietatem privatam tribuens opponeretur juri naturali, quæ oppositio est quid absolute vitium; 2° si societas jure disponit de rebus naturæ exterioris, jam res illæ, ante ejusmodi legem, societati pertinebant, secus contra fas disponderet de rebus quas illius dominio non subduntur; atqui, fatentibus ipsis adversariis, homines et families bonâ externa possidebant antequam in societatem civilem convenirent. Ergo jus proprietatis, etiam in societate, non unice oritur ex legibus civilibus.

3° Id quod a sola libera hominis voluntate pendet, quin ullum in natura ipsa fundamentum habent, non potest esse constans, universale, uniforme; siquidem esset uniformitas absoluta et constans, quæ tamen fortuna foret, utpote pendens ab actibus liberis innumerorum hominum, quod est manifeste impossibile. At qui jus proprietatis reperitur constanter, uniformiter apud omnes gentes aliquo civili cultu præditas. Ergo jus proprietatis censendum est lex naturalis.

184. — *Corollarium.* Itaque jus acquirendi stabilem proprietatem quæ est necessaria ad existentiam servandam tuendamque, immediate oritur a natura; homo enim infirmitati, senectuti obnoxius, non modo præsentis tempore, sed etiam in futurum tempus, sibi prospicere debet, saltem parentes pro infantibus; præterea homo vi natura præditus est facultate perficiendi arte sua res naturales; ergo etiam jure naturæ easdem sibi vindicare potest.

185. — *Thesis II. Factum primigenium quod jus proprietas determinat, est humanæ activitatis exercitium.*

Nota I^a. Natura ipsa non actu adscribit determinatam proprietatem tali homini, sed jus vagum stabili modo acquirendi dominium indicit; quomobrem requiritur factum particulare ad jus illud determinandum. Queritur ergo in præsentem quodnam sit illud factum?

Nota II^a. Jurisconsulti romani dicunt factum illud esse occupationem; economista recentiores, specificationem rei proprio labore peractam, quod eodem recidit: occupatio enim importat accommodationem objecti utilitati possidentis, seu specificationem labore peractam, et vicissim industria circa rem nemini pertinentem primitus exercetur.

Probatur. Exercitium activitatis humanæ rebus concretis aliquam perfectionem novam tribuit vel tribuere potest, quæ proinde easdem obsignat nota talis personæ humanæ: effectus enim dicit relationem realem ad effectorem. Atqui, in præsentem, effectus seu perfectio inducta cum re aucta et perfecta per activitatem humanam est aliquid unum. Ergo illud totum ordinem speciali modo dicit ad talem hominem cum exclusione aliorum.

Quoad *majorem*, adnotandum est rem aliquam non vi naturæ subjacere labori talis hominis nisi ab aliis aut nullo modo sit occupata et perfecta, aut omnino derelicta. Nam si fuisset labora alienius aucta et immutata, jam per novam occupationem primus possessor fructu sui sudoris injusto privaretur, qui absumeretur ab alio.

Ad *minorem* etiam advertendum est rem jam occupatam introitu laboris, non quidem peracti sed peragendi, etiam obsignari quadamtenus nota ipsius occupantis. Jam res ordinem potius dicit ad illum laborem suscipiendum quam ad activitatem ejusdemque alius hominis. Ergo humanæ activitatis exercitium est factum primigenium quod jus proprietatis determinat.

186. — *Scholium.* A contentia jurisconsultorum et economistarum non valde digredimur, quæ tamen prout sæpat sumpta, et sine distinctione, non omni æquivocatione ac periculosa deductione careat.

187. — *Thesis III. Dominium hereditate transmitti potest.*

Probatur I^a. Potest, et quidem jure naturæ, transmitti per testamentum. Legitimus enim possessor habet potestatem perfectam disponendi (180) ac proinde alienandi, destruendi et a fortiori donandi; atqui id quod possessor toto vitæ suæ cursu potest, poterit etiam in ipso mortis

articulo : est enim idem dominus eademque voluntas donandi, quo non fit diversa propter instantem mortem.

Licet donatio illa effectum non sortiaturs nisi accedente morte, tamen id non efficit validitatis actus tribuendi; ad donationem enim inter vivos, voluntas acceptantis sufficienter voluntati dantis, que potest statim delinere ab illa voluntate; ita et voluntas legataris sufficit voluntati testatoris statim ac hæc voluntas deficit, aut potius immutabilis efficitur.

2° Filii etiam succedunt in bona parentum *ex intestato*. Verum elementum organicum humani generis non tam est homo individuus quam potius familia, cujus pater est caput et provisor et rector. Ergo jus proprietatis sic patri a natura conceditur, ut eo non tam sibi quam integre familie prospiciat. Cum igitur, patre pereunte, familia supersit, supersit subiectum quod iure illo, determinatis rebus applicato, periturum (1). »

ARTICULUS II.

De officis ex pacto anasentibus, seu de contractibus.

188. — Hominum importat, uti diximus, facultatem libere disponendi de re aliqua tanquam sua; ex altera parte officium diligenti proximum impellit ad facultates suas adhibendas in favorem aliorum, seu ad mutuum bonorum permutacionem; inde enascuntur *contractus*.

I. De natura et varietate contractuum.

Contractus definitur solet: *Consensus duorum vel plurium in idem placitum aliqua signo sensibili expressus*. Igitur ad rationem contractus quatuor requiruntur.

1° *Cognitio rei*: nam si objectum de quo pactacionem faciunt contractores, ignoraretur, nulla evidenter daretur circa illud actio voluntatis: voluntas enim in ignotum ferri nequit. Quamobrem error aut dolus in substantialibus validitati contractus opponitur.

(1) P. Liberatore, *ius in d.*, c. 4.

2° *Libertas* in contrahentibus, propter eandem rationem: contractus enim est actus voluntatis. Itaque vis et metus gravis irritum reddunt contractum violentè extortum.

3° *Mutuus consensus*, ut constat ex ipso conceptu contractus: hic mutuus consensus simulaneo dari debet, nam conjungi voluntates necesse habetur; et debet exterius manifestari, ut comparti innotescere possit.

4° *Materia possibilis, licita et propria*, quia si est impossibilis physice vel moraliter, prestari nequit; si est illicita, conventio de ipsa officium naturale, quo turpe prosequi prohibemur, extingueret; unde nulla obligatio fingi potest ad ea procuranda; denique si non est propria, in potestate contrahentium non est, qui proinde de ipsa pactis non valent.

189. — Contractus dividitur in *verum* et *quasi-contractum*: est *verum* quando datur ex utraque parte consensus formalis seu expressus; *quasi-contractus* est qui ex facto consensu oritur, quem scilicet lex positiva flagit adesse, seu presumit ex facto aliquo: v. g. negotiorum gestio, administratio tutela, etc. sunt quasi-contractus.

Contractus proprie dicti partiuntur 1° in *unilaterales* et *bilaterales* seu *synallagmaticos*, prout unam contrahentium partem tantum vel utramque obligant.

2° In *oneratos* et *gratuitos*. Priores sunt quibus utriusque parti onus imponitur prestandi aliquid; posteriores qui unam tantummodo partem gravant. Oneratos est vel *commutativus* vel *aleatorius*. Prior habetur quando datur æqualitas inter datam et acceptam. Posterior vero si æquivalens ponitur in damni vel lucri, ex una saltem parte, periculo, quod ab evento incerto pendat.

3° In *nominatos* et *innominatos*, prout proprium nomen in jure obtinet, vel sentit; v. g. emptio, locatio sunt contractus nominati. In jure Romano sunt quatuor contractus innominati: *do ut des; facio ut facias; do ut facias; facio ut des*.

4° In contractus *bonæ fidei* et *stricti juris*. Bonæ fidei hic appellatur contractus, non a reata conscientia, sed a benigna interpretatione ex æquo et bono concepta, quam hic contractus admittunt, licet id verbis non sit expressum.

Sunt *stricti juris* quando stricte interpretantur secundum verba expressa.

5° In *principalem* seu independentem, et *accessorium*, prout soli existere possunt, aut ab aliqua conventione pendet, aut eam supponunt.

6° In *realem* et *consensualem*, prout non perficitur nisi per traditionem rei de qua convenitur, aut solo consensu absolvitur quin rei traditionem requirat.

7° Denique in *solemnem* et *non solemnem*, prout requirit certam solemnitatem lege prescriptam, vel secus.

100. — In quolibet contractu tria discerni debent: 1° *substantialia*, quae essentialiam cuiusque contractus constituent; 2° *naturalia*, quae tacite insunt contractui, etsi in ipso expressa non sint; 3° *adventitia*, quae adesse, vel abesse possunt ab arbitrio contrahentium, nec ordinario contractui insunt.

Itaque obligatio, quam parit quilibet contractus rite initus, se extendit, non modo ad ea quae pacto exprimuntur, verum etiam ad omnia consuetaria quae pro conventionis natura, postulant aequitas et usus; contrahentes enim cum bona fide agere censentur, ac proinde velle reputantur non modo substantialia conventionis, sed etiam naturalia, seu id omne quod ab ea nasci solet.

II. Modus se conditio contractui adiecta atque exsistentia obligatiois et contractus emergentis.

191. — *Modus* contractui adijci potest, addens aliquid in omni aut favorem unius partis; item *conditio* quae contractum plerumque suspendit, donec ipsa implatur; haec computantur inter adventitia contractus.

1° Modi contractibus praedictantur tum ad *diem* obligationis implendo determinandum, tum ad *penam* resiliendi indicendam, etc.; servandi sunt, nisi aut substantia contractus repugnent, aut sint turpes vel impossibiles; quo casu pro non adiectis habentur.

2° Conditio est 1° *suspensiva* vel *resolutoria*; prior habetur quando ab ejus implatione pendet existentia obligationis; posterior, quando per ejus eventum resolvitur contractus;

2° Est *expressa* seu *facti*, quando in contractu verbis

enuntiantur; *tacita* seu *legalis* aut *juris*, quando ex natura contractus vel ex dispositione legis adesse praesumitur;

3° Est *potestativa* vel *casualis*, prout pendet a libera voluntate contrahentis, vel secus;

4° Est etiam *honestas* vel *turpis*, *possibilis* vel *impossibilis*, etc...

192. — *Exstinguitur obligatio ex contractu emergens*: 1° *Executio rei* circa quam pacto versatur, id est per *solutionem*, seu per praestationem rei debitae, executionemque facti promissi aut alias debiti: sic contrahentes oneri suscepto satisfaciunt.

2° *Condonatione*, quae est actus quo creditor debitori suo debitum remittit; si contractus est bilateralis, atriisque partis consensus exquiritur: condonatio executioni aequivalet; quisque enim potest jus, quod acquisivit, in alteram partem contrahentem transferre, saltem in iis omnibus quae ad bonum publicum non spectant, aut etiam quando non agitur de contractu natura sua indissolubili.

3° *Interitu rei debitae*: quo casu ad pactum implendum adstringi nemo potest: nulla enim obligatio obiectum impossibile respicere potest. Si tamen culpa debitoris res debita interiret, ad aliam partem compensandam teneretur. Si potentior vis executionem contractus impediret, res fieret impossibilis, ideoque haberetur ut perditam.

4° *Novatione* seu substitutione novi debiti veteri debito, quod sic exstinguitur: aequivalet novatio solutioni.

5° Si contractus sit cum conditione resolutoria, exstinguitur obligatio unius partis, quando hanc conditionem altera pars non implet: in justum enim foret ut una pars onere gravetur in favorem illius quae datam violavit fidem.

III. De contractibus in specie.

193. — De contractibus in specie spectatis non disputamus, quia in eorum determinatione et obligandi forma jus positivum se ubique immisceet; ideo ad ethicam naturalem non adequate pertinent. Ergo eorum pertractatio, non manca sed plena, theologiae morali et juri, tum canonico tum civili, adjudicari debet.

Praecipui contractus onerosi sunt: *venditio* et *emptio*,

locato et conductio, societas, cambium, census, quibus adduntur nonnulli contractus, tum subsidiarii, fidejussio, pignus et hypotheca, tum aleatorii, assecuratio, sponsio, loceria, iudus. — Contractus gratuiti sunt: *promissio, donatio, commodatium et precarium, depositum et sequesterium, mandatum et gestio negotiorum, denique mutuum.*

Verum ad illum ultimam contractum quod attinet, questio non parvi momenti de usura laceratoria in presentium tractatione prætermitti non debet: nam ad jus naturæ præsertim pertinet.

Usura nomen venit ab *usu*, quatenus aliquis dat ad usum. In stricto sensu, usura locum habet in mutuo, et sumitur sive pro ipso contracta et obiecto contractus, sive pro lucro quod ex tali contractu percipitur; et in hoc ultimo sensu hic usurpatur: est ergo lucrum immediate ex mutuo proveniens.

Quod mutuo datur, vocatur *corpus* sive *capitale*; quod ultra accipitur dicitur *usura*, seu *foenus* vel *lucrum* ultra sortem.

De hac ergo usura querendum est utrum vi juris naturæ sit illicita?

Ad hujus questionis emendationem prænotandum est: 1° Cuique rei hæsse quandam valoris quantitatem quæ vocatur *pretium* intrinsecum;

2° Commutationes quandoque fieri non posse inter res et res, sive quia res singule cum singulis comparande essent, quod difficile est, sive quia res quedam stabiles, v. g. domus, prædia asportari nequeunt, sive denique quia res mobiles, sine magno incommodo et periculo transferri alio non possent. Inde introducta est pecunia, quæ est communis cæterarum mercium mensura, et definitur potest; merx ad cæterarum valorem designandam et transvehendam destinata;

3° Usam pecunie cum domino confundi, nam pecunia est res fungibilis, quæ absumitur dum adhibetur.

194. — *Thesis. Usure laceratorie sunt jure naturali illicitæ.*

Nota. Jure divino positivo et ecclesiastico usura certo est prohibita.

Probatur. 1° Illicitus est jure naturæ modus acquirendi quo, si permissas foret, facile absorberentur egentium fortuna; atque per usuras laceratorias id fieret; sensim enim mutuatari solvendo usuras omnia perderent. Ergo (1) per usuram aliquis non laborando fractum laboris egentium exsorberet.

2° Naturalis æquitas non permittit ut, in commutatione, et in quolibet contractu bilateralis, plus detur quam accipitur, seu ut æqualitas non servetur: utraque enim pars ad tantumdem præstandum adstringitur. Atque feneratori vi contractus mutui aliquid exigunt præter sortem seu datum. Ergo destrunt æqualitatem alienius contractus bilateralis: mutuum enim ad illud genus contractuum evidenter revocatur.

3° Ut licite possit exquiri lucrum aliquod, debet illud exigi ex aliqua re, quæ eo ipso, quod ob lucrum datur, non datur gratuito; atque in mutuo nihil est pro quo lucrum exigi possit. 1° Nihil pro translatione domini rei mutuatæ in mutuatarium: id compensatur per sortem redditam; neque 2° pro usu rei mutuatæ, nam usus pecunie cum dominio confunditur: unde usus nihil addit dominio. 3° Nihil pro commodo, quod ex mutuo mutuatarius habet: commodum enim stat in usu; neque 4° pro labore et actu mutandi: hic enim labor nullius momenti est. Tandem 5° nihil exigi potest pro obligatione non repetendi pecuniam mutuatam, nisi post certum tempus, quia seclusis nisi periculo sortis, aut lucro cessante, hæc obligatio non est pretio æstimabilis. — Ergo *titulo solius mutui* nihil exigi potest supra sortem.

195. — *Scholium I.* Quandoque pecunia habetur ut instrumentum quo commercium exercetur; et tunc lucrum aliquod ex pecunia jure decerpi potest, serrato tamen dominio pecunie pro mutuatante cui unico periret, si forte periret: tunc contractus mutui in contractum societatis transit, in quo alter operam alter pecuniam, ejus dominium in alteram partem non transfertur. Sed lucrum illud non venit ex eo quod pecunia per se censeretur fructifera: per se enim est sterilis, et fit fructifera solummodo per

(1) Schmalzgræber, Jus eccl. I, v, t. 190.

industriam possidentis, et injustum foret alterius industriae sibi fructum usurpare (1). Tamen nonnulli eum tenuissimam probabilitate censent pecuniam mutuo traditam dividitibus, non autem pauperibus, esse fructiferam, quia non datur ut vivant divites, sed ut fiant ditiores: sed haec ratio est fictitium, ut constat ex dictis.

196. — *Scholium II.* Tamen sunt plures tituli extrinseci ex quibus usurae peti possent: 1° *Damnum emergens*, nam nemo tenetur damnum gratis subire; 2° *lucrum cessans*, quia non ratione mutui, sed ratione alicujus extrinseci quod pretio aestimabile est aliquid praeter sortem exigitur; 3° *periculum sortis*, si est verum ac probabile, vel sors mutui magis molestis aut expensis sit repetenda; periculum est mutuo extrinsecum, et mutans non tenetur illud subire gratis: 4° ac probabilius *titulus civilis*, nempe statutum principis, taxationem legalem determinantis. Ratio hujus tituli est quia societas, hodie praesertim, non potest subsistere quin multiplicentur contractus mutui ad commercium aliendum absolute necessarij; porro, ad hanc multipliciter quae in commune bonum maxime conducit, non sufficit christiana charitas; fons illud est ergo premium a lege ipsa cautum: tributum mutuatario imponitur a legislatore, emolumento quod ille ex mutuo trahit, consentaneum. Porro ex alto dominio quod princeps habet in bona subditorum, potest ad bonum publicum vestigialia exigere praestanda sive sibi, sive illis qui operam navant reipublicae; quare ergo non posset ex causa pariter publica jus concedere alteri a suis subditis aliquid ex mutuo exigendi, non quidem ut mutui, sed ut *statuti* (2); 5° *conditio penalitatis*, seu pactum quod mutuatarius se ad aliquid dandum subiecit per modum poenae solvendum, si tempore praedicti sortem non reddat: multa non exigitur vi mutui, sed propter moram culpabilem mutuatarii.

(1) Liberatore, Jus ind. c. 17, n. 3, p. 75.

(2) Vide Taparellum, Saggio theorel. di diritto nat. d. 17, c. 4, n. 6.

SECTIO II

Jus publicum.

107. — Cum in hac parte de juriis specialiori modo agitur, operae pretium est conceptum juris distinctiori modo declarare. Voci *ius* assignari solent vario etymologiae:

1° Jurisconsulti generatim docent *ius a jussu seu jure* derivari: in hoc sensu *ius* idem dicitur ac *lex*.

2° Secunda derivatio est ut *ius*, sicut sentit Ulpianus, a justitia denominetur, aut juxta S. Isidorum, per syncopein a voce *justum* efformetur: tunc *ius* idem significaret ac *justum* et aequum, quod est objectum justitiae.

3° Ab aliis (1) concipitur ut nomen primigenium quod est radix justitiae: haec nominis interpretatio superiori non opponitur, si conceptus reales consideremus, nam justitia a jure derivat in ratione objecti, ac subinde in genere causae finalis, licet justitia sit causa efficiens sui objecti, seu juris;

4° In vernaculis linguis, *ius* (*droit, diritto, drocho*, etc.) a verbo latino *dirigere* venit, et exinde directionem seu ordinationem rectam primis significare videtur. Equidem, ut constat ex dictis (134), *ius* fundatur in ipsamet rerum essentiali ordinatione ad finem ultimum: haec enim ordinatione est fons omnium officiorum ac jurium.

Illae distinctae derivationes, si probe intelligantur et applicentur, inter se nullam oppositionem important: *ius* enim invenitur in lege, lex vero *justi* et aequi continetur, sicut aequum et *justum* in recta ordinatione ad finem, praecipue ultimum, reperitur.

Passim juris nomine venit etiam ipsa ars, sive scientia juris, id est, legum; quemadmodum medicinae nomen initio impositum est ad significandum medicamentum, deinde denominatione ab objecto ad habitum scientiae translata, vox illa ad significandam ipsam artem quae medicamenta hujusmodi applicare docet, accommodata est.

Jam vero *ius* potest considerari tum in se, id est objec-

(1) Schubartheer, Jus eccl. praev.

tive, seu materialiter, tum formaliter seu in aliquo subjecto, et quidem late vel stricte. « Jus, ait Suarez, interdum significat moralem facultatem, aliquando vero legem que est regula honeste operandi et in rebus quandam æquitatem constituit, vel est ratio ipsius juris priori modo concepti (1). » In lato sensu ad jus subjectivum duo pertinet videntur: 1° ut illud quod alteri debetur, impliamus; 2° ut illud quod aliis debitum nobis est, exigere possimus: hinc jus, sive late acceptum, dispesci potest in obligationem seu officium, et *moralem potestatem* seu jus significatione strictiori et vulgari acceptum (108).

108. — Sed jura et officia, nempe ea omnia que actione sua homo præstare tenetur aut exigere ab aliis jure potest, ex relationibus pendunt, quibus instruitur. Hæc jura conceptivus prout homo, cum aliis aliquo vinculo speciali conjunctus, illa exercet ad finem communem assequendum: eui conjunctioni a natura ipsa ordinatur per aliquod principium subjectivum quod *instinctus sociabilitatis* appellari solet.

Jam vero hic instinctus, qui se dilatare, quantum potest, intendit, hominem ordinat 1° ad societatem domesticam et quidem primitivam, ut videbimus; 2° ad societatem civilem que bona sponte nature appetentia offert; 3° ad societatem religiosam, qua homo juratur ad finem ultimum obtinendum; denique 4° ad societatem internationalionem, quam designabimus velut primis lineis; itaque in quatuor articulos præsens caput partemur.

ARTICULUS I.

De societate domestica.

100. — Societas genericam sumptam potest definire: *Junctio partium in communem aliquam finem suis actibus conspirantium*; aut aliis verbis: *Unio etiam intelligentia et libertate præditorum in prosecutionem alicujus boni communis concorditer conspirantium*. Itaque quæ sunt elementa entis socialis: 1° unitas finis seu boni commu-

(1) De leg. 1. 1. c. 11.

nis; 2° concordia intelligentiarum; 3° unio voluntatum, que in societate est pars formalis: 4° coordinatio mediocriorum.

Societas, qua *persona moralis et juridica appellari solet*, est perfecta seu completa vel imperfecta. prout 1° in semetipsa habet media sufficientia ad eum finem obtinendam, necnon 2° hic finis totam activitatem humanam aliquo modo exposulat, vel secus. Media, ut per se patet, determinantur ex proportionem et sufficientiam quam habent ad finis assecutionem.

Societas domestica, cum civili et religiosa, sunt societates complete, quia aliquo modo ad integram hominis personalitatem spectant. Homo enim, vi societatis domesticæ quædam perennitatem habet et debitum complementum, in quantum persona individua est. Sed hæc societas completa quoddam totum est ex tribus simplicioribus societatibus, nimirum *conjugali, paterna, herili* constans: in hac enim societate reperiuntur relationes ab ipsa natura determinate 1° inter virum et uxorem, 2° inter parentes et liberos, 3° inter dominum et famulos.

§ I De societate conjugali.

200. — Societas conjugalis ex duabus personis diversi sexus coalescit, que constanti quadam conjunctione integrum et completum principium efformant propagationis generis humani: *Erunt duo in carne una*. Hic actus quo vir et mulier junctione constante se associant, dicitur *matrimonium*, quod societatem conjugalem, ex hoc actu ortam, etiam significat.

Matrimonium, secundum etymon, derivatur à vocabulis *mater* et *matrum* seu *matris*, quasi sit matris mundus et id quia ad prolem, cujus generanda et educanda causa institutum est matrimonium, magis concurret mater quam pater; nam, ut dicitur in jure (cap. fin. de conv. inf.): « Proles matri ante partum onerosa, in parte dolorosa, post partum laboriosa esse noscitur. » — Appellatur etiam *conjugium*, quia conjuges, quasi *sub uno jugo* constituantur, *connubium* et *nuptiæ* ab obnubendo, quia pudoris gratia puellæ faciem suam velabant, exemplo Rebecce, dum viris tradebantur.

Definiri solet: *Viri ac mulieris legitima conjunctio, individuan vitam consuetudinam retinens* (1), in qua definitione indicatur 1° *essentia* matrimonii, que in vinculo consistit, 2° *proprietas*, que sunt unitas et indivisibilitas, 3° *conditiones* sub quibus solum iniri quit matrimonium; de his tribus successive agemus.

I. De essentia matrimonii.

201. — In matrimonio sex diversa inveniuntur: 1° mutus consensus; 2° traditio corporum mutua; 3° vinculum quoddam ex hoc consensu et traditione ortum; 4° obligatio mutua ad reddendum debitum, que nascitur ex ipso vinculo; 5° jus reciprocum ad hoc petendum, quod surgit ex obligatione hac; 6° denique usus et consummatio matrimonii.

Consummatio matrimonii ad integritatem matrimonii quidem pertinet, non autem ad eius substantiam: *Nuptias*, inquit Ulpianus, non *concordibus*, sed *consensus* facit; sed alie conditiones ad matrimonii adequato spectati substantiam pertinent.

202. — Finem adsequutum matrimonii constituit 1° proles susceptio ejusque complementum, nempe proles susceptio sustentatio et educatio; 2° mutuum auxilium conjugum, seu communis vite societas, officia que sibi mutuo conjuges prestant.

203. — *Thesis I. Nuptias honeste sunt et nature hominis consentaneas.*

Probatur. Illud est honestum 1° quod propagationi et conservationi generis humani necessarium est, atque 2° inclinationi hominibus innato, non modo sensibili, sed etiam rationali, respondet; propagatio generis humani est ordinatio divina, et Deus auctor nature inclinationem innatam ipse indidit, quam tamen ratio, dominatrix in homine, dirigere debet. Itaque Deus vult medium ad illam propagationem necessarium, quod exinde est honestum. Atqui connubium 1° est necessarium propagationi et con-

(1) Schmalz, Jus cal. Gt. de spons. n. 227.

servationi generis humani; 2° respondet conformationi sive physiologicae sive morali utriusque sexus. Ergo est conforme ordinationi divinae, seu est honestum.

204. — *Thesis II. Matrimonium requirit mutuan conjugum dilectionem.*

Probatur. Societas conjugalit in eo consistit quod ex duabus personis humanis, seu entibus moralibus, una veluti perferatur; sed id mutuan perfectamque amicitiam evidenter requirit; entia enim moralia, qua moralia sunt, non nisi dilectione invicem attrahuntur, et actu voluntatis ita copulari possunt, ut una persona moralis, vi hujus vinculi, enascatur ex pluribus personis physicis.

205. — *Scholium I.* Haec dilectio non tam venustate corporis quam animo concieri debet; secus a ratione nullo modo penderet, sed instinctu quodam ingeneraretur.

Scholium II. — Licet matrimonium sit honestum, tamen coelibatum virtutis amore suscepto, non est anteponeendum, praesertim post genus humanum satis propagatum. Etenim qui libertate circa privatae vite dispositionem utitur ad virtutem eximio modo excolendam, qui suum corpus ita spiritui submittit ut vitam quasi angelicam deat, qui commodis conjugii valebit ut ab illius status oneribus non gravetur cum detrimento virtutis, est certo laudandus, siquidem nulla obligatio nubendi quemquam ligat.

206. — Matrimonium novae legis, inter fideles contractum, est vero et proprio *sacramentum*; Christus enim contractum naturalem quo constituitur societas conjugalit exivit ad statum et dignitatem sacramenti, ita ut contractus ille inseparabilis plane evadat ab ipso sacramento (1), et contractui dedit Christus virtutem sanctificandi contractus rite dispositos.

Itaque fideles baptizati matrimonium contrahere nequeunt quod verum sit ac validum in ratione contractus, et tamen rationem sacramenti non habeat (2).

Ex dictis de insolubili conjunctione contractus et sacra-

(1) Sgll. Prop. LXXV, LXXVI.

(2) Sgll. Prop. LXXVI.

menti, exurgit corollarium maximi momenti circa relationem matrimonii cum potestate politica:

Matrimonium, exceptis effectibus mere civilibus, potestati civili non subditur (1).

Etenim 1° sacramenta nullo modo subjiciuntur potestati civili, ut suo loco probabimus: ergo matrimonium huic potestati non est subiectum. 2° Societas civilis subaudit societatem domesticam, et a fortiori personalitatem humanam; subaudit etiam religionem, que essentialis est homini in quantum est homo, ideoque hæc omnia immutare nequit. Atqui matrimonium est fundamentum societatis domesticæ, que ad integratio personalitatis humanæ, ac denique res sacra. Ergo, etiam ut contractus mere naturalis, potestati civili subijci nequit.

II. De proprietatibus matrimonii.

207. — I. *De unitate.* Unitati matrimonii opponitur tum *polyandria*, seu simultanea conjunctio unius feminæ cum pluribus viris, tum *polygamia*, que, ut ex ipsis vocibus liquet, habetur dum vir plures uxores simul sibi jungit: tunc dicitur polygamia *simultanea*; nam quando vir alteram uxorem, priore mortua, ducit, id bigamia etiam appellari solet in jure, et hæc bigamia dicitur *successiva*.

208. — Thesis. *Polyandria juri naturali adversatur.*

Prob. Polyandria fini adequato matrimonii (200) adversatur, et tollit æqualitatem contractus. Ergo juri naturali repugnat. *Prob. antecedens.* In Prætorum quod prolis susceptionem plus minusve impedit, ut patet in meretricibus, sustentationi et educationi prolis susceptæ certo adversatur; patrem enim reddit incertum, ideoque officium concande prolis nulli incumberet; imò et pietatem matrem erga patrem solvit: 2° adversatur mutuo auxilio quod conjuges sibi præstare dederunt, et caput societatis conjugalitatis veluti invertit; 3° non remanet æqualitas inter datum et acceptum; ex parte viri jus integrum in corpus traditur, non ita ex parte mulieris. Ergo...

(1) Syst. Prop. LXVIII.

200. — Thesis II. *Polygamia, etsi forsam juri naturali non absolute repugnet, certo ipsi parum consonat.*

Probatur 1° *Polygamiam parum consonare*, nam 1° tollit æqualitatem contractus, sicut polyandria, et mutuum amorem relaxat; 2° cohabitatio pacificè repugnat: plures uxores ob zelotypiam, sollicitudinem propriæ proli, etc., nec inter se nec cum marito concorditer remanere possent.

2° Dubium est an hæc uxorum pluritas *jure naturali prohibita sit*; affirmant multi auctores, inter quos Bellarminus, Menochius, etc., propter rationes superius adductas. Negant alii, ut Cajetanus, Medina, Gonzalez, etc., hæc rationibus innixi: 1° complures gentes legali permissione polygamiam approbarunt; porro credibile non est multas gentes juris naturalis cognitione destitutas fuisse; 2° quia non repugnat fini adequato matrimonii, neque prolis generationi, ejus educationi et tranquillæ conjugum cohabitationi: quoad hunc finem caveri possunt odia, discordiæ, iniquit ut auctores, plures uxores a se invicem, quoad habitationem, separando.

« Tenenda videtur, ait Schmalzgræber (1), sententia inter utranque media, et dicendum uxorum pluralitatem adversari quidem juri nature, non tamen ita ut eam excludat ipsa matrimonii natura et essentia, sed constitutio ejusdem in ipso mundi exordio facta a Deo, qua unum tantum uni conjunxit. »

210. — II. *De indissolubilitate.* Matrimonium, ex parte *subjecti*, dicitur potest in matrimonium inter infideles, et inter christianos, ex parte *sui* in legitimum, ratum et consummatum: *legitimum* dicitur illud quod non est sacramentum, seu inter infideles contrahitur, *ratum* quod inter fideles initur, et est verum sacramentum, sed non consummatum, denique *consummatum* quod est ratum et corporaliter consummatum.

211. — Thesis. I. *Indissolubilitatem matrimonii, valide contracti, petit notio societatis conjugalitatis.*

Nota. Non conveniunt auctores, dum quarunt a quo

(1) L. I, pars 2, t. 4.

juro decedat indissolubilitas matrimonii: aliquid illam ascribunt soli juri naturali, alii juri soli divino positivo, quidam utrique; nonnulli distinguunt, et matrimonii consummati indissolubilitatem tribunt juri naturali et divino positivo, nullam autem refundunt in jure ecclesiastico. Extra illas controversias questionem posuimus.

Probat. Societas conjugalis ex sua natura exigit mutuum amorem conjugum, et tendit ad procreationem et educationem proles. Atque ad hæc perpetuitas et indissolubilitas matrimonii plurimum confert; nam simplex cogitatio separationis possibilis et obventura, amorem, mutuum bonorum communicationem, etc., labefactaret. Ergo.

Præterea non remaneret æqualitas contractus: mulieris enim privilegio virginitalis orbata pars longe deterior foret ad novam nuptias inuolans. Ergo matrimonii indissolubilitas fundari videtur aliquo modo in jure nature.

212. — *Scholium.* Sub lege evangelica, quæ matrimonium exivit ad dignitatem sacramenti, unionem Christi cum Ecclesia significante, copulatio, saltem consummata, ex nulla causa rescindi possint quoad vinculum: juro divino positivo sunt indissolubilia. Diximus *consummata*, non debent canonice matrimonium ratum dispensatione summi pontificis ita dissolvi posse, ut deinde utriusque conjugii aliud matrimonium inire liceat. Ratione enim contractus, non sunt omnino indissolubilia, ut patet ex matrimonii infidelium; sed pontifex potest attingere contractum, idque indirecte sacramentum: & Ratione sacramenti et significationis suæ non videntur prorsus indissolubilia: significant enim conjunctionem Christi per caritatem cum anima justa, quæ conjunctio solvi potest (1). »

213. — *Titulus II. Alterum de virtute imperfectum, seu quoad solam cohabitationem, licitum esse potest.*

Nota. Divortium dividitur in perfectum et imperfectum, prout abrumpit aut ipsum vinculum aut solam legem cohabitationis manente vinculo.

Probat. Etsi notio societatis conjugalis indissolubili-

(1) Schmalgrueber, loco cit.

tatem matrimonii petat, tamen id non necessario importat cohabitationem: cohabitatio enim habetur ut medium facilius exhibendi mutuum affectionem et sibi invicem præstandi mutua officia. Atqui accidere potest 1° ut mutus amor per hanc cohabitationem non modo defervescent, sed in apertum odium converteretur; quoniam lex dilectionis mutue aliquam temporaneam conjugum separationem poscit, ut pristinus amor redintegretur; 2° mutua officia aliquando ab una parte leduntur, ut non modo altera nullam opem ex suo conjugio reportet, sed ipsi vitæ consilere non possit nisi per fugam. Ergo accidere possunt circumstantiæ in quibus licita erit separatio quoad toram et habitationem.

III. De conditionibus matrimonii.

214. — Ad matrimonium rite contrahendum requiruntur ut personæ sint habiles ad illum contractum, seu ut fines matrimonii consequi et officia ex matrimonio enata præstare valant. Itaque opus est:

1° Ut conjuges ætatem idoneam habeant, scilicet aptam corporis et mentis evolutionem respectu proles suscipienda et educanda. Quoad corporis evolutionem ad matrimonium contrahendum, requiritur pubertas; nam impuberes nequeunt tradere potestatem in proprium corpus, quæ traditio est objectum conjugii. Verumtamen lex nature matrimonii ejusmodi non irritat, quia consummatio non est de essentia matrimonii, et ceteroquin impuberes ætatem idoneam expectare possunt ad jura matrimonialia exerceenda et ad mutua officia præstanda. Præterea ad illam mutuum conjugum dilectionem (202), quæ est quasi fundamentum matrimonii, requiritur ut conjuges non nimia ætatis differentia inter se discrepent.

2° Iterum quoad corporis perfectionem requiritur idoneitas ad finem primarium matrimonii attingendum, unde *impotentia* antecedens et perpetua invalidat contractum matrimonii, quia ad impossibile nemo se obligare potest (188, 4°).

3° Jus nature etiam inculcat *disparitatem* cultus graviter opponi matrimonio: si fidelis matrimonium coa-

traheret cum infideli, se inieceret in periculum praevaricationis aut in impossibilitatem rite educandi prolem, praetorquam quod haec disparitas innumeris discordiis ansam praeberet. Tamen haec matrimonia, etsi jure naturae sint illicita, non nisi solo jure ecclesiastico sunt irrita.

4° *Consanguinitas* etiam jure naturae matrimonio opponitur. Consanguinitas enim est quasi *sanguinis unitas*, quippe qui consanguinei sunt ab eodem communi sanguine descendunt. Jam vero relationes et officia conjugum inter se cum officiis et relationibus parentum ad liberos, et vicissim, componi nequeunt, ideoque jure naturae omnino vetantur conjugis inter parentes et liberos. Id enim etiam ostendit naturalis instinctus, non solum omnium gentium bene institutarum, sed etiam belluarum non paucarum, quae ab ejusmodi conjunctione abhorrent, ut testantur Aristoteles (1) et Plinius (2).

Affinitas etiam graviter opponitur matrimonio contrahendo, praesertim in primo gradu lineae rectae, v. g. inter socerum et nurum, inter soceram et generum, vitricum et priscignam, etc. Docet S. Thomas (3), cum multis aliis auctoribus, jure naturali haec matrimonia non modo illicita, sed irrita esse, quia inter illos affines eadem relationes habentur quibus ipsi consanguinei vincuntur.

5° Ex diebus de polyandria constat *ligamen* esse impedimentum ad novum matrimonium inendum; est enim vinculum quae unus conjux alteri sic alligatur, ut eo vinculo durante, cum nullo alio contrahere matrimonium possit; non possit tradere jus quod non habet in propriam corpus.

6° Denique matrimonium, vi suae naturae, exquirit ut *libere ineatur*, et cum *mutuo conjugum consensu*. Etenim est contractus, et quidem bilateralis, qui mutuum consensum contrahentium exquirat; unde hinc contractus, sicut aliis omnibus, opponitur vis, seu violentia ad junctionem cogens. Inde *raptus* seu violenta feminae abductio, aut etiam maris, de loco in locum, matrimonii inveniendi causa,

(1) L. ix, hist. anc., c. 47.

(2) Hist. nat., l. viii, c. 42.

(3) In I Cor. 5, v. 1.

matrimonium dirimit, et quidem jure naturali, si raptus vel raptus non consentit. Ita et *error* personae cum quis scilicet iudicat personam quaecum matrimonium contrahit, esse aliam quam sit a parte rei, v. g., esse Rachelem cum sit Lia, — dirimit matrimonium: hic error tollit consensum jure naturali requisitum ad essentiam contractus matrimonialis. Adde quod omnia haec conciliari nequeunt cum mutua dilectione, ut per se patet.

215. — Si de matrimonio jam inito loqueremur, ex ipsa natura matrimonii resultat:

1° Mutuum fidem homini non posse tum factis, tum etiam affectu, quia haec fides conjugalis est ipsum datum et acceptum in contractu indissolubili neptiarum;

2° Supremam potestatem generatim in viris residere; in familia caput reperiri necesse est, quia unitas in principio uno fundari debet; porro sensus communis, physiologia et psychologia ostendunt virum superiorem esse muliere: 1° structura corporis est validior, membra firmiora, etc., in homine; 2° vires animi, ut prudentia, voluntatis constantia, etc., in viris excellentiori modo evolvuntur, ut ex facto liquet; 3° apud omnes gentes, vir in familia mulieris praesertim repeti debet a viro, non inde sequitur virum imperio despotico potiri in mulierem: nam propter communem relationem ad liberos fit ut familiae administratio ex communi consensu peragi debeat, sicut vir ad se quendam modo raptus jura matris in liberos, jura haec quantum posset, destrueret.

§ II. De societate paterna.

216. — Ex societate conjugalit oritur societas paterna. Et enim 1° nativa imbecillitas proli recens nata operam et laborem parentum diu exquirat, sine quibus humanus factus interiret, cujus indigentia disturnior est quam in aliis animalibus; 2° contractus conjugalit non modo ad generandum, sed etiam ad educandum, seu ad conservandum, alendam, etc., prolem destinatur; 3° Deus ipso in corporentem indidit illam naturalem amorem pro liberis, seu quendam stimulum naturae ad subveniendum proli;

inde parentes qui officiorum naturæ erga liberos obli-
sunt, inhumani, omnis sensus expertes, appellari solent.
Societas illa definitur potest: *Conjunctio plurimum perac-
naturam, quæ per ipsam naturam, educationis gratia fitur.*

In hac societate duo sunt consideranda: 1° relationes
parentum ad liberos, quæ relationes juriſus et officiis con-
ascant; 2° relationes prolis ad parentes.

L. De potestate paterna et officiis parentum.

217. — I. *Finis societatis paternalis*: 1° *De iis quibus
generaliter natura obligatione restricti sunt parentes.* Im-
becillitas prolis humanæ afficit corpus et vitam corpo-
ralem, animum animique facultates, quamobrem 1° pa-
rentes temporalem illis curam exhibere tenentur tum ab
ipsis corporale detrimentum avertendo, tum ad vitam ne-
cessaria suppeditando. Parentes enim qui hæc proli non
prestant, peiores feris avocent, quo factus suos nu-
tritur, et quæ omni possunt opes ab extraneis insullantibus
tuentur. 2° Ad animum quod attinet, parentes debent
cultura naturæ rationalis propriam docere liberos, exemplo
non minus quam exhortationibus. Illud munus aliis com-
mittere possunt; sed nemò potest hæc potestatem reluc-
tantibus parentibus, sibi vindicare sine violenta læsione
juriſus paterni. Itaque.

218. — *TERTIUS. Societas curare debet ut publica media
non desint educandi pueros; sed educationem parentum
voluntati contrariam pro liberis imponere nequit.*

1^{am} partem probabimus dum recensentibus officia so-
cietatis.

Probatur 2^a pars. I. Jure naturali parentes jus et obli-
gium habent educandi prolem. Ergo societas civilis, quæ
sibi unice vindicaret educationem juvenutis, jus et ordi-
nem naturæ evidenter læderet.

Probatur II. Societas, quæ familiis constat, ac proinde
jus paternum constitutum subaudit, nequit illud jus sub-
vertere quin ordinem naturæ pervertat: societas quæ
essentialem societatis paternæ constitutionem destrueret,
suumetipsis vitalia elementa pessumdaret, et violenter

raperet jus præexistens et prævalens: civitas enim est
pro familia, non autem familia sunt pro civitate. Atqui
societas quæ, reluctantibus parentibus, educationem lega-
lem decernit pro juvenute, jus paternum violat, et consti-
tutionem familiæ pervertit: 1° jus paternum violat, ut
per se patet; 2° constitutionem familiæ immutat: liberi
enim, vi familiæ, societati conjunguntur, siquidem vivunt
sub patria potestate: sed dum societas eosdem arripit, ex
facto affirmat illos non tam ad familiam pertinere quam
ad statum; imò societatem immediate non constare fami-
liæ, sed hominibus ab omni alio vinculo subjectionis solu-
tis, ex facto decerneret. Ergo id manifeste jura paternæ
lædit, societatem domesticam destruit, quæ sie legaliter
non existeret.

219. — *Scholium.* Verumtamen societas modis decen-
tibus, sed non violentis, curare debet ut parentes illud
sumum officium educandi prolem minime negligant.
Præterea quum crescente pælestim liberorum ætate, pa-
rentum potestas minuatur, et libertatis naturalis jura in
liberis voluti explicare sese alio exorcere incipiunt, sit
ut directe et per se homo individualis societati conjungatur,
jura et privilegia civis propria acquirat, ac proinde potes-
tati civili immediate subiacet.

220. — II. *Potestatis paternæ amplitudo, ex fine et ex
origine metiendæ est.* Societas paternalis ejusque finis,
qui in congrua educatione prolis cernitur, ex ipsa gene-
ratione oritur; itaque generatio causa remota potestatis
paternæ congrui potest; sed finis et jus parentum regendi
familiam, mensuram hujus potestatis determinant. Natura
hæc societatem proximè constituit, quæ proinde nec fine
nec mediis necessariis ad finem obtinendum carere debet.
Potestas illa per quamdam analogiam cum potestate
publica, censeri potest inspectoria, vectoria et execu-
toria (1).

1° Parentes vigili oculo debent liberos observare,
eorum consuetudines, familiaritates explorare, pericula
arceere, etc.

2° Possunt actiones prolis determinare, eam docere

(1) Zallinger, Jus sociale, l. 2, c. 4.

dabant officia hominis erga Deum, erga proximum et erga semetipsum, seu viam honestatis liberis ostendere tenerentur.

3° Potestate executoria et specieatim coactiva non obtinentur parentibus, quibus facultatem castigandi natura ipsa concessit, ut ad obediendum filios adigant et perniciem eorum voluntatem, si illa adsit, vi seu adhibitis virgis, frangent: educandi jus has facultates secum trahit, saltem in tenera ætate. Sed potestas castigandi jus vitæ et necis minime continet, quod soli Deo competit, et huic potestati publicæ que illud a Deo accipit. Apud cives romanos tanta erat potestas patria ut lex XII Tab. sic præciperet: « In liberos suprema patrum auctoritas esto: venundare, occidere licet, » quod a voce natura abhorret.

II. De officiis liberorum.

221. — Liberorum in parentes, a quibus receperunt existentiam, nutrimentum et disciplinam, officia dicuntur naturæ. Hæc officia ad sequentia capita revocari possunt, nempe ad amorem, reverentiam et obsequium, denique ad obtemperandi studium.

1° Filii parentibus amorem debent: exigit enim natura ut eos sincere diligamus a quibus majoris momenti bona recipimus: sed bonis præstantissimis filios, quos genuerunt et impensis curæ abierunt, cumulat sunt parentes. Hic amor unice cedere debet illi quem Deo debemus, cui existentiam acceptam longo melius referre debemus. Ex hac lege amoris ejusque fundamento sequitur liberis parentibus, si egeant, subvenire teneri tam in spiritualibus quam in corporalibus.

2° Filii parentibus reverentiam debent, tum interiorem, quam in quodam venerando animi timore consistit, tum exteriorem qua interior signis sensibilibus manifestatur: parentes enim superiores sunt jure naturæ illis.

3° Obediuntiam debent in his omnibus in quibus subsunt, quia parentes jus imperandi habent, cui necessarie respondet officium obediendi in liberis. Porro filii subsunt 1° in his omnibus que ad bonos mores et salutem spectant, 2° in his que se referunt ad regimen domesticum, ad

pacem, bonam decus familiæ, etc. Sed evidenter non subsunt in his quo præceptis divinis adversantur. Itaque in electione status clericalis vel religionis, liberi certo non subsunt.

Ad status vitæ electionem generatim quod attinet, parentum voluntati liberi non subsunt, quia hæc electio ad educationem aut familiam non pertinet, sed personam ipsam eligentis et vitam ab eo in posterum ducentiam respicit; etiamsi ageretur de aliqua arte vel professione, (atque non mala nec indecora etiam respective), parentes nequeunt cogere liberos: quando enim naturali quodam impetu quis in talem artem propendit, hæc ars illi multo melius succedet quam invisa: æquum est tamen ut a consiliis et cohortationibus parentum non sine gravi causa se subducant filii.

§ III. De societate herili.

222. — Societas herilis originem habet ex institutione humana, non jussu naturæ, saltem proxime. Est societas *pacifica* quæ communis utilitatis gratia initur inter dominum et famulum; est contractus inominatus: *do ut facias*, ex parte heri, et *facio ut des*, ex parte summi. Post multiplicationem generis humani et juris proprietatis acquisitionem exorta est inæqualitas conditionum. Diversitas in viribus corporis, in industria, in sagacitate animi, parcimonia, etc., hanc inæqualitatem cito produxit: hinc nonnulli divites facti sunt, et alii egentes, qui subsidio divitum egerunt, et operam eis oblocaerunt ut ad vitam necessariam ab eis reciperent.

Ergo *remote* originem quodammodo habet ex ipsa natura, a qua repeti debet diversitas ingenii, prudentiæ, virtutum corporaliū.

Est societas *inæqualis* quæ dominus et famulus inæquali protus jure sociatur: servus enim est dominus obnoxius, et ad hujus utilitatem spectat. Verumtamen emolumentum communis familiæ, præter stipendium, accipit servus. *Filiis* ergo hujus societatis est utilitas et commodum heri.

223. — *Officiis domini.* Debet dominus famulos amare, instruere, corrigere eorumque operam justo stipendio

remetri: servi enim et domini eundem Patrem habent in oculis, eandem naturam eodemque finem ultimam; idcirco sunt fratres, imo dominus respectu famuli vicea patris naturalis gerit, ideoque etiam hoc titulo famulum diligere debet, ejus salutem prospicere, et consequenter eundem corrigere, limites justæ et licite correptionis nihilque tamens transgrediendo.

Dignus est operarius mercede sua (Matt. 10), ac proinde peccant homines qui stipendia famulorum retinent aut solvere differunt, qui recusant quod justum est.

224. — *Officia famulorum.* Dominus suis famuli debent obedientiam, reverentiam, obsequium, fidelitatem et opera de quibus pacti sunt. Hæc omnia ex natura socialis heredis sponte efflorescunt, in qua horus auctoritatem habet.

225. — *De servitute.* Præter eorum communem famulatum, qui nostro ævo in usu est, aliud famulatus genus distinguitur, quod mancipia efficit. Servitus restringi potest ad mancipium *operosum* dumtaxat, et quidem perpetuam: aliqua se suamque familiam perpetuo manciparet, quoad opera tantum, minime vero quoad omnia jura, et præsertim quoad existentiam.

Aliud servitutis genus habetur in quo, non modo opera, sed omnia jura ipsaque existentia mancipantur: est illud quod proprio dicitur *servitus*: utraque potest esse *ultronea*, etsi in ultimo casu pactum juri naturæ, ut postea videbimus, adversetur.

Origo servitutis proprie dictæ repetenda est ex inobedientibus inter homines bellis; mancipia enim, juxta vim nominis, idem est ac *manu capti*, dum *servi* à *servando* dicti sunt: mancipia, aut Puffendorffius, orant bello capti, quorum mors differebatur arbitrio victorum, quod tempore istis placuerit exigenda. Hæc servitus evidentior est *coacta*.

226. — *Thesis I. Servitus in qua quis perpetuo se et totam suam familiam, pro tempore quo est sub potestate paterna, alieni ultronea manciparet, juri naturæ absolute adversari non videtur.*

Probat. Illud pactum juri naturæ adversatur ejus objectum ab illo jure vetatur. Sed in illo contractu aliqui

istius modi non deprehenditur: opera enim alienjus hominis, et non alia jura, sunt objectum hujus pacti; sed homo est dominus suarum operarum. Ergo...

Verum si alienare vellet jura quorum liberam dispositionem non habere, certo esset pactum illicitum.

Diximus: *pro tempore quo familia remanet sub potestate paterna*:

Nam si illius contractus, totius suæ familiæ opera quis perpetuo manciparentur, aliquid juri naturæ minus consonum certo inveniretur: nam, ut constat ex dictis, pater potestatem in filios non perpetuo servat; quomobrem liberos suos si ligaret etiam pro illo tempore quo extra ejus potestatem sunt, jura filiorum læsaret.

227. — *Thesis II. Servitus in qua quis omnia sua jura, ipsaque existentiam in bonum alterius permittet, juri naturæ manifeste repugnat, sive sit ultronea, sive coacta.*

Probat. Quoad servitutem *ultroneam*. Nemo pacisci potest de jurebus quæ non habet; sed homo in propria vita jus non habet, neque omnium suarum actionum liberam dispositionem: nequit enim sua officia erga Deum a se procul mittere, neque propria natura entis rationalis et liberi proprioque fine spoliari. Ergo homo nequit alteri homini ita mancipari ut ex integro illi refoctur, nulla retineat jura, et fiat *res domini*: homo nequit converti in rem.

Probat. 2° Quoad servitutem *coactam*. Si violenti rapta homo in perfectam servitutem redigeretur, nemo non videt quam atrox est hæc ratio agendi, et quantopere omnia officia erga proximum subverteret: omnibus enim juris naturalis violationibus superius enumeratis, hic adjectur flagitium immane contra humanitatem.

Et ex jure belli repetetur origo similis servitutis, illud certo atrocitatem tanti facinoris non tolleret: et quod est intrinsecus malum, quod immutabilis eorum ordinis contradicit, jure belli colonestari nequit, quum filius jus unice fundetur in necessitate, que nunquam poscit ut, desistente pugna, leges justitiæ et æquitatæ perpetuo violentur.

228. — *Scholium.* Religio christiana, que conceptum personalitatis humanæ clarior manifestavit, paulatim servitutum et medio societatum vera fide imbutarum propulit. Servitus enim apud ethnicos grassabatur, et ita in profundum radices egit, ut jurisperiti romani summam servitutis injustitiam vis cognoscere valuerint. Cum enim omnia jura hominibus, omnique dignitatem humanam ex jure civitatis tantum repeterent, certo nullum principium eis suppetebat ad videndum quam exsecranda res sit servitus proprie dicta.

CAPUT II

DE SOCIETATE CIVILI.

229. — Indigentia humana per solam societatem domesticam non satis provisum esset; nam post familiarem multiplicationem, novæ domus novaque congregationes exortæ sunt; porro necessarium inter novas et veteres familias exsurrexerit commercium quod ad normam æquitatis et communis utilitatis moderari debebat. Præterea ipsa persona humana per novas illas relationes civitatis perditur et veluti amplificatur, ideoque societas civilis perfectibilitati nature humanæ apprime respondet.

Jam vero ut effecienter ad unitatem societatem diversæ familie religantur, non sufficit abstracta ratio boni communis ex facto sociali mutandi, sed ad voluntatum et virium conjunctionem stabilem tuto obtinendam, requiritur vis aliqua externa ad unitatem realem redigens varias familias seu, aliis verbis, imperium, quod est veluti forma constitutiva unitatis socialis. Itaque præsens caput in duos articulos distribuemus quorum primus erit de societate civili in se spectata, alter de supræma hujus societatis potestate specialim inspecta.

ARTICULUS I.

De societate civili generatim inspecta.

230. — Considerabimus originem, finem et intimam structuram hujus societatis, et quidem breviter, præsertim quoad ultimam partem, quia de hac re etiam agitur in articulo sequenti; potestas enim est veluti forma societatis. Itaque in præsentî articulo totum compositum seu materiam et formam per modum unius investigamus; in sequenti distributive hæc elementa essentialia totius compositi inspicimus, loquendo directe de parte formali, seu de potestate, et indirecte nempe ob connexionem necessariam materiæ socialis cum forma, de parte materiali, sive de subditis. Jura enim et officia auctoritatis et multitudinis sunt correlativa.

§ I. De origine societatis civilis.

231. — Nonnulli juris interpretes, præsertim protestantes, originem societatis ex quadam libera hominis conventionem derivant, qui proinde statum civilem hominis prorsus accidentalem esse decernunt; alii auctores rectius de hac re sentientes illam originem repetunt ex natura sociali ipsius hominis et simul ex factis quibus instinctus sociabilitatis ad actum redigitur.

232. — I. *Primum systema* fundatur in hypothesis eujusdam primitivi status nature; juxta jurisperitos protestantes, homo primitus extra omne consortium cæterorum vitam debebat; sed cum singuli pares non essent tum propulsandis aliorum injuriis, rapinis, furtis, etc.; tum comparandis rebus omnibus ad vite sustentationem necessariis, aliis quaerere auxilium cuncti sunt, et vicissim pollicere. Inde emerit pactum sociale, quod efficit et signat transitum e statu nature ad statum socialem.

Sed ille status nature primitivus etiam diverse accipitur a variis auctoribus; a quibusdam, inter quos eminent Hobbesius et Rousseau, habetur ut status historicus seu factum reale; secundum Puffendorfum, Grotium et alios, est mora fictio juris ad scientiam socialem requisita.

233. — *Hypothesis de statu nature fictitia* sustineri nequit.

Etenim 1º id quod nunquam fuit, exhibetur ut causa ad explicandas relationes reales ordinis socialis sufficientes. Porro quam enim abstractionem exoritur ordo realis physicus, et *fictio* habentur ut principia absoluta et fundamentalia totius ordinis realis in societate politica. Porro quantum hæc ratio philosophandi a veritate aberret, nemo est qui non videat.

2º In hæc hypothesi, jus sociale est ex toto fictitum, et constat relationibus arbitrio doctorem Protestantium confictis: non enim legitime erari potest ex principiis quod in ipsis non includitur. Atqui principia juris socialis, que sunt more fictiones juris, non continent nisi quid fictitum ad jus aliquod in animo vel phantasia effluendum spectans; ergo ex ipsis non nisi consequentia fictitia decipi possunt, et sic totum illud systema extra ordinem realem et veras rerum relationes evagatur.

3º Ex confutatione alius hypothesi, hæc prima etiam convelletur.

234. — *Hypothesis de statu nature historico*. Hobbesius, in suo libro *De Cive*, statum nature tanquam *historicum* prætulit, et probat, non, ut par esset, ex populorum annalibus, sed a priori, imo et absurdo principio *lanxus*. Exemplo enim asseverat genus humanum a civili consorcio per se alienum esse, et hujuscæ principii sequentem affert probationem:

Finis adqueatus et norma agendi hominis in voluptate consistit, æquidem homo non nisi facultatibus sensibilibus ornatur; atqui voluptas, quæ sit per se principium mere subiectivum, non nisi ad egressum adducit, quinimo ad bellum perpetuum aliis eonibus indicendum consurgit. Impegit ergo status segræx est naturalis homini, qui proinde non nisi causis externis, nempe molestiis aliorum, qui ex insatiabili pugne appetitu, quem egrotus parit, vira sine intermissione inferunt, ad statum societatem adduci potuit.

Confutatur facillime illud absurdum systema: 1º fundatur in falsis principis tum de fine et norma agendi hominis, tum de natura humana, que sola sensibilitate

constaret (II, 184, etc.); itaque totum molimen hoc basi labili innoxum sustineri nequit.

2º Pugnat sive cum historia, que nullam unquam vestigium hujus facti status nature exhibuit, sive cum ipsa insolite hominis, qui natura sua socialis est, ut postea probabimus.

235. — Rousseau eadem fere principia tenet, et statum naturalem hominis in vita solivaga et sylvestri reponit. Verum causas extrinsecas, quibus homo ad statum sociale adductus fuit, non ex injuriis molestisque aliorum hominum repetit somnium iste, sed easdem in perpetuo confictu eum bellis quantitate aliorum perfectionibus quam cetera animalia organa instructas, tamen bellis longo infirmior et imbecillior existit; sed in suis assiduis bellis cum animantium industriam istorum didicit, non sœvus ac nudo populus aliquis contra alium pugnas hujuscæ artem strategicam deprehendit.

Itaque suis relationibus cum bestiis expoliatus ac perfectus, homo ad statum perfectæ sensibilitatis pervenit; deinde, post multa secula, rationis compos effectus, sua libertate uti didicit, quam ceteroquin, etsi inermem, antea possidebat; ex istius libertatis usu emerit *contractus socialis*.

Falsitas hujus systematis, quod est partis imaginationis agritudine laborantis, tam evidens est ut pro homine quam minime cordato nulla indiget confutatione; sufficit ergo ut animadvertamus illud manifesto pugrare cum historia, præterquam quod naturam rationalem hominis destruat: ac dictis in psychologia abunde confutatur.

236. — II. *Vera sententia* et rationi consona societatem civilem repetit ex duplici elemento naturali, nempe 1º ex natura sociali hominis, qui intrinsecus, seu ex propria constitutivis ad hanc societatem ordinatur, et id jam docuit Aristoteles: 2º ex factis etiam naturalibus que societatem hominis ad actum reducunt. Itaque societas non est opus artificiale et liberum, sed opus a natura ipsa intentum et positive præmonstratum. Hanc sententiam elucidare quoad utramque, qua constat, partem expedit.

237. — *Thesis I. Homo natura sua socialis est.*

Probat 1º Ex facto. Monumenta prisorum tempo-

rum nihil aliud exhibent nisi hominem in societate tum domestica, tum civili viventem. Ergo quum illud factum constans et uniforme oriri non possit nisi ex propensione natura, liquet hominem natura sua esse socialem.

2° *Ex facultate loquendi.* Proprium est hominis loquela uti; sed loquela est vinculum societatis. Ergo quum facultas loquendi sit homini congenita, fit ut ab ipsa natura homo ad statum socialem ordinetur.

3° *Ex nativæ indigentia et perfectibilitate hominis.* Homo ad evolutionem vite corporalis et spiritualis auxilio aliorum hominum diuturno et assiduo requirit, et educatione magis ac magis ejus facultates perficiuntur, dum alia animalia cito ad propriam perfectionem deveniant, et naturali instinctu ad necessaria vite ducuntur. Ergo homo natura sua ordinatur ad consortium cum aliis hominibus.

4° *Ex naturalis hominis proclivitate* ad communicandum cum aliis hominibus, tum in festis eventibus, tum in sermone et prece. Est factum omnibus notum, et quidem propria experientia. Ergo...

298. — *Scholium.* Hæc socialitas hominis sese, quoad potest, evolvit: est vis que terminos suas actionis indefinite querit, et ejus limites alii non sunt nisi limites ipsiusmet cognitionis. Statim enim ac intelligentia possibilitatem relationis socialis exhibet, hic instinctus socialitatis relationes illas sponte naturæ appetit, quia non parti naturæ humane alligatur, sed totam naturam afficit. Inde sola societate domestica non satiatur, si præsto sunt elementa societatis civilis. Quæ de causa socialitatis homini naturaliter indita per se ordinem dicit etiam ad societatem civilem.

299. — *Thesis II. Homo per factum propria existentia in societate universali seu humana quodam modo constituitur.*

Probat. Homo, per existentia factum, naturam omnibus hominibus communem recipit, ac proinde omnes homines ad eundem finem ordinatur, et eidem legi naturæ subjacent; præterea homo facultate cognoscendi naturaliter ornatus, hunc communem finem, communemque legem naturæ vi existentia cognoscere potest.

Atque societas, ut diximus, est consensus voluntatum et virium intuitu finis communis adipiscendi. Ergo, ex facto existentie, jam homo ad quamdam societatem universalem, saltem late et remote, ordinatur.

240. — *Thesis III. Factum naturale et primigenium, a quo societas civilis in concreto originem ducit, est ipsa familiarum ex eodem stirpe propagatio (1).*

Nota. Hic non agitur de diversitate societatum civilium, seu de diversitate nationum et populorum, et de factis particularibus que istius diversitatis originem explicant; hæc enim facta plerumque sunt accidentalita. In presenti ergo non quaerimus de causa diversitatis et multiplicis nationum, sed unico de societatis civilis, ut sit, origine, seu de facto quod per se necessario pullulet a natura respectu hujus societatis producenda.

Probat. 1° Ex historia, que hanc originem nationum exhibet, saltem quando circa illam notiones certas et exploratas tradere potest: historia sacra id clare ostendit et expressis verbis refert circa antiquiores nationes.

2° Instinctus socialitatis, ut diximus, est vis nullis limitibus loci vel temporis clausa, que simul cum appetitu beatitudinis, novas et utiles associationes ipso nature pondere querit; porro societas domestica indigentia humanis non plene satisfacit, neque instinctum socialem exaurire potest. Ergo sponte naturæ societas domestica ampliore evolutionem appetit, seu quamdam ascensum ad societatem perfectiorem constituendam, que homini juvando et perficiendo plena suppetat.

Atque hæc naturalis appetitio amplioris societatis, debet evidentiter adhaerescere propinquioribus elementis hujus societatis constituendæ; sed propinquiores illi termini sunt affines et consanguinei pro ratione gradus, seu propinquitatis vel distantia a communi stirpe. Ergo...

3° Homo physice id habet commune cum omnibus animalibus quod instinctu quodam propagationis ducatur; moraliter alios homines suorum idearum participes reddere cupit: sed 1° matrimonia, que sunt vinculum sociale,

(1) Liberatore, jus soc. c. II.

contrahi solent inter familias viciniores, ac proinde ratione sanguinis propinquiores: perceptio sensillis nonnihil confort ad censuram contrahenda. 2° Hæc idearum et impressionum communicatio nonnisi inter homines origine et loco propinquiores haberi potest. Itaque ex sua proclivitate physica et morali, homo impellitur ad novas relationes creandas cum familiis vicinioribus. Ergo propagatio familiarum que terminus relationum socialium amplificat, communitas stirpis que familias propinquat et quodammodo commiscet, haberi debet ut factum natural, quod societati civili originem dat.

§ II. — De fine societatis civilis.

241. — Spectata origine societatis politicæ, ad ejus finem indagandum migrare oportet, et quidem antequam de ejusdem structura eloquamur; finis enim est criterium quo de officis et juribus, et de ipsa natura societatis illius iudicium ferre possumus.

Origo nonnisi obsecrare scopum societatis civilis ostendit, quia homines instinctu adducuntur ad hanc societatem, potiusquam ratione et reflectione. Verumtamen hypotheses circa originem consummata systemata etiam inducunt circa finem; inde nonnulli finem societatis reponunt, alii in tutela juris et securitate interna et externa sociorum, alii, in copia bonorum externorum, etc.

Kantius, et, post illum, Rationalistæ fere omnes illum finem reponerunt in *natura coarctationis et harmoniæ libertatis*. Ex stabilita ab ipso autonomia rationis (81) et voluntatis humane respectu cujuslibet principii externi, statim concludit voluntatem ad operandum non infecti nisi per rationem, sensatis impressionibus empiricis. Impressiones ejusmodi, juxta ipsam, sunt vel interna vel externa: interna procedunt ab appetitu et affectibus animi, et constituunt ambitum ordinis morali; externa, a quadam vi humana actionem nostram impediendo, oriuntur, et constituunt ordinem juridicam. Immunitas a prioribus est *libertas interna aut moralis*; immunitas ab hæc coactione humana actiones nostras præpediente, est *libertas externa seu juridica*.

Jam vero hæc ultima libertas, etsi per se limitibus careat, practicè tamen debet limitari; nam simul est, et quidem sine limite, in omnibus hominibus, et nihilominus respicit idem obiectum, nempe mundum visibilem; itaque in quocunque homine debet ita restringi et coarctari hæc libertas ut cum ipsa *coexistere possit* libertas aliorum: hinc principium, quod vocat *coexistentiæ*, ex quo status seu societatis civilis emergit, cujus proinde finis nonnisi in mutua coarctatione et libertatis harmonia sistere potest.

242. — *Consultatio sententiæ kantianæ*. 1° Principium in quo stabilitur totum illud systema est falsum (81). Ergo et molimen superinde exstructum nullius roboris est.

2° Falsum est quod libertas externa per se careat limitibus, ut constat ex dictis de principiis directivis morum. Kantius enim, ut solet, confundit libertatem in abstracto spectatam et sine ulla determinatione subjecti, cum libertate reali, que in subjecto particulari residet: prior, que est universalis conceptus libertatis, abstractione facta modi que est in Deo, vel angelis aut hominibus, est aliquo sensu illimitata, licet præscindere nequeat a regulis honestatis et justitiæ; sed altera est evidentior ad mensuram ipsius subjecti, seu illis legibus moralibus determinatur et regitur quibus subjectum natura sua subditur.

3° Kantius scopum societatis politicæ negativum reddit, qui ex toto consistit in externa coarctatione qua libertas in debitis limitibus continetur: quocirca hæc societas nullam virium conjunctionem adfert, nullum finem communem omnibus membris præstitutam, ut nihil dicam (tum de atheismo legali inde exorto; tum de interitu totius moralitatis publicæ proficiscente ex hæc doctrina: suicidium enim, blasphemias, polygamiam, incestum, etc. damnare nequit hæc societas, quia hæc omnia libertati aliorum non detrahunt.

243. — *Thesis*. *Scopus politicæ societatis in bonis externis comparandis sistit, quatenus ad communem prosperitatem singulorum membrorum se referunt, et interno moralitatis ordinis informantur.*

Probatur. Quoad triplicem qua constat partem.

Part 1^a. Hic finis in bonis exterioribus comparandis

sistit. Scopus enim societatis civilis debet esse aliquod bonum actione externa et sensibili attingibile, quod vires naturales elementorum socialium collectim sumptas non prætergrediatur; atqui bona externa, seu generatim ordo exterior ac visibilis est aliquod bonum vires naturales hominis, saltem collectim sumptas, non excedens, quod proximè externa entis socialis operatione plus minusve perfecta procurari potest. Ergo.

Paræ 2^a. Finis ille in singulos socios redundet, necesse est. 1° Societas ad perfectionem suorum membrorum natura sua ordinatur; debet certo vergere in commodum, non autem in detrimentum sociorum, secus socialitas esset instinctus naturæ contra ipsam naturam, et collectio vicium minus posset pro singulis quam vires individuales distributive sumptæ, quod est absurdum. Itaque scopus societatis debet esse prosperitas singulorum membrorum.

2° In societate vires uniantur et media communia adhibentur ut collectio bonum consequi possit, ad quod singuli homines seorsim sumpti se attollere non valerent; atqui bonum illud, cujus possessio est fructus actionis socialis, est bonum commune in concreto spectatum, seu quatenus adeptum, ac proximè aliquid cujus singuli socii aliquo modo participes sunt. Ergo bonum quod est finis societatis civilis, debet aliquo modo ad singulos spectare.

Paræ 3^a. Hæc bona exteriora ad normam ordinis moralis determinari debent, seu ab illo ordine informari necesse habent: omnia mediæ et omnes fines particulares ad finem ultimum directe vel indirecte se referre debent. Sed ordo moralis est positiva et adequata ordinatio ad finem ultimum; ergo omnia bona quæ non constituent finem ultimum, et quocumque mediæ ad illa obtinenda, directe vel indirecte referri debent ad ordinem moralem, cuius obnoxia sunt.

Atqui societas civilis et ordo exterior quem procurat, certo non est finis ultimus hominis, sed rationem mediæ evidentem habet (227), ut alias constat ex superius dictis: nihil peragere aut adhibere potest homo quod non referat aliquo modo ad suum finem ultimum (95). Itaque ordo ille exterior et bona exteriora quibus constat, sunt obnoxia

ordini morali, qui est interior et positiva ac immediata ordinatio ad finem ultimum (95).

§ III. — De œconomia interna seu de natura societatis civilis.

244. — Ex natura communi et ex sociabilitatis instinctu qui sese evolvere et diffundere indefinito appetit, homo ad societatem ordinatur, et quidem ad universaliorem quæ possit haberi; homo sponte naturæ appetit transitum a societate domestica ad civilem; quamobrem, ut ostendimus, a domestica societate proficietur politica, quæ familias copulat et ipsa individua, mediante familia.

Societas enim amplior societates inferiores perficit; sed easdem destruere non debet, secus ad propriam ruinam et demolitionem laboraret.

245. — Non desunt tamen auctores qui societatem civilem immediate constare familiis, et individuis nonnisi mediate, nempe quatenus sunt elementa societatis domesticæ, indicati sunt. Ita sentiant rationaliste omnes, qui societatem civilem per *fictiones juris* ab arbitrio dissolvent, et postea nullo etiam negotio redintegrent per consensum implicitum vel explicitum civium.

Sed hæc doctrina est falsa. 1° quia homo nonnisi vi familiarum integritatem et perennitatem obtinet, ideoque strictiora et stabiliora vinculo cum societate domestica copulatur quam civili adheret: ordo rationis, propensio sensibilis, præter processum originis, clare ostendunt hominem individuum prius familiæ, deinde civitati conjungi. 2° Ipse conceptus familiæ cum natura hominis intimari modo coheret quam conceptus civitatis. 3° Jura domestica anteriora et stabiliora sunt juribus civilibus, ideoque societas politica nequit exhaurire aut immutare jura domestica. Ergo civitas jura hæc subaudit, ac proximè inter se copulat ipsas familias: non potest immediate attingere individua, quia solvat jura domestica, quæ ab ipsa destrui aut immutari sequunt sine manifestæ violatione juris naturalis.

246. — *THESSIS. Elementa essentialia societatis sunt multitudo et auctoritas.*

Nota. Superius diximus quomodo sit intelligenda hæc

multitudo socialis. Hic praecedimus a distinctione elementarum in mediata et immediata, seu in individua et familiaria.

Probatür. Societas, quae persona moralis aut iuridica appellari solet, necessario importat unitatem et multipliciter: sine unitate iam essent membra disiecta, non autem elementa ordinata ac copulata seu societas; sine multitudine, seu diversis sociis, manifesto non foret societas, siquidem absque multiplicitate non datur collectio. Atqui, si unitas non esset realis, seu in principio reali et concreto non fundaretur, ipsa societas realis et concreta non foret, sed abstracta seu possibilis remaneret: sine vinculo reali ac physico partes salutis perirent. Ergo sine multitudine et auctoritate, societas nec esse nec concipi potest.

247. — *Scholium.* Principium unitatis generatim inspectum dicitur auctoritas, quae in se et abstracte spectata est quidam complexus iurium. Persona physica aut moralis quae hisce iuribus nititur, *subjectum* potestatis appellatur.

248. — *Thesis II. Potestas politica ad proprium commodum subjecti huius potestatis non spectat, sed directe ad commodum totius communitatis ordinatur.*

Nota. Haec thesis, etsi in se sit fere evidens, debet tamen probari, propter plures negationes tam speculativas quam practicas.

Probatür. 1° Potestas est principium quo vires sociales ita inter se capiuntur ut bonum commune a multitudine attingi possit: aliis verbis, est id quo multa membra realiter et efficaciter unum quid efficiunt intuitu finis socialis assequendi.

Atqui finis socialis, seu bonum commune, est id cuius participes effici debet ipsa multitudo associata, id est communitas, seu omnes et singuli.

Ergo non propter se, sed propter alios, constituitur potestas politica.

2° Ratio existendi societatis civilis est adeptio, iuxta leges moralitatis, bonorum externorum (241), ad quae sola familia sibi relicta pertinere non valeret; sed potes-

tas est medium efficax perveniendi ad possessionem boni communis. Ergo potestas non ad se, sed ad alios ordinatur, seu unice rationem medi habet.

249. — *Scholium.* Specialis dispositio, elementorum socialium sub una potestate, seu modus quo potestas ad multitudinem essentialiter se habet, dicitur *constitutio* politica. Est analogia ex individuo physico desumpta, in quo per constitutionem intelligitur dispositio partium respectu totius. Congruenter huic conceptui generaliori, constitutionis nomine intelligi solent ea statuta scripta vel non scripta quibus alicuius societatis regimen ordinatur, sive 1° respectu potestatis in se quoad ambitum et exercitium iurium quae eidem competunt illamque constituunt, sive 2° respectu personarum, in quibus data potestas resideat, seu quoad determinationem *subjecti* potestatis.

250. — *Thesis III. Constitutio politica debet esse organica, non mechanica.*

Nota. Mechanismus est dispositio materiae inertis ad exsequendum motum; *organismus* est dispositura aut ordo partium peculiari structura constantium et actione propria fruendum: v. g. organismus humanus. Itaque constitutio dicitur mechanica quae ad se accommodat sine discriminae elementa societatis; est organica quando e contrario variis et essentialibus elementis iuxta propriam eorum naturam sese accommodat.

Probatür. Societas personis constat, quae propriis iuribus et libertate gaudent, in societatibus particularibus coadunantur, (243) atque viribus inaequalibus et intelligentis gradu diversis fruuntur; atque constitutio mechanica, ut constat ex definitione, personas in res convertit, iura individualia et domestica destruit, libertatem necessariam ad proprias industriae propriisque ingeni explicationem tollit, dum in constitutione organica omnia elementa adhibentur iuxta propriam ejusque naturam, nempe rationem organi particularis habent, seu secundum suam indolem, naturalemque ordinationem operantur in illo corpore morali, quod societas appellatur. Itaque ma-

nifestum est constitutionem politicam esse debere organiceam.

251. — *Corollarium.* Ergo constitutio politica in qua individua et inferiores societas, præsertim domestica, omni motu spontaneo destituerent, quæ proinde in supremæ potestatis civili jura individualia et domestica contraheret, a jure naturali certo aversa esset.

ALERE FLAMMAM
VERITATIS

ARTICULUS II.

De supremæ potestate politica.

Agemus de origine, natura et variis formis accidentibus supremæ potestatis politicæ.

§ I. — De origine supremæ potestatis in societate civili.

252. — Omnia systemata circa hæc questionem ad tria reduci possunt, nempe 1° ad contractum socialem; 2° ad collationem divinam mediante concursu naturali et cooperatione hominis; 3° ad doctrinam de directâ et immediate collatione a Deo ipsa. Primum originem mere hominam et pactitiam assignat tamque a jurebus individualibus ducit; secundum radicaliter a Deo, auctore nature, repetit supremam potestatem, proxime ab ipsâ communitate; denique tertium originem divinam, sine speciali ac immediata cooperatione communitatis.

253. — 1. De contractu sociali. Illud systema, quod est manifestus Protestantismi subcillus, suarum deducionum fundamentum ponit in *statu nature* (238, etc.) a quo, ope nonnullorum factorum, homo ad statum socialem transiret. Juxta Puffendorfium, hic transitus perficitur per triplicem contractum: 1° Civitas constitui debet, quod obtingit per *pactum unionis*; 2° Formæ regiminis postea determinatur, intercedente *decreto forme*; denique 3° omnia membra civitatis se spoliare debent parte, aut juxta plerosque, totalitate suæ libertatis, quam cedunt communitati, ut potestas publica de facto inde constituantur: en *pactum subjectionis*. Hæc proinde auctoritas unico constat hæc donatio facta a multitudine associata, seu a singulis de multitudine.

Alii auctores pactum formæ rejiciunt, quod in pacto subjectionis includitur; imo Hobbesius unicum agnoscit contractum socialem, qui est *pactum renuntiationis* propriæ voluntati in commodum voluntatis generalis, seu potestatis publicæ.

254. — Pacto sociali, unico aut triplici, semel peracto, loco personæ cujusque contrahentis, exurgit corpus morale et collectivum toti constans membris, quot sunt contrahentes (1). Quamobrem potestas ipsa est voluntas generalis, et subjectum potestatis nihil aliud quam *organum* ejusdem voluntatis ab ipso communitatis arbitrio constituendum: voluntates enim particulares, ope contractus socialis, e statu distributivo ad collectivum transiunt, quin tamen aliqui propriæ voluntatis amittant: libertas enim humana est essentialiter inalienabilis; ab alio exerceri committitur, sed nemini irrevocabiliter datur. Ergo potestas supremæ, que est voluntas generalis, in populo, modo permanenti et imprescriptibili (2), residet.

255. — THESIS I. *Theoria contractus socialis in se est absurda, et in suis consequentiis theoreticis et practicis subversiva totius ordinis socialis, et præsertim potestatis publicæ.*

Probatum 1° pars. 1° Hæc absurditas jam patescit ex falsitate principiorum quibus innititur: 1° Quid de statu nature primitivo sentiendum sit, jam antea diximus: fundamentum historicum systematis est, evidenter falsum: 2° Aliud principium est inalienabilitas libertatis humanæ: « *Homines*, dicit art. 1us declarationis 1789, *nascuntur et manent liberi æqualesque ad jura quod attinet.* » Atqui in positione illius principii latet turpis æquivocatio: 1^a libertas psychologica, seu physica certo est inalienabilis; sed hæc libertas est dōs interna de qua in presenti non agitur; 2^a libertas a conditione, que servituti proprie dicte opponitur, etiam alienari nequit, ut constat ex dictis (255); sed 3^a libertas qua opponitur subjectioni civili certo potest alienari, siquidem hæc alienatio nihil

(1) Rousseau, Contr. soc., l. 1, ch. 5.

(2) Art. 3, de la Déclaration des droits de l'homme.

aliud est quam subjectio ipsi rationi: quod postulat ordo naturæ. Atqui de hac ultima demtaxat loquuntur adversarii, qui huic dotes aliarum specierum libertatis inepte adscribunt.

Ergo illud principium contractus socialis, quod in patienti confusione inter libertatem psychologicam et libertatem civilem emascuitur, et utranque permisceet, attributa unius alii tribuendo, est evidenter falsum.

3° *Æqualitas absoluta* omnium hominum aliud est declarationem; nam in adversariorum mente, agit, non de æqualitate specificæ et abstractæ quæ ad identitatem naturæ et facti revocatur, sed de æqualitate individuali, de qua unice sermonem instituunt: id sufficienter constat ex dictis, et alias res est ab omnibus nota; hic ergo nova etiam reperitur confusio et æquivocatio inter res plane distinctas, nempe inter notionem abstractam hominis generalitatem inspecti, et hominem particularem præ suis conditionibus individuandis spectatum: homines quoad solam naturam spectati evidenter sunt æquales siquidem natura humana est specificè una: quoad conditiones individualium non minus aperte liquet homines esse inæquales, etiam ad jura individualia quod attinet, quorum alia sunt innata et alia acquisita.

II. Absurditas patet etiam *ex contradictionibus*. 1° Ad libertatem servandam medium invenitur libertati maxime infensum: nempe spoliatio omnium jurium ad potestatem publicam constituendam. Etenim si realis est hæc potestas, jura in se habet et retinet, ac proinde apud socios libertas abstracta et possibilis remanet (seu acquirenda aut recuperanda): sed realis nulla est, secus potestas non realis esset neque realiter exerceretur.

2° Libertas individualis est inalienabilis, et tamen huic jure alienatio est fundamentum contractus socialis. Omnia jura potestati cedunt socii, et tamen hæc omnia incoleant servant. Ad hæc pugnantia inter se componenda, defensores illius insensæ hypothesis *fictiones juris* advocant, ac populo libertatem fictitiam aut principii potestatem mere nominalem assignant.

Sed agitur de re ipsa, minime vero de mentis abstractionibus.

Probatur 2° pars. 1° Illa theoria ordinem socialem solvit ab ordine morali et ab ipsa Dei suprema potestate, siquidem fons omnium jurium et officiorum est sola libera voluntas populi: singula enim membra, juxta Hobbesium et rigidiores, propriam voluntatem penitus abdicarunt, ut postea leges omnes accipiant a potestate civili, seu a voluntate generali; hæc proinde voluntas est regula independens et suprema justæ et injusti. Ergo ordinem moralem et religiosem plane exstinguit illud systema, quod totius moralitatis fontem et unicam ordinis etiam religiosi regulam in consensu populari collocaet.

2° Per se dicit, et quidem violenter, ad communismum, seu ad destructionem cujuscumque diversitatis in conditionibus socialibus. Etenim perfectum docet æqualitatem inter cives, quæ obtineri nequit quominus diversitas conditionum tollatur. Præterea cum hominem ab omni lege morali, ac proinde a quovis frons incertis componente solvat, semper licitum erit civi hæc æqualitatem repetere.

3° Potestatem publicam in concreto spectatam semper intantum reddit, et omnibus perturbatioribus politicis indulget. Subjectum enim potestatis suprema est ad nuntium revocabile, et semper civium voluntati obnoxium; mandatum ipsi collatum est semper rescisorium, quia potestas est modo inalienabili et imprescriptibili penes populum. Ergo persona physica aut moralis que mandatum a populo accepit gubernandi rempublicam, potestatem semper et quotidie, et quovis medio, potestate politica privari. Et id expressis verbis plures docuerunt (1).

4° — *Scholium.* Hæc theoria, quod firum videretur si extrema opposita non sese conjungere valerent, ad tyrannidem omnino incredibilem ducit. Cum subjectum aliquod hujus potestatis constituitur, si auctoritatem sic definitam ad se arripere, jam arbitri supremus foret cujuscumque justitiæ et æquitatis. Quilibet actus istius modi regnatoris, seu jussio, qua talis esset norma justitiæ et æquitatis, quantumvis sit prava. Et hæc conclusionem jam expressis verbis eruit Hobbesius dicens: « Summos imperantes peccare non posse, neque cum ratione unquam

[1] Sieyès. *Qu'est-ce que la Terre-El.* p. 116.

cupandos. » Quare mirum non est quod aliqui dominatores dolosi et nihil pensi habentes huic doctrinæ favoant.

257. — *Thesis II. Illud systema originem duxit a protestantismo, cujus est mera applicatio ordini politico.*

Probatum. 1° *Historia juris* id ostendit, quia auctores protestantes hæc theoriam eoderunt, aut eorū principia hinc inde sparsa in aliquod corpus doctrinæ redegerunt. Grotius in suo tractatu *de jure belli et pacis* semina hujus theoriæ jecit, et hæc principia Puffendorffius et Bohe-merius in Germania evoluerunt, in Gallia, Rousseau et tota secta philosophica sæculi xviii. Ipse Hobbesius ait: « Scientia socialis antiquior non est libro quem de civē conscripsi. » Itaque de origine historica constat: statim post Reformationem apparuit hæc theoria, et a legisperitis Protestantibus primitus propagata fuit.

2° *Connexionem logicam* theoriæ contractus socialis cum dogmatibus Protestantismi quodammodo explicare ad specialem tractionem juris publici præsertim spectaret (1). Sed connexio hæc est adeo obvia, ut ad eam ostendendam sufficiat monere: 1° principium fundamentale Reformationis esse famosam illam *libertatem christianam*, ut aiunt, nempe autonomiam absolutam rationis individualis in rebus religionis per solam Scripturam ad exclusionem cujuslibet potestatis directivæ, dum principium primordiale contractus socialis est *libertas absoluta* ac plena independentia cujusque hominis, inde et *æqualitas perfecta* inter omnes homines:

2° *Potestatem supremam* in rebus fidei et morum discernendis, seu in ordine religioso; esse quemlibet privatum credentem, docent omnes sectæ protestantes dum potestas suprema in ordine politico, juxta theoriam quam impugnant, penes ipsos civēs, seu multitudinem, inalienabiliter residet. Ergo analogiam nemo non videt, et exinde liquet theoriam contractus socialis esse meram applicationem Protestantismi religioso ordini civili et politico: ex utraque parte suprema potestas directiva est

(1) Vide *Principes du droit public*: De la société civile, sect. 1° c. 1, art. 1.

apud singula membra uniuscujusque societatis, aut ex ipsis oritur.

258. — *II. Systema Scholasticorum.* Non pauci auctores incauti confundunt doctrinam communem scholasticorum cum contractu sociali; sed datur discrimen essentialē inter utrumque systema. Scholastici, et speciatim Suarez docent: 1° *Quoad originem*, supremam potestatem, in se spectatam, venire a Deo ut auctore nature: porro id minime docet superior systema, quod omnem potestatem ab homine repetit.

2° *Quoad modum* quo a Deo confertur, hæc potestas datur, non per specialem actionem vel concessionem a creatione distinctam, sed per modum proprietatis consequentis naturam, nempe medio dictamine rationis naturalis, ostendentis Deum dedisse hominibus potestatem ad suam conservationem et convenientem gubernationem, necessariam.

3° *Quoad tempus* quo datur, hæc potestas non resultat in natura humana donec homines in unam perfectam communitatem congregentur et politico uniantur, siquidem non est in singulis hominibus divisim sumptis, nec in collectione vel multitudine eorum quasi confuse et sine unione membrorum in unum corpus: sed dum, unitis voluntatibus et viribus familiarum plurium, constituitur hoc corpus politicum, statim in illo est potestas. Hæcque eo ipso quod corpus politicum materialiter, ut ita dicam, producit, formaliter potestatem sortitur, non secus ac per generationem filius sortitur intellectum et voluntatem, etsi parentes de hac re nullam specialem voluntatem habeant, sed tantum voluntatem generandi. Requiritur voluntas hominum ut perfectam communitatem componant, non autem voluntas constituendi potestatem, quæ a Deo est indita eo ipso quod materia est apta ad illam recipiendam.

4° *De subjecto*: licet hæc potestas sit valui proprietatis naturalis perfectæ communitatis, ut talis est, tamen in ea non est *inmutabiliter*; sed per consensum ipsiusmet communitatis, vel per aliam justam viam, potest transferri. « Communitas, inquit Suarez, potest se illa spoliare, si velit, » et tunc transit tota hæc potestas tum quoad se tum

quoad exercitium in principem. Porro contrarium docet contractus socialis.

250. — Certe totius systematis scholasticorum, quantum illud a tertio inferius explicando distinguitur, potest ita concipi: « Potestas civilis, inquit Suarez, quæ in uno homine, vel principe reperitur, legitime ac ordinario iure, a populo et communitate manavit, vel proximè vel remote, nec potest aliter haberi, ut iusta sit (1). »

Id probat Suarez 1º quia potestas ex natura rei est immediate in communitate, siquidem ipsa lege naturæ omnes homines nascuntur liberi, et ideo nullus habet jurisdictionem politicam in alium: potestas enim paterna est mere economica, non autem politica (2).

2º Quia hæc potestas fide se tenere haberetur ut superius data regulis ad immediate per revelationem; porro omnes reliqui tituli regis potestatis per accuratam analysin revocantur ad collationem primitivam a communitate factam.

Hæc omnia succinctius explicabimus, tertia sententia relata et pertractata.

200. — III. Theoria de iure divino, quæ nempe a Deo ipso, auctore gratiæ vel naturæ, per directam collationem ipsi principi, id est, personæ singulari, repetit potestatis politicæ originem. Sed hæc sententia non una et uniformis est apud auctores qui illam tuerentur: tamen generatim opponitur contractui sociali.

Protestantica enim theoria nihil Deo tribuit in suprema potestate politica constituenda; cui systemati ex adverso opponitur sententia quæ *Doctrina de iure divino* appellari solet. 1º Si doctrina hæc in sensu lato sumeretur, nempe in quantum potestati supremæ originem divinam assignat, a nullo catholico posset negari: nam est verissima et inque revoluta: inde nemo qui sanam fidem romano capite, eam inficere ire potest: *Non est potestas nisi a Deo*, inquit S. Paulus. In hæc sensu doctrina scholasticorum ad præsentem sententiam revocaretur.

2º Verum sub hoc nomine communis intelligitur doc-

(1) De leg. l. m. c. 4, n. 2.

(2) Loco cit. 11.

trina quæ hæc originem directe et immediate in tali subiecto a Deo, ut auctore nature, repetit, uti, v. g., potestas paterna in filium, ac proinde prout excludit delegationem a multitudine factam, sive tanquam causam efficientem adsequant, sive tanquam causam instrumentalem aut conditionem sine qua non: quo sensu apud catholicos libere controversitur.

Itaque in hæc doctrina distinguere oportet *rem ipsam, fontem assignatum et modum* quo suprema potestas politica venit a Deo; *quoad rem*, seu ipsum dogma fundamentale, hæc sententia est verissima: *omnis potestas est a Deo; quoad modum* vero explicandi factum concessionis, sunt iterum plures sententiæ plus minusve probabiles.

3º In vulgari sensu adversariorum fraudulentorum hujus sententiæ, per doctrinam de iure divino unice veniret illud systema quod per actionem Dei specialem, directam et *extra ordinem naturæ*, supremæ potestatis originem explicaret: et quidem hæc sententiam revera tenuerunt plures auctores, alii perverse ut Marcellus Patavinus, Giannone, etc. qui potestatem Pontificiam potestati civili subijcere conabantur; alii, v. g., Josephistæ, Gallicani veteres, quibus faverit Bossuet, Tournely, at mutuam independentiam utriusque potestatis, civilis scilicet et ecclesiasticæ, vindicarent, alii denique, sine respectu habito ad potestatem sacerdotalem.

261. — Thesis I. *Suprema potestas politica per se spectata a Deo procedit.*

Nota. Probationes theologice sunt in promptu positæ, nam in Scripturis multa reperuntur testimonia discretissima et minime ambigua. Sed philosophicis probationibus thesis parvèlle conficitur.

Probat II. Societas civilis, ut constat ex probatis, non est pactiva sed naturalis (230, etc.); homo enim natura sua ad hæc societatem ordinatur; sed Deus est auctor nature, ac proinde hujus ordinationis. Ergo est auctor ejus omnis quod est naturale in societate civili. Atqui societas civilis sine potestate nequit esse nec concipi, quum potestas sit pars formalis ipsius. Ergo si hæc societas est

a Deo, necesse habetur ut ipsa potestas publica sit etiam aliquo modo a Deo.

II. Potestas suprema jure vite et mortis in subditos posita est, et facultate obligandi in conscientia; vox totius generis humani, quæ fallax esse nequit (I, 213), talem facultatem principibus assignat, qui cæteroque illam semper exercuerunt; atqui jus vite et mortis et potestas ligandi in conscientia ab hominibus certo non venit (165, 177). Ergo necesse est suprema potestas sit a Deo.

292. — *Scholium.* Vim hujus probationis, fateor, ex parte desolant multi fautores contractus socialiis, qui societati jus denegant infingendi pecuniam capitalem, quæ tamen aliquando est unicum medium resarciendi et servandi ordinem socialem, ob truculentam feritatem quamdam hominum; sed illi auctores manifeste opponuntur toti generi humano, ac proinde non sunt audienti.

293. — *Thesis II. Deus, generaliter loquendo, non confert, per specialem actionem ab ordine nature diversam, supremam potestatem alicui subjecto.*

Nota. In hac re distinguendum est inter potestatem ipsam et subjectum hujus potestatis, seu eum qui potestate instructus est eaque utitur. De ipsa potestate loqui sumus in superiore thesi; nunc de modo quo transit in subjectum agemus.

Probatur. I^o Si talis esset modus constituti n. d. aliquem in regem aut supremum imperantem, de tali consecratione constare deberet per revelationem, ac proinde principes et nationes hanc actionem Dei supernaturalem certo cognoscerent: agitur etiam de facto publico, illustri et quotidiano iterato. Atqui, excepto populo Israelitico, nullum vestigium hujus modi revelationis aut collationis reperitur. Ergo.

II° Societas politica ex una parte est ordinis naturalis, ut probavimus, et ex altera non potest concipi nec esse sine subjecto supremæ potestatis, quæ est pars formalis et constitutiva civitatis; atqui si supernaturali modo subjectum illud constitueretur a Deo, jam hæc pars formalis supernaturalis esset quoad modum (148), non autem natu-

ralis, et exinde societas illa non esset ordinis mere naturalis, quod est falsum. Ergo...

294. — *Scholium.* I^o Bossuet, in sua *Politica sacra*, sentire videtur modum eligendi reges apud populum Israeliticum esse universalem et omnibus nationibus communem: arguit etiam ex facto consecrationis Hazaelis in regem Syriæ per ministerium alicujus prophætæ a Deo missi. Sed huic difficultati jam occurrit Suarez; « hæc facta, inquit, fuerunt extraordinaria et supernaturalia quoad modum; juxta communem autem et ordinariam providentiam non ita fit, quia homines juxta naturæ ordinem, non revelationibus, sed naturali ratione reguntur in his quæ civilia sunt. »

Scholium II. In sequenti capite de societate religiosa, ostendimus originem potestatis ecclesiasticæ esse diversam ab origine potestatis politicæ, et ideo presentem thesism uberius probabimus.

295. — *Corollarium.* Juxta auctores, de hac re rectius loquentes, suprema potestas in concreto spectata, a Deo procedit, ut auctore nature, siquidem, ut constat ex dictis, societas est factum naturale; porro nullibi societati reali sive in fieri sive in facto esse spectate, presso debet potestas, quæ in persona physice vel moraliter una resideat.

Jam ipse Suarez fatetur sententiam quam docet auctoritatem in concreto, ac proinde prout in est, non modo toti communitati, sed etiam peculiari subjecto, esse immediate a Deo, communem esse: « In hac re communis sententia videtur esse, hanc potestatem dari immediate a Deo ut auctore nature, ut homines quasi disponant materiam et efficiant subjectum capax hujus potestatis: Deus autem quasi tribuat formam dando hanc potestatem... Sicut in matrimonio recte colligimus virum esse caput mulieris ex dono ipsius auctoris nature et non ex voluntate uxoris, quia licet ipsi matrimonium contrahant, tamen, si matrimonium contrahant, hanc superioritatem impedire non possunt (1). » Licet directe loquantur de multitudine ut materia capax potestatis, tamen verba intelligi possunt universim de potestate in concreto.

(1) Suarez, De leg. l. iii, c. 3, n. 2.

266. — THESIS III. « *Causa quæ primitus subjectum politicæ potestatis determinat, per se est prævalentia præexistentis juris domesticæ, per accidens vero est consensus (1).* »

Nota. 1° Hanc sententiam non ambigue proposuit S. Thomas: « Regimen regis, inquit, super civitatem et gentem processit a regimine antiquioris in domo vel vico (2). »

Nota. 2° Ab hac sententia, meo iudicio, non vaide discrepant de Haller et Taparelli: prior causam adæquatam determinationis subjecti videt in triplici suprematia naturali *Patris, Heri et Doctoris*; alter in facultate quæ exclusivè alicui competeret docendi societatem ad finem. In hac thesi causam primigeniam declaramus, sine tamen exclusione aliarum quæ potiori essent superadditæ.

Probatür 1^a pars, nempe causam per se reperiri in jure domestico præexistenti.

1° Id jam resultat ut corollarium ex dictis de origine societatis. Neminè si origo societatis est propagatio familiarum ex eodem stirpe, si gradatim ac nature cursu successit ex societate domestica, si non repentinè concurreat voluntatum, antea nullo vinculo sociali inter se copulatarum, coagmentatur, jam liquet 1° auctoritatem seu vim quæ partes conjungit ad novum corpus morale efformandum, ipsi commentationi aliquo modo præesse debere in ratione auctoritatis, 2° potestatem illam, non ex voluntatis sociorum facto exurgere, sed natura ipsa dare, patri seu communis stirpis fonti devolutam esse, quod historia cæteroque confirmat. Ergo, licet potestas politica sit in se diversa a potestate œconomica et patria capitis familie, tamen hæc potestas patris est aptitudo naturalis ac prolatis ad potestatem politicam.

2° Potestas politica nihil est aliud quam jus ponendi ordinem in multitudine, et officium providendi bono communi; porro potestas paterna hoc jure fruitur et illo officio tenetur erga propriam familiam, ac proinde hæc secunda

(1) *Liberatoris*, Jus sec. c. 111.

(2) In 1. Politicorum l. 4.

potestas priori consimilis est; atqui dum familia succrescit ac dilatatur ita ut consorium politicum efformet, potestas paterna in ipsis non inde destruitur; si igitur, multiplicatis familiis, remaneret communis illarum stipes, potestas paterna, quidquid sit de intima ejus natura, ita augetur et extenderetur ut velut naturaliter transeat in potestatem politicam. Ergo causa quæ primitus determinat subjectum potestatis politicae est prævalentia præexistentis juris domesticæ.

Probatür 2^a pars, nempe *consensum esse causam per accidens*.

1° Si causa per se est jus paternum, jam consensus non nisi causam per accidens esse potest.

2° Origo societatis non est artificialis (230, etc.) neque supernaturalis (235, etc.) ac proinde est mere naturalis, ideoque potestas concreta, quæ est formale principium societatis, est naturalis. Sed consensus non est elementum naturale societatis, siquidem est quid arbitrarium, penitus liberum atque indeterminate quoad hanc vel illam terminum. Ergo non nisi per accidens esse potest causa quæ determinat supremam potestatem.

267. — *Solutio.* In societatibus jam constitutis confingere potest ut, deficiente subjecto legitime principatus, consensus sit medium unicum hic et nunc determinandi subjectum supremæ potestatis, nempe supremam potestatem in concreto. Diximus « deficiente subjecto legitimo », nam agitur de subjecto quod « jus » habet ad supremam potestatem, quidquid sit de actuali possessione, quæ potest injuste detineri ab usurpatore. Consensus non est medium legitimum determinandi subjectum supremæ auctoritatis politicæ, nisi jus a nemine retineatur. Sed hic agitur tantum de subjecto *primigenio*.

268. — *De translatione supremæ potestatis.* Potestas supremæ semel adeptæ potest triplici modo de uno subjecto in aliud legitime transferri, nempe 1° hereditate, 2° electione, 3° jure victoriæ in bello justo, non autem in latrocinio. Priores modi a legitimis fundamentalibus determinari possunt, quibus tunc nemini derogare fas est: conditiones ergo particulares constituto tum hereditatis, tum electionis pertinent ad jus positivum. Tamen notan-

dum est quod hereditas publicæ utilitati magis conducit, nam materia subtrahitur discordiarum, quis dominandi libido excitaret, et futurus rex a teneris annis ad regium munus et officium eruditor (1).

De tertio titulo regis potestatis, seu de jure victorie nonnulla advertemus: 1° Quando regnum per solam vim injustam possidet, evidenter non est vera potestas in rege. Verumtamen in illo casu salus populi exoptulat ut usurpator jure possit civitatem moderari, magistratus temporarios constituere et leges ferre, quibus subditi obtemperare tenentur; illud jus certo non est *personale*, sed *reale*, id est, personæ competit solummodo ratione rei seu boni publici; tunc enim verificatur adagium: *salus publica suprema lex*.

Sed 2° fieri potest ut successu temporis novus auctoritatis possessor ita obfirmetur, ut pristinus ordo redintegrari non possit sine maxima perturbatione et salutis publicæ periculo. Tunc hic victor *exclusio possidet media ducendi societatem illam ad debitum finem*, ac proinde nemo ei quodlibet jus opponere potest; nec plebi fas est obistere, quia ex hypothese suam propriam perniciem quereret; nec *antiquiori principi*, quia propriam utilitatem prosequeretur contra bonum publicum, et hoc esset illicitum et injustum.

Præterea 3° qui docent potestatem supremam a communitate proficisci, ratum habent titulum regis potestatis qui bello justo constat, quando populus consentit et admittit talem principem: « tunc reddeat potestas, ait Suarez, ad populi traditionem et donationem (2). »

289. — Hic per modum corollarii, quæri posset an liceat insurgere in Principem si tyrannice imperet, nempe si non ad publicam, sed ad privatam utilitatem, administrat: agitur ergo tantum de Principe qui jure imperium adeptus est, sed ejus tyrannus ferri non possit. Resp. Negative contra plures non tantum ethnicos et rationalistas, sed etiam christianos; v. g. Almainum. Constat ex art. 17 Wiclefi damnato; deinde ex autori-

(1) Vide *Principes du droit public*, sect. 3^e c. 2.

(2) De leg. l. iii, c. 4.

tate d. Thom. vel auctorior opusculi de *Reg. prim.* c. 6. Ratio est quia non licet privatis civibus aut universo populo insurgere in Principem absolutum, etsi tyrannum, nisi habeat potestatem illum judicandi; atqui in regimine absoluto nec singuli cives nec populus talem potestatem habet, sive ordinariam, nec potestas non esset a Deo, neque delegatam, quæ necessario descenderet vel ab ipso Principe vel a Deo (1). Igitur Ecclesia sola potest judicium ferre in hoc casu, ut potestatem habens ordinis superioris. Tamen non tenentur subditi observare leges manifesto injustas: et sic populus posset, etiam vi adhibita, omnibus actibus principis evadere injusta obistere: v. g. Si princeps penis adhibitis, juberet violationem legis naturalis vel divine positivæ.

§ II. — De natura suprema potestatis.

270. — Per naturam stricto sensu sumptam intelligimus ipsam essentiam, quatenus est principium operationum vitalium (1, 276); natura ergo habetur ut fons totius activitatis, itaque optime determinatur per facultates, quæ sunt principia immediata operationum. Ergo naturam supremam potestatis, quæ est fons activitatis socialis, determinare oportet per principia immediata et necessaria quibus operatur, nempe per suas diversas facultates seu *functiones*.

Jam vero ut potestas suam finem obtinere possit, debet per suas facultates, naturali activitati hominis adæquate respondere: par enim esse debet ad attingendum finem societatis completæ (109). Necessæ est igitur 1° ut ordinem producat in elementis socialibus, nempe ut ipsa suum modum essendi et existendi accipiat; et causa que huic modum producit ac determinat, vocari solet *potestas constitutiva*; 2° debet omnibus media ad finem idonea ostendere et imponere: hinc *potestas legislativa*; 3° debet efficaciter executionem mediourum facultate legislativa ostensorum procurare; hinc *potestas executiva*. Potestas constitutiva in societate ipsi vite in individuo physico

(1) Roselli, *Compend. phil.* p. 4^a q. 13, a. 5.

respondet; potestas legislativa intellectui et voluntati, seu parti intellectuali; potestas executiva, facultatibus vim movendi habentibus. Inde toti activitati humane respondet (1).

I. De potestate quatenus constitutiva societatis.

271. — Modus fundamentalis quo diversa elementa ad unitatem rediguntur, seu medium quo ipsa unitas organica obtinetur, generatim appellatur *constitutio* societatis; est ergo veluti substantialis forma societatis. At hec constitutio, quatenus concipitur non abstracte, seu relicto principio a quo progignitur, sed in concreto, videlicet quatenus est facultas republicam ordinandi, seu vis quæ formam præstat toti corpori sociali, organa essentialia auctoritatis supremæ, prout formam condendi leges veluti plasmat, est *potestas constitutiva*. Consistit ergo in peculiari dispositione potestatis legislativæ cum suis functionibus particularibus, et potestatis executivæ cum suis elementis necessariis, nempe potestate judiciali et coercitiva.

Potestas constitutiva anterior est logice potestate legislativæ et executivæ; esse enim concipitur ante operationem; differt etiam ab eis, quatenus per propriam et liberam voluntatem subjectum supremæ potestatis leges fert et exsequitur, dum jus constituens magna ex parte non pendet a libera voluntate auctoritatis civilis: assiduari enim posset vi vegetativæ in corpore humano, qua vis intrinseca, opæ agentium exteriorum, debitam molem et formam impertitur huic corpori. Quapropter vis constitutiva, non eodem omnino sensu dicitur potestas, atque potestas legislativæ et executivæ, neque rigorose ab illis facultatibus supremæ auctoritatis contradistinguitur.

272. — Potestas constitutiva nonnullis legibus physicis et moralibus obnoxia est seu potius quibusdam legibus libertatem humanam præventibus constat. Hec sedulo notandum est, nostris præsertim temporibus, in quibus constitutiones scriptæ copiose pullulant cum maximo detrimento societatis politicæ.

(1) Vide *Principes du droit public*, sect. II, c. 1.

1° *Leges physicae* omnia facta naturalia aut accidentalia, necessaria aut libera, interna vel externa, completuntur, quibus talis ratio in suo esse politico constituitur: facta interna jam sunt adeo numerosa, disparata et imprevia, ut nulla vis humana eas possit pro arbitrio moderari et coercere: facta externa, nempe ab actione aliarum nationum et a jure internationali enascentia, potestatem constituentem potius regunt quam ab ipsa reguntur: gradatim sub influxu illorum factorum succrescit forma constitutiva alicujus societatis.

Ergo leges physicae quibus potestas politica, in concreto spectata, talem formam accipit, a speciali Dei providentia maxime pendet, et complexim spectata actionem liberam hominis penitus fugiunt.

II. *Lex moralis* primaria potestatis constitutivæ, si lex appellari potest, est ipsa acceptatio legis fundamentalis, quæ est veluti *resultantia* omnium legum physicarum, et prosecutio finis socialis secundum hanc legem.

Lex vero fundamentalis potestatis constitutivæ est prosecutio unitatis intellectualis, moralis et politicæ, applicando leges æternas justitiæ et humanitatis factis particularibus quæ ad talem nationem constituendam concurrunt; unio intelligentiarum in veritate; unio voluntatum, seu moralis in justitia et prosecutione boni communis; unio politicæ, seu personarum, et unio materialis in harmonica dispositione omnium functionum politicarum.

Ex dictis inferitur alia lex moralis: immutata in aliqua parte vere essentiali constitutionis fieri nequit a supremo imperante, saltem sine consensu multitudinis, scilicet alterius elementi hujusmodi societatis; aliter dicendum est, si ageretur de aliqua perfectione in organis, seu partibus accidentalibus, introducenda.

II. De potestate legislativæ.

273. — Potestas legislativæ est potestas proponendi obligatorio modo quo ad societatis finem sunt necessaria.

Potest evidenter auctoritas suprema ferre leges et adigere omnes subditos ad illarum legum executionem.

Et enim determinatio mediorem ad finem necessarium nequit singulis civibus relinquere, quin unitas socialis destruat: diversitas enim intellectuum, voluntatum inconstantia et cupiditatem æstus ad media disparata, inter se pugnantia, duceret, et ideo non amplius haberetur hæc unio intellectuum, voluntatum et virium, quæ est societati perfecta necessaria.

Ergo necessaria est potestas aliqua, quæ jus habeat designandi media, atque omnes ad eadem adhibenda obligandi, seu potestas legislativa. Nunc quo circulo possit potestas legislativa civilis exerceri, querendum est:

274. — *Thesis. Potestas legislativa civilis nequit media mere interna, neque etiam externa, quæ ad ordinem superiorem pertinerent, præscribere.*

Nota. Hic non affirmamus leges civiles conscientiam ipsam indirecte non adstringere, quod falsissimum foret, quia auctoritas civilis est a Deo; sed agitur de materia legis, et queritur utrum lex civilis possit præscribere actus mere internos.

Probatur 1^a pars. 1° Actus legislativa potestatis civilis mere humana est; atque actus interni humanam aciem prorsus effugiunt, ac proinde potestati legislativæ mere humane subijci nequeunt.

2° Media debent esse ad finem proportionata. Ideoque leges quæ mediis determinant, debent fini sociali respondere; atque finis societas civilis est ordo exterior et sensibilis, quem actus mere interni nullatenus procurare possunt, quique proinde ad finem socialem manifesto non sunt necessarii. Ergo potestas legislativa civilis, quæ media mere interna præscriberet, aliquid nefarii in suos subditos faceret, quippe cum sit præscriptio onerosa plane inutilis.

Aliis verbis, fundamentum potestatis quæ pro sua natura societas habet exigendi aliquid a suis, sium est in necessario nexu cum ipsius societas finis: atque actus mere interni nullam relationem habent cum fine sociali. Ergo extra ambitum potestatis civilis reponuntur.

Probatur 2^a pars. Lex est propositio alicujus modi positivi vel negativi obligatorio modo, et ad rationem, inde et ordinis, normam facta. Atque ordini et rationi

repugnat ut ea quæ ad superiorem ordinem pertinent, quisque inferior determinet: id enim importat ordinis superioris perturbationem, ac proinde ordo superior tunc fieret obnoxius ordini inferiori, quod manifestam involvit absurditatem. Ergo potestas legislativa civilis neque media externa præscribere potest quæ ad ordinem superiorem natura sua pertinerent.

275. — *Corollarium.* Ergo potestas civilis immiscere se nequit iis quæ relationes respiciunt hominis ad Deum, quæque proinde sunt potestatis religiosæ: finis potestatis civilis proprius et directus est politica felicitas civitatis, itaque illa potestas ad res spirituales non extenditur. Potest tamen et debet auctoritas civilis in principibus fidelibus ita exerceri ut ejus usus dirigatur ab subditorum bonum, etiam spirituale et æternum, quod fieri potest dupliciter: 1° *negative*, seu per circumspeditionem nihil statuendi quod sit contrarium fini supernaturali: et hæc ordinatio negativa est de præcepto; 2° *positive*, et hæc positiva directio est tantum de consilio etiam in principibus christianis et catholicis, nisi necessitas vel præceptum speciale hanc ordinationem postulet.

276. — *De potestate legislativæ et legum dotibus.* Ditioni potestatis civilis subduntur ea quæ externa sunt et civium relationes inter se intuitu finis communis assequendi respiciunt; imò et ponis sancto qui eadem potestas præceptiones juris naturalis et divini positivi. Hæc potestas, dum in suorum limitum naturalium ambitu spatiat, debet etiam ita constitui ut præ se ferat quasdam dotes necessarias, nempe *solertiam, æquabilitatem et honestatem.*

1° Sine solertia non enucleate dispiceret finem socialem, ideoque viam illic decemtem multitudini ostenderi non valeret; id importat quasdam cognitiones tum speculativas, puta boni et ordinis sociali in genere, mediorem ad hunc finem idoneorum, juris sive naturalis sive divini positivi, quod non offendant, cuvere debet potestas publica, etc.; tum practicas, scilicet hujusmodi societatis, quam moderari debet, ejus elementorum, etc. 2° Sed non sufficit recta cognitio bonitatis legum ferendarum; requiritur enim ut hæc cognitio sine ulla deflexione exterius

traducatur : quod importat 1° sinceram voluntatem leges illas ferendi, seu æquabilitatem; 2° ut nihil immutet, restringat aut deturpet illam cognitionem et volitionem : hinc prohibitas.

Potestas constituens tali organismo ornare debet potestatem legislativam in concreto spectatam, ut hæc natura sua recte semper cognoscat, recte velit, recte operetur. Talis ergo esse debet structura hujus potestatis, ut non nisi per homines scientia et virtute ornatos ex toto vel ex parte exerceretur.

277. — *Ad dotes*, quibus potestatis legifera effectus sui leges ornari debent, quod attinet, ille proficiuntur ex dotibus ipsius legislatoris :

1° Debent esse *justæ et honestæ* : quod est intrinsece malum eo ipso prohibetur a lege naturali, ac proinde a Deo, ut est auctor hujusce legis : quod jus divinum positivum lædit, nequit habere valorem ad obligandum, quia homines obligari nequeunt nisi ad agendum et non agendum aliquid. Itaque lex humana quæ esset injusta et inhonestæ, non esset lex.

2° Lex debet ferri *propter bonum commune* : leges enim communitati imponantur, ideoque propter bonum communitatis ferri debent, uti superius (111) ostendimus. Alias lex quæ in bonum commune non ordinareretur, careret fine sufficienti, ac proinde esset actus irrationalis.

3° Debent esse *universales*, seu ejusmodi ut omnes æque ligent sine personarum acceptatione, modo tamen non adsit jus firmius quod nonnullis excipere persuadat : lex enim fertur pro ipsa communitate, ac proinde ad singulares personas ordinem dicit, ut sunt partes communitatis. Inde est quod lex, juxta plures, ipsam legislatorem, saltem ex aliqua ratione æquitatis, hæc non ex stricta obligatione, ligaret, quando ipse ut privata persona consideratur, ut in conditionibus a lege intentis forsan reperitur.

4° Debent esse *perpetuæ*, non tamen in hoc sensu quod revocari nequeant, sed quod moralem perpetuitatem habeant, seu stabilitatem : semel lata, semper durat donec vel revocetur, vel materia ejus aut causa ita mutetur, ut justa esse desinat. Lex fertur pro communitate,

quæ de se perpetua est, et propter bonum commune, quod etiam est stabile.

5° Denique leges debent *promulgari*, ita ut earum notitia ad omnes moraliter pervenire possit. Cum lex feratur pro aliqua communitate, est veluti vox publica legislatoris per se vel per alium suas voluntates renuntiantis. Certus tamen modus illius publicæ manifestationis non est ex natura rei assignatus, sed ab ipsoque legislatore præscribendus est, quia non potest aliunde determinari.

Modus erit sufficiens si legis notitiam diffundere ad omnes moraliter possit, præsertim si legislator nequeat omnes *physice* attingere per hanc promulgationem.

Prima legis in publicum propositio *authentica* esse debet, nempe tali modo facta, ut in dubium revocari non possit eam ab illo proditisse, in quo societas potestas residet. Sed non requiritur ut legis *propagatio* sit authentica, nempe ut modo authentico ad cognitionem omnium et singulorum deveniat, nam ex parte subditorum vera existit obligatio leges cognoscendi ac sciscitandi.

6° Ut lex civilis vim obtineat non requiritur *acceptatio populi* nisi saltem fundamentalis constitutio id expresse possit. Hæc assertio est corollarium manifestum ex superius dictis de origine suprema potestatis; id infanciri unice possunt factores contractus sociali.

III. De potestate executive.

278. — Ut societas finem suum attingat, non sufficit potestas legislativa; nam fatis omnibus per actiones obtinetur : porro inter aliquam præscriptionem generalem abstractamque, qualis est lex, et operationes individuas et concretas, nullus datur nexus intrinsecus, nullumque vinculum physicum : inter utramque intercedit libertas humana, quæ physice potest legislatori obedientiam denegare, et ejus magisterium speculativum a se pelleræ. Itaque, si suprema auctoritas potestate exequendi, et quidem vi adhibita, orbaretur, societas ipsa esset mutans.

Debet igitur potestas suprema efficaciter attingere in ordine concreto id omne quod ad bonum ordinis civilis spectat, ac proinde *personas et res*. Jam vero ut hanc

efficaciam nanciscatur, vi morali quæ in voluntates dominatur, et vi physica quæ in corpora et bona operatur, perfrui debet. — Vis illa moralis quæ est jus, appellatur *potestas judiciaria*; vis physica in corpora et bona, dicitur *potestas coactiva*; prout speciatim bona regni non quidem coactis sed pacifice, est *potestas administrativa*, et prout personas moderatur, dicitur *gubernativa*, quod non raro in sensu latissimo sumitur pro complexu omnium potestatum regendi rempublicam. Itaque gubernium respicit personam; administratio, res; potestas judiciaria est jus individui applicatum; potestas coactiva respicit factum juri respondens vi physica obtinendum.

279. — 1° *Potestas judiciaria* efficere debet ut media proposita applicentur juxta eam modum ac sensum quo per potestatem legislativam sunt proposita. Duo ergo habet munia: nempè legum interpretationem et applicationem, et exinde lites definire debet ad normam legum constabularum.

Exercetur hæc potestas per judicium, quod definitur solet: *legitima controversia quæ inter actorem et reum agitur, quæque per judicem cognoscitur, discutitur et definitur*. Ad judicium ergo tres principales requiruntur personæ: *judex, reus, seu ille qui juris læsi insinuat, et actor*, nempè is qui jus læsum redintegrare possit, qui tamen aliquando, seu in causis criminalibus, est ipse *judex*. Crimina enim ipsi ordini civili perturbacionem inferunt, ac proinde eorum inquisitio, non minus ac castigatio, ad auctoritatem hujus ordini servando advigilem spectare debet. — In judicio sic sumpto ipsa controversia *litis* nomen accipit; *causa* est jus ipsum controversum; si illud jus in judicio non deferretur, dicitur *questio*. Per *instantiam* intelligitur litis motus exercitatio intra certam tempus absolutiva. Plures sunt *reperatim instantiæ*, quia bono societatis expedit ut læsus possit in integrum restitui, quod quandoque non nisi per plures instantias obtineri potest; *judices* enim sunt fallibiles.

Ordo judiciarum est vel *naturalis* vel *civilis*: naturalis consistit in cognitione causæ, hinc omnibus quo ad hæc cognitionem sunt necessaria, et in sententia eque executione; civilis ordo in formalitatibus a lege positiva

præscriptis consistit. Cognitio causæ, quam ordo naturalis postulat, sita est 1° in petitione actoris, 2° in citatione et exceptione rei quoad jus aut factum, 3° in probationibus earumque refutationibus, quoad res patitur: nemo enim debet condemnari, nisi se defendendi copiam habuerit.

Judicium civile dividit solet 1° ex diversitate materie in *petitorium* et *possessorium*, prout agitur de proprietate vel possessione.

2° Ratione finis, in *civile* et *crimiale*, prout versatur vel in juribus civium quæ inter se collidi forte viderentur, definiendis, vel in delictis et criminibus adjudicandis et conveniente pona puniendis. Crimiale est actum vel *civiliter*, si is qui litem movet, suam propriam utilitatem et securitatem querit, vel *criminaliter*, si ad vindictam publicam delicti tendat.

280. — Potestas judiciaria tali instructa esse debet organismo ut 1° ad eam facilis aditus pateat, 2° ut periculum erroris tum juris tum facti magis removeatur, 3° ut brevissimo tempore lis finiatur, 4° denique ut minimum damnæ parti quæ succumbit, inferatur: hæc ultima conditio etiam in criminalibus generaliter loquendo, reperiri debet. Justitia vindictiva utique debet læsum ordinem restaurare, atque damnam et dolorem ob actionem turpem rependere: sed defuncto ordinis publici et vindicta publica per personas mitis obtineri potest.

Hic animadvertendum est effectum pœnæ triplicem esse debere: læsi ordinis restorationem, nocentis emendationem; exemplum pro omnibus. Hæc pœnæ esse debent *reperatrices, reductivæ seu emendativæ et exemplares*. Hæc conditiones evidenter postulat bonum societatis.

281. — 2° *De potestate coactiva*. Potestas judiciaria, non secus ac legislativa, est *mero directiva*, cum hoc discrimine quod individua ipsa et bona singillatim regat: vii moralem utique adhibet, et ignorantiam legis pellit; sed hæc vis malitiam cohibere nequit. Ejus ergo judicia exsequitur potestas coactiva, quæ contumaces, vi externa adhibita, coercet, et exinde efficaciam dat potestati legiferæ et judicariæ.

Hinc potestati coactivæ naturale fundamentum est necessitas tutelæ ordinis socialis, non finis consecutio impe-

diatur. Itaque exercetur 1° in omnes qui opere et malis exemplis ordinem sociale turbant, etiam si id vitio nature tantum fiat, ut accidit in dementibus; 2° in illos homines de quibus certitudine quadam morali iudicari potest eos socialem ordinem turbaturos esse.

Medium quod adhibet ad conservationem ordinis est pena. Pena est malum passionis aut privationis, delicti causa, etiam in invitos auctoritate publica inflictum, ut omnes a perturbando ordinis sociali deterreantur. Debet ergo mensurari a necessitate finis, ac proinde talis esse, quæ ad finem certo ducat.

282. — 3° In administratione et gubernio reipublicæ, supremus imperans veram realeque societatis perfectionem intendere debet. Porro sicut in homine duò principia interna reperuntur, nempe ratio et sensibilitas, quibus homo movetur, ita etiam in societate, duplex motor seu instigator, nempe ratio seu bona ordinis moralis, et sensibilitas, seu bona ordinis materialis, inveniuntur. Quando appetitus bonorum materialium, seu sensibilitas, prævalet, societas, non secus ac individuum homo, est corrupta; si bonis ordinis moralis magis propendet, erit honesta, seu morum emendatiorum.

Quibus de causis gubernium debet, quoad potest, studium honorum moralium promovere, seu societatem a sensibilitate ad rationem sensum attollere, etiam motivis sensibilibus adhibitis, intuitu finis superioris. Administri ergo qui bonis materialibus procurandis vice adhiati sunt, empirice gubernant; qui e contra ordini morali promovendo incumbunt, recte et ad normam honestatis ac rationis populum regunt.

IV. De variis functionibus pœnitæ ad invicem et de diversis formis regiminis.

283. — Multi legiste, post Montesquieu, separationem functionum politicæ potestatis magno verborum strepitu posuerunt, ut conditionem necessariam ad tyrannidem vitandam. Sed hic distinctio uti oportet inter ipsum jus seu potestatem et exercitium juris ac potestatis, firmo remanente principio quod in regimine monarchico potestatis legislativa soli regi conveniat.

1° Quoad exercitium, illæ functiones diversa subjecta exigunt: nam generatim diversa operationes diversa instrumenta requirunt, quibus exerceantur. Præterea dotes ad diversa hæc munia gerenda, in eodem subjecto difficillime cumulantur. Ergo commodius est ut diversæ functiones per diversa subjecta exerceantur, seu ut diversi homines ad diversas functiones politicas deputentur.

2° Jus supremum ex quo functiones illæ dimanant, unitatem subjecti postulat, secus unitas socialis, saltem realls et concreta, destrueretur. Unitatis enim in concreto spectata fons et principium est auctoritas (257); atqui auctoritas per se et concrete una non esset, si subjectum unum non informaret, siquidem non est concreta nisi in subjecto. Quibus de causis illud natura consequitur ut jus gubernandi penes aliquod subjectum resident, quod physice vel moraliter sit unum — quod funditus evertit hypothesein predictorum legistarum qui non modo volunt ut diversæ personæ deputentur ad diversa officia, sed etiam ut functiones politice, puta potestas legislativa et potestas executiva sint jura diversa, suprema et independentia in diversa subjecta. Inde politici rectoribus tribuant in regimine monarchico potestatem legislativam populo et executivam regi, contra principium: *Ad illum pertinet condere leges, ad quem pertinet ordinare ad bonum commune*. In doctrina politicorum nostræ ætatis sequeretur vel quod rex nequeat ordinare ad bonum commune, vel quod lex non sit amplius ordinatio rationis ad bonum commune.

3° Hæc separatio esset utique medium efficax ad aliquem tyrannum evertendum, et ad consilia quæ contra societatem nefande molirentur, cohibenda, aut saltem eis moram obijciendam, si obtineri posset; sed de se est medium subversivum, quod præsertim valet ad principem cordatum et boni publici amatorem in justitia et honorum moralium prosecutione perpetuo in suis vitiis irretiendum.

284. — Potestas, qua in se spectata est complexus iurium quæ cuilibet societati perfecte pro ejus natura competunt, in subjecto aliquo residet.

Illud subjectum esse potest vel persona physica, seu homo individuum, vel persona moralis, seu cœtus plurimum

qui in unum conveniant. Porro ex hac diversitate subjecti supremæ auctoritatis, oriuntur diversæ formæ regiminis, quæ proinde, respectu ipsius potestatis, seu hujus complexus jurium, sunt aliquid accidentale: huic potestati nihil additur, nihil demitur per numerum majorem aut minorem hominum qui illam possident.

Præterea etiam respectu finis sociali, generatim loquendo, bonitas gubernii non absolute pendet e forma regiminis, quia hæc forma instrumentum est, cujus bonitas vel malitia manat ex honestate ætium. Ergo hæc diversitas formarum est aliquid accidentale: itaque, licet ipsa potestas politica sit a Deo, tamen ejus determinatio ad certum modum regiminis est ex arbitrio humano.

Disceptatio ergo de variis formis gubernii legitime venit post explorationem supremæ potestatis in se et absolute spectatam.

285. — Plato (1) et Aristoteles (2) jam docebant tres esse formas simplices rectas gubernationis, nempe *monarchiam, aristocratiam et democraticam*. Si enim multitudine gubernanda est, fieri non potest quin uno aut altero ex hæc tribus modis gubernetur: aut unus prædicatur, et tunc monarchia erit; aut aliqui de multis, quo casu habetur aristocratia; aut denique omnes omnino, et tunc regimen est democraticum.

Sed istæ formæ possunt inter se quasi permisceri, ex qua permutatione oriuntur formæ mixtæ, quæ proinde ex simplicibus, aut omnium, aut duarum, junctione resultant; sic hodiernæ *parlamentariæ*, ut aiunt, quæ quidam convulsivæ seu senatus a populo electus supremam obinet potestatem, ita tamen ut apud se retineat et per se exercet tantum legislativam potestatem, delegata uni vel pluribus potestate executiva, non est aliud quam quædam forma aristocratia. Hæc forma nullo modo conciliari potest cum monarchia, siquidem tota supremæ potestatis est in senatu (assemblée, parlement), et ipsa potestas executiva quæ sola remanet penes regem, subjicitur huic senatui, qui suis suffragiis approbat vel improbat

(1) In Polit. 7.

(2) L. III, Polit. c. 5.

actus prædictæ potestatis, quæ parere debet. officium resignare debent illi regis ministri qui in modo gubernandi vituperatione senatus solemniter reprehenduntur. Inde rex modo subordinato tantum posset suam auctoritatem exercere, et ideo non esset supremus imperans.

286. — THESIS I. *Absolute consideratione, ex formis simplicibus præstantissima est monarchia pura; tamen, propter humanæ naturæ corruptionem, aliquando utilius est regimen ex omnibus tribus formis temperatum.*

Probatum 1° pars. Illa forma regendæ multitudinis est melior quæ 1° commoditas et facilitas propositum finem assurgit, atque 2° potentior et fortior rempublicam facit.

Atque id competit potissimum monarchiæ: etenim 1° finis gubernationis est civium conjunctio et pax, seu unitas intellectuum, voluntatum et virium; sed in monarchia unitas firmiter vi regiminis obtinetur.

2° Major conjunctio virium fortior rempublicam facit; sed conjunctionem firmiorem præstat natura sua monarchia. Itaque absolute consideratione monarchia pura cæteris omnibus formis antecellit.

Id confirmatur 1° ex gubernatione et providentia totius universi, quam oportet esse optimam, porro hæc gubernatio est monarchica; 2° exemplo Christi in institutione Ecclesiæ, cujus regimen est monarchia.

Probatum 2° pars. Eo utilior est forma quæ subditis gratior sit et abominis periculis magis remouentur; sed monarchia, aristocratia et democratica admixta, generatim est gratior, quippe cum omnes illud genus regiminis magis ament cujus participes esse possunt; deinde in temporibus corruptionis populorum et principum magis remouet abominis pericula, quia consilio plurimum utitur et quibusdam limitibus ratione cujusdam veluti conflictus inter diversos potestatis ministros, coæquetur (1).

287. — *Scholium.* Monarchia contrarium vitium est tyrannis; aristocratia, oligarchia, quæ est factio paucorum; democratica non raro in seditiones et perturba-

(1) Bellarm. de Rom. Pont. l. 1, ch. 4-4.

tiones politicae degenerat: verum democratia pura non est nisi forma mere theoretica.

288. — *Thesis II. Pro determinato populo forma illa est preferenda que pro ceteris aptatur consuetudinibus et indoli huius populi.*

Nota. Ad unanimi consensu docent omnes auctores, alii in rebus inter se alioquin discrepantes.

Probatum 1° Ex ipsa experientia ostendente diversas gentes sponte natura illas formas appetere suas indolis magis respondentos.

2° Ratio agendi que uni homini convenit, illumque adduceret ad plenam perfectionem, si aliis imponeretur, eisdem nocere posset illosque deprimeret: homines enim diversa ratione ducuntur, diversis motivis particularibus ad agendum moventur, diversis adminiculis fulciuntur. Itaque non eodem modo reguntur tum seorsim sumpti, tum in societate quadrati. Ergo forma gubernii aptior illa est que cum indole talis gentis magis congruit.

289. — *Scholium.* Forma regiminis que apud populos legitimitate gaudet et in subiecto certo residet, est pro illis aptior, quia paci et stabilitati ordinis magis consult: obedientia enim non ad incertum terminum, ac proinde diversum pro diversis subditis, sese fert, quando subiectum in quo jus imperandi residet, est certum. Tunc nullum exurgere potest honestum desiderium nova forme regiminis, cum forma existens pro se jus habeat, nullius inquisitio subiecti particularis institui potest, cum subiectum non sit incertum.

CAPUT II

DE SOCIETATE RELIGIOSA.

In hoc capite agemus 1° de societate religiosa in se spectata; 2° de suprema potestate ecclesiastica.

ARTICULUS I.

De societate religiosa in se spectata.

290. — Societas religiosa, seu Ecclesia, potest considerari 1° quoad suum *statum internum*, nempe quoad internam structuram quam a suo fundatore accepit, 2° quoad *statum externum*, scilicet quoad necessarias relationes quas habet cum aliis societatibus. Equidem istas relationes externas ad conceptum alicujus societatis natura sua universalis pertinent, que in sua materiali diffinitione omnes gentes omniaque regna ac singulos homines complectitur, aut complecti debet. Inde fit ut subiectum Ecclesie identicum sit cum subiecto aliarum societatium: ergo vi illius identitatis subiecti seu subditorum necessarias habet relationes cum diversis societatibus. Ecclesia igitur non potest in concreto considerari quin oculis affligat ejus status externus, neque dilucide cognosci quin hic duplex status expendatur.

§ I. De statu interno Ecclesie.

291. — Licet Ecclesia sit ordinis supernaturalis, tamen homo natura sua ad hanc societatem aliquo modo ordinatur: cum enim anima humana sit immortalis et bona alterius vite, nempe suum finem ultimum, sponte natura appetat, qui limites et facultates societatis civilis longe prætergreditur, necesse est ut homo, media et auxilia idonea inquirat assurgendi suum finem ultimum, nempe Deum ipsam: sed societas qua hinc media et auxilia suppeditat, religiosa appellatur, quia ejus objectum est religio (148), et est ipsa Christi Ecclesia.

Si religio esset mere naturalis, societas ipsa naturalis foret; si autem religio, que a Deo ipso proponitur ut unicuique medium salutis, est supernaturalis, ipsa societas reli-

giosa erit supernaturalis. Supponimus hic ex theologia constare religionem christianam esse divinitus revalatam et unicum medium salutis, et Christum, filium Dei unigenitum, eam Ecclesiam ordinasse. Ex hoc facto exorditur ad conceptum societatis religiose philosophice evolvendum. Considerabimus in presenti paragrafo essentiam Ecclesie et elementa quibus constat.

202. — *Thesis I. Societas religiosa est homini præ civili necessaria.*

Præbatur 1^a pars. Ex superioribus dictis de necessitate revelationis, etiam quoad ea que spectant legis naturalis cognitionem, liquet omnes homines illius notitia indigere; porro revelatio hominibus non communicatur nisi per societatem religiosam, que officium habet ducendi omnes homines ad salutem æternam. Ergo hæc societas est homini præ civili necessaria.

2^a Homo eo magis indiget auxilio aliorum quo bonum quod appetit, est nobilius et ulterius; atqui bonum quod constituit finem societatis religiose est bene communi, quod prosequitur societas civilis, ulterius et longo nobilius: est enim felicitas æterna. Ergo...

3^a Si speciali modo attendamus quod finis ultimus hominis sit supernaturalis, et media ad ipsum ordinata solum Ecclesie propria, sole clarius constabit hominem absolute indigere auxilio Ecclesie. Ad societatem civilem non est homini absolute necessaria. Ergo...

203. — *Thesis II. Ecclesia est societas visibilis et perfecta.*

Præbatur 1^a pars. 1° Si Ecclesia non esset societas externa et visibilis, profecto nec societas realis et humana foret: homines enim non sunt puri spiritus, qui sine ullis signis sensibilibus, consociari possent seu inter se communicationes mutuas habere. Itaque si in societatem aliquam conveniunt, necesse est ut hæc societas sit externa et visibilis, media sensibilia adhibeat, etc. Atqui Ecclesia est societas realis, ut constat 1° ex facto, 2° ex positiva Christi institutione, qui illi formam determinatam dedit, 3° ex absoluta ejus necessitate pro omnibus et singulis

hominibus. Est societas humana: agit enim de hominibus, et quidem in statu viæ, ac proinde constantibus corpore et animo. Ergo...

2° Cultus debet esse externus et publicus (144, 145); atqui cultus ad societatem religiosam pertinet. — Ergo et hæc ipsa societas externa et visibilis esse debet.

Præbatur 2^a pars. Societas dicitur perfecta que 1° positiva est in se definita et completa, ac proinde media ad suum finem obtinendum sufficientia in semetipsa habet, et 2° negative, non est membrum alterius societatis nec cum illa confusa: sub priori respectu considerata debet ergo sua media proprio ac originario jure possidere, ita ut eadem ab alia societate nullo modo recipiat. Atqui Ecclesia, que est societas natura sua suprema, et ad aliam quamcumque non ordinatur, media ad finem consequendum necessaria habere debet; si est suprema, ad aliam evidentem non refertur, seu non potest aliis subesse; si nullo modo ad aliam ordinatur, jure proprio et originario sua media possidet.

Sed Ecclesia est societas suprema, quia finis ejus est supremus, qui est adeptio vite æternæ, seu finis ultimus ipsius hominis, cui alii omnes fines ordinantur. Ergo societas ecclesiastica ad aliam non revocatur, ac proinde in semetipsa habet media ad suum finem consequendum necessaria.

204. — *Corollarium.* Ergo societas ecclesiastica jus habet possidendi bona temporalia. Nulla enim potest dari societas externa et visibilis quin ipsi competat jus stabile proprietatis: Bona enim temporalia Ecclesie necessaria sunt, tum 1° ad cultum publicum promovendum, tum 2° ad sustentationem ministrorum cultus, tum denique 3° ad opera charitatis et pietatis. Porro hæc tria finem missionis propria Ecclesie coherent, ut sine stabili possessione bonorum temporalium, hæc societas non possit incolumiter et pacifice subsistere.

205. — *Thesis III. Ecclesia est societas realiter distincta a societate civili, eoque longe excellentior.*

Præbatur 1^a pars. 1° Id jam fuit ut corollarium ex superiori propositione; nam si Ecclesia est societas com-

plata et perfecta, certo non erit pars alterius societatis.

2° Societates quarum fines sunt diversi et elementa diversa, profecto inter se differunt: cujuslibet enim societatis ratio inde dimanat ut homines, collatis viribus, quadam bona, ab omnibus legitime expetita, acquirant, quo singuli seorsim sumpti consequi non valerent. Atqui bona que constituunt finem Ecclesie sunt diversa a bonis in quorum possessione reponitur finis societatis civilis; Ecclesia enim prosequitur bona aeterna; finis societatis civilis temporalis felicitate continetur.

3° Membra Ecclesie sunt homines per totum orbem diffusi, dem membra societatis civilis sunt homines determinate regionis. Ergo etiam ratione subditorum datur inter utraque societatem distinctio.

4° Media societatis civilis sunt vere naturalia, dum media, saltem essentialia, societatis religiose sunt supernaturalia. Ergo istae societates certo inter se differunt.

Probatur 2^a pars. Societas illa est nobilior cujus finis est altior, media nobiliora, extensio major; atqui Ecclesia sub hoc triplici respectu societati civili praestat, ut constat ex dictis (288, etc.). Ergo Ecclesia est societas nobilior societate civili.

200. — *Scholium.* Ex dictis etiam elucet legitimas omnes societates quasque maxima sunt, contineri, Ecclesia ipsa et societate civili (1), nam bona que ab hominibus legitime expectantur, esse non possunt nisi vel aeterna vel temporalia.

207. — *De organica Ecclesie structura.* I. Fundamentalis Ecclesie constitutio venit a Christo, ac proinde est divina et immutabilis: est tota supernaturalis, ideoque finem habet supernaturalem, media supernaturalia, imo et principium internum, a quo veluti informatur, supernaturale. Qua de causa, dicunt Theologi, Ecclesiam ad instar individui physici constare anima et corpore, nempe parte invisibili, vivificante et informante, que est omnis operatio invisibilis et supernaturalis Dei ad extra intuita sanctificationis hominum, — et parte visibili, externa et vivificante, id est, creta fidelium et mediis sensibilibus.

(1) P. Tarquini, Jus eod. publ. sec. 2^a, art. 2°.

Principia hæc supernaturalia, nempe virtutes theologice et dona Spiritus Sancti, cum omnibus gratis internis, una cum activitate naturali hominis, constituunt in singulis membris fontem adequatum operationum socialium, quo proinde etiam *ratione principii subjectivi* toto culo differunt ab operationibus socialibus in ordine civili. Hæc duo elementa constituunt veluti essentialiam physicam Ecclesie.

Inter animam et corpus Ecclesie datur *commercium*: anima corpus vivificat et corpus in animam quodam modo reagit, non secus ac in humano individuo. Inde exurgit activitas seu vita supernaturalis, tum interna, tum externa.

II. Ab ipsa essentiali dimanant quadam proprietates essentialia, que sunt 1° *unitas*, quia Christus unicum fundavit societatem, qua perdurare debet usque ad consummationem sæculi; 2° *sanctitas*, origo enim est sancta, finis sanctus, media sancta; 3° *catholicitas*, quia Ecclesia est una respectu totius generis humani, quod sanctificare debet; 4° denique *apostolicitas*, quia apostoli fuerint administri Christi in diffusionem Ecclesie. Sed istae proprietates præter statum internum, quem habent, prout sunt veluti explicatio conceptus essentialis Ecclesie, habent etiam statum phenomenon, quo exteriis veram Christi Ecclesiam patefaciunt. Dum sumuntur præ illo statu phenomenon dicuntur *societas Ecclesie*, quia hæc Ecclesiam omnibus notam faciunt.

At Ecclesiam suam Christus ornavit quibusdam prærogativis, que in ordine ad conceptum essentiali spectatas, sunt veluti *superadditæ*: *doles* Ecclesie a theologis appellari solent, que sunt numero tres: *indefectibilitas* in existendo, *infallibilitas* in docendo, *auctoritas divina* in regendo.

III. Ecclesie, quoad corpus speciatim spectate, duo sunt elementa: persone et res sensibiles que etiam dicuntur media. Personæ in duplicem classem partuntur: multitudo fidelium, nempe sociorum (qui in numero quo censentur, laici dicuntur) et sacer principatus, cujus membra clerici nuncupantur: sunt hi quibus cura finis proximi Ecclesie, nempe sanctificationis animarum sit demandata. Hæc sanctificatio ex Christi constitutione obtinetur per

sacramenta, accedente tamen *cooperatione* hominum per realem fidem et bonam vitam.

Inde media societatis ecclesiastice quibus finis proximus obtinetur sunt sacramenta, que vi intrinseca procedendi gratiam predata sunt, predicatio, que fidem et mores populi christiani dirigit ad normam revelationis divine. Jam vero potestas ecclesiastica, prout sacramenta dispensat, dicitur *potestas ordinis*, prout operationes fidei recipit intuitu hujus sanctificationis, dicitur *potestas jurisdictionis*.

Potestatem jurisdictionis exerceat sacer principatus ferendo leges, quarum objectum *formale*, seu finis intrinsecus, est proxime sanctificatio animarum, remote vita eterna, et objectum *materiale* duplex, nempe 1º dogma seu definitiones fidei, 2º disciplina seu moderatio actionum juxta fidem.

Dogma, juxta vim vocis, est veritas inconcussa; sed hæc vox, dum adhibetur ad veritates ordinis supernaturalis significandas, potest defini: Veritas certo a Deo revelata. Et hæc certitudo absoluta acquiritur per magisterium infallibile Ecclesie; unde dogma explicatis potest definitio declarari: *Veritas certe a Deo revelata, firmiterque credenda ab Ecclesia proposita*. Dogma illud est veritas speculativa vel practica: v. g. Deus est unus et trinus, Deus est colendus.

Disciplina, etymologico spectata, est norma agendi; sed prout est objectum legum ecclesiasticarum defini potest: *praxis agendi secundum fidem*, tempo secundum dogma. Consistit ergo in determinatione relationis inter factum particulare, seu actionem humanam, et veritatem credendam.

Talis est igitur moderatio interna societatis religiosæ prout sumitur, non juridice et abstracto, sed historice et in concreto. Et hæc moderatio interna apprimè respondet conceptui juridico societatis religiosæ que finem supernaturalem habeat. Etenim.

1º Finis supernaturalis exoptulat media supernaturalia, qualia sunt sacramenta;

2º Idem finis non potest naturaliter cognosci, itaque supponit revelationem, et revelatio semel facta in tempore

non potest ab hominibus indubitate cognosci, sine intermissione in quem error nunquam cadat; igitur renuntiatio revelationis supernaturalis exoptulat magisterium infallibile, quod ultimum finem sine erroris formidine semper ostendat, aliis verbis, regulam credendi viventem semperque agentem, quia homines quotidie salvari debent. Supremus et infallibilis magister Ecclesie est summus Pontifex.

3º Non modo regi debet fides quoad finem ultimum, verum etiam media absque ulla deceptione ostendi debent et applicari. Ergo requiritur potestas docendi et potestas ordinis.

4º Actiones non modo internæ debent moderari intuitu finis ultimi, verum etiam operationes externæ dirigi debent efficaciter ad boni communis ademptionem, quod potestatem disciplinarem requirit.

§ II. De externo Ecclesie statu.

I. De statu externo naturali, seu ex ipsa rerum natura efflorescente.

208. — Jam ex dictis (201) constat Ecclesiam esse societatem a statu politico independentem: ejus finis est superior et nobilior; porro ex fine determinatur natura et relationes omnes ejusque societatis. Præterea Ecclesia est societas supernaturalis et immutabilis, dum societas civilis est naturalis et mutabilis; sed supernaturalis profecto non est obnoxium naturali, nec immutabile, mutabile.

Ex altera parte status politici, in suo ordine rerum mere temporalium, remanet independentens ab Ecclesia, quando nihil agit contra ejus prerogativas et jura. Utriusque enim societatis est distincta origo: una est a Deo, ut auctore nature; altera vero immediate a Deo, ut auctore ordinis supernaturalis: distinctus etiam est finis, licet inter utrumque sit arcta conjunctio (261). Societas civilis facultatem habet a Deo, vi nature, efficiendi quicquid ad terrenam felicitatem sociorum confert, ac proinde jus merito sibi vindicant regnandi negotia temporalia respectu finis temporalis, licet non sine ordinatione, saltem negativa, ad

bonum spirituale subordinum. At res temporales *suo respectu suis temporalis* sunt preter finem Ecclesie. Fundamentum enim facultatis expendi aliquid a subditis situm est in necessario rei precepto nexu cum fine societatis (270). Itaque status politicus in suo ordine potest dici aliquo sensu independentis ab Ecclesia.

Veritatem vero rectus postulat ut bonorum temporaliu prosequutio quodammodo non exorbitet, ut ita dicam, felicitatem eternam; inde, si status politicus vellet actionem Ecclesie prepedire, et bona spiritualia submovere, ad se trahendo quicquid est temporale, id evidenter esset contra ordinem, qui decernit spiritualia bona bonis corporis legem dare. Ergo etsi societates, religiosa et civilis, in proprio ordine dici possint, independentes, tamen in materia mixta, status politici Ecclesie cedere debet, seorsus iactura foret boni infinite superioris in commodum boni infinite inferioris, seu temporalis et rudia bona spiritalibus et eternalis antepositorum. Inde generatim concludere possumus societatem civilem abeantate loquendo subordinari Ecclesie (291).

290. — Sed, ut has primatas distinctius definatur triplice animadvertenda est majoritatis ratio: 1° *primatia sua jurisdictione* in societatem inferiorem; 2° *eius jurisdictione*, plena et directa, ita ut societas inferior absolute et directe subsit superiori, que proinde potest hanc inferiorem in rebus omnibus regere et ordinare; 3° *eum indirecta jurisdictione*, quod habetur quando societas superior nominis per accidens in inferiorem exercere potest animam potestatis, nempe dum propriis conservationis et liberam actionis necessitas id postulat. His prelibatis, ad applicationem devenire oportet, inchoando a jure absoluto et directo Ecclesie in omnes homines seorsum sumptos, et postea relationes ipsarum societatum, ut sic, copio pede stabilire possumus.

300. — *THEMIS I. Ecclesia jus habet se propagandi per universum orbem, etiam reluctante civili potestate.*

Probaturs. 1° Ex universali jurisdictione, quam Christus Ecclesie contulit: id theologi probant.

2° Id etiam deducitur ex natura et essentiali officio

Ecclesie. Societas enim religiosa, que ex hypothese est una (293), debet omnes homines salvare, seu totius generis humani sanctificationi invigilare, ideoque ratione subiecti est universalissima; atque evidenter competit societati superiori et independenti jus repetendi propria membra et libere communicandi cum suis omnibus subditis: omnes homines sunt virtualiter vel formaliter subditi Ecclesie, quia omnes ad salutem eternam sunt vocati, et nemo finem ultimum diversum habet ab illo quem prosequitur Ecclesia. Ergo Ecclesie jus inviolabile competit sese diffundendi in universum orbem.

301. — *Corollarium.* Ergo a fortiori jus habet sese constituendi in locis ubi sunt fideles; non potest enim se propagare nisi secundum suam immutabilem constitutionem, ideoque propriis subditos regit secundum hanc constitutionem que immutari nequit sive ab ipsa, sive ab aliis. Inde sese evolvere debet juxta propriam naturam.

De jure in ecclesia in societatem civilem ambitu.

302. — Nunc speciali modo querendum est quousque legitime pretendi possint jura Ecclesie in societatem civilem. Triplex societatis civilis species respectu Ecclesie distinguenda est, nempe 1° *societas civilis infidelium*, 2° *societas civilis hereticorum*, 3° *societas civilis catholicorum*. Probata utique generatim et veluti in abstracto primatia societatis religiose pre civili (294), speciali modo in presentia id definiendum est.

I. De his qui foris sunt, seu de infidelibus, Ecclesia non judicat (1), ideoque societas infidelium est penitus extra Ecclesiam, et legibus pure ecclesiasticis non obstringitur, que unico respiciant subditos; sed jus divinitus collatum certo Ecclesie competit convertendi infideles, ut constat ex dictis, seu bellum perpetuum indicendi societati infidelis, que religionem falsam proficitur. Potest perpetuo inmittere sacros bellatores in dominium ejusque societatis infidelibus constantis; est ergo status belli perpetui, non autem pacificarum relationum; caritas Ecclesie infatigabili cura urget omnes infideles.

(1) 1° Cor. 5, 12.

II. Hæretici, absolute loquendo, subiunguntur jurisdictioni Ecclesie, quia, ut ait effatum juris: *Nemini frans et dolus patrocinari debet*; porro hæretici causa criminalis sunt extorres ab Ecclesia. Diximus absolute loquendo: nam dantur quædam circumstantiæ in quibus exercitium jurisdictionis ecclesiasticæ gravissima gigneret. Incommoda pro heterodoxis, et tunc Ecclesia quæ charitatem ledere nequit, nolle censenda est suis legibus obstringere hæreticos.

III. Etiam quoad *societates fidelium*, valet generalis doctrina superius declarata (234); itaque in res temporales sub respectu finis temporalis consideratas, Ecclesia nullam auctoritatem directam habet, imo nec indirectam: quia aliquid, sub hac præcisa ratione finis temporalis, nullum respectum habet ad finem Ecclesie; et ex probatis hoc loco, inferre jure licet:

1° Quibus in rebus etiam temporalibus ratio finis spiritualis concurret, sive per se, sive per accidens, civilis societas Ecclesie cedere debet, quia mediâ eodem modo inter se coordinari debent quam fines ad quos ordinantur.

2° Principes christiani religionem tueri debent, tum 1° quia sine merum proficitate et sine religione, ipsa felicitas temporalis diu subsistere nequit; tum 2° quia felicitas temporalis, ut sit recta et ordinata, ad æternam referri debet: quilibet enim civis hanc duplicem felicitatem prosequitur, ideoque nequit priori tantum adherere, relicta altera. Itaque ordo postulat ut princeps catholicus ita felicitati temporalis prospiciat ut tamen hæc ad æternam ordinetur sive positive sive saltem negative.

3° In exercitio hujus officii quoad religionem tuendam adstringuntur principes catholici (240); ipsi tamen judicia Ecclesie antevertere nequeunt, secus directam auctoritatem in res religiosas arripere conarentur, quæ nullo modo eis competit.

303. — *Thesis. Status politicus athenis esse nequit.*

Nota. Nonnulli legiste putant statum politicum a religione esse plane separandum, etiam in societatibus christianis, ita ut indifferenter se omnino præbeat in his quæ pertinent ad religionem. Hæc exitialis doctrina

atheismus legalis vocari solet, quia docet regimen societatis civilis debere ita se gerere ac si nulla esset revolutio supernaturalis, nullusque Deus.

Probatum I. Resultat ut corollarium ex superius dictis tum de officio tuendi religionem quo obstringitur princeps christianus, tum (145) de cultu sociali qui debetur Deo; status politicus, ut sit, Deo subjectus est. Deinde sine religione tranquillitas socialis et pax, quæ est maxima pars felicitatis temporalis, diu consistere nequit. Solutis ab omni lege divina et morali conscientis, jam ad communia officia vitæ civilis et politice sustinenda remaneret sola vis materialis, quæ non sufficit, et cæteroque tyrannidem intolerabilem infert.

II. Constat quia ex ipsa rerum natura Ecclesia et status politicus intime conjungi debent. Etenim non possunt rationabiliter separari societates quarum fines non sunt mutuo separati, et quarum fidem sunt subditi: etenim 1° fines ad invicem intrinsecus ordinati nequeunt per voluntatem alienius potestatis humane aliter mutuo se habere, eodem pacto ac effici nequit ut circulus sit quadratus; 2° si idem sunt subditi, nempe si idem homines sunt socii utriusque societatis, certo effici nequit ut in eisdem civis separaretur a *fideli*, seu idem homo a semetipso.

Atqui 1° finis societatis civilis est medium respectu finis Ecclesie: societas enim civilis scopus est felicitas temporalis, quatenus est propria hominis; sed temporalis felicitas hominis ad fidem ultimam, seu ad felicitatem æternam certo ordinari debet, non secus ac gressus viatoris ad metam ultimam itineris; 2° idem est subjectum utriusque societatis, ut per se patet.

Ergo separatio status politici ab Ecclesia est aliquid pugnans contra essentialem rerum ordinem. Qua de causa ait Boecius (1): « Illud statuendum est contra politicos, reges et principes christianos non ita debere sua regna ac provincias administrare, ut omnem religionis et Ecclesie: curam abiciant, tanquam nihil ad se pertinentem, et usurpent illud donatarum: quid imperatori cum

(1) Duell. de primatu regio I, 3, c. 8.

Ecclesia? quod tantopere reprehendit Augustinus lib. II. c. litt. Petii, c. 92. »

III. Ordo politicus et societas civilis non est independens a Deo: sed voluntas Dei absoluta est ut omnes homines vere religioni se subiciant, cultu publico summo supremo Dominum et creatorem colant. Ergo voluntas Dei absoluta est ut ordo politicus veram religionem proteatur, cultumque publicum supremo Domino omnium rerum reddat.

301. — *De libertate cultuum.* Ex thesi superior probata (collatis n° 145-146) nonnulla erui possunt corollaria circa libertatem cultuum, ut aiunt, et libertatem conscientie.

1° Qui libertatem cultuum propugnaret tanquam *principium aequitatis naturalis*, Dei ipsius positive iubentis imperium manifeste recusat: sicut enim religio vera ac supernaturaliter revelata est necessario una, ita cultus verus ac Deo gratus unus esse debet; cultus, quem Deus ipse ab omnibus exigit, non potest esse indifferens ad saltem: « Qui non est mecum, ait ipsa Sapientia aeterna, contra me est. » Itaque doctrina de religionum indifferentia, quae aufert omne discrimen erroris et veritatis, est omnino reprobanda.

Præterea, cum hic agatur de ordine rerum essentiali et immutabili, atque de absoluta Dei voluntate supernaturaliter manifestata, liquet sequentes propositiones falsas esse: 1^a « Aetate hac nostra non amplius expedit religionem catholicam haberi tanquam unicum status religionem, cæteris quibuscumque cultibus exclusis. »

2^a « Hinc laudabiliter in quibusdam catholici nominis regionibus lege cautum est, ut hominibus illuc immigrantibus liceat publicum proprii cuiusque cultus exercitium habere (1). »

Aetate nostra, sicut omnibus ætatibus, status politicus non secus ac singuli homines, subjacet præceptis divinis, quæ ut vim habeant, non egent confirmatione principum et populorum. Deinde cultus falsus ac mendax est abso-

(1) Prop. 77, 78, inserta in oñi. Encyclica. Quæta cura uncta.

lute reprobatas a Deo, adeoque jus habet nullum ad liberum ac publicum exercitium.

2° Verumtamen, ex hac certissima doctrina non licet statim in *causa aliquo particulari*, contra aliquem auctorem nimis more concludere principum, qui libertatem cultuum permitteret; nam quandoque talia inveniuntur adjuncta, quæ obligationem etiam absolutam supremi imperantis tollunt, juxta sequens principium: *ad impossibile nemo tenetur*, quod etiam valet quando agitur de præcepto divino. Porro in præsens agitur de lego divina, adeoque sola impossibilitas proprie dicta potest statum civilem eximere ab obligatione re et actibus obtemperandi huic legi: hinc libertas cultuum potest quandoque tolerari; rationem juris obtinere, pro falsis ac perversis religionibus, nunquam. Hæc ergo libertas omnium cultuum, ut status normalis ac legitimus propugnata, est absurditas in quantum ordinem rationis subvertit, et simul doctrina impia quatenus obedientiam erga Deum jubentem detrahit. Itaque status politicus tenetur veram religionem verumque cultum inquirere et servare, adeoque ab omni falso cultu se expedire.

305. — Ut paucissimis contrahamus totam hæc doctrinam, dicere oportet:

1° Libertatem cultuum a nemine posse asseverari tanquam principium aequitatis naturalis: « quæ est peior mens anime, ait S. Augustinus, quam libertas erroris (1). »

2° Occurrere tamen posse quedam adjuncta in quibus potestas suprema politica non teneretur prohibere falsos cultus: propter urgentia pericula, seu moralem impossibilitatem leges vigentes immutandi, libertatem cultuum adhuc existentem relinquere posset, dummodo veræ religionis exercitium sit reapse liberum.

3° Inde liquet requirerem esse distinctionem a nonnullis recentioribus invecam inter *ius et factum*, ac si de jure, seu, ut illi interpretantur, in solo *ordine abstracto* et theoretico, libertas illa esset contra jus, dum in ordine concreto et in praxi esset indiscriminatim res omnibus republicæ gubernatoribus licita. Nemo enim non videt

(1) Ep. 66.

quam pugnant sit hæc doctrina, per quam quisque teneretur talia principia practica theoretice affirmare, quæ in praxi pro libito posset missa facere : docent ergo catholici liberales id esse simpliciter theoretice verum quod est simpliciter practice falsum, id esse absolute ac intrinsece illicitum quod tamen practice et in ordine executionis est universim licitum.

Itaque hic opus est distinctione : si de *facto particulari* ageretur, nempe de statu hujus vel illius nationis, gravioribus impedimentis irretita, licita esse posset lex aliqua libertatem cultuum tolerans, *conc.* ; si ageretur de *facto generatim sumpto* seu de ordine practico universim accepto, certo debemus negare libertatem cultuum rem licitam esse : nam hæc hypothesis in ipsum jus recidit, et negat potestatem vel voluntatem Dei societatibus politicis, ut sic, imponendi obligationem religioni vere parenti.

Ad conclusionem effugiendam adversarii aliqui catholici objiciunt : Potestas politica non est iudex controversiarum fidei. Ergo se immiscere nequit rebus fidei et religionis. Sed facilis est confutatio hujus difficultatis : Itaque respondeo, *Conc.* antecedens; *disting.* consequens : Nequit se immiscere... ut iudex doctrinæ quid sit credendum vel agendum. *Conc.* Non tenetur se subjicere, sicut singuli homines privatim usurpi, pro cultu et rebus fidei, juxta Christi præceptum : « Qui non crederit, condemnabitur. » *Neg.* Potestas ergo politica veram religionem *simpliciter* præstat, sub ductu et magisterio Ecclesiæ, et sic praxi et exemplo jam damnat falsas religiones. Qui affirmaret potestatem politicam non teneri ad veram religionem inquirendam et agnoscentiam, quia id peragere nequeat, a fortiori affirmaret id impossibile esse singulis hominibus (154). Qui etiam affirmaret potestatem politicam non ligari præceptis Ecclesiæ, eo ipso negaret statum politicum Deo ipsi Ecclesiæ constitutis subordinatum esse.

300. — II. *De libertate conscientie.* 1° Ex dictis consequitur libertatem conscientie, prout a modernis libertinis accipitur, esse in manifesta oppositione cum lege divina. Per libertatem enim conscientie intelligunt facultatem qua homo quilibet frueretur libere proficisci in

ordine externo et publico suam fidem, ac quovis eam suam in Deum religionem manifestandi (1).

Sed ut a nomine incipiam, nemo non videt quantum sit æquivoca et falsa ipsa hæc appellatio. Per libertatem enim conscientie intelligunt immunitatem a qualibet coactione in ordine externo et publico, quoad res religiosas; conscientie ergo nomine directe veniunt operationes externæ et corporeæ. Si autem vocabulum ipsos actus conscientie designat, hæc nominis impositio certo non fit nisi *indirecte et per accidens*, scilicet oport relationis actuum exteriorum cum internis animi motibus, qui coactionem pati nequeunt. Ergo appellatio rem nominatam aut nullo modo aut non nisi *indirecte et per accidens* reipsa designat.

Sed vocis æquivocatione abutuntur adversarii ad considerandos per *modum unius* internos et externos actus, et ad tribuendum actibus internis et publicis omnes dotes operationum mere interiorum ac spiritualium : inde emergit confusio libertatis internæ et psychologice cum libertatis exercitio in ordine externo et publico (2).

Sed tota hæc doctrina, generatim spectata, ut postulat necessarium manifesto supponit 1° omnes religiones esse æque veras, et veritatem absolutam nullatenus existere, necnon Deum nullo *determinato* modo ab hominibus coli velle ; 2° nullum divinitus institutum fuisse magistrum in ordine externo ad regendum fidem et mores ; 3° fidem nihil aliud esse quam *sinceritatem* subjectivam existimationum seu opinionum, que alicui realitati externe seu veritati objective responderi non obstruerebuntur ; quorum omnium falsitas constat ex laetionis probatis.

II° Argumenta quibus hanc libertatem tueri conantur etiam nonnulli politici, corde et voluntate catholici, putidas volentes æquivocationes : 1° cultus externus debet responderi internis ejusque cogitationibus, seu cultui interno. Resp. *disting.* si istæ cogitationes sunt rectas, seu ille cultus internus est verus, ac sincera illa forma a Deo omnibus imposita, *conc.*, secus, *neg.* : nam ordinem

(1) Jules Simon, *La liberté de conscience.*

(2) Vid. *Principes de B.*

publicam ac communem agendi rationem, veritati perfecte consentaneam, nemini turbare profecto licet ea sola ratione inmixta quod ipse distorto cogitare velit. Præterea Deus non dedit omnibus facultatem sibi ab arbitrio condendi cultum, sed omnibus imposuit officium amplectendi formam religiosam divinitus præscriptam (154). Ratio ergo adversariorum procedit à doctrina *puri rationalismi*.

2. Non licet, inquit, vim inferre conscientiam cujuscunque hominis, que est sacrarium intemerandum, siquidem id omne quod est contra conscientiam, peccatum est. *Resp.* Et de facto nullus homo unquam potuit vim inferre conscientiæ proprie dictæ, seu euidam operationi internæ. *consc.*; nam potest impedire quin conscientia erronea libere erumpat in actus externos et publicos factis cogitationibus ac perversis dogmatibus consentaneis, imò nullus potest conscientiam erroneam ad veritatis tramitem reducere. *neg.* Certo potestas publica potest impedire actus externos et publicos qui bono communi officiant, et ad rectam legum divinarum et humanarum executionem devios cogere. Præterea æquitate profecto non violat auctoritas dum bono alicujus hominis prospicit, libam aciendo et quadamtoties adigendo ad conscientiam erroneam deponendam, aut saltem impediendo quin actibus repetitis et publicis illi eam obducet, et præsertim alios eives ad pravam sententiam erretim trahat. Generatim ergo sufficit animadvertere solam conscientiam rectam per se regulam morum subjectivam esse, non autem conscientiam erroneam, licet ingenuam (132), seu quinqueque subjectivam persuasionem.

3. Actus fidei theologice est actus liber. Ergo nemo potest impedire professionem fidei seu persuasionem internam circa res fidei. *Dist. Ant.*; actus fidei est *physice* liber, tum quoad exercitium, tum quoad specificationem, seu ad illum elicendum concourrit voluntas libera. *consc.*; et id verum est sive agatur de vero ac proprie dicto actu fidei, sive de falso seu apparenti tantum. Est actus liber in hoc sensu quod actus subjectivus licite possit cum regula objectiva fidei indifferenter consonare vel ab ipsa digredi. *neg.* Itaque actus internus fidei qui elicitur a

catholico, et actus assensionis internæ alicui perverso dogmati, quem elicit hæreticus, sunt actus *physice* liberi, ideo quia procedunt à libera voluntate: et nulla potestas humana potest *physice* hos actus internos impedire. Sed hi actus non sunt ambo liberi in hoc sensu quod sint æque liciti ac honesti. Itaque nulla potestas licite impedire potest externam manifestationem veræ fidei; sed legitime et laudabiliter impediret externam professionem perversæ doctrinæ. In primo casu Deus ipse jubet hanc manifestationem, et in secundo prohibet quemlibet actum externum, imo et internum.

Præterea etiam transmissio antecedente, consequens negare jure possemus, quia ex antecedente non fuit: actus enim fidei est actus internus, ab intellecta elicitus, et quidem per actum positivum voluntatis moto; porro professio externa, de qua agitur, connexionem necessariam non habet cum ejusmodi actu interno.

Hic etiam animadvertendum actus omnes publicos esse quodammodo sociales, seu non ita esse proprios singulorum, qui eosdem eliciant, ut alia membra societatis non afficiant. Omnibus quotidiana experientia exploratum est non modo actionem honestam ad bonum impellere videntes, sed et turpem ad mores aliorum corrumpendos plus minusve concludere: homines exemplo moveri solent. Itaque quisque jure potest remotionem scandali, quod omnibus nocet, nempe bono communi adversatur, poscere, ac proinde professionis externæ cultus falsi et perversi prohibitionem petere.

Indè in syllabo superius laudato, damnata fuit hæc propositio: « Eum vero falsum est vitium ejusque cultus libertatem itemque plenam potestatem omnibus attributam quaslibet opiniones cogitationesque palam publiceque manifestandi condonare ad populi mores animosque fœdissimos corrumpendos, ad indifferentiam pestem propagandam. » (Prop. 79.)

II. De statu externo pacificationis, seu, ut aiunt, concordatiæ, stabilitio.

307. — Hæcenus ex ipsa natura Ecclesie et societatis civilis, mutans inter utramque societatem relations de-

terminavimus, seu statum externum societatis religiosæ ostendimus. Sed nemini dubium est quin limites alicujus potestatis dilatari vel contrahi possint, saltem quoad exercitium, ex aliquibus factis; porro principes non raro Ecclesie exercitium jurium que illi divinitus donata sunt, non reliquerunt, licet non semper ex odio fidei, sed quandoque ex zelotypia auctoritatis. Inde status belli, cui mediari non potuit potestas ecclesiastica, nisi per quasdam conventiones, seu publica federa, quæ *concordata* appellari solent.

Ecclesia enim maluit principibus delegare exercitium quorundam jurium ecclesiasticorum, quam sinere ut ipsi proprio motu ac violenter ea sibi vindicarent, ac injuste detinerent, seu principes metui habere tanquam administratos quam ut hostes. Ergo concordata non sunt absoluta, sed tantum hypotheticæ, necessitatis in Ecclesia.

308. — I. *De natura concordatarum.* Causam occasionalem concordatarum æquius assignavimus, quæ in pravæ opinionibus ac doctrinâ auctoritatis ecclesiasticæ contrariis contibusque istis placitis consentaneis reponi debet. Itaque occasio est negatio jurium Ecclesie et ambitio potestatis politicæ; *scilicet*, utilitas quædam relativa Ecclesie, in suorum jurium possessione perturbata, ex pacto obtentura.

309. — TITULUS I. *Concordata plerumque non sunt pacta synallagmatica.*

Nota. Diximus plerumque, quia fieri potest ut societas civilis rem aliquam temporalem et sibi propriam ad Ecclesiam transferat; tunc habentur ratione materie verus ac proprie dictus contractus bilaterales.

Probat. 1.º Ex natura *objecti* seu *materie* hujus contractus: plerumque agitur de rebus ad Ecclesiam proprio et originario jure pertinentibus; exercitium quorundam jurium soli societati ecclesiasticæ per se competentium cedit supremis Pontifici potestati civili, quæ antea seculæ hæc jura jam invaserat, et contra has retinebat. Atqui contractus bilateralis non habetur nisi sit ex utraque parte datum et acceptum. Ergo, cum unice agatur de

temperamento exercitii jurium soli Ecclesie competentium, fit ut contractus non possit esse bilateralis.

Res spirituales, vel spirituales adnexæ, ordinariæ et regulariter constituent materiam concordatarum; atqui hæc materia, quæ alias cum rebus mere temporalibus sine simoniæ labe non posset commutari, ad Ecclesiam unice spectat. Ergo concordata non sunt pacta synallagmatica.

Probat. 2.º Ex *qualitate* contrahentium: federa synallagmatica proprie dicta non possunt iniri nisi inter societates æquales et ab invicem independentes: si enim ageretur, v. gr., de societatibus quarum una foret alteri naturaliter subordinata, certo pactum de mutuis utriusque juribus generatim non esset æquale: societas superior de suo daret, inferior nihil præstans aliquid acciperet. Atqui societas religiosa ac supernaturalis et societas civilis non sunt societates prorsus æquales et ab invicem independentes, si quidem status civilis religioni subest. Ergo, nisi forte ageretur de objecto omni ex parte proprio societatis civilis, respectu cujus haberetur ut societas independentes, concordata non sunt contractus bilaterales.

310. — *Corollarium.* Ergo concordata ordinariæ et regulariter *privilegiis* adnumeranda sunt, et eorum causa efficiens est materna Ecclesie pietas et sollicitudo, quæ medium compositionis in temperamento exercitii jurium sibi competentium quaesivit.

Itaque possunt definiiri concordata: *Solemnes pactiones de limitibus utriusque potestatis, inter Pontificem maximum et sæcui principes editæ pro moderamine status disciplinæ peculiarium ecclesiarum alicujus regni vel nationis, ad pacem reparandam et servandam inter sacerdotium et imperium.*

311. — TITULUS II. *Ad concordata rite valideque inveniendæ requiritur materia licita.*

Nota. Per materiam licitam, hic intelligimus eam cujus liberam dispositionem habent pauciscentes.

Probat. Nemo potest pacisci de juribus non propriis, aut in se inalienabilibus; contractus in quo quis traderet rem inalienabilem, importaret alienationem rei inalien-

bilis, quod manifeste repugnat. Atqui, potestas ecclesiastica quibudam fructu iuribus quorum exercitium ipsi soli competit, et que proinde alienari nequeunt, sive in se, sive quoad exercitium. Si enim obiectum concordati adversaretur alicui vero proprieque dicto officio essentiali quo contrahentes acta tenerentur, nimirum si hæc materia acta conjungeretur cum vera proprieque dicta obligatione, tunc de hæc re paciscens esset reus violati officii, seu *juris superioris imperantis* a quo imponitur illud officium. In hoc casu: Romanus Pontifex jus ipsius Christi subentia violaret. Ergo, etiam ad hæc solemnia fœdera, non secus ac ad contractus inter privatos homines, requiritur materia licita.

312. — *Scholium.* S. Pius V negavit se posse principibus perpetuo concedere facultatem admittendi vel rejiciendi constitutiones apostolicas, licet mere disciplinæ, seu *jus placiti regii*. Sine recta fidei et perfectionum morum dispendio hæc facultas, absolute et tanquam jus coronæ regis, concedi non posset. Hæc enim concessio aliquam impari adhibitionem potestatis legislativæ et gubernatoris, que, juxta Dei decreta, est in se suprema et inalienabilis.

313. — II. *De valore et rescissione concordatorum.* 1º *Valor concordati immediatus* est valor pacti seu contractus; concordatum enim ad genus contractuum pertinet, et personæ publicæ que paciscuntur, expresse volunt quod pactum initum etiam a successoribus sancto servatur. Itaque ex concordata *enascuntur obligationes* ex parte utriusque contrahentis, nempe Romani Pontificis ex una parte, et principis secularis ex altera; inde etiam Papa, sin minus ex justitia, saltem ex fide promissa, tenetur servare omnia que in concordato illo determinata sunt. Magna ergo contrahentium obligatio est effectus primarius concordatorum.

Effectus *mediatus* concordati est ut *legem* faciat pro omnibus ecclesiis particularibus nationis vel regni pro quibus pactum initum est. Contrahentes enim sunt publicæ personæ que nomine societatum contrahunt; inde pacto societates illas ligat, seu est *lex*: sortitur omnes effectus legis ecclesiasticæ et legis civilis. Et, sub hoc

respectu spectata, concordata speciali etiam modo interpretanda sunt.

2º Sequitur quod concordata, pro immediato effectu spectata, sicut ceteri contractus, rescindi nequeunt, nisi vel mutuo consensu, vel ex eo quod materia evadit impossibilis, aut nociva, vel denique legitimo judicio, quando occurrit causa gravis extraordinaria, ob quam aliud postulat bonum commune Ecclesiæ.

a) Rescissio conventionum inter duas societates initarum potest evidenter mutua voluntate contrahentium fieri, non secus ac contractus inter privatos.

b) Si materia sit moraliter vel physice impossibilis, fœdera inter societates etiam dissolvuntur sicut contractus inter privatos: materia hic dicitur moraliter impossibilis quando coordinari amplius nequit ad utilitatem sive status, sive Ecclesiæ, quam legislator, tum ecclesiasticus tum politicus, ex officio et ex justitia promovere tenetur. Princeps politicus rescissionem petit, quando agit de politica utilitate cujus est legitimus iudex; et summus Pontifex, si de utilitate Ecclesiæ sermo sit. Tamen, cum utilitas civilis subordinetur utilitati Ecclesiæ, fit quod princeps politicus non possit iudicium decisivum ferre de impossibilitate materie, nisi prius ostendat potestati ecclesiasticæ hoc minima nocere utilitati Ecclesiæ; nequit enim societas civilis aliquod commodum Ecclesiæ in rem suam convertere, seu pro jure suo spoliis Ecclesiæ suas opes augere; et damnum societati religiose inferri non potest, ut inde societas civilis aliquod emolumentum lucratur. Sed absolute loquendo materia non potest fieri impossibilis vel societati civili nociva, si remanent utiliter societati religiose.

c) Concordata rescindi possunt legitimo judicio quando occurrit causa gravis extraordinaria; sed summus Pontifex solus de plenitudine potestatis suæ judicialiter contravenire potest concordatis.

Solum Papam posse tale iudicium ferro constat quia, ut jam innuimus, societates civiles, si quid Ecclesiæ concessi, non potest illud ab arbitrio vel interpretando restringere vel judicando revocare. Concessa enim Ecclesiæ, fini spi-

rituali addicta sunt, circa quem societas civilis nullam habet potestatem: sunt materia fori ecclesiastici.

Deinde quod iudicium rescissorium ferri possit, minime dubium est, nam si concordatus non sit ratione materiae contractus vere synallagmaticus, sed verum *privilegium*, Ecclesia evidenter potest illud revocare, praesertim si ratio sui finis, hoc est, salutis aeternae hoc exigit. Potest enim contingere ut tracta temporis res eo deveniat ut mutatis circumstantiis pactum servari nequeat sine dispendio salutis aeternae, ac proinde sine peccato. Tunc bonum publicum poscit ut supremus iudex ecclesiasticus tollat illud pactum, quod difficultatem avertit consecutioni finis illius ad quem primum ita suis subditis preparare debet. Quas ob causas supremus rector Ecclesiae rescindere potest, et debet illud conculcatum.

Praeterea in illis privilegiis, Ecclesia habet rationem principis, societas civilis personae subditae (1).

Tamen, propter fidelitatem promissam, deest ut mutuo contrahentium consensu rem componere curet. Si ceptum inane evadat, potest Pontifex ex plenitudine potestatis suae eventum declaratorium rescissionis ferre: in casu, quo materia fuerit absolute illicita, contractus proprie dicti non pacta omnia vi sua deficient; deinde si occurrat causa extraordinaria, praeterquam quod consensus non videtur dato pro tali casu.

2° Si ageretur de *rebus temporalibus*, a quibus ante consummationem contractus, ratio spiritualis, isdem adnexa ab ipsa Ecclesia, legitime separata fuerit, Ecclesia non deberet sine consensu alius partis contrahentis concordata revocare. Ratio hujus limitationis haec est: « In his rebus, a quibus ratio spiritualis separata est omnino, deficit fundamentum principatus Ecclesiae in societatem civilem (2). »

314. — An concordatus per contrariam consuetudinem vel praescriptionem derogari possit? Multi negant, tam quia generatim consuetudo reservationibus apostolicis derogare non potest, tum quia jus publicae utilitatis et

(1) Schmalzgraber. Jus eod. tit. de Prob. n. 271, 273.

(2) R. P. Tarquini. Jus eod. publ. c. 2, art. 5.

unionis quaesitum in concordatis non potest ullis subditorum factis immutari, tum denique quia consensum denegare videtur Papa. Tamen alii probabiliter affirmant, tum quia idem dicendum est de concordatis quam de legibus ecclesiasticis a S. P. latas, tum quia rationes allatas non sunt absolute et universales.

ARTICULUS II.

De potestate ecclesiastica.

315. — Ecclesia est societas perfecta et supernaturalis: quatenus societas perfecta ex hominibus compaginata, aliquid commune retinet cum aliis societatibus; quatenus vero supernaturalis, aliquid proprium sortita est ex positiva voluntate divini institutoris. Inde potestati ecclesiasticae competunt non modo iura essentialia cujuscumque potestatis supremae, verum etiam jura specialia et nulli alii potestati competentia.

Sed potestas in abstracto spectata est aliquid complexus iurum, ideoque propter potestatis ecclesiasticae singulares prerogativas, specialis instituenda est de ipsa disputatio: communibus enim et specialibus ornatur dotibus. Porro, si hanc potestatem in concreto consideramus, videmus Christum duos instituisse gradus auctoritatis in Ecclesia: alterum quidem supremum et independentem, alterum vero dependentem, seu priori obnoxium. Itaque agemus 1° de oeconomia supremae auctoritatis religiosae; 2° de oeconomia inferioris auctoritatis a Christo institutae; demum 3°, et per modum illustrationis, de forma regiminis Ecclesiae.

Nota. In presenti tractatione juris naturalis agendum foret de iis tantum quae sunt ordinis naturalis; sed quia de facto seu in ordine historico non habetur societas religiosa pure naturalis, ut ut de vera societate religiosa, prout existit, disputare oporteat, directe quidem quoad illa quae ipsa ratio naturalis demonstrat, indirecte tantum de principiis supernaturalibus, et prout haec principia sunt scita necessaria ad plenioram intelligentiam eorum quae pertinent ad jus naturale. His praemonitis propositum aggredimur.

§ I. — De œconomia suprema auctoritatis in Ecclesia.

316. — I. Theologi probant 1° Petrum accepisse a Christo supremam potestatem in universa Ecclesia, et Romanos Pontifices, Petri successores, eundem primatum et hujus successione sortiri.

2° Evidentiis etiam argumentis ostendunt totum collegium apostolicum, ducl Petro conjunctum, a Christo quandam etiam, non omnino priori ab similem accepisse potestatem (1). An potestas illa huic collegio, mediante Petro et non immediate, mandetur, disputarunt theologi tantum; porro ad nos non spectat questiones theologicas instigare: principia revelata, ex quibus logicæ nostras conclusiones oriturus talce referre volumus, ut magis fulgeat mirabilis harmonia constitutionis supernaturalis Ecclesie cum sana ratione et jure naturali.

Itaque Christus supremam auctoritatis gradum contulit uni personæ singulari et physice, nempe soli Petro, non ita tamen ut hæc suprema auctoritas non possit aliquando seu per accidens exerceri a toto collegio apostolico, ipsi Petro unito, seu ab aliqua persona morali in debitis conditionibus constituta, hujus persona pars essentialis erit Petrus, sine quo illa non esset illud ipsum subjectum cui Christus universalem contulit potestatem. Inveniri nequeunt in quolibet regimine politico vestigia talis constitutionis supremae potestatis, quæ imaginem aliquam refert sanctissimæ Trinitatis: potestas enim est unica et indivisibilis, sed exercetur modo perpetuo et permanenti a Petro, ejusque successoribus; extraordinarie et transmitti modo a toto collegio apostolico, sub duce Petro (2), seu a Petro cum collegio episcopali.

II. Ex hac notione supremae potestatis, clare apparet conflictus inter summam Pontificem et concilium esse impossibiles: semper enim valet antiquum: Ubi Petrus, ibi suprema potestas ecclesiastica. Romanus pontifex omnes actus supremæ potestatis cedere potest sine corpore episcopali, et corpus episcopale nullum actum su-

(1) Matth. xviii, 5; Joann. xx, 21.

(2) Vide inst. Jur. can. in colleg. 5. Apol.

prema jurisdictionis exerceere valet sine romano Pontifice. Hæc omnia sunt ordinis supernaturalis seu pertinent ad positivæ Christi institutiones. Sed

317. — Suprema hæc potestas, ea sola ratione quod sit *suprema* in aliqua societate perfecta, dictate jure naturali, exigere potest ab omnibus subditis ea quæ sunt necessaria ad finem plane consequendum: inde est *legifera* et *executiva*, *hinc judicaria* et etiam *coactiva*, adhibendo non modo penas spirituales, verum etiam temporales et corporales, quando necessariis sunt: societas ecclesiastica non constat puris spiritibus, sed hominibus qui contumaces et rebelles esse possunt. Origo ponarum est necessitas tutelæ ordinis socialis; finis eorumdem, conservatio ejusdem ordinis: ergo extensio penarum a necessitatis lege tantum mesuratur.

Hæc potestas speciali titulo seu divinitus insignita fuit prerogativis admodum singularibus: *inerrantia* in fide et *indefectibilitas* in charitate, ita ut constituantur *testis* plane authentice mandatorum divinorum, seu divinae revelationis, *judex infallibilis* omnium dubiorum circa res a Deo revelatas, seu omnes precepta Dei voluntates respectu universi populi fidelis, *magistra* tutissima viam docens quæ ad patriam ecclesie ducit.

At sicut Ecclesia est societas visibilis, et mediis sensibilibus ac bonis temporalibus indiget ad suum finem obtinendum, ita supremo principi hujus societatæ, mediis etiam temporalibus opus est. Quæ de causa:

318. — *Tertius. Juxta ordinem Prævidentiæ legem civilis principalis est Pontifici Romano seu summo Præsuli societatis religiose omnino universali, necessarius ad exercitium ejus potestatis spiritualis.*

Nota. Hic agitur de statu normali et pacifico Ecclesie, atque de conditione necessaria in presenti societate humanæ ratione. In prioribus Ecclesiis specialibus, Pontifices in cryptis delitescerent, vel carceribus detenti, certo non habebant civilem principatum, et Christus providentia speciali, planeque supernaturali, Ecclesie suæ salutem prospiciebat.

Probatur 1° Romanus Pontifex, ut pastor et rector

universorum, debet æque affectus esse erga omnes populos, seu erga omnes suos filios, et vicissim omnium gentium fiduciam obtinere. Porro 1° si alicui potestati politica esset subjectus, jam non posset omnibus eandem sollicitudinem præstare, aut certo per sumum statum civis alieno gubernio subditi, continuo aceretur ad se extendendum hæc benevolentia et æqua propensione. Ergo in statu anormali constitueretur, et aliqua parte sue libertatis privaretur, præterquam quod totalitatem exercitii libertatis exterioris, ac proinde sui officii, spoliari ab aliquo principe posse.

2° Si omnes gentes fiduciam æque non habent in Pontifice supremo, qui omnes moderandi munus habet, ejus gubernatio suspecta esset; non omnes obsequenti ac candido animo ejus leges acciperent, ac proinde periculum salutis pro aliquibus nasceretur. At sine civili principatu, omnes populi certo non æque haberent fiduciam; nam, regnis divisis, fieret ut princeps cui Rom. Pontifex subditus foret, ad se eum trahere vellet, et quandoque adilita vi morali vel etiam physica niteretur. Inde alii principes, contra priorem debellant, auctoritatem Romani Pontificis despicerent.

II. Romanus Pontifex est inter homines concretum elementum divinum a Christo relictum, et regula directiva ordinis morali et supernaturalis; itaque auctoritate positus est cui subiciuntur omnes homines. Porro si principatu temporalis destitueretur, jam rector supremus ab inferioribus dirigeretur, seu gubernatus gubernatorem regeret, elementum divinum ab humano penderet, et auctoritas supremi ordinis auctoritati ordinis inferioris obnoxia foret, quod est absurdum. Ergo...

319. — *Scholium.* Nec valet effugium quod in *civibus tantum et in temporalibus* Romanus Pontifex esset subditus, dum in *religiosis* negotiis esset superior: nam ad factum quod attinet, evidens est illum dominatum in negotiis religiosis nullo modo exerceri posse seu nullam sortiri realitatem externam nisi id permittat potestas civilis: itaque etiam in religiosis regendis Rom. Pontifex esset dependens. — Si jus ipsum consideremus, hanc fallaciam iterum denudabimus. Etenim 1° ordo civilis ordini morali

subjacet, ideoque ordo civilis per se non est absolute independens a suprema regula totius ordinis morali; 2° ordo religiosus a civili et temporalis non potest realiter separari: cultus externus et publicus, media ad cultum et ministrorum religionis necessaria involvunt actus et res temporales atque civiles. Ergo futiles et ridicula est hæc distributio objectorum potestatis.

Præterea distinctio inter negotia religiosa et negotia temporalia talis habetur qualis inter res simpliciter diversas, et sic fit fundamentum *realis et completa* separationis utriusque potestatis; porro res eandem sub diversis respectibus potest esse materia negotii religiosi et negotii temporalis. Ergo fallax est illud fundamentum, et fit ut Ecclesie romaneat solus ordo logicus, seu conceptuum abstractorum dominium, sine ulla realitate externa et sensibili: quam putidius sint ille distinctiones et argutiones nemo non videt.

§ II. — De gradibus inferioribus auctoritatis ecclesiasticae divinitus institutis.

320. — Ut constat ex dictis, integrum corpus apostolicum accepit a Christo jurisdictionem universalem; sed Petrus constitutus fuit centrum unitatis et supremæ Pastor totius Ecclesie, quæ est una. Quæ de causa Apostoli, cum plures fundarunt Ecclesias, illas sibi absolute retinere non poterant, sed easdem referre debebant principio unitatis, secus plures fuissent Ecclesie disjectæ, et non una Ecclesia, quod constitutionem primævam subverteret; itaque dum præsumo in manere regendi Ecclesias particulares sibi sufficiebant apostoli, easdem Ecclesias obnoxias reddebant principio unitatis, seu Petro ejusque successoribus.

Ergo Christus ita ecclesiasticam auctoritatem constituit, ut sit in Ecclesia duplex potestas divinitus instituta: una suprema et independens, quæ reservatur Romano Pontifici; altera inferior et priori obnoxia, quæ est in singulis episcopis.

321. — Ecclesia particularis, cujus Episcopus est pastor et rector, seu locus territorii quo hæc particularis aggregatio ecclesiastica continetur, *diocesis* appellatur, quasi

locus *separatus* sub ejusdem præviliis administratione; est quædam societas perfecta in suo genere, si nomen perfectæ alioi parti generalis societatis dari potest.

Univerſa ergo Ecclesia administratio concipi potest, ut quoddam generale systema quod ex harmonia plurimæ particularium systematum resultat; videlicet singulæ dioceses seu ecclesiæ particularis quoddam peculiare systema constituunt quod circa Episcopum revolvitur tanquam suum centrum: «Extra unitatem episcopi nulla salus (1)»; Sed una est diocesis particularis, nempe Romana Ecclesia, quæ imminente gubernata ab Episcopo maximo, est centrum totius systematis generalis. Et systemata particularia entius pertinent ad ipsam Ecclesiam universalem, quatenus circa hæc centrum generale revolvuntur; systemata particularia quæ hæc relationem abrumperent, remaneret sidera errantia in vacuo, quibus nullus remaneret ordo (2).

322. — Ex dictis resultat Episcopum in sua diocesi potestatem habere *legislativam* et *executivam*, sed dependentem et supremæ obnoxium. Hæc potestas, secus ac superior, infallibilitate in fide et indefectibilitate in charitate non fruatur, quod probant theologi, et jam rationi naturali ista dotes videntur, ac minus, inutiles et superflue, cum sufficiat auctoritas infallibilis et indefectibilis Romani Pontificis. At si a lege communione, ut superius diximus, recederet præviliis diocesis non esset amplius episcopus catholicus (3).

Hæc innuere sufficiunt: natura enim potestatis ecclesiasticæ inde auctoriore cognoscitur, et societatis religiosæ indoles sat manifestatur, ut nostra tractatio de societate religiosa sit completa. Etsi disputatio hæc nostra ambitu juris naturalis contineri debeat, tamen cum *de facto* et *ex positâ Dei dispositione* nulla sit societas religiosa pura naturalis, ut jam monuimus, aliquam ejusmodi societatem abstractionibus mentis condere non expediebat; sed rem, prout est in se, referre oportebat, cujus institutionis perfectissimam convenientiam palam facere non

(1) Cyr. Ep. 32.

(2) Inst. juris can. in capit. S. Appoll.

(3) Clém. Schrader, de unitate Rom. C. 6.

abs re erat. Deinde ex altera parte in tractatu de Ethica rationali non potest, nostris præsertim temporibus, permitti disputatio de societate religiosa, itaque hæcenus recensita ad pleniorem tractationem juris socialis spectant. Reliqua vero ad nostram disciplinam non pertinent, sed ad theologiam et ad jus canonicum, quæ alias principia præsentis disquisitionis circa societatem ecclesiasticam nobis suppeditarunt.

§ III. — De forma regiminis Ecclesiæ.

323. — Quæ hæcenus de natura potestatis ecclesiasticæ disputavimus, Ecclesiæ regimen delucide manifestant. Per formam enim regiminis intelligitur consensus omnium elementorum societatis in communem finem vergentium, seu modus secundum quem intellectus concordant, voluntates unantur et mediâ coordinantur intuitu finis assequendi; sed activa directio horum elementorum ad finem est potestas. Ergo ex dictis de potestate, præna est conclusio circa formam regiminis Ecclesiæ.

Etsi res sit in promptu posita, tamen non defuerunt auctores, qui de hæc re falso aut etiam perverse sentierunt.

1° Marcibus Patavinus, ut Ludovici Bavari, qui Romanos Pontifices oppugnabat, gratiam aucuparet, docuit 1° in Ecclesia summam potestatem esse in toto cetero fidelium, non secus ac in aliis omnibus, inquebat, societatis; 2° hæc potestatem translatam fuisse in principes, saltem fideles.

2° Protestantes innumera circa hæc questionem exarant systemata, quæ vel ad democratiam puram, sine ulla translatione potestatis, vel ad libertariam confederationem, vel etiam ad negationem ipsius Ecclesiæ, ut societatis distincta a civili, etc., regimen Ecclesiæ redeunt.

3° Richerius, Sorboniæ syndicus, affirmare etiam ausus est 1° formam regiminis Ecclesiæ esse democratiam: Christus, juxta ipsum, immediato dedit summam potestatem ceteri fidelium; potestatem tantum ministerialem Romano pontifici, Episcopis et presbyteris diverso quidem gradu immediato contulit: itaque jurisdictionis suæ potestas

tum episcopalis tum parochialis immediate veniret a Christo, et Romanus Pontifex Ecclesiam dissentientem aut inconsultam obligare non posset.

Hos omnes excessus suo modo revoctat Febronius (Nicolaus Hontheim).

Sed hic error Protestantismo valde affinis, non secus ac superiores, evidenter pugnat cum verbis Christi (1), ut ostendunt theolog.

Quam ob causam, catholici non querunt utrum illud regimen sit democraticum vel monarchicum, sed unico disputant utrum sit monarchia pura, an censeri debeat monarchia elemento aristocratico temperata.

Tamen quidam theolog, gallicani nuncupati, olim docebant formam regiminis esse aristocraticam, quia, juxta ipsos, suprema potestas regendi Ecclesiam non in Romano Pontifice resideret, sed tantum apud Episcopos in consilio generali sub Petro condunatas. Theologi vere catholici etiam ostendunt argumentis certissimis hanc doctrinam ab errore Protestantium et Richerii non valde abluere, et esse, saltem post concilium vaticanium, hæreticam.

324. — *Thesis. Forma regiminis Ecclesie est monarchia.*

Nota. Plures catholici cum Bellarmino tenent regimen Ecclesie esse monarchiam aristocraticam temperatam: quod adstrunt ex duplici potestatis collatione a Christo facta (311). Alii, cum cardinali Usio, qui alias cum superioribus conveniunt in his omnibus quæ spectant ad originem et potestatem ordinis episcopalis, arbitrantur ea nihil impedire quominus Ecclesie regimen dicatur simpliciter et absolute monarchicum; et in hoc sensu thesim ponimus.

Probat. Monarchia pura habetur quando potestas suprema adæquate residet in una persona physica (281): atque suprema potestas ecclesiastica in solo Romano Pontifice residet. Minor constat 1° ex superioribus dictis; nimirum ex eo quod suprema potestas summo Pontifici inest et ab ipso solo ordinario exercetur; singuli Episcopi potestati ordinis inferioris habent; nullam vero partem auctoritatis supremae seu quæ se extendat ad universam Ecclesiam

(1) Joan. xii, 35, 16 et 17, coll. Matth. xvi, 18 et 19.

et in se sit suprema, possident; 2° aliquando, seu per accidens, suprema potestas a summo Pontifice in concilio generali exercetur; sed hic modus agendi non impedit quin Romanus Pontifex plenitudinem potestatis supremae habeat. Ipse enim Pontifex, qui solus potest congregare concilia œcumenica, consortium aliorum Episcoporum sibi adiecit in negotiis magis arduis: itaque, vi unionis moralis cum subiecto suprema potestatis, Episcopi modo tamen dependentes participes efficiuntur hujusce potestatis; 3° si Romanus Pontifex ab ipso concilio discederet, iam istud supremam et universalem jurisdictionem amitteret, quæ tota ad Pontificem rediret: Petro unig, ut persona singulari, supremam potestatem nullis conditionibus alligatam Christus contulit, quæ proinde ab illo capite corporis episcopalis separari nequit. Itaque impossibile est, juxta positivam Ecclesie constitutionem, ut potestas suprema ex toto vel ex parte, ab alio, quam a Summo Pontifice, ob invito et reluctante, exerceretur.

Ergo in societate ecclesiastica forma regiminis est monarchia pura.

325. — *Scholium.* Nonnulli in hac re decipiuntur quia originem divinam potestatis episcopalis cum ejusdem natura permiscunt. Potestas episcopalis utique venit mediate vel immediate a Christo, et ratione originis est divina; verum hæc jurisdictio non est suprema, sed dependentis; (274): itaque in presenti parum potest in jurisdictione episcopalis veniat a Christo, mediante Romano Pontifice, vel alio, siquidem unicus agitur de potestate supremae ejusque subiecto; residens hæc potestas in una persona physica vel in pluribus. (R)

SECTIO III

DE IURE INTERNATIONALI.

326. — Instructio socialitatis nec non indigentis physice et moralibus hominibus et incitatur ad societatem universalem: non modo ad personas inter se, ut societas domestica constituatur, et familias invicem, ut in societate civilem constitutionem conveniant, verum etiam ad

§ 1. — De mutuis officiis nationum in statu nativo seu normali spectatarum.

327. — Etsi jura et officia nationum ex ipsa natura emergant, tamen horum jurium et officiorum applicationem et extensionem natura non semper determinat; inde, in jure gentium late spectato, duo sunt distinguenda: 1° id quod ab ipsa natura determinatur, & id quod in natura utique radicatur, sed pluribus modis determinari potest, ac proinde non nisi interveniente voluntate humana definitur. Agemus ergo primum de juribus et officiis ex sola natura emergentibus; postea de officiis et juribus ex fœderata proficiscentibus.

I. Officia et jura que ex ipsa natura rerum efflorescunt.

328. — Officia gentium seu nationum possunt dividi in *absoluta et hypothetica*; quæ si solius naturæ, nullo posito facto, emergunt, absoluta appellari possunt; si ex hypothesi alienius facti enascuntur, hypothetica sunt.

329. — Thesis. *Pendacentum omnium officiorum et jurium que statum æternum gentium determinant, in amore quem sibi mutuo præstare tenentur, collocari debet.*

Probatur. Omnes homines, acorsim spectati, lege mutui amoris obstringuntur ita ut alter alteri idem bonum appetat, quod cupit sibi; hæc lex nullis limitibus circumseribitur, sed quilibet hominem ligat erga quemcumque alium hominem: inde tam late patet terminus amoris respectu talis hominis quam patet ipsa humanitas. Jam vero homo, eo ipso quod alicui civitati pertinet, ab hac lege amoris erga omnes procerus homines non solvitur: 1° natura socialis ejusque id non possit nec poscere potest, quippe eam esset aliquid contra ordinem rerum, seu, ut ordo socialis qui hominem perficit, pleniorum principiorum naturæ cognitionem affrendo, arcibus adstringere debet in utrumque hunc hominum amorem.

Atqui naturalis et primordialis ordinatio hominis ad homines est evidenter fundamentum omnium relationum

socialium, ut alias constat ex dietis, ac proinde omnium officiorum et jurium. Ergo...

330. — *Scholium.* Verum hic amor quod cæteros homines diligimus, cum amore quod nobis debeamus, componi debet: uterque amor est vox et lex nature. Itaque

331. — Thesis II. *Supremi imperantes debent utilitatem propriæ gentis anteponere utilitati gentis alienæ.*

Probatur. Supremi imperantes officio tenentur ætissimo procurandi bonum societatis, cui præficiuntur; porro, si utilitatem propriæ gentis negligerent, aut ipsi non magis prospicerent quam utilitati aliorum, suum officium desererent ac violarent. Ergo supremi imperantes primum utilitati propriæ gentis consulerè debent; et in hoc sensu valet axioma veterum: *Patria præstat omnibus.*

332. — *Corollarium.* Ergo illud intercedet discrimen inter magistratum publicum et personam individuum, quod hæc commodi particularis jacturam laudabiliter facere potest in utilitatem aliorum, dum ille societatis utilitatem posthabere nequit sine proprii officii violatione: persona privata in hoc casu de se suisque rebus disponit, dum persona publica de rebus communibus statueret contra legem fundamentalem associationis.

333. — Thesis III. *Omnès nationes, sive magnæ sive parvæ, æquiparantur quoad jura absoluta.*

Probatur. Inæqualitas nationum non potest oriri nisi aut 1° ex eo quod esset inæqualitas in juribus sociorum componentium varias nationes; aut 2° nova jura hæserentur ex nova compactione quorundam hominum; aut 3° fundamentum illarum societatum esset diversum; diversitas enim illa in juribus absolutis, non potest venire nisi ex qualitate consociatorum vel ex facto ipsius consociationis. Atqui neutrum dici potest: 1° omni ex parte multitudo constat hominibus, qui eadem natura hisdemque juribus individualibus fruuntur; 2° majus incrementum seu nova accessio quorundam civium nulla jura addit, tum quia jura societatis, ut sic, non veniunt ex delegatione membrorum, tum quia, etsi id haberetur, homines recenter compaginati eximia quedam non auferunt jura quibus

priores consociati carebant; 3° fundamentum cujusque societatis est idem: natura humana socialis, et jura majesticata seu ipsa potestas politica a Deo equaliter concessa cuilibet societati.

Ergo nulla diversitas ac inaequalitas quoad jura absoluta in diversis nationibus agnoscat.

334. — *Corollarium.* Ergo hanc aequalitatem juris subvertere aut immutare nequeunt magnae nationes quin jus naturale manifesto laedant; et haec jura essentialia laedere idem est ac mortem alicujus societatis, quae ab his juriibus vitam socialem habet, appetere, quod in ordine sociali perinde valet ac in ordine privata mortem proximo moliri.

335. — *Scholium.* Tamen quoad jura quae in aliquo facto fundantur, et praesertim in illo ex quo diversitas nationum enascitur, hinc certo sunt inaequalia. Porro, cum in conventibus gentium, id est, in solemnibus summorum imperantium conciliis, isti per legatos aut aliter sedent, nihil vetat quominus haec inaequalitas accidentaliter sit regula ordinis honore antecedendi servanda inter diversas nationes sive confederatas; hic ordo tamen ex pactis tacitis vel expressis reperi solet.

336. — *Titulus IV. Velitum est aliarum gentium perfectioni et tranquillitati aperte vel latester nocere.*

Probatum. Gentibus singulis evidenter competit jus adhibendi media propria conservationi et perfectioni necessaria quae ejus sunt et nemini damnari faciunt; natio que tali jure destitueretur non esset societas perfecta, seu natio proprie dicta, nempe civitas sui juris ac integra, id est, status independens. Atqui huic juri prospiciendi propriae conservationi, perfectioni ac felicitati respondere debet consentanea aliarum gentium obligatio: omnibus incumbit officium non laedendi ius aliorum. Ergo gubernium quod aperte vel insidiosae aliquid moliretur, quod aliarum gentium perfectioni et tranquillitati detrimentum afferret, reum esset laesi juris eorumdem.

337. — *Scholium.* Non tantum principium *Nemini nocere* in nationum officia cedit, verum etiam hoc alterum: *Fac bonum.* Officia enim beneficentiae non minus nationes quam homines individuos obstringant. Relationes chari-

tatis quibus homo quilibet vi naturae communis erga omnes alios sine ulla excoptione devincitur, solvi nequeunt per statum socialem, sed strictiores efficiuntur propter perfectionem cujusque obligationum cognitionem. Itaque officis mutuae beneficentiae tenentur omnes gentes, sine tamen detrimento proprii boni propriisque felicitatis. Haec officia ad genus officiorum *imperfectorum* revocantur, quae nempe postulari possunt, sed exigi nequeunt: at injuriam proprie dictam facit, qui impedienda ponit ne aliqua natio suam perfectionem viresque in iis quae juri perfecto aliorum non detrahunt, augeat.

B. Officia ex potestis praesertim emergentia.

338. — I. *Commercium*, inter media quae ad commodum et securitatem nationum praesertim, praecipuum locum meretur, atque generatim in emendo, vendendo et permutando res ac pecunias situm est. Cum aliqua natio quibusdam rebus indigeat quarum altera copiam sufficientem habet, sit ut natura ipsa ad mutuum commercium nationes ordinet; ex illo etiam hoc prodiit emolumentum quod ex pacifica illa mixtione gentium, scientiae ac artes in unaquaque amplificentur, et mores ad lenitatem magis ac magis propendunt.

Haec nationes vi naturae ad negotiationem et commercium inducuntur, nulla tamen gens officio proprio dicto, seu *perfecto*, obligatur ad negotiationes faciendas cum altera natione, nisi saltem ista in casu extremae necessitatis versaretur, quia obligatioque quae homini cuique incumbit subveniendi proximo in summo vitae discrimine posito, si id fieri potest sine proprio detrimento, ligantur etiam nationes.

Itaque, 1° nulla natio cogi potest, ut alterius commercium admittat, resque quibus abundat, alteri vendat, nisi haec magna indigentia et necessitate laboret neque aliter incolumen servare nequeat.

2° Jus proprie dictum ad commercium cum alia natione exercendum acquiritur sola pactione, quae condiciones istarum negotiationum determinat.

3° Jus itaque naturae laederet aliqua natio, quae aut mer-

catum inter duas nationes impeditur vellet, aut, secluso pacto sociali, sibi vendicaret facultatem exercendi commercium aut tale genus mercaturarum, exclusis aliis nationibus.

4° Cum negotiationes et commercia sint libera, integrum est cuique nationi importationem vel exportationem aut penitus prohibere, aut debitis vectigalibus coercere, quotiescumque illi expositulæ utilitas publica seu bonum proprium hujusce gentis: certo lex mutua benevolentia inter nationes cedit legi utilitatis aut necessitatis propriæ singularium.

339. — II. *Fœdera*. Commercium inter nationes impartit fœdera et pacta, quia jus naturæ non determinat conditiones permutationis mercium, quæ per contractus internationales præstituantur.

340. — Thesis. *Fœdera non nisi a supremis imperantibus sive per seipsos, sive per suos legatos, iniri possunt.*

Probatum. Fœdera sunt contractus in quibus partes contractantes sunt ipsæ nationes, ut sic, nempe societas politice et quorum objectum iuris eorumdem societatum constituitur. Atqui eorum subjectum supremæ potestatis 1° vicem totius societatis gerit, de cujus 2° iuribus patet solus potest, siquidem supremæ potestatis est complexus iurum socialium quæ commune bonum societatis respiciunt. Ergo fœdera internationalia pangere ad solos summos imperantes pertinet.

341. — *De objecto* seu de materia illorum fœderum idem dicendum est ac de materia contractuum inter privatos. Hoc unum satis erit dictum quod objectum fœderum internationalium proprie extra id omne ponitur quod ad jus naturæ evidenter pertinet; nam ad illud jus servandum omnes gentes absolute, seu sepositis quibuscumque stipulationibus, jam obstringuntur: verumtamen quandoque cum gentibus barbaris, quæ leges naturales parvificiunt, officia naturæ sunt objectum fœderis; id ergo contingit per accidens.

Fœdera solvuntur 1° per omnes causas quæ alios contractus rescindunt, 2° per infractiones ex parte alicujus contractantis: tunc altera pars potest aut ab omni obliga-

tione se solviam existimare, aut partem quæ fide decessit ad pactum implendum adigere. Si tamen pars infidelis non sua culpa sed rerum adversarum vitio, conventis stare promissisque præstare non valeret, nempe in absoluta et perpetua impotentia versaretur ad effectum adducendi stipulationes, factus simpliciter dissolveretur.

342. — III. *Legationes*. Fœdera generantur non ab ipsis principibus immediate inveniuntur: imo in statu polyarchico id foret impossibile. Inde necessitas et officium *legatorum* sive *oratorum*, vel *interuacionum* emergit: illud munus in eo consistit ut legatus, gentis nomine ac mandato, extra territorium et apud exterran gentem negotia suo gentis tractet, ejus commodis publicis consulat; dum quidpiam suæ gentis nomine ac mandato agit, nationem suam representat, non habet *characterem representantis*, qui constat ex *litteris credentiales*.

Qualitates et officia legatorum ex natura mandati sufficienter innoscunt. Quoad jura, evidens est 1° jus legationum ab ipsa natura tributum fuisse gentibus, siquidem debent inter se communicare; 2° jus mittendi legatos his tantum compelli potest quos residet suprema potestas (334); 3° libertas et inviolabilitas legatis compelli vi muneris, secus jus ipsum legationis destrueretur, et cæcitate naturæ unius nationis jus communicandi cum altera laderetur. Inde consequitur legatos jurisdictioni gentis, ad quam mittuntur, minime subiecti: præterquam quod representant gentem, quæ non est alteri obnoxia.

Non inde tamen sequitur legatum qui crimen admittit contra gentem apud quam degit, non posse reprimi et extra civitatem eici: inviolabilitatem utique sibi vindicat ratione numeris, quæ tamen abuti nequit aliquid in perniciem gentis cui immittitur, occulte vel publice molendo. Jus legationis evidenter cedit juri societatis prospiciendi propriæ salutis: caute tamen contra legatum, insidiarum in gentem apud quam moratur, rem, procedi necesse est, imò expedit ut pena aut a proprio principe hujus legati applicetur, aut e gentis læsæ territorio pulsatione non ultragrediantur.

§ II. — De mutuis nationum iuribus et officiis tempore belli.

343. — Ordinem socialem quod fruatur una gens, altera turbare potest, aliquid moliendo contra bona aut personas seu membra istius societatis : tunc natio laesa in suis iuribus media efficacia adhibere debet ut ab ulteriori damno se teneat, et illud quod passa est resarciat. Si legationes et media pacis non sufficiunt, potest vim adhibere ad ordinem redintegrationem obtinendam. Tunc ille gentes in statu conflictus violenti seu belli se constituunt.

Bellum a Cicerone definitur *certatio per vim*, et consimili modo Grotius rem definitione declarat, cum hoc tantum discrimine quod bellum, non actio, ut inquit Cicero, sed status dici debet : « Usus, inquit, obtinuit ut non actio sed status eo nomine iudicaretur, ita ut sit bellum *status per vim certantium*, qua talis (1). » Sed ille definitiones etiam privatum bellum, injustam aggressionem, imo et latrocinia comprehendunt, ideoque sunt rejiciende. Ex dictis de justa causa belli patet bellum recte describi posse : *Ordinis periclitantis violenta defensio ac redintegratio per illos qui supremam habent auctoritatem in diversis nationibus.*

Bellum dispartitur 1° in *offensivum et defensivum* prout vis infortitur aut repellitur : qui hostem vi aggreditur gerit bellum offensivum; qui arma suscepit ad se tuendum, bellum gerit defensivum; 2° in *solemne et minus solemne*, ex quibus per declarationem initii hostilitatum constituntur.

344. — *THESES. Jus belli nationibus competit.*

Probat. I. Societates, non secus ac individua personae, jura communita et absoluta possident, quae adiunctam habent *jus securitatis* : sine enim illorum jurium assecratione, propter corruptionem hominum, ipsa jura saepe forent inania, ideoque jus securitatis, vi cuius homo pati non tenetur laesionem suorum jurium, competit personis physicis aut moralibus quae jura habent.

(1) De jure belli et pacis l. 1, n. 1.

Illud jus securitatis importat jus indemnitatis, defensionis et praecautiois. Atqui jura societatum aliquando sarta tectaque esse nequeunt sine bello : malitia enim aliarum gentium proterve et contumaciter conculcari possunt. Ergo jus belli, quod tunc non est aliud ac jus securitatis efficaciter exercitum, nationibus competit.

II. Securitas jurium particularium a civibus repeti potest ex ministerio iudicum; inde eives, in statu conflictus, jurium lesorum redintegrationem obtinent ministerio tribunalium civilium; sed inter gentes nullus iudex potest reperiri auctoritatem coactivam in litigantes habens: ergo remanet sors belli.

Itaque cum jura incoluntia interdum servari non possint nisi urgendo jus securitatis, fit ut bellum quandoque sit unicum medium redintegrandi ordinem, reparandi damnum, ac proinde evadit medium justum.

345. — *Scholium.* Illud discrimen intercedit inter personam privatum et societatem, quod illa de jure suo aliquid cedere potest virtutis amore, dum haec aliquando natura officio adigitur ad jus violatum ab omni injuria tutum praestandum, ut bono communi sociorum consulat. Officium enim invigilandi felicitati omnium membrorum societatis incumbit summo imperanti, qui proinde nequit ab arbitrio bonum illorum aliis gentibus permittere (326). Jus belli respondet officio prospiciendi felicitati publicae, et exinde penes supremam potestatem residet, quae actus sociales exercet.

346. — *THESES II. Et bellum sit legitimum requiritur causa justa moraliter certa et necessitas proprie dicta.*

Probat. I^a pars. Bellum trahit secum ingentia mala et duras calamitates; atqui tot et tantas erumnas nemo inferre licite potest, nisi adisi causa gravissima et instans : laedere enim proximum velitur, et illo officio naturae omnes devincuntur, principes et societates, non secus ac homines individui. Ergo, nisi adisi causa, et quidem gravissima, respectu boni publici, summi imperantes rei essent tot caelum et malorum quae secum trahit bellum, et laesi juris naturae, si bonum publicum ex necessitate non posceret tale medium. Haec causa debet esse

ipsi principi bellum moventis *moraliter certa*, nam effectus sunt certi et gravissimi.

*Probat*ur 2^a pars. Bellum est remedium extremum valde periculosum et in se odiosissimum; atqui nefas est itaque quæ remedia adhibere sine absoluta necessitate: quæ enim medicus in summo viæ ægrotantis discrimine vult illi remedium periculosissimum dare; si aliud haberet quod a fortiori valet quando igitur de nationibus. Ergo quantum superest alia via ad litigium finendum; quantum sit gravitas cause, non licet bellum inferre.

347. — *Corollarium*. Indo etiam apparet necessariam esse præviam belli *declarationem*, quæ solemniter ostendat omnes vias pacificas incassum exploratas fuisse; alias inopinata esset aggressio quæ hæronum propria est. « At belli æquitas, ut Cicero (1), sanctissima legali populi Romani jure perscripta est: ex quo intelligi datur nullum bellum esse justum, nisi quod aut rebus repetitis geratur, aut denuntiatum ante sit et indictum. »

348. — *Thesis III. Summi imperantes bellum gerere nequeunt nisi cum intentione pacis.*

*Probat*ur. Rectus enim ordo postulat ut societates inter se pacifice vivant, et sibi mutuo auxilium ferant in vitæ socialis negotiis (323, etc.); atqui principes qui bellum gererent sine intentione pacis, sed tantum ad tributa imponenda et ad incrementum territorii æquipedandum, hunc ordinem naturæ evertere conarentur, ab improba voluntate moveret aversam a præceptis juris naturalis. Ergo...

349. — *Corollarium*. Ergo necesse est ut nunquam adhuc ad pacem poscendam intercludatur, neque non ut bellator se facilem ostendat, quotiescumque ordo stabiliter redintegrari potest, et sufficiens satisfactio illi oblata est. Tamen, juxta plures, oblatione competentis satisfactionis ab una parte, altera non teneretur bella superare; ratio est quia ille qui, ante bellum, negaret præstare

(1) De Officiis, I.

satisfactionem, se constituit in statu satisfaciendi per justitiæ vindictivæ executionem. Sed sententia opposita est æquitati naturali magis consentanea.

350. — *Thesis IV. Bellum gerentes nequeunt plus damni inferre quam necesse sit ad finem belli obtinendum.*

*Probat*ur. Jus belli in mera necessitate fundatur redintegrandi ordinem perturbatum, et bellantes omnibus justitiæ et humanitatis legibus, quæ sunt generalissime, ligantur, quatenus saltem cum jure assecrationis componi possunt. Atqui ille qui plus damni inferret quam necesse sit ad finem belli obtinendum, leges justitiæ et humanitatis, quibus tunc obstringitur, violaret: ex hypothesis jure assecrationis, quod est fons juris belli, hæc severitas non postulat; quamobrem leges justitiæ conculcarentur sine necessitate et sine causa. Ergo.

351. — *Corollarium I*. Hinc militum licentia commpendenda est, præsertim in his quæ morum honestati et religionis sanctitati detrahent: incendia, vastationes, hominum innocuorum necem, mutilationem, etc., etiam strictissima disciplina impedire debent duces. « Puerum ætas exesse, feminam, sexum, » ait Seneca. Imo spoliatio innocuorum rusticorum etc., est etiam *per se* illicita. Tamen si ad finem belli et ad victoriam necessario per accidens esset ejusmodi spoliatio, fieret licita.

Corollarium II. Hinc illicita sunt venenatio armorum, annonæ, foetuum, etc., quia bella virum robore, armis consilio, non venenatis patrandæ sunt.

352. — *Corollarium III*. Hinc etiam, parva victoria saltem completa et decisiva, omnis violentia facultas cessat: clamorem enim tunc inferretur sine ullo motivo; 1° cessat præsertim jus occidendi qui bellator tantum uti potest cum est unicum atque extremum medium ad superetur resistentiæ. Neque talio, neque procedens contumacia resistendi, neque inferendus terror ratio sufficiens fundendi sanguinis humani esse possunt.

2° Poenis victis inferre quæ ad nationis victiciæ demonstrationem, incolumitatem ac redintegrationem in pristi-

num statum non essent necessarie, nefas est. Si gens victa adeo esset pervicax ut nulla adsit securitas pro natione victricæ quamdiu illa independens remanet, iuste posset hæc independentia privari et alterius ditioni subijci.

EXPLICIT ETHICA.

HISTORIÆ

PHILOSOPHIÆ

SYLLABUS

Origo philosophiæ potest considerari quoad ordinem possibilitatis et quoad ordinem realem et historicum. 1° Si de origine juridica queramus, facile reperies rationem humanam, quæ, non secus ac res omnes, ad se perficiendam necessario nititur, non posse diu agere quin ad rerum notitiam magis ac magis perfectam, seu ad earum cognitionem per causas, deveniat: hoc modo spectata, philosophia haberebatur ut naturalis evolutio rationis humane multis gradibus ascendens a rerum sensibilibus cognitione ad earum causam proximam et remotam; philosophia ergo, etiamsi homo sibi creatus fuisset, diu desiderari non potuisset; et hæc veritatem negare idem est ac inficari rationem humanam esse vim quandam naturalem ad cognoscendum ordinatam.

2° Si de facto ipso queramus, revelatio et ratio constat primum hominem divina beneficio philosophia simul et theologia imbutum fuisse. Deus non potuit primum hominem non instruere cognitionibus tum ad propriam perfectionem, tum ad progeniem rite educendam necessariis; sed in ambitu illorum cognitionum protopopuli necessarios tum ad propriam munus patris peragendam et ad finem attingendam, certo continentur quædam notionem philosophicæ. Præterea historia philosophiæ nobis exhibet in temporum exordio disciplinas naturales ipsi theologiæ mixtas, ita ut sub tutela revelationis ab initio appareat philosophia.

Quæ de causis, historia philosophiæ dum varias scholas

num statum non essent necessarie, nefas est. Si gens victa adeo esset pervicax ut nulla adsit securitas pro natione victricæ quamdiu illa independens remanet, iuste posset hæc independentia privari et alterius ditioni subijci.

EXPLICIT ETHICA.

HISTORIÆ

PHILOSOPHIÆ

SYLLABUS

Origo philosophiæ potest considerari quoad ordinem possibilitatis et quoad ordinem realem et historicum. 1° Si de origine juridica queramus, facile reperies rationem humanam, quæ, non secus ac res omnes, ad se perficiendam necessario nititur, non posse diu agere quin ad rerum notitiam magis ac magis perfectam, seu ad earum cognitionem per causas, deveniat: hoc modo spectata, philosophia haberebatur ut naturalis evolutio rationis humanæ multis gradibus ascendens a rerum sensibilibus cognitione ad earum causam proximam et remotam; philosophia ergo, etiamsi homo sibi creatus fuisset, diu desiderari non potuisset; et hæc veritatem negare idem est ac inficari rationem humanam esse vim quandam naturalem ad cognoscendum ordinatam.

2° Si de facto ipso queramus, revelatio et ratio constat primum hominem divina beneficio philosophia simul et theologia imbutum fuisse. Deus non potuit primum hominem non instruere cognitionibus tum ad propriam perfectionem, tum ad progeniem rite educendam necessariis; sed in ambitu illorum cognitionum protoparenti necessariorum ad propria munus patris peragendum et ad finem attingendum, certo continentur quædam notionem philosophicæ. Præterea historia philosophiæ nobis exhibet in temporum exordio disciplinas naturales ipsi theologi inplexas, ita ut sub tutela revelationis ab initio appareat philosophia.

Quæ de causis, historia philosophiæ dum varias scholas

enumerat, diversaque systemata refert, non constanter nobis exhibet lentam progressum ex sola industria humana partem, sed quandoque subitaneas evolutiones ope luminis supernaturalium revelationum effectas. Quomobrem agemus 1° de philosophia ante adventum Christi, seu ante revelationem christianam; 2° de philosophia postquam reoritur super mundum christiana revelatio. Hæc omnia quam paucissimis absolvemus; de indiculo enim qui vices præcipuas philosophiæ innuit, hic unico agitur.

SECTIO PRIMA.

DE PHILOSOPHIE HISTORIA A MUNDI INCUNABULIS AD
SALVATORIS ESQUE ADVENTUM.

In hæc prima epocha philosophiam partiemur in orientalem et occidentalem.

§ I. — Philosophia vetus orientalis.

Philosophia orientalis dividitur pro ratione nationum que eam æriori studio excoluerunt: aliam enim querere divisionem, præsertim ex analogia vel discrepantia systematum, ut conatur aliqui recentiores, esset labor plus quam inutilis, ac inanes cogitationes et figmenta volvere; hujus enim epochæ philosophi quasdam veritates reorunt, sed in innumera devia hinc et inde aberrant, quin ullo pacto inter se conveniant. Sic breviter considerabimus 1° philosophiam Indorum; 2° philosophiam Sincensium; 3° philosophiam Assyriorum, Ægyptiorum et Phœnicum.

1. Philosophia Indorum.

Philosophia indica in triplicem a nonnullis dispesci solet partem, scilicet in philosophiam orthodoxam, semi-orthodoxam et heterodoxam; agitur de orthodoxa ad normam quorundam librorum sacrorum recenti avo astutorum qui Vedas dicuntur.

1° *Philosophia orthodoxa*, seu Mimansa, exordium ducit a revelatione; ejus enim objectum est interpretatio librorum sacrorum, seu Vedarum, ac proinde hæc philosophia tota est in determinando sensu revelationis.

Fundator hujus scholæ interpretationis est *Djaisini*, qui sæpe in libris Soutras citatur. Philosophia Mimansa post quasdam disputationes psychologicas et logicas probare conatur æternitatem Vedarum, seu authenticam esse revelationem quam continent libri sacri.

Nomen proprium partis theologicæ Mimansa, est Vedanta, seu conclusio aut finis librorum Vedas. Mimansa ergo est nomen genericum hujus scholæ, et præterea est Mimansa theologica, Mimansa politica. Hæc philosophia docet Dei unitatem, anime spiritualitatem, etc.

1° *Philosophia semi-orthodoxa*, seu Sankhya, in libris Sankhya continetur: primus liber vocatur generatim Karika, qui est poema ex versibus Karika conflatum; isti versus constituunt quoddam genus poësis in lingua sacra Indorum. Hæc autem poema cujus origo est plane incerta, alicui auctori, nomine *Kapila*, tribuitur, sed hoc nomen probabilissimum est *deus* a vero auctore usurpatum.

Præter philosophiam Sankhya-Karika, alia existit doctrina Sankhya, que sub nomine Yoga-Soutra designatur. Libri, in quibus continetur hæc doctrina, vocantur Sankhya-Pravatchana, atque philosopho *Patandjali* tribuuntur. At de hoc auctore, idem ac de Kapila dicendum est. Philosophia hæc vocari potest semi-orthodoxa quia aliquantulum libros sacros Vedas deseruit, ut rerum contemplationi liberius vacaret.

3° *Philosophia heterodoxa seu Nyaya*. Liber *Nyaya*, qui auctorem habet *Gautama*, est quidam tractatus dialecticæ seu logicæ, cui adjungitur collectio aphorismorum seu *Soutras*, a *Vyasa* in lucem deducta. Datur alterum systema doctrinæ Nyaya quod vocatur *Vaikechika*: constituit quendam philosophiam atomisticam, quæ est veluti aliqua tractatio scientiarum physicarum et naturalium. Auctor hujus ultimi systematis Nyaya est *Kanada*.

De philosophia india apud veteres fama atque existimatio fuit, ita ut qui sapientiæ cupidi erant, præsertim ex Græcis, necessarium sibi ducerent ad Indos excurrere.

Quoad tempus quo proclerunt superior laudata systemata, recentior evulgata, et, ut opinor, eusa, nihil certi reperitur apud diversos auctores. Etai Strabo, Plutarchus, Clemens Alexandrinus de religione, moribus et philosophia Indiarum, multa nobis referant, tamen de libris et auctoribus Indiensis recentis nihil dicunt: imo non desunt in iatis libris indicia intrinseca minime antiqua recentioris ætatis.

Ad veteres philosophos Indice quod attinet, scimus illos quoad partem dogmaticam, docuisse 1° Deum esse unicum, creatorem et administratorem universi; 2° animam, origine coelestem, esse spiritum, sed corpore indutam tanquam vestimento. Quoad partem moralem, docebant alteram vitam felicem his qui recte philosophati sunt, quique multa exercitacione se ad mortem assidue preparati sunt.

II. Philosophia Sinesium.

In remotissima etiam antiquitate, philosophia apud Sinesium viguit atque splendide enituit, opere in primis *Ki-Tseu*, qui ante Christum ann. 1100 floruit. *Lao-Tseu*, qui annis circiter 600 ante Christum vixit, sapientiam Sinesium perfectit suamque doctrinam libris qui adhuc existunt, sed non uno in loco interpolati, mandavit. *Confucius*, qui 50 annis post Lao-Tseu inclaruit, aliam scholam fundavit, quæ adhuc etiam permanet. In disciplinam moralem potius inebuit: Deum unum ac supremum profectur. Inter discipulos Confucii annumerantur *Tseng-Tseu* et *Meng-Tseu* sub nomine Mencii cognitus: hujusce ultimi liber una cum libris Confucii quatuor libros scholares (*Schedæ*) efformat.

III. Philosophia Persarum, Assyriorum, Ægyptiorum et Phœnicæ.

I. Inter philosophos Persarum omnino *Zoroaster*, qui novo Darii Hystaspis filii, vivebat: suam doctrinam carminibus suis celeberrimis, quibus titulus est *Zend-Avesta*, mandavit. De primis causis *Zoroaster* hæc dogmata refert: Ex tempore, quod est ens æternum, profluxerunt duo principia, scilicet principium omnis boni, *Ormuzd*, et principium mali, *Ahrimans*; ab *Ormuzd* condita fuerunt cælum et terra, ab *Ahrimans*, tenebræ. Quoad moralem, cultum

ignis, cui jam vacabant Persæ, *Zoroaster* novis firmavit institutis.

II. Inter philosophos Chaldaeorum computandus est *Berosus*, qui tempore Alexandri Magni viguit, atque Græcos astrologiam docuit, necnon aliquam editis cosmogoniam. Solem et lunam ac sidera Chaldaei divino cultu prosequuntur, qui ceteroquin unitatem Dei agnoscebant.

III. Origo philosophia apud Ægyptios a *Thot Trismegisto* repetitur, qui a Græcis, *Hermes*, a Latinis, *Marcurnus* vocatur. Philosophorum Ægyptiorum duplex est theologia: vulgaris una seu *æroterica*, altera mystica seu *æroterica*; prior cultum divinum fœdissimis animalibus decernit, altera multas veritates de Deo et anima humana referat.

IV. Tandem quoad Phœnicos, licet *Sanchoniaton* rebus historicis magis quam philosophicis operam impenderit, inter philosophos tamen jure annumeratur; tractavit enim de origine mundi seu cosmogoniam systema editit.

§ II. — Philosophia occidentalis.

Incunabula philosophia in Oriente fuerunt. Sed ex Oriente philosophia ætatum migravit in Occidentem, in quo præsertim sub ingenio Græcorum rationalibus disciplinis proclivi ita mentes distinxit ut sapientia Græca oblivioni omnes scholas anteriores dederit.

Adhuc ergo disputandum est de philosophia occidentali ante propagationem fidei catholice; hujus tamen attinentis vana systemata, seu delineabimus, ut ita dicam, varias scholas, quæ ceteroquin inter se sæpe non differunt nisi quia aliis ineptias et absurditates congerunt.

Philosophia occidentalis ante diffusionem religionis Christianæ, seu antequam fuisset Christianismo imbuta, se profunde ac gratum longe perfectiorem præcæta, potest dividi in philosophiam Græcam et Græco-Romanam.

I. De veteri philosophia Græcæ.

Hujus philosophiæ præcipuas scholas enumerabimus, quarum characterem proprium conspiciemus.

I. ANTE SOCRATEM quatuor sunt notiores scholæ: ionica, italica, eleatica et sophistica.

1° *Ionica*. — *Thales* (600 ante Christ.) postquam celebratis orbis plagas peragrasset ad philosophiam ascendendam ad consulendos homines scientia nobiles et claros, scholam ionicam fundavit. Non modo magna scientia et doctrina polere perhibetur hic philosophus, sed etiam virtutibus civilibus; unde inter septem Græcæ sapientes commemoratur. Erat sententiis physicis, pro ratione suæ ætatis, consuetissimas: suæ enim ratio philosophandi ideo erat ut naturæ spectabili contemplandæ maxime operam conferret: mirum ergo non est illum fuisse empirismo propensiosem. Mundum concepebat velut ens vita præditum quod ad modum animalis sese evolveret; germen mundi, sicut et omnium viventium, juxta ipsum, est aqua, quæ cum sit elementum quoddam humidum et instabile, sese sponte naturæ in mundum evolvit. Est ergo systema aliquod dynamicum.

Thalesi successit *Anaximander*, pariter Milesus, qui docebat infinitum (*ἄπειρον*) esse principium mundi: quid per infinitum intellexerit, prorsus incertum est. Tamen ejus discipulus *Anaximenes* docet illud infinitum esse aerem, qui est ipse Deus (1).

Inter scholæ ionicæ philosophos, saltem ratione patriæ, annumerari potest *Heraclitus* Ephesus (500 ante Christ.). Ejus doctrina est ut in igne videat principium et substratum omnium rerum: opacabatur etiam animas et demencia, quibus mundus impletur, ignis utramque habere.

2° *Italica scholæ* initium dedit *Pythagoras* (500 ante Christ.), qui post longinquas peregrinationes Italiam apulit, atque Crotoni non tantummodo gymnasium adaperuit, sed etiam quamdam societatem rigidissimam fundavit, in quam nemo coaptari poterat nisi post longum tirocinii sui probationis tempus. Conditio enim præcipua hujus novitatus in eo erat ut altum silentium per plures annos servaretur. In duplicem ergo classem partiebatur *Pythagoræ* discipuli; nonnulli enim erant qui, peracta

1) *Diog. Laert. II, 3.*

probatione, veluti solemniter adscripti erant, ac proinde loqui poterant; aliis tirocinium peragentibus loquendi potestas non impertiebatur. Hinc duplici alumnorum classi non eadem tradebatur disciplina, quæ propterea duplex erat, *exoterica* seu publica una, et *esoterica* seu privata altera, quæ initiatis tantum perhibebatur.

Pythagoras autem acriore præditus ingenio ab empirismo ionico se excolvit; in spiritualismum magis inclinans; rationalismo et idealismo maxime prope indulisit. *Mathesim*, cui maxime se tradidit, magno enim profectum excoluit. Quoad doctrinam specialium scholæ *pythagoricæ*, vix aliquid certi determinari potest. Docuisse creditur numeros esse principia rerum, necnon Deum, qui, juxta ipsum, est numerus simplex et monas, esse purum spiritum in omnibus mundi partibus effusum; *metempsychosim* etiam professus est.

Empedocles Agrigentinus (400 ante Christ.) sibi proprium systema finxit: docebat expresse quatuor dari elementa mundi sensibilis, terram, aquam, aerem et ignem, in hoc ultimo ponens principium vite. Mundum, quem habebat ut emanationem unitatis divinæ, distinguit in sensibilem, *ἄσπερον ἀθάνατον*, et intelligibilem, *ἄσπερον νοητόν*, prioris typum.

3° *Scholæ eleatica*. — *Xenophanes*, patria Coleophonus, qui ante Christum circa annum 530 floruit, hanc novam scholam fundavit. Ad origines rerum vestigandas potius incumbens, ideoque empirismo ionico atque idealismo Italico utens, ultra tamen progredi voluit, ac de omnibus rebus existentibus rationem reddere conatus est. Deum cognoscebat, quem tamen cum ipso mundo ita permiscebat ut Deum et mundum in unum et idem redigeret: in verum igitur pantheismum lapsus est, hoc principio iunxit: quidquid est, semper fuit, quia ex nihilo nihil fieri potest (1).

Deo formam sphericam tribuebat, quia hæc forma omnibus cæteris perfectior est. Negat itaque mundis continentiam et multipliciter rerum; una tantum existit vis dynamica, Deus vocata, quæ multipliciter sese dif-

(1) *Arist. Metaphys. I. c. 6.*

fundit et manifestat, et præterea locum dat omnibus phaenomenis tum internis, tum externis. Quatuor dari elementa tradidit. Eleatici cognitionem explicabant per atomos seu emanationes rerum quarum ideas erant imagines, seu *εἰδῶν*; quasque atomi organa penetrantes ad animam usque perveniebant.

Parvañiles, Xenophanis discipulus, et Zeno Eleaticus pantheismus schola Eleatica, prior carminibus, alter obscuris, et non raro pugnantibus dialecticæ subtilitatibus, docuerunt. Hic utrimus plura et quidem putida adhibuit argumenta, que tamen apud Græcos erant celeberrima, ad motum localem quemcumque negandum. Habetur ut patens dialecticæ, quæ usus est ut viam sterneret scepticismo.

Alii Eleatici physica magis quam metaphysicæ operam contulerunt: *Leucippus* (450 ante Christ.) quemdam materialismum iniecit, et mundi existentiam formamque ope trium explicabat, nempe per atomos seu elementa indivisibilia, spatium vacuum (ῥεῶν) et motum. *Democritus* Abderites (400 ante Christ.) tandem philosophiam atomisticam coluit, et præterea, quoad partem moralem, docuit felicitatem hominis consistere in perfecta animi quiete nullo affectu perturbata.

4^a *Schola sophistica*. Hæc varia scholarum præcedentium systemata inter se opposita, quorum alia philosophiam tradebant declivem in empirismum Ionicum, alia in rationalismum mysticum Pythagoræ, alia tandem in rationalismum magis excultum et profundum Eleaticorum, dubium, incertitudine convergent: inde in innumeras et insanas disputationes deluxit philosophia. In sophisticam ergo degeneravit, quæ veteris philosophiæ principia plus minusve diruebat; sed fuit impar ad quancumque scientiam extruendam; seu ad novam disciplinam veteribus systematibus sufficiendam. Ex numero sophistarum celeberrimi fuerunt *Protagoras* et *Gorgias*. Gorgias, Leontii, Siciliæ urbis, natus (440 ante Christ.), Athenis dialecticam tradidit, et de re quancumque pugnantia seu contradictoria obtinere gloriabatur. Eodem tempore Protagoras, Abderites, eloquentiæ fama Athenis illuxit: docuit cognitionem humanam esse mensuram

omnium rerum. Hæc schola, licet supras in vanas prolapsa disputationes, aliquid tamen contulit scientiis philosophicis, eo quod ineptias omnium doctrinarum præcedentium detexit et prosequi magis patefecit.

II. SOCRATES, qui, a Tullio, philosophiis parens vocatur, Athenis illuxit (470 ante Christ.). Ea omnia que pertinent ad ejus genus, vitam et mores, non quidem semper philosophicos, omnibus nota sunt, et propterea non est cur in his referendis immoremur. Hic philosophus considerans ex una parte quantopere increbuisse sophistarum impudentia et audacia, inde et scepticismus, et ex altera parte persentiens inanitatem doctrinarum a veteribus scholis traditarum, philosophiam revocavit ad disciplinam qua traderetur norma honeste vivendi: scientiis ergo moralibus magis addictus fuit, et virtutum moralium, prudentiæ, temperantiæ, etc., proximè assidue commendavit. Deum supremum, fontem totius ordinis moralis et ab universi concordia et unitate manifestatum, obsequii nostri, cognoscebat; tamen, instante morte, Esculapio gallum sacrificavit. Immortalitatem animi etiam docuit.

Ex Socrate variæ exortæ sunt scholæ, quæ, seclusis academicæ et peripateticæ, ad quatuor revocari possunt.

1° *Cyrenaica* secta auctorem habuit *Aristippum*, qui ex nobilissimo genere ortus, in prima sua juventute totum se libidinis dedit; sed deinde a Socrate correptus, philosophiæ operam dedit, aliquid tamen veteris vitæ retinens: inde bonum collocavit theoreticè in voluptatibus sensuibus: æstheticè veri et falsi reposuit in affectionibus voluptatis aut doloris presentibus. Ejus est factum erat: uti presentis, de futuro vel de præterito minime curare. Cyrenici merito vocantur *ἡδονῶν*, voluptuos.

2° Altera schola a Socrate orta, est Secta *megarica*, ejus fundator fuit *Euclides*, qui dialecticæ magis addictus, cæteras scholas abariri potius conabatur quam particularem doctrinam in medium afferre. Unde Megaricenses constituebant veluti quædam scholarum jurgiosam: qua de causa *εἰρηκότ*, seu jurgiosi, vocati sunt, qui alias nonnulli per quosdam argumenta captiosa cognoscebantur.

3° *Schola diaca*, *Phadone* duce, præcedenti valde affinis est quoad præcipuas doctrinas. *Menedemus* placita hujus scholæ in Eretriam, suam patriam, transtulit; inde eadem schola etiam eretrica appellari solet.

4° *Schola cynica*. — *Antisthenes* hujus scholæ fundator in philosophiam sophisticam imprimis incubuit, sed doctrinam Gorgia ab initio operam dedit. Sed postquam Socratem noverit, ei fideliter sese adstrinxit. Ad severitatem exaggerationemque naturaliter proclivis, in corripiendis moribus et commendanda virtute operam assidue contulit; at in hæc opus tanta acerbitate usus est ut fere ab omnibus habitus fuerit tanquam canis, semper ad latrandum et mordendum pronus: inde venit nomen scholæ *cynica*.

Totam hominis perfectionem collocabat in recto rationis usu, et propterea bellum acerbum indixit luxuriæ et mollietati. Talis autem rigiditas plerosque ejus discipulos fugavit; *Diogenes* tamen illi constanter adstrictus mansit, qui inter cynicos fuit in tota antiquitate celeberrimus.

Cynicæ sectæ propagatio est Scholæ stoicæ, cujus conditor fuit *Zeno*, Cratæ discipulus (340 ante Christ.); hæc schola a porticu, græcè *stoa*, sic nuncupata, celeberrima evasit, atque omnibus hujusque numeratis sacerdotibus sectæ succulis superstes vixit. Sapientiam definiunt Stoici sententiarum divinarum ac humanarum, atque in tres partes, nempe in physicam, logicam et moralem distribuunt. Duo agnoscunt principia hujus mundi: alterum efficiens, quod rationem et Deum appellabant; alterum patiens, seu materia.

III. **PLATO ET ARISTOTELIS.** Sectæ hæcenas enumeratæ fuerunt, ut minoris famæ, ita et brevioris ætatis. Quæ ex Socratis schola profierunt multo celeberrimæ academia et peripatetica evaserunt.

Plato omnes Socratis discipulos nominis famæ et philosophiæ laude longissime antecellit, imo et omnes antiquitatis philosophos, excepto forsân Aristotele, ita ut ejus doctrina, etiam post lucem fulgentem revelationis, a patribus Ecclesiæ, Augustino præsertim, laudata sit, et partim acceptata, remotis tamen non paucis erroribus et absurditatibus quibus immixta erat.

Athenis autem docuit in horto qui Academia vocabatur; unde profuxit ipsum nomen quod Scholæ academicæ datum est. In suis omnibus disputationibus dialogi modum servabat; quique modus ad scholasticam formam argumentationis prope accedit.

Quoad ejus doctrinam præcipua puncta referemus: in *Phedone*, animi immortalitatem copiose probat, et simul sumptim errorem de præexistentia animarum (II, 133) profert; sed cardinem suæ philosophiæ posuit in contemplatione idearum seu mundi sensibilis exemplarium per se existentium.

Plato igitur docet ideas, præter realitatem quam in cognoscente habent, aliam existentiam propriam independentem ab omni subiecto cognoscente, habere (II, 248). Sunt substantiæ ab omnibus rebus materialibus, quibus tamen realitatem committunt, separatae (1). Nonnulli in scriptis Platonis, qui cæterorum clare loquitur de unitate Dei, quædam vestigia mysterii sanctissimæ Trinitatis ostendere atereunt: e quidem de verbo divino loquitur; sed quomodo accipiat istam *legem*, nullo modo constat.

Ejus rationem scribendi inter prosam et poetiam, mediam esse jam Aristoteles notavit; et hæc dictio doctrinam reddit obscuram ambiguanque, ita ut difficulter ejus mens queat determinari; inde etiam fit ut in Platone, quidam ejus admiratores insignia pronuntiatæ inveniant, præsertim quoad partem psychologicam. Suas sententias Plato miris explicuit ambagibus, et ipse Aristoteles, ejus discipulus, arcana de ideis somnia magistri vocare ausus est *tyttonax*.

In turpissimos errores contra legem naturalem lapsus est; perversissimam morum doctrinam in quibusdam libris, præsertim in sua republica, inculcat, etsi alibi docet illud solum esse bonum quod est honestum, virtutem per se esse eligendam, et finem scientiæ esse nos Deo ipsi, quoad hominibus possibile est, assimilare, etc.

Aristoteles. Natus est iste philosophus Stagira, Thraciæ urbe (385 ante Christ.). Medicinæ in primis operam contulit; deinde philosophiæ se dedit; ad Platonem ergo

[1] Aristoteles, S. Justinus et Tertullianus ita systema Platonis explicant,

venit, et viginti annos Academiam frequentavit. Adeo vero iudicii quo pollebat, acumine et ingenii elegantia se Platoni commendavit, ut ab isto vocaretur mens scholae. Nonnulli veteres à Diog. Laertio relati, tradunt ortas fuisse dissensiones inter Platonem et Aristotelem: tunc discipulus sophisticis questionibus et insidiis magistrum adolebatur, ac demum ab illo seculo segregavit et scholam particularem fundavit, cum Lycoum vocata fuit, ex loco Athenarum ubi Sigeirita docebat.

Præsertim seu præceptio matutina modo omnino scientifico tradebatur, atque versabatur circa quaestiones arduissimas. Vocabantur istæ disputationes *logicae exercitationes*, sed pro initiatis et electis tantum. Disputationes vespertinae, magis ad vulgi seculum accommodatae, vocabantur *logicae exercitationes*, seu sermones ab omnibus audiendi. Ex hac duplici ratione docendi venit partitio librorum Aristotelis in *theoreticos et æconomicos*.

Sicut Plato in synthesim et idealismum, ita Aristoteles in experientiam et analysim magis propendet.

Extant magni ingenii Aristotelis specimina, scripta ejus, quæ sunt vel *logici* argumenti, — ut categoriæ, de interpretatione nominum et verborum, analyticorum priorum et posteriorum libri octo, topicorum libri octo, de sophisticis elenchiis; — vel *physici*, — ut physicae mensurationis libri octo, de celo libri quatuor, de generatione et corruptione libri duo, de meteoris libri quatuor, de anima libri tres, etc.; — vel *metaphysici et mathematici* generis, vel *ethicæ* doctrinam exponunt: — Ethicorum ad Nicomachum libri decem, magnarum moralium libri duo, etc.; vel denique Rhetoricam exhibent.

Aristoteles philosophiam distribuit in *theoreticam et practicam*: theoreticæ, quam dividit in *physicam et metaphysicam*, addit tanquam instrumentum *logicam*. Practicam partitur in *ethicam, politicam et æconomicam*. Cum ejus philosophandi ratio nihil aliud sit quam communis sensus ad severiorem doctrinam methodo redactus, à sapientissimis scholæ christiæ principibus plurimi facta fuit. De ejus doctrina, passim et quantum satis est, locuti sumus.

IV. ΠΥΡΡΩΝ et EPICTETUS. Sub id temporis exortus est

etiam Pyrrhonismus, a conditore suo *Pyrrhone*, qui scepticismum absolutum, seu dubium universale, professus est: hæc ætæ dicitur etiam sceptica, *επαιρησις*, eo quod semper inquirat et nihil unquam inveniat. Alia etiam schola, non minus insolita et absurda, sed a sana ethica magis abhorrrens, Epicuro auctore, (300 ante Christ.) subit, quæ finem hominis reponat in voluptate, et animam esse corporalem, cum corpore interibilem docebat. Epicurus Athenis scholam aperuit discipulorum concursu frequentem, quæ et famæ doctrinæ simul et infamiae morum claruit.

Ex Socrate igitur multæ exorte sunt scholæ plus minusve perfectæ ac durabiles. Præclariores et diuturniores ad quatuor revocari possunt, scilicet 1° ad academicam, 2° aristotelicam, 3° stoicam, tandem 4° epicuream.

II. Philosophia græco-romana,

Philosophia ex Græcia Romam migravit. Philosophi autem Romani non peculiare scholas instituerunt; sed sapientia Græcæ addicti, alii unam, alii alteram scholam ex quatuor superioribus eminentibus sectatis sunt.

1° Præstantissimum epicureum philosophia monumentum *Lucræti* carmen est, qui placita Epicuri elegantè purgare scribendi ratione exposuit; 2° in Stoicorum placitis exponendis eminent *Seneca* et *Epictetus*; 3° tandem in philosophia aristotelica simul et platonica, *Cicero* magis versatus, hæc discipulis splendide exornavit sermone perelegantè quo adeo pollebat. In moralium doctrinam Stoicam additius præsertim fuit, atque in ea magis detectabat. Multa opera philosophica scripsit: quaestiones academicæ, de finibus bonorum et malorum, quinque libri quaestionum tuscanarum, de natura deorum, de divinatione, de fato, de senectute et de amicitia, paradoxa, de officio, de Republica et de Legibus. Denique ad scholas Græco-Romanas revocari potest *Sextus Empiricus* (123 post Christ.), Græcos, — qui scepticismum ad formam scientificam redegit.

SECTIO II.

DE PHILOSOPHIA POST ADVENTUM CHRISTI.

TRANSITUS. — PHILOSOPHIA GRÆCO-ORIENTALIS.

I. Adhuc ergo agendum est de philosophia postquam a luce evangelicâ ad gradum longo perfectiorem evecta fuit, atque ab omnibus superstitiis sine sceleris idololatriæ expurgata. Sed ad historiam sapientiæ græco-orientalis, pertinet narratio sectarum philosophiarum que tempore Christi apud Judæos vigeant. Temporibus enim antiquioribus Judæi erant custodes et interpretes divinarum revelationis, et exinde apud eos non viguit philosophia a theologia distincta.

Verum paulo ante Christi adventum, tres fuerunt sectæ præcipuæ in Judæa, nempe *Phariseorum*, *Sadduceorum* et *Essætorum*, quarum origines sunt obscuræ et fundatæres ignoti. Pharisei, præter legem scriptam, admittiebant quandam traditionem oralem a Moise, ut aiebant, in monte Sinar, acceptam. Eorum vita externæ sanctitatis specie splendebat, ut plebis studiis sibi acquirerent. Sadducei, rejectis legibus et traditionibus omnibus scripto non comprehensis, solum Pentateuchum recipiebant, et negabant angelorum existentiam, animæ immortalitatem, corporum resurrectionem.

Esseni, saltem il qui Therapeutarum nomine innotuerunt, quandam vitam perfectiorem decebant, non multo diversam ab illa quam nunc gerunt instituta religiosa ac monastica. De eorum doctrina nihil certi a rati habetur.

II. Nunc a Judæis ad alios orientales convertimur, qui post Christi nati tempora philosophiæ operam contulerunt.

Verum, inter philosophiam ætatis antecæte, seu mere ethicam, et philosophiam vere et perfecte christianam, invenitur schola quedam intermedia, que *eclecticæ* aut *neoplatonica* vocatur. Hæc autem prima Schola alexandrina religionem catholicam sese diffundentem atoriri ac dirinere conata est. Eius ratio philosophandi in eo erat ut omnes alias scholas ad unitatem redigeret; et quamvis contra religionem catholicam scriber operam navasset,

tamen christianismo veluti imbuta jam apparet; unde omnium veterum scholarum vestigia deseruerant philosophi alexandrini, et ad quoddam selectum inter varias disciplinas devenire contenderunt; sed eorum modus philosophandi, syncreticus potius quam eclecticus, eos ad absurdissimum mysticismum deduxit, quo tamen imitari conabantur verum mysticismum christianum.

Potamon huic scholæ initium dedit: de vita et tempore Potamonis nihil certi reperitur apud varios auctores qui de eo loquuntur; habetur ut Plotini magister, *Plotinus* (250 post C. N.) doctrinam a Potamone traditam suas revelationes addidit, eamque suis fucatis portentis et miraculis exornavit.

Præstantiores itaque philosophi hujus scholæ sunt Plotinus, et post eum, *Porphyrius*, *Jamblicus*, qui inter suos discipulos Julianum Apostatam habuit, *Plutarchus* et *Proclus*, qui in eo tantummodo conveniebant quod impugnare volebant veterem philosophiam, atque omnia systemata ad aliquam doctrinam constantem uniformemque redigere. Talis autem doctrina, aliis omnibus emendatur, ut patet, non tantummodo theoreticè proponenda erat, sed etiam religionem quandam constituere debebat.

Præter hæc communem conspirationem in electiorem philosophiam, inter se veteres Neoplatonici circa alia puncta longe differabant, unus autem Platonismo, aliorum Stoicismo vel aliis disciplinæ magis addictus. Hic ergo eclecticismus recto nomine syncretismus vocari debet, siquidem non raro vim doctrinis inferebant ut ex omnibus quoddam systema consarcinarent; ad gnosticismum (*γνῶσις*) ergo pervenit, qui fuit error valde implexus, et mysticismus sectarum orientalium et ex philosophia græca conflatus.

Hæc infernis omnium errorum commixtura eo magis incrementa sumpsit, quo in Ægypto, maxime Alexandria, tot diversarum religionum hominum scatente, omnis generis placita facilis recepta erant.

PHILOSOPHIA CHRISTIANA.

Pervagati sumus brevi tractatione totum philosophiæ ethicæ campum præsertim ante natum mundi Redemp-

torem. Restat ergo ut historię philosophię partem enarremus quę ejus actis inter Christianos constat. Religio christiana, quę Deum ipsum auctorem habet, totius philosophię, etiãsi recte, limites longe supergressa, et luminę quę nititur, infusite præstant, super omnia philosophorum *tegora*, seu inventa, toto discrimine eminent quod reperitur inter ordinem supernaturalem et naturalem.

Philosophia christiana in triplicem epocham dividi debet: *prima* epocha secula complectitur ab ipso religionis christiãne exordio usque ad mediũ ævum; *secunda* a mediã ætate se extendit usque ad hæc tempora in quibus acriter impugnata fuit philosophia scholastica, quę auctiora tempora, et quidem vere si per antiphrasim, vocata fuerunt *inventionis philosophiæ*; *tertia* tandem epocha ab eversione scholasticæ per protestantismum et naturalismum usque ad hodierna tempora spatiaur.

§ I. — Etas SS. Patrum Ecclesię.

In principio proponebatur religio christiana ut doctrina omnino supernaturalis, quę proinde omnimodam solẽm exigebat; disputationibus humanis non subieciatur, sed humilis, simplices et puri corde hanc sublimissimam doctrinam consequantur, quę sapientes sæculi et mani superbia inflatos transcendat fugiebatque.

Sed deinde in decursu temporis postquam longo latetate divulgata fuerat, philosophorum calumniis et falsis, sicut et eventa Imperatorum insectatione, fuit impugnata; sed doctores Ecclesię doctrinam et argutias ethnicam philosophiam retraxerunt et omnes sophistarum impetibus propulerunt. Ex istis controversiis in lucem edita est philosophia christiana propria dicta.

Veniõ igitur ad historiam philosophiæ christiãne, quę cum ipsa historia docematum intime conjungitur, ita ut complete tradi nequeat hinc historia quin simul in memoria revocetur tota evolutio dogmatũ per diversas ætates. Summa rerum fastigia sequemur, seu rem quam brevissime attingemus.

Patres Ecclesię vel soli et privatim philosophiam

christianam in suis scriptis tradiderunt, vel ad quadam scholas pertinerunt.

Patres generatim dividuntur in Latinos et Græcos:

I. Apud Latinos non inveniuntur scholę proprie dictę, sed Patres Latini privatim philosophati sunt: in primo et secundo seculo Ecclesię eminent *S. Justinus*, et *Tatianus*, ejus discipulus, *Irenæus*, *Tertullianus*, *Aradius* et *Lactantius*. In seculo sequenti floruit *S. Ambrosius*, ejus discipulus, *S. Augustinus*, splendidissimo nituit ingenio, ac philosophiæ magnum incrementum protulit. *S. Augustinus* recentiori ontologiæ patrocinari clamant nonnulli auctores nostrę ætatis, qui aliqua verba, a vero sensu detorta et a contextu abrupta, afferunt in confirmationem hujus affirmationis. At mens *S. Aug.* circa hæc questionem neminem latet qui diligenter ac recte interpretandi ceteris adhibitis ejus scripta perlegerit; porro diligentiam in libris *S. Doctoris* evolvendis esse adhibendam, satis shadebat historia, quę tot et tantas refert absurditates, imò et pessimos errores ab hæreticis, *Calvino*, *Luthero*, *Janseniano*, etc., ipsi *S. Augustino* attributos, quem intelligere aut noluerunt aut non poterunt. Hic afferre textus ad probandam sinceritatem interpretationis *S. Thomę* et *S. Bonaventurę* (*II, 203 nota*) circa naturam et originem cognitionis humane nimis longum foret, ac librum integrum postularẽt (1).

Hęc autem epocha est celeberrima in historia philosophiæ. Innumeri exorti sunt viri prestantissimi, qui doctrinam sacrã mirificè evolverunt. Amicn vero istorum præclarissimorum ingeniorum a *Boetio*, *Cassiodoro* et *Vincenno Lirinensi* concluditur.

In seculis sexto et septimo barbaries irruit in mundum, et forę ubique invaluat; exiit philosophia oblivioni aliquantulum tradita fuit.

II. In Oriente, ineunte seculo secundo, philosophia summo splendore enituit. Etenim scholę ecclesię a *Potomano*, *Plotino* et *Porphyrio Alexandrię* fundatas, alia scholę vero ecclesię et longe perfectior suffocata est.

(1) Vide *Franzella Tract. de Don uno*, XI, pag. 134, seq. thes.

Panthæus enim huic scholæ exordium dedit, quæ a *Clemente Alexandrino*, *Origenè*, *Athenagora* illustrata fuit.

Ammónius Saccus epocham terminat Neoplatonismi Alexandrini christianismo infusæ; unde aliquando gymnasium christianum ordini dicitur ab ipso Ammone, non autem a *Panthæo*. Ammónius, parentibus christianis natus, a vitæ genere, quod primitus sectatus fuerat, communitas Saccus, hoc est gerulus, Alexandria deiecit sæculo secundo exiunte, atque inter suos discipulos *Origenem* numeravit.

Præter hanc scholam Alexandrinam, quæ maximam famam obtinuit in universo orbe, eluxerunt in Oriente *S. Athanasius*, *S. Basilii*, *S. Gregorius Nyssenus*, *S. Gregorius Nazianzenus*, *S. Joannes Chrysostomus* et multi alii Patres. Hanc epocham clausit *S. Joannes Damascenus*, qui communis consensu historicorum habetur ut veteris philosophiæ scholasticæ. Ad formam enim dialocticam redegit theologiam supernaturalium.

§ II. — AÛS Scholasticorum.

Barbarorum incursum irrequieto et ingravescente, philosophiæ studium aliquandiu delinuit; in cenobiiis tantum tunc temporis et quidem a paucis colebatur. Sed postea e ionebria emergens ad supremum fastigium evocata est; philosophia enim scholastica aëa claruit atque ad oleum perfectionis apicem pervenit, ut a tali summe potest imagine exereverit.

Philosophia *scholastica* sic vocatur ex methodo quæ invaluît in scholis; hæc autem ratio philosophandi, omnino scholastica, magis accommodata est ad philosophiam doctrinalem, quia strictior est ac illiusmodi, stylo pressiori utitur, ordine strictissimo delectatur, et ad dialecticæ artis normam exigit suas expositiones.

Libri Aristotelis, a Mauris hispanis *Averroë* et *Avenapio* in lucem educti atque in scholis generatim recepti, quoad hanc saltem partem quæ respicit methodum et dialecticam, nonnihil contulerunt ad scientiam philosophicam. Methodo igitur accuratior et perfectior instructi

totam vim ingenii, quæ pollebant magno cum profectu ad vestigalioem veritatis impenderunt philosophi christiani.

Maxima profinde scholasticorum in historia philosophiæ fama est atque celebritas: totum enim illud spatium temporis occupaverunt quod a sæculo octavo usque ad renatas litteras, ut dici solet, defuxit, omnemque suo sub imperio scientifico tenaciter orbem. Sed ante sæculum XI, pauci fuerunt philosophi et minoris famæ, inter quos recensere sufficiat *Alcianum*, *Rebaum Maurum*, et *Scotum Erigenam* qui pantheismum excusavit.

Sæculum XI a duobus præstantissimis viris potissimum illustratur, scilicet a *Lanfranco* et *S. Anselmo*. Italus Lanfrancus, qui archiepiscopus Cantuariensis fuit, contra hæresiarum Berengarium, qui aliqua dogmata fidei christiani indicari ausus erat, strenuo debellavit; et sic ex Berengarii aggressionem philosophia christiana nova luce coruscavit.

S. Anselmus, docti Lanfranci discipulus, et in seipso Cantuariensi successor, multa edidit opera theologica et philosophica: summus itaque philosophus æque ac theologus existit, qui errores hujus temporis prodigavit, et fidem ad intellectum, seu ad scientiam, evahero admisit est.

Eodem tempore, *Roccellinus*, canonicus Compendiæ, sumum celebrissimum nominalismum exulgavit, adversus quem iam stetit S. Anselmus; huic errori *Guillelmus Campellanus*, Anselmi discipulus et celebris scholæ S. Victoris, prope Letetiam, fundator, sumi opposuit *realismum*. Denique, auctore *Abelardo*, exarsit etiam *conceptionalismus*. Circa hæc tria systemata facta est magna discussio scholarum, quæ mentes usque ad hodiernam tempora in varias partes distinxit (II, 245-248). Tandem *Petrus Lombardus*, sæculo XII, summam theologiam seu Librum Sententiarum edidit, in qua dogmata christiana, perfectissimis subtilibusque speculationibus philosophicis illustravit.

Hugo à S. Victore, canonicus regularis in abbatia S. Victoris Letetie, tempore Petri Lombardi floruit. Hi laudati theologi velut primam epocham constituunt philosophiæ scholasticæ. *Almaricus Carnutensis*, theologie

magister in Universitate Parisiensi, suum pantheismum tunc etiam edidit.

Sub *secunda epocha*, in summum perducta est philosophia scholastica. Temporibus illis floruerunt principes scholæ, nump:—

Sæculo XIII, *Alexander Aleusis*, franciscanus, qui summam universæ theologiæ dedit, *Albertus Magnus*, qui de omnibus scientiis naturalibus magno cum plausu auditorum disseruit. Inter præclara sui temporis ingenia, Albertus merito locum obtinuit, et inter commentatores Aristotelis, quod ad dialecticam et metaphysicam pertinet, suæ ætatis reliquis, excepto tamen D. Thoma, præstilit. Istis conjungere oportet *Vincetium Bellocensem*, ex ordine Predicatorum, qui in suo speculo doctrinali, naturali et historiali, veram encyclopediam edidit.

At præ omnibus scholasticis excellit Doctor Angelicus; hoc autem cognomen accepit S. Thomas Aquinas ob incredibile et quasi divinum ingenium quo præditus erat. Igitur jure meritoque fuit nuncupatus Doctor Angelicus, sive spectus miram ingenii facilitatem, sive scriptorum editorum copiam et perspicuitatem.

Præcipua ejus opera, præter commentarium in Magistrum Sententiarum, et splendidas evocationes in Scripturam sacram, recensentur Summa contra Gentiles, seu *Summa philosophica*, opus certo mirum et eximium, et *Summa theologica*.

Mirus in hoc ultimo præsertim opere elucet ordo, quo omnia aptissime connectuntur ac evoluntur, adeo ut aptissime arbori comparata fuerit, quæ crescit in ingentem altitudinem, se dilatat in ramos, ac frondibus et foliis mire convehitur. Quantopere ejus scripta semper ab Ecclesia fuerunt commendata, facile cognoscere ex eo quod in concilio Tridentino Patres D. Thomas summam collocare voluerunt prope sacram Scripturam, quæ de more in publicis synodorum sessionibus affertur. Semper enim inimicis veræ fidei maximo terrore fuit, quod candide fassus est Lutherus dum questus solitus contra Christi sponsam offundens, exclamavit: Tolle Thomam et dissipabo Ecclesiam!

Eodem tempore floruit *S. Bonaventura*, Franciscanus,

cognomine Doctor seraphicus, qui summa celebritate, eruditionis et sanctitatis laude, nonnisi a S. Thoma, tunc temporis fuit superatus. Nonnulli auctores nostræ ætatis S. Bonaventuram habent, cum S. Augustino, ut faventem ontologiam, et vi illata quibusdam verbis a vera auctoritate detortis et decerpitis ab operibus mysticis, ostendere conantur. Sed loca in quibus directe et ex professo questionem de qua agitur, exponit, caute protermittunt, ut ad opera mystica confugiant, et quibusdam figuris et metaphoris, multiplici interpretationis capacibus, abundantur, quæ alias contemplationem supernaturalem, opere gratiæ peractam, spectant. Porro ut mens S. Bonaventuræ in perspicuum ponatur, sufficit monere: 1° Angelum, juxta doctorem seraphicum, naturaliter essentiam divinam non percipere sine medio et creature intermediato, et illud admittendum, quod Deum cognoscit, esse effectus visibiles (In lib. II. Sent. D. III, p. 11, art. 11, q. 11. C. f. text. all. in Brev. 11, 203).

2° Doct. Adamum, etiam in statu innocentie, Deum non cognovisse, « eo genere cognitionis quam expectamus in gloria... sed mediante speculo. » (In I. II, Sent. D. XXIII, art. 11, q. 111).

3° Loquens directe et ex proposito de modo quo homo viator cognoscit: « Deus, inquit, qui est artifex et causa creature, per ipsam cognoscitur. Et ad hoc duplex est ratio: una est propter concientiam, alia est propter indigentiam... quia cum Deus, lux summa spiritualis, non possit cognosci in sua spiritualitate ab intellectu; quasi materiali luce indiget anima ut cognoscat ipsum, scilicet per creaturas. (In lib. I, Sent. D. III, l. q. 2.)

Joannes Duns Scotus, Franciscanus, de cuius patria non concordant eruditi, ingenii acuminis et subtilitatis maximam famam obtinuit, et scholam particularem genuit, quæ juxta ex antea dictis sufficienter innotescit.

Non defuerunt huic ætati alii scriptores mentis acuminis et eruditionis copia celebres, inter quos *Petrus Hispanus* (Joannes XXI), qui arti logicæ peritiam inclaruit, *Henricus Gandavensis*, doctor solomnis, *Rogerus Bacon*, qui in scientiis naturalibus et mathematicis profundissime se penetravit. A tempore Sooti dicitur scholæ celeberrime Tho-

mistarum et Scotistarum nituerat, inter quas non raro opinionum certamen erat. Saeculo XIV, *Reginaldus Colingensis*, eremita Augustinianus, cognominatus doctor fundatissimus, Romæ genitus ex illustri Columensium genere, ipsiusque S. Thomæ discipulus atque in schola Thomistica floruit, et *Franciscus de Mayronis*, Gallus ordinis Minorum, doctor illuminatus, in Scotistica. Is tanta distinctio- nis frequentate innotuit, ut etiam doctoris acuti et magistri abstractionum nomen consequeretur.

In saeculo XIV, disputationes inter nominalistas et realistas, et cinere exsuscitatas sunt, instigatore *Oceano*. Hic gente Anglus, Scoti scholæ juvenis se tradidit; sed postea contra ipsos Scotistas nominalismum guerrino propugnavit. Denique, arreptis Ludovici Bavari partibus contra Papam Joannem XXII, auctoritatem S. Pontificis impugnavit, qui anathemate eum percutit. Post eum *Joannes Buridanus* et *Petrus de Alliaco*, Episcopus Cameracensis, ac cardinalis, partibus nominalium adheserunt. Ex altera parte *Thomas de Bradwardine*, archiepiscopus Cantuariensis, et *Thomas de Argentina* realismum tuti sunt.

§ III. — Etas recentior.

Hæc etas, uti diximus, a tempore hoc incipere debet, quo impugnata fuit, primum a protestantibus, deinde ab aliis, philosophia scholastica. Hæc autem impugnatio philosophiæ scholasticæ partim a vana perversaque innovandi cupiditate atque a prævia propensionibus reformationis tunc Ecclesiæ bellum indicentis repetenda est, partim ex eo quod philosophia scholastica ex una parte experientiam et in altera artem dicendi professorum scriptorum negligere visa fuerit, et facultates ordinis penabiles, præsertimphantasia, nimis sub vinculis habuisset. Speculationes enim mere rationales ac morales inferiorem hominis appetitum cum detrimento injuriæque partis superioris seu rationalis explere nequeant; inde sicuti in homine facultates sensibiles contra rationem non raro pugnant, et caro concupiscit adversus spiritum: ita etiam in societalibus

accidit, que aliquando nimia cupiditate bonum sensibile prosequuntur, bono intelligibili ac supernaturali penitus neglecto.

Hæc insectationi causam occasionalem præberunt argutie et vana subtilitates quibus ipsa sæculo XV a nonnullis aspersa fuit. In his enim speculationes logicæ et metaphysicæ plus æquo impægerat que nonnisi contentio- nibus et velitationibus philosophicis constant; porro ejusmodi speculationes plus minuxerunt mentes diverant a fontibus cognitionum experimentalium, in quas tunc propendebant nonnulli auctores ingenio clarissimi.

I. *Schola Florentina*. Eo tempore (sæc. XV) in Italia philosophiam græcam in lucem prodixerunt *Georgius Pletho*, patria Byzantinus, et nonnulli Græci, qui conuclio Florentino (ann. 1438) interierant: philosophiæ Platonis præsertim totus ille se dedit. Platonicæ philosophiæ, Plethonis studio, Florentiæ introducta est, et a Medicea familia patrocinata. *Marcellus Ficinus* et *Petrus Mirandolanus* hæc philosophiam exposuerunt. Cardinalis *Bessarion* moderatius Platoni adhaesit et Aristotelem minime contempsit: cum enim Græci de Platonis et Aristotelis philosophiâ acerrime disputarent, auctoritate et eruditione sua usus est, ut hæc politissimum controversiam amice dirimere tentaret; tames *Georgio Traperatio*, vehementer Aristoteli faventi, se opposuit.

Pro Aristotele etiam acriter disertavit *Georgius Scholarius*, patria Constantinopolitanus; et, eodem fere tempore, *Petrus Pomponatius* (inente sæc. XVI) peripateticam philosophiam operam contulit (II, 124).

In his disputationibus hoc omolumentum habuerunt quod lingua græca fuit melius cognita, et litteris atque elegantiori scribendi rationi diem reddiderunt, non tamen a se ipsius philosophiæ detrimento, quia auctores tunc eruditionem litterarumque fere unico querebant appetebantque, sæc investigationum colebant, neglecta re ipsa indumento ornanda: inde emerit quidam veluti paganismus in litteris et artibus. Schola Florentina non parvi contulit ad philosophiæ scholasticæ oblivionem.

II. At impugnatores scholasticæ in triplicem classem dividi possunt:

1° Alii contra scholasticam aliquid novitatis dumtaxat intulerunt; 2° alii eam aperto fronte adorti sunt; 3° alii tandem de possessione imperii eamdem deiecerunt et in oblivionem plus minusve adduxerunt.

A) Inter philosophos *primæ* classis enumerandi sunt 1° *Raymundus Lullius*, cognomine *doctor illuminatus*, cuius *logica mechanica* seu *ars magna*, omnes dialecticæ abusus practice ostendit, quia vanis subtilitatibus nimium usus est, et mediæ empiricæ, plane inutilia, adhibet ad regulas omnium sceltiarum memoria retinendas. Artis tamen hujus, cui plus ostentationis inest quam doctrinæ, eo tempore multos cepit admiratio; sed opus illud est merus imaginationis emotæ lapsus.

2° *Laurentius Valla*, patricius romanus, non parcius et consideratius locutus est; stylo audax et acerbus omnia temerè suggillabat, et exinde exilio mulctatus est. Ista præsertim eversionem scholasticæ preparavit; intensissimo enim animo in rationem æquendi scholasticorum, tanquam in eliminandam barbariem, insurrexit: contradiçendi pruriti et verborum asectitate, potius quam perita in quavis disciplina inclaruit.

B) Ad *secundam* classem pertinet 1° *Jordanus Brunus*, nolanus, qui prius dominicanus et deinde profugus, ad ignem demum damnatus fuit, ut hæreticus et apostata (ann. 1600). Erat enim fervidus fautor logicæ mechanice *Raymundi*, et pantheismum aperte docuit.

2° *Cardanus*, ex Pavia, astrologus judicialis vehementer propagator, de rebus naturalibus, artificialibus et supernaturalibus multa volumina (10 v. in-f.) scripsit.

3° *Campanella*, calaber, monachus dominicanus, nulli disciplinæ ac prælo parvens, atque suis excogitationibus periculosis et lubricis unice indulgens, multa deliramenta philosophica et politica ædificavit. Obiit anno 1679.

Inter eos etiam qui servitium scholæ, ut dicunt Rationaliste, exuere conati sunt, commemorari etiam possunt *Bernardus Telesius*, neapolitanus, qui in novem suis libris *de natura rerum juxta propria principia*, tria rerum principia, materiam, calidum seu æstum et frigus admittebat, *Ramus*, *Paracelsus* et multi alii.

Verumtamen contra illos omnes impugnatores philosophiam christianam firmè servarunt ac tuti sunt scriptores qui Theologia et philosophia scholasticæ operam contulerunt, inter quos referre sufficit Greg. de *Valentia*, *Lessium*, *Card. d'Aguirre*, *Vasquezium*, *Suarez*, de *Lugo*, *Beccanum*, *Hurtado*, *Ferrariensem*, *Gonetum*, *Salmanticenses*, *Præsen*, *Isambertum*, de *Rhodes*, *Coplandum*, *Pantium*, etc., ingenii acuminis et eruditionis copia præclarissimos. Inde a sæculo xviii inveniunt philosophi et theologi in tres scholas principales partiri solent, scilicet in Thomistas, Scotistas et Molinistas.

De istis scholis ac de clarissimis theologis atque philosophis scholasticis supra enumeratis fuse agendum foret, etiam relictis omnibus depravoribus veræ philosophiæ hæctenus recensitis et infra enumerandis. Re quidem vera nomine historiæ philosophiæ, inde a Bruckerio, Lutheri sectatore, religiõis catholicæ ac proinde scholasticis infensissimo, non aliud plerumque venit quam narratos omnium errorum, imo veritatis suggillatio ac insanitatum laudatio.

Nos in hac ultima epocha potius *Esteros* enumeramus: namque sapientes laudibus christianorum digni aut satis innotescunt ex dictis in ipsa expositione doctrinarum, aut ad historiam theologiæ maxime spectant, et ideo lectorem quoad scholasticos qui post conc. Tridentinum floruerunt, ad æximum optus « *Nomenclator litterarius*, etc. » clarissimi *Hirter* remittimus.

C) *Tertia epocha*, quæ a Baconè incipit (sæc. xvii), vocari solet tempus liberationis scientiarum philosophicarum a servitute scholasticæ. *Baco a Verulamio* autem philosophiam ipsam à peripateticis subtilitatibus ac sordibus, ut aiebat, quæ illam, sequiori præsertim scholasticæ ætate, inocerant, expurgare sibi proposuit; ad hunc autem scopum attingendum non tantummodo rejectit omnes speculationes scholasticas ac omnia systemata a scholasticis excogitata, sed ultra progrediens, ipsam methodum scholasticam adorti cepit, atque etiam, quam accuratiorè judicabat, sufficere voluit; rejecto ergo syllogismo etque suspecta inductione, totam philosophiam ad analysim et experientiam revocavit, ac proinde a rationali

contemplatione universam philosophiam subducere conatus est, ut eam retro ad verum empirismum remitteret: scientiis physicis aliquid forsitan contulit, sed philosophiam proprio dictam depravare molitus est.

Ex suis ergo excogitationibus quendam librum confavit, cuius titulus est *novum organum*, seu novum instrumentum ad veritatem indagandam et prosequendam. Hic auctor obiit anni 1650.

Viam autem a Verulamio patefactam diverse ac plus minusve effaciter prosecuti sunt *Cartesius* in Gallia, *Lockius* in Anglia, et *Leibnitzius* in Germania.

Cartesius celeberrimus est in historia philosophiæ quia illi generatim tribuitur eversio scholasticæ, ac proinde habetur ut philosophiæ recentia, scilicet rationalismi, parens. Disceptatio quiddam instituta fuit inter nonnullos auctores ad verum doctrinæ cartesianæ sensum determinandum; alii enim illam in se spectatam ab omni labo erroris eximere velint; alii autem Cartesium habent ut patrem omnium errorum hodierni rationalismi. Quid de hac re sentiendum diximus (I. 227). Ceteroquin suos fructus scilicet naturalismum et pantheismum produxit Cartesianismus; adolente *Benedicto Spinoza*, Judæo Amstelodami nato, anno 1632 (II. 7). *Malebranchius* etiam et *Petrus Poiret*, sua placita, Cartesianismo plus minusve faventia, tunc temporis protulerunt.

III. At brevi in oblivionem tradita est philosophia Cartesianæ, seu potius illi quod in Cartesii placitis minus a veritate recedebat, Lockio philosophiæ campum nature occupante, ob facilitatem humilitatemque doctrinæ, in seu immixtum stylo populari alias propolitam. Brevi ergo tempore invaluit materialismus et scepticismus Lockii, etiam contra profundiores *Leibnitzii* et *Wolfii*, qui omnes scientiis philosophicæ complexi sunt, speculationes, que tunc temporis extra Germaniam vix migrare poterunt. Eodem tempore in Germania scripsit *Christianus Thomasius*, Lipsiæ natus, qui Hugonis Grotii, Samuelia Puffendorffii et Thomæ Hobbesii vestigiis insistens, philosophiæ practicæ præsertim, irritò labore, insudavit.

Sed Lockii doctrinæ, quæ ad scepticismum inclinabatur,

proxima, etiam opposita, conclusiones cito educta fuerunt, et proinde emergerunt idealismus per *Berkeley*, liberum, vulgatus et propagatus, nec non scepticismus, ab *Havio*, Edimburgæ nato, in lucem eductus. Prior ut Lockii empirismum everteret, mundo corpore omnem realitatem objectivam negavit; alter ex placitis lockianis, ita eundem empirismum amplificavit, ut cognitioni humanæ quæmque objectivam certitudinem infidelitatis sit, Paulo atque, *Samuel Clarkius* et *Franciscus Hutcheson*, aucti, etiam empirismum plus minusve fovèrent.

Præterea in Gallia, sæc. XVIII, opere et nisu *Condillachii*, sensismus prodit, scilicet doctrina quæ totam hominis cognitionem ad sensationem revocat, ita ut omnes idæe nihil aliud sint quam sensationes transformate. Juxta Condillachium, intellectio ipsa est quedam sensatio transformata, quapropter hic auctor in pessimum empirismum impigit. Mirum ergo non est, si ejus discipuli *Helvetius*, *Cabanis* et alii hujus furfuris homines, ad perfectum materialismum devenerunt: hæc gregalem turbam insanorum scriptorum hinc inde aberrantium oratione obire plus quam inutile est. Hæc autem doctrina ipsam Italianam sua pravitate plus minusve infecta.

Sed istæ insuper, que diu in admiratione fuerunt, tandem in suspicionem adduci coeperunt, schola Scotica præsertim conatibus, auspice et duce *Thomæ Reid*, Scotiæ oratione (anno 1710), ejusque discipulo *Duglidi Stewarti*. Hæc autem sæcra suscepit patrocinium communis sensus nature, et propterea dimicavit contra scepticismum Humii. Tentavit etiam postea accuratorem analysin omnium animæ facultatum; sed hæc analysi, minus empirica, Sensistarum errorem redolebat. Reid legitur admisit, ut principium inconcessum et certum, infallibilitatem sensus communis, saltem quoad judicia primitiva, quorum numerum non determinat (I. 241). Hoc principio præter migravit ad observationem omnium factorum et legum psychologicarum, que ex talibus factis innotescent. Igitur schola scotica ad psychologiam incubavit; sed ad fidem eorundem reduxit certitudinem humanam (II. 220).

Denique nostra ætate in Germania exorta est alia sæcra philosophicæ præcedenti longe perniciosior, duce *Franca-*

nuele Kant, qui operam impendit non tam objecto cognitionis quam instrumento quo utitur in cognoscendo. Kantius autem in primis determinare conatus est limites quibus circumscribi debet usus legitimus rationis; illud autem studium circa hunc usum vocat *criticam rationis puræ*. Cùm totum systema versetur circa facta intellectualia et quædam leges totum mundum sensibilem et aspectabilem transcendenda, qui, juxta Kantium, est tantum apparens, non autem realis (mundus enim realis nobis est *inognitus*), doctrina Kantii vocata fuit *idealismus transcendentalis*. Hæc vero doctrina in pantheismum, casus germina continet, brevi delapsa est, et omnes fructus suos celeriter protulit; nam a Kantii tempestate insanire cepit turba ejus discipulorum. Præcipua ejus opera sunt, 1º *criticæ rationis puræ*, 2º *criticæ rationis practicæ* et 3º *criticæ judicij*.

Præcipui Kantii discipuli *Fichte*, *Schelling*, *Hegel* doctrinam magistri ad ultimas conclusiones deduxerunt, licet in diversas partes ditarsi: eorum distorta somnia superius satis retulimus. *Hermesius*, *Günter* et alii hæc perversa inæptaque fignenta dogmatibus revelatis applicatos conati sunt, dogmata ipsa somniis kantianis subjicientes, ne profunde plus minusve pervertentes ut philosophia et « scientia » germanica intemperate servetur ac in celum laudibus efforatur. Non expedit hic referre nomina eorum qui mentes in Gallia depravare nisi sunt invectione istarum absurditatum, quique alias non sunt nisi plagiarum ac interceptes.

Hæc philosophiam impugnavant multi scriptores catholici, quorum nonnulli, dum sanam doctrinam propugnare visi sunt, a veritate ipsa plus minusve desceverunt: ita Lamennais, Bautain, etc.

Ontologismus, Kantismi sarculus, et Traditionalismus olim a quibusdam auctoribus, Otoberto, Rosminio, Ubaldis, de Bonald, Ventura, etc., in lucem, ut *novæ philosophiæ christiana*, edacti, jam de medio remouentur, etiam in Gallia.

Ino his ultimis diebus, facta est vera et proprio dicta philosophiæ *restauratio* per reversionem ad sapientiam scholasticam. Viri doctrina et scientia præclari ut Libe-

ratore, Sanseverinus, Kleutgen, etc., quibus Balmes suo modo viam aperuit, in eo laborant ut totius traditionis ecclesiasticæ, et speciatim S. Thomæ, doctrinam in medium proferant, ac philosophiam omnibus Ecclesiæ decretis candidè subjiciant, seu ancillam theologiæ reddant. Illi omnes S. Thomam tanquam magistrum et ducem habent; sed alii, inter quas Sanseverinus, scholæ Thomisticæ addicti sunt; alii vero, ut Liberatore, Kleutgen, non sunt Thomistæ, licet discipuli Doctoris Angelici.

At, quod mirum sane est, scientiarum naturalium cultores, saltem acrioris judicij, reconditore facta rerum indagatione, jam presentiant ac veluti ofuscant philosophiæ scholasticæ veritatem; et inde discidium inter scientias experimentales et disciplinas rationales, Baconis nisu ac mollimine effectum, et ab ejus asseculis magno verborum strepitu celebratam, jam evanescere incipit, saltem apud illos qui doctrinæ catholicæ non sunt oscres; ipsa methodus inductiva per naturæ sensibilibus arcanorum indagationem detexit falsitatem systematum scholasticæ sapientie suffectorum que ad absurdum usque deduxit. Itaque dum philosophia ad veritatem revelatam redit ac sanam majorum traditionem sequitur, stum dominium in omnes scientias naturales recuperare incipit: imo et veram unitatem hæmesci sinit.

Nunc ergo unice remanet illud spectaculum pugne acerrimæ inter veterem illam ac indeficientem sapientiam christianam et speciatim philosophiam scholasticam ex una parte, et oscres ipsius veritatis ex altera: contra pravæ doctrinæ, tam speculativæ quam practicæ quas summus Pontifex Pius IX in syllabo profligavit, speciatim contra materialismum et liberalismum, ut aiunt, longe perurinum belli hodie est. Virum contra voluntates pravæ et malo erroneque firmatas, potius quam contra mentis obscurationem ac ignorantiam, pugnare nimium sæpe habent catholici.

INDEX SYNOPTICUS.

TERTII VOLUMINIS.

Definitio nominalis et realis Ethicæ, quæ est scientia practica actus humanos ad honestatem dirigens. — Sequitur

1° Actus humani possent considerari quoad esse *physicam* et quoad esse *morale*. 2° Ethicam esse necessariam.

Divisio: Ethicæ est vel *supernaturalis* et *theologica*, vel *naturalis*: hæc iterum dividitur in *generalem*, quæ hominem, abstractione facta cujusque relationis ad alterum, dirigit ad honestatem, et *particularem*, quæ hominis per aliquam relationem specialem ad alterum spectati, mores regit. A scholasticis solebat dividi in *monasticam*, *academicam* et *politicam*.

Ethicæ specialis, quidquid sit de somniis Rationalistarum, vix differt a *jure naturali*, prout communiter accipitur.

Ratio philosophandi: Ethicæ rationalis ad normam superiorum doctrinam revelatæ progredi debet.

PRIMA PARS

ETHICÆ GENERALIS.

In hac parte agemus 1° de principis efficientibus actuum humanorum, 2° de principis directivis eorundem actuum.

CAPUT I.

DE PRINCIPIS EFFICIENTIBUS.

ARTICULUS I.

De voluntate.

In primo paragrapho, de voluntario, in secundo, de libero, disputabimus.

§ I. De voluntario.

I. Voluntarii et involuntarii notæ et divisiõ.

Voluntarium est id quod procedit a voluntate, quatenus voluntas est, atque dividi solet 1° in directum et indirectum, 2° in perfectum et imperfectum, 3° in positivum et negativum, 4° in expressum et tacitum. Voluntario opponitur involuntarium, quod ex facultate vel ignorantia provenit.

THESIS I. *Voluntas variis obiectis et retrahi potest in suis actibus elicendis.* — Objectum enim ostendi potest voluntati ut plus minusve odibile vel delectabile.

THESIS II. *Voluntas facultatem et difficultatem patris potest in suis actibus.* — Cum voluntate coagere possunt causæ adjuvantes et causæ remorantes.

II. De causis involuntarii.

I. *De violentia.* THESIS I. *Voluntas cogi potest quoad actus imperatos, minime vero quoad actus elicitos.* — Prima pars experientia constat, et altera hoc principio: aliquid non potest simul idem velle et nolle.

THESIS II. *Coactio absoluta voluntarium tollit, nam actio coacta procedit, non a voluntate patientis, sed ab ipsa cogente.*

II. *De metu.* — Est gravis vel levis, absolute vel relative — antecedens vel concomitans — ab intrinseco vel ab extrinseco.

THESIS I. *Quæ sunt ex metu, etiam grati, sunt simpliciter voluntaria, et involuntaria secundum quid tantum.* — Nam actio facta ex metu importat aliquam electionem, etsi in ipsa reperitur quedam voluntatis repugnantia.

Solutum. Metas quæ existerent cognitionem, tollerent etiam electionem, ac proinde voluntarium.

III. *De ignorantia, quæ ratione subjecti est negativa vel positiva, vincibilis vel invincibilis, ratione obiecti, est juris vel facti, ratione actus, antecedens, concomitans vel consequens.*

THESIS I. *Ignorantia antecedens et invincibilis voluntarium tollit.* — Nulla enim remanet cognitio.

THESIS II. — *Quæ sunt ex ignorantia concomitante, non sunt positive voluntaria nec involuntaria, sed sunt non voluntaria.* — 1° Non sunt voluntaria, ex defectu

cognitionis; 2° non positive involuntaria, quia non sunt contra voluntatis inclinationem; 3° remanet ut sicut non voluntaria.

THESIS III. *Quæ sunt ex ignorantia consequente sunt simpliciter voluntaria et involuntaria tantum secundum quid.* — Prima pars constat ex eo quod agens vult et actio fiat. Secunda pars: est aliqua ignorantia quoddam involuntarium parvas.

IV. *De concupiscentia.* — Voluntas ab appetitu sensibili moveri potest directe vel indirecte. Concupiscentia dividitur in antecedentem et consequentem.

THESIS I. *Concupiscentia antecedens appetit voluntarium et omnino liberum.* — Nam 1° voluntatem acuit, et exinde 2° indifferenteriam activam quadamtenus laesat.

THESIS II. *Concupiscentia consequens appetit voluntarium, sed non minus liberum.* — Nam 1° voluntas ipsa vult majorem actus intentionem, necnon 2° prœclivitatem ad unum.

§ II. De voluntatis imperio in altis animæ facultatibus.

Considerari potest illud imperium quoad exercitium et quoad specificationem.

THESIS I. *Voluntas directæ et per se non imperat facultatibus esse cogitationem, necque sensibus exteriis, sed tantum indirecete et per accidens.* — Experientia constat utraque pars.

THESIS II. *Voluntas imperat simpliciter potentiam intellecti, et secundum quid intellectui, imaginationi et appetitui sensibus.* — Id etiam analysis factorem facit.

§ III. De libero.

I. De principis libertatis.

THESIS I. *Libertum arbitrium non est facultas ab intellectui et voluntate diversa.* — Nam ejusmodi facultas abmissis actus transcunderet extiteret, et exinde non posset eligere inter plura presentia, quod absolute exquirat libertas.

Quædam sit subiectum libertatis. — THESIS I. *Libertum arbitrium propriè et formaliter non residet in intellectui.* — Intellectus enim, positus omnibus ad agendum requisitis, necessarîo operatur.

THESIS II. *Libertas formaliter et immediate residet in*

voluntate. — Nam ex actu voluntatis colligitur indifferentia hominis ad agendum vel non agendum.

Corollarium. Intellectus est radix et voluntas subjectum libertatis.

II. De efficientia illorum principiorum.

THESSIS. *Ad actum liberum efficitur non concurrit intellectus.* — Ex natura rei constat hunc non posse effective ad illum concurrere aut per se aut per suam intellectionem.

Corollarium. Tamen directe concurrat intellectus.

Quotuplici modo principios formales actus liberi in suis propriis operationibus erantur? — Alii actus voluntatis sunt circa finem, ut vultus, intentio et fructus, alii circa media, ut electio, consensus, imperium et usus. De his actibus singillatim.

Quid impediatur aut tollatur liberum? — Necessitas dividitur 1° in necessitatem exercitii et specificationis, 2° in antecedentem et consequentem, 3° in physicam et moralem.

THESSIS I. *Essentia liberi arbitri consistit in indifferentia actus, et excludit non solum coactionem, sed etiam necessitatem simplicem.* — Nam esse ex se indeterminatum et frui indifferentia activa est unum quid et idem.

THESSIS II. *Ad rationem meriti vel demeriti requiritur libertas indifferentia.* — Quia sine hac indifferentia actus non revera fiet a merente in commodum eius cui meretur, 2° nec esset moralis.

Scholium. Meritum non est idem ac moralitas.

ARTICULUS II.

De habitibus.

I. De habitibus in genere.

Habitus sunt principia elicitive actuum humanorum. Subjectum remotum habituum moralium est homo, et proximum, voluntas.

THESSIS I. *Actiones concurrunt efficitur ad productionem habitus.* — Habitus non est immediate a potentia, que est indifferens: ergo remanet ut proveniat ab actibus.

THESSIS II. *Habitus debilitantur et quandoque penitus eradicantur per actus contrarios.* — Actus sunt causa habituum.

II. De habitibus bonis, seu de virtutibus.

De virtutibus in genere.

Quid est virtus? THESSIS I. *Virtus moralis in medio via est.* — Quia nequit a regula ultra citrave deflectere.

THESSIS II. *Homo cui perfectus operandum indiget virtutibus.* — Quia sine virtutibus non possumus uniformiter, constanter et prompte operari secundum regulam morum.

— Divisio virtutum.

THESSIS. *Virtus moralis adequate dividitur in quatuor generatioribus partes, que sunt prudentia, justitia, temperantia et fortitudo.* — Nam 1° quatuor sunt principia operationum moralium: vis rationalis, voluntas, appetitus concupiscibilis et appetitus irascibilis, que informantur, primum prudentia, secundum justitia, etc., 2° idipsum eruitur etiam ex objecto illarum, nempe ex bono morali.

De virtutibus moralibus in specie.

I. *Prudentia* est virtus qua intellectus judicat quid in particulari sit honestum vel turpe. Tres sunt actus generaliores prudentia: 1° bene consultare, 2° recte iudicare, 3° recte imperare: inde partes potentiales Prudentia sunt: Eubulia, Synesis, Gnome.

Partes integrantes eadem virtutis sunt: Memoria, Intelligentia, Providentia, Ratiocinatio, Solertia, Docilitas, Circumspectio, Cautio, quatenus ad disquisitionem operis honesti se referunt.

II. *Justitia* est virtus moralis qua voluntas tribuit alteri quod suum est. Objectum formale justitie est jus, quod multifariam dividitur.

Justitia partitur in integram et particularem. 2° in commutativam et distributivam, quibus revocatur vindicativa. Legalis subdividitur solet in stricto legalem et epicheiam.

Partes potentiales justitie sunt: Religio, Pietas, Clementia, etc.

III. *Temperantia* est virtus moralis qua ad prescriptum rationis appetitum moderatur circa voluptates corporales, presertim gustus et tactus. Partes integrantes temperantia sunt: Verecundia et Honestas. Partes subjectivæ, Abstinentia, Sobrietas, Castitas et Pudicitia. Partes potentiales sunt: Humilitas, Modestia, etc.

IV. *Fortitudo* est habitus elicivus prebens animis firmitatem et robur in perferendis, et justis periculis

agrandendis propter honestatem. — Partes integrantes fortitudinis sunt: Magnanimitas et Magnificencia, Patientia et Perseverantia.

III. De habitibus pravis seu de vitiis.

Vitium est mala qualitas mentis, qua malo vivitur et per se homo vitiosus. Causa vitiorum sunt vel intrinseca, ut ignorantia, insipientia, appetitus sensitivus, vel extrinsecae, ut diaboli et mundus.

Vitium ratione tum subiecti tum objecti spectatum eodem modo dividitur de vitiis:

1° sapientia qua per excessum, v. g.: precipitatione, inconstantiam, etc.; vel per defectum, v. g.: prudentia carnis, insipientia, dolo, etc.; quia peccat contra prudentiam.

2° iustitia, quae diversa accipit nomina iuxta diversitatem bonorum in quibus homo iniustus iudii proximo.

3° intemperantia species sunt: gula, ebrietas et luxuria.

4° Fortitudinis opponuntur vana gloria, hypocrisis, pertinacia, etc.

CAPUT II.

DE PRINCIPIIS DIRECTIVIS.

Principia directiva spectant ad objectum formale Ethicæ determinandum.

ARTICULUS I.

De principis directivis in genere.

A. De moralitate.

Moralitas est objectum formale Ethicæ. Holloerius, Pafendorius et Rationalistae varie errant circa fontem moralitatis; contra quos nonnullas theses stabilivimus.

Thesis I. Actio humana unam moralitatem non pendet a legibus humanis sicut ab opinione popularium. — I pars cadet ex eo quod leges ipsæ diè possunt iustas vel iniustas; II pars eruitur ex diversitate et mutabilitate opinionum.

Thesis II. Regula moralitatis regum nequit in alioquin iuncta seu sensu morali organica. Nanique 1° discretio inter bonum et malum morale non potest esse nisi cognitio intellectus, 2° sensus corporum non potest testis discernere nisi per motionem moralem, tandem

3° idem sensus non est conformis, etiam in eodem homine.

Thesis III. Ratio humana non est autonoma in stabilitione moralitate actuum humanarum; Etiam 1° ratio humana, sicut ipse homo, est dependens, necnon 2° debet, non constituere, sed referre suum objectum. Scholæ. Doctrina de rationis autonoma est superflua Pambolium.

Thesis IV. Libera Dei voluntas non est unicus font moralitatis. Nam moralitas est aliquando absolute determinata ad unam.

Thesis V. Actio humana moralitas 1° immediate pendet ab ordine objectivo rerum, 2° scilicet autem ab ordine divina sapientia et bonitate. — Etiam 1° moralitas est convenientia actionum cum natura entis operantis; 2° hæc relatio actuum cum natura, seu hic ordo objectivus ipse pendet a divina sapientia et bonitate.

Corollarium. Ergo 1° primaria bonitas morali desumitur ab objecto; 2° moralitas etiam venit ex fine extrinseco.

II. De conceptu et divisione principiorum directivorum.

Principium proximum est ipsa ratio, remotum, lex æternæ, qua informat principium proximum. At bonum et finis sunt principia allicientia, adeoque habent rationem termini assignati, inde et principia suo modo directivi.

ARTICULUS II.

De principis directivis in specie.

§ I. De principis externis.

I. De fine.

Actus de fine ultimo, non apparenti, sed vero.

Thesis I. Habet homo aliquam finem ultimam et quidem sociam. Nam, quod primum partem, non potest dari processum in infinitum in finibus intentis; 2° pars: finis ultimus, 1° ad alium ordinari nequit, 2° debet plene satiare appetentem.

Corollarium. Ergo homo omnia appetere debet propter ultimum finem.

Thesis II. Directio hominis ad ultimum finem, in ordine morali procurando et promovendo site est, secus 1° non tribueret homini perfectionem maximam, 2° non con-

grueret cum ipso sine, 3° non penderet ab homine, qui est ens liberum.

THESIS III. *Verus finis simpliciter ultimus est solus Deus.* — Deus enim est summum bonum, quod ad aliud non refertur.

Scholium. Homines sponte nature appetunt suum finem ultimum, sed non semper bonum ipsum in quo hic reponitur. — Finis ultimus considerari potest *obiective et formaliter.*

THESIS I. *Destitudo obiectiva humanis in nullo bono creato consistere potest.* — Nam bonum hujus generis non excludit omnem defectum, nec totaliter quietare potest facultatem appetendi.

De beatitudine formalis. Circa ejus naturam sunt flures falsæ sententiæ.

THESIS II. *Beatitudo formalis consistit in operatione anime rationalis.* — Si non consistet 1° in operatione, nullam contineret conjunctionem cum obiectiva. 2° Si hæc operatio non esset *partim intellectualis*, beatitudo dici non posset perfectissima; nec nos conjungere valeret cum objecto summe spirituali.

Scholium. Tamen operationes spiritus beatitudo possunt antecedenter et consequenter ad beatitudinem formam esse.

Varia sententiæ theologorum circa naturam beatitudinis formalis.

THESIS III. *Formalis beatitudo quoad integrum et perfectum statum, includit tres actus: visionem Dei, amorem et gaudium.* — Integra possessio hæc tria requirit.

Scholium. Si speciatim ageretur de beatitudine supernaturali, visio Dei diceretur beatifica.

Scholium. Thomistæ et Scotistæ non sequuntur de visione aut amore præcisive sumpto, seu prout hi actus excluderent gaudium.

THESIS V. *Si speciali modo aperitur de suprema beatitudine naturalis, actus cognitivus quem includit, consistere nequit in clara Dei visione; sed in cognitione Dei perfectiori quæ per media nature proportionata obtineri, reponi debet.*

THESIS VI. *Potest homo ratione naturali, seclusa fide, sine minus certo cognoscere, saltem probabilissime coniecere quod pro statu futuro homo justus sit summam beatitudinem consecuturus.* — Id enim colligitur ex dogmate immortalitatis anime, et ex appetitu innato beatitudinis.

54

54

55

55

56

56

57

57

57

58

58

58

58

58

59

II. De lege.

Lex est ordinatio rationis ad bonum commune ab eo qui habet curam communitatis, promulgata. Partitur 1° in divinam, quæ est æterna vel temporalis, et 2° humanam, quæ subdividitur ratione objecti in ecclesiasticam et civilem, et ratione modi in scriptam et non scriptam.

De existentia legis nature. **THESIS I.** *Exstat in homine lex naturalis.* — **Probat** 1° ex testimonio conscientia, 2° ex eo quod homo debet ipse suos actus ad finem ultimum referre.

Scholium. Lex naturalis prout concipitur in Deo, dicitur lex æterna.

THESIS II. *Lex naturalis fundamentum est legis positivæ, et ipsa fundamentum habet in supremo Dei dominio in res omnes.* — 1^a pars colligitur ex immutabilitate et præexistentia legis naturalis, 11^a ex eo quod jus Dei in nos fundatur in supremo ejus dominio.

THESIS III. *Primum præceptum legis naturalis seu universalissimum, ab alio præsupposito non derivatum ei et fons ac radix alterum est: Bonum est faciendum et malum vitandum.*

De duratione legum. **THESIS I.** *Lex naturalis strictè sumpta nullatenus mutari potest, quia præcipit id quod per se est bonum et prohibet id quod per se est malum.*

THESIS II. *Lex naturalis non accipit dispensationem propriè dictam.*

THESIS III. *Lex divina positivè abrogari potest.* — Constat 4° ex facto, 2° ex libertate legislatoris.

Scholium. De variis modis quibus mutari potest lex divina positiva.

De sanctione, quæ dat legi efficaciam. **THESIS.** *Lex naturalis ancipiti debet præmissis et poenæ, quæ ad futuram vitam pertineant.* — 1^a pars probatur ex justitia Dei, 11^a ex necessitate exhibendi sanctionem quæ efficaciter moveat in omnibus adjunctis.

Scholium. Datur varietas in hæc sanctione.

De interpretatione legum positivarum. Multiplex genus interpretationis. Regula primordiales interpretationis.

§ II. De principis internis, seu de conscientia.

De variis vocis conscientia significationibus.

TR 1^a I. *Conscientia 1° non est syllogismus, neque 2° lex*

63

63

naturalis. Quia 1° iudicat in particulari, 2° non est immutabilis.

Scholium. Quo exemplo essentis declaratur quid veniat per gradum in leg. in naturalem et conscientiam.

Thesis II. Conscientia vix habet liquidam, sed est regula certior, certiorque humanarum. — Est enim interna legi extrinsecæ.

Conditio. Ergo passivus sequi conscientiam invincibiliter erroneam.

Quæstio an conscientia. Est 1° recta vel erronea, 2° certa vel dubia, 3° perplexa, scrupulosa, vel lais, 4° instabilis vel impotentibus.

Thesis. Sola conscientia recta et certa est per se regula morum. — 1° paræ: sola conscientia recta regulæ objective respondet, 2° paræ: sola conscientia certa volubili nobis ipsam ligetur.

Conditio. 1° circa conscientiam invincibiliter erroneam, 2° circa conscientiam speculative vel practice dubiam, 3° circa conscientiam probabilem.

SEGUNDA PARS

ETHICA SPECIALIS.

Ethica specialis considerat actus humanos prout dicunt ordinem ad alterum, ac prout de officis et iuribus agit.

SECTIO I.

IUS PRIVATUM.

CAPUT I.

DE HOMINUM OFFICIIS ERGO DEUM.

Summa illorum officiorum vocatur religio.

ARTICULUS I.

De religione generatim inspecta.

Thesis I. Officia omnium prius ceteris omnibus anteponenda sunt officia religionis, nam respiciunt ordinem essentiali ad finem ultimum.

Thesis II. Cognitio Dei inter primitiva et essentialia nature rationalis agni comparari debet, non est primum officium religionis. Deinde cognitio est norma actionum.

Thesis III. Amor Dei, tanquam objecti summe boni, est iure nature prescriptus. — Deus enim a ratione proponitur ut summe amabilis.

I. De cultu.

Thesis I. Homo tenetur ad internum Dei cultum. — Nam anima est creatura in se et in suis operationibus Deo obnoxia.

Scholium. Deus non designatur cultum nostram internum.

Thesis II. Deo etiam debetur est iure nature cultus exterius. — Nam 1° Corpus est res a Deo creata, 2° totus homo debet Deum colere, 3° sensibilium administratione equans ad Deum cognoscendum.

Thesis III. Deo debetur est cultus divini sacralis, qui usque ab hominibus societatem effluentibus celebratur. — Nam homo 1° qui est natura sua socialis, atque 2° instituta quodam sociali tenetur, debet id omne quod habet ad Deum referre... Corollaria.

ARTICULUS II.

De religione supernaturali.

Religio supernaturalis veritates divinitus revelatas complectitur. Revelatio supernaturalis esse potest quoad essentialem, vel quoad modum tantum.

Thesis I. Deus hominibus potest revelare veritates duas naturales tum supernaturalis. — Etenim nulla potest deprehendi intrinseca repugnantiæ ex parte tum Dei tum hominis, tum objecti revelati.

Scholium. Mystera etiam possunt revelari.

Thesis II. Necessarium omnino fuit ut homini, semel ad supernaturalem ordinem ducto, revelentur supernaturalia credenda. — Etenim sine hac revelatio non potuisset eius voluntas bona supernaturalia appetere.

Thesis III. Revelatio veritatum ordinis naturalis fuisse homini, etiam ad statum supernaturalem non coacto, moraliter necessaria. — Etenim to veritates que Deum et mores respiciunt, sunt altissimo, que prout, semota revelatione, disturban inquisitionem

exquirent: 2º status generis humani ante revelationem Christianam satis probat hanc veritatem.

THESIS IV. *Homo officio adstringitur amplectenda revelationis quæ facta sit, et eam inquirendi, si nondum agnoscerit. — Iª pars:* Deus per revelationem vult ligare homines; *IIª pars:* homo nequit vocationem Dei negligere.

THESIS V. *Tamen ut homo officio amplectendi revelationem adstringatur, necesse est ut certo sciat illam esse divinam. —* Judicium enim incertum de credibilitate objecti non est sufficiens ad rationabiliter credendum fide certâ.

Scholium. Agitur de certitudine acquisita per evidentiam credibilitatis.

THESIS VI. *Inter alia motiva credibilitatis miracula et prophetiæ parvas omnimodam evidentiam credibilitatis de divina revelatione, quam confirmant. —* Constitunt confirmationem divinam minime ambiguum.

Scholium. Præter hæc motiva extrinseca, dantur etiam motiva intrinseca, quæ seorsim probabilitatem generare possunt.

CAPUT II.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA SEMETIPSUM.

ARTICULUS I.

De officiis quod animam.

I. De effectis quæ ad intellectum spectant.

Officia quæ ad intellectum spectant, obligatione acquirenti debent scientiam contineri, 2º Officia ad voluntatem spectantia in prosecutione summi boni ad quod omnia alia bona debent referri.

II. De officiis ad voluntatem spectantibus.

Intuitus observantis legum non est unicum motivum honesto agendi, ut autumat Kantius: gloria Dei procuranda est motivum longe nobiliss.

ARTICULUS II.

De officiis quod corpus.

THESIS I. *Jure nature prohibitum est se directe et ex intentione interficere, nam suicidium est 1º actus Deo*

injurious, 2º læsio jurium societatis, 3º maximum detrimentum inferri sese interficienti.

Scholium. Tamen ob justam causam homo potest discrimen mortis tentare.

THESIS II. *Mortificatio christiana juri natura consonat. —* Nam 1º est medium redigendi viros corporales sub jus ditionemque rationis, 2º reddit virtutem victicem in conflictu cum sensu.

De injuria aggressionem repellendo. **THESIS I.** *Licitum est occidere injuratum invasorem ad defensionem vitæ et integritatis membrorum, et etiam pudicitiam, æreato tamen moderamine inculpata tutele. —* Nam in discrimine vitæ aut damni æquivalentis, jus innocents anteponitur juri nefarii invasoris.

THESIS II. *Jure nature illicita sunt privata certamina, quæ duella vocantur.* Homo in vitam nec suam nec aliorum jus ullum habet.

Scholium. Duellum per se nullam habet proportionem cum fine intento a pugnantibus.

CAPUT III.

DE OFFICIIS HOMINIS ERGA ALIOS HOMINES.

ARTICULUS I.

Officia essentialia hominis erga ceteros homines.

THESIS. *Alios homines quisque sicut semetipsum diligere jure nature tenetur. —* Id colligitur ex unitate nature et finis inter homines. Corollaria.

De Jure proprietatis, quod est facultas perfecte disponendi de re aliqua ejusque utiute.

Dominium dividitur in plenum et non plenum, directum et utile.

THESIS I. *Jus proprietatis non oritur ex pacto neque ex legibus civitatis. —* Iª pars: Jus proprietatis semper viguit apud homines. Possessio stabilis rerum externarum est hærenti naturalis; *IIª pars* constat ex historia et ex universalitate et constantia facti.

Corollarium. Ergo jus acquirendi stabilem proprietatem immediate oritur a natura.

THESIS II. *Factum primigenium quod jus proprietatis determinat, est humana activitatis exercitium. —* Hæc activitas inducit aliquam perniciem qua res perfecta inducit specialem relationem ad solam agentem.

84

86

87

87

88

89

89

91

91

93

93

94

95

95

69

97

98

98

100

100

THESES III. Dominium hereditate transmitti potest. —
 Legitimus possessor facultatem habet perfecte disponendi, et generatim censetur velle disponere in favorem suorum filiorum.

ARTICULUS II.

De officio ex pacto nascentibus, seu de contractibus.

I. De natura et varietate contractuum.

Contractus, qui est consensus duorum vel plurium in idem placitum dividitur 1° in verum et quasi contractum, 2° in unilateralem et bilateralem, 3° in onerosum et gratuitum, etc.

Ad validitatem contractus requiritur 1° cognitio rei, 2° libertas, 3° mutui consensus, 4° materia possibilis et licita.

Extensio obligationis ex contractu nascentis.

II. Modus ac conditio contractus adjectæ atque extinctæ obligationis et contractus emergentis.

Modus et conditio adijci possunt: conditio esse potest suspensiva vel resolutoria, expressa vel tacita.

Essentialis obligatio ex contractu emergens, 1° solutione, 2° condonatione, 3° interitu rei, 4° novatione.

Varie species contractus.

III. De contractibus in specie.

De vires, qui est iurum ex mutuo immediate promotionis.

THESES I. Usure hereditaria sunt jure naturali prohibita. —
 Nam aditum 4° fortunas egentibus, 2° æqualitatem contractus, 3° sine titulo fenerator aliquid prætere sortem exigere.

Solutio. Tamen sunt plures tituli extrinseci: 1° Damnum emergens; 2° licentiam cessans; 3° periculum sortis, 4° titulus civilis, 5° conductio penalis.

SECTIO II.

JUS PUBLICUM.

Varie juris etymologie et significationes. Divisio sectionis.

ARTICULUS I.

De societate domestica.

Societas est unio eorum intelligentia et libertate præditorum, in prosecutionem alicujus boni communis concorditer conspirantium. Societas domestica tribus inferioribus societatibus coalescit.

§ I. De societate conjugali.

Matrimonium est viri ac mulieris legitima conjunctio individuum vitæ consuetudinem retinens.

I. De essentia matrimonii.

Consummatio non pertinet ad essentiam. — Fines adequatus matrimonii.

THESES I. Neptur honeste sunt et natura hominis consentaneæ. — Nam 1° sunt necessarias, 2° respondent inclinationi, non modo sensibili sed et rationali hominis.

THESES II. Matrimonium reparit infirmum conjugum dilectionem. — Conjuges nemini per mutuum amorem constituere possunt quam personam moralem.

Solutio. Matrimonium emulatur virtutis amore suscepto non est antipondium. Matrimonium integre fideles est sacramentum, ac proinde potestati politica non subditur, nisi quoad effectus iure civiles.

II. De proprietatibus matrimonii.

4° De unitate. — **THESES I. Polyandria juri naturali adversatur.** — Opponitur enim diversis finibus matrimonii.

THESES II. Polygamia, etsi forsan juri naturali non absolute repugnet, certo tamen ipsi parum consonat. — Quia 1° tollit æqualitatem contractus, 2° paci domesticæ contraria est.

3° De indissolubilitate. — **THESES I. Indissolubilitatem matrimonii esse contractus petit nullo societatis conjugalis.** — 1° Mutuum conjugum firmiterem reddit amorem; 2° avertit sequitatem contractus.

Solutio. Matrimonia consummata sunt absolute interdules indissolubilia.

THESES II. Divortium imperfectum, seu quoddam solus cohabitationem, licitum esse potest. — Quandoque evadit

unicum medium redintegrandi mutuam amorem, et consulendi salutis unius coniugis.

446

III. De conditionibus matrimonii.

Ad matrimonium rite incedendum requiruntur, 1° ætas et corporis perfectio que sint idoneæ ad finem matrimonii, 2° unitas salus, 3° nulla sanguinis propinquitas, denique 4° mutua consensus libere datus.

447

Matrimonium iam initum exquiri 1° mutuam conjugum fidem, 2° ut potestas suprema penes virum resideat.

449

§ II. De societate paterna.

Hæc societas est conjunctio plurium personarum que, per ipsam naturam, educationis gratia initur.

449

I. De potestate paterna et officio parentum.

Debent parentes 1° curam temporalem filiis exhibere, 2° eosdem docere præcipua officia nature rationalis.

420

THESIS. Societas carere debet ut publicis officiis non debeat educandi pueros; sed educationem voluntati parentum contrariam præ libera imponeat. — *Item partem postea probamus. Il pars colligitur ex eo quod jus paternum est præexistens et prævalens.*

420

Potestas paterna amplius. Dicit potest hæc potestas rectoria, inspectoria et executoria.

423

II. De officio liberorum.

Filii parentibus debent 1° amorem, 2° reverentiam, 3° obedientiam, nisi saltem agatur de electionis status vite.

422

§ III. De societate herili.

Est societas pacifica que communis utilitatis gratia initur inter dominum et familiam. Dominus debet famulos amare, instruere, corrigere, eorumque operam jure stipendio recipere. Famuli debent domino obedientiam, reverentiam, fidelitatem et opera de quibus nati sunt.

423

De servitute. **THESIS I.** Servitus in qua quis perpetuo se totamque suam familiam, pro tempore quo est sub potestate paterna, alicui ultroneo manciparet, juri nature absolute adversari non videtur. — Nam opera sua quorum dispositionem habet, unice mancipat.

425

THESIS II. Servitus in qua quis omnia sua jura ipsamque existentiam in bonam alterius permitteret, juri no-

tura manifeste repugnat sive sit ultroneo, sive coacto. — Servus ille manciparet jura quorum dispositionem liberam non habet, seu traderet rem non suam.

425

Scholium. Religio christiana pavlatim servitatem pepulit.

426

CAPUT I.

DE SOCIETATE CIVILI.

Hæc societas inclinationi nature respondet.

126

ARTICULUS I.

De societate civili generatim inspecta.

§ I. De origine societatis civilis.

I. Nonnulli originem hujus societatis explicant per quendam statum primitivum nature sive realem sive fictivum, qui ob diversas necessitates transit in statum politicum.

427

Hypotesis de statu nature fictivo sustineri nequit. — Nam fictio abstracta nequit producere factum reale, ut est societas civilis.

428

Hypotesis de statu nature historico. Hobbesius profert illum statum tanquam realem et historicum, sed hæc doctrina 1° fundatur in falsis, 2° historia adversatur. Rousseau eodem somnia recedit.

428

II. *Vera sententia.* **THESIS I.** Homo natura sua socialis est. — Probatur 1° ex factis, 2° ex facultate loquendi, 3° ex nativa indigentia, alique 4° ex proclivitate ad communicandum cum aliis hominibus.

429

Scholium. Instinctus socialis in homine indelens appetit terminos relationum socialium.

430

THESIS II. Homo per factum propriæ existentie, in societate universali seu humani quodam modo constituitur.

430

THESIS III. Factum principium et naturale, a quo societas civilis in concretis originem duxit, est ipsa familiarum ex eodem sigillo propagatio. — Id probatur 1° ex historia, 2° ex eo quod instinctus socialitatis primitus respiciat propinquiores terminos.

434

§ II. De fine societatis civilis.

Hic finis reponi nequit in mutua coarctatione et in mutua libertate, ut putat Kantius; nam hæc theoria 4° falsis

- inilitur principis, 2° negativam reddit scopum societatis politicæ. 432
- THESSIS II.** *Scopus politicae societatis in bonis externis, quatenus ad communem prosperitatem singulorum membrorum se referant et internos moralitatis ordines informantur, reponi debet.* — Et non 1° scopus reponi debet in repositivis, sed in rebus naturalibus attingibilibus, 2° ille scopus debet ergere in commodum sociorum: societas enim perfectione suorum membrorum calura sua intendit, 3° hinc bona externa nequeunt ad finem ultimam directe, sed indirecte ad se referre 433

ARTICULUS III. De economia interna seu de natura societatis civilis.

- SOCIETAS CIVILIS** immediate constat ex familiaris, nam 1° homo structiori vinculo familie attingitur quam civitati, 2° iura domestica anteriora sunt et stabiliora iuribus civilibus. 435
- THESSIS I.** *Elementa essentialia societatis sunt multitudo et auctoritas.* — Et non ad societatem constituendam requiritur multitudo et unitas realis. 435
- Scholion.** Principium unitatis dicitur auctoritas. 436
- THESSIS II.** *Potestas politica est propriam communem subiecti huius potestatis non spectat ad directam ad communem bonum communitatis ordinandam.* — Potestas enim constituitur propter ipsam communitatem. 436
- Scholion.** Spectat dispositio elementorum socialium sub potestate dicitur constitutio politica. 437
- THESSIS III.** *Constitutio politica debet esse organica non inorganica.* — Et non societas constat non tantum rebus inorganicis, sed presertim persuasivis. 437

ARTICULUS II.

De suprema potestate politica.

§ I. De origine supremae potestatis.

- Varia systemata circa originem potestatis politicæ. 438
- I. De contracta sociali,** qui per pactum, unum aut triplex, explicat transitum e statu naturali ad statum socialem. 438
- THESSIS I.** *Theoria contractus socialis in se est absurda, et ex suis consequentiis theoreticis et practicis subvertitur tunc ordinis societatis et presertim potestatis publicæ.*

- *Prima pars* constat ex falsis principiis quibus hæc theoria innititur, et ex contradictionibus quas involvit. *Secunda pars* evincitur ex eo quod theoria hæc solvit ordinem socialem ab ordine morali, ducit ad communismum, necnon potestatem publicam semper revocabilem reddit. 439
- Scholion.** Hæc theoria ducere potest ad tyrannidem 441
- THESSIS II.** *Illud systema originum ducit a protestantismo, cuius est mera applicatio ordinis politici.* — Id constat 1° ex historia, 2° ex analogia theoriarum. 442
- II. Systema scholasticum.** Præcipua puncta doctrinæ in quibus præsens systema distinguitur a contracta sociali. 443
- Cardo totius systematis in eo consistit quod potestas civilis quoties in uno principe legitime reperitur, a populo et communitate dimanet proxime vel remote, nec possit aliter haberi ut justa sit. 444
- III. Theoria de jure dictano.** Quid veniat per hæc theoriam. 444
- THESSIS I.** *Suprema potestas politica per se spectata a Deo immediate procedit.* — Et non 1° potestas civilis est naturalis, 2° fruatur iure vite et mortis in subditos. 445
- THESSIS II.** *Deus, generaliter loquendo, non confert, per suam potestatem, aliquid subdito.* — Constat 1° ex historia, 2° ex eo quod hæc potestas est ordinis mere naturalis. 446
- THESSIS III.** *Causa que principum subiectum politicæ potestatis determinat, per se est prævalentia præcipientis iuris domesticæ, per accessus vero est consensus.* — Prima pars colligitur ex analogia inter potestatem paternam et auctoritatem politicam. *Secunda pars* constat ex eo quod origo societatis civilis non est artificialis sed naturalis. 448
- Potestas suprema transferri potest 4° hereditate, 2° electione, 3° iure victoriæ. 449
- § II. De natura supremae potestatis.
- De variis facultatibus seu *functionibus* potestatis supremæ. 451
- I. De potestate constitutiva.
- Et legitus tum physicis tum moralibus quibus obnoxia est. 452

II. De potestate legislativa.

Thesis. *Potestas legifera civilis acquiritur media vere interna, neque etiam externa, que ad ordinem superiorem pertinet, promereri.* — *Prima pars:* Media interna nullam relationem habent ad finem societatem. *Secunda pars:* Ordine ejusmodi ordinem rectum perturbaret, sed esset violenta.

473

De potestate legifera et legum dotibus.

Potestas legislativa ita constitui debet ut præ se ferat solertiam, æquabilitatem et honestatem. — De legum dotibus et vi obligandi.

475

III. De potestate executiva.

Ejus necessitas et multiplex ratio: De potestate judiciaria ejusque exercitio, seu de iudicio. De potestate coactiva, necnon de pena. De separatione functionum politiciæ potestatis.

477

IV. De variis functionibus politiciæ ad invicem et de diversis formis regimini.

De tribus simplicioribus formis gubernii.

480

Thesis I. *Absoluti consideratione, ex formis simplicibus, præstantissima est monarchia; sed propter humanam naturæ corruptionem, utilis est regnum ex tribus formis temperatum.* 1° pars: Monarchia dat firmiter unitatem. 2^a pars: forma mixta gratior est.

483

Scholium.

483

Thesis II. *Pro determinato populo, forma illa est præferenda que præ ceteris aptatur consuetudinibus et indoli hujusce populi.* — Id constat ex experientia, ex analogia deducta ex insitata ratione agenda honorum.

484

Scholium. Forma legitima apud singulos populos, est pro illis aptior.

485

CAPUT II.

DE SOCIETATE RELIGIOSA.

* ARTICULUS I.

De societate religione in se spectata.

Hæc societas potest spectari quoad statum internum et quoad statum externum.

485

§ I. De statu interno Ecclesie.

Cum religio sit supernaturalis, fit ut ipsa societas religiosa sit ejusdem ordinis.

465

Thesis I. *Societas religiosa est homini præ civili necessaria.* — Hæc est organum revelationis, et medicorum salutis dispensatrix.

466

Thesis II. *Ecclesia est societas visibilis perfecta.* — *Ita pars:* Ecclesia enim est societas realis ac hominibus constans, que cultum externum Deo reddere debet. 2^a pars: habet in se media ad finem suam necessaria.

466

Corollarium. Ergo jus habet possidendi bona temporalia.

467

Thesis III. *Ecclesia est societas realiter distincta a societate civili, eoque longe excellentior.* — 4^a pars: Fines sunt distincti et membra diversa. 2^a pars: Finis Ecclesie est altior, et ejus media nobiliora.

467

De organo Ecclesie structura. 1° Ecclesia ad instar individui humani constare dicitur anima et corpore. 2° Fruitur proprietatibus internis nempe: unitate, sanctitate, catholicitate apostolicitate, que etiam statum phenomenon habent. Præter illas proprietates et notas, nonnullis etiam ornatur dotibus. 3° Ecclesia quoad corpus spectata duo sunt elementa: persona et res, seu media, que in duplicem classem partiuntur: de potestate ordinis et potestate jurisdictionis, cujus obiectum materiale est duplex, dogma et disciplina.

468

Hæc interna temperatio Ecclesie respondet conceptui juridico societatis religiose.

470

§ II. De externo Ecclesie statu.

I. De statu externo ex reum natura effluente.

Ecclesia et status politicus aliquo sensu dici possunt mutuo independentes, tamen in materia mixta jus Ecclesie prævaleat. De ratione primatiæ Ecclesie.

471

Thesis I. *Ecclesia jus habet se propagandi per universum orbem, etiam reluctantæ civili potestate.* — Nam omnes homines sunt virtualiter vel formaliter subditi Ecclesie, que est societas superior.

472

Corollarium. Ergo jus habet sese constituendi.

473

De jurebus Ecclesie in societatem civilem. 1° Infidelium, 2° Hæreticorum, 3° Catholicorum.

473

Thesis. *Status politicus alteri esse nequit.* — Cum Atheismo legali componi nequit 4° tranquillitas civi-

lis, 2° motua conjunctio societatis civilis et societatis religiosae; 3° absolutae Dei voluntati repugnat istiusmodi atheismus.

4° *De libertate cultuum.* Falsa est doctrina quae propagaret libertatem cultuum tanquam principium aequitatis naturalis. Sola necessitas potest eximere principia ab obligatione luendi verum cultum.

5° *De libertate concionum.* Ambiguitas nominis et conceptus, et absurditas postulationum quorum ope defenditur haec libertas. Diluuntur rationes adversariorum.

II. De statu externo concordatiis stabilito.

Conflictus inter Ecclesiam et statum quandoque necessarii reddunt concordata.

4° *De natura concordatarum.* *Thesis I.* Concordata plerumque sunt sicut pacta synallagmatica. — Nam 1° agitur de rebus solius Ecclesiae propriis; 2° partes contractantes non sunt aequalis juris; 3° res spirituales non possunt committi cum temporalibus.

Corollarium. Ergo concordata generaliter inter privilegia annumeranda sunt.

Thesis II. *Ad concordata rite valdeque inveniunda requiruntur materia facta.* — Etenim Ecclesia quibusdam iuribus fruitur inalienabilibus, quae proinde nequeunt esse materia pactionis.

Scholium. Ecclesia nequit perpetuo concedere jus placiti regii.

5° *De valore concordatarum.* Valor immediatus est valor contractus: sub hoc respectu, concordatum legitimum contractuum subiacet. Verum si ille contractus non est synallagmaticus, potestas ecclesiastica potest illum rescindere: agitur enim de privilegio.

ARTICULUS II.

De potestate ecclesiastica.

§ I. *Oeconomia suprema potestatis in Ecclesia.*

Christus supremam potestatem contulit tum soli Petro tum toti collegio apostolorum sub duce Petro, ita ut inter personam physicam et personam moralem nullus dari possit conflictus.

Potestas suprema ecclesiastica est legitima et executiva, unde iudicialis et coactiva.

Thesis. *Iuxta ordinariam Providentiae legem, civilis*

principatus et Romano Pontifici necessarii ad exercitium suae potestatis spiritualis. — Id poscit 4° motua Patris et filiorum dilectio; 2° iudicium quam filii in Patrem habere debent, 3° independentia necessaria Pontifici, qui in mundo divinum est elementum.

Scholium. Distinctio inter spiritualia et temporalia in praesens nullus est roboris.

§ II. *De gradibus inferioribus auctoritatis ecclesiasticae divinitus institutis.*

Unitas Ecclesiae universalis requirit ut singulae Ecclesiae, seu dioeceses, alicui centro, seu Ecclesiae romanae, a prima origine referantur; inde singulos dioeceses constituent veluti systemata particularia, quae in systema generale, tanquam centrum, revolvuntur. Potestas episcopalis, quae est legislativa et executiva, centrum particularis systematis constituit.

§ III. *De forma regiminis Ecclesiae.*

Varii errores circa formam regiminis Ecclesiae.

Thesis. *Forma regiminis Ecclesiae est monarchia.* — Suprema enim potestas in solo Rom. Pontifice lege ordinaria residet.

Scholium. Potestas episcopalis non est suprema, sed dependens: itaque Ecclesia non est oligarchia.

CAPUT III.

DE JURE INTERNATIONALI.

Instinctus socialis hominem etiam ordinat ad societatem internationalem. Variis descriptionibus juris gentium.

§ I. *De mutuis officiis nationum in statu nativo et normali spectatarum.*

I. *Officia et iura quae ex ipso natura rerum effluerecunt.*

Thesis I. *Fundamentum omnium officiorum et iurium, quae statum externum gentium determinant, in amore quem sui tantum praestare tenentur, colloqui debet.* — Lex amoris, ex qua status socialis hominem non eximit, nullus alios cognoscit terminos nisi ipsam humanitatem.

Thesis II. *Supremi imperantes debent utilitatem propriae gentis anteponeere utilitati gentis alienae.* — Officio enim prospicendi propriae genti tenentur.

Thesis III. *Omnes nationes, sine magna, sine parvo, equiparantur: quod iure absoluta.* — Nulla enim di-

versitas 1° in sociis, 2° in fundamento societatis, 3° nulla jura nova afferunt cives in societatem jam constitutam rursus coaptati.

Scholium. Tamen jus præcedentiam ex nationum amplitudine repetere fas est.

Thesis IV. *Vitium est aliarum gentium perfectioni et tranquillitati aperte vel simulate nocere.* — Id enim enim jus certum singularum nationum sibi prospiciendi.

Scholium. Quodammodo etiam tenentur gentes ad officia iustitiae benevolentis.

II. Officia ex pacis emergentia.

Commercium. Ejus utilitas et leges.

Fœderum. **Thesis.** *Fœdera non nisi a supremis imperantibus, sive per se ipsos sive per legatos, rari possunt.* — Tunc enim partes contrahentes sunt ipsæ societates, quarum vires perit solis supremis imperans. Conditiones fœderum eorumque solutio.

Legationes. Natura legationis et officia legatorum. Quousque se extendat eorum inviolabilitas.

§ II. De mutuis nationum juribus et officiis temporis belli.

Definitio belli. **Thesis I.** *Jus belli nationibus competit.* Benein quândoque est unicum medium servantis aut recuperandi jura essentialia alicujus societatis.

Thesis II. *Ut bellum sit legitimum, requiritur causa justa et necessaria proprie dicta.* — *Primum pars:* Tot et tantas calamitates inferre nonnisi licet quia causa sit justa et gravissima. *Secundo pars:* Remedio valde periculoso nemo licite utitur sine aliqua necessitate.

Corollarium. Declaratio belli est necessaria ante initium hostilitatum.

Thesis III. *Supremi imperantes bellum gerere nequeunt, nisi cum intentione pacis.* — Ordo enim rectus ad normalis nationum est status pacis et mutue benevolentie.

Thesis IV. *Bellum gerentes nequeunt plus lævni inferre quam necesse sit ad finem belli obtinendum.* — Damnum enim illatum nonnisi ex ipsa necessitatis lege excusari potest.

Corollarium. Ergo compescenda est licentia militum, et parva victoria, cessat omnis violentiæ facultas.

HISTORIÆ PHILOSOPHÆ SYLLABUS.

SECTIO PRIMA.

DE PHILOSOPHÆ HISTORIA A MUNDI INCENABULIS AD SALVATORIS GRÆCÆ ADVENTUM.	209
§ I. Philosophia vetus orientalis	210
I. Philosophia Indorum.	210
II. Philosophia Sinensium.	212
III. Philosophia Persarum, Assyriorum, Ægyptiorum et Phœnicum.	212
§ II. Philosophia occidentalis	213
I. De veteri philosophia græca.	213
II. Philosophia græco-romana.	224

SECTIO II.

DE PHILOSOPHIA POST ADVENTUM CHRISTI.

Transitus. — Philosophia græco-orientalis.	222
Philosophia Christiana	223
§ I. Etas SS. Patrum Ecclesiæ.	224
§ II. Etas Scholasticorum	226
§ III. Etas recentior	230

UANL

UNIVERSIDAD AUTÓNOMA DE NUEVO LEÓN

DIRECCIÓN GENERAL DE BIBLIOTECAS

